PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO MIEJSKIEGO OBSZARU FUNKCJONALNEGO

OŚRODKA WOJEWÓDZKIEGO GORZÓW WLKP.

TOM II

Załącznik nr 2
do Uchwały nr .....
Sejmiku Województwa Lubuskiego
z dnia ..... 2018 r.

ZARZĄD
WOJEWÓDZTWA
LUBUSKIEGO

Wydział Planowania Przestrzennego
Zielona Góra
Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego

Lubuskie
Warte zachodu

ZAMAWIAJĄCY

WOJEWÓDZTWO LUBUSKIE
Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze
ul. Podgórna 7
65-057 Zielona Góra
tel. +48 68 456 52 00
fax +48 68 456 52 96
www.lubuskie.pl

WYKONAWCA

BUDPLAN

Budplan Sp. z o.o.
ul. Kordeckiego 20
04-327 Warszawa
tel. +48 22 870 42 74
fax +48 22 870 42 62
www. budplan.net

Główni projektanci

Anna Bereś
Anna Olbromska-Matusiak

Koordynatorzy

Anna Olbromska-Matusiak
Ewelina Skirzyńska
Ilona Izdebska-Józwik
Katarzyna Łysyganicz-Francuzik

Zespół autorski

Adam Potapowicz
Agnieszka Szaniawska
Anna Wojtczuk
Izabela Bielowska
Joanna Gosk
Kamil Suchożebski
Magdalena Smoczyńska
Małgorzata Kopka
Monika Szczypiorska
Roksana Fudała
Zuzanna Górecka-Gąbka

Adrianna Potocka
Anna Bielska
Dominika Grylak
Filip Bułkowski
Grzegorz Szyperek
Izabela Szymańska
Marlena Szklarz
Michał Babicki
Monika Nasiłowska

Współpraca i konsultacje – Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze

Aleksandra Lewicka
Alicja Łukaszewska
Anna Kaczmarek
Cezary Wysocki
Elżbieta Jaworska
Jolanta Cygan-Bieleń
Kinga Matoga
Maja Włosińska
Mariusz Goraj
Marta Stamirowska
Roman Bąk

Spis treści

I. Cel i podstawy formalno-prawne opracowania ... 9
II. Zakres i metody opracowania planu ... 9
III. Delimitacja MOF OW Gorzów Wlkp. ... 11
IV. Powiązania z unijnymi, krajowymi, regionalnymi i lokalnymi dokumentami strategicznymi ... 12
V. Uwarunkowania zewnętrzne ... 17
1. Położenie MOF OW Gorzów Wlkp. na tle kraju i względem korytarzy transportowych ... 17
2. Powiązania regionalne i ponadregionalne MOF OW Gorzów Wlkp. ... 19
VI. Uwarunkowania wewnętrzne ... 26
1. Terytorium, ludność i osadnictwo ... 26
1.1 Demografia ... 26
1.2 Sieć osadnicza ... 30
1.3 Podział terytorialny ... 33
1.4 Struktura funkcjonalno-przestrzenna, struktura zabudowy ... 34
2. System przyrodniczy ... 45
2.1 Środowisko przyrodnicze i obszary chronione ... 45
2.1.1 Warunki fizyczno-geograficzne ... 45
2.1.2 Klimat ... 46
2.1.3 Powietrze ... 47
2.1.4 Wody podziemne ... 50
2.1.5 Wody powierzchniowe ... 53
2.1.6 Złoża kopalin ... 55
2.1.7 Gleby ... 58
2.1.8 Szata roślinna ... 60
2.1.9 Fauna ... 64
2.1.10 Formy ochrony przyrody ... 64
2.2 Rolnictwo i leśnictwo ... 71
2.3 Główne źródła zagrożeń środowiska ... 74
2.3.1 Zagrożenia ludzi i mienia ... 74
2.3.2 Hałas ... 78
2.3.3 Promieniowanie elektromagnetyczne ... 79
3. Ochrona dziedzictwa kulturowego i turystyka ... 80
3.1 Zestawienie ilościowe zabytków ... 80
3.2 Charakterystyka najcenniejszych obiektów zabytkowych ... 85
3.3 Szlaki turystyczne o znaczeniu kulturowym ... 87
3.4 Zagrożenia dziedzictwa kulturowego MOF OW Gorzów Wlkp. ... 89

4. Sfera społeczno-gospodarcza ... 90
4.1 Struktura działalności gospodarczej i rynek pracy ... 90
4.2 Usługi regionalne i ponadlokalne ... 93
4.2.1 Edukacja ... 93
4.2.2 Służba zdrowia ... 97
4.2.3 Sport ... 97
4.2.4 Turystyka ... 98
4.2.5 Bezpieczeństwo publiczne ... 104
4.3 Sektor kreatywny ... 105
4.4 Powiązania samorząd – gospodarka i samorząd – nauka ... 107
5. Komunikacja i transport ... 113
5.1 Infrastruktura transportowa ... 113
5.2 Transport zbiorowy ... 127
6. Infrastruktura techniczna ... 132
6.1 Gospodarka wodna ... 132
6.2 Gospodarka ściekowa ... 136
6.3 Gospodarka odpadami ... 141
6.4 Ciepłownictwo ... 144
6.5 Paliwa płynne ... 145
6.6 Gazownictwo ... 145
6.7 Energia elektryczna ... 147
6.8 Odnawialne źródła energii ... 150
7. Sfera obronności i bezpieczeństwa ... 153
7.1 Jednostki i zadania z zakresu obronności i bezpieczeństwa ... 153
7.2 Tereny zamknięte ... 155
8. Lokalne polityki rozwoju ... 157
8.1 Synteza kierunków polityki przestrzennej gmin ... 157
8.2 Spójność planowania w studiach gminnych ... 160
8.3 Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego w ujęciu ilościowym i procentowym w stosunku do powierzchni gmin ... 161
VII. Synteza uwarunkowań wraz z oceną możliwości rozwoju obszaru ... 165
1. Ograniczenia i bariery rozwoju przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp. ... 165
2. Czynniki determinujące rozwój wraz z oceną ładu przestrzennego ... 167
VIII. Wizja i możliwości rozwoju MOF OW Gorzów Wlkp. ... 178
1. Ramowe scenariusze rozwoju przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp. ... 178
2. Wizja rozwoju MOF OW Gorzów Wlkp. ... 180

3. Spójność terytorialna MOF OW Gorzów Wlkp. ... 182
IX. Kierunki zagospodarowania przestrzennego ... 182
1. Strategiczne cele rozwoju MOF OW Gorzów Wlkp. ... 182
2. Osadnictwo i ład przestrzenny ... 184
3. System przyrodniczy ... 193
4. Ochrona dziedzictwa kulturowego i turystyka ... 202
5. Strefa społeczno-gospodarcza ... 209
6. Komunikacja i transport ... 219
7. Infrastruktura techniczna ... 228
8. Strefa obronności i bezpieczeństwa ... 244
X. Inwestycje celu publicznego ... 247
XI. Wnioski i rekomendacje z Planu zagospodarowania przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp. do Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju ... 257
XII. Wnioski i rekomendacje z Planu zagospodarowania przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp. do innych dokumentów strategicznych opracowywanych na szczeblu regionalnym ... 258
XIII. Wnioski do studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin należących do MOF OW Gorzów Wlkp. ... 259
XIV. Instrumenty i normy prowadzenia monitoringu zmian w zagospodarowaniu przestrzennym ... 262
XV. Synteza Planu zagospodarowania przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp. ... 265
XVI. Słownik pojęć planistycznych ... 270

PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO MIEJSKIEGO OBSZARU FUNKCJONALNEGO OŚRODKA WOJEWÓDZKIEGO GORZÓW WLKP.

Uwarunkowania rozwoju przestrzennego

I. Cel i podstawy formalno-prawne opracowania

Nowa polityka rozwoju regionalnego Polski zwraca szczególną uwagę na rozwój obszarów funkcjonalnych oraz rozwój miast jako ośrodków wzrostu. Kierunek ten wymaga wyznaczenia powiązanych ze sobą terytorialnie obszarów, które wykazują powiązania wewnętrzne, czyli obszarów funkcjonalnych. Istotnym zagadnieniem w ramach obszaru funkcjonalnego jest integracja wewnętrzna oparta na współdziałaniu oraz harmonijnym rozwoju poszczególnych jednostek składowych.

W związku z powyższym, na podstawie uchwały nr LIII/617/14 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 8 października 2014 roku przystąpiono do sporządzenia Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego wraz z planami zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego Zielona Góra i Gorzów Wlkp.

Podstawą sporządzenia dokumentu jest ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r. (Dz. U. z 2017 r. poz. 1073 z późn zm.), gdzie ustawodawca przywołuje pojęcie obszaru funkcjonalnego jako *obszaru szczególnego zjawiska z zakresu gospodarki przestrzennej lub występowania konfliktów przestrzennych, stanowiącego zwarty układ przestrzenny składający się z funkcjonalnie powiązanych terenów, charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i przewidywanymi jednolitymi celami rozwoju.* W myśl art. 39 ust. 3 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym: w planie zagospodarowania przestrzennego województwa uwzględnia się ustalenia strategii rozwoju województwa oraz rekomendacje i wnioski zawarte w audycie krajobrazowym[1], oraz określa się w szczególności m.in. *granice i zasady zagospodarowania obszarów funkcjonalnych o znaczeniu ponadregionalnym.* Ze względu na funkcję, jaką pełni Gorzów Wlkp. w strukturze województwa lubuskiego, obszar funkcjonalny, który tworzy wraz z gminami sąsiadującymi został określony jako miejski obszar funkcjonalny ośrodka wojewódzkiego, przez co należy rozumieć *typ obszaru funkcjonalnego obejmującego miasto będące siedzibą władz samorządu województwa lub wojewody oraz jego bezpośrednie otoczenie powiązane z nim funkcjonalnie*[2].

Podstawowym celem opracowania jest stworzenie zintegrowanego dokumentu planistycznego, tworzącego spójną wizję zagospodarowania przestrzennego obszaru. Wizja i kierunki rozwoju przestrzennego zostały sporządzone w perspektywie roku 2020 oraz 2030. Zintegrowane podejście do problemu zmierza w kierunku wskazania optymalnego rozmieszczenia poszczególnych funkcji, zapewniając zrównoważony rozwój i koordynację polityki przestrzennej. Plan ma na celu przełożenie wytyczonych zamierzeń i celów na realne działania w przestrzeni i wskazanie na kierunki działań i przedsięwzięć, jakie należy podjąć w celu stworzenia spójnej wewnętrznie jednostki funkcjonalnej.

II. Zakres i metody opracowania planu

Dokument przedstawia aktualny stan zagospodarowania przestrzennego obszaru oraz wizje jego rozwoju. Dokument składa się z części tekstowej oraz z części graficznej, ilustrujących uwarunkowania rozwoju przestrzennego i kierunki zagospodarowania przestrzennego.

[1] brak sporządzonego audytu krajobrazowego dla obszaru województwa lubuskiego na dzień 31 października 2017 roku
[2] Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2017 r. poz.1073 z późn. zm.)

W części tekstowej zostały poruszone następujące zagadnienia:

- uwarunkowania rozwoju przestrzennego w zakresie: uwarunkowań zewnętrznych, sytuacji społeczno-gospodarczej, systemu przyrodniczego, dziedzictwa kulturowego, komunikacji i transportu, infrastruktury technicznej oraz polityk lokalnych;
- wizja i możliwe scenariusze rozwoju przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego;
- kierunki zagospodarowania przestrzennego w perspektywie roku 2020 oraz 2030, w zakresie sytuacji społeczno-gospodarczej, systemu przyrodniczego, dziedzictwa kulturowego i turystyki, komunikacji i transportu oraz infrastruktury technicznej;
- inwestycje celu publicznego;
- wnioski i rekomendacje do Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, do Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego i innych dokumentów strategicznych opracowywanych na szczeblu regionalnym oraz do studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin należących do MOF OW Gorzów Wlkp.;
- instrumenty i normy prowadzenia monitoringu zmian w zagospodarowaniu przestrzennym.

Ustalenia w części graficznej zawarto na następujących planszach tematycznych sporządzonych w skali 1:100 000, które stanowią załączniki do Planu zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego Gorzów Wlkp.:

- do części uwarunkowań rozwoju przestrzennego:
  - załącznik nr 1a – Terytorium, ludność i osadnictwo;
  - załącznik nr 1b – System przyrodniczy;
  - załącznik nr 1c – Zagrożenie powodziowe;
  - załącznik nr 1d – Dziedzictwo kulturowe i turystyka;
  - załącznik nr 1e – Strefa społeczno-gospodarcza;
  - załącznik nr 1f – Komunikacja i transport;
  - załącznik nr 1g – Infrastruktura techniczna;
- do części kierunków zagospodarowania przestrzennego:
  - załącznik nr 2a – Osadnictwo i ład przestrzenny, strefa społeczno-gospodarcza;
  - załącznik nr 2b – System przyrodniczy;
  - załącznik nr 2c – Dziedzictwo kulturowe i turystyka;
  - załącznik nr 2d – Komunikacja i transport;
  - załącznik nr 2e – Infrastruktura techniczna;
  - załącznik nr 2f – Synteza kierunków zagospodarowania przestrzennego.

Zakres terytorialny opracowania obejmuje miejski obszar funkcjonalny ośrodka wojewódzkiego Gorzów Wlkp. (MOF OW Gorzów Wlkp.) wyznaczony na podstawie opracowania *Obszary funkcjonalne województwa lubuskiego wraz z obszarami strategicznej interwencji.*

Uwarunkowania rozwoju przestrzennego oraz kierunki zagospodarowania przestrzennego wykonano na podstawie analizy materiałów wyjściowych: dokumentów planistycznych, strategicznych i opracowań problemowych sporządzonych na poziomie europejskim, krajowym, wojewódzkim, powiatowym i lokalnym, a także danych Głównego Urzędu Statystycznego (Bank Danych Lokalnych) i Urzędu Statystycznego w Zielonej Górze – w dokumencie uwzględniono najbardziej aktualne dane statystyczne dostępne do dnia 31.10.2017 r. Istotnym elementem były spotkania robocze z przedstawicielami samorządów lokalnych poszczególnych jednostek wchodzących w skład MOF OW Gorzów Wlkp.

Przyjęta metoda określania kierunków jest zgeneralizowana. Ma to na celu uwypuklenie najważniejszych problemów i kierunków rozwoju, które w sposób bardziej szczegółowy powinny być realizowane na dalszych etapach programowania rozwoju.

III. Delimitacja MOF OW Gorzów Wlkp.

Delimitacja MOF OW Gorzów Wlkp. została wykonana na podstawie *Raportu metodycznego określającego metodykę badania i dobór kryteriów delimitujących obszary funkcjonalne województwa lubuskiego* oraz opracowania *Obszary funkcjonalne województwa lubuskiego wraz z obszarami strategicznej interwencji*.

Za podstawową jednostkę statystyczną przyjęto gminę (NTS 5), dla której uwzględniono jednolite kryteria i dostępne wskaźniki statystyczne. Podczas delimitacji uwzględniono strukturę administracyjną oraz wzajemne relacje pomiędzy rdzeniem a gminami wchodzącymi w skład obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego. Granice miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego określono w trzech etapach:

1. przyjęto wskaźniki delimitacyjne oparte na aktualnych danych statystycznych GUS, które odzwierciedlają powiązania funkcjonalno-przestrzenne, społeczne i gospodarcze między gminami a ośrodkiem wojewódzkim:
    - liczbę mieszkań oddanych do użytku w latach 2004-2014 na 1000 mieszkańców;
    - liczbę podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 10 tys. mieszkańców;
    - saldo migracji na 1000 osób;
    - liczbę mieszkań na 1000 mieszkańców;
    - udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym;
    - dochody budżetów gmin na 1 mieszkańca;
    - udział dochodów z podatków CIT i PIT w budżecie gminy;
    - gęstość zaludnienia gruntów zabudowanych i zurbanizowanych.

2. zweryfikowano wyznaczone obszary przez cztery dodatkowe kryteria topologiczne oraz jedno kryterium dotyczące współpracy:
    - ciągłości – przez tę zasadę rozumiano ciągłe przestrzennie obszary, będące obszarami funkcjonalnymi;
    - zwartości – przez tę zasadę rozumiano dążenie do jak najmniejszego rozczłonkowywania obszaru oraz włączenia gminy w przypadku otoczenia innymi gminami spełniającymi przesłanki;
    - rozłączności – przez tę zasadę rozumiano brak uczestnictwa tych samych jednostek terytorialnych w tych samych typach obszarów funkcjonalnych – dotyczy to obszarów funkcjonalnych ośrodków wojewódzkich;
    - bezpośredniego sąsiedztwa – przez tę zasadę rozumiano wszystkie gminy bezpośrednio sąsiadujące z rdzeniem obszaru, niezależnie od kryteriów statystycznych;
    - dotychczasowej współpracy międzygminnej.

3. przeanalizowano udział przyjeżdżających do pracy do rdzenia wojewódzkiego obszaru funkcjonalnego (za jednostki spełniające warunek uznano gminy, w których udział przyjeżdżających do pracy do ośrodka wojewódzkiego wynosi powyżej 15% liczby zatrudnionych w analizowanej gminie[3]).

[3] Dojazdy do pracy, Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, GUS, Warszawa, 2014

Wyznaczony miejski obszar funkcjonalny ośrodka wojewódzkiego Gorzów Wlkp. spełnia poszczególne kryteria statystyczne oraz kryteria topologiczne, czyli zasadę bezpośredniego sąsiedztwa, ciągłości, zwartości i rozłączności. Spełnia również zasadę współpracy międzygminnej (Związek Celowy Gmin MG-6 oraz Zintegrowane Inwestycje Terytorialne). Ponadto jednostki wchodzące w skład obszaru funkcjonalnego spełniają kryterium (15%) przyjeżdżających do pracy do rdzenia obszaru. Gminy wchodzące w skład MOF OW Gorzów Wlkp. to: miasto Gorzów Wlkp. oraz gminy wiejskie Bogdaniec, Deszczno, Kłodawa, Lubiszyn oraz Santok.

Dotychczas obowiązujące granice ZIT MOF GW zostały określone na podstawie opublikowanego w lutym 2013 roku dokumentu Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju pn. „Kryteria delimitacji miejskich obszarów funkcjonalnych ośrodków wojewódzkich" oraz badań w opracowaniu „Delimitacja miejskich obszarów funkcjonalnych stolic województw" i obejmuje swym zasięgiem miasto Gorzów Wlkp. oraz gminy Bogdaniec, Deszczno, Kłodawa i Santok. Niemniej jednak „Ekspertyza dotycząca delimitacji miejskiego obszaru funkcjonalnego Gorzowa Wielkopolskiego" z września 2013 roku, wskazuje na silne powiązania funkcjonalne również z gminą Lubiszyn.

IV. Powiązania z unijnymi, krajowymi, regionalnymi i lokalnymi dokumentami strategicznymi

Plan zagospodarowania przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp. stanowi integralną część Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego i jednocześnie stanowi narzędzie wspólnej polityki terytorialnej samorządów lokalnych. Przy planowaniu zagospodarowania przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp. uwzględniono założenia dokumentów wyższego rzędu – unijnych, krajowych, regionalnych i lokalnych dokumentów strategicznych.

Wspólnotowym dokumentem, mającym na celu osiągnięcie wzrostu oraz rozwój zatrudnienia, jest Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu Europa 2020, przyjęta przez Komisję Europejską w 2010 r. (Strategia Europa 2020). Strategia Europa 2020 wyznacza 5 wzajemnie powiązanych celów, które należy osiągnąć do 2020 r. Cele te dotyczą zatrudnienia (wzrost stopy zatrudnienia), innowacji (wspieranie działalności badawczo-rozwojowej), edukacji (zmniejszenie liczby osób przedwcześnie kończących naukę szkolną, zwiększenie odsetka osób z wykształceniem wyższym), włączenia społecznego (ograniczenie ubóstwa) oraz zmian klimatu (ograniczenie emisji CO_2, zwiększenie udziału energii odnawialnych, efektywności wykorzystania energii). Na ich podstawie każde z państw członkowskich wyznacza własne cele krajowe.

Unijne strategie i wyrażone w nich cele wymagają przełożenia na programy działania w poszczególnych krajach i regionach. Narzędziem realizacji polityki spójności w obszarze województwa lubuskiego w perspektywie finansowej UE na lata 2014–2020 jest przyjęty w 2015 r. Regionalny Program Operacyjny – Lubuskie 2020. Na podstawie Umowy Partnerstwa[4] (UP) Programowanie perspektywy finansowej 2014–2020, pozyskiwane są środki unijne na realizację celów określonych w dokumentach strategicznych.

Plan zagospodarowania przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp. uwzględnia wytyczne z krajowych dokumentów określających politykę przestrzenną oraz dokumentów związanych z polityką rozwoju.

Najważniejszym dokumentem strategicznym dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju jest **Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030**. Celem strategicznym polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w horyzoncie roku 2030 jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie

[4] Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 8 stycznia 2014 r., Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju

zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągania ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

Dokumenty w zakresie polityki rozwoju określa ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, a zasady realizacji programów w zakresie polityki spójności – ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. o zasadach realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014-2020. Do głównych dokumentów strategicznych, na podstawie których jest prowadzona polityka rozwoju należą:

- długookresowa strategia rozwoju kraju – **Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności** (DSRK), określająca główne trendy, wyzwania oraz koncepcję rozwoju kraju w perspektywie długookresowej;
- średniookresowa strategia rozwoju kraju – **Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)** – najważniejszy dokument w perspektywie średniookresowej, określający cele strategiczne rozwoju kraju do 2020 r., kluczowy dla określenia działań rozwojowych,
- **9 zintegrowanych strategii**, służących realizacji założonych celów rozwojowych, w tym rozwojowi innowacyjności, transportu, kapitału ludzkiego i społecznego, systemu bezpieczeństwa narodowego;
- strategie ponadregionalne – **Strategia Rozwoju Polski Zachodniej 2020**;
- **Krajowa Polityka Miejska,**
- **Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020**.

Cele i kierunki wyznaczone w dokumentach strategicznych wyższego rzędu wymienionych powyżej uwzględniono przy opracowaniu **Strategii Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wielkopolskiego** oraz **Strategii Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp.**

Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wielkopolskiego

Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wielkopolskiego (Strategia MOF GW) została przyjęta w 2014 r. To dokument strategiczny wskazany m.in. w Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. Określa on cele i sposoby realizacji działań gmin wchodzących w skład MOF GW dla osiągnięcia ich strategicznych celów rozwoju.

Strategia MOF GW została opracowana dla miasta Gorzów Wlkp. (rdzeń) oraz gmin: Bogdaniec, Deszczno, Kłodawa i Santok. Jednocześnie wykonano „Ekspertyzę dotyczącą delimitacji miejskiego obszaru funkcjonalnego Gorzowa Wielkopolskiego", która wskazała, że faktyczny obszar oddziaływania Gorzowa Wlkp. jest szerszy i obejmuje dodatkowo gminy: Lubiszyn, Witnicę i Kostrzyn nad Odrą.

W strategii nakreślono wizję na 2020 r., która brzmi: ***Miejski Obszar Funkcjonalny Gorzowa Wielkopolskiego liderem kreatywności w regionie, kumulującym kapitał twórczy i potencjał innowacyjny***. Wizja stanowi ogólny obraz obszaru. Aby ją osiągnąć wyznaczono cele strategiczne (długookresowe), które dzielą się na cele operacyjne (krótkoterminowe):

Cel strategiczny 1. Budowanie trwałej przewagi konkurencyjnej MOF GW.

1.1. Wzmocnienie potencjału innowacyjnego sektora gospodarczego (szczególnie przemysłowego) oraz publicznego na terenie MOF GW.

1.2. Rozwój kapitału ludzkiego poprzez inwestycje służące edukacji.

1.3. Poprawa zewnętrznej dostępności komunikacyjnej MOF GW.

Cel strategiczny 2. Zrównoważone kształtowanie podstawowych funkcji MOF GW.

2.1. Integracja oraz wzmocnienie infrastruktury transportu MOF GW ze szczególnym uwzględnieniem komunikacji zbiorowej.

2.2. Rozwój infrastruktury wzmacniającej ład ekologiczny w MOF GW.

2.3. Rewitalizacja zdegradowanych obiektów oraz przestrzeni publicznych na terenie MOF GW.

2.4. Zintegrowana polityka kształtowania przestrzeni oraz infrastruktury wzmacniającej ład funkcjonalny na terenie MOF GW.

2.5. Zintegrowane zarządzanie MOF GW.

Gorzów Wlkp. to silny ośrodek gospodarczy[5]. Pomimo tego należy dążyć do rozwoju wielokierunkowego, aby unikać stagnacji gospodarczej spowodowanej delokalizacją fabryk. Wizja nakreślona w Strategii Rozwoju MOF GW przewiduje osiągnięcie przez obszar statusu lidera kreatywności w regionie. MOF GW ma być miejscem, w którym rozwija się strefa technologiczna, ekonomiczna, jak i artystyczna oraz kulturalna. MOF GW to miejsce, gdzie chcą mieszkać, pracować i tworzyć kreatywni, utalentowani ludzie. Rozwój jako kreatywnego ośrodka przemysłowego opierać się może na silnym szkolnictwie wyższym i zawodowym, dobrym skomunikowaniu z rynkami zbytu oraz jednoczesnym rozwoju strefy kulturalnej, rozrywkowej i artystycznej.

Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wielkopolskiego uwzględnia wytyczne wynikające z dokumentów wyższego rzędu. W tabeli poniżej zestawiono zakres spójności celów strategicznych Strategii Rozwoju MOF GW z celami i kierunkami wybranych, najbardziej istotnych z punktu widzenia Planu zagospodarowania przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp., dokumentów krajowych i regionalnych.

Tabela 1. Zakres spójności Strategii Rozwoju MOF GW z wybranymi dokumentami strategicznymi
Źródło: opracowanie własne na podstawie Strategii Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wielkopolskiego, Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020, Strategii Rozwoju Polski Zachodniej 2020, Krajowej Polityki Miejskiej, Strategii Rozwoju Kraju 2020, Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

	Zakres spójności **Strategii Rozwoju MOF GW** z wybranymi dokumentami strategicznymi	
	Cel strategiczny 1 Budowanie trwałej przewagi konkurencyjnej MOF GW	**Cel strategiczny 2** Zrównoważone kształtowanie podstawowych funkcji MOF GW
Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020 (cele strategiczne)	Cel 1 Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka regionalna	
	Cel 2 wysoka dostępność transportowa i teleinformatyczna	
		Cel 3. Społeczna i terytorialna spójność regionu
	Cel 4. Region efektywnie zarządzany	
Strategia Rozwoju Polski Zachodniej 2020		Cel 1. Integracja przestrzenna i funkcjonalna makroregionu
	Cel 2. Budowa oferty gospodarczej makroregionu	
	Cel 3. Wzmacnianie potencjału naukowo-badawczego	
Krajowa Polityka Miejska (cele szczegółowe)	Cel 1. Stworzenie warunków dla skutecznego, efektywnego i partnerskiego zarządzania rozwojem na obszarach miejskich, w tym w szczególności na obszarach metropolitalnych	

[5] na podstawie danych GUS z lat 2006-2016

	Cel 2. Wspieranie zrównoważonego rozwoju ośrodków miejskich, w tym przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom niekontrolowanej suburbanizacji	
		Cel 3. Odbudowa zdolności do rozwoju poprzez rewitalizację zdegradowanych społecznie, ekonomicznie i fizycznie obszarów miejskich
	Cel 4. Poprawa konkurencyjności i zdolności głównych ośrodków miejskich do kreowania rozwoju, wzrostu i zatrudnienia	
Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)	Cel szczegółowy I. Trwały wzrost gospodarczy oparty coraz silniej o wiedzę, dane i doskonałość organizacyjną	
		Cel szczegółowy II. Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony
	Cel szczegółowy III. Skuteczne państwo i instytucje służące wzrostowi oraz włączeniu społecznemu i gospodarczemu	
Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030	Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności.	
		Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów.
		Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej
		Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski.

Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp.[6]

Dokumentem wykonawczym Strategii Rozwoju MOF GW jest *Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp.* (Strategia ZIT). Strategia ZIT to instrument, za pomocą którego realizowane są cele strategiczne i operacyjne, dotyczące zintegrowanych działań na rzecz rozwoju obszarów miejskich.

Tak jak Strategia Rozwoju MOF GW, Strategia ZIT została opracowana dla miasta Gorzów Wlkp. – rdzeń oraz gmin: Bogdaniec, Deszczno, Kłodawa, Santok.

[6] Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp., Gorzów Wlkp., 2015

Strategia ZIT wymienia szereg problemów związanych z układem osadniczym Gorzowa Wlkp., gdzie występuje miasto centralne oraz powiązane z nim gminy ościenne. Są to między innymi: problemy komunikacyjne wewnątrz układu, pogorszający się stan środowiska, system oświaty a zmieniające się potrzeby, rynek pracy, degradacja centrum miasta, niska efektywność energetyczna obiektów publicznych, brak zaplecza kulturowego, słaba promocja gospodarcza. Przy podejmowaniu działań przeciwdziałających problemom powstają też bariery w zarządzaniu aglomeracją – brak odpowiednich regulacji prawnych, międzygminna konkurencja, brak planów rozwoju i zagospodarowania MOF GW. Skutecznym narzędziem przezwyciężania tych problemów mają być działania zintegrowane, określone w dokumencie.

Strategia ZIT wyznacza wizję rozwoju: ***Miejski Obszar Funkcjonalny Gorzowa Wlkp. poprzez zintegrowane działania, kumulujące kapitał twórczy i potencjał innowacyjny tworzy spójny i sprawny organizm społeczno-gospodarczy***. Wizję będą realizowały dwa cele rozwojowe, które planuje się osiągnąć poprzez priorytety, czyli wiązki działań dotyczących różnych aspektów funkcjonowania obszaru.

Tabela 2. Cele rozwojowe, priorytety i działania Strategii ZIT
Źródło: opracowanie własne na podstawie Strategii Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp.

Cele rozwojowe	Priorytety	Działania
1. Podniesienie konkurencyjności przedsiębiorstw, jakości edukacji i zewnętrznej dostępności MOF GW.	1.1. Wysoki potencjał i konkurencyjność przedsiębiorstw w MOF GW.	1.1.1. Przygotowanie terenów inwestycyjnych.
		1.1.2. Promowanie przedsiębiorczości poprzez ułatwiane gospodarczego wykorzystania nowych pomysłów.
	1.2. Wysoka jakość edukacji.	1.2.1. Wsparcie edukacji przedszkolnej w MOF GW.
		1.2.2. Wsparcie kształcenia ogólnego w MOF GW.
		1.2.3. Wsparcie kształcenia zawodowego w MOF GW.
		1.2.4. Rozwój infrastruktury edukacji zawodowej w MOF GW.
	1.3. Poprawa zewnętrznej dostępności komunikacyjnej MOF GW.	1.3.1. Rozwijanie infrastruktury drogowej zapewniającej dostępność do sieci TEN-T.
2. Gospodarka niskoemisyjna i funkcjonalna przestrzeń MOF GW.	2.1. Przechodzenie na gospodarkę niskoemisyjną.	2.1.1. Zwiększenie efektywności energetycznej w budynkach użyteczności publicznej w MOF GW.
		2.1.2. Wspieranie zrównoważonej multimodalnej mobilności miejskiej.
	2.2. Rozwój dziedzictwa kulturowego.	2.2.1. Renowacja i promowanie zasobów kultury i dziedzictwa kulturowego w MOF GW.
	2.3. Rozwój obszarów zmarginalizowanych.	2.3.1. Wsparcie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej w MOF GW.

W zakresie dokumentów lokalnych, wszystkie gminy należące do MOF OW Gorzów Wlkp. posiadają strategie rozwoju:

- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta Gorzowa Wlkp. na lata 2010 – 2020[7];
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Gminy Bogdaniec[8];
- Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Gminy Deszczno na lata 2008 – 2015[9];
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Gminy Kłodawa[10];
- Strategia Rozwoju Gminy Lubiszyn na lata 2015-2020[11];

[7] Załącznik nr 1 do Uchwały Nr LXVIII/1073/2010 Rady Miasta Gorzowa Wlkp. z dnia 3 lutego 2010 r.
[8] Instytut Badań i Ekspertyz Naukowych w Gorzowie Wlkp., Urząd Gminy w Bogdańcu, 2000
[9] Załącznik do Uchwały Nr XIX/165/08 Rady Gminy Deszczno z dnia 28 sierpnia 2008 r.
[10] Umbrella Project w Warszawie, Urząd Gminy w Kłodawie, 2000

– Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Gminy Santok do 2015 r.[12]

Strategie rozwoju wszystkich gmin kładą nacisk na podniesienie poziomu życia mieszkańców oraz zapewnienie społecznej i terytorialnej spójności regionu. Cel ten ma zostać osiągnięty poprzez rozwój zrównoważony, w tym działania i inwestycje z zakresu infrastruktury technicznej, społecznej i kulturowej, rozwój gospodarki lokalnej i usług społecznych. Polityka określona w dokumentach strategicznych poszczególnych gmin uwzględnia założenia Strategii rozwoju MOF GW i tym samym wpisuje się w założenia Strategii ZIT.

V. Uwarunkowania zewnętrzne

1. Położenie MOF OW Gorzów Wlkp. na tle kraju i względem korytarzy transportowych

MOF OW Gorzów Wlkp. położony jest ok. 45 km na wschód od granicy z Republiką Federalną Niemiec. W stosunku do granic z sąsiednimi województwami, MOF OW Gorzów Wlkp. oddalony jest o ok. 48 km na zachód od województwa wielkopolskiego i ok. 120 km na północ od województwa dolnośląskiego. Północna granica MOF OW Gorzów Wlkp. stanowi jednocześnie granicę województwa lubuskiego z województwem zachodniopomorskim. Rdzeniem MOF OW jest miasto Gorzów Wlkp., zlokalizowany w zachodniej części Polski, w północnej części województwa lubuskiego. Gorzów Wlkp. należy do miast średniej wielkości, liczy 123 995 mieszkańców i pod względem liczby ludności zajmuje 29. pozycję w kraju[13]. Będąc jednym z dwóch o środków wojewódzkich w Lubuskiem, tworzy, wraz z sąsiednimi gminami miejski obszar funkcjonalny ośrodka wojewódzkiego – MOF OW Gorzów Wlkp.

Z uwagi na bezpośrednie sąsiedztwo Gorzów Wlkp. w znacznym stopniu oddziałuje na gminy zlokalizowane w południowej części województwa zachodniopomorskiego, zwłaszcza na gminy wchodzące w skład obszaru funkcjonalnego Barlinek – Myślibórz – Dębno. Wymiana potencjałów rozwojowych na styku województwa lubuskiego oraz zachodniopomorskiego zachodzi w płaszczyźnie społeczno-ekonomicznej, a także środowiskowej. Utrzymywanie wzajemnych relacji między MOF OW Gorzów Wlkp. a południowym obszarem województwa zachodniopomorskiego, możliwe jest poprzez wspólne wykorzystywanie walorów przyrodniczych oraz powiązań transportowych i infrastrukturalnych.

Obszar MOF OW Gorzów Wlkp. znajduje się na szlaku korytarza transportowego transeuropejskiej sieci TEN-T: Bałtyk – Adriatyk, którego część stanowi droga ekspresowa S3. Korytarz ten prowadzi ze Świnoujścia, przez Szczecin do Wrocławia i dalej do Katowic. Na osi północny wschód – południowy zachód, MOF OW Gorzów Wlkp. przecina droga krajowa nr 22, biegnąca z Elbląga do Kostrzyna nad Odrą i dalej do Berlina. Około 60 km na południe od granic MOF OW Gorzów Wlkp., pomiędzy Zieloną Górą a Gorzowem Wlkp., trasa S3 przecina autostradę A2, która stanowi korytarz transportowy transeuropejskiej sieci TEN-T: Morze Północne – Bałtyk. Połączenie to zapewnia skomunikowanie obszaru funkcjonalnego na wschód z Poznaniem i dalej Warszawą, na zachód z Frankfurtem nad Odrą i dalej Berlinem. Przez obszar MOF OW Gorzów Wlkp. przebiega również postulowany Środkowoeuropejski Korytarz Transportowy (CETC), który łączy wybrzeże Morza Bałtyckiego w szwedzkim regionie Skania z brzegiem Morza Adriatyckiego w Chorwacji. Elementami sieci CETC w MOF OW Gorzów Wlkp. jest droga ekspresowa S3 oraz rzeka Warta.

---

[11] Załącznik do Uchwały Nr VI/27/2015 Rady Gminy w Lubiszynie z dnia 18 lutego 2015 r.
[12] Załącznik do Uchwały Nr XXVII/139/08 Rady Gminy Santok z dnia 25 września 2008 r.
[13] Dane GUS, 2016

Schemat 1. Położenie MOF OW Gorzów Wlkp. względem korytarzy transportowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie rozporządzenia Parlamentu Unii Europejskiej i Rady nr 1315/2013 z dnia 11 grudnia 2013 r. w sprawie unijnych wytycznych dotyczących rozwoju transeuropejskiej sieci transportowej oraz Europejskiego Porozumienia w Sprawie Głównych Śródlądowych Dróg Wodnych o Międzynarodowym Znaczeniu

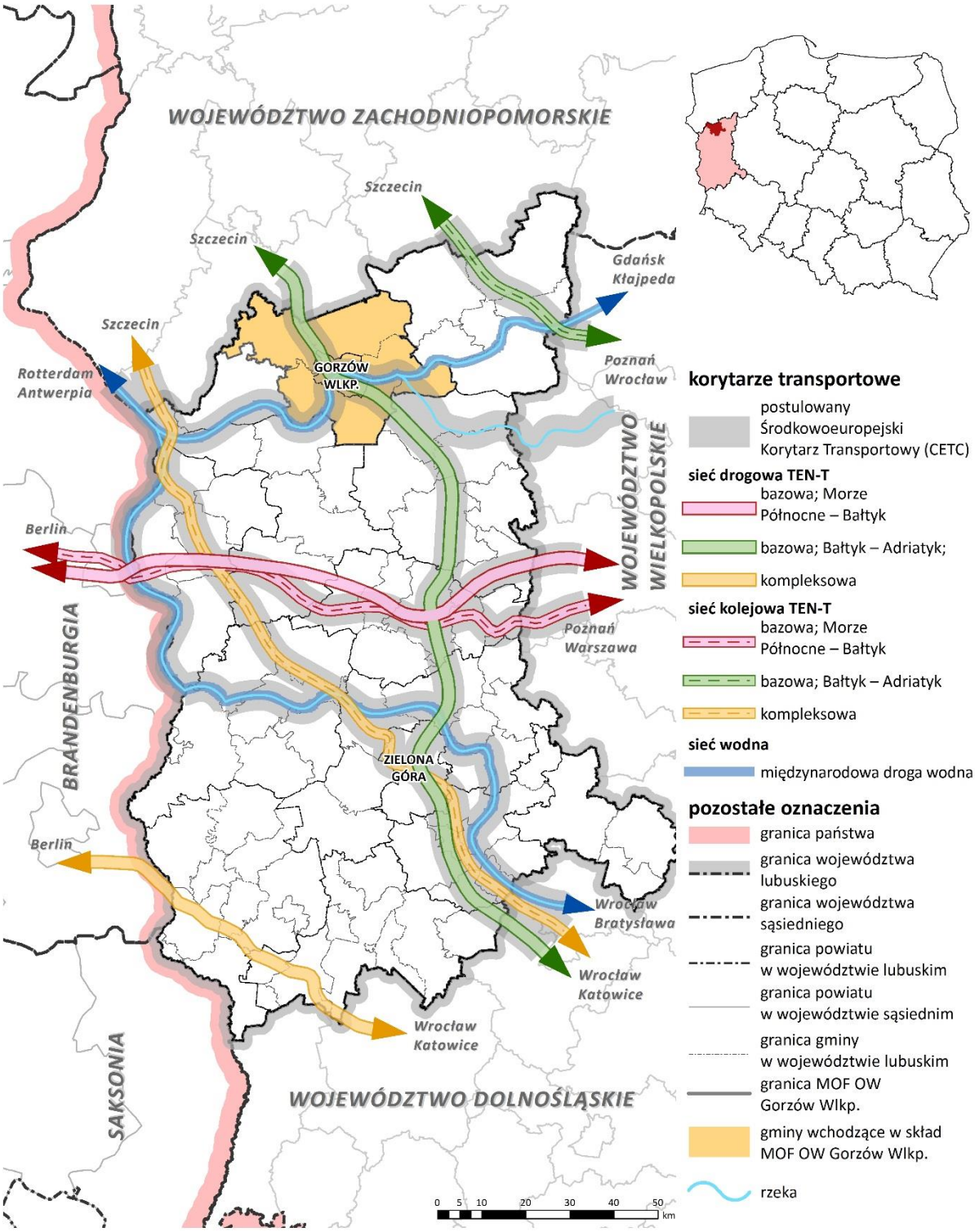

Ponadto przez Gorzów Wlkp. prowadzi linia kolejowa nr 203 Tczew – Kostrzyn nad Odrą, skąd można podróżować dalej do Szczecina lub w kierunku Berlina. Przez MOF OW Gorzów Wlkp. przebiega też droga wodna Wisła – Odra (E70)[14], odcinek Dolna Warta (Santok – Gorzów Wlkp. – Kostrzyn nad Odrą)[15]. Najbliżej położone lotnisko znajduje się w Babimoście, ok. 95 km na południowy wschód od Gorzowa Wlkp. Aktualnie odbywają się na nim loty krajowe relacji Zielona Góra – Warszawa oraz loty prywatne. W związku z ograniczoną ofertą lotniska w Babimoście mieszkańcy MOF OW Gorzów Wlkp. korzystają z lotnisk w Poznaniu, Berlinie i Goleniowie (k. Szczecina).

2. Powiązania regionalne i ponadregionalne MOF OW Gorzów Wlkp.

Powiązania regionalne i ponadregionalne tworzone są poprzez połączenia komunikacyjne, połączenia infrastrukturalne, społeczne i gospodarcze oraz połączenia przyrodnicze, kulturowe i turystyczne.

Powiązania ponadregionalne

Miasto Gorzów Wlkp. jest jednym z krajowych ośrodków wzrostu, mającym potencjał do kreowania i rozprzestrzeniania procesów rozwojowych w Polsce Zachodniej. Jednak najsilniejsze w skali regionu główne ośrodki miejskie znajdują się poza granicami województwa lubuskiego i są to: Szczecin, Poznań, Wrocław i Berlin. Odległości w linii prostej pomiędzy tymi miastami a obszarem funkcjonalnym kształtują się następująco:

- Gorzów Wlkp. – Wrocław (woj. dolnośląskie) – 220 km;
- Gorzów Wlkp. – Szczecin (woj. zachodniopomorskie) – 90 km;
- Gorzów Wlkp. – Poznań (woj. wielkopolskie) – 120 km;
- Gorzów Wlkp. – Berlin (Niemcy, Brandenburgia) – 130 km.

W miastach tych znajduje zatrudnienie część mieszkańców MOF OW Gorzów Wlkp. Mieszkańcy tego obszaru wyjeżdżają do pracy również do Warszawy i do Łodzi[16].

[14] http://kanaly.info/locja/rzeki-w-europie/item/79-e-70-miedzynarodowa-droga-wodna-mdw-miniprzewodnik-prezentacja (dostęp 03.09.2015 r.)
[15] Droga wodna Wisła-Odra posiada parametry Ib/II. Nie jest możliwe uzyskanie wyższych parametrów, stąd dla tego szlaku przewiduje się jedynie konserwację istniejących urządzeń i umożliwienie rozwoju turystyki wodnej i sporadycznie – transportu towarowego
[16] Dojazdy do pracy. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, Warszawa, 2014

Schemat 2. Położenie MOF OW Gorzów Wlkp. względem dużych ośrodków miejskich
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych oprogramowania ArcGIS

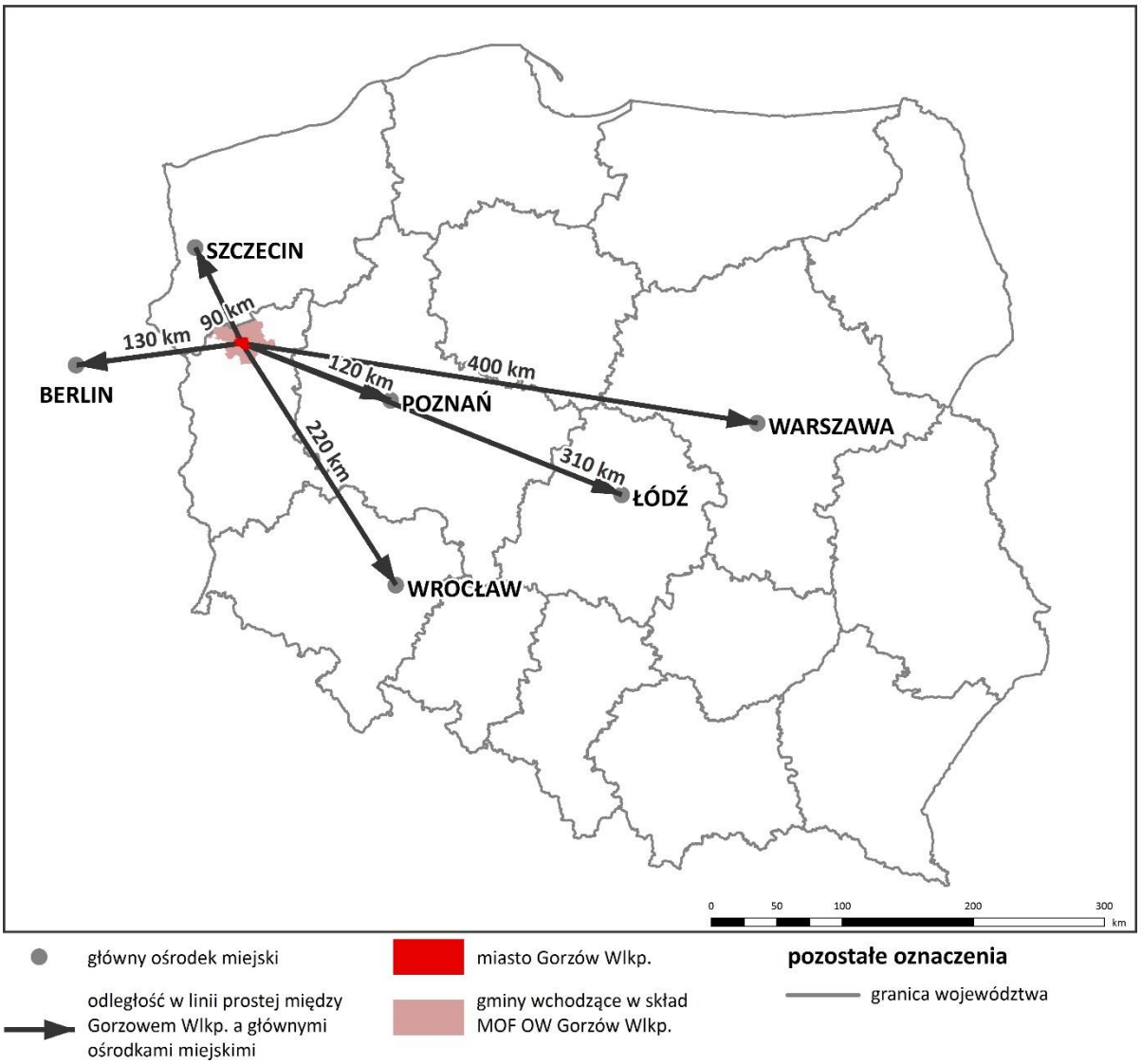

Komunikacyjne powiązania ponadregionalne obejmują drogi krajowe, kolejowe, szlaki transportowe (sieć TEN-T, postulowany Środkowoeuropejski Korytarz Transportowy), transport lotniczy (Port Lotniczy Zielona Góra/Babimost) oraz drogi wodne (międzynarodowa droga wodna E70). Powiązania drogowe stanowią:

- DK22 (Kostrzyn nad Odrą /granica z Niemcami/– Grzechotki /granica z Rosją);
- DK24 (Rudnica – Pniewy);
- S3 (E65) (Świnoujście – Lubawka).

Powiązania kolejowe:

- LK203 (Tczew – Kostrzyn nad Odrą);
- LK367 (Zbąszynek – Gorzów Wlkp.).

Wśród ponadregionalnych powiazań infrastrukturalnych należy wskazać:

linie elektroenergetyczne:

- 400 kV Krajnik – Plewiska;
- 220 kV Gorzów Wlkp. – Krajnik;
- 220 kV Leśniów – Gorzów Wlkp.;

stacje elektroenergetyczne:

- SE Gorzów Wlkp.;

gazociągi wysokiego ciśnienia:

- DN 700 Szczecin – Lwówek;
- DN 500 Skwierzyna – Barlinek;
- DN 200 Gorzów Wlkp. – Rzecz;

paliwa płynne:

- ropociąg Przyjaźń (Płock – Schwedt).

W zakresie powiązań przyrodniczych obszar MOF OW Gorzów Wlkp. zlokalizowany jest na Niżu Środkowoeuropejskim, w granicach Pojezierza Południowobałtyckiego. Gminy w północnej części obszaru położone są w granicach Pojezierza Południowopomorskiego (mezoregion Równina Gorzowska), gminy w części centralno-południowej – w granicach Pradoliny Toruńsko-Eberswaldzkiej (mezoregion Kotlina Gorzowska), zaś południowa część gminy Deszczno – w graniach Pojezierza Lubuskiego/Brandenbursko-Lubuskiego (mezoregion Pojezierze Łagowskie).

Obszar MOF OW Gorzów Wlkp. objęty jest w dużej mierze zasięgiem korytarzy ekologicznych Państwowej Akademii Nauk, które pokrywają się głównie z przebiegiem terenów leśnych i dolin rzecznych, omijając zwarte tereny zabudowane. W granicach MOF OW Gorzów Wlkp. wskazuje się następujące obszary:

- Puszcza Gorzowska (GKPn-27) – obszar węzłowy;
- Puszcza Gorzowska – Puszcza Bukowa (KPn-29A) – korytarz;
- Dolina Dolnej Warty (GKPnC-22C) – korytarz;
- Dolina Noteci (GKPnC-17) – korytarz;
- Lasy Skwierzyńskie (GKPnC-19B) – obszar węzłowy;
- Puszcza Notecka (GKPnC-18) – obszar węzłowy.

Dodatkowo przez obszar MOF OW Gorzów Wlkp. przechodzi ichtiologiczny korytarz ekologiczny: Warta – główny szlak migracji ichtiofauny oraz główne szlaki migracji ssaków: Korytarz 11, Korytarz 25. Sieć korytarzy ekologicznych przedstawiono na schemacie nr 20 (w rozdziale nr 2.1.10. Formy ochrony przyrody, korytarze ekologiczne).

Gorzów Wlkp. w znacznym stopniu oddziałuje jako główny ośrodek usług, na południowe tereny województwa zachodniopomorskiego (w tym miasta Barlinek, Dębno i Myślibórz). Dla tej części województwa jest znacznie łatwiej osiągalny komunikacyjnie niż Szczecin.

Schemat 3. Powiązania ponadregionalne w zakresie komunikacji i infrastruktury technicznej
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GDDKiA, PKP S.A., EWE Energia sp. z o.o. oraz PSE S.A.

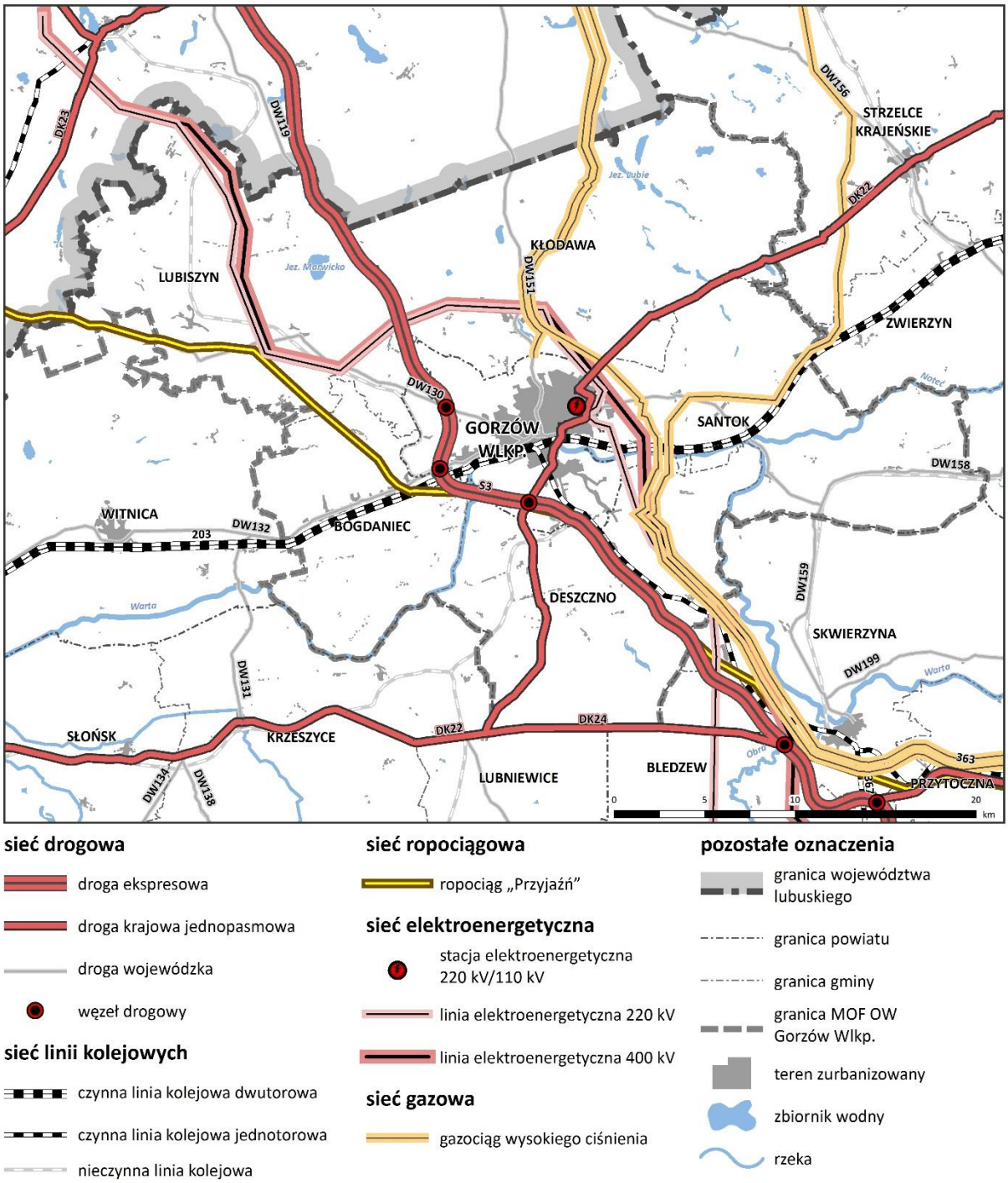

Powiązania regionalne

Teren obszaru funkcjonalnego obejmuje łącznie powierzchnię 975 km^2 (GUS 2016), co stanowi 73% powierzchni powiatu gorzowskiego oraz 7% powierzchni województwa lubuskiego.

Wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp., oprócz miasta na prawach powiatu Gorzów Wlkp., wchodzą w skład powiatu gorzowskiego. Od północy MOF OW Gorzów Wlkp. graniczy z powiatem myśliborskim – woj. zachodniopomorskie (z gminami: Dębno, Myślibórz, Nowogródek Pomorski, Barlinek), od północnego wschodu z gminami powiatu strzelecko-drezdeneckiego (Strzelce Krajeńskie, Zwierzyn, Drezdenko), od południowego wschodu z powiatem międzyrzeckim (Skwierzyna, Bledzew), od południowego zachodu z gminami powiatu sulęcińskiego (Lubniewice, Krzeszyce), od zachodu zaś z gminą powiatu gorzowskiego – Witnica.

Największą gminą wchodzącą w skład MOF OW Gorzów Wlkp. jest Kłodawa (24,1% powierzchni obszaru, 235 km^2), następnie w kolejności pod względem powierzchni: Lubiszyn (21,1%, 205 km^2), Santok (17,3%, 169 km^2), Deszczno (17,2%, 168 km^2), Bogdaniec (11,5%, 112 km^2) i najmniejsza powierzchniowo gmina miejska – Gorzów Wlkp. (8,8%, 86 km^2)[17].

Znaczenie MOF OW Gorzów Wlkp. w regionie wynika z oddziaływania samego miasta Gorzowa Wlkp., jako głównego ośrodka miejskiego w północnej części województwa lubuskiego. Gorzów Wlkp. odgrywa w regionie istotną rolę zarówno w rozwoju gospodarczym jak i naukowym, stanowi główny rynek pracy w obszarze. Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. działa Gorzowski Ośrodek Technologiczny Park Naukowo-Przemysłowy wraz z Klubem Młodego Wynalazcy, Centrum Badawczo-Wdrożeniowe „Eko-Innowacje", inkubator przedsiębiorczości Lubuska Fundacja Zachodnie Centrum Gospodarcze, Lubuski Klaster Metalowy, Klaster Edukacji Lubuskie Brandenburgia. Na terenie Gorzowa Wlkp. zlokalizowane są również tereny należące do Kostrzyńsko-Słubickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej. Znajduje się tu m.in. Akademia im. Jakuba z Paradyża, będąca największą uczelnią wyższą w północnej części województwa lubuskiego oraz Zamiejscowy Wydział Kultury Fizycznej AWF w Poznaniu. W obszarze MOF OW Gorzów Wlkp., poza miastem, które stanowi rdzeń obszaru funkcjonalnego, znaczące tereny inwestycyjne z zakresu usług, produkcji czy przemysłu, posiada gmina Bogdaniec. Najbliższym ośrodkiem o podobnej funkcji jest drugie z miast wojewódzkich – Zielona Góra. Lokalne ośrodki miejskie w najbliższym otoczeniu MOF OW Gorzów Wlkp. stanowią miasta: Skwierzyna, Drezdenko, Strzelce Krajeńskie oraz Kostrzyn nad Odrą.

W zakresie powiązań komunikacyjnych na poziomie regionalnym, należy wskazać drogi wojewódzkie:

- DW130 (Gorzów Wlkp. – Barnówko);
- DW132 (Gorzów Wlkp. – Kostrzyn nad Odrą);
- DW151 (Gorzów Wlkp. – Świdwin);
- DW158 (Gorzów Wlkp. – Drezdenko);
- DW159 (Nowe Polichno – Skwierzyna).

[17] Dane BDL GUS, 2015

Schemat 4. Powiązania regionalne w zakresie komunikacji i infrastruktury technicznej
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GDDKiA, ZDW, WD PG, WGKiTP UM GW,PKP S.A., OGP GAZ-SYSTEM S.A. oraz PGNIG S.A., ENEA S.A.

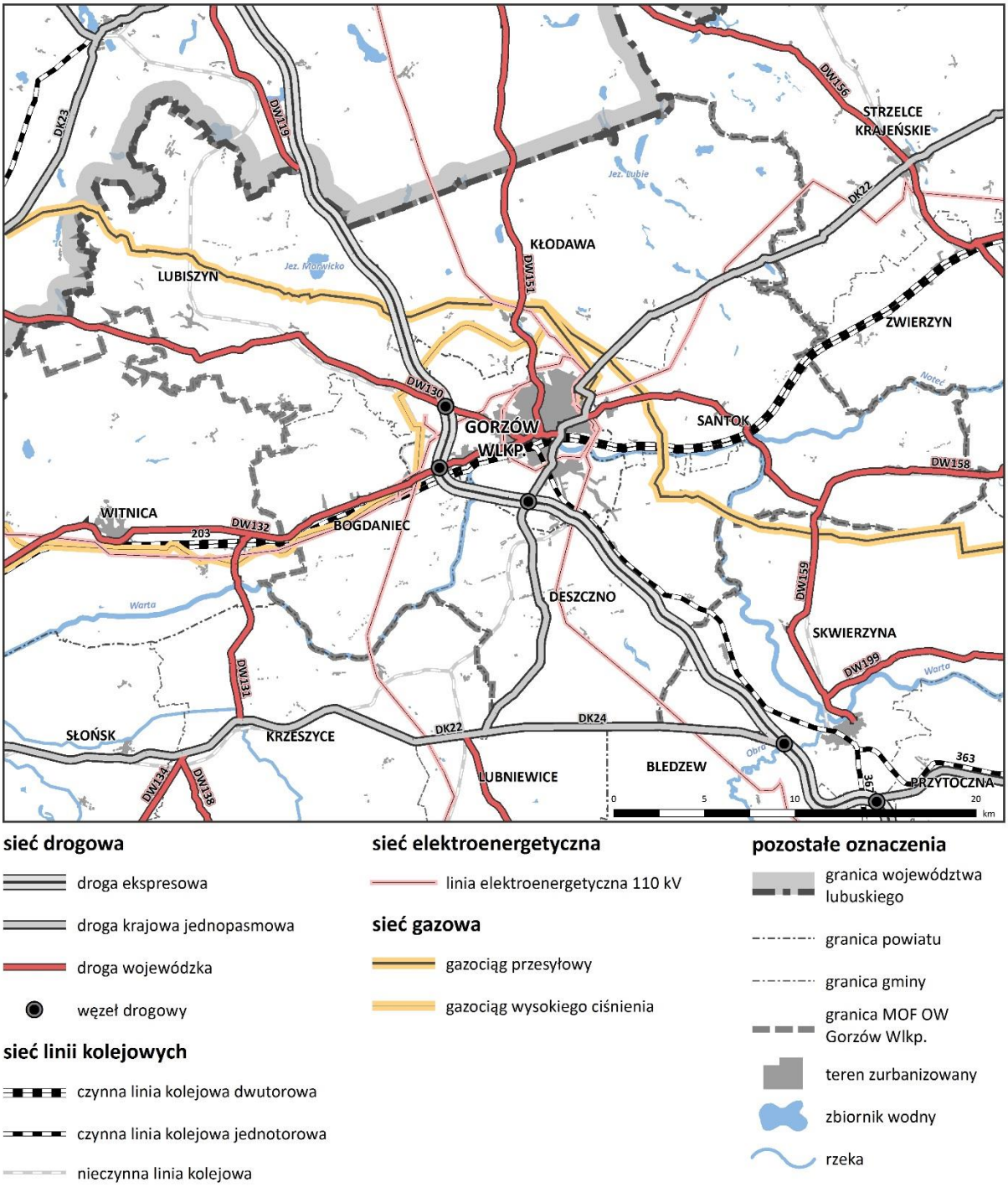

Powiązania infrastrukturalne obejmują wychodzące poza MOF OW Gorzów Wlkp.:

linie elektroenergetyczne:

- 110 kV SE Gorzów – słup nr 65 w linii WN-110 kV relacji GPZ Witnica – GPZ Dębno;
- 110 kV SE Gorzów – GPZ Strzelce Krajeńskie;
- 110 kV GPZ Jedwabie – GPZ Barlinek;
- 110 kV SE Gorzów – GPZ Sulęcin;

- 110 kV SE Gorzów – GPZ Skwierzyna;

gazociągi wysokiego ciśnienia:

- DN 300 Mieszalnia Kłodawa – KRNiGZ Lubiatów;
- DN 250 OC Barnówko – EC Gorzów;
- DN 150 Gorzów – Witnica – Dębno.

W zakresie powiązań przyrodniczych, w regionie występują następujące formy ochrony przyrody[18]:

- rezerwat przyrody: Buki Zdroiskie (gminy w graniach MOF OW Gorzów Wlkp.: Santok, gminy poza MOF OW Gorzów Wlkp.: Strzelce Krajeńskie, Zwierzyn);
- park krajobrazowy: Barlinecko-Gorzowski Park Krajobrazowy (gminy w graniach MOF OW Gorzów Wlkp.: Kłodawa, gminy poza MOF OW Gorzów Wlkp.: Strzelce Krajeńskie, Nowogródek Pomorski, Barlinek, Pełczyce);
- otulina parku krajobrazowego: Otulina Barlinecko-Gorzowskiego Parku Krajobrazowego (gminy w graniach MOF OW Gorzów Wlkp.: Kłodawa, gminy poza MOF OW Gorzów Wlkp.: Strzelce Krajeńskie, Nowogródek Pomorski, Barlinek, Pełczyce);
- obszary chronionego krajobrazu:
  - Puszcza Barlinecka (gminy w graniach MOF OW Gorzów Wlkp.: Kłodawa, Santok, Lubiszyn, gminy poza MOF OW Gorzów Wlkp.: Strzelce Krajeńskie, Zwierzyn);
  - Dolina Warty i Dolnej Noteci (gminy w graniach MOF OW Gorzów Wlkp.: Santok, Gorzów Wlkp., Deszczno, gminy poza MOF OW Gorzów Wlkp.: Skwierzyna, Przytoczna, Drezdenko, Stare Kurowo, Zwierzyn);
  - Gorzowsko-Krzeszycka Dolina Warty (gminy w graniach MOF OW Gorzów Wlkp.: Deszczno, Bogdaniec, gminy poza MOF OW Gorzów Wlkp.: Witnica, Krzeszyce, Słońsk);
  - Lasy Witnicko-Dzieduszyckie (gminy w graniach MOF OW Gorzów Wlkp.: Bogdaniec, gminy poza MOF OW Gorzów Wlkp.: Witnica);
  - Lasy Witnicko-Dębińskie (gminy w graniach MOF OW Gorzów Wlkp.: Lubiszyn, gminy poza MOF OW Gorzów Wlkp.: Witnica);
- obszary Natura 2000:
  - Puszcza Barlinecka PLB080001 (gminy w graniach MOF OW Gorzów Wlkp.: Santok, Kłodawa, gminy poza MOF OW Gorzów Wlkp.: Nowogródek Pomorski, Barlinek, Strzelce Krajeńskie, Pełczyce, Zwierzyn);
  - Dolina Dolnej Noteci PLB080002 (gminy w graniach MOF OW Gorzów Wlkp.: Gorzów Wlkp., Santok, Deszczno, gminy poza MOF OW Gorzów Wlkp.: Zwierzyn, Stare Kurowo, Drezdenko);
  - Puszcza Notecka PLB300015 (gminy w graniach MOF OW Gorzów Wlkp.: Santok, gminy poza MOF OW Gorzów Wlkp.: Skwierzyna, Przytoczna, Międzychód, Kwilcz, Sieraków, Chrzypsko Wielkie, Pniewy, Wronki, Obrzycko, Oborniki, Rogoźno, Ryczywół, Połajewo, Lubasz, Wieleń, Drawsko, Drezdenko);
  - Ujście Warty PLC080001 (gminy w graniach MOF OW Gorzów Wlkp.: Bogdaniec, gminy poza MOF OW Gorzów Wlkp.: Krzeszyce, Witnica, Słońsk, Górzyca, Kostrzyn nad Odrą);
  - Ostoja Witnicko-Dębiańska PLB320015 (gminy w graniach MOF OW Gorzów Wlkp.: Lubiszyn, Bogdaniec, gminy poza MOF OW Gorzów Wlkp.: Witnica, Dębno, Boleszkowice, Trzcińsko-Zdrój, Chojna, Myślibórz);

[18] Centralny rejestr form ochrony przyrody (CRFOP), grudzień 2015 r.

- Jezioro Kozie PLH320010 (gminy w graniach MOF OW Gorzów Wlkp.: Lubiszyn, gminy poza MOF OW Gorzów Wlkp.: Nowogródek Pomorski, Myślibórz);
- Ostoja Barlinecka PLH080071 (gminy w graniach MOF OW Gorzów Wlkp.: Santok, Kłodawa, gminy poza MOF OW Gorzów Wlkp.: Nowogródek Pomorski, Barlinek, Strzelce Krajeńskie, Pełczyce, Zwierzyn);
- Bory Chrobotkowe Puszczy Noteckiej PLH080032 (gminy w granicach MOF OW Gorzów Wlkp.: Santok, gminy poza MOF OW Gorzów Wlkp.: Skwierzyna, Drezdenko).

W granicach MOF OW Gorzów Wlkp. znajduje się Główny Zbiornik Wód Podziemnych nr 138 – Pradolina Toruń – Eberswalde (Noteć). Zbiornik rozciąga się ok. 180 km poza granice MOF OW Gorzów Wlkp. w kierunku wschodnim. W zakresie gospodarki wodnej i ochrony przeciwpowodziowej, przez MOF OW Gorzów Wlkp. przepływa rzeka Warta, wzdłuż której znajdują się obszary zagrożone powodzią.

Na jakość walorów turystycznych i kulturowych o znaczeniu regionalnym składają się m.in.:

- zwarte obszary leśne i jeziora;
- użytkowana turystycznie dolina Warty (międzynarodowa droga wodna E70);
- szlak gotyckich kościołów farnych – szlak dzieli się na część południową i północną: część południowa obejmuje kościoły na trasie Zielona Góra – Gubin – Żary – Żagań – Szprotawa – Kożuchów – Nowe Miasteczko; odcinek północny prowadzi z Sulechowa do Świebodzina, Ośna Lubuskiego, Międzyrzecza, Skwierzyny, Gorzowa Wlkp., Strzelec Krajeńskich i Dobiegniewa;
- północny szlak zabytków konstrukcji szkieletowej – szlak zaczyna się w Mosinie (gm. Witnica), gdzie zlokalizowany jest kościół (1780 r.) i wiedzie przez Bogdaniec (młyn, 1826 r., gm. loco), Chwałowice (ok. 1790 r., gm. Bogdaniec), Gorzów Wlkp. (spichlerz, po 1772 r.), Gralewo (1709 r., gm. Santok), Santok (dom 1825 r., dzwonnica 1769 r., gm. loco), Stare Polichno (1826 r., gm. Santok), Gościmiec (XVIII w., gm. Zwierzyn), Drezdenko (zbrojownia XVII w., liczne domy m.in. przy ulicach Kościuszki 16 i Żeromskiego 11, (XVIII-XIX w.), gm. loco), Karwin (1711 r., gm. Drezdenko), do Lubiatowa (XVIII w., gm. Drezdenko);
- Lubuski Szlak Wina i Miodu.

VI. Uwarunkowania wewnętrzne

1. Terytorium, ludność i osadnictwo

1.1 Demografia

MOF OW Gorzów Wlkp. swoim zasięgiem obejmuje miasto na prawach powiatu Gorzów Wlkp. oraz 5 gmin wiejskich: Kłodawa, Santok, Deszczno, Bogdaniec oraz Lubiszyn. Nadrzędny charakter ośrodka centralnego w stosunku do całego obszaru funkcjonalnego ma wymierny wpływ na wskaźniki opisujące sytuację demograficzną panującą w tej części regionu. Gorzów Wlkp. jest miastem o znaczeniu regionalnym oraz krajowym, koncentrującym nie tylko potencjał gospodarczy, ale również społeczny.

Liczba ludności i gęstość zaludnienia

Łączna powierzchnia obszaru funkcjonalnego to 975 km^2. Liczbę ludności całego MOF OW Gorzów Wlkp. wg danych na 2016 r. określa się na 164 176 mieszkańców, co stanowi ok. 16,1% potencjału ludnościowego województwa lubuskiego. W porównaniu z rokiem 2006 zauważalny jest niewielki wzrost liczby mieszkańców. Rdzeń obszaru funkcjonalnego w końcu 2016 r. zamieszkiwało 123 995 osób, co przekłada się na gęstość

zaludnienia równą 1442 osób/km^2. Gminy ościenne, ze względu na swój rolniczy charakter, cechują się zdecydowanie mniejszą gęstością zaludnienia, oscylującą w granicach 33-63 osób/km^2. Ogólna dynamika przyrostu ludnościowego poszczególnych gmin w odniesieniu do 2006 r. jest dodatnia. Największy wzrost odnotowano w gminach Kłodawa (ok. 31%) oraz Deszczno (ok. 26%). Jedynie w Gorzowie Wlkp. zarejestrowano spadek liczby ludności w latach 2006-2016 na poziomie ok. 1,2%.

Tabela 3. Liczba ludności w latach 2006 oraz 2016
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS, 2006 oraz 2016

Jednostka	Powierzchnia [km^2]	l. ludności w 2006 r.	l. ludności w 2016 r.	Relacja 2006 r. = 100%	Relacja woj. lubuskie = 100%
m. Gorzów Wlkp.	86	125 504	123 995	98,8%	12,2%
Bogdaniec	112	6 727	7 102	105,6%	0,7%
Deszczno	168	7 566	9 522	125,9%	0,9%
Kłodawa	235	6 427	8 407	130,8%	0,8%
Lubiszyn	205	6 720	6 873	102,3%	0,7%
Santok	169	7 600	8 277	108,9%	0,8%
MOF OW Gorzów Wlkp.	**975**	160 544	164 176	102,3%	16,1%
woj. lubuskie	13 988	1 008 520	1 017 376	100,9%	100%

Przyrost naturalny i saldo migracji

Niemal we wszystkich gminach, znajdujących się w obrębie obszaru funkcjonalnego, w 2016 r. odnotowano przewagę liczby urodzeń nad liczbą zgonów. Ujemny wskaźnik zarejestrowano w gminie Lubiszyn. Największym przyrostem naturalnym charakteryzuje się gmina Kłodawa, dla której wskaźnik ten w 2016 r. wynosił 2,5. Analiza sytuacji demograficznej obszaru funkcjonalnego w latach 2006-2016 wykazuje tendencję malejącą (spadek przyrostu naturalnego z 1,7 w 2006 r. do 0,0 w 2016 r.), w roku 2015 odnotowano ujemny przyrost naturalny.

Tabela 4. Przyrost naturalny ludności w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w latach 2006-2016
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS, 2006-2016

Jednostka	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
m. Gorzów Wlkp.	1,5	1,4	1,9	1,7	1,4	1,1	0,7	-0,6	0,1	-0,5	0,0
Bogdaniec	0,7	4,1	5,3	3,8	3,9	2,4	2,4	2,8	-0,4	-1,8	1,6
Deszczno	4,9	1,4	4,0	6,2	5,4	0,1	4,5	3,3	1,2	2,4	1,0
Kłodawa	1,1	1,2	3,7	3,1	3,0	2,7	2,7	3,8	2,2	0,8	2,5
Lubiszyn	1,0	-2,8	3,5	0,9	2,9	2,3	-0,6	-0,4	1,2	-1,2	-0,7
Santok	2,5	2,9	5,8	2,0	3,1	1,8	1,6	0,9	3,4	1,7	0,4
MOF OW Gorzów Wlkp.	**1,7**	**1,4**	**2,4**	**2,1**	**1,9**	**1,3**	**1,1**	**0,0**	**0,4**	**-0,5**	**0,0**
woj. lubuskie	1,1	1,3	1,8	1,7	1,4	0,8	0,7	-0,3	0,2	-0,7	-0,2

Ruchy migracyjne rejestrowane na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. również wykazują dodatnie saldo. W okresie lat 2006-2016 stosunek liczby osób wyjeżdżających do osób przyjeżdżających utrzymuje się na umiarkowanym, korzystnym poziomie. Gminami o wysokim wskaźniku salda migracji są Deszczno oraz Kłodawa, co świadczy o atrakcyjności tych gmin, jako miejsc do zamieszkania. W Gorzowie Wlkp. od lat rejestruje się ujemny bilans migracji, jednakże w roku 2016 odnotowano dodanie saldo migracji. Zachodzące procesy demograficzne pomiędzy ośrodkiem miejskim a gminami ościennymi obrazują stale postępujący proces suburbanizacji, związany m.in. z wyludnianiem się dużych miast na tereny podmiejskie[19].

[19] Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp., 2014

Tabela 5. Saldo migracji w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w latach 2006-2016
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS, 2006-2016 (GUS nie udostępnił danych za rok 2015)

Jednostka	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2016
m. Gorzów Wlkp.	-2,5	-2,9	-1,6	-1,6	-1,3	-1,3	-1,0	-1,3	-1,5	1,1
Bogdaniec	9,7	3,4	6,3	-1,7	6,7	6,5	4,8	-0,4	1,8	0,7
Deszczno	13,2	10,5	18,9	15,9	24,3	25,8	20,1	12,9	18,3	16,4
Kłodawa	30,5	37,9	41,9	33,9	29,8	22,9	24,2	15,5	19,5	9,9
Lubiszyn	-0,9	3,0	0,7	-6,2	0,1	0,0	3,9	2,6	-3,3	-2,6
Santok	8,1	10,4	5,3	9,3	4,1	11,1	8,4	4,1	7,0	6,6
MOF OW Gorzów Wlkp.	**0,6**	**0,6**	**2,0**	**1,2**	**2,0**	**2,3**	**2,2**	**0,8**	**1,1**	**2,5**
woj. lubuskie	-1,6	-1,2	-0,7	-0,5	-0,5	-0,8	-0,6	-1,3	-1,3	-0,8

Szczególną formę migracji stanowią migracje wahadłowe. Wiążą się one z codziennymi dojazdami do pracy lub szkoły ludności gmin wiejskich do głównego ośrodka miejskiego, jakim jest Gorzów Wlkp. Najsilniej związki te widoczne są w kontekście obszaru funkcjonalnego, skąd do pracy do miasta przyjeżdża najwięcej osób. Wg danych na 2011 r. łączna liczba pracowników przemieszczających się z miejsca zamieszkania do miejsca pracy w Gorzowie Wlkp. wynosiła 6938, z czego 2331 to mieszkańcy gmin ościennych. Wśród nich byli głównie mieszkańcy gmin Deszczno, Kłodawa i Santok[20].

[20] Główny Urząd Statystyczny, Dojazdy do pracy, Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, Warszawa 2014

Schemat 5. Dojazdy do pracy do miasta Gorzowa Wlkp.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego, Dojazdy do pracy, Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań, 2011, Warszawa 2014

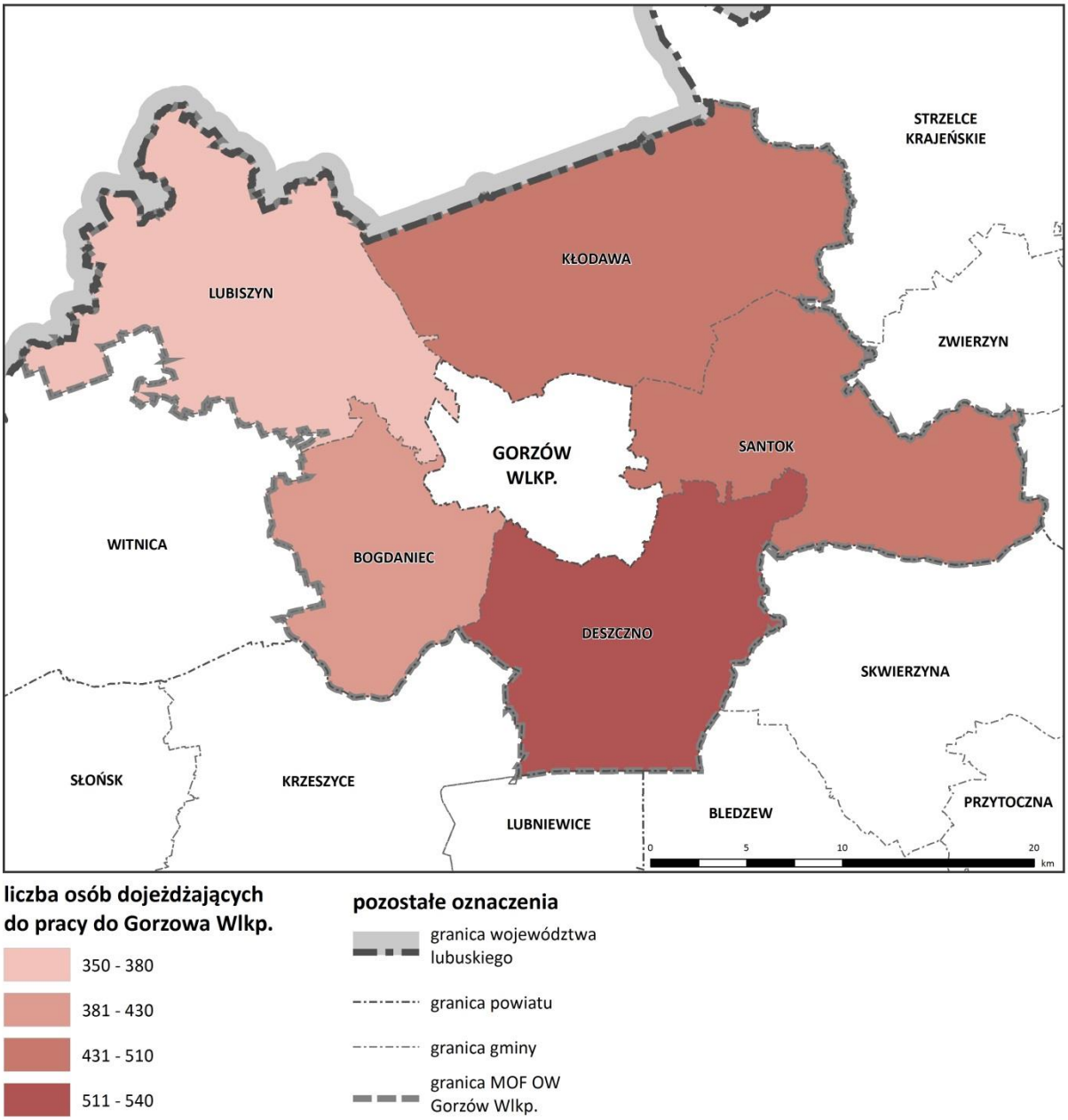

Struktura ludności według wieku i płci

Istotnym aspektem, charakteryzującym strukturę wiekową społeczeństwa, jest wskaźnik obciążenia demograficznego. Analiza struktury ludności według wieku wykazuje, że zarówno w całym obszarze MOF OW Gorzów Wlkp. jak i w poszczególnych gminach sytuacja uległa pogorszeniu. Zauważalna jest tendencja rosnąca w sektorze ludności w wieku poprodukcyjnym, co w znaczący sposób wpływa na potencjał demograficzny obszaru funkcjonalnego.

Tabela 6. Struktura ludności według wieku i płci w 2016 r.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS, 2016

Jednostka	Płeć	Ludność w wieku przedprodukcyjnym (%)	Ludność w wieku produkcyjnym (%)	Ludność w wieku poprodukcyjnym (%)
m. Gorzów Wlkp.	M	18,7	67,1	14,2
	K	15,9	54,8	29,3
Bogdaniec	M	19,9	68,5	11,6
	K	19,6	57,0	23,5
Deszczno	M	21,0	69,0	9,9
	K	20,1	60,3	19,5
Kłodawa	M	21,4	69,7	8,9
	K	20,7	60,8	18,5
Lubiszyn	M	18,9	71,3	9,8
	K	18,8	58,6	22,5
Santok	M	20,1	69,3	10,5
	K	19,2	60,8	20,0
MOF OW Gorzów Wlkp.	**M**	**19,1**	**67,7**	**13,2**
	K	**16,8**	**55,9**	**27,3**
woj. lubuskie	M	19,0	68,5	12,5
	K	17,2	56,7	26,2

1.2 Sieć osadnicza

Rozwój i struktura sieci osadniczej obszaru funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. jest uzależniony od wzrostu gospodarczego oraz uwarunkowań środowiska przyrodniczego. Istniejące warunki fizyczno-geograficzne w znaczący sposób wpływają na rozmieszczenie ośrodków osadniczych w przestrzeni. Do naturalnych determinantów, kształtujących sieć osadniczą tej części regionu należy zaliczyć zwarte kompleksy leśne oraz duże rzeki – Wartę i Noteć.

MOF OW Gorzów Wlkp. jest typowym przykładem układu osadniczego, gdzie wyodrębnia się miasto centralne – Gorzów Wlkp. – oraz powiązane z nim funkcjonalnie gminy ościenne. Obszar aglomeracji gorzowskiej jest miejscem przenikania się układów przestrzennych, społecznych i gospodarczych[21]. Ważnym czynnikiem mającym wpływ na kreowanie spójnej sieci osadniczej jest wzajemna odległość ośrodków gminnych i rdzenia obszaru funkcjonalnego.

Najbliżej położoną siedzibą władz gminnych w stosunku do centrum Gorzowa Wlkp. jest Kłodawa, oddalona o ok. 6,5 km. Dobra dostępność transportowa dodatkowo wpływa na atrakcyjność terenów zlokalizowanych tuż przy granicy miasta, przeznaczanych pod rozwój funkcji mieszkaniowej. Miejscowością gminną położoną najdalej od głównego ośrodka miejskiego jest Lubiszyn. Odległość ponad 20 km powoduje, że oddziaływanie miasta nie jest tak intensywne, jak w przypadku ośrodków gminnych znajdujących się w bliższym dystansie. W promieniu 10 km od centrum Gorzowa Wlkp. znajduje się szereg mniejszych miejscowości, głównie na północ, wschód oraz południe od granic miasta (gminy Kłodawa, Santok i Deszczno). Po zachodniej stronie jedynie kilka ośrodków mieści się odległości do 10 km od centrum miasta. Wynika to z rozproszonej sieci osadniczej gmin Bogdaniec i Lubiszyn oraz usytuowania zurbanizowanej przestrzeni Gorzowa Wlkp., w tym części zabytkowej, w jego granicach administracyjnych po stronie wschodniej.

[21] Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp., 2015

Schemat 6. Sieć osadnicza

Źródło: opracowanie własne na podstawie map topograficznych, geoportal.gov.pl

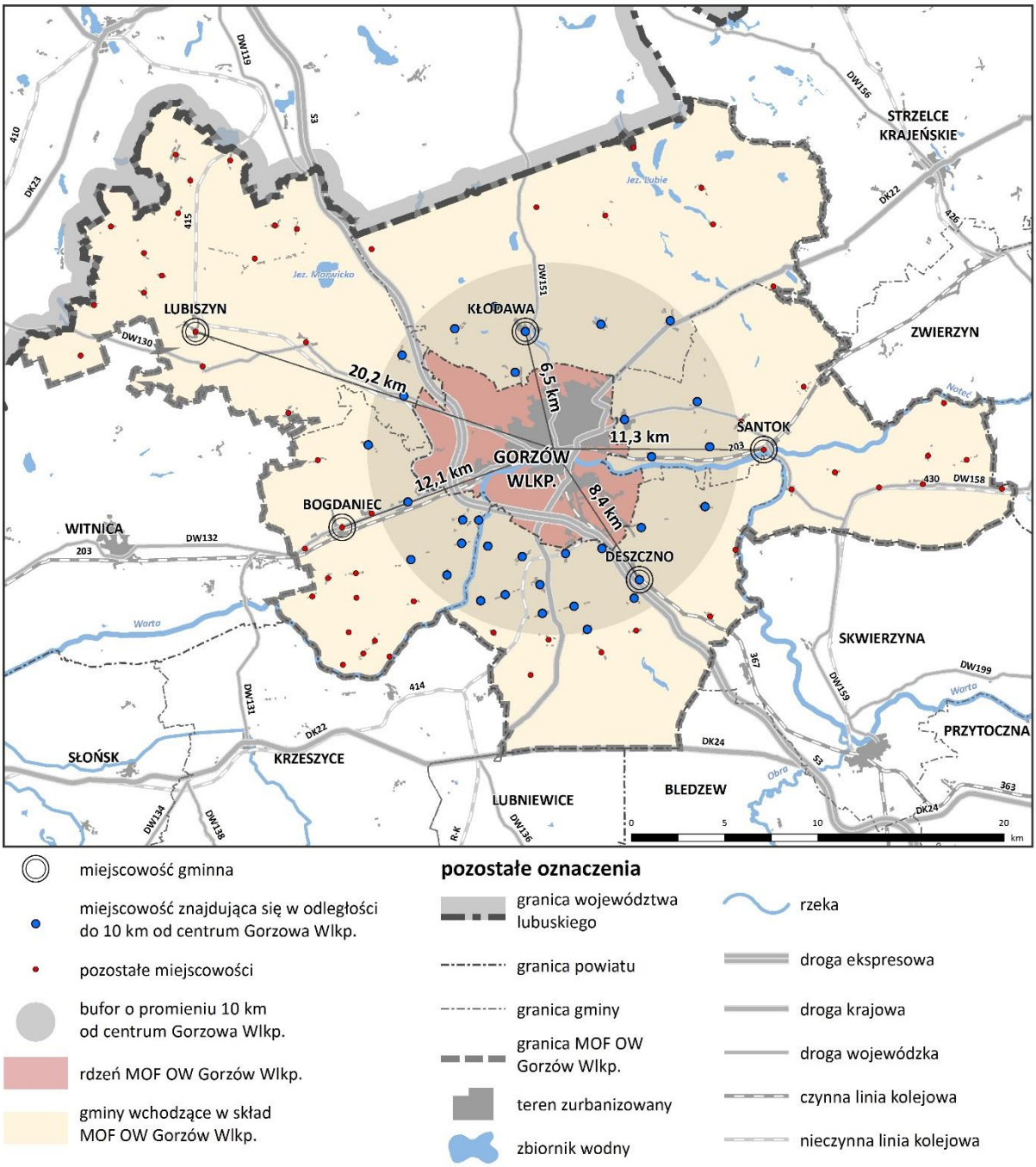

gmina Bogdaniec

W gminie Bogdaniec znajduje się 21 miejscowości zgrupowanych w 21 sołectw. Sieć osadnicza charakteryzuje się równomiernym rozmieszczeniem, poszczególne ośrodki dzielą odległości rzędu 2 – 4 km. Na terenie gminy nie wyróżnia się dominującego ośrodka funkcjonalnego, ponieważ rolę tę pełni Gorzów Wlkp. Koncentracja osadnictwa następuje w centralnym paśmie, wzdłuż drogi wojewódzkiej nr 132 i linii kolejowej nr 203. Tendencje rozwojowe wykazują dalszą intensyfikację terenów zabudowanych w obrębie miejscowości Bogdaniec i Jenin. Jako główne, kierunkowe pasmo rozwoju, wskazano tereny położone wzdłuż wymienionych

tras komunikacyjnych. Pozostałe miejscowości, zlokalizowane w północnej i południowej części gminy, związane są z rolniczą działalnością produkcyjną. Przewiduje się utrzymanie tej funkcji jako wiodącej dla tych obszarów[22].

gmina Deszczno

Struktura sieci osadniczej gminy Deszczno cechuje się równomiernym rozkładem ośrodków w przestrzeni. Obszar gminy podzielony jest na 21 sołectw. Wzajemne odległości między poszczególnymi miejscowościami wynoszą ok. 2 – 4 km. Koncentracja osadnictwa występuje w północnej części gminy, co wynika z naturalnych uwarunkowań. Główne pasmo rozwojowe stanowią miejscowości Karnin – Deszczno – Maszewo – Glinik – Brzozowiec[23], zlokalizowane wzdłuż drogi ekspresowej S3. Dobre połączenia komunikacyjne podmiejskich wsi (Ulim, Łagodzin, Karnin, Osiedle Poznańskie) z rdzeniem obszaru funkcjonalnego warunkują rozwój układu osadniczego w kierunku Gorzowa Wlkp.

gmina Kłodawa

Na sieć osadniczą gminy Kłodawa składa się 14 miejscowości, które tworzą łącznie 11 sołectw. Koncentracja osadnictwa występuje w południowej części gminy, na głównych ciągach komunikacyjnych łączących ośrodki gminne z miastem Gorzów Wlkp. Miejscowości zlokalizowane w północnej części charakteryzują się znacznym rozproszeniem. Wsie, takie jak Łośno, Rybakowo i Santoczno, cechuje słaba dostępność transportowa oraz niedostateczne wyposażenie w elementy infrastruktury technicznej[24]. Wpływ miasta centralnego na sąsiadujące ośrodki widoczny jest w zjawiskach zaburzających ład przestrzenny w gminie. W miejscowościach Chwalęcice oraz Kłodawa zauważalna jest postępująca dekoncentracja zabudowy, będąca wynikiem oddziaływania procesów suburbanizacyjnych. Niekontrolowany rozwój zabudowy może prowadzić do zacierania się granic między miastem a krajobrazem wiejskim.

gmina Lubiszyn

Sieć osadniczą gminy Lubiszyn tworzy 15 sołectw. W gminie znajduje się 21 miejscowości, do największych zalicza się: Lubiszyn, Baczynę, Lubno, Staw, Wysoką i Brzeźno. Odległości pomiędzy poszczególnymi ośrodkami wynoszą od 2 do 6 km, a ich rozmieszczenie w obszarach niezalesionych gminy jest stosunkowo równomierne. Naturalne uwarunkowania środowiska przyrodniczego determinują kierunki rozwoju strukturalnego, ograniczając zasoby terenów możliwych do zagospodarowania. Koncentracja osadnictwa występuje w środkowej oraz południowo-wschodniej części gminy, przy granicy z Gorzowem Wlkp. Miejscowości Baczyna oraz Marwice znajdują się w bezpośrednim oddziaływaniu ośrodka miejskiego i stanowią dogodną lokalizację dla nowych obszarów inwestycyjnych[25].

gmina Santok

Układ osadniczy gminy Santok składa się z 15 miejscowości (sołectw). Głównym pasmem rozwojowym gminy jest droga wojewódzka nr 158, wzdłuż której zlokalizowane są największe miejscowości: Wawrów, Janczewo, Gralewo, Santok, Stare Polichno oraz Lipki Wielkie. Struktura rozmieszczenia ośrodków osadniczych w zachodniej części gminy jest stosunkowo równomierna, wzajemne oddalenie miejscowości wynosi ok. 2 – 4 km. W części wschodniej poszczególne wsie położone są bliżej siebie, tworząc bardziej zwartą strukturę.

[22] Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Bogdaniec (uchwała Nr XXI/132/2000 Rady Gminy w Bogdańcu z dnia 24 listopada 2000 r. ze zm.)
[23] Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Deszczno (uchwała Nr XIX-193/01 Rady Gminy Deszczno z dnia 17 lipca 2001 r., ze zm.)
[24] Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Kłodawa (uchwała Nr XXXIII/296/02 Rady Gminy Kłodawa z dnia 24 kwietnia 2002 r. ze zm.)
[25] Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Lubiszyn (uchwała Nr XII/99/00 Rady Gminy Lubiszyn z dnia 28 kwietnia 2000 r. ze zm.)

Ważnym czynnikiem wzrostu jest linia kolejowa nr 203, będąca jednym z głównych powiązań komunikacyjnych gminy z Gorzowem Wlkp.

1.3 Podział terytorialny

Gorzów Wlkp. jako ośrodek o znaczeniu regionalnym, jest dominującym elementem struktury przestrzennej całego obszaru funkcjonalnego. Miasto pełni rolę rdzenia integrującego sąsiadujące miejscowości i ośrodki gminne za pomocą powiązań przestrzennych i funkcjonalnych. W Gorzowie Wlkp. następuje koncentracja ludności oraz działalności gospodarczej, co w konsekwencji prowadzi do wzrostu intensywności osadnictwa[26]. Miejska zabudowa wykracza poza granice administracyjne, na tereny sąsiadujących gmin wiejskich. Skutki suburbanizacji są szczególnie widoczne w miejscowościach bezpośrednio przylegających do ośrodka wojewódzkiego:

- Bogdaniec, Jenin, Łupowo (gmina Bogdaniec);
- Osiedle Poznańskie, Karnin, Łagodzin (gmina Deszczno);
- Chwalęcice, Kłodawa (gmina Kłodawa);
- Baczyna, Marwice (gmina Lubiszyn);
- Janczewo, Wawrów, Czechów (gmina Santok).

Podział terytorialny MOF OW Gorzów Wlkp. wynika z wykształconej struktury przestrzennej samego ośrodka centralnego. Granice obszaru śródmieścia pokrywają się z granicami zabytkowego Śródmieścia Gorzowa Wlkp. oraz osiedla Nowe Miasto. Obszar miejski swoim zasięgiem również obejmuje tereny znajdujące się w granicach miasta, charakteryzujące się stosunkowo wysokim stopniem zainwestowania. Są to głównie osiedla mieszkaniowe oraz tereny koncentracji zabudowy usługowej i produkcyjnej. Jako obszar podmiejski zakwalifikowano pozostałe tereny znajdujące w obrębie rdzenia obszaru funkcjonalnego, a także miejscowości z gmin ościennych, w których zaobserwowano rozwój zabudowy o miejskim charakterze.

[26] Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp., 2015

Schemat 7. **Podział terytorialny na obszar śródmiejski, miejski oraz podmiejski**
Źródło: opracowanie własne na podstawie Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Gorzowa Wlkp. (uchwała Nr XII/131/2003 Rady Miasta Gorzowa Wlkp. z dnia 18 czerwca 2003 r. ze zm.)

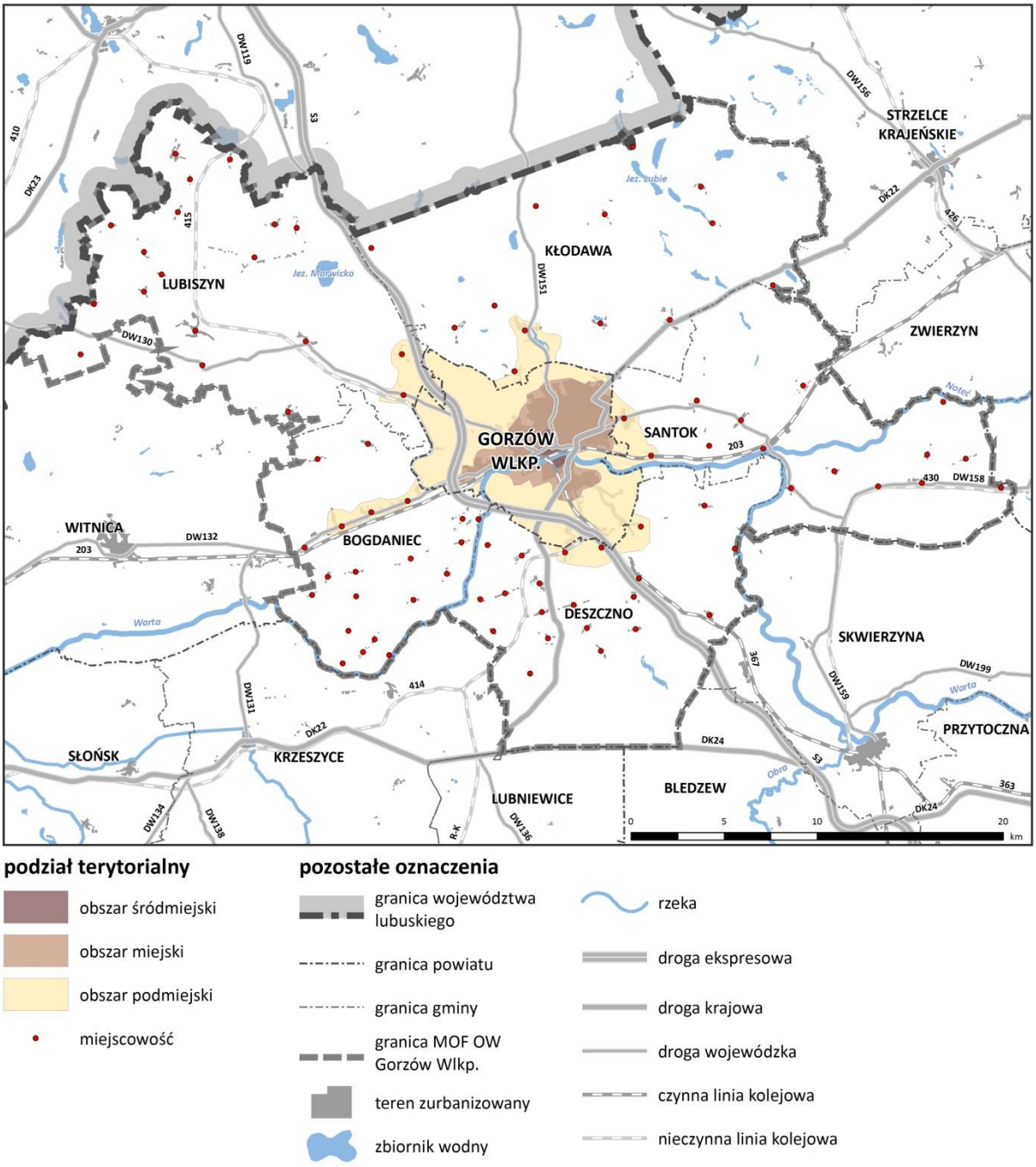

1.4 Struktura funkcjonalno-przestrzenna, struktura zabudowy

Struktura przestrzenna obszaru funkcjonalnego ma charakter monocentryczny, z Gorzowem Wlkp. jako jednostką centralną. Dominująca rola ośrodka wojewódzkiego uwidacznia się w zachodzących procesach społeczno-gospodarczych oraz dynamicznym przyroście terenów zabudowanych, obejmujących także gminy ościenne. Zjawisko suburbanizacji znacząco wpływa na rozwój gmin wiejskich znajdujących się w zasięgu oddziaływania Gorzowa Wlkp.[27]

[27] Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp., 2015

Krajobraz naturalny jest zróżnicowany, rozległe powierzchnie kompleksów leśnych występują w sąsiedztwie pól uprawnych oraz terenów zurbanizowanych. MOF OW Gorzów Wlkp. położony jest na styku dwóch krain geograficznych: Równiny Gorzowskiej oraz Kotliny Gorzowskiej.

Główną osią komunikacyjną obszaru funkcjonalnego i jedną z najważniejszych arterii komunikacyjnych całego województwa lubuskiego jest droga ekspresowa S3. Gorzów Wlkp. znajduje się przy korytarzu transportowym transeuropejskiej sieci TEN-T: Bałtyk – Adriatyk, co sprzyja kreowaniu powiązań międzynarodowych i struktur makroregionalnych. Droga S3 leży również w ciągu postulowanego Środkowoeuropejskiego Korytarza Transportowego (Central European Transport Corridor, CETC). Z pozostałych tras komunikacyjnych, istotnych z punktu widzenia zewnętrznych jak i wewnętrznych powiązań transportowych, należy wymienić:

- drogę krajową nr 22 (Kostrzyn nad Odrą – Gorzów Wlkp. – Tczew);
- drogę wojewódzką nr 130 (gr. woj./Barnówko – Tarnów – Baczyna – Gorzów Wlkp.);
- drogę wojewódzką nr 132 (Kostrzyn nad Odrą – Witnica – Gorzów Wlkp.);
- drogę wojewódzką nr 151 (Świdwin – Rzecz – Barlinek – gr. woj./Łubianka – Kłodawa – Gorzów Wlkp.);
- drogę wojewódzką nr 158 (Gorzów Wlkp. – Santok – Nowe Polichno – Trzebicz – Drezdenko),
- linię kolejową nr 203 (Tczew – Kostrzyn nad Odrą);
- linię kolejową nr 367 (Zbąszynek – Gorzów Wlkp.).

miasto Gorzów Wlkp.

Gorzów Wlkp. funkcjonuje jako jeden z dwóch ośrodków I-ego rzędu w województwie lubuskim, będąc stolicą województwa, obok Zielonej Góry. Miasto stanowi rdzeń miejskiego obszaru funkcjonalnego, którego strefa wpływów oraz powiązań funkcjonalnych wykracza poza granice administracyjne miasta, oddziałując na sąsiednie gminy. Gorzów Wlkp. jest ośrodkiem o znaczeniu krajowym i regionalnym, który można określić mianem bieguna wzrostu, koncentrującego działalność gospodarczą, rozwój infrastruktury oraz postęp procesów urbanizacyjnych[28]. Pozycja Gorzowa Wlkp. na tle sieci osadniczej województwa uwarunkowana jest silnymi powiązaniami funkcjonalno-przestrzennymi zachodzącymi w obrębie wyznaczonego miejskiego obszaru funkcjonalnego, w którym ośrodek wojewódzki jest centralną jednostką krystalizującą strukturę przestrzenną tego obszaru.

Wg danych GUS na 2016 r. miasto zamieszkiwało niespełna 124 tys. mieszkańców, co stanowiło ok. 12,2% wszystkich mieszkańców województwa lubuskiego. Pod względem terytorialnym Gorzów Wlkp. zajmuje powierzchnię prawie 86 km^2. W 2001 r. nastąpiła zmiana granic, na mocy której do miasta przyłączono część obszaru wsi Santocko o pow. 887,21 ha, położonej w gminie Kłodawa w powiecie gorzowskim[29].

Gorzów Wlkp., dzięki wykształconej budowie geologicznej oraz położeniu nad rzeką Wartą, charakteryzuje się dwoma zróżnicowanymi strefami fizjograficznymi:

- północną, leżącą nad prawym brzegiem Warty, o bogatej rzeźbie terenu, z licznym udziałem jezior i borów sosnowych;
- południową, leżącą nad lewym brzegiem Warty, o równinnym ukształtowaniu terenu.

W strukturze użytkowania gruntów w Gorzowie Wlkp. dominują użytki rolne (ponad 50% powierzchni). Zlokalizowane są one głównie w północno-zachodniej i południowej części miasta. Tereny te wykorzystywane są

[28] Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030
[29] Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 września 2001 r. w sprawie ustalenia granic oraz zmiany nazw i siedzib władz niektórych gmin i miast

pod uprawy rolne, jednak docelowo będą one stopniowo przeznaczane do zainwestowania pod funkcje nierolnicze[30]. Tereny leśne zajmują blisko 8% powierzchni. W granicach miasta znajduje się jeden zwarty kompleks leśny, stanowiący fragment Obszaru Chronionego Krajobrazu Gorzowsko-Krzeszyckiej Doliny Warty. Udział gruntów zabudowanych i zurbanizowanych w obrębie miasta wynosi ok. 30%. Znaczą część powierzchni stanowią tereny komunikacyjne, na co wpływa rozwinięta sieć drogowa.

Wykres 1. Struktura użytkowania gruntów w Gorzowie Wlkp.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS, 2014

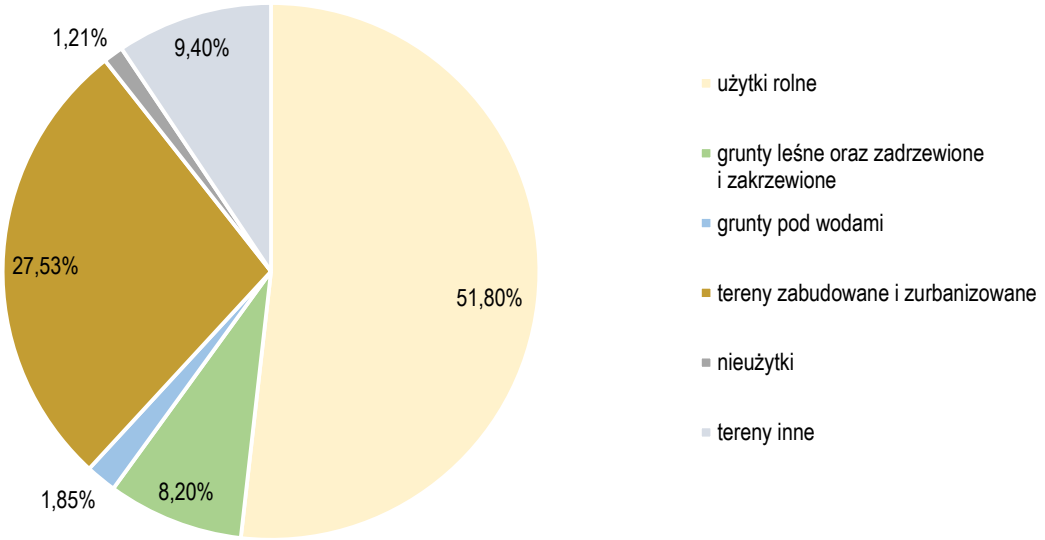

Podział miasta na strefy terytorialne[31] widoczny jest na tle wykształconej tkanki miejskiej:

- **strefa zurbanizowana:** północny brzeg Warty stanowi główną strefę rozwoju zabudowy mieszkaniowej, usługowej oraz przemysłowej. Obszar intensywnie zurbanizowany obejmuje tereny Śródmieścia, Nowego Miasta oraz historyczne obszary Przedmieścia Młyńskiego i Przedmieścia Santockiego, wraz z zabytkowymi układami urbanistycznymi. Historyczny rozwój Gorzowa Wlkp. wpłynął na ukształtowanie zróżnicowanej struktury przestrzennej, w której wiele elementów zachowuje wartości zabytkowe. Obszary Starego, Nowego jak i Górnego Miasta odznaczają się najwyższymi walorami architektonicznymi i kompozycyjnymi, stanowiąc bogaty zasób dziedzictwa kulturowego. Zabudowa pierzei ulicznych w sposób nieutrzymujący historycznego charakteru śródmieścia powoduje niszczenie zabytkowej tkanki[32]. Przypadkowe prace budowlane realizowane na obiektach historycznych prowadzą do zanikania unikalnych wartości. Podejmowane są działania rewaloryzacyjne mające na celu ochronę, konserwację i rewitalizację cennej zabudowy.
- **strefa rozwoju:** obszar ten określany jest mianem strefy rozwoju Gorzowa Wlkp., która obejmuje tereny częściowo zurbanizowane oraz niezurbanizowane, ale wskazane do zabudowy w dokumentach określających politykę przestrzenną miasta[33]. Przyrost terenów zabudowanych obserwuje się w północno-wschodniej części miasta, głównie w postaci osiedli mieszkaniowych. Częściowo zagospodarowane są również tereny osiedli Zakanale oraz Zamoście. Pozostałości po zabytkowej

[30] Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Gorzowa Wlkp. (uchwała Nr XII/131/2003 Rady Miasta Gorzowa Wlkp. z dnia 18 czerwca 2003 r. ze zm.)
[31] ibid.
[32] ibid.
[33] ibid.

strukturze przestrzennej Przedmieścia Mostowego, mieszczącego się po południowej stronie rzeki, wciąż są widoczne w miejskim krajobrazie. Strefę rozwoju poszerzają tereny zabudowy produkcyjno-przemysłowej na obszarze osiedli Ustronie oraz Chróścik.

- **strefa niezurbanizowana:** przedmieścia Gorzowa Wlkp. stanowią głównie tereny ekstensywnie zagospodarowane, zlokalizowane w zachodniej i południowej części miasta. Strefa niezurbanizowana obejmuje kompleksy leśne, łąki, a także pola uprawne. Ważna, z punktu widzenia funkcjonowania organizmu miejskiego, jest ochrona wartości ekologicznych i krajobrazowych tych elementów sieci przyrodniczej. Uzupełniającą rolę pełnią tereny zieleni miejskiej, takie jak urządzone parki i ogrody działkowe. Obszary predysponowane do urbanizacji obejmują rejony ulicy Żwirowej przy północnej granicy miasta, gdzie rozwija się zabudowa willowa, a także tereny przy ulicy Kasprzaka w jego południowej części. Znaczne rezerwy terenowe stanowi obręb Santocko, przyłączony do miasta z gminy Kłodawa, wskazany jako potencjalny obszar rozwoju zabudowy usługowej i produkcyjnej[34].

gmina Bogdaniec

Bogdaniec jest gminą wiejską położoną w północnej części województwa lubuskiego, po zachodniej granicy Gorzowa Wlkp. Południowa część gminy znajduje się w Pradolinie Toruńsko-Eberswaldzkiej, co przekłada się na charakterystyczne, równinne ukształtowanie terenu. W północno-centralnym fragmencie z kolei znajdują się zwarte tereny leśne, wchodzące w skład obszaru Natura 2000 Ostoja Witnicko-Dębniańska. Powierzchnia gminy wynosi 112 km^2, a liczba ludności w 2016 r. wynosiła 7 102[35].

Do największych ośrodków osadniczych w gminie zalicza się Bogdaniec, siedzibę władz gminnych oraz Jenin i Łupowo. Tereny zabudowane koncentrują się w centralnym pasie gminy, wzdłuż drogi wojewódzkiej nr 132. Bliskie sąsiedztwo ośrodka wojewódzkiego oraz istniejące zależności w postaci dostępu do usług wyższego rzędu determinują rozwój poszczególnych wsi o nowe tereny mieszkaniowe. Największe nagromadzenie obiektów usługowych występuje głównie w miejscowościach Bogdaniec oraz Łupowo. Rozmieszczenie terenów produkcyjnych i przemysłowych ma charakter wyspowy. Oprócz ośrodków zlokalizowanych w pasie rozwojowym, w północnej części gminy znajdują się dwie miejscowości o stosunkowo zwartym układzie – Stanowice oraz Racław. Wsie położone na południu charakteryzują się znacznym rozproszeniem zabudowy, w głównej mierze związanej z prowadzeniem gospodarstw rolnych.

Struktura użytkowania gruntów w gminie nie jest zróżnicowana. Ponad 70% powierzchni terenu zajmują użytki rolne, co znajduje swoje odzwierciedlenie w miejscowej gospodarce, zorientowanej głównie na rolnictwo. Tereny lasów oraz zadrzewień i zakrzewień obejmują swoim zasięgiem blisko 22% terytorium gminy. Tereny zabudowane i zurbanizowane zajmują ok. 4% powierzchni gminy.

[34] Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Gorzowa Wlkp. (uchwała Nr XII/131/2003 Rady Miasta Gorzowa Wlkp. z dnia 18 czerwca 2003 r. ze zm.)
[35] Dane BDL GUS, 2016

Wykres 2. Struktura użytkowania gruntów w gminie Bogdaniec
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS, 2014

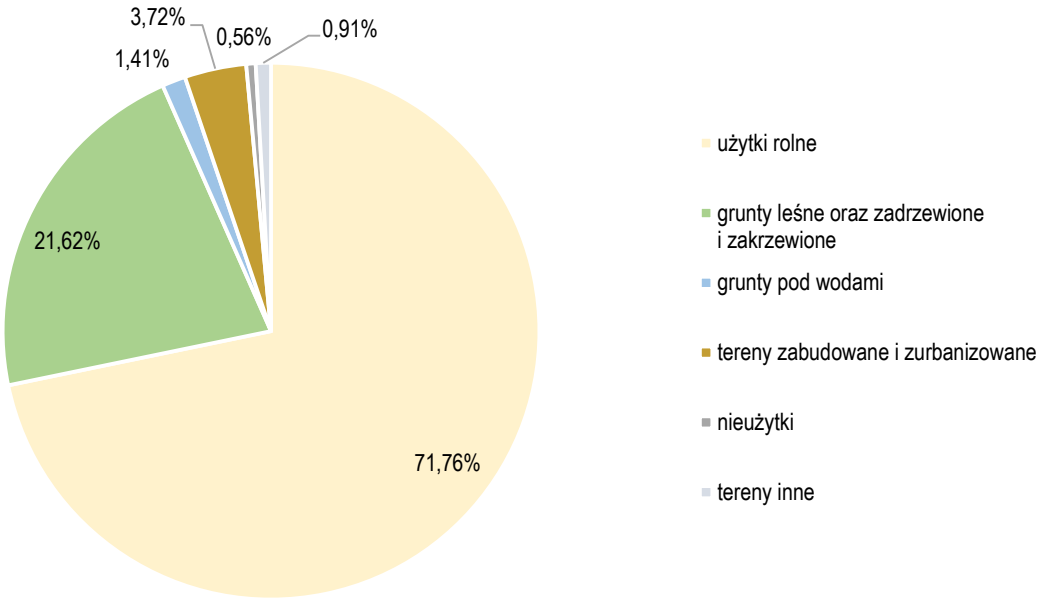

Układy przestrzenne poszczególnych miejscowości są do siebie zbliżone. Wsie Bogdaniec, Łupowo, Racław i Stanowice posiadają wykształconą strukturę charakterystyczną dla wsi wielodrożnicowych. W takim układzie zabudowania rozmieszczone są wzdłuż kilku dróg, które niekiedy wybiegają z jednego, wspólnego punktu. Pozostałe wsie to przydrożnice, w których budynki zlokalizowane są przy jednej, głównej drodze.

gmina Deszczno

Gmina wiejska Deszczno zlokalizowana jest w północnej części województwa lubuskiego, na południe od Gorzowa Wlkp. Powierzchnia gminy to 168 km^2, liczba mieszkańców pod koniec 2016 r. wynosiła 9 522[36]. Południowy obszar gminy zajmuje kompleks leśny stanowiący fragment Borów Sulęcińsko-Skwierzyńskich. Lesistość na poziomie 39,7%[37] oraz znaczny udział gruntów ornych w ogólnej powierzchni wpływa na rolniczy charakter gminy Deszczno, w której duże znaczenie odgrywa również gospodarka leśna.

Obok miejscowości Deszczno, która jest siedzibą władz gminnych, do największych wsi zalicza się Osiedle Poznańskie, Ulim oraz Brzozowiec. W ogólnej strukturze zabudowy przeważają budynki mieszkalne oraz gospodarcze. Obecne są również liczne budynki usługowe, zlokalizowane wzdłuż głównych tras komunikacyjnych, a także zakłady produkcyjne. Najwięcej tego typu obiektów zlokalizowanych jest w miejscowości Deszczno, przy ulicy Lubuskiej, będącej główną drogą dojazdową do Gorzowa Wlkp. z uwagi na bezpośrednie sąsiedztwo z ośrodkiem wojewódzkim zauważalne są związki funkcjonalno-przestrzenne, charakterystyczne dla podmiejskich wsi. Szczególnie widoczny wpływ aglomeracji gorzowskiej występuje we wsiach Osiedle Poznańskie oraz Karnin, gdzie miejska zabudowa wykracza poza granice miasta na tereny wiejskie.

Użytkowanie gruntów w gminie Deszczno opiera się głównie na rolnictwie. Użytki rolne zajmują ponad połowę obszaru gminy, jednak ich powierzchnia stopniowo ulega zmniejszaniu w wyniku presji inwestycyjnej ze strony Gorzowa Wlkp. Tereny leśne oraz zadrzewione i zakrzewione, skupione w południowej części, stanowią blisko 41% powierzchni gminy. Udział terenów zabudowanych i zurbanizowanych w ogólnej strukturze

[36] Dane BDL GUS, 2016
[37] Dane BDL GUS, 2016

nie przekracza 4%. Wyróżniającym się elementem jest stosunkowo wysoki udział nieużytków, na poziomie ok. 2%.

Wykres 3. Struktura użytkowania gruntów w gminie Deszczno
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS, 2014

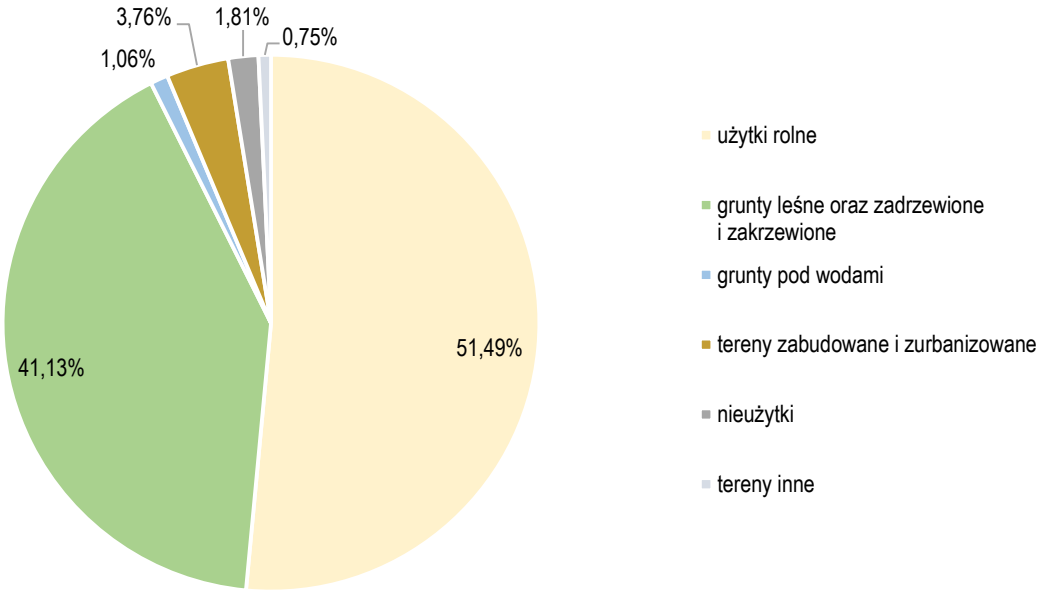

Tereny zabudowane koncentrują się w północnej części gminy. Poszczególne miejscowości nie tworzą zwartych struktur, powszechne jest występowanie wsi o charakterze ulicówek (np. Deszczno, Ulim, Brozowiec). Postępujące procesy suburbanizacyjne przy granicy z Gorzowem Wlkp. w dłuższym horyzoncie czasowym wpłyną na kształtowanie się bardziej spójnych układów zabudowy[38].

gmina Kłodawa

Gmina wiejska Kłodawa położona jest w północnej części województwa lubuskiego, na północ od Gorzowa Wlkp. Bliskie sąsiedztwo ośrodka wojewódzkiego stwarza szerokie możliwości rozwoju, oparte na wzajemnych relacjach funkcjonalno-przestrzennych. Powierzchnia gminy to 235 km^2, ludność w 2016 r. wynosiła 8 407 mieszkańców[39]. Rozległe terytorium gminy w znacznej mierze pokrywają lasy Puszczy Gorzowskiej. Kłodawa charakteryzuje się jednym z najwyższych wskaźników lesistości w całym województwie, wskaźnik ten kształtuje się na poziomie 67,5%[40].

Do najważniejszych miejscowości w gminie zalicza się: Kłodawę, Chwalęcice, Santocko, Wojcieszyce i Różanki. Charakter zabudowy jest typowy dla gmin wiejskich znajdujących się w oddziaływaniu dużych miast. Bliskość Gorzowa Wlkp. przyczynia się do koncentracji zabudowy w południowej części gminy. Przeważa zabudowa mieszkaniowa jednorodzinna, która stopniowo wypiera zabudowę zagrodową związaną z produkcją rolniczą. Obecna jest również zabudowa wielorodzinna w postaci bloków mieszkalnych. Funkcji mieszkaniowej towarzyszą niewielkie tereny usługowe i produkcyjne. Powszechnym zjawiskiem, z uwagi na podmiejski charakter miejscowości (Kłodawa, Chwalęcice), jest także powstawanie osiedli willowych i budynków mieszkalnych o charakterze rezydencjonalnym. W ostatnich latach odnotowuje się rosnącą rolę funkcji turystycznej i rekreacyjnej, co powoduje rozwój zabudowy letniskowej.

[38] Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp., 2014
[39] Dane BDL GUS, 2016
[40] Dane BDL GUS, 2016

Dominującą formą użytkowania terenu w gminie Kłodawa są lasy oraz zadrzewienia i zakrzewienia (niemal 70%). Użytki rolne zajmują blisko 23% powierzchni i jest to najmniejszy wskaźnik spośród wszystkich gmin wchodzących w skład MOF OW Gorzów Wlkp. Grunty pod wodami stanowią niespełna 3% powierzchni. Znajdują się tu liczne jeziora (m.in. Lubie, Chłop, Grabino, Kłodawa, Duże Wełmino, Przylężek, Nierzym) oraz kompleksy stawów rybnych. Tereny zabudowane i zurbanizowane zajmują nieco ponad 2% powierzchni gminy, podobnie jak nieużytki.

Wykres 4. Struktura użytkowania gruntów w gminie Kłodawa
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS, 2014

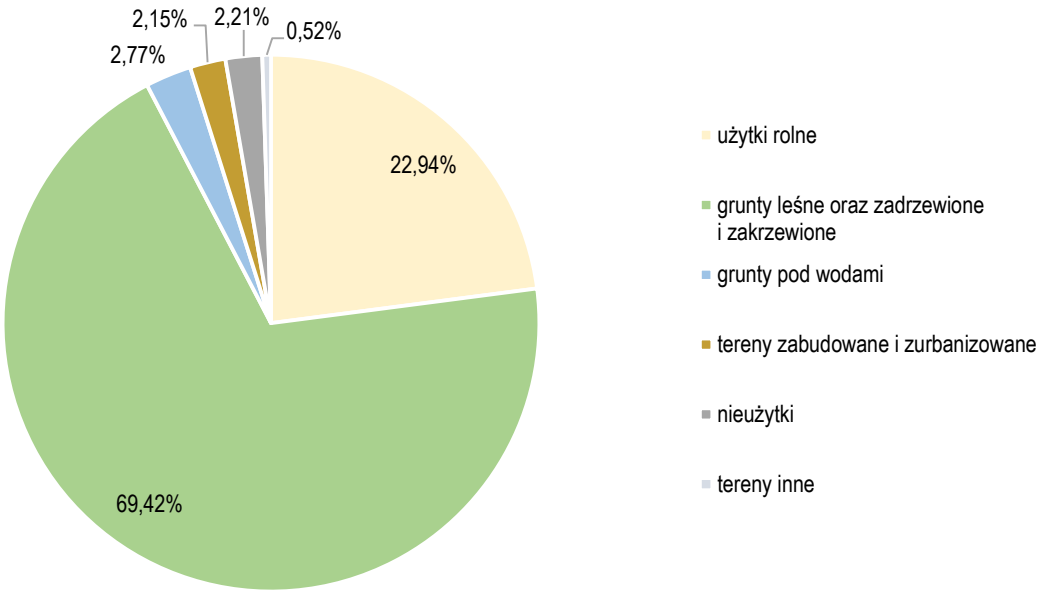

Strefa zurbanizowana nie tworzy zwartych struktur, zabudowa jest rozproszona i rozmieszczona głównie wzdłuż ważniejszych ciągów komunikacyjnych. Układy przestrzenne miejscowości wynikają z uwarunkowań historycznych i miejscami nadal są wyraźnie zarysowane w krajobrazie. Kłodawa i Santocko wywodzą się z układów owalnicowych, z kolei Chwalęcice, Wojcieszyce oraz Różanki to typowe wsie o charakterze ulicówek[41].

gmina Lubiszyn

Lubiszyn jest gminą wiejską położoną w północnej części województwa lubuskiego, na północny-zachód od Gorzowa Wlkp. Powierzchnia gminy wynosi 205 km^2, a liczba mieszkańców pod koniec 2016 r. była równa 6 873[42]. Pod względem użytkowania terenu przeważają lasy oraz grunty rolne, co wpływa na rolniczy charakter gminy. Bliskie sąsiedztwo Gorzowa Wlkp. oddziałuje na wzmożony ruch inwestycyjny w strefach bezpośrednio przylegających do miasta[43]. Ważnym czynnikiem rozwojowym jest trasa S3 biegnąca wzdłuż wschodniej granicy gminy.

W obrębie gminy znajduje się 21 miejscowości, z których największe to Baczyna, Lubiszyn, Lubno, Staw, Wysoka i Brzeźno. Poszczególne wsie nie wykazują znacznego rozproszenia w ogólnej strukturze przestrzennej gminy. Brak ciągłości terenów zurbanizowanych wynika m.in. z istniejących uwarunkowań fizjograficznych oraz występowania zwartych kompleksów leśnych w centralnej części gminy. Na brak spójności terenów

[41] Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Kłodawa (uchwała Nr XXXIII/296/02 Rady Gminy Kłodawa z dnia 24 kwietnia 2002 r. ze zm.)
[42] Dane BDL GUS, 2016
[43] Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Lubiszyn (uchwała Nr XII/99/00 Rady Gminy Lubiszyn z dnia 28 kwietnia 2000 r. ze zm.)

zurbanizowanych wpływa również niedostatecznie rozwinięta infrastruktura komunikacyjna[44]. Zabudowę stanowią głównie budynki mieszkalne oraz gospodarcze, będące często pozostałością po pegeerowskich gospodarstwach rolnych (dawne folwarki Lubno, Marwice, Mystki, Wysoka, Staw). Występują również liczne zakłady produkcyjne, związane z przetwórstwem rolno-spożywczym, budownictwem oraz magazynowaniem. Obiekty usługowe znajdujące się na terenie gminy obejmują jedynie podstawowy zakres świadczeń. Intensywny rozwój budownictwa mieszkaniowego rejestruje się w miejscowościach graniczących z ośrodkiem wojewódzkim (Baczyna, Marwice). Związki funkcjonalno-przestrzenne zachodzące w obrębie obszaru funkcjonalnego powodują poszerzanie się podmiejskiej strefy zurbanizowanej Gorzowa Wlkp.

Struktura użytkowania gruntów w gminie Lubiszyn charakteryzuje się wysokim udziałem użytków rolnych oraz gruntów leśnych, zadrzewionych i zakrzewionych. Te dominujące formy użytkowania terenu zajmują ponad 90% powierzchni gminy. Obszary zabudowane i zurbanizowane stanowią blisko 4% terytorium gminy. Nieużytki oraz tereny inne obejmują ok. 2,5% powierzchni.

Wykres 5. Struktura użytkowania gruntów w gminie Lubiszyn
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS, 2014

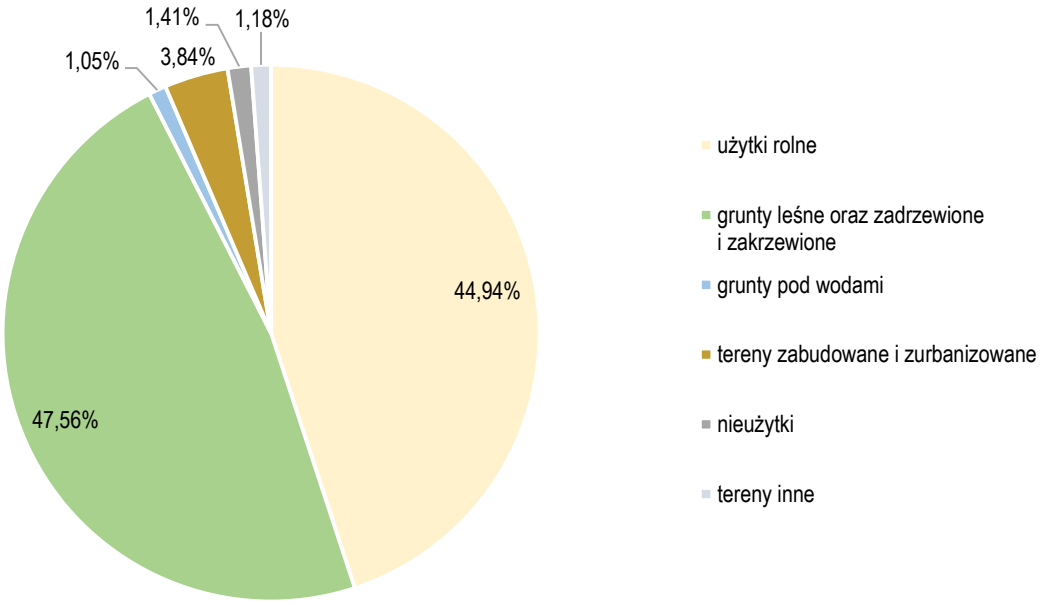

Obecny kształt terenów zabudowanych miejscowości w dużej mierze odzwierciedla historyczne układy przestrzenne z czytelnymi elementami. Powtarzającym się typem kompozycji przestrzennej, ukształtowanej w okresie średniowiecza, jest owalnica, która występuje we wsiach Baczyna, Lubno, Marwice, Staw i Tarnów. W miejscowości Wysoka wyróżnia się układ widlicy. Na układ przestrzenny wsi Ściechów składają się trzy historycznie wydzielone miejscowości. Lubiszyn oraz Ściechówek to typowe osady powstałe przy hutach.

gmina Santok

Gmina wiejska Santok znajduje się na wschód od Gorzowa Wlkp. i położona jest w dolinie dwóch rzek – Warty i Noteci. Północną część gminy stanowi fragment Puszczy Gorzowskiej, z kolei na południu znajduje się fragment kompleksu Puszczy Noteckiej. Uwarunkowania fizyczno-geograficzne oraz urozmaicona rzeźba terenu

[44] Strategia Rozwoju Gminy Lubiszyn na lata 2015-2020, 2015

mają istotny wpływ na strukturę przestrzenną gminy Santok. Pod względem powierzchni gmina zajmuje 169 km^2, pod koniec 2016 r. zamieszkiwało ją 8 277 osób[45].

Na terenie gminy znajduje się 15 miejscowości, największe z nich to: Santok, Wawrów, Lipki Wielkie, Gralewo, Janczewo, Stare Polichno i Czechów. Wymienione ośrodki podstawowe koncentrują się głównie w zachodniej części gminy, na co ma wpływ bliskość Gorzowa Wlkp. oraz przebieg najważniejszych szlaków komunikacyjnych (droga wojewódzka nr 158 i 159 oraz linia kolejowa nr 203). Pomimo podmiejskiego charakteru w gminie nie obserwuje się nasilonej suburbanizacji spowodowanej sąsiedztwem ośrodka wojewódzkiego. Oprócz zabudowy jednorodzinnej obecne są także pojedyncze bloki mieszkalne. Santok jest gminą typowo rolniczą, czemu sprzyjają korzystne warunki glebowo-przyrodnicze. Związany z tym rozwój przemysłu rolno-spożywczego pociąga za sobą powstawanie zakładów produkcyjno-przemysłowych, które są zauważalnym elementem w strukturze funkcjonalno-przestrzennej poszczególnych wsi.

Ponad połowę obszaru gminy Santok zajmują użytki rolne. Grunty leśne oraz zadrzewione i zakrzewione stanowią ok. 37% powierzchni gminy i są skoncentrowane w jej północnej i południowej części. Udział nieużytków w ogólnej strukturze użytkowania terenu określa się na ok. 3,5%. Występują one głównie wzdłuż koryt rzecznych Warty i Noteci. Podobną powierzchnię zajmują tereny zabudowane i zurbanizowane.

Wykres 6. Struktura użytkowania gruntów w gminie Santok
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS, 2014

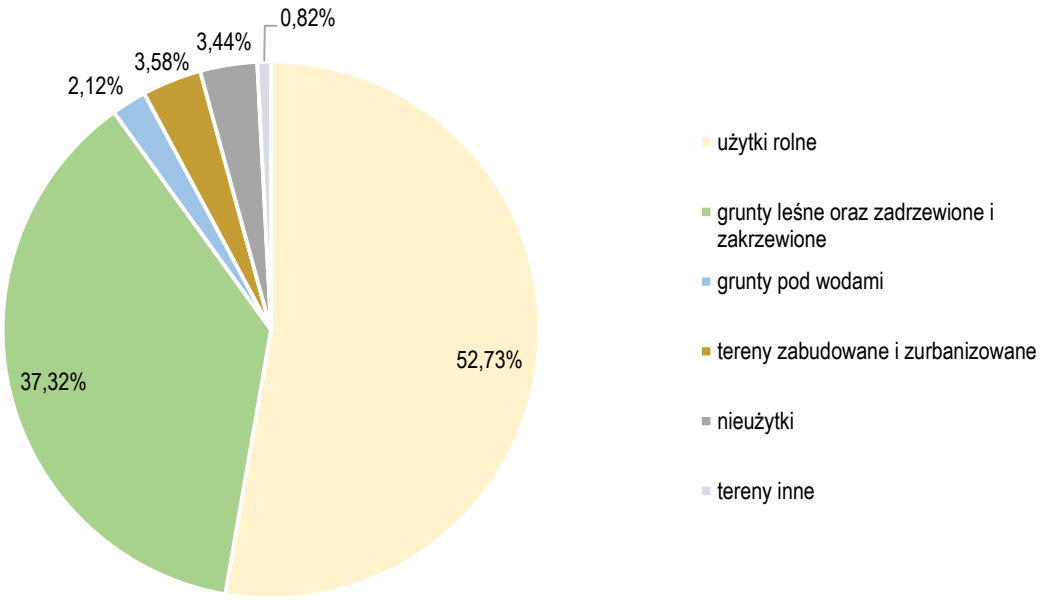

W skali gminy tereny zurbanizowane są znacznie rozproszone. Układy przestrzenne miejscowości nie sprzyjają tworzeniu zwartych struktur. Większość wsi, w tym Santok, Gralewo, Stare Polichno czy też Lipki Wielkie, posiada układ charakterystyczny dla ulicówek. Wawrów, zlokalizowany tuż przy granicy z Gorzowem Wlkp., wyróżnia się czytelnym układem owalnicowym.

Największym zróżnicowaniem tkanki urbanistycznej charakteryzują się obszary zwartej zabudowy śródmiejskiej i miejskiej Gorzowa Wlkp. Tereny zurbanizowane poszczególnych gmin wchodzących w skład obszaru funkcjonalnego tworzy w zdecydowanej większości zabudowa mieszkaniowa oraz gospodarcza, związana z prowadzeniem gospodarstw rolnych. Obecne są również obiekty usługowe niższego rzędu, jednak

[45] Dane BDL GUS, 2014

głównym zapleczem usługowym o znaczeniu ponadlokalnym jest centralny ośrodek miejski. Istotnym elementem w strukturze funkcjonalno-przestrzennej są zakłady przemysłowe i produkcyjne. Dynamiczny wzrost liczby podmiotów gospodarczych przekłada się na wydzielanie nowych terenów inwestycyjnych[46].

Struktura użytkowania terenu w Gorzowie Wlkp. charakteryzuje się wysokim udziałem użytków rolnych. Rozwój miasta wiąże się jednak z silną presją inwestycyjną, w wyniku której utrzymuje się tendencja przekształcania gruntów na cele nierolnicze. Rdzeń obszaru funkcjonalnego stanowi koncentrację terenów zabudowanych i zurbanizowanych, w tym terenów mieszkaniowych, produkcyjnych oraz infrastruktury transportowej. Pozostałe gminy zaliczane do MOF OW Gorzów Wlkp. wykazują znacznie mniejsze zróżnicowanie użytkowania terenu. Gminy te mają charakter typowo rolniczy, gdzie głównym elementem krajobrazu są pola uprawne. Znaczną powierzchnię zajmują także grunty leśne oraz zadrzewione i zakrzewione, objęte licznymi formami ochrony przyrody. Obszary zabudowy obejmują jedynie niewielką część terytorium poszczególnych gmin i nie przekraczają 4% powierzchni.

Układy przestrzenne miejscowości rozwijają się wzdłuż ważniejszych ciągów komunikacyjnych. Powiązania transportowe z Gorzowem Wlkp. są jednym z głównych czynników wzrostu gmin ościennych. Charakterystyczne typy wsi to ulicówka, przydrożnica, wielodrożnica, a także owalnica. Historyczne założenia urbanistyczne wciąż są dobrze widoczne w krajobrazie.

[46] Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp., 2015

Schemat 8. Użytkowanie terenu

Źródło: opracowanie własne na podstawie Opracowania Ekofizjograficznego Województwa Lubuskiego, 2014

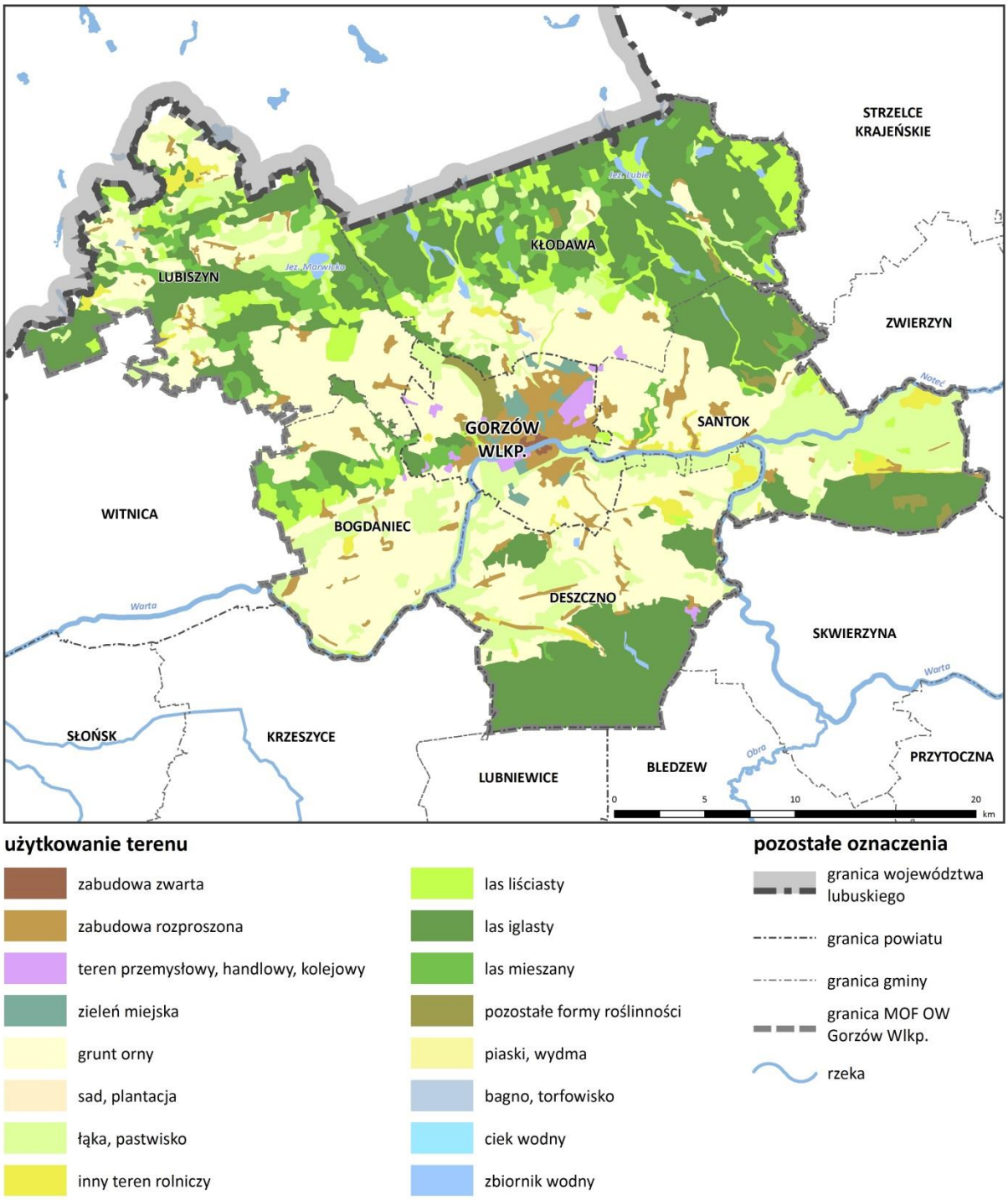

2. System przyrodniczy

2.1 Środowisko przyrodnicze i obszary chronione

2.1.1 Warunki fizyczno-geograficzne

Obszar MOF OW Gorzów Wlkp. został w całości ukształtowany w trakcie ostatniego zlodowacenia północnopolskiego, charakteryzuje się wyraźną rzeźbą glacjalną – pagórkowatymi wysoczyznami morenowymi, sandrami oraz rozcinającymi je jeziorami i szerokimi pradolinami[47]. Ogólnie cały region charakteryzuje się równoleżnikowym, pasowym ukształtowaniem terenu, powstałym w wyniku naprzemiennych faz postoju i topnienia lądolodu. W granicach MOF OW Gorzów Wlkp. można wyróżnić dwie strefy o odmiennym ukształtowaniu – na północy jest to obszar Równiny Gorzowskiej, będącej częścią Pojezierza Południowopomorskiego, pozostała część to Kotlina Gorzowska, część Pradoliny Toruńsko-Eberswaldzkiej[48].

Równina Gorzowska, obejmująca w całości gminy Lubiszyn i Kłodawę, a także północną część gmin Santok, Bogdaniec i Gorzów Wlkp., jest sandrem fazy pomorskiej, jednak spomiędzy piasków wynurzają się kępy morenowe, m.in. w rejonie Gorzowa Wlkp. Równiny sandrowe rozciągają się na wysokości od 40 do 60 m n.p.m., natomiast morenowe wyniesienia w okolicy Gorzowa Wlkp. osiągają nawet 100 m n.p.m. Piaszczyste równiny zajmują lasy Puszczy Gorzowskiej, natomiast rejony na północ od Gorzowa Wlkp. zajmują kompleksy żyznych gleb brunatnych (południowa, niezalesiona część gminy Kłodawa). Kotlina Gorzowska, która obejmuje gminę Deszczno, większą część Gorzowa Wlkp. i gminy Santok, ukształtowała się na szlaku odpływu wód lodowcowo-rzecznych, głównie w fazie pomorskiej. Jej część w granicach MOF OW Gorzów Wlkp. została wydzielona jako Dolina Dolnej Warty oraz Dolina Dolnej Noteci. Dolinę Warty w okolicach Gorzowa Wlkp. stanowi piaszczysty, przeważnie zalesiony taras muszkowski, natomiast przy połączeniu Warty z Notecią powstał stożek napływowy (gmina Santok), zajęty głównie pod osadnictwo i gospodarkę rolną. Szerokość łąkowego dna doliny Noteci jest zmienna (od 2 do 10 km), zwężenia występują w łuku doliny pod Santokiem, rozszerzenia między Drezdenkiem a Santokiem. Nad holoceńskim tarasem zalewowym wznoszą się piaszczyste tarasy lodowcowo-rzeczne, przeważnie zalesione[49].

Analiza uwarunkowań fizyczno-geograficznych jest istotna głównie ze względu na występowanie barier fizjograficznych, ograniczających lub uniemożliwiających rozwój gospodarczy i osadniczy. Ogólnie region stwarza bardzo dobre warunki do rozwoju społecznego i ekonomicznego, jedyną istotną barierą jest Warta, Noteć i ich doliny, ze względu na możliwość wystąpienia powodzi i niekorzystne warunki gruntowo-wodne[50]. z drugiej strony Warta na tym odcinku jest rzeką żeglowną i stwarza możliwości transportu rzecznego i turystyki. Inne ograniczenia to niestabilne grunty hydrogeniczne, występujące głównie w dolinach, czy osuwiska. Osuwiska i tereny predysponowane do ruchów masowych znajdują się głównie na stromych krawędziach doliny Warty w okolicach Gorzowa Wlkp.[51]

[47] Opracowanie Ekofizjograficzne Województwa Lubuskiego – Kompleksowa ocena przydatności środowiska, Zielona Góra, 2009
[48] Geografia regionalna Polski, J. Kondracki, 2009
[49] Geografia regionalna Polski, J. Kondracki, 2009
[50] Opracowanie Ekofizjograficzne Województwa Lubuskiego – Kompleksowa ocena przydatności środowiska, Zielona Góra, 2009
[51] System Osłony Przeciwosuwiskowej, Przeglądowa mapa województwa lubuskiego w formacie jpg, Państwowy Instytut Geologiczny, 2015

Schemat 9. Regiony fizyczno-geograficzne

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Centralnej Bazy Danych Geologicznych (pliki shp), Środowisko – regiony fizyczno-geograficzne Polski (|J. Kondracki, 2002)

2.1.2 Klimat

W porównaniu z pozostałym terytorium Polski rejon MOF OW Gorzów Wlkp. charakteryzuje się wyjątkowo korzystnym klimatem, przede wszystkim z uwagi na położenie na zachodzie kraju, gdzie widać większy wpływ cech oceanicznych niż cech kontynentalnych. Na korzystne warunki składają się również nieduże deniwelacje terenu, przy równocześnie względnie urozmaiconej rzeźbie i dużej lesistości. W regionie najczęściej pojawiają się typy pogody umiarkowanie ciepłej, najrzadziej – mroźnej. Zima trwa stosunkowo krótko, wiosna pojawia się wcześnie, lato trwa ponad 100 dni, a jesień przychodzi późno. Opady atmosferyczne są niewysokie i mogą pojawiać się deficyty wody. Dla okolic Gorzowa Wlkp. charakterystyczne są silne deficyty wody w półroczu letnim, natomiast pokrywa śnieżna utrzymuje się ok. 39 dni – ogólnie w tym rejonie Polski śnieg zalega krótko, rzadko poza miesiącami zimowymi. Dominują wiatry z zachodu (SW, W, NW) i rzadko są modyfikowane z uwagi na

niewiele lokalnych przeszkód terenowych. Najczęściej występuje wiatr bardzo słaby, wiatry silne obserwuje się sporadycznie – w zimie i wiosną[52].

W granicach MOF OW Gorzów Wlkp. lokalne warunki klimatyczne, tzw. topoklimaty, są zależne od ukształtowania terenu, a także jego pokrycia. Ze względu na rzeźbę możemy wyróżnić klimat dolin i obszarów płaskich, wysoczyznowych. Pod względem zagospodarowania terenu największy wpływ na klimat mają duże kompleksy leśne i duże, zwarte tereny zabudowane. Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. topoklimaty przedstawiają się następująco:

- obszary dolin Warty i Noteci (gminy Bogdaniec, Deszczno, Santok, południowa część Gorzowa Wlkp.) charakteryzują się niekorzystnymi warunkami – są podatne na spływ wychłodzonego powietrza i tworzenie się zastoisk. Są to tereny niekorzystne dla lokalizacji zakładów przemysłowych emitujących znaczne ilości zanieczyszczeń do atmosfery. Z uwagi na częstsze występowanie przymrozków są to tereny niewłaściwe pod uprawę roślin mało odpornych na spadki temperatury powietrza poniżej zera;
- niezalesione wysoczyzny o mało zróżnicowanej rzeźbie, (gminy Lubiszyn i Bogdaniec, południowa część gminy Deszczno) charakteryzują się również niebezpieczeństwem wystąpienia przymrozków o lokalnym zasięgu, co warunkowane jest możliwościami wymiany ciepła między powietrzem a glebami, z drugiej strony możliwości przewietrzania są tu na ogół korzystne;
- duże obszary zadrzewione, przede wszystkim Puszcza Gorzowska, również Puszcza Notecka i Lasy Skwierzyńskie (gminy Kłodawa, Lubiszyn, północna część gminy Santok i południowa część gminy Deszczno) powoli wypromieniowują ciepło podłoża ze względu na osłonięcie przez okapy drzew. Las wiosną i jesienią zmniejsza częstotliwość przymrozków, wpływa również na wzrost wilgotności powietrza. Zwarte kompleksy leśne modyfikują prędkość i kierunek wiatru;
- obszary zabudowane – Gorzów Wlkp. – charakteryzują się na ogół wyższą temperaturą z uwagi na duże ilości sztucznego ciepła pochodzącego z ogrzewania, klimatyzacji, procesów produkcyjnych, ruchu ulicznego itp., większe pochłanianie promieniowania słonecznego oraz mniejsze niż na terenach otwartych działanie procesów chłodzących – głównie wiatru. Zmniejszenie prędkości wiatru powoduje również zagrożenie wysokimi stężeniami zanieczyszczeń – przemysłowych, komunikacyjnych, a przede wszystkim z niskiej emisji.

W ostatnich kilkunastu latach[53] uwagę zwraca wzrost intensywności ekstremalnych zjawisk klimatycznych (gwałtowne i intensywne opady, silne wiatry, gradobicia, tornada, susze, silne mrozy) oraz rozmiarów zniszczeń, jakie one wyrządzają, jest to jednak trend globalny związany z ocieplaniem klimatu obserwowanym od kilkudziesięciu lat[54]. Przewiduje się zwiększenie liczby dni upalnych oraz częstsze i dłuższe susze, spowodowane dużym parowaniem przy i tak niewysokich opadach[55].

2.1.3 Powietrze

Monitoring jakości powietrza na terenie województwa lubuskiego prowadzony jest w trzech wydzielonych strefach, w których dokonuje się oceny jakości powietrza. Do stref tych należą: miasto Gorzów Wlkp. (PL0801), miasto Zielona Góra (PL0802) oraz strefa lubuska (PL0803)[56]. Teren MOF OW Gorzów Wlkp. zaliczany jest do strefy miasta Gorzowa Wlkp. oraz częściowo do strefy lubuskiej. W obu tych strefach ocenę jakości powietrza ze względu na ochronę zdrowia ludzi przeprowadzono dla substancji: dwutlenek azotu, dwutlenek siarki, tlenek

[52] Opracowanie Ekofizjograficzne Województwa Lubuskiego – Warunki klimatyczne województwa lubuskiego, Zielona Góra, 2014
[53] ibid.
[54] ibid.
[55] Opracowanie Ekofizjograficzne Województwa Lubuskiego – Wody podziemne i ich wykorzystanie, Zielona Góra, 2014
[56] Roczna ocena jakości powietrza w województwie lubuskim na podstawie badań imisji wykonanych w 2016 r., WIOŚ Zielona Góra, 2017

węgla, pył PM10, pył PM2,5, benzen, ozon oraz kadm, nikiel, ołów, arsen i benzo(a)piren w pyle zawieszonym PM10, zaś ze względu na ochronę roślin dla substancji: tlenki azotu, dwutlenek siarki i ozon.

Schemat 10. Układ stref przyjętych do oceny jakości powietrza w 2016 r.
Źródło: opracowanie własne na podstawie WIOŚ, 2017

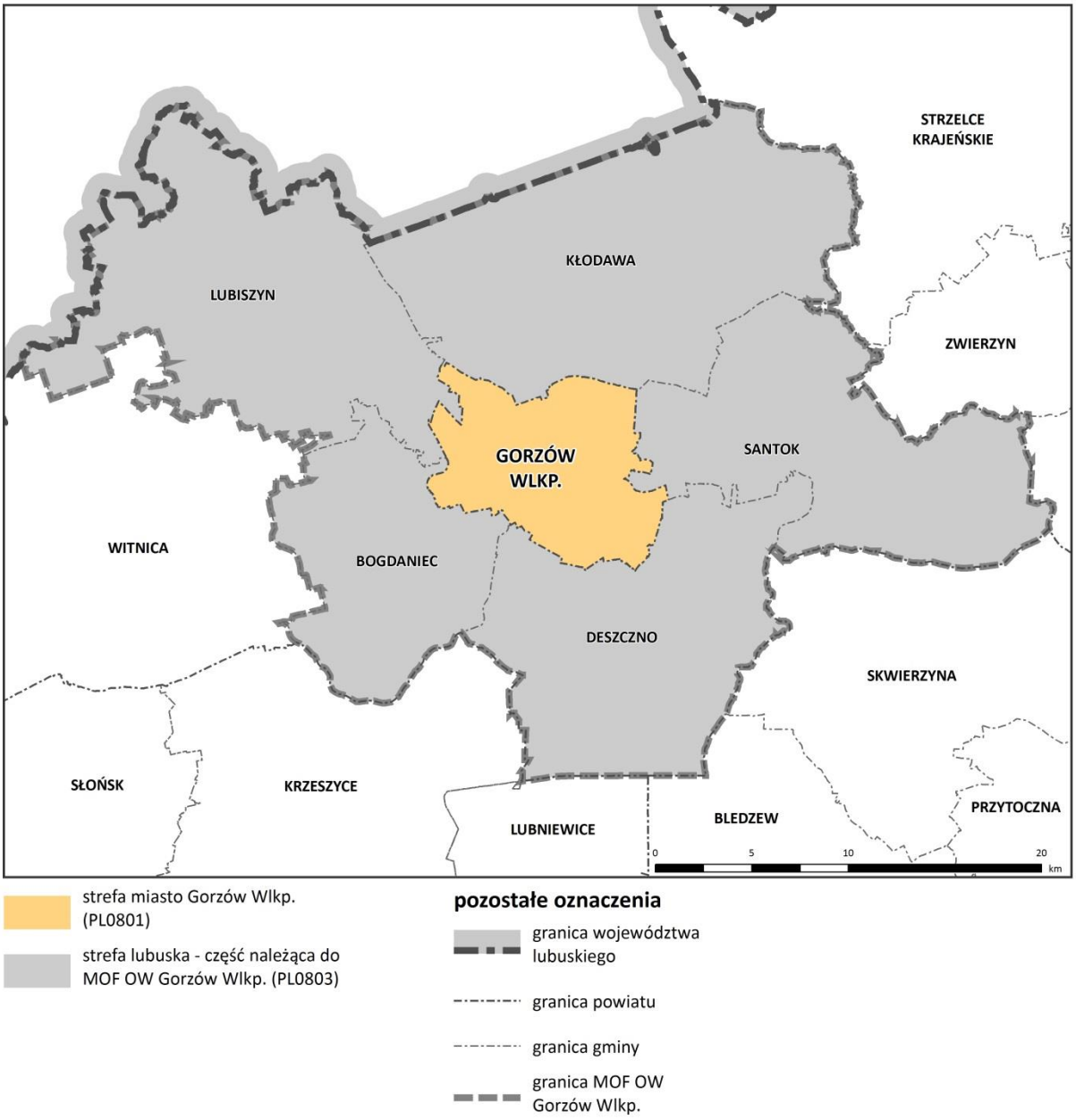

Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Zielonej Górze w rocznej ocenie jakości powietrza w województwie lubuskim w 2016 r. wykonał klasyfikację jakości powietrza w poszczególnych strefach według poziomów dopuszczalnych i poziomów docelowych.

Tabela 7. Klasyfikacja jakości powietrza w 2016 r.
Źródło: opracowanie własne na podstawie WIOŚ, 2017

strefa	symbol klasy dla poszczególnych zanieczyszczeń											
	NO_2[57]	SO_2	CO	PM10	PM2,5	C_6H_6	BaP	Cd	Ni	Pb	As	O_3
ochrona zdrowia ludzi												
m. Gorzów Wlkp.	A	A	A	C	A	A	C	A	A	A	A	A (docel) D2(długoterm)
strefa lubuska	A	A	A	C	A	A	C	A	A	A	A	C (docel) D2(długoterm)
ochrona roślin												
m. Gorzów Wlkp.	A	A	-	-	-	-	-	-	-	-	-	A (docel) D2(długoterm)
strefa lubuska	A	A	-	-	-	-	-	-	-	-	-	A (docel) D2(długoterm)

gdzie:
klasa A – jeżeli stężenia zanieczyszczenia na terenie strefy nie przekraczają odpowiednio poziomów dopuszczalnych, poziomów docelowych, poziomów celów długoterminowych;
klasa C – jeżeli stężenia zanieczyszczeń na terenie strefy przekraczają poziomy dopuszczalne lub docelowe powiększone o margines tolerancji, a w przypadku, gdy margines tolerancji nie jest określony – poziomy dopuszczalne albo poziomy docelowe;
D2 – jeżeli stężenia zanieczyszczenia na terenie strefy są powyżej poziomu celu długoterminowego; należy dążyć do osiągnięcia poziomu celu długoterminowego do roku 2020.

Dominującym typem emisji zanieczyszczeń jest emisja antropogeniczna tj. wynikająca z działalności człowieka. Obejmuje ona emisję z zakładów przemysłowych i energetycznych (emisja punktowa), emisję z gospodarki komunalnej (tzw. „niska emisja", emisja powierzchniowa) oraz emisję komunikacyjną (emisja liniowa). Powyższe rodzaje emisji, szczególnie emisja komunikacyjna oraz emisja powierzchniowa, związana głównie z ogrzewaniem indywidualnym, przyczyniają się do przekroczeń na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. poziomu dopuszczalnego pyłu zawieszonego PM10 oraz poziomu docelowego benzo(a)pirenu w pyle PM10[58]. Szczególnie narażony na przekroczenia dopuszczalnych poziomów zanieczyszczeń jest rejon miasta Gorzowa Wlkp. (centrum miasta o zwartej zabudowie) oraz tereny go okalające[59].

Najwyższe stężenia pyłu PM10 i benzo(a)pirenu notowane są w sezonie grzewczym, w miesiącach X–IV, w czasie niskich temperatur. Średnie roczne stężenie benzo(a)pirenu w Gorzowie Wlkp. w 2016 roku, w porównaniu do roku 2010 było o ok. 15% wyższe w przypadku stacji pomiarowej przy ul. Piłsudskiego. W latach 2010–2015 zanotowano przekroczenia stężenia tej substancji[60].

Obszar MOF OW Gorzów Wlkp. jest położony w rejonie o znaczeniu usługowo-przemysłowym, co wpływa na wielkość emisji ze źródeł przemysłowych na tym terenie. W porównaniu do innych powiatów województwa lubuskiego, miasto Gorzów Wlkp. i powiat gorzowski stanowią znaczące źródło emisji gazów przemysłowych do powietrza (odpowiednio 23,4% i 14,9% całkowitej emisji z obszaru województwa) i w mniejszym stopniu pyłów (odpowiednio 3,3% i 9,2% całkowitej emisji z obszaru województwa)[61]. Przemysł nie jest jednak źródłem powstawania przekroczeń dopuszczalnych stężeń zanieczyszczeń w powietrzu na tym obszarze.

Głównym źródłem zanieczyszczeń pyłowych i benzo(a)pirenu na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. jest ogrzewanie indywidualne oparte na spalaniu węgla i drewna (wykorzystywanie złej jakości paliw stałych, spalanych w kotłach o niskiej sprawności). Na wielkość stężeń bezo(a)pirenu w powietrzu ma także wpływ

[57] dla roślin NO_x,
[58] Plan Gospodarki Niskoemisyjnej dla Miasta Gorzowa Wlkp. – projekt, Consus Carbon Engineering na zlecenie Urzędu Miasta Gorzowa Wlkp., 2015
[59] Program ochrony powietrza dla strefy lubuskiej, Atmoterm, 2014
[60] System monitoringu jakości powietrza – prezentacja pomiarów, WIOŚ Zielona Góra, http://80.53.180.198
[61] Roczna ocena jakości powietrza w województwie lubuskim na podstawie badań imisji wykonanych w 2015 r., WIOŚ Zielona Góra, 2016

transport[62]. Emisja komunikacyjna wpływa przede wszystkim na tereny bezpośrednio sąsiadujące z drogami. Szczególne znaczenie ma droga ekspresowa S3 oraz droga krajowa nr 22, które stanowią korytarze tranzytowe łączące państwa Europu Zachodniej i Wschodniej oraz państwa Europy Południowej ze Skandynawią.

Roczna ocena jakości powietrza w województwie lubuskim, wykonana przez Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska wykazała na terenie MOF OW Gorzów Wlkp., a dokładniej w strefie miasta Gorzowa Wlkp., dwa obszary przekroczeń, dla których zgodnie z ustawą Prawo ochrony środowiska wymagane są programy ochrony powietrza[63]:

- obszar Śródmieścia ze względu na ponadnormatywną liczbę przekroczeń dopuszczalnego poziomu 24-godzinnego pyłu zawieszonego PM10;
- obszar miasta Gorzów Wlkp. ze względu na przekroczenie średniorocznych wartości stężeń docelowych dla benzo(a)pirenu.

Analiza danych z monitoringu powietrza za 2016 r. wskazuje, że jakość powietrza w strefie MOF OW Gorzów Wlkp. nie jest zadowalająca, chociaż większość monitorowanych zanieczyszczeń charakteryzuje się niskimi wartościami stężeń w stosunku do wartości dopuszczalnych, wciąż odnotowuje się ponadnormatywne stężenia pyłów PM10 i benzo(a)pirenu, które mogą stanowić zagrożenie dla zdrowia ludzi[64]. Niekorzystne warunki dla zdrowia ludzi występują szczególnie w miejscach zwiększonej emisji spalin samochodowych i zanieczyszczeń pochodzących z niskiej emisji. Pozytywnym przykładem działań na rzecz ograniczania emisji zanieczyszczeń jest realizowany w Gorzowie Wlkp. projekt finansowany z ogólnopolskiego programu „Kawka" pn. Likwidacja niskiej emisji centrum miasta Gorzowa Wielkopolskiego w latach 2015 – 2017", polegający na likwidacji pieców węglowych i podłączaniu budynków do miejskiego systemu ciepłowniczego.

2.1.4 Wody podziemne

W MOF OW Gorzów Wlkp. rolę głównego użytkowego piętra wodonośnego odgrywają wody zalegające w utworach czwartorzędowych. Piętro czwartorzędowe to zwykle współczesne doliny rzek oraz nagromadzenia utworów fluwioglacjalnych i staroplejstoceńskie doliny kopalne – w rejonie Gorzowa Wlkp. jest to przede wszystkim dolina Warty i Noteci[65]. Utwory czwartorzędowe są łatwe w eksploatacji, jednak silnie zagrożone wpływem zanieczyszczeń, z uwagi na zwykle słabą izolację lub połączenia hydrauliczne z wodami powierzchniowymi. Stopień podatności na antropopresję ogółu wód podziemnych jest zróżnicowany, największe zagrożenie występuje w rejonie Gorzowa Wlkp., Bogdańca i Lubiszyna, natomiast wolne od zagrożeń są z reguły obszary lasów[66].

GZWP

Główne Zbiorniki Wód Podziemnych to wydzielone, szczególnie cenne i zasobne struktury wodonośne, wytypowane jako obszary wymagające ochrony, spełniające określone wymagania ilościowe i jakościowe oraz stanowiące istotne w skali kraju rezerwuary dla zaopatrzenia ludności w wodę. W granicach MOF OW Gorzów Wlkp. wydzielono tylko dwa[67] zbiorniki – GZWP nr 138 Pradolina Toruń-Eberswalde[68], położony w gminie Santok, w dolinie Noteci oraz GZWP nr 135 Barlinek położony w północnej części gminy Kłodawa (tylko niewielka część zbiornika znajduje się w granicach MOF OW Gorzów Wlkp.). Są to zbiorniki piętra czwartorzędowego

[62] Plan Gospodarki Niskoemisyjnej dla Miasta Gorzowa Wlkp. – projekt, Consus Carbon Engineering na zlecenie Urzędu Miasta Gorzowa Wlkp., 2015
[63] Roczna ocena jakości powietrza w województwie lubuskim na podstawie badań imisji wykonanych w 2016 r., WIOŚ Zielona Góra, 2017
[64] ibid.
[65] ibid.
[66] ibid.
[67] wg wstępnej koncepcji ochrony GZWP opracowanej w drugiej połowie lat 80. przez zespół hydrogeologów pod kierownictwem prof. Kleczkowskiego wyróżniono ponadto GZWP nr 137 Pradolina Toruń-Eberswalde (Warta); PIG podjął się aktualizacji mapy GZWP, po analizach dostępnych dokumentacji nie wyróżnia się już GZWP nr 137
[68] Centralna Baza Danych Geologicznych (pliki shp), Hydrogeologia – Główne Zbiorniki Wód Podziemnych

o charakterze porowym, silnie narażone na zanieczyszczenia. Ochrona wód GZWP jest priorytetowa, określona w dokumentacji hydrogeologicznej, w której wskazuje się projektowane obszary ochronne – zalecenia dla obszarów dotyczą przede wszystkim regulacji gospodarki ściekowej, kontroli obiektów uciążliwych dla wód podziemnych i zakazu lokalizacji nowych obiektów potencjalnie szkodliwych.

Projektowane obszary ochronne GZWP[69]

Wody podziemne Głównych Zbiorników Wód Podziemnych podlegają ochronie prawnej na tych samych zasadach, co wszystkie wody podziemne, a ponadto objęte mogą być dodatkową ochroną poprzez ustanowienie obszarów ochronnych[70]. Dla większości zbiorników w Polsce, w tym dla występującego na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. zbiornika nr 138 i nr 135, opracowano taką dokumentację, w której wskazano projektowane obszary ochronne. Obszary dla obu GZWP obejmują niewielkie powierzchnie terenu.

Jakość wód

Wody podziemne w granicach MOF OW Gorzów Wlkp. należą do 5 jednostek – jednolitych części wód podziemnych, są to JCWPd nr 23, 33, 34, 40 i 41[71]. Stan ilościowy wód jest dobry, jednak stan jakościowy w dwóch określono jako zły (nr 33, 34), co odpowiada większości obszaru MOF OW Gorzów Wlkp., poza gminą Lubiszyn, a także że dla tych JCWPd istnieje ryzyko nieosiągnięcia celów środowiskowych[72].

W aktualizacji Programu wodno-środowiskowego kraju wskazano działania dla jednolitych części wód. W odniesieniu do JCWPd 33 i 34, do działań należą prowadzenie monitoringu jakości wód, poborów wody z ujęć, przegląd pozwoleń wodnoprawnych oraz kontrola podmiotów gospodarczych. Ponadto podkreślono potrzebę wydania rozporządzenia dyrektora RZGW w sprawie ustanowienia obszaru ochronnego GZWP nr 134 (poza obszarem MOF OW Gorzów Wlkp.).

Obszary deficytu wód

Wody podziemne są podstawowym źródłem zaopatrzenia mieszkańców województwa w wodę pitną, a także są wykorzystywane przez różne gałęzie gospodarki. Zasobność w wody podziemne na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. jest dobra, jak w całej północnej części województwa. Podstawą racjonalnego gospodarowania wodami podziemnymi są ich zasoby dyspozycyjne, które wynikają z warunków hydrogeologicznych i odnawialności zasobów wód w poszczególnych strukturach wodonośnych. Korzystne naturalne uwarunkowania są modyfikowane przez działalność człowieka i w rejonie Gorzowa Wlkp. możliwe jest wystąpienie deficytów wód w wyniku obniżenia ich jakości przez zanieczyszczenia docierające z powierzchni terenu i wód powierzchniowych[73], co dotyczy niemal całego centralnego obszaru.

Wykorzystanie wód podziemnych w Gorzowie Wlkp. kształtuje się na poziomie 18% ogólnej wielkości zasobów, a w powiecie gorzowskim 12% – są to wartości wysokie w porównaniu ze średnią dla Polski i województwa lubuskiego, która wynosi ok. 5%. Ponadto wokół ujęcia w Gorzowie Wlkp. (ujęcie centralne) zaobserwowano wyraźny lej depresji. W gminie Bogdaniec brak jest ujęć wód podziemnych, stąd zaopatrywanie w wodę odbywa się tutaj z terenów sąsiednich. Przesyłanie tranzytowe wód z innych gmin jest problemem szerszym – korzysta z niego również Gorzów Wlkp. Wymagana jest intensyfikacja działań porządkujących gospodarkę wodami podziemnymi oraz aktualizacja i zbilansowanie z zasobami dyspozycyjnymi stanu zasobów eksploatacyjnych[74].

[69] Dokumentacja określająca warunki hydrogeologiczne dla ustanowienia obszaru ochronnego zbiornika wód podziemnych (GZWP 138) Pradolina Toruń-Eberswalde (Noteć); Dokumentacja określająca warunki hydrogeologiczne w związku z ustanawianiem obszarów ochronnych Głównego Zbiornika Wód Podziemnych nr 135 Zbiornik Barlinek
[70] Metodyka wyznaczania obszarów ochronnych Głównych Zbiorników Wód Podziemnych dla potrzeb planowania i gospodarowania wodami w obszarach dorzeczy, PIG, Warszawa, 2008
[71] Centralna Baza Danych Geologicznych PIG
[72] Plan gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Odry, KZGW, Warszawa 2016
[73] Opracowanie Ekofizjograficzne Województwa Lubuskiego – Wody podziemne i ich wykorzystanie, Zielona Góra, 2014
[74] Opracowanie Ekofizjograficzne Województwa Lubuskiego – Wody podziemne i ich wykorzystanie, Zielona Góra, 2014

Schemat 11. Wody podziemne – główne zbiorniki i ich strefy ochronne, stopień podatności na antropopresję, jakość i zagrożenie deficytem

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Centralnej Bazy Danych Geologicznych (pliki shp), Hydrogeologia – Główne Zbiorniki Wód Podziemnych, dostępnych dokumentacji hydrogeologicznych dla poszczególnych GZWP oraz Opracowania ekofizjograficznego dla województwa lubuskiego – Wody podziemne i ich wykorzystanie

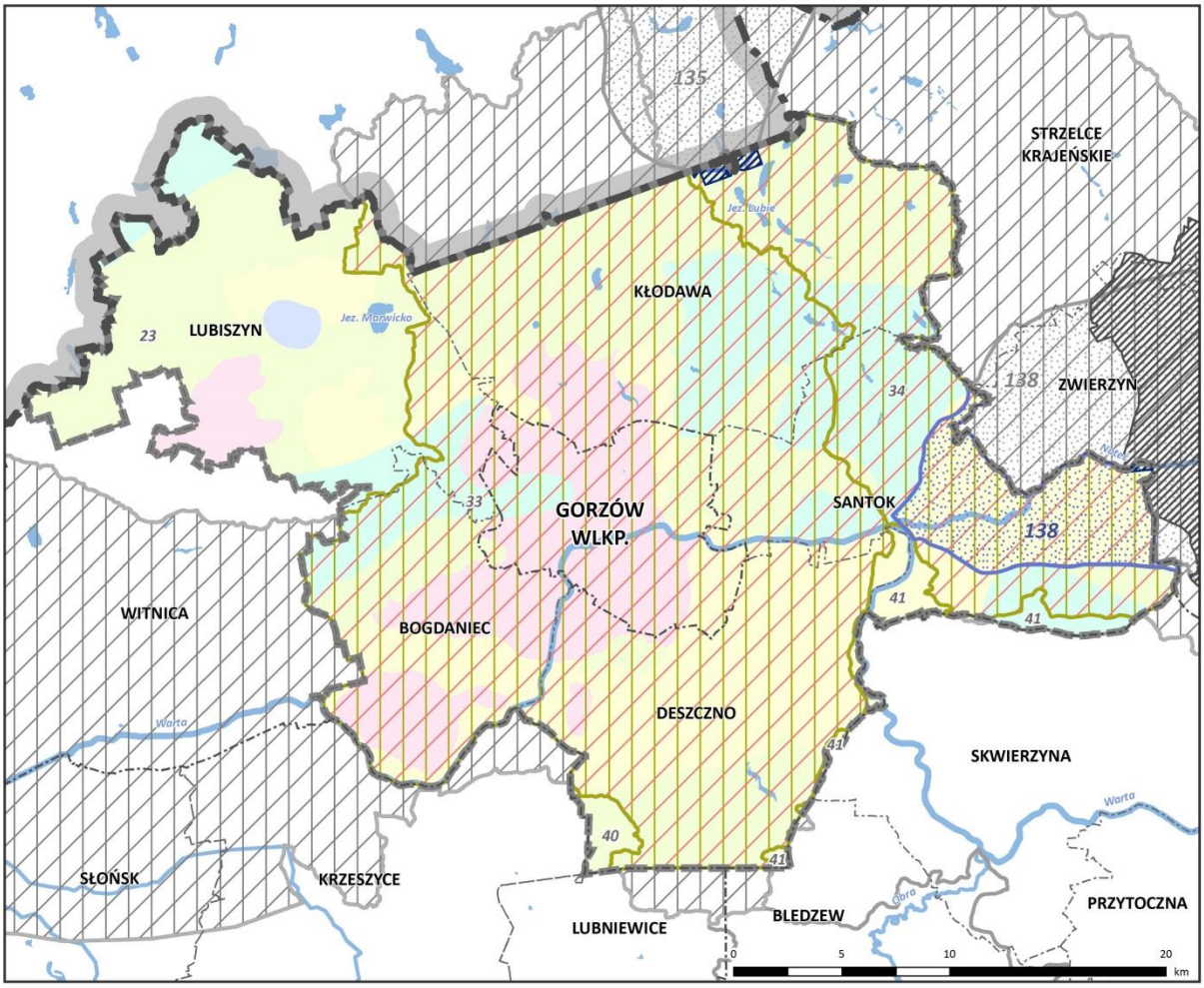

Jednolite Części Wód Podziemnych

- granice

w granicach MOF OW Gorzów Wlkp.

- ryzyko nieosiągnięcia celów środowiskowych
- zły stan jakościowy

poza granicami MOF OW Gorzów Wlkp.

- ryzyko nieosiągnięcia celów środowiskowych
- zły stan jakościowy

obszary deficytu jakościowego

- w granicach MOF OW Gorzów Wlkp.
- poza granicami MOF OW Gorzów Wlkp.

Główne Zbiorniki Wód Podziemnych

- w granicach MOF OW Gorzów Wlkp.
- poza granicami MOF OW Gorzów Wlkp.
- projektowany obszar ochronny GZWP
- poza granicami MOF OW Gorzów Wlkp.

stopnie zagrożenia czynnikami antropopresyjnymi

- bardzo niski
- niski
- średni
- wysoki
- bardzo wysoki

pozostałe oznaczenia

- granica województwa lubuskiego
- granica powiatu
- granica gminy
- granica MOF OW Gorzów Wlkp.
- zbiornik wodny
- rzeka

2.1.5 Wody powierzchniowe

MOF OW Gorzów Wlkp. w całości położony jest w dorzeczu Odry, w przeważającej części w zlewni Warty, jedynie gmina Lubiszyn położona jest w zlewni Odry. Wody podlegają pod dwa regionalne zarządy gospodarowania wodami – w Poznaniu i Szczecinie. Sieć hydrograficzna jest dobrze rozwinięta, główną rzeką jest Warta. W rejonie Santoka rzeka Warta zmienia swój bieg z południkowego na równoleżnikowy i płynie na zachód. W Santoku do Warty wpada Noteć – jej największy dopływ. Obie rzeki płyną uregulowanymi korytami, otoczone są systemem wałów przeciwpowodziowych i są rzekami żeglownymi. Warta i Noteć na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. płyną w całości Pradoliną Toruńsko-Eberswaldzką w mezoregionie Kotliny Gorzowskiej. Rozmiary pradoliny powodują, że w ich obrębie mieszczą się także koryta innych cieków płynących równolegle do rzek głównych. Należy tu wymieć przede wszystkim Kanał Goszczanowski i Postomski, Starą Noteć. Pozostałe większe cieki to Otok, Pełcz, Santoczna, Kłodawka, Myśla. W dolinie rzeki Warty i Noteci występują liczne starorzecza, rozlewiska, tereny podmokłe i bagna. Obszar ten jest odwadniany przez gęstą sieć cieków naturalnych i rowów melioracyjnych – wyróżniają się tu gminy Deszczno i Santok, spływ wód powierzchniowych odbywa się do głównych osi drenażu, którymi są rzeki Warta i Odra oraz Noteć, lokalnie wody kierują się do Myśli[75].

W obszarze MOF OW Gorzów Wlkp. występuje dużo jezior pochodzenia lodowcowego – na wysoczyźnie w północnej części obszaru (gminy Lubiszyn i Kłodawa), natomiast w dolinach Warty i Noteci znajdują się głównie starorzecza i inne mniejsze zbiorniki. Wyróżnia się gmina Kłodawa z wieloma większymi jeziorami rynnowymi. Największe z nich jest Lubie o powierzchni ok. 55 ha, innymi większymi są Chłop, Grabino, Kłodawa, Wełmino i Przyłężek. Do największych jezior typu wytopiskowego należy Marwicko w gminie Lubiszyn o powierzchni ok. 152 ha. Łącznie na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. występuje ok. 300 zbiorników wodnych, w tym 26 jezior, wiele z nich jest wykorzystywanych na cele rekreacyjne – najwięcej kąpielisk znajduje się w gminie Kłodawa. Sztucznych stawów i zbiorników jest stosunkowo niewiele, nie ma większych zbiorników retencyjnych[76].

[75] Opracowanie Ekofizjograficzne Województwa Lubuskiego – Wody powierzchniowe na obszarze województwa lubuskiego, Zielona Góra, 2014
[76] ibid.

Schemat 12. Wody powierzchniowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RZGW we Wrocławiu, Szczecinie i Poznaniu, Opracowania ekofizjograficznego dla województwa lubuskiego oraz geoportalu KZGW

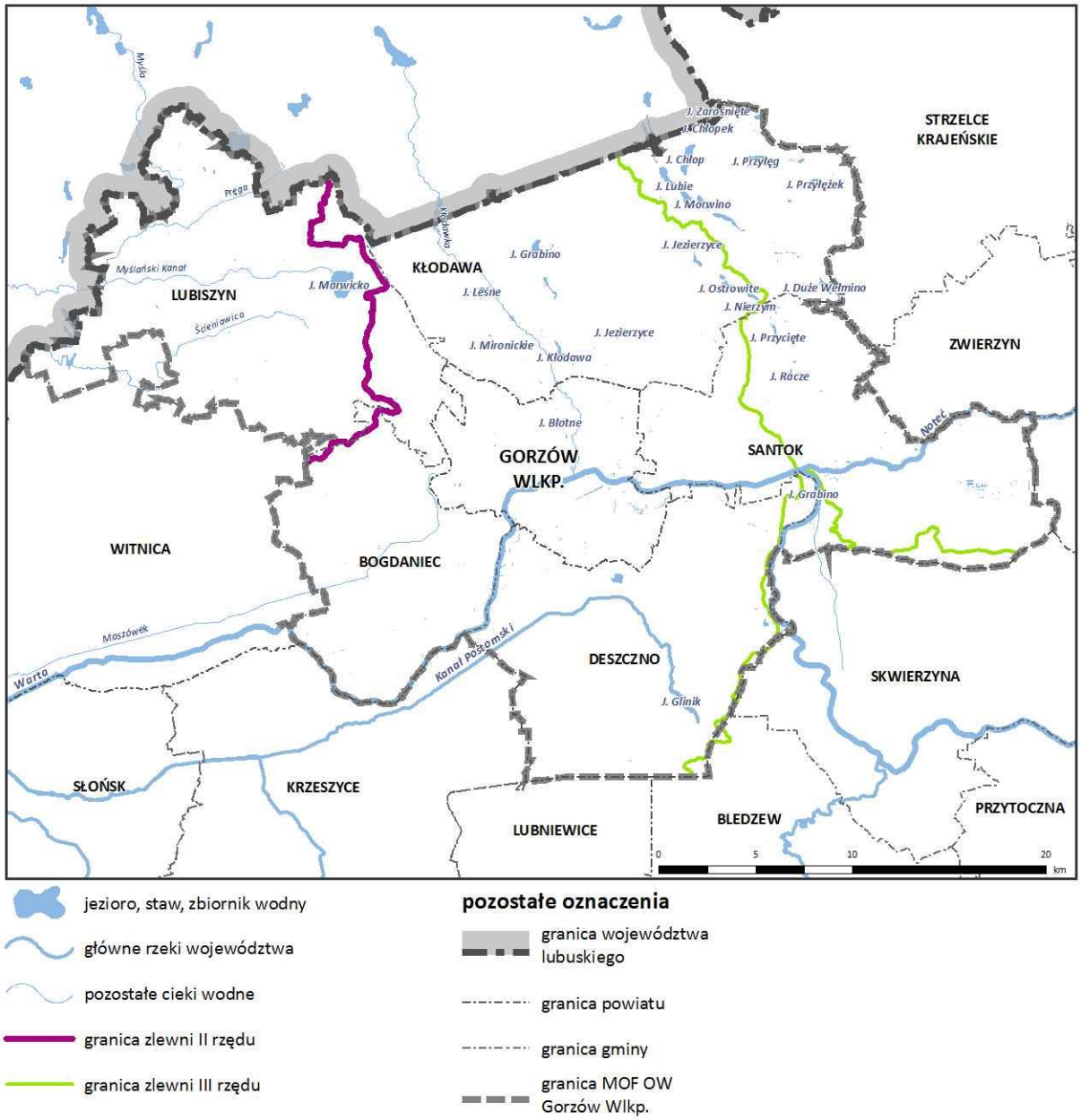

Jakość wód

Jakość wód od wielu lat ulega stopniowej poprawie, co jest wynikiem przede wszystkim stale rozwijającego się systemu odbioru i oczyszczania ścieków, głównie dzięki dofinansowaniom na budowę nowych (Santok) lub modernizację istniejących oczyszczalni (Gorzów Wlkp. i Lubiszyn). Wody płynące w granicach MOF OW Gorzów Wlkp. zostały podzielone na 22 jednostki – jednolite części wód powierzchniowych rzecznych (JCWP). Dobry stan wód, tj. zarówno dobry stan chemiczny jak i ekologiczny, osiągnęło jedynie 5 JCWP (odpowiadające zlewniom rzek Lubniewka, Kanał Myślański, Ścieniawica, Otok i dopływ spod Murzynowa), pozostałe JCWP sklasyfikowano jako o złym stanie[77]. Jako najważniejsze przyczyny zagrożenia nieosiągnięcia celów środowiskowych, czyli dobrego stanu chemicznego i ekologicznego, wymienia się silne zmiany

[77] Plan gospodarowania wodami na obszarze dorze Odry, KZGW, Warszawa 2016

morfologiczne cieków spowodowane budowlami piętrzącymi, regulacją, budową zbiorników, a także nieproporcjonalny rozwój sieci wodociągowej i kanalizacyjnej na terenach wiejskich.

JCWP zostały scalone do większych jednostek odpowiadających zlewniom – scalone części wód powierzchniowych (SCWP), co wynikało z potrzeb opracowania programów działań. W aktualizacji Programu wodno-środowiskowego kraju zaproponowano zbiór działań, które dotyczą przede wszystkim gospodarki ściekowej, kontroli przedsiębiorstw oraz przywrócenia drożności cieków.

2.1.6 Złoża kopalin

Występowanie kopalin na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. wiąże się z budową geologiczną tego regionu. Występują tutaj zarówno złoża kruszyw naturalnych jak i pokłady ropy naftowej i gazu ziemnego. Zestawienie udokumentowanych złóż kopalin na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. zawiera tabela 9.

Tabela 8. Udokumentowane złoża kopalin

Źródło: Bilans zasobów złóż kopalin w Polsce wg stanu na 31 XII 2016 r, dane UMWL – Geolog Województwa Lubuskiego – aktualizacja grudzień 2017 r.

Lp.	nazwa	złoże	stan zagospodarowania
1	Gorzów Wlkp.	surowce ilaste ceramiki budowlanej	eksploatacja zaniechana
2	Kłodawa	kruszywa naturalne	zasoby rozpoznane szczegółowo
3	Deszczno-Łagodzin	kruszywa naturalne	zasoby rozpoznane wstępnie
4	Stężyca	kruszywa naturalne	eksploatacja zaniechana
5	Deszczno-Łagodzin p. Krasowiec	kruszywa naturalne	zasoby rozpoznane szczegółowo
6	Santoczno	kredy	zasoby rozpoznane wstępnie
7	Gralewo	kruszywa naturalne	złoże eksploatowane
8	Gralewo – pole ES	kruszywa naturalne	złoże eksploatowane okresowo
9	Baczyna – OP	kruszywa naturalne	eksploatacja zaniechana
10	Łupowo-OP	kruszywa naturalne	zasoby rozpoznane szczegółowo
11	Kozin Stężyca – W	kruszywa naturalne	eksploatacja zaniechana
12	Brzeźno	kredy	zasoby rozpoznane szczegółowo
13	Różanki	kruszywa naturalne	złoże eksploatowane
14	Łupowo-SW	kruszywa naturalne	zasoby rozpoznane szczegółowo
15	Płonica Zachód	kruszywa naturalne	złoże eksploatowane okresowo
16	Płonica Zachód I	kruszywa naturalne	zasoby rozpoznane szczegółowo
17	Maszewo Wschód	kruszywa naturalne	eksploatacja zaniechana
18	Bolemin	kruszywa naturalne	złoże eksploatowane okresowo
19	Deszczno-Łagodzin p. Krasowiec 1	kruszywa naturalne	złoże eksploatowane
20	Deszczno-Kolonia I	kruszywa naturalne	złoże eksploatowane
21	Deszczno-Łagodzin 1	kruszywa naturalne	złoże eksploatowane okresowo
22	Deszczno-Łagodzin 2	kruszywa naturalne	złoże eksploatowane
23	Deszczno-Łagodzin 3	kruszywa naturalne	zasoby rozpoznane szczegółowo
24	Janczewo Północ	kruszywa naturalne	złoże eksploatowane
25	Deszczno-Łagodzin 4	kruszywa naturalne	zasoby rozpoznane szczegółowo
26	Stężyca 1	kruszywa naturalne	zasoby rozpoznane szczegółowo
27	Janczewo I	kruszywa naturalne	eksploatacja zaniechana
28	Racław II	kruszywa naturalne	złoże eksploatowane okresowo
29	Prądocin	kruszywa naturalne	złoże rozpoznane szczegółowo
30	Różanki I	kruszywa naturalne	złoże rozpoznane szczegółowo
31	Bolemin I	kruszywa naturalne	złoże rozpoznane szczegółowo
32	Stanowice	gaz ziemny	zasoby rozpoznane wstępnie
33	BMB (Barnówko – Mostno – Buszewo)	ropa naftowa	złoże eksploatowane
34	Jeniniec	ropa naftowa	złoże eksploatowane okresowo
35	Lubiszyn	ropa naftowa	złoże eksploatowane
36	Gajewo	ropa naftowa	złoże eksploatowane

Zgodnie z powyższą tabelą na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. zlokalizowane jest 36 złóż (zajmują one ok. 18% powierzchni MOF OW Gorzów Wlkp.), z czego eksploatacja w 6 złożach została zaniechana, 6 złóż jest zagospodarowywane okresowo, zasoby 12 złóż są rozpoznane szczegółowo, zasoby 3 złóż są rozpoznane wstępnie, a zasoby 9 złóż są eksploatowane (3 złóż ropy naftowej oraz 6 złóż kruszyw naturalnych). Złoża gazu ziemnego oraz ropy naftowej skupione są na terenie gminy Lubiszyn (złoże ropy naftowej Lubiszyn i Gajewo, fragment złoża BMB oraz fragment złoża gazu ziemnego Stanowice) oraz Bogdaniec (złoże ropy naftowej Jeniniec oraz fragment złoża gazu ziemnego Stanowice). Natomiast najliczniejsze złoża kruszyw naturalnych występują w gminie Deszczno. Złoża kredy zlokalizowane są w gminie Kłodawa (złoże Santoczno) oraz gminie Lubiszyn (złoże Brzeźno). Najmniej zasobne w złoża kopalin są gminy: Santok oraz Gorzów Wlkp.

Możliwość wydobywania zasobów ze złóż jest uzależniona od wielu czynników, takich jak: charakterystyka hydrogeologiczna zasobów oraz potencjalna konfliktowość ich lokalizacji z formami ochrony przyrody, czy zasobami wód podziemnych. Ponadto należy wziąć pod uwagę sposób eksploatacji zasobów złoża. Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. w konflikcie z formami ochrony przyrody pozostają złoża, które mogą być wydobywane metodą odkrywkową: Baczyna – OP, Łupowo – OP, Racław II, Santoczno, Brzeźno. Poza tym, w zasięgu form ochrony przyrody pozostają złoża ropy naftowej, jednakże są one już eksploatowane. Zasoby złóż kopalin na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. zlokalizowane są poza Głównymi Zbiornikami Wód Podziemnych oraz ich obszarami ochronnymi, w związku, z czym ich potencjalna eksploatacja nie będzie wpływała na zachwianie równowagi hydrogeologicznej na obszarze GZWP.

Obszary prognostyczne, perspektywiczne i hipotetyczne oraz możliwości potencjalnego wydobycia

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. zlokalizowane są 3 koncesje na poszukiwanie i rozpoznawanie złóż ropy naftowej i gazu ziemnego należące do PGNiG S.A.

Na terenie województwa lubuskiego strumień cieplny przyjmuje największe wartości w Polsce. W związku z powyższym województwo posiada perspektywy pozyskania energii geotermalnej. Jednakże dotychczasowe rozpoznanie wód termalnych wskazuje na niewielką wydajność, znaczną mineralizację wód oraz niekorzystny rachunek ekonomiczny, wynikający z głębokiego występowania tych wód. Na terenie województwa wykonano 9 głębokich wierceń, które potwierdziły występowanie zarówno wód mineralnych, termalnych, jak i solanek. Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. jest zlokalizowany jeden taki odwiert – Gorzów Wlkp. IG-1, który nie jest jednak wykorzystywany jako źródło wód leczniczych, termalnych, czy solanek.

Obszar Gorzowa Wlkp. został uznany za perspektywiczny dla geotermicznych prac poszukiwawczych, ze względu na obecność znacznych miąższości kompleksów skał wulkanicznych. Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. wykonano badania magnetotelluryczne (na zachód od Gorzowa Wlkp. – w gminach Lubiszyn oraz Bogdaniec) oraz ciąg sondowań na południu (gminy: Bogdaniec, Deszczno oraz Santok). Wykonane badania dają jedynie obraz potencjału dla instalacji geotermalnych, wykorzystujących ciepło suchych skał[78].

[78] Ocena potencjału, bilansu cieplnego i perspektywicznych struktur geologicznych dla potrzeb zamkniętych systemów geotermicznych (HOT DRY ROCKS) w Polsce

Schemat 13. Istniejące złoża kopalin

Źródło: Mapa koncesji na poszukiwanie, rozpoznanie oraz wydobywanie węglowodorów oraz podziemne bezzbiornikowe magazynowanie substancji i podziemne składowanie odpadów zgodnie ze stanem na 01.05.2016 r., Analiza obecnego i potencjalnego wydobycia złóż kopalin o znaczeniu regionalnym, ponadregionalnym i krajowym na terenie województwa lubuskiego, Urząd Marszałkowski województwa Lubuskiego w Zielonej Górze, Państwowy Instytut Geologiczny, System Gospodarki i Ochrony Bogactw Mineralnych MIDAS, zgodnie ze stanem na 06.07.2016 r., warstwy shp – aktualne na grudzień 2017 r.

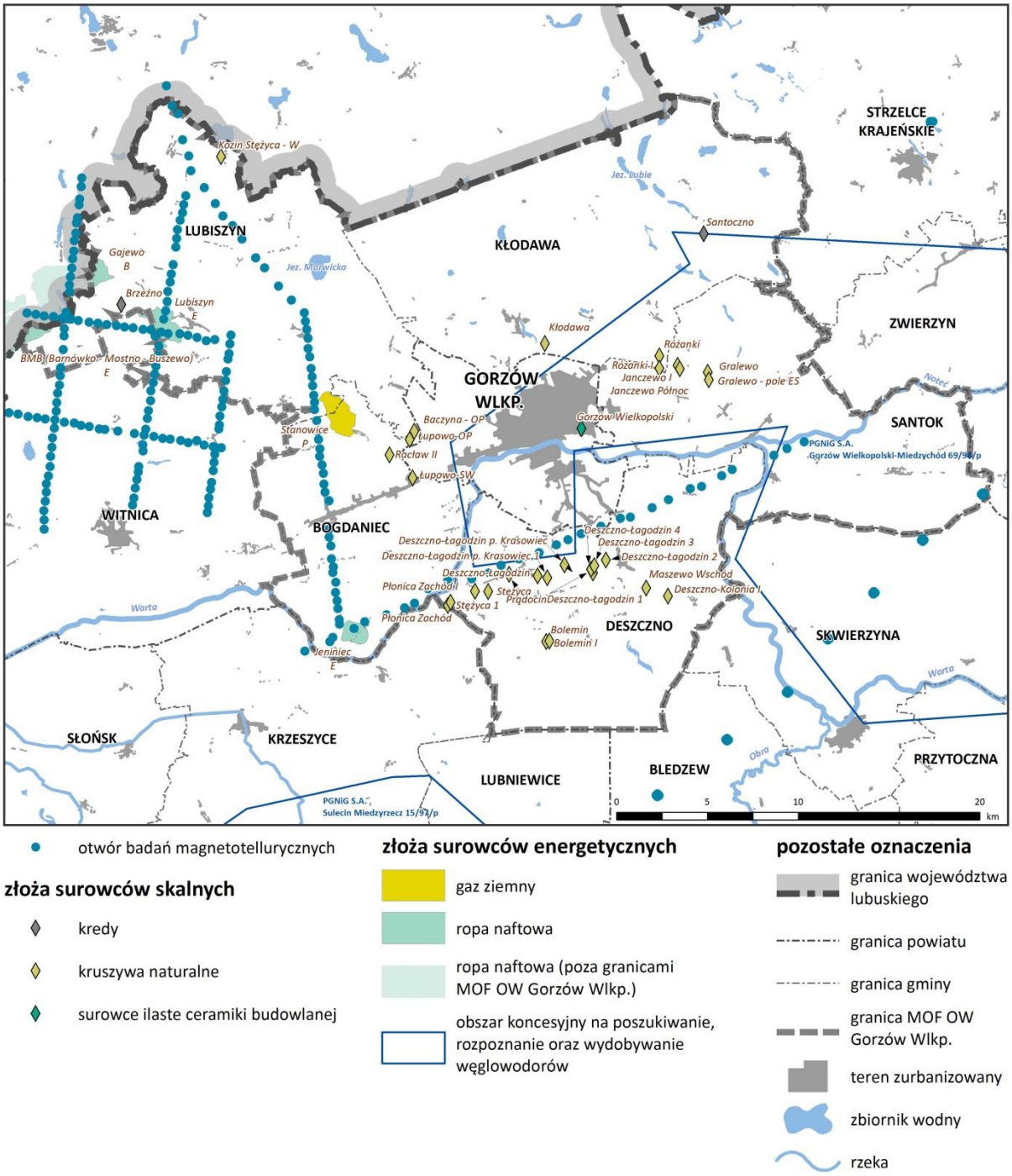

2.1.7 Gleby

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. można wyróżnić następujące typy gleb:

- gleby płowe (pseudobielicowe) i brunatne wytworzone na piaskach słabogliniastych, piaskach luźnych i piaskach gliniastych (ok. 63% powierzchni MOF OW Gorzów Wlkp.)[79];
- mady lekkie, średnie i ciężkie wytworzone na piaskach (ok. 16% powierzchni MOF OW Gorzów Wlkp.)[80];
- gleby brunatne wytworzone na piaskach gliniastych i słabo gliniastych (ok. 10% powierzchni MOF OW Gorzów Wlkp.)[81];
- gleby murszowe i murszowate, wytworzone z torfów niskich i przejściowych (ok. 6% powierzchni MOF OW Gorzów Wlkp.)[82];
- gleby torfowe, wytworzone z torfów niskich (ok. 3% powierzchni MOF OW Gorzów Wlkp.)[83];
- gleby bielicowe i płowe (pseudobielicowe), wytworzone na pisakach gliniastych (ok. 2% powierzchni MOF OW Gorzów Wlkp.)[84].

Największy potencjał wytworzenia gleb uprawnych o dużej przydatności rolniczej posiadają utwory geologiczne zalegające wokół cieków i w pradolinach rzek, w przypadku omawianego terenu są to mady rzeczne zalegające w dolinie Noteci i Warty, obejmujące mezoregion Kotliny Gorzowskiej. Przydatność tych gleb do wykorzystania rolniczego zależy od stopnia regulacji stosunków wodnych na terenie gdzie zalegają. Mady rzeczne obejmują swoim zasięgiem głównie gminy: Bogdaniec, Santok oraz na niewielkim fragmencie Deszczno, ponadto zalegają w południowej części miasta Gorzów Wlkp.

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. dominują gleby kompleksów: 6 – kompleks żytni słaby (gminy Bogdaniec, Deszczno, Kłodawa oraz miasto Gorzów Wlkp.), 5 – kompleks żytni dobry, który ciągnie się szerokim płatem przez gminę Santok miasto Gorzów Wlkp. po granice gmin: Lubiszyn i Bogdaniec. Natomiast 9 – kompleks zbożowo-pastewny słaby dominuje w gminie Deszczno. Wśród użytków zielonych na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. znajduje się jedynie niewielki fragment użytku 1z – użytki zielone bardzo dobre i dobre oraz 3z – użytki zielone słabe i bardzo słabe, zalegający w dolinie Warty i Noteci na pograniczu gmin Santok i Deszczno oraz w gminie Bogdaniec.

Gleby na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. charakteryzują się średnim niedoborem próchnicy (10-20 t/ha). Największy niedobór notowany jest w gminie Kłodawa (20-30 t/ha), zaś najmniejszym charakteryzuje się gmina Santok (0,1-10 t/ha)[85].

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. gleby charakteryzują się raczej kwaśnym odczynem[86], a co za tym idzie istnieje zagrożenie pojawienia się toksycznego glinu, szkodliwego dla roślin. W celu minimalizacji tego zjawiska należy zastosować wapnowanie gleb.

Ocenę uwarunkowań przyrodniczych dla rolnictwa określa się na podstawie współczynnika waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej, na wartość, którego składają się następujące elementy: jakość gleby, klimat, rzeźba terenu, stosunki wodne. Najwyższe wartości, i tym samym gleby o największym potencjalne produkcji

[79] obliczenia własne na podstawie Opracowania Ekofizjograficznego Województwa Lubuskiego – Rozpoznanie charakterystyka stanu i funkcjonowania podstawowych elementów środowiska w zakresie budowy geologicznej, zasobów surowcowych, rzeźby terenu oraz wód podziemnych dla województwa lubuskiego. Aktualizacja, Zielona Góra, 2014
[80] ibid.
[81] ibid.
[82] ibid.
[83] ibid.
[84] ibid.
[85] ibid.
[86] Monitoring Chemizmu Gleb Ornych Polski, IUNG, GIOŚ

rolniczej, występują w gminach: Kłodawa, Santok, Gorzów Wlkp., Bogdaniec. Natomiast współczynnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej o najmniejszych wartościach, świadczących o niskiej produktywności gleb, występuje w gminach Lubiszyn i Deszczno. Na tle województwa, gminy należące do MOF OW Gorzów Wlkp. charakteryzują się wysokim wskaźnikiem waloryzacji, świadczącym o dużej możliwości produkcyjnej obszaru.

Schemat 14. Typy gleb

Źródło: Opracowanie Ekofizjograficzne Województwa Lubuskiego – Rozpoznanie, charakterystyka stanu i funkcjonowania podstawowych elementów środowiska w zakresie budowy geologicznej, zasobów surowcowych, rzeźby terenu oraz wód podziemnych dla województwa lubuskiego. Aktualizacja, Zielona Góra, 2014

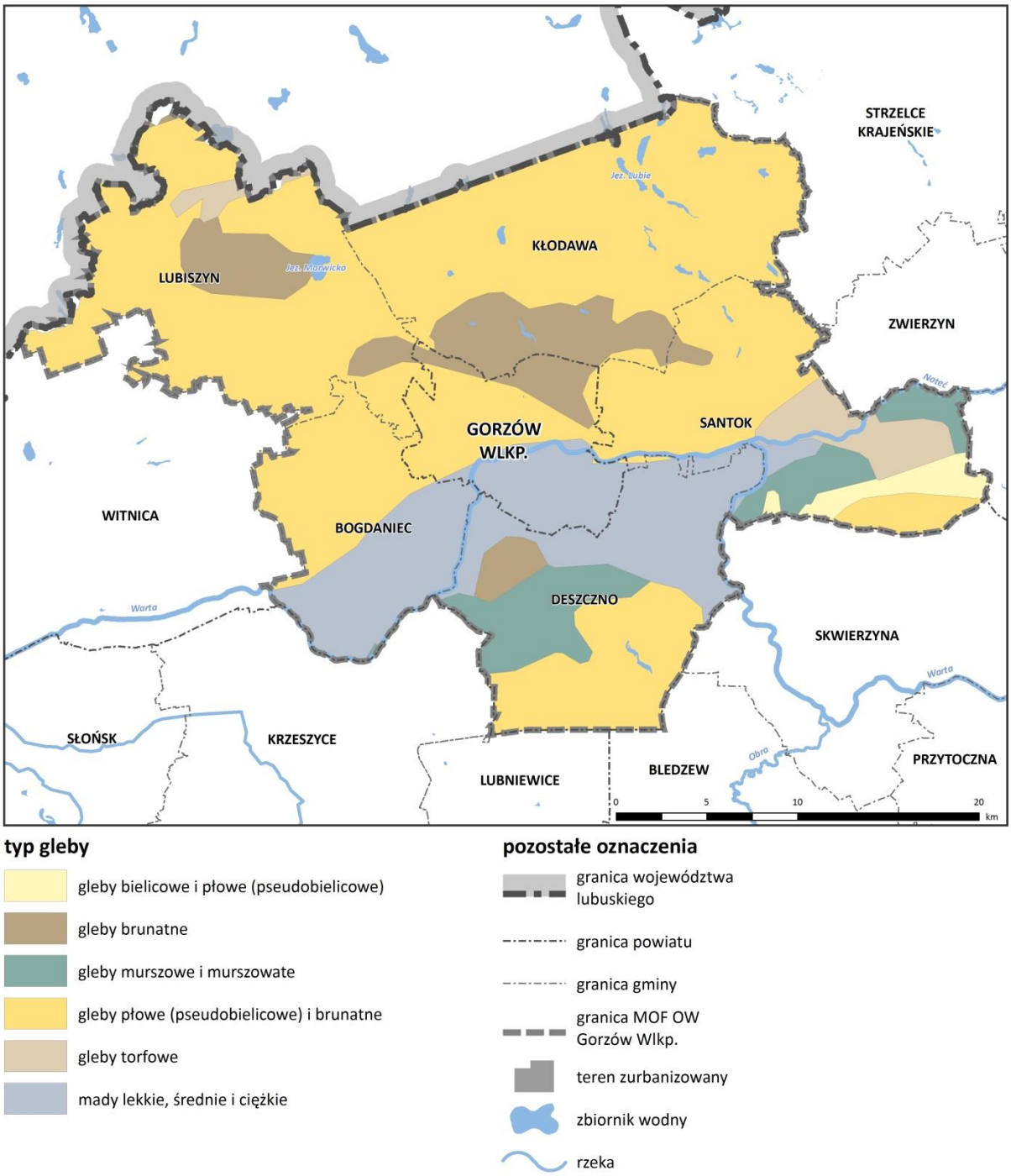

2.1.8 Szata roślinna

MOF OW Gorzów Wlkp. charakteryzuje się wysokim udziałem kompleksów leśnych (około 42%), podobnie jak całe województwo. Północną część obszaru porastają lasy Puszczy Gorzowskiej (Puszczy Barlineckiej), puszcza ta rozciąga się na sandrach opadających ku Pradolinie Noteckiej. Głównym gatunkiem lasotwórczym jest sosna zwyczajna, niemniej jednak, w porównaniu do lasów położonych w województwie lubuskim na południe od linii Warty i Noteci, widoczny jest tu duży udział drzewostanów liściastych, głównie buka i dębu. Najlepiej zachowane grądy zostały objęte ochroną w postaci rezerwatów przyrody, położonych w gminie Bogdaniec (rezerwaty Bogdanieckie Grądy, Dębowa Góra). W obręb gminy Santok wkracza fragment Puszczy Noteckiej, a w południową części MOF OW Gorzów Wlkp. (gmina Deszczno) fragment Lasów Skwierzyńskich. Lasy północnej części MOF OW Gorzów Wlkp. stanowią ważne szlaki migracji dużych ssaków. Stanowią również istotny potencjał turystyczny, ze względu na obecność licznych jezior oraz rozwiniętą sieć szlaków turystycznych pieszych i rowerowych.

W dolinach rzecznych, w tym w dolinach Warty i Noteci, występują zbiorowiska łąk wilgotnych oraz świeżych związane z terenami rozlewiskowymi. Cenne obszary wodno-błotne, stanowiące siedliska chronionych i rzadkich gatunków roślin, występują również w otoczeniu śródleśnych jezior, oczek oraz terenów podmokłych. Na stromych skarpach i stokach o wystawie zachodniej, południowo-zachodniej oraz południowej wykształciły się suche łąki lub murawy kserotermiczne[87].

Łączna powierzchnia gruntów leśnych w granicach MOF OW Gorzów Wlkp. wynosi 41555,99 ha, z czego 40991,46 ha to grunty leśne stanowiące własność Skarbu Państwa. Prywatne grunty leśne zajmują jedynie 512,14 ha. Według danych GUS z 2016 r., największą lesistością, na poziomie 67,5%, charakteryzuje się gmina Kłodawa, przy ogólnej lesistości województwa kształtującej się na poziomie 49,3% (lesistość kraju – 29,5%)[88]. Jest to jedna z najbardziej zalesionych gmin województwa. Wysoką lesistością – powyżej 45% – odznacza się także gmina Lubiszyn. Lesistość pozostałych gmin mieści się w przedziale od 20 do 35%. Najniższy udział kompleksów leśnych ma miasto Gorzów Wlkp., gdzie lesistość kształtuje się na poziomie 4,3%[89]. Lasy MOF OW Gorzów Wlkp. znajdują się w zasięgu administracyjnym Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Szczecinie.

Tabela 9. Powierzchnia lasów oraz lesistość
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, stan na 31.12.2016 r. oraz danych GIS Ekofizjografii Województwa Lubuskiego

Gmina	Powierzchnia lasów ogółem [ha]	Powierzchnia gruntów leśnych stanowiących własność Skarbu Państwa [ha]	Powierzchnia gruntów leśnych stanowiących własność prywatna [ha]	Lesistość [%]
m. Gorzów Wlkp.	376,72	348,68	8,25	4,3
Bogdaniec	2342,05	2305,30	24,75	20,3
Deszczno	6826,54	6690,69	132,05	39,7
Kłodawa	16248,94	16178,21	61,53	67,5
Lubiszyn	9730,78	9489,01	238,17	46,1
Santok	6030,96	5979,57	47,39	34,6
MOF OW GW	41555,99	40991,46	512,14	42,6

[87] Opracowanie Ekofizjograficzne Województwa Lubuskiego – Biotyczne elementy środowiska. Tom 2. Flora, Zielona Góra, 2008
[88] Dane GUS, stan na 31.12. 2016 r. – Bank Danych Lokalnych
[89] ibid.

Schemat 15. Lesistość gmin MOF OW Gorzów Wlkp. [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, stan na 31.12. 2016 r., oraz danych GIS Opracowania Ekofizjograficznego Województwa Lubuskiego

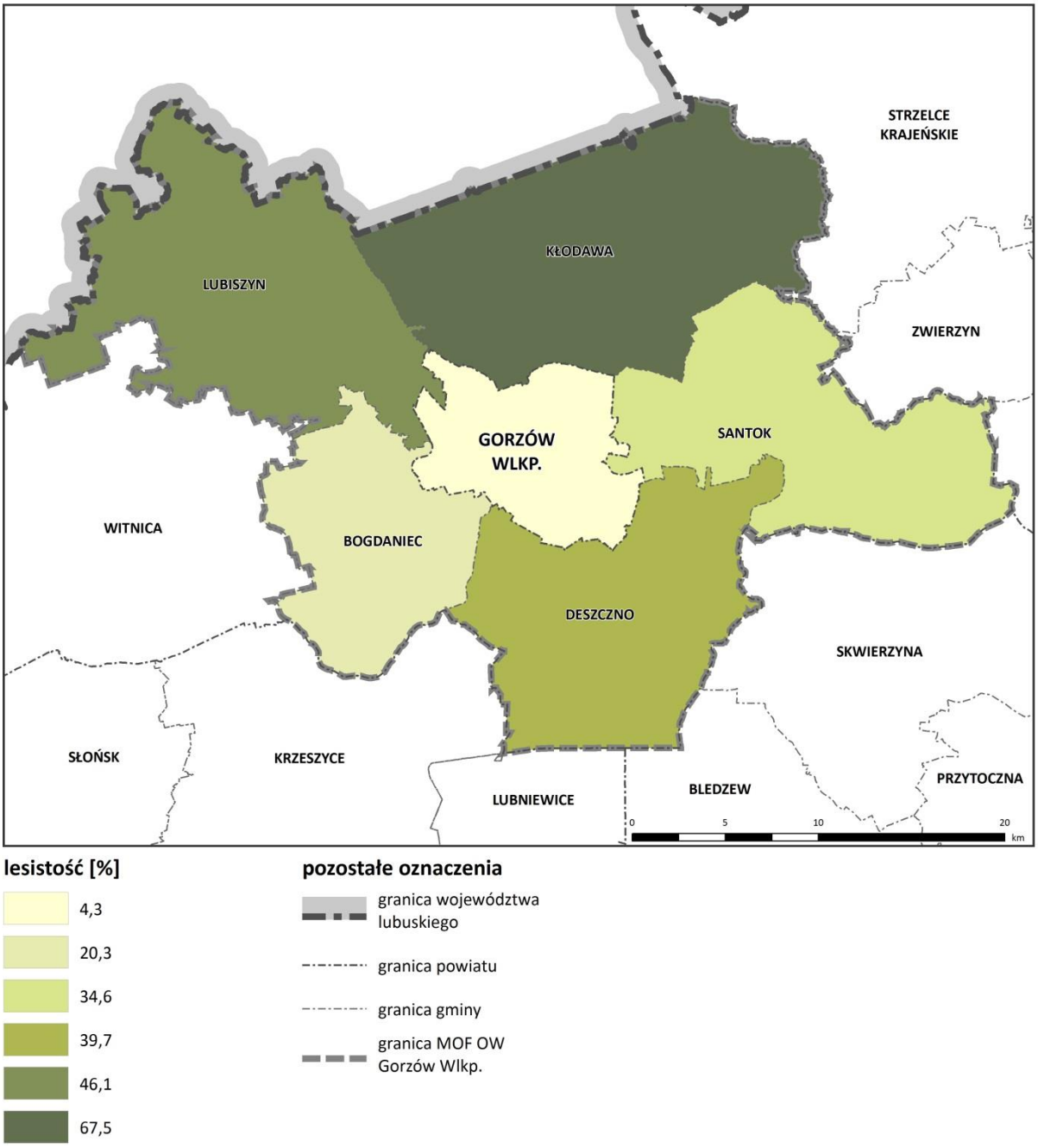

Zgodnie z ustawą z dnia 28 września 1991 r. o lasach, w drodze decyzji lasy mogą zostać uznane za szczególnie chronione ze względu na pełnioną pozaprodukcyjną funkcję, określoną ww. ustawie. W MOF OW Gorzów Wlkp. lasy ochronne zajmują powierzchnię 27757,5 ha, co stanowi niemalże 67% wszystkich lasów. Dominują lasy ochronne, ze względu na położenie w granicach administracyjnych miast i w odległości do 10 km od granic miast liczących ponad 50 tys. mieszkańców (22399,3 ha), znaczny udział mają również lasy wodochronne (3207,9 ha). Ponadto występują lasy glebochronne (994,04 ha), badawcze (336,25 ha),

o szczególnym znaczeniu przyrodniczo-naukowym (49,31 ha), nasienne (20,08 ha, lasy w ostojach (750,58 ha)[90]. Największym udziałem lasów ochronnych charakteryzuje się gmina Kłodawa (10 788,4 ha)[91].

Schemat 16. Lasy ochronne

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GIS — Opracowanie Ekofizjograficzne Województwa Lubuskiego. Fauna i flora województwa lubuskiego. Zielona Góra, 2008

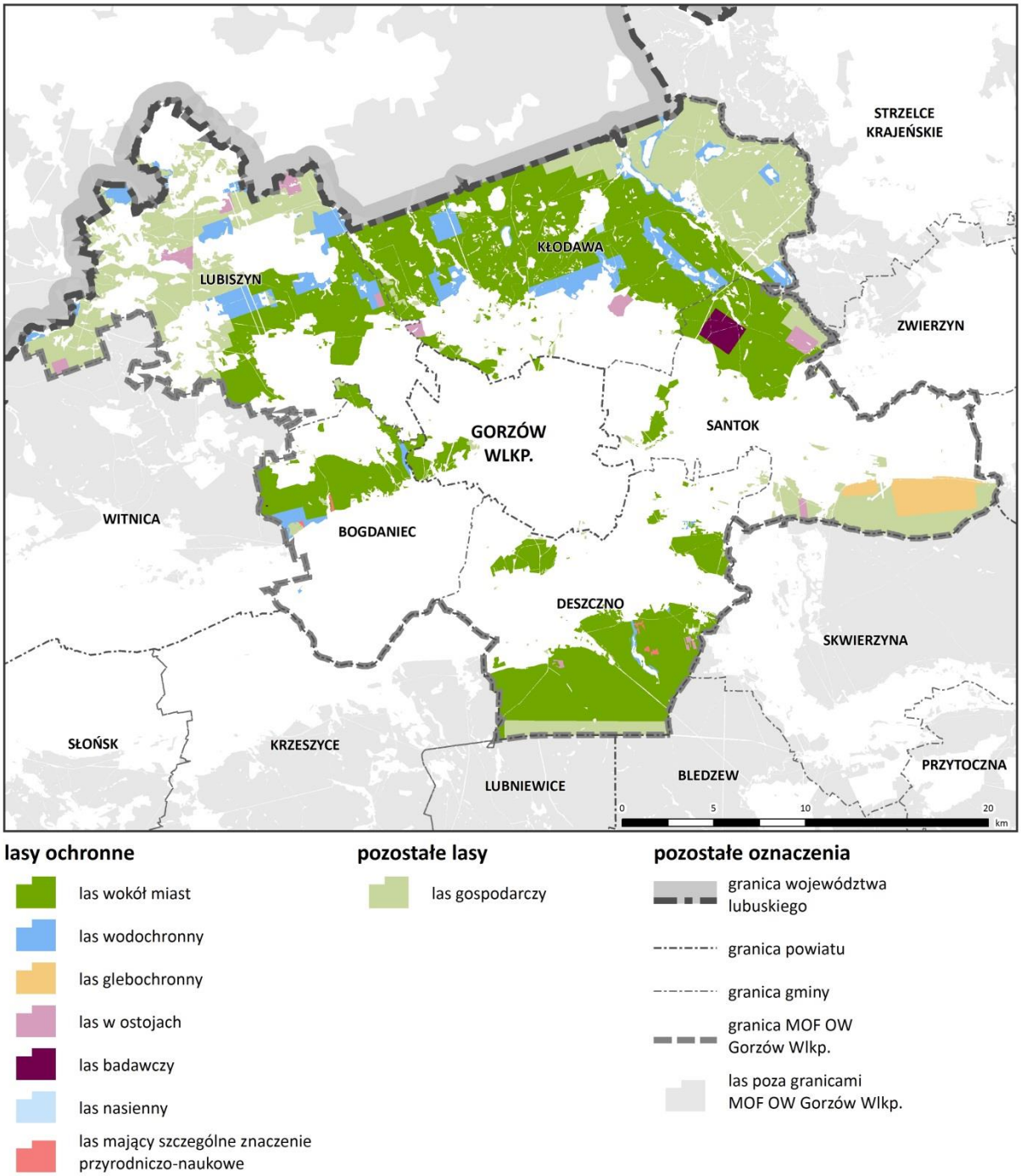

[90] Obliczenia własne na podstawie danych GIS
[91] Obliczenia własne na podstawie danych GIS – Opracowanie Ekofizjograficzne Województwa Lubuskiego. Fauna i flora województwa lubuskiego. Zielona Góra, 2008

Schemat 17. Typy siedliskowe lasów

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GIS — Opracowanie Ekofizjograficzne Województwa Lubuskiego. Fauna i flora województwa lubuskiego. Zielona Góra, 2008

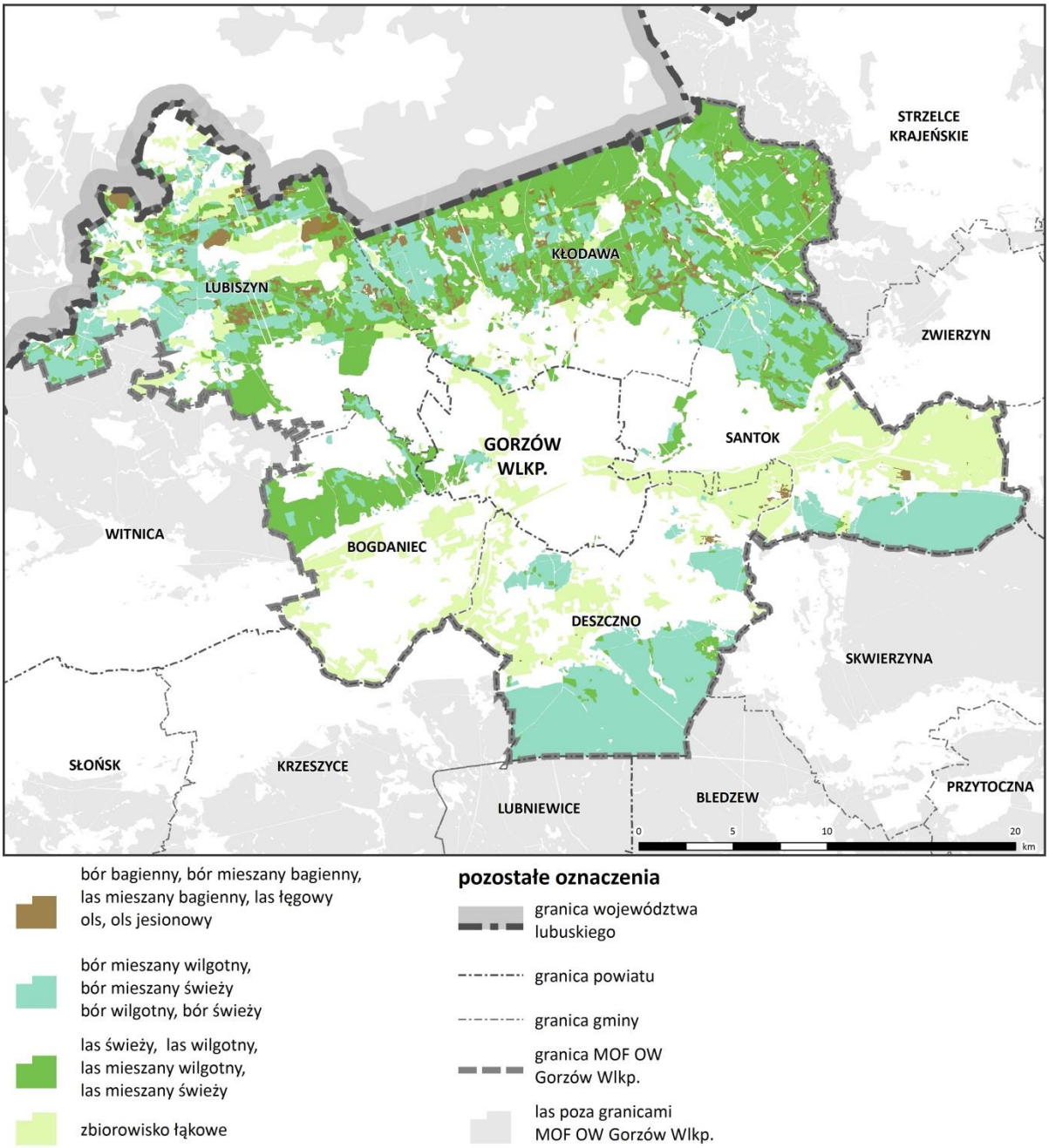

Roślinność na terenach użytkowanych rekreacyjnie narażona jest na negatywne oddziaływanie ze strony przebywających tam ludzi (mechaniczne niszczenie roślin, zaśmiecanie, ugniatanie gleby). Zgodnie z różnymi metodykami oceniającymi odporność poszczególnych siedlisk leśnych na użytkowanie rekreacyjne, przyjmuje się, iż najmniej odporne są siedliska boru suchego (Bs), boru bagiennego (Bb) oraz olsu (Ol). Najbardziej odporne na użytkowanie są natomiast siedliska lasów charakteryzujące się znaczną żyznością, a więc siedliska lasu świeżego (Lśw), lasu mieszanego świeżego (LMśw) i boru mieszanego świeżego (BMśw).

W strukturze lasów MOF OW Gorzów Wlkp. największy udział mają bory mieszane świeże – 12 127 ha (w tym w gm. Kłodawa – 4 547,1 ha, gm. Lubiszyn – 4 015,8 ha, gm. Santok – 2 137,7, gm. Deszczno –

999,1 ha, gm. Bogdaniec – 322,3 ha, m. Gorzów Wlkp. – 105 ha). Znacznym udziałem charakteryzują się również bory świeże – 8052 ha (gm. Deszczno – 5355,6 ha, gm. Santok – 2447,4 ha, gm. Lubiszyn – 203,3 ha, gm. Bogdaniec – 44,4 ha, gm. Kłodawa – 1,2 ha) oraz lasy mieszane świeże – 14 622,8 ha (gm. Kłodawa – 9037,2 ha, gm. Lubiszyn – 2000,7 ha, gm. Bogdaniec – 1881,5 ha, gm. Santok – 1212,4 ha, gm. Deszczno – 316,2 ha, m. Gorzów Wlkp. – 173,4 ha). Są to lasy charakteryzujące się stosunkowo wysoką odpornością na użytkowanie rekreacyjne[92]. Zbiorowiska bagienne i łęgowe, mało odporne na użytkowanie, ale cenne przyrodniczo, zajmują powierzchnię 2 371,11 ha, z czego największy udział mają w gminie Kłodawa – 1165,8 ha i Lubiszyn – 1043,8 ha. W pozostałych gminach zbiorowiska bagienne mają niewielki udział: gm. Santok – 87,7 ha, gm. Deszczno – 69,3 ha, m. Gorzów Wlkp. – 2,7 ha, Bogdaniec – 1,7 ha[93].

2.1.9 Fauna

Największą różnorodnością biologiczną fauny w rejonie Gorzowa Wlkp. charakteryzują się szerokie doliny Warty i Noteci. Zachowały się tu różnorodne siedliska wodne, łąki, łęgi, nasłonecznione murawy na zboczach. Doliny pełnią też rolę szlaków migracyjnych zwierząt. Na uwagę zasługują również doliny mniejszych rzek, jeziora i rozległe bory. Najcenniejszym obszarem – głównie z uwagi na występowanie ptaków wodno-błotnych i bezkręgowców – jest dolina dolnej Noteci. Tereny wzdłuż doliny rzeki w gminach Santok i Deszczno zostały objęte ochroną w formie obszarów Natura 2000. Rozległa Puszcza Gorzowska w północnej części MOF OW Gorzów Wlkp. (gmina Kłodawa, gdzie Puszcza zajmuje 67% powierzchni, gminy Lubiszyn i Santok) jest ostoją populacji dużych ssaków, sporadycznie stwierdza się tu występowanie żubra – obserwowany w okolicach Gorzowa Wlkp. osobnik migrował z populacji zasiedlającej pobliskie Lasy Wałeckie, gatunek ten jednak nie ma regionie stałej populacji[94]. Większe kompleksy leśne występują również w południowej części gminy Santok – Puszcza Notecka oraz w południowej części gminy Deszczno – Lasy Skwierzyńskie[95]. Na całym obszarze MOF OW Gorzów Wlkp. występują natomiast gatunki pospolite.

2.1.10 Formy ochrony przyrody

Najcenniejsze przyrodniczo obszary, a więc kompleksy leśne oraz doliny rzeczne wraz z towarzyszącymi im zbiorowiskami łąkowymi, zostały objęte różnymi formami ochrony przyrody. MOF OW Gorzów Wlkp. charakteryzuje się wysokim udziałem powierzchni objętych ochroną na mocy ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody wynoszącym 55% jego powierzchni. Największym udziałem obszarów objętych ochroną odznaczają się gminy położone w północnej części MOF OW Gorzów Wlkp., a więc gminy charakteryzujące się największym udziałem kompleksów leśnych z licznymi jeziorami. W gminie Kłodawa udział obszarów prawnie chronionych stanowi ponad 80% jej powierzchni. Równie wysoko kształtuje się udział obszarów chronionych w gminach Bogdaniec oraz Santok, gdzie ponad 70% powierzchni gmin objętych jest ochroną. W gminie Lubiszyn udział ten wynosi około 50%. Najniższym udziałem obszarów chronionych charakteryzują się miasto Gorzów Wlkp. (5,4%) oraz gmina Deszczno (9%)[96].

[92] Obliczenia własne na podstawie danych GIS — Opracowanie Ekofizjograficzne Województwa Lubuskiego. Fauna i flora województwa lubuskiego, Zielona Góra, 2008
[93] ibid.
[94] ibid.
[95] Opracowanie Ekofizjograficzne Województwa Lubuskiego — Biotyczne elementy środowiska. Tom 1. Fauna, Zielona Góra, 2008
[96] Obliczenia własne na podstawie danych RDOŚ Gorzów Wlkp., stan na 31.10.2017 r.

Schemat 18. Udział procentowy powierzchni objętych formami ochrony przyrody w powierzchni gminy
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RDOŚ i Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego, stan na 31.10.2017 r.

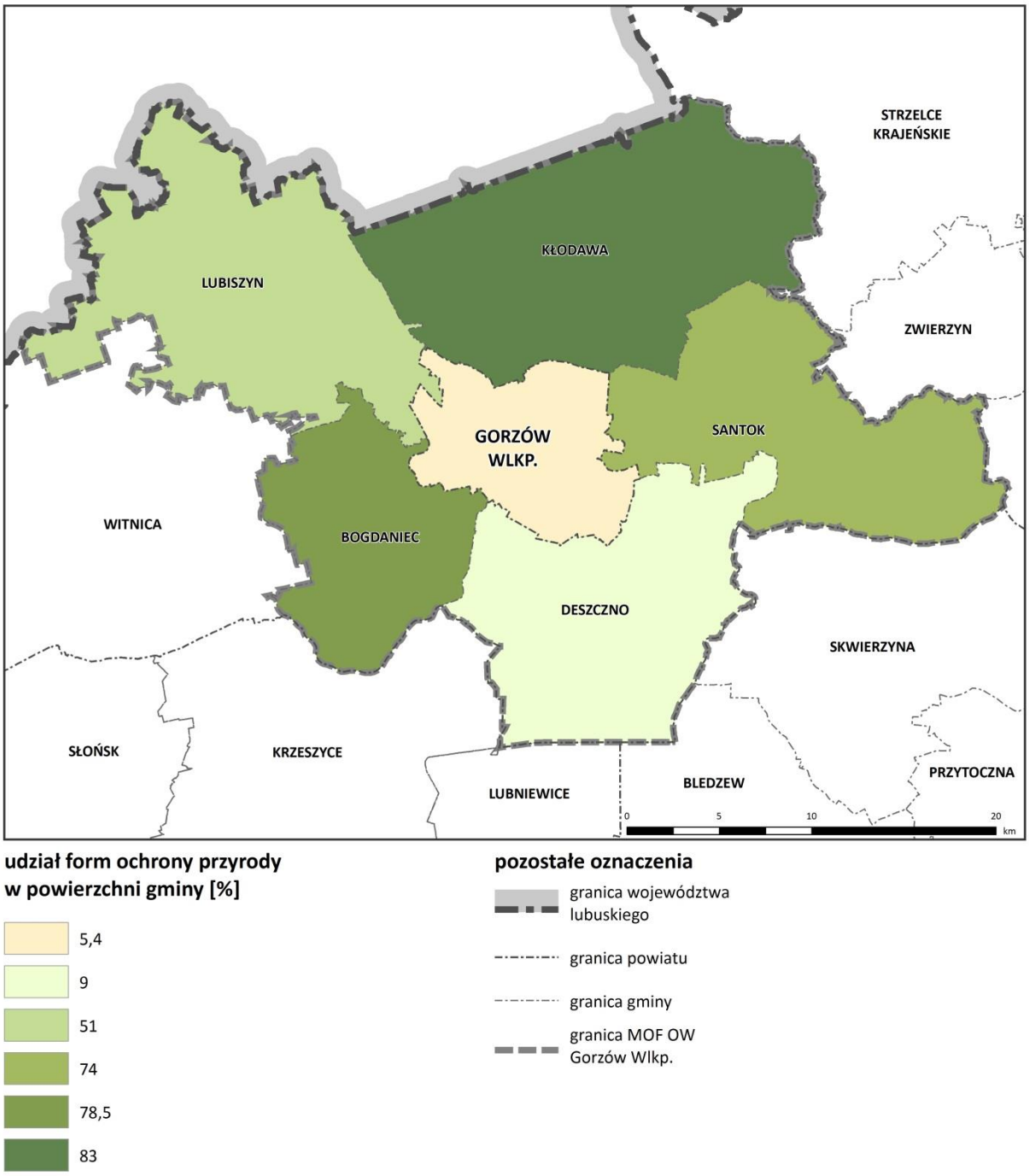

W obrębie MOF OW Gorzów Wlkp. wyróżnia się następujące formy ochrony przyrody:

- Barlinecko-Gorzowski Park Krajobrazowy – położony częściowo w gminie Kłodawa, obejmujący ochroną najbardziej reprezentatywny fragment lasów Puszczy Gorzowskiej (zwanej też Barlinecką), porastających równinę sandrową poprzecinaną ciągami rynnowymi i zagłębieniami z licznymi jeziorami. Na terenie Parku stwierdzono występowanie około 700 gatunków roślin naczyniowych, 140 gatunków porostów i ponad 100 lęgowych gatunków ptaków[97];

[97] Dane RDOŚ Gorzów Wlkp., rejestr parków krajobrazowych województwa lubuskiego, stan na 20.06.2017 r.

- 11 obszarów Natura 2000, w tym:
  - 4 obszary specjalnej ochrony ptaków:
    - Puszcza Barlinecka PLB080001 – obejmuje fragment Puszczy Gorzowskiej (Barlineckiej), w znacznej mierze pokrywający się z Barlinecko-Gorzowskim PK. Położony głównie w granicach gminy Kłodawa, fragment wchodzi w granice gminy Santok. Obszar ten charakteryzuje się dużą lesistością oraz bogactwem jezior. Na terenie obszaru stwierdzono 23 lęgowe gatunki z Zał. i Dyrektywy Ptasiej;
    - Dolina Dolnej Noteci PLB080002 – obszar obejmuje ochroną dolinę Noteci, w graniach MOF OW Gorzów Wlkp. w obrębie gminy Santok, Deszczno, oraz m. Gorzów Wlkp. Na terenie obszarów stwierdzono łącznie 26 gatunków lęgowych ptaków z Zał. i Dyrektywy Ptasiej;
    - Puszcza Notecka PLB300015 – obszar stanowi zwarty kompleks leśny w międzyrzeczu Noteci i Warty, występuje tu co najmniej 30 lęgowych gatunków ptaków z Zał. i Dyr. Dyrektywy Ptasiej. Obszar położony jest częściowo w granicach gminy Santok;
    - Ostoja Witnicko-Dębniańska PLB320015 – obejmuje fragment lasów w obrębie gminy Lubiszyn. Występuje tu co najmniej 34 gatunki ptaków z Zał. i Dyrektywy Ptasiej[98];
  - fragment obszaru o kodzie PLC – Ujście Warty PLC080001 – niewielki fragment wchodzi w granice gminy Bogdaniec. Obszar Natura 2000 Ujście Warty PLC080001 to jeden z cenniejszych obszarów wodno-błotnych w kraju, obejmujący taras zalewowy Warty przy jej ujściu do Odry wraz z Kostrzyńskim Zbiornikiem Retencyjnym i fragmentem doliny Odry[99]. Obszar ten został również objęty Konwencją Ramsarską;
  - 6 specjalnych obszarów ochrony siedlisk:
    - Torfowisko Chłopiny PLH080004 – obejmuje kompleks ekosystemów bagiennych porastających rozległą misę pojeziorną w gminie Lubiszyn. Występują tu torfowiska przejściowe, brzeziny, bory bagienne oraz lasy łęgowe;
    - Ujście Noteci PLH080006 – obszar ważny dla ochrony siedlisk muraw kserotermicznych, lasów łęgowych oraz starorzeczy i mulistych brzegów rzek z cennymi siedliskami ziołorośli nadrzecznych. W obrębie MOF OW Gorzów Wlkp. częściowo pokrywa się z obszarem Natura 2000 Dolina Dolnej Noteci PLB080002 i występuje w granicach gmin Santok i Deszczno oraz m. Gorzów Wlkp.;
    - Bory Chrobotkowe Puszczy Noteckiej PLH080032 – obejmuje ochroną najpełniej wykształcone fragmenty boru chrobotkowego na terenie zachodniej części Puszczy Noteckiej. Jest to obszar położony w granicach gminy Santok;
    - Ostoja Barlinecka PLH080071 – obejmuje lasy Puszczy Gorzowskiej (Barlineckiej) i porywa się z obszarem Natura 2000 Puszcza Barlinecka PLB080001, występuje w granicach gminy Kłodawa, oraz fragmentarycznie w granicach gm. Santok;
    - Murawy Gorzowskie PLH080058 – obejmujące ochroną murawy kserotermiczne występujące na krawędzi pradoliny Warty w granicach miasta Gorzowa Wlkp.;
    - Jezioro Kozie PLH320010 – obszar obejmuje ochroną eutroficzne jezioro typu karasiowego wraz z rozległymi zaroślami i torfowiskiem niskim w niecce torfowej, zlokalizowane w gminie Lubiszyn[100].
- 5 obszarów chronionego krajobrazu: Puszcza Barlinecka (gm.: Kłodawa, Lubiszyn, Santok), Lasy Witnicko-Dębieńskie (gm. Lubiszyn), Lasy Witnicko-Dzieduszyckie (gm. Bogdaniec), 4-Dolina Warty i Dolnej Noteci (gm.: Deszczno, Santok, oraz m. Gorzów Wlkp.), 5-Gorzowsko-Krzeszycka Dolina

[98] Standardowe Formularze Danych Obszarów Natura 2000, http://natura2000.gdos.gov.pl
[99] Ibid.
[100] Ibid.

Warty (gm.: Deszczno, Bogdaniec, Lubiszyn)[101], zgodnie z ustawową definicją obejmujące ochroną, ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, obszary wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełniące funkcje korytarzy ekologicznych;

- 10 rezerwatów przyrody, z czego 3 zlokalizowane są w gminie Kłodawa (rezerwaty: Dębina, Rzeka Przyłężek oraz Wilanów), 3 w gminie Bogdaniec (rezerwaty Bogdanieckie Grądy (dawniej Bogdaniec II), Dębowa Góra (dawniej Bogdaniec III) i Bogdanieckie Cisy), oraz po 1 w gminach: Santok (Zdroiskie Buki), Deszczno (Santockie Zakole), Lubiszyn (Bagno Chłopiny) oraz 1 w mieście Gorzów Wlkp. (Gorzowskie Murawy). Dominują rezerwaty leśne (6), ponadto wyróżniono 2 rezerwaty faunistyczne – Rzeka Przyłężek i Santockie Zakole, jeden stepowy – Gorzowskie Murawy oraz jeden torfowiskowy – Bagno Chłopiny[102];

  Rezerwaty przyrody: Bogdanieckie Grądy, Dębowa Góra, Wilanów, Rzeka Przyłężek, Santockie Zakole, Bogdanieckie Cisy, Buki Zdroiskie, Bagno Chłopiny, posiadają ustanowione plany ochrony. Brak planów ochrony dla rezerwatów: Gorzowskie Murawy oraz Dębina[103],
- 32 użytki ekologiczne — 1 w m. Gorzów Wlkp., 5 w gminie Deszczno, 5 w gminie Kłodawa, 18 w gminie Lubiszyn, 3 w gminie Santok. Większość użytków obejmuje ochroną niewielkie ekosystemy wodno-błotne. Wyróżnia się również użytki ekologiczne obejmujące ochroną zbiorowiska związane z zupełnie odmiennymi warunkami siedliskowymi, jak murawy kserotermiczne występujące na nasłonecznionych zboczach na suchym podłożu wapiennym (Gorzów Wlkp.)[104];
- 55 pomników przyrody — 19 w Gorzowie Wlkp., 8 w gminie Bogdaniec, 4 w gminie Deszczno, 8 w gminie Kłodawa, 11 w gminie Lubiszyn, 5 w gminie Santok[105].

[101] Dane RDOŚ Gorzów Wlkp., rejestr obszarów chronionego krajobrazu, stan na 20.06.2017 r.
[102] Dane RDOŚ Gorzów Wlkp., rejestr rezerwatów przyrody, stan na 6.10. 2017 r.
[103] Ibidem
[104] Dane RDOŚ Gorzów Wlkp., rejestr użytków ekologicznych, stan na 10.10. 2017 r.
[105] Dane RDOŚ Gorzów Wlkp., rejestr pomników przyrody, stan na 10.10.2017 r.

Schemat 19. Formy ochrony przyrody

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RDOŚ i Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego, stan na 31.10.2017 r.

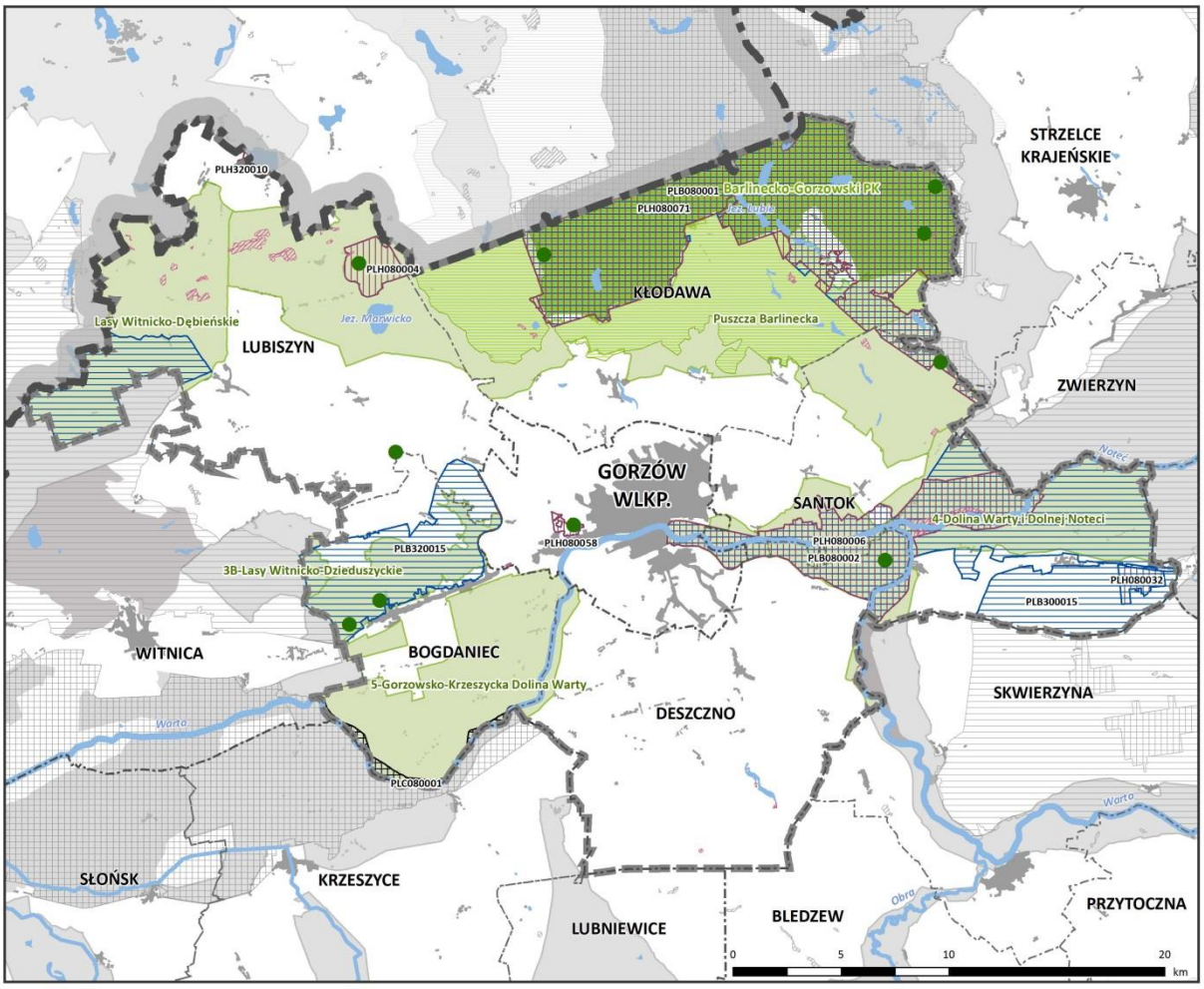

formy ochrony przyrody

w granicach MOF OW Gorzów Wlkp.

- rezerwat przyrody
- użytek ekologiczny
- park krajobrazowy
- otulina parku krajobrazowego
- obszar chronionego krajobrazu

sieć Natura 2000

- specjalny obszar ochrony siedlisk (kod PLH)
- obszar specjalnej ochrony ptaków (kod PLB)
- obszar specjalnej ochrony ptaków i siedlisk (kod PLC)

poza granicami MOF OW Gorzów Wlkp.

- zespół przyrodniczo-krajobrazowy
- użytek ekologiczny
- park krajobrazowy
- otulina parku krajobrazowego
- obszar chronionego krajobrazu

sieć Natura 2000

- specjalny obszar ochrony siedlisk (kod PLH)
- obszar specjalnej ochrony ptaków (kod PLB)
- obszar specjalnej ochrony ptaków i siedlisk (kod PLC)

pozostałe oznaczenia

- granica województwa lubuskiego
- granica powiatu
- granica gminy
- granica MOF OW Gorzów Wlkp.
- teren zurbanizowany
- zbiornik wodny
- rzeka

Tabela 10. Udział poszczególnych form ochrony przyrody
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, stan na 31.12.2016 r., oraz RDOŚ Gorzów Wielkopolski, stan na 31.10.2017 r.

Gmina	Rez. przyrody [ha]	Parki kraj. [ha]	OChK [ha]	Użytki ekol. [ha]	Zesp. przyr.-kraj. [ha]	Obszar Natura 2000			Ogółem udział obszarów objętych ochroną [%]
						PLB	PLH	PLC	
m. Gorzów Wlkp.	78,31	-	360,0	2,0	-	318,50	391,43	-	5,4
Bogdaniec	72,41	-	9471,0	-	-	3088,68	-	333,31	78,5
Deszczno	455,85	-	1622,0	19,9	-	971,91	971,91	0,21	9
Kłodawa	114,36	8625	10500,89	9,9	-	10419,81	10249,36	-	83
Lubiszyn	118,99	-	10030,09	181,0	-	2393,61	538,02	-	51
Santok	46,34	-	10130,03	154,8	-	8826,12	3209,67	-	74

Korytarze ekologiczne

Na zlecenie Ministra Środowiska w ramach programu PHARE PL0105.02 dla całego obszaru Polski została wyznaczona sieć korytarzy ekologicznych. W ramach projektu wyznaczono spójną sieć, obejmującą zarówno wszystkie ważne obszary przyrodnicze (obszary węzłowe), jak i korytarze ekologiczne, łączące je w ekologiczną całość. Koncepcja opiera się na badaniach Instytutu Biologii Ssaków PAN w Białowieży.

Za obszary węzłowe uznawano tereny chronione tj.: parki narodowe, parki krajobrazowe, obszary Natura 2000 oraz wybrane rezerwaty przyrody i obszary chronionego krajobrazu, a także ze względu na ważniejsze funkcje ekologiczne – duże kompleksy leśne, doliny rzeczne oraz inne tereny dobrze zachowane pod względem przyrodniczym. Korytarze natomiast wyznaczane były na podstawie analiz środowiskowych. Obejmują one tereny o najwyższym udziale środowisk naturalnych i półnaturalnych, a więc obszary leśne, bagienne, łąkowe, unikając obszarów gęsto zaludnionych, o dużej gęstości zabudowy i infrastruktury drogowej. W sieć korytarzy ekologicznych włączono doliny rzeczne, o ile nie była w nich zlokalizowana zwarta zabudowa miejska. Przy wyznaczaniu ich przebiegu brano pod uwagę również sposób użytkowania rolniczego ziemi, włączając w granicę korytarzy obszary, na których zaprzestano działalności rolniczej oraz na których nastąpiła sukcesja naturalna. Uwzględniano również badania, prowadzone w Instytucie Biologii Ssaków PAN, dotyczące kierunku przepływu genów i izolacji genetycznej oraz analizowano historyczne szlaki migracji gatunków wskaźnikowych (tj. wilk). Poszczególne gatunki zwierząt najczęściej przemieszczają się wielokrotnie wzdłuż tych samych tras.

W granicach MOF OW Gorzów Wlkp. wyznaczono obszary węzłowe i korytarze ekologiczne o znaczeniu międzynarodowym i krajowym. Są to:

obszary węzłowe o znaczeniu międzynarodowym (główne):

- Puszcza Gorzowska (GKPn-27) – lasy Puszczy Gorzowskiej występujące na terenie gmin Kłodawa, Lubiszyn oraz Bogdaniec;
- fragment Puszczy Noteckiej (GKPnC-18) – lasy Puszczy Noteckiej, obszar wchodzi częściowo w granice gminy Santok.

korytarze ekologiczne o znaczeniu międzynarodowym (główne):

- Dolina Dolnej Warty (GKPnC-22C) – dolina Warty, przechodząca wschodnią granicą gminy Deszczno, następnie przez gminę Santok, miasto Gorzów Wlkp., granicami gmin Deszczno i Bogdaniec, gdzie łączy się z obszarem węzłowym położonym na południowy zachód od granic MOF OW Gorzów Wlkp. – Bagna Ujścia Warty (GKPn-22);
- Dolina Noteci (GKPnC-17) – dolina Noteci, wchodzi częściowo w granice gminy Santok;

- Lasy Skwierzyńskie (GKPnC-19B) – lasy występujące w południowej części gminy Deszczno[106].

korytarze ekologiczne o znaczeniu krajowym:

- Puszcza Gorzowska – Puszcza Bukowa (KPn-29A) – obszar w północnej części gminy Lubiszyn[107].

Sieć powiązań ekologicznych na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. obejmuje przede wszystkim występujące tu obszarowe formy ochrony przyrody, chroniące najcenniejsze kompleksy leśne, jeziora oraz doliny rzeczne. Lasy Puszczy Gorzowskiej stanowią również główne szlaki migracji dużych ssaków, w tym wilka.

Duże lubuskie rzeki stanowią bardzo ważne trasy tranzytowe dla minogów i ryb wędrownych, są także korytarzami ekologicznymi dla wielu innych grup organizmów. Główny korytarz ichtiologiczny o randze ponadregionalnej stanowi szlak Odra – Warta – Noteć – Drawa, jako kluczowy dla restytucji odrzańskiej populacji łososia, troci wędrownej, certy, a także jesiotra ostronosego. Warta i Noteć to dwie z trzech rzek województwa, wymieniane jako główne korytarze ichtiologiczne. Są one drożne, wolne od przegród na całym odcinku rzeki w województwie lubuskim[108].

Dla awifauny za kluczowe tereny należy uznać obszary specjalnej ochrony ptaków Natura 2000, w tym szczególnie cenny obszar Ujście Warty PLC080001 — jeden z najcenniejszych w naszym kraju obszarów wodno-błotnych, mających znaczenie międzynarodowe jako środowisko życiowe ptactwa wodnego, który bezpośrednio przylega i częściowo wchodzi w granice MOF OW Gorzów Wlkp. Poza wymienionym obszarem PLC, większe ostoje ptasie na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. to Dolina Dolnej Noteci PLB080002, Puszcza Notecka PLB300015, Puszcza Barlinecka PLB080001. Ważna ostoja ptasia położona jest na północny wschód od granicy MOF OW Gorzów Wlkp. – Lasy Puszczy nad Drawą PLB320016[109].

W granicach MOF OW Gorzów Wlkp. wyróżnia się również cenne obszary występowania gadów i płazów. Najważniejsze ostoje płazów stanowią doliny Warty i Noteci, a także mozaika siedlisk występujących na południe od doliny Warty. Zagrożenie dla płazów stanowi zanik lub zachwianie równowagi biologiczno-chemicznej w niewielkich zbiornikach śródpolnych, płytkich jeziorach, starorzeczach, mających kluczowe znaczenie dla ich rozrodu.

Cenne obszary występowania gadów to cały obszar Kotliny Gorzowskiej — teren otwarty, na wielu stanowiskach podmokły, okresowo zalewany. Jest to stanowisko występowania pospolitszych gadów, przede wszystkim zaskrońca zwyczajnego, ważny dla utrzymania stabilnej liczebności populacji[110].

[106] IBS PAN Białowieża 2005, aktualizacja 2011
[107] IBS PAN Białowieża 2005, aktualizacja 2011
[108] Program udrożnienia wód płynących dla celów rybactwa w województwie lubuskim na lata 2005-2020, Zielona Góra, 2005
[109] Standardowe Formularze Danych Obszarów Natura 2000, http://natura2000.gdos.gov.pl
[110] Opracowanie Ekofizjograficzne Województwa Lubuskiego – Przyroda ożywiona (rozdziały: Płazy, Gady), Zielona Góra, 2008

Schemat 20. Sieć korytarzy ekologicznych
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych IBS PAN Białowieża

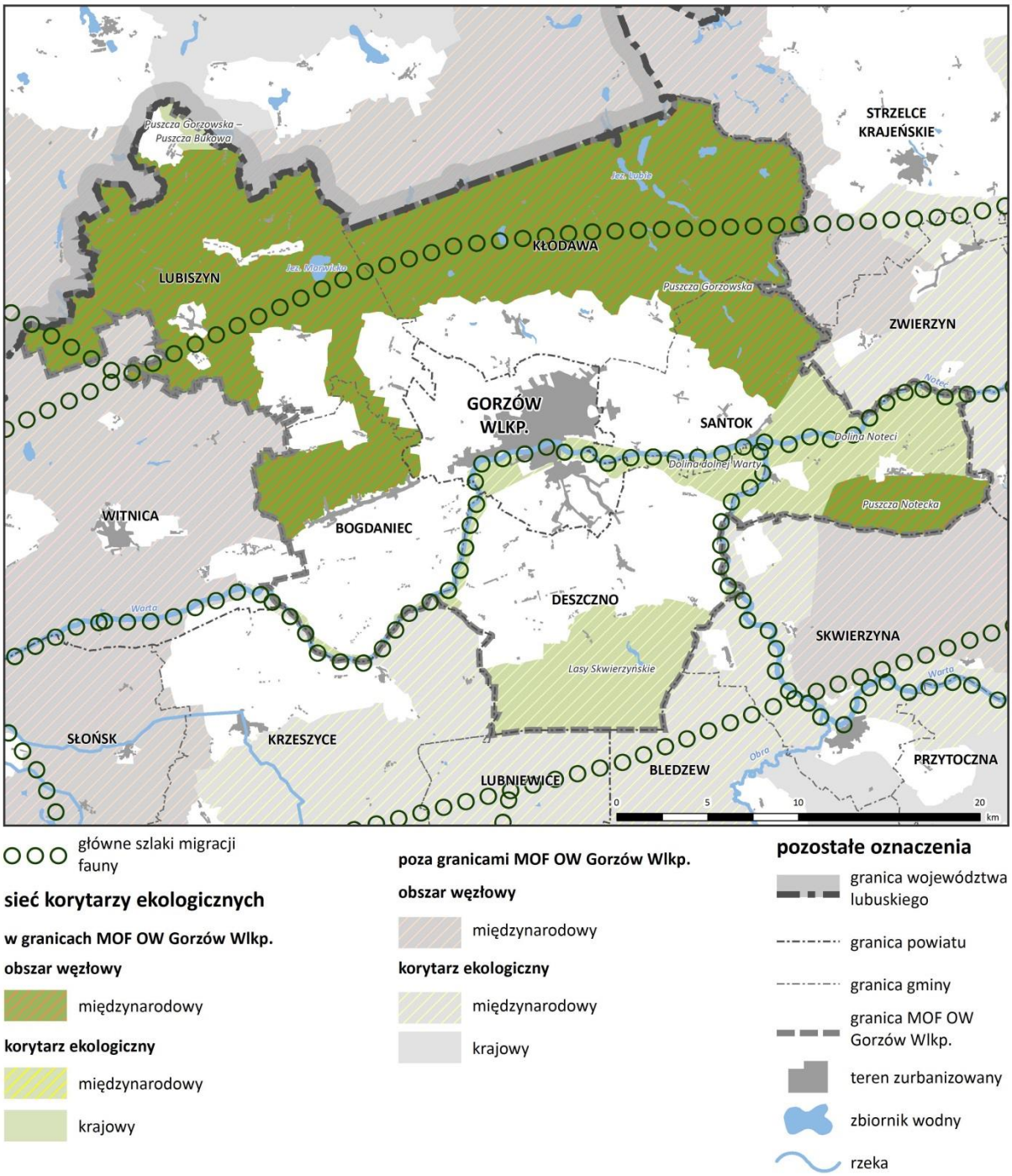

2.2 Rolnictwo i leśnictwo

Rolnictwo pozostaje jedną z głównych dziedzin gospodarki MOF OW Gorzów Wlkp. Zatrudnienie w sektorze rolnictwa wynosi 10843 osób (12% zatrudnionych w rolnictwie w odniesieniu do zatrudnionych w tym sektorze w województwie lubuskim)[111]. Największy udział w zagospodarowaniu terenu mają lasy (około 42%), natomiast grunty rolne stanowią 33% powierzchni obszaru. Największe powierzchnie gruntów pod zasiewy zlokalizowane są w zachodniej części obszaru, w gminie Bogdaniec (47,6%) oraz Lubiszyn (31%), Gorzów Wlkp.

[111] Powszechny Spis Rolny, 2010

(38,8%) i Deszczno (30,9%). Klimat oraz dostępność wody gruntowej w regionie wpłynęły na ukształtowanie się produkcji rolniczej, ukierunkowanej głównie na uprawę zboża oraz rzepaku, ponadto uprawia się tutaj ziemniaki, buraki cukrowe, rośliny strączkowe, warzywa gruntowe. Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. grunty orne położone są głównie w dolinie Noteci, Warty oraz w północno-zachodniej części obszaru. Dominuje kompleks żytni dobry oraz kompleks żytni słaby[112]. Rejon Gorzowa Wlkp. został zakwalifikowany do obszaru potencjalnego obszaru towarowej uprawy winorośli[113]. Jednakże na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. nie ma zlokalizowanej żadnej winnicy.

Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej określany przez Instytut Upraw, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach, przyjmuje wartości od 55,8 w gminie Deszczno, do 66,5 w gminie Gorzów Wlkp., średnio w województwie wskaźnik ten wynosi 61 i jest niższy od średniego dla obszaru MOF OW Gorzów Wlkp. (66,5)[114].

Według Powszechnego Spisu Rolnego 2010 na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. istniało 3867 gospodarstw prowadzących działalność rolniczą, z czego najwięcej przypada na miasto Gorzów Wlkp. (1242) oraz gminę Deszczno (736). Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. przeważają gospodarstwa o wielkości powyżej 1 ha (71% ogólnej liczby gospodarstw), głównie w przedziale wartości 1-5 ha (51,5% ogólnej liczby gospodarstw powyżej 1 ha). Duże rozdrobnienie gospodarstw świadczy o niewielkiej sile produkcyjnej rolnictwa na tym obszarze. Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. znajduje się 342 wielkopowierzchniowych gospodarstw (powyżej 20 ha), które mogą prowadzić intensywną produkcję rolniczą. Niekorzystna struktura wielkości gospodarstw rolnych ulega sukcesywnej poprawie, zmniejsza się liczba gospodarstw najmniejszych, o powierzchni 1 ha i poniżej. W porównaniu do danych z Powszechnego Spisu Rolnego z 2002 roku liczba takich gospodarstw spadła o ok. 22%. Tendencja dotyczy całego województwa lubuskiego[115].

Produkcja zwierzęca na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. ukierunkowana jest przede wszystkim na produkcję żywca. Ośrodkiem skupiającym najwięcej zakładów przetwórstwa mięsnego i produkcji wyrobów z mięsa jest Gorzów Wlkp. Natomiast znajduje się tutaj najmniejsza liczba hodowców drobiu, bydła, czy trzody chlewnej. Hodowcy dostarczający żywiec do zakładów przetwórstwa mięsnego w Gorzowie Wlkp. zlokalizowani są w gminach ościennych[116].

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. przeważają hodowcy drobiu (1128 hodowców). Gminą, w której zlokalizowanych jest największa liczba gospodarstw nastawionych na chów drobiu jest Deszczno, znajduje się tutaj 28% z ogółu gospodarstw zajmujących się hodowlą drobiu na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. Natomiast gminą wiodącą w hodowli trzody chlewnej i bydła jest Bogdaniec. Na terenie tej gminy znajduje się 30% gospodarstw ukierunkowanych na chów trzody chlewnej oraz 31,5% gospodarstw ukierunkowanych na chów bydła, z ogółu gospodarstw ukierunkowanych odpowiednio na chów trzody chlewnej i bydła na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. Natomiast najmniejszą liczbę gospodarstw ukierunkowanych na chów zwierząt posiada gmina Kłodawa i jest to głownie związane z niewielkim udziałem terenów użytków zielonych, które mogły posłużyć za pastwiska. Teren gminy Kłodawa charakteryzuje się również największym udziałem lasów i niewielką powierzchnią użytków rolnych. Przekłada się to na najmniejszą liczbę gospodarstw, duże ich rozdrobnienie oraz najmniejszą liczbę pracujących w gospodarstwie[117].

[112] Opracowanie Ekofizjograficzne Województwa Lubuskiego – Rozpoznanie charakterystyka stanu i funkcjonowania podstawowych elementów środowiska w zakresie gleb dla województwa lubuskiego, 2014
[113] www.vinisfera.pl
[114] ibid.
[115] Rolnictwo w województwie lubuskim, Zielona Góra, 2015
[116] Powszechny Spis Rolny, 2010
[117] ibid.

Największe zakłady produkcyjne prowadzące działalność na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. to: „EKPOLS" Sp. z o.o. w Płomykowie, INGOR Gospodarstwo Rolne Zakład Drobiarski w Boleminie, SARRIS DARM Sp. z o.o. w Czechowie, Gospodarstwo Rolne Zakład Przetwórstwa Mięsnego Ryszard Stolarski w Deszcznie, Firma Produkcyjno-Handlowa „JÓKO" Józef Kowalczyk w Deszcznie. Ważnym odbiorcą mleka są ponadto zakłady mleczarskie „KOMAGES" Sp. z o.o. w Santoku, Spółdzielnia Mleczarska „Mlekpol" w Gorzowie Wlkp., Zakład Produkcji Mleczarskiej w Gorzowie Wlkp., Zakład Produkcji Mieszanek KASKAT Sp. z o.o. w Gorzowie Wlkp.[118]

Tabela 11. Liczba gospodarstw prowadzących działalność hodowlaną ukierunkowaną na produkcję zwierzęcą
Źródło: opracowanie własne na podstawie Powszechnego Spisu Rolnego, dane GUS, 2010

jednostka / liczba gospodarstw	m. Gorzów Wlkp.	Bogdaniec	Deszczno	Kłodawa	Lubiszyn	Santok	woj. lubuskie	MOF GW
bydło	33	151	118	22	83	73	3838	480
trzoda chlewna	21	120	100	42	52	71	4468	406
drób	144	227	317	54	180	206	9942	1128

Rolnictwo może dostarczać substratów do produkcji odnawialnej energii. Obszar MOF OW Gorzów Wlkp. posiada korzystne warunki do produkcji biomasy oraz biogazu rolniczego. Najbardziej predysponowane do produkcji biomasy energetycznej są użytki zielone zaliczane do kompleksów 2z (kompleks użytków zielonych średnich) i 3z (kompleks użytków zielonych bardzo słabych i słabych). Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. największy udział użytków zielonych do wykorzystania na cele energetyczne obejmuje gminy Lubiszyn i Santok (powyżej 75%)[119]. Do produkcji roślin energetycznych mogą być również wykorzystywane gleby najmniej produktywnych kompleksów glebowych. Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. udział gleb uprawnych słabych i bardzo słabych kompleksów przydatności rolniczej (6, 7, 9) jest w Deszcznie i Kłodawie (powyżej 75%) oraz Lubiszynie, Bogdańcu i Gorzowie Wlkp. (50-75%). Potencjalna produkcja biomasy na obszarze MOF OW Gorzów Wlkp. wynosi 12,5 t/ha[120].

Biogaz rolniczy powstaje głównie z odpadów z produkcji spożywczej, odpadów z produkcji zwierzęcej, odpadów poubojowych, odpadów produkcji roślinnej (odpady zbożowe, odpady z pasz), roślin energetycznych z upraw celowych (zboża, w tym kukurydza, rośliny okopowe, rzepak, lucerna). Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. istnieje możliwość lokalizacji biogazowni głównie z uwagi na obecność hodowców bydła, trzody chlewnej oraz drobiu. Potencjałem dla lokalizacji biogazowni wykorzystujących odpady z produkcji zwierzęcej są gospodarstwa rolne o dużej skali chowu zwierząt. Średnio, w zależności od rodzaju chowu zwierząt, przyjmuje się, iż opłacalność produkcji biogazu zachodzi w gospodarstwach rolnych o chowie zwierząt powyżej 100 DJP (duża jednostka przeliczeniowa). Ważnymi uwarunkowaniami budowy biogazowni rolniczej są również: niewielka odległość pomiędzy gospodarstwami dostarczającymi substraty do biogazowni, wymagania dla terenu inwestycyjnego odnośnie warunków powierzchniowych, infrastrukturalnych i środowiskowych, dostęp do infrastruktury zapewniającej odbiór wyprodukowanej energii, możliwość zagospodarowania odpadów pofermentacyjnych.

Lasy stanowią 42%[121] powierzchni MOF OW Gorzów Wlkp., z czego około 99% to lasy Skarbu Państwa. Stanowi to potencjał rozwoju w zakresie gospodarczego wykorzystania lasu i produkcji surowca. Wg danych GUS

[118] Wojewódzki Inspektorat Weterynarii w Zielonej Górze, dane za rok 2014
[119] Opracowanie Ekofizjograficzne Województwa Lubuskiego – Rozpoznanie charakterystyka stanu i funkcjonowania podstawowych elementów środowiska w zakresie gleb dla województwa lubuskiego, 2014
[120] ibid.
[121] Obliczenia własne na podstawie danych GIS Ekofizjografii Województwa Lubuskiego

w 2016 r. w województwie lubuskim pozyskano 478,1 m^3 grubizny na 100 ha powierzchni lasów, co w przeliczeniu na powierzchnię gruntów leśnych w MOF OW Gorzów Wlkp. daje około 239 661 m^3 (przy ogólnej wartości dla województwa 3 067 665 m^3)[122].

Rozmiar pozyskania drewna określany jest w planie urządzenia lasu, który sporządzany jest dla każdego nadleśnictwa na okres 10 lat. MOF OW Gorzów Wlkp. położony jest w zasięgu Nadleśnictw: Kłodawa, Strzelce Krajeńskie, Skwierzyna, Lubniewice, Bogdaniec. Drewno pozyskane z lasów trafia głównie do przedsiębiorców zajmujących się dalszym przerobem tego surowca tj.: tartaki, zakłady przemysłu celulozowo-papierniczego, fabryki mebli oraz mniejsze zakłady stolarskie. Ponadto drewno opałowe kupowane jest przez nabywców indywidualnych na potrzeby gospodarstw domowych, a także trafia do elektrowni[123].

Poza głównym surowcem pozyskiwanym z lasu, jakim jest drewno, wymienia się również surowce niedrzewne tj. np.: korę, listowie i igliwie, owoce leśne, zioła lecznicze, grzyby jadalne. Dane dotyczące ilości skupowanych owoców leśnych oraz grzybów dostępne są wyłącznie dla województwa – lokuje się ono na trzecim miejscu w kraju pod względem ilości skupowanych grzybów (456 t w 2016 r.) oraz niemalże na ostatnim pod względem skupowanych owoców leśnych (19 t w 2016 r.)[124].

Lasy MOF OW Gorzów Wlkp. charakteryzują się również bogactwem fauny. Gospodarka łowiecka prowadzona jest w oparciu o roczne plany łowieckie i wieloletnie łowieckie plany hodowlane. Dane dotyczące ilości skupowanej zwierzyny łowieckiej dostępne są również wyłącznie dla województwa – zgodnie z nimi województwo zajmuje piątą pozycję pod względem skupowanej zwierzyny łownej — 1064 t w 2016 r.[125]

2.3 Główne źródła zagrożeń środowiska

2.3.1 Zagrożenia ludzi i mienia

Czynnikami stanowiącymi potencjalne zagrożenie dla bezpieczeństwa mieszkańców i ich mienia jest przede wszystkim wystąpienie powodzi, osuwisk oraz powstanie poważnej awarii.

Tereny osuwiskowe

Państwowy Instytut Geologiczny (PIG) przygotowuje informacje o osuwiskach i obszarach potencjalnie zagrożonych ruchami masowymi. Zgodnie z danymi PIG, na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. osuwiska występują na terenie gminy Santok, natomiast większe powierzchnie obszarów predysponowanych do występowania ruchów masowych wskazano w gminach: Gorzów Wlkp., Santok i Bogdaniec[126]. Tereny zagrożone osuwaniem się mas ziemnych występują głównie na krawędziach doliny rzeki Warty i Kłodawki, przy czym tereny wskazane przez PIG są już w przeważającej części zagospodarowane przez człowieka. Należy wyeliminować lokalizację nowej zabudowy ze stref krawędziowych zagrożonych osuwaniem się mas ziemnych.

[122] Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS, stan na 31.12.2016 r.
[123] Dane Nadleśnictw: Kłodawa, Strzelce Krajeńskie, Skwierzyna, Lubniewice, Bogdaniec
[124] Dane BDL GUS, stan na 31.12. 2016 r.
[125] ibid.
[126] Przeglądowa mapa osuwisk i obszarów predysponowanych do występowania ruchów masowych w województwie lubuskim, Państwowy Instytut Geologiczny, System Osłony Przeciwosuwiskowej, 2006-2008

Schemat 21. Tereny predysponowane do występowania ruchów masowych i osuwiska

Źródło: opracowanie własne na podstawie Przeglądowej mapy osuwisk i obszarów predestynowanych do występowania ruchów masowych w województwie lubuskim – Projekt SOPO, Państwowy Instytut Geologiczny, 2006–2008

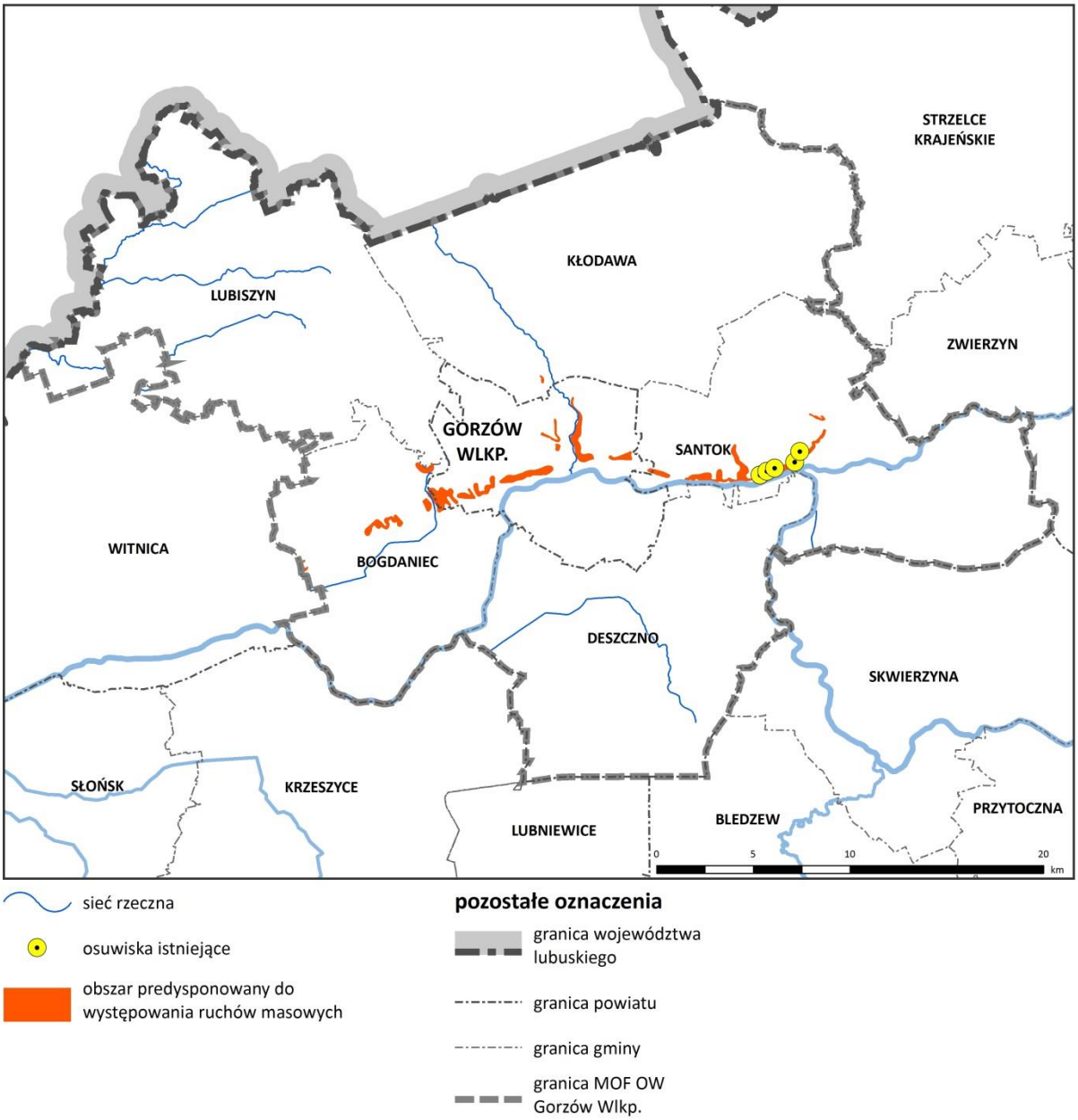

Zagrożenie wystąpienia poważnej awarii

Zgodnie z ustawą Prawo ochrony środowiska przez poważną awarię rozumie się *zdarzenie, w szczególności emisję, pożar lub eksplozję, powstałe w trakcie procesu przemysłowego, magazynowania lub transportu, w których występuje jedna lub więcej niebezpiecznych substancji, prowadzące do natychmiastowego powstania zagrożenia życia lub zdrowia ludzi lub środowiska lub powstania takiego zagrożenia z opóźnieniem* (art. 3 pkt 23). o zaliczeniu zakładu do kategorii o zwiększonym lub dużym ryzyku wystąpienia poważnych awarii decyduje minister ds. gospodarki w porozumieniu z ministrem ds. zdrowia, ministrem ds. wewnętrznych i ministrem ds. ochrony środowiska. W granicach MOF OW Gorzów Wlkp. nie występują zakłady o dużym ani o zwiększonym ryzyku awarii.

Działalność kontrolną w zakresie przeciwdziałania poważnym awariom i stanu zabezpieczeń potencjalnych źródeł zagrożeń oraz inwentaryzację substancji niebezpiecznych prowadzą odpowiednio do zadań organy Państwowej Straży Pożarnej i Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska (WIOŚ). Rejestr wszystkich awarii prowadzi WIOŚ. Każdy zakład stwarzający zagrożenie wystąpienia poważnej awarii ma obowiązek przygotować i wprowadzić system zarządzania gwarantujący ochronę ludzi, mienia i środowiska.

Zagrożenie powodziowe

W granicach MOF OW Gorzów Wlkp. możliwe jest występowanie wszystkich typów powodzi za wyjątkiem sztormowych – opadowych, roztopowych, a w zimie zatorowych, jednak najczęstszą przyczyną powodzi są wysokie opady. Największe opady występują zwykle w lecie i mają charakter nawalny – wtedy powodzie mają mniejsze zasięgi, ale są trudne do przewidzenia. Natomiast w przypadku opadów o charakterze rozlewnym, występujących po długotrwałych opadach, powodzie obejmują duże obszary. Powodzie roztopowe występują wiosną przy nagłym wzroście temperatury i są niebezpieczne, zwłaszcza na mniejszych, niekontrolowanych ciekach. Zagrożenia powodziowe w dolinie Warty i Noteci związane jest głównie z migracją fal powodziowych powstałych poza obszarem MOF OW Gorzów Wlkp. i województwa, w górnych częściach zlewni tych rzek. Istotną przyczyną, oprócz warunków pogodowych, jest niewłaściwe zagospodarowanie dolin rzecznych (zasiedlenie, zalesianie, rolnicze użytkowanie międzywali i polderów) oraz zamulanie ujść rzecznych i obszarów położonych w dolnym biegu rzek, co jest szczególnie charakterystyczne dla Warty. Powodzie na tym obszarze notowane są przeciętnie co trzy lata[127].

Obszary szczególnego zagrożenia powodzią wyznaczono na podstawie Map Zagrożenia Powodziowego opracowanych przez Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej. W zasięgu obszarów szczególnego zagrożenia powodzią o prawdopodobieństwie Q=1% (tzw. wody stuletnie) i Q=10% (tzw. wody dziesięcioletnie) w granicach MOF OW Gorzów Wlkp. znajdują się Warta i Noteć oraz Myśla. Największe rozlewiska znajdują się poniżej ujścia Noteci do Warty w okolicach Santoka. Obszary zabudowane generalnie nie znajdują się w zasięgu wyznaczonych obszarów zalewowych, jedynie w Santoku, Czechowie i Gorzowie Wlkp. (Zamoście) na mapie ryzyka powodziowego wskazano pojedyncze zabudowania lub działki, dla których występuje ryzyko powodziowe i mogą nastąpić negatywne konsekwencje dla ludności – straty materialne. Drobne podtopienia i zalania występują lokalnie i dość regularnie w gminach położonych w dolinie Warty i Noteci – Deszcznie, Santoku i Bogdańcu. Na obszarach szczególnego zagrożenia powodzią, tj. Q=1% i Q=10%, ustawa Prawo wodne wprowadza ograniczenia zagospodarowania m.in. w zakresie lokalizacji inwestycji, wznoszenia obiektów budowlanych, zmiany ukształtowania terenu, lokalizowania nowych przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko, gromadzenia ścieków, odchodów zwierzęcych, środków chemicznych itp. Należy nadmienić, że obszar szczególnego zagrożenia powodzią stanowi również obszar między linią brzegu a wałem przeciwpowodziowym[128].

Ponadto na Mapach zagrożenia powodziowego wskazano obszary o niskim prawdopodobieństwie wystąpienia powodzi (Q=0,2%, tzw. wody pięćsetletnie) oraz obszary narażone na zalanie w przypadku przerwania lub zniszczenia wałów. Granice obszarów o różnym prawdopodobieństwie wystąpienia powodzi w granicach MOF OW Gorzów Wlkp. różnią się nieznacznie, natomiast w przypadku przerwania wałów wody Noteci i Warty zalałyby prawie całą dolinę. Na obszarach o niskim prawdopodobieństwie wystąpienia powodzi lub zalanych w przypadku zniszczenia wałów ustawa Prawo wodne nie wprowadza ograniczeń w użytkowaniu terenu.

[127] Opracowanie Ekofizjograficzne Województwa Lubuskiego – Zagrożenie powodziowe na obszarze województwa lubuskiego, Zielona Góra, 2014, Studium integracji przestrzennej polskiej części pogranicza Polski i Niemiec IPPON, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2013
[128] Mapy zagrożenia powodziowego – www.isok.gov.pl

Sporządzone mapy zagrożenia powodziowego znoszą obszary wyznaczone w studiach ochrony przeciwpowodziowej, jednak nie wszystkie rzeki zostały wskazane do wykonania map w pierwszym cyklu planistycznym. Dla rzeki Myśli, przepływającej przez północno-zachodni część gminy Lubiszyn, studia ochrony przeciwpowodziowej zachowały ważność[129].

Schemat 22 Zagrożenie powodziowe[130]
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RZGW w Szczecinie i Poznaniu

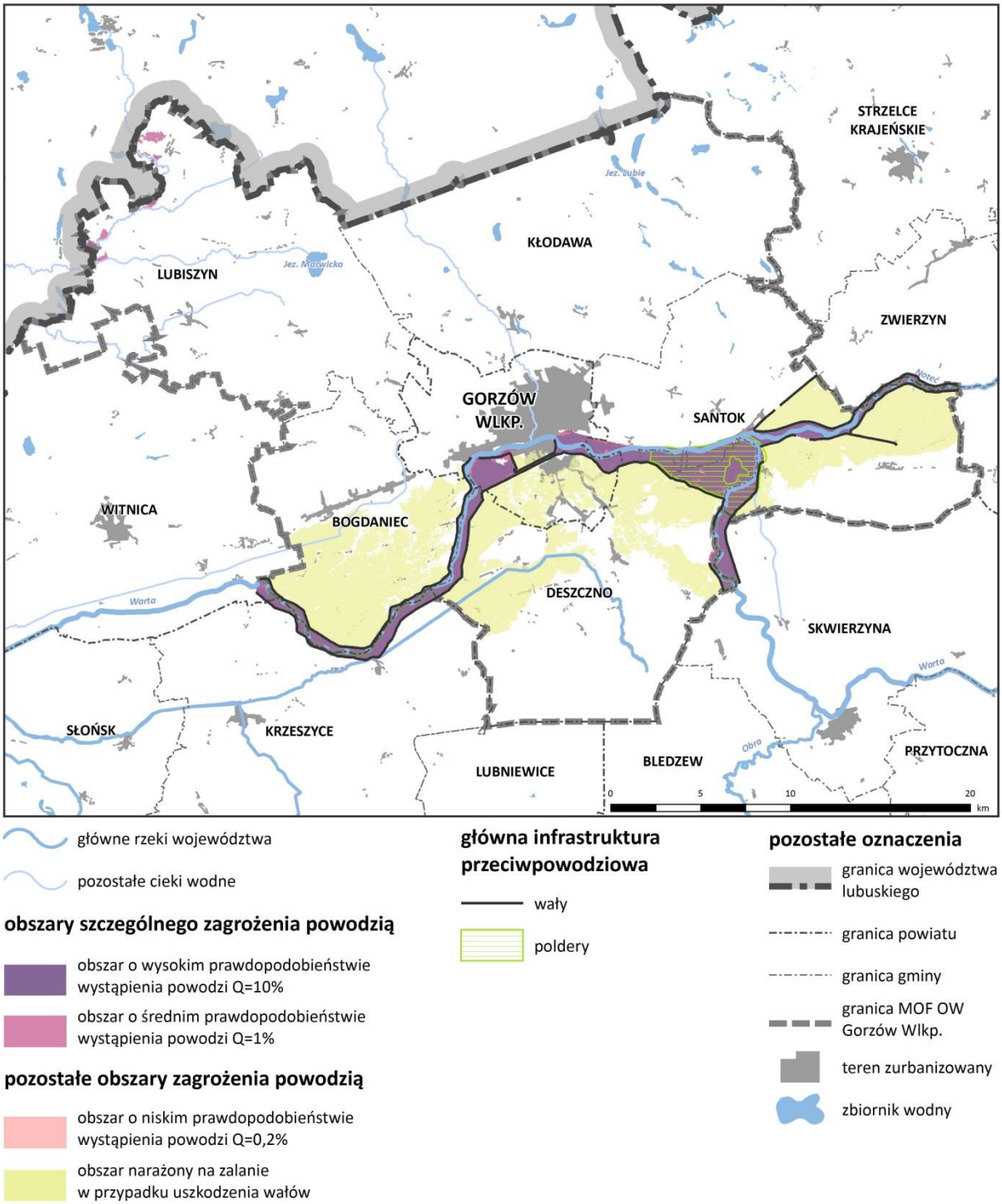

[129] Studia ochrony przeciwpowodziowej – pliki shp przekazane przez RZGW w Szczecinie
[130] w opracowaniu wykorzystano dostępne, zcyfryzowane dane otrzymane od poszczególnych RZGW oraz dane analogowe LZMiUW

Ochrona przeciwpowodziowa polega na zapobieganiu, zmniejszaniu szkodliwego przebiegu powodzi i minimalizacji strat. Zapobieganie powodziom polega m.in. na zwiększaniu retencji i hamowaniu spływu powierzchniowego, kluczowe są tu realizacja obiektów małej retencji i zalesienie terenu – w przypadku MOF OW Gorzów Wlkp. stopień zalesienia zlewni Warty jest bardzo korzystny. Zmniejszenie szkodliwego przebiegu to np. regulacja przebiegu wezbrania – na Warcie znajduje się zbiornik zaporowy Jeziorsko, leżący w województwie łódzkim, oraz zbiornik Poraj w województwie śląskim. Minimalizacja strat to budowa odpowiedniej infrastruktury[131]. System ochrony przeciwpowodziowej tworzą przede wszystkim wały przeciwpowodziowe, które obejmują większość odcinków Warty i Noteci. Nieobwałowany pozostaje prawy brzeg Warty od ujścia Noteci do granicy z gminą Bogdaniec (z wyjątkiem Wału Wieprzyckiego i nasypu kolejowego w Gorzowie Wlkp.) – naturalne ukształtowanie wysokich skarp doliny zapobiega tu wylewom. Stan techniczny tych obiektów jest zróżnicowany. Oprócz wałów istotną rolę pełnią poldery zalewowe samoczynne – duży polder położony jest w dolinie Warty w okolicach Santoka, poniżej ujścia Noteci. Dodatkowo ochronę przeciwpowodziową w Gorzowie Wlkp. wspomagają zbiorniki wodne i stacje pomp[132].

2.3.2 Hałas

Klimat akustyczny w istotny sposób wpływa na zdrowie człowieka oraz warunki życia zwierząt. Hałas stanowi jedno z istotnych zanieczyszczeń środowiska, które stale wzrasta w związku z ciągłym rozwojem komunikacji, postępującym uprzemysłowieniem i urbanizacją. Klimat akustyczny na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. warunkują takie czynniki jak: natężenie ruchu samochodowego i szynowego, jakość sieci drogowej, stopień urbanizacji i występowanie zakładów przemysłowych.

Źródłem hałasu komunikacyjnego, wynikającego z ruchu drogowego, są: droga ekspresowa S3, droga krajowa DK22, drogi wojewódzkie DW130, DW132, DW151, DW158, a także drogi powiatowe i gminne. z uwagi na wzrastającą liczbę pojazdów na drogach i zwiększające się natężenie ruchu, na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. odnotowuje się przekroczenia dopuszczalnych norm hałasu związanego z ruchem kołowym. Przyczyną uciążliwości bywa także zła jakość nawierzchni dróg. Dodatkowo ruch samochodowy jest źródłem wibracji odczuwalnych w budynkach w bezpośrednim sąsiedztwie drogi. W porze dziennej przeważa ruch samochodów osobowych, natomiast w porze nocnej wzrasta udział samochodów ciężarowych[133].

Źródłem hałasu komunikacyjnego są również trasy kolejowe, jednak z uwagi na ich położenie na obrzeżach terenów zamieszkanych jest to drugorzędne źródło hałasu. Przekroczenia dopuszczalnych poziomów hałasu kolejowego dotyczą jedynie linii 203 relacji Krzyż – Kostrzyn nad Odrą, jednak zakres naruszeń jest znikomy i nie powoduje zagrożenia dla terenów zabudowy miejskiej[134].

Hałas przemysłowy w granicach MOF OW Gorzów Wlkp. także nie stanowi poważnego zagrożenia z uwagi na jego punktowy charakter. Hałasem tego typu zagrożone są jedynie niewielkie tereny zlokalizowane w bezpośrednim sąsiedztwie zakładów[135,136]. Tereny przemysłowe o większej strefie oddziaływania są nieliczne, zwykle skoncentrowane w kompleksach przemysłowych, jedynie w Gorzowie Wlkp. kilka zakładów zlokalizowanych jest w bliskiej odległości od terenów mieszkaniowych. Głównymi źródłami hałasu przemysłowego są nie tylko urządzenia i instalacje technologiczne, ale również transportu surowców i wyrobów oraz ich załadunek[137].

[131] Opracowanie Ekofizjograficzne Województwa Lubuskiego – Zagrożenie powodziowe na obszarze województwa lubuskiego, Zielona Góra, 2014
[132] Studium integracji przestrzennej polskiej części pogranicza Polski i Niemiec IPPON, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2013
[133] Program ochrony środowiska przed hałasem dla Gorzowa Wlkp., Urząd Miasta Gorzowa Wlkp., 2013
[134] Program ochrony środowiska przed hałasem dla Gorzowa Wlkp., Urząd Miasta Gorzowa Wlkp., 2013
[135] ibid.
[136] Stan środowiska w województwie lubuskim w latach 2011-2012, WIOŚ Zielona Góra, 2013
[137] Opracowanie „Mapa akustyczna Gorzowa Wlkp." wraz z aktualizacją, SECTEC Adam Naguszewski na zlecenie Urzędu Miasta Gorzowa Wlkp., 2012

W latach 2011–2012 na terenie Gorzowa Wlkp. przeprowadzono pomiary hałasu komunikacyjnego (drogowego, tramwajowego i kolejowego) oraz hałasu przemysłowego, na podstawie których utworzona została mapa akustyczna tego miasta[138]. Mapa jednoznacznie wskazuje, że głównym źródłem zagrożeń klimatu akustycznego na terenie Gorzowa Wlkp. jest hałas drogowy, zaś w niewielkim stopniu hałas tramwajowy, kolejowy i przemysłowy. Hałas drogowy powoduje przekroczenia przy głównych trasach komunikacyjnych, które zazwyczaj nie są większe niż 10 dB.

W 2012 roku Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad wykonała mapy akustyczne dla dróg krajowych o ruchu powyżej 3 mln pojazdów rocznie[139]. Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. uwzględniono drogę ekspresową S3, drogę krajową DK3 oraz drogę krajową DK22. Wyniki wskazują, że mieszkańcy miasta Gorzowa Wlkp. nie są w wysokim stopniu narażeni na hałas pochodzący z ww. dróg, co wynika z faktu, że drogi te biegną poza terenami ścisłej zabudowy. Inaczej sytuacja wygląda w przypadku pozostałego obszaru MOF OW Gorzów Wlkp. – liczba mieszkańców narażonych na przekroczenia poziomów hałasu na tych terenach jest znacznie wyższa. Przekroczenia hałasu dotyczą domostw usytuowanych w bezpośrednim sąsiedztwie dróg.

W 2016 roku Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska, w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska, dokonał także oceny stanu akustycznego środowiska na terenie gminy Kłodawa. Hałas mierzono w dwóch punktach położonych przy drodze wojewódzkiej DW151 i drodze powiatowej DP1404F – w punkcie pomiarowym zlokalizowanym przy ul. Gorzowskiej stwierdzono wystąpienie przekroczenia poziomu hałasu w porze nocnej.

2.3.3 Promieniowanie elektromagnetyczne

Promieniowanie elektromagnetyczne (PEM), w tym promieniowanie niejonizujące, zaliczane jest do podstawowych rodzajów zanieczyszczeń środowiska naturalnego. Do głównych źródeł promieniowania niejonizującego zaliczamy napowietrzne elektroenergetyczne linie wysokiego napięcia, stacje radiowe i telewizyjne, nadajniki telefonii komórkowej, stacje radiowe.

Źródłem pól elektromagnetycznych na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. są przeważnie urządzenia i linie energetyczne oraz maszty telefonii komórkowej (ich liczba wzrasta wraz z rozwojem telefonii komórkowej i naziemnej telewizji cyfrowej).

Istniejący układ sieci elektroenergetycznej na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. zapewnia zasilanie bezpośrednio z linii 110 kV oraz 220 kV poprzez istniejące główne punkty zasilania. Sieć elektroenergetyczna na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. została opisana w rozdziale dotyczącym infrastruktury technicznej.

Od 2005 roku WIOŚ w Zielonej Górze przeprowadza coroczne pomiary pola elektromagnetycznego na terenie Gorzowa Wlkp. i okolic. W żadnym z punktów pomiarowych objętych badaniem poziomu pól elektromagnetycznych w latach 2009–2016 nie stwierdzono przekroczeń wartości dopuszczalnej, wynoszącej 7 V/m. Wartości zmierzone na terenach wiejskich kształtowały się na niskim poziomie – poniżej 0,4 V/m. Najwyższą wartość, wynoszącą 2,48 V/m, odnotowano przy ul. Dunikowskiego w Gorzowie Wlkp., w 2016 roku wartość ta spadła do 1,06 V/m. W większości punktów pomiarowych zanotowano wzrost wartości poziomów pola elektromagnetycznego w stosunku do lat poprzednich[140].

[138] Opracowanie „Mapa akustyczna Gorzowa Wlkp." wraz z aktualizacją, SECTEC Adam Naguszewski na zlecenie Urzędu Miasta Gorzowa Wlkp., 2012
[139] Wykonanie map akustycznych dla dróg krajowych na terenie województwa zachodniopomorskiego i lubuskiego (zadanie 4) – część opisowa, Scott Wilson, AkustiX i DHV Polska na zlecenie GDDKiA, 2012
[140] Natężenie pól elektromagnetycznych, WIOŚ Zielona Góra, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012; Monitoring pól elektromagnetycznych na terenie województwa lubuskiego, WIOŚ Zielona Góra, 2013, 2014; Wyniki pomiarów monitoringu pół elektromagnetycznych na terenie województwa lubuskiego w 2015 r., 2016, Pomiary poziomów pól elektromagnetycznych na terenie województwa lubuskiego w latach 2014-2016, 2017

3. Ochrona dziedzictwa kulturowego i turystyka

Cenne elementy dziedzictwa kulturowego oraz atrakcyjność kulturowa stanowią istotny potencjał dla rozwoju turystyki i całego regionu. Najważniejszy z materialnych elementów dziedzictwa historycznego miast i gmin stanowią zabytki. Analizując dziedzictwo kulturowe MOF OW Gorzów Wlkp. uwzględniono przede wszystkim obiekty wpisane do rejestru zabytków, jako że najbardziej obiektywnie wartościują substancję zabytkową wszystkich gmin. Uwzględniono również ewidencję zabytków oraz politykę w zakresie dziedzictwa kulturowego, określoną w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz w dokumentach strategicznych.

3.1 Zestawienie ilościowe zabytków

Lokalizacja na terenie przygranicznym i zmieniająca się na przestrzeni wieków przynależność państwowa, dzielnicowa oraz administracyjna województwa lubuskiego, przyczyniły się do dość niejednorodnego charakteru kulturowego tego regionu. Zgodnie z Programem opieki nad zabytkami województwa lubuskiego na lata 2017-2020 obszar stanowiący MOF OW Gorzów Wlkp. odzwierciedla pod względem artystycznym tendencje panujące na Pomorzu Zachodnim i w Brandenburgii, odznaczając się zbliżonymi formami architektonicznymi, stylowymi i cechami kulturowymi.

Obszar MOF OW Gorzów Wlkp. zlokalizowany jest w północnej części województwa lubuskiego, która charakteryzuje się zdecydowanie mniejszym udziałem zabytków niż część południowa (znajduje się w niej zaledwie 20% wszystkich zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków regionu).

Schemat 23. Liczba zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa, 2017

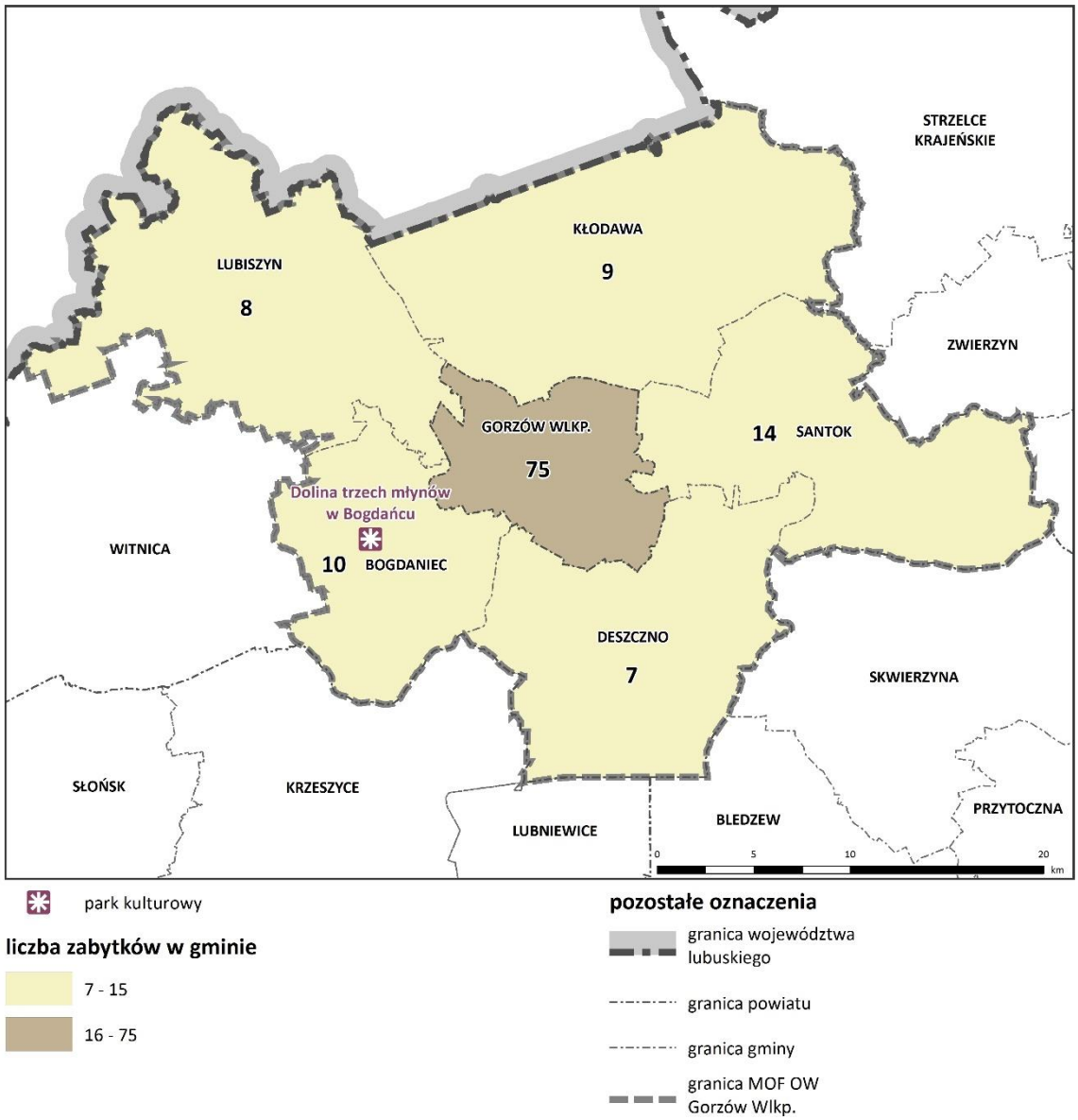

W MOF OW Gorzów Wlkp. zlokalizowane jest 157 obszarów i obiektów objętych wpisem do rejestru zabytków[141]. W tej grupie znajdują się:

- założenia przestrzenne;
- obiekty sakralne (kościoły i inne – dzwonnice, klasztory, kaplice);
- obiekty budownictwa obronnego (mury obronne);
- obiekty rezydencjonalne – pałace i dwory;
- budowle użyteczności publicznej (w tym m.in. szkoły, teatry, łaźnie, sierocińce, ratusze, poczty);
- zabudowa folwarczna i budynki gospodarcze w zespołach zabytkowych (w tym zabudowa gospodarcza w zespołach folwarcznych, dworskich, pałacowych, oficyny w zespołach);
- pojedyncze budynki gospodarcze (stodoły, spichlerze);

[141] Dane Narodowego Instytutu Dziedzictwa, 2017

- zabudowa przemysłowa (estakady kolejowe, kotłownie w zespołach willowych, laboratoria w zespołach szpitalnych);
- młyny, wiatraki;
- budynki mieszkalne (domy mieszkalne, kamienice, wille);
- cmentarze;
- budowle (wieże widokowe);
- zieleń (parki leśne, parki dworskie, parki pałacowe);
- inne (fontanny, ogrodzenia, kordegardy, bramy, altany).

Tabela 12. Zestawienie zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa, 2017, w wyliczeniach każdy obiekt występujący w rejestrze liczono osobno (również te występujące w zespołach)

Rodzaj zabytku	m. Gorzów Wlkp.		Bogdaniec		Deszczno		Kłodawa		Lubiszyn		Santok		MOF OW Gorzów Wlkp.	
	Liczba obiektów	% w gminie	Liczba obiektów	% w gminie	Liczba obiektów	% w gminie	Liczba obiektów	% w gminie	Liczba obiektów	% w gminie	Liczba obiektów	% w gminie	Liczba obiektów	% w MOF OW
założenia przestrzenne	2	1,9%	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	**2**	**1,3%**
obiekty sakralne – kościoły	7	6,7%	6	60,0%	5	71,4%	3	25,0%	5	62,0%	8	50,0%	**34**	**22,7%**
pozostałe obiekty sakralne	2	1,9%	-	-	-	-	-	-	-	-	1	6,3%	**3**	**1,9%**
obiekty budownictwa obronnego	1	1,0%	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	**1**	**0,6%**
obiekty rezydencjonalne	2	1,9%	2	20,0%	1	14,3%	1	8,3%	-	-	1	6,3%	**7**	**4,5%**
budowle użyteczności publicznej	30	28,8%	-	-	-	-	1	8,3%	-	-	-	-	**31**	**19,7%**
zabudowa folwarczna	-	-	-	-	-	-	4	33,3%	-	-	2	12,5%	**6**	**3,8%**
pojedyncze budynki gospodarcze	5	4,8%	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	**5**	**3,2%**
młyny, wiatraki	-	-	1	10,0%	1	14,3%	1	8,3%	-	-	-	-	**3**	**1,9%**
zabudowa przemysłowe	3	2,9%	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	**3**	**1,9%**
domy mieszkalne	4	3,8%	-	-	-	-	1	8,3%	-	-	2	12,5%	**7**	**4,5%**
kamienice	19	18,3%	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	**19**	**12,1%**
willa	14	13,5%	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	**14**	**8,9%**
cmentarz	3	2,9%	-	-	-	-	1	8,3%	-	-	1	6,3%	**5**	**3,2%**
budowla (wieża widokowa)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	6,3%	**1**	**0,6%**
zieleń	7	6,7%	1	10,0%	-	-	-	-	3	38,0%	-	-	**11**	**7,0%**
inne (fontanna, ogrodzenie, kordegardy, bramy, altany)	5	4,8%	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	**5**	**3,2%**
SUMA	**104**	**100%**	**10**	**100%**	**7**	**100%**	**12**	**100%**	**8**	**100%**	**16**	**100%**	**157**	**100%**

Najliczniejszą grupę obiektów wpisanych do rejestru zabytków stanowią budynki związane z mieszkalnictwem (domy mieszkalne, wille, kamienice). W przedmiotowym obszarze stanowią one 25% wszystkich obiektów wpisanych do rejestru i koncentrują się w Gorzowie Wlkp. Istotną grupę zabytków stanowią również obiekty sakralne, zlokalizowane we wszystkich gminach MOF OW Gorzów Wlkp. i obiekty użyteczności publicznej, zlokalizowane przede wszystkim w Gorzowie Wlkp.

Pod względem liczby zabytków wpisanych do rejestru, na tle wszystkich gmin obszaru funkcjonalnego zdecydowanie wyróżnia się miasto Gorzów Wlkp. Ponad 66% wszystkich zabytków obszaru MOF OW Gorzów Wlkp. stanowią obiekty zlokalizowane właśnie w tym mieście, z liczbą ponad 100 zabytków ujętych w rejestrze

przewyższa on ponad dziesięciokrotnie pozostałe gminy obszaru funkcjonalnego. Ich zasób zabytków jest stosunkowo wyrównany i kształtuje się na poziomie od 7 do 16 obiektów. Wśród gmin wiejskich dominuje Santok (16 obiektów), następnie Kłodawa (12 obiektów), Bogdaniec (10 obiektów), zaś najmniejszą liczbą obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru odznaczają się gminy Lubiszyn (8 obiektów) i Deszczno (7 obiektów). Zabytki tych gmin stanowią przede wszystkim obiekty sakralne.

Zasób wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz obiektów wyznaczonych do ujęcia w tej ewidencji obejmuje łącznie 3975 pozycji[142]. W grupie tej znajdują się:

- układy przestrzenne;
- obiekty sakralne (kościoły i inne – dzwonnice, kaplice);
- obiekty budownictwa obronnego (mury obronne);
- obiekty i zespoły rezydencjonalne (pałace, dwory, zespoły dworskie, zespoły pałacowe);
- budowle użyteczności publicznej (w tym m.in. szkoły, świetlice, remizy, poczty, przedszkola, budynki szpitalne);
- zabudowa folwarczna i budynki gospodarcze w zespołach zabytkowych (w tym zabudowa gospodarcza w zespołach folwarcznych);
- pojedyncze budynki gospodarcze (budynki gospodarcze, inwentarskie, stodolniano-inwentarskie, chlewy, chlewnie, stodoły, spichlerze, oficyny, kurniki, gołębniki);
- zabudowa przemysłowa (magazyny, gorzelnie, kuźnie);
- młyny, wiatraki;
- budynki mieszkalne (domy mieszkalne, chałupy, budynki mieszkalno-gospodarcze, domy, kamienice);
- budynki usługowe (sklepy, karczmy, zajazdy);
- obiekty wojskowe;
- budynki administracyjne;
- cmentarze;
- zieleń (parki dworskie, pałacowe, wiejskie);
- obiekty infrastruktury kolejowej/drogowej (mosty, wiadukty, stacje kolejowe, dworce, drogi, nastawnie);
- obiekty infrastruktury (stacje transformatorowe, przepompownie, studnie, wieże ciśnień);
- miejsca pamięci narodowej, tablice pamiątkowe, pomniki;
- inne (kamienie milowe i półmilowe, wieże widokowe, ogrodzenia, bramy);
- park kulturowy.

Tabela 13. Wykaz zabytków nieruchomych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków i wyznaczonych do ujęcia w tej ewidencji
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych wojewódzkiego konserwatora zabytków, 2017

Rodzaj zabytku	m. Gorzów Wlkp.		Bogdaniec		Deszczno		Kłodawa		Lubiszyn		Santok		MOF OW Gorzów Wlkp.	
	Liczba zabytków	% w gminie	Liczba zabytków	% w gminie	Liczba zabytków	% w gminie	Liczba zabytków	% w gminie	Liczba zabytków	% w gminie	Liczba zabytków	% w gminie	Liczba obiektów	% w MOF OW
układy przestrzenne	7	0,67%	19	4,39%	20	1,91%	10	5,35%	18	2,84%	8	1,28%	**82**	**2,06%**
obiekty sakralne	16	1,52%	10	2,31%	10	0,96%	8	4,28%	12	1,89%	12	1,92%	**68**	**1,71%**
obiekty budownictwa obronnego	2	0,19%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	**2**	**0,05%**

[142] Wykaz zabytków nieruchomych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków i wyznaczonych do ujęcia w tej ewidencji, opracowanie własne na podstawie danych wojewódzkiego konserwatora zabytków, 2017

obiekty i zespoły rezydencjonalne	10	0,95%	3	0,69%	1	0,10%	2	1,07%	5	0,79%	2	0,32%	**23**	**0,58%**
budowle użyteczności publicznej	62	5,90%	6	1,39%	16	1,53%	2	1,07%	13	2,05%	12	1,92%	**111**	**2,79%**
zabudowa folwarczna i budynki gospodarcze w zespołach zabytkowych	3	0,29%	9	2,08%	1	0,10%	8	4,28%	6	0,95%	5	0,80%	**32**	**0,81%**
pojedyncze budynki gospodarcze	27	2,57%	150	34,64%	355	33,94%	28	14,97%	142	22,40%	155	24,84%	**857**	**21,56%**
zabudowa przemysłowa	17	1,62%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,53%	4	0,63%	1	0,16%	**23**	**0,58%**
młyny, wiatraki	1	0,10%	3	0,69%	1	0,10%	1	0,53%	2	0,32%	3	0,48%	**11**	**0,28%**
budynki mieszkalne	838	79,73%	197	45,50%	570	54,49%	95	50,80%	334	52,68%	391	62,66%	**2425**	**61,01%**
budynek usługowy	7	0,67%	0	0,00%	7	0,67%	4	2,14%	20	3,15%	3	0,48%	**41**	**1,03%**
obiekty wojskowe	3	0,29%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	**3**	**0,08%**
budynki administracyjne	10	0,95%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	**10**	**0,25%**
cmentarze	14	1,33%	15	3,46%	42	4,02%	22	11,76%	29	4,57%	18	2,88%	**140**	**3,52%**
zieleń	13	1,24%	1	0,23%	1	0,10%	3	1,60%	13	2,05%	4	0,64%	**35**	**0,88%**
obiekty infrastruktury kolejowej/drogowej	4	0,38%	14	3,23%	12	1,15%	1	0,53%	7	1,10%	7	1,12%	**45**	**1,13%**
obiekty infrastruktury	8	0,76%	1	0,23%	8	0,76%	0	0,00%	21	3,31%	2	0,32%	**40**	**1,01%**
miejsce pamięci narodowej, tablica pamiątkowa, pomnik	0	0,00%	3	0,69%	0	0,00%	2	1,07%	4	0,63%	0	0,00%	**9**	**0,23%**
inne	9	0,86%	1	0,23%	2	0,19%	0	0,00%	4	0,63%	1	0,16%	**17**	**0,43%**
park kulturowy	0	0,00%	1	0,23%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	**1**	**0,03%**
SUMA	**1051**	**100,00%**	**433**	**100,00%**	**1046**	**100,00%**	**187**	**100,00%**	**634**	**100,00%**	**624**	**100,00%**	**3975**	**100,00%**

Podobnie jak w przypadku rejestru zabytków, również wśród obiektów ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków i wskazanych od objęcia tą ewidencją, dominują budynki związane z mieszkalnictwem. Stanowią one około 61% zasobu (2425 budynków). Kolejną znaczącą grupą zabytków są obiekty gospodarcze, obejmujące 857 budynków, co stanowi ok. 21,5% zasobu.

Najliczniejsza grupa zabytków znajdujących się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i wskazanych do ujęcia w tej ewidencji zlokalizowana jest w Gorzowie Wlkp. oraz w gminie Deszczno. Obejmują one odpowiednio 1051 zabytki w Gorzowie Wlkp. oraz 1046 obiekty w Deszcznie, co stanowi łącznie 53% zasobu. Kolejne gminy to: Lubiszyn (634 obiektów), Santok (624 obiekty) oraz Bogdaniec (433 obiekty). Najmniej zabytków objętych wojewódzką ewidencją zabytków i wskazanych do ujęcia w tej ewidencji zlokalizowanych jest w gminie Kłodawa – 187 pozycji.

Zasób gminnych ewidencji zabytków, prowadzonych przez samorządy, pokrywa się w zdecydowanej większości z zasobem wojewódzkiej ewidencji zabytków. Ze względu jednak na ich częściową nieaktualność oraz na prowadzone prace aktualizacyjne nie jest możliwe zestawienie i porównanie zasobu tych dokumentów dla wszystkim gmin obszaru funkcjonalnego.

Analizując stanowiska archeologiczne zlokalizowane w MOF OW Gorzów Wlkp. możemy zauważyć, że ich rozkład w poszczególnych gminach jest stosunkowo równomierny. Najliczniej zlokalizowane są one w Kłodawie (451 stanowisk) oraz Deszcznie (396 stanowisk), następnie w Gorzowie Wlkp. (292 stanowiska)

i Lubiszynie (286 stanowisk). Mniej licznie występują one w gminach Bogdaniec i Santok (odpowiednio 228 i 220 stanowisk). Łącznie w MOF OW Gorzów Wlkp. zlokalizowane są 1873[143] stanowiska archeologiczne.

Tabela 14. Wykaz stanowisk archeologicznych
Źródło: opracowanie własne na podstawie Wykazu zabytków archeologicznych wojewódzkiego konserwatora zabytków, 2017

Gmina	liczba stanowisk archeologicznych	% w MOF OW Gorzów Wlkp.
m. Gorzów Wlkp.	292	16%
Bogdaniec	228	12%
Deszczno	396	21%
Kłodawa	451	24%
Lubiszyn	286	15%
Santok	220	12%
Suma	**1873**	**100%**

3.2 Charakterystyka najcenniejszych obiektów zabytkowych

Analizując zasób dziedzictwa kulturowego MOF OW Gorzów Wlkp., a zwłaszcza najcenniejsze zabytki, na szczególną uwagę zasługuje fakt, że tworzy on raczej układ monocentryczny. Najatrakcyjniejsze obiekty zabytkowe wskazywane zarówno przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, jak i dokumenty strategiczne województwa, koncentrują się w Gorzowie Wlkp. Obiekty te wyróżniają się znacząco na tle całego obszaru funkcjonalnego pod względem walorów kulturowych o znaczeniu ponadlokalnym, a także związanym z tym istotnym potencjałem turystycznym. Potwierdza to choćby m.in. Program Rozwoju Lubuskiej Turystyki do 2020 r. (cz. i audytowo-analityczna), Program Opieki nad Zabytkami Województwa Lubuskiego na lata 2017 – 2020 czy Turystyka i dziedzictwo kulturowe Polski Zachodniej – Ekspertyza sporządzona na potrzeby Założeń Strategii Rozwoju Polski Zachodniej. Należy równocześnie pokreślić, że na tle województwa potencjał ten nie jest dominujący.

Szczególnie cenne zabytki zlokalizowane w pozostałych gminach obszaru funkcjonalnego, poza Gorzowem Wlkp., stanowią raczej pojedyncze, dosyć wyizolowane obiekty, często zaniedbane lub niedostępne dla zwiedzających. W dosyć niskim stopniu dają one możliwość generowania ruchu turystycznego nastawionego na zwiedzanie obiektów zabytkowych, a w związku z tym wykorzystania potencjału gospodarczego dziedzictwa kulturowego. Są one natomiast uzupełnieniem bogactwa przyrody i krajobrazów naturalnych, stanowiących główny potencjał turystyczny tych gmin.

Analizując zasób najcenniejszych zabytków Gorzowa Wlkp. za pozytywny aspekt należy uznać znaczne skupienie najcenniejszych obiektów zabytkowych w centralnej części miasta, na stosunkowo niewielkim obszarze. Daje to możliwość koncentracji działań ochronnych, konserwatorskich i promocyjnych w danym obszarze. Szczególnie dużym potencjałem odznacza się nasycony zabytkami rejon Nowego i Starego Miasta wraz z obszarem przy zabytkowej estakadzie kolejowej, gdzie zrewitalizowane w latach 2005-2011 Bulwary Nadwarciańskie stanowią miejsce spotkań lokalnej społeczności i są atrakcyjnym elementem, generującym ruch turystyczny[144].

Zdecydowaną większość najatrakcyjniejszych obiektów zabytkowych Gorzowa Wlkp. stanowią budynki mieszkalne, w tym przede wszystkim zabytkowe kamienice i wille. Zdecydowana większość z nich zlokalizowana jest w rejonie Nowego Miasta (m.in. realizacje Karla Bangerta z Berlina i lokalnych architektów Bruno Krischkera

[143] Wykaz zabytków archeologicznych, 2017
[144] Program Rozwoju Lubuskiej Turystyki do 2020 r. (cz. i audytowo-analityczna)

i Willy Senckpiehla). Do cenniejszych obiektów tej grupy zakwalifikować możemy m.in. kamienicę mieszczańską Paula Futterlieba (ul. Woskowa 1B), willę fabrykancką przy ul. Nadbrzeżnej 1, willę Maxa Bahra (ul. 30-go Stycznia 1), willę przy ul. Kobylogórskiej, willę Gustawa Schroedera (siedziba Muzeum Lubuskiego im. Jana Dekerta, przy ul. Warszawskiej 35), kamienicę Carla Beckera (ul. Obotrycka 9) i najstarszą zachowaną kamienicę Starego Miasta – kamienicę przy ul. Obotryckiej 8. Na uwagę zasługują również willa Carla Bahra przy ul. Kazimierza Wielkiego 1, willa przy ul. Kosynierów Gdyńskich 108 oraz willa przy willa przy ul. Wał Okrężny 36/37. W Gorzowie Wlkp. licznie występują też zabytkowe obiekty użyteczności publicznej (w tym szkoły, szpitale, teatr i inne, jak np. Krajowy Dom Ubogich przy ul. Teatralnej, dawna Łaźnia Miejska przy ul. Jagiełły, zespół szpitalny przy ul. Walczaka oraz przy ul. Szpitalnej, gmach dawnego Landsberskiego Towarzystwa Kredytowego w Gorzowie Wlkp., zespół dawnego cesarskiego urzędu pocztowego, willa Hansa Lehmanna, w której mieści się Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Zbigniewa Herberta w Gorzowie Wlkp.) oraz kościoły, w tym ciekawy modernistyczny kościół pw. Chrystusa Króla, kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, a przede wszystkim najstarszy i najokazalszy obiekt sakralny w regionie – katedra pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny. Jej istotną rangę zarówno dla Gorzowa Wlkp., jak i całego województwa, podkreślają liczne dokumenty strategiczne, jak choćby Program Opieki nad Zabytkami Województwa Lubuskiego na lata 2017 – 2020 i inne. Na uwagę zasługują również takie obiekty jak zabytki techniki – m.in. Biały Spichlerz, Czerwony Spichlerz i estakada kolejowa. Ponadto ciekawymi obiektami są mury obronne Gorzowa Wlkp. oraz dawna kaplica szpitalna z prosektorium (przy ul. Teatralnej 22). Również cały układ urbanistyczny Nowego Miasta, nasycony cennymi eklektycznymi kamienicami, tworzy cenne historyczne założenie przestrzenne, objęte ochroną konserwatorską. Nadzorem konserwatora objęty jest również układ dawnego osiedla robotniczego na Zamościu[145].

Poza Gorzowem Wlkp. na uwagę zasługuje szczególnie Dolina Trzech Młynów w Bogdańcu, stanowiąca jeden z dwóch w województwie parków kulturowych. Corocznie w Zagrodzie Młyńskiej organizowana jest cykliczna impreza – Lubuskie Święto Chleba. W gminie tej zlokalizowany jest również okazały zespół pałacowy w Stanowicach oraz zabytkowe kościoły m.in. w Chwałowicach i Jasińcu[146].

W Santoku występują atrakcyjne kościoły, zlokalizowane przede wszystkim w Gralewie i Janczewie. Znajdują się tu również pozostałości wczesnosłowiańskiego grodziska, zwanego powszechnie „kluczem do królestwa polskiego", który stanowił jeden z ważniejszych grodów państwa Piastów. Z twierdzy pozostały wyłącznie ziemne wały oraz wykopane zabytki znalezione przez archeologów, które znajdują się w Muzeum Grodu Santok[147]. Grodzisko to stanowi zabytek archeologiczny o randze ponadregionalnej. Według danych na 2015 r. gmina przygotowuje wniosek o uznanie grodziska santockiego za pomnik historii. W gminie Santok zlokalizowana jest również ruina wiatraka holenderskiego w miejscowości Czechów oraz pozostałości Wału Pomorskiego – systemu obronnego linii Noteci i Warty (odcinek Czechów – Santok)[148].

Najcenniejsze zabytki gmin Kłodawa oraz Lubiszyn stanowią przede wszystkim obiekty sakralne. Do najatrakcyjniejszych należą kościoły m.in. w Santocznie i Wojcieszycach w gminie Kłodawa czy w Wysokiej i Brzeźnie – gmina Lubiszyn.

Wśród gmin wiejskich MOF OW Gorzów Wlkp. zachowały się tradycyjne układy ruralistyczne – m.in. wsie owalnicowe, ulicówki, wsie ulicowo-placowe, wielodrożnice. Wkomponowane w naturalny krajobraz przyrodniczy stanowią element o istotnych walorach kulturowych. Do najlepiej zachowanych, kulturowo najcenniejszych, wsi owalnicowych na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. należą przede wszystkim Ulim w gminie Deszczno i Różanki

[145] http://www.gorzow.pl/przystan-dla-turysty/; http://www.lwkz.pl/page/show/id/2; Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Gorzowa Wlkp. (uchwała Nr XII/131/2003 Rady Miasta Gorzowa Wlkp. z dnia 18 czerwca 2003 r. ze zm.)
[146] http://www.bogdaniec.pl/asp/pl_start.asp?typ=14&menu=9&strona=1, rejestr zabytków województwa lubuskiego
[147] Przewodnik archeologiczny po Polsce, Agnieszka Malinowska-Sypek, Robert Sypek, Daniel Sukniewicz, wyd. Arkady, Warszawa, 2010.
[148] http://www.fortress.hg.pl/pommernstellung/wprowadzenie.htm

w gminie Kłodawa. Dobrze zachowanymi historycznymi układami ruralistycznymi odznaczają się również gminy Bogdaniec (przede wszystkim Jenin i Racław), Santok (m.in. Wawrów, Santok), Kłodawa (Chwalęcice, Santocko), Lubiszyn (np. Lubno, Marwice, Baczyna i inne). Do przykładów harmonijnego krajobrazu kulturowego należy przede wszystkim Dolina rzeki Bogdanki (Park kulturowy Dolina Trzech Młynów), a także wzgórza morenowe w Santoku i obszar łęgów warciańskich wraz z licznymi przykładami budownictwa olęderskiego na terenie gmin Bogdaniec, Deszczno i Santok.

3.3 Szlaki turystyczne o znaczeniu kulturowym

Część z wymienionych powyżej obiektów włączona jest do systemu szlaków turystycznych o znaczeniu kulturowym. Zgodnie z Systemem Ewidencji Szlaków Turystycznych[149] Katedra Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Gorzowie Wlkp. stanowi element północnego szlaku gotyckich kościołów farnych (szerszy przebieg wskazany został w rozdziale *Uwarunkowania zewnętrzne*).

Do północnego szlaku zabytków konstrukcji szkieletowej należą młyn w Bogdańcu, kościół w Chwałowicach (gm. Bogdaniec), spichlerz w Gorzowie Wlkp., kościół w Gralewie (gm. Santok), dom i dzwonnica w Santoku, kościół w Starym Polichnie (gm. Santok) (szerszy przebieg wskazany został w rozdziale *Uwarunkowania zewnętrzne*).

W gminach Santok oraz Bogdaniec kultywowane są tradycje bartnicze. Gospodarstwo „Miody nadnoteckie" w Gralewie (gm. Santok) oraz Zagroda Młyńska w Bogdańcu stanowią element Lubuskiego Szlaku Wina i Miodu, biegnącego przez obszar całego województwa.

[149] System Ewidencji Szlaków Turystycznych Innowacyjne Lubuskie

Schemat 24. Szlaki turystyczne o znaczeniu kulturowym

Źródło: opracowanie własne na podstawie Systemu Ewidencji Szlaków Turystycznych oraz Programu opieki nad zabytkami województwa lubuskiego na lata 2017-2020

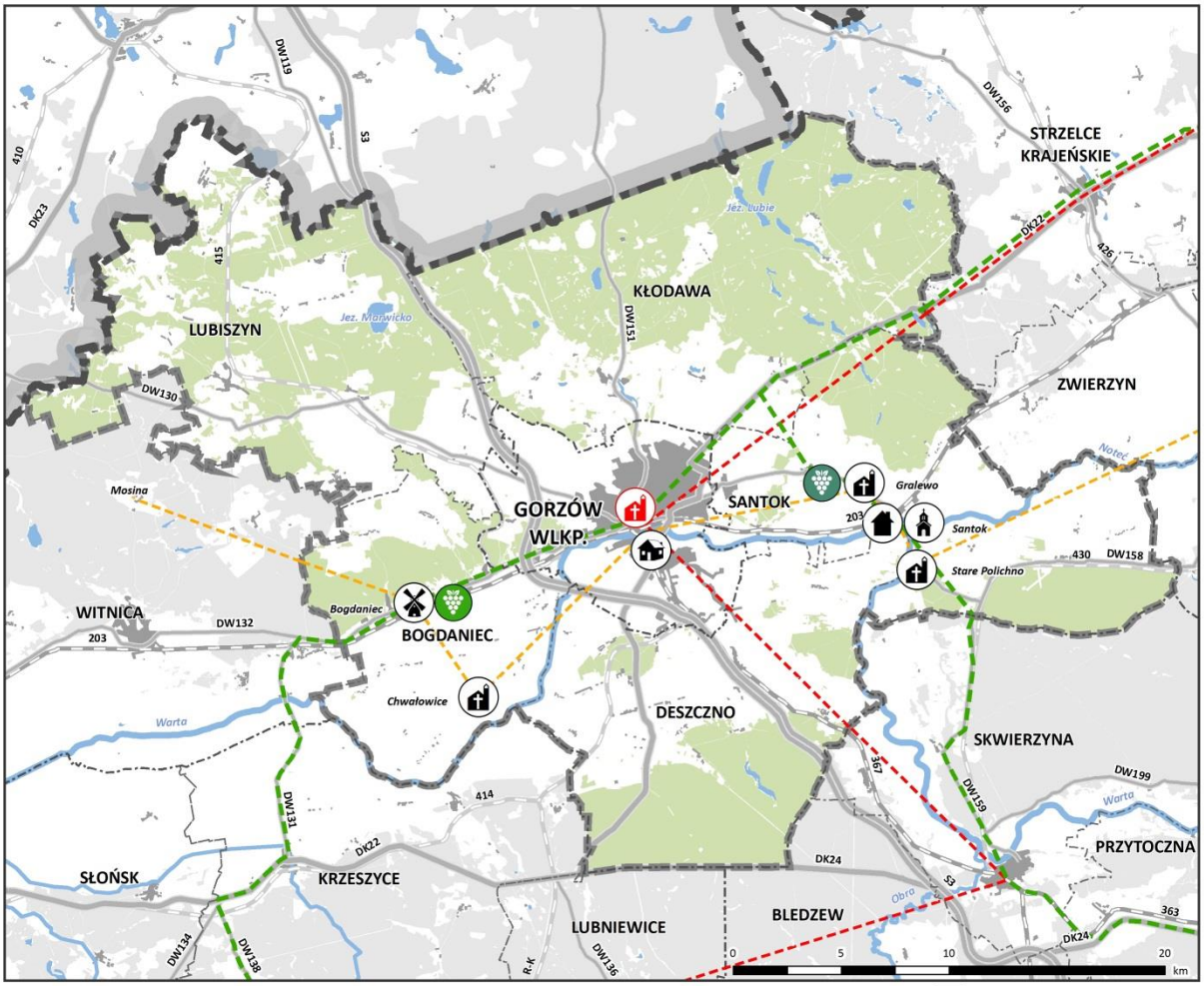

obiekty Szlaku gotyckich kościołów farnych

- katedra

obiekty Północnego szlaku zabytków konstrukcji szkieletowej

- kościół
- dom
- młyn
- dzwonnica
- spichlerz

obiekty lubuskiego szlaku wina i miodu

- Gospodarstwo „Miody nadnoteckie"
- Zagroda Młyńska

powiązania pomiędzy obiektami

- Lubuskiego Szlaku Wina i Miodu
- szlaku gotyckich kościołów farnych
- północnego szlaku zabytków konstrukcji szkieletowej

pozostałe oznaczenia

- granica województwa lubuskiego
- granica powiatu
- granica gminy
- granica MOF OW Gorzów Wlkp.
- teren zurbanizowany
- las w granicach MOF OW Gorzów Wlkp.
- las poza granicami MOF OW Gorzów Wlkp.
- zbiornik wodny
- rzeka
- droga ekspresowa
- droga krajowa
- droga wojewódzka
- czynna linia kolejowa
- nieczynna linia kolejowa

3.4 Zagrożenia dziedzictwa kulturowego MOF OW Gorzów Wlkp.

W terenie MOF OW Gorzów Wlkp. w latach 2009-2015 wiele obiektów zostało odrestaurowanych (zwłaszcza obiektów sakralnych)[150], niestety nadal istnieje istotny problem niewystarczających działań ochronnych i konserwatorskich obiektów zabytkowych, w tym również tych wpisanych do rejestru zabytków. Wśród najcenniejszych obiektów MOF OW Gorzów Wlkp. złym stanem technicznym odznacza się m.in. pałac w Stanowicach (gm. Bogdaniec) czy zespół dawnego szpitala miejskiego przy ul. Szpitalnej w Gorzowie Wlkp. Renowacji i działań ochronnych wymagają również obiekty mieszkalne, np. część zabytkowych kamienic Nowego Miasta i willa fabrykancka przy ul. Nadbrzeżnej 1. Niestety nadal nie jest w pełni wykorzystany potencjał turystyczny niektórych atrakcyjnych obiektów zabytkowych – część obiektów jest zaniedbana lub nieudostępniona do zwiedzania (np. zespół dawnego szpitala miejskiego w Gorzowie Wlkp., pałac w Stanowicach, pozostałości umocnień Wału Pomorskiego w Santoku).

Zgodnie z Programem Rozwoju Lubuskiej Turystyki do 2020 r. (cz. I audytowo-analityczna) szlaki turystyczne wskazane w rozdziale „Szlaki turystyczne o znaczeniu kulturowym", jak choćby szlak zabytków konstrukcji szkieletowej, „nie są jeszcze opracowane w formie docelowej. W większości brakuje im oznakowania w przestrzeni oraz należytej promocji, wskazują jednak szereg tematów, wokół których należy zbudować ofertę turystyczną regionu w ramach produktu kulturowego".

Nadal również potrzebna jest stała identyfikacja cennych obiektów o istotnym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego regionu i objęcia ich ochroną. Problemem dotykającym gminy MOF OW Gorzów Wlkp. jest nieaktualność gminnych ewidencji zabytków i brak odpowiednich programów chroniących zasób zabytkowy. Ponadto wiele obiektów o szczególnie cennych walorach historycznych i architektonicznych, spełniających kryteria do zakwalifikowania do rejestru zabytków, nie jest nim objęta i dzięki temu lepiej chroniona. Potrzebna jest stała identyfikacja i dodatkowe rozpoznanie, zwłaszcza obiektów historycznych w niskim stopniu zidentyfikowanych i zewidencjonowanych, w tym np. obiektów stanowiących pozostałości fortyfikacji Wału Pomorskiego w Santoku.

Przekształcenia systemowe lat 90. XX wieku spowodowały pojawienie się problemu nieużytkowanej zabudowy poprzemysłowej (w tym obiektów wielkokubaturowych) i obiektów związanych z infrastrukturą techniczną i komunikacyjną (kolejową – np. zabytki kolejnictwa, składające się na większy zespół na linii Krzyż Wlkp. – Kostrzyn nad Odrą, nieczynna linia kolejowa na trasie Gorzów Wlkp. – Myślibórz z dobrze zachowanym zespołem stacji kolejowej w Wysokiej). Zabudowa poprzemysłowa zlokalizowana jest głównie w Gorzowie Wlkp. i objęta była częściowo Programem Rewitalizacji Obszarów Zdegradowanych. Stan części nie został jednak poprawiony i nadal wymaga odpowiedniego rozpoznania pod kątem wartości kulturowych i zabezpieczenia przed zniszczeniem.

Obszarem szczególnie wymagającym interwencji w zakresie ochrony i możliwości wykorzystania potencjału dziedzictwa kulturowego jest historyczna część Gorzowa Wlkp. – rejon Starego Miasta wraz z estakadą kolejową. Szczególnie ważną kwestią jest potrzeba odpowiedniego wyeksponowania obiektów zabytkowych, aby odpowiednio wykorzystać ich walory i potencjał. Bezpośrednie sąsiedztwo szczególnie cennych obiektów zabytkowych z dysharmonizującymi nowoczesnymi blokami mieszkalnymi i handlowymi obiektami wielkopowierzchniowymi, bądź obiektami o złym stanie technicznym, a także intensywny ruch komunikacyjny w ich rejonie, obniża walory zabytków i stanowi istotny problem obszaru, który wraz z Nowym

[150] Wykaz udzielonych przez województwo lubuskie dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze województwa lubuskiego i inne

Miastem stanowi miejsce koncentracji najcenniejszych zabytków MOF OW Gorzów Wlkp.[151] Pozytywnym aspektem jest natomiast fakt prowadzonych działań zmierzających do poprawy jakości tej przestrzeni.

Zgodnie z Programem opieki nad zabytkami województwa lubuskiego na lata 2017-2020, układy wiejskie wymagają działań profilaktycznych i ochronnych dla zachowania ich wartości historyczno-kulturowych. Stan zasobów tej kategorii zabytków nie został w pełni rozpoznany ani sklasyfikowany. W granicach MOF OW Gorzów Wlkp. żaden z układów ruralistycznych nie został wpisany do rejestru zabytków.

4. Sfera społeczno-gospodarcza

4.1 Struktura działalności gospodarczej i rynek pracy

Struktura działalności gospodarczej miasta czy regionu świadczy o jego stopniu rozwoju. Wysokie zatrudnienie w sektorze usług, dominujące nad przemysłem oraz rolnictwem, a także stale rosnący udział osób pracujących w usługach świadczy o tym, że jest to region rozwijający się.

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. w 2016 roku działały 22133 podmioty gospodarcze wpisane do rejestru REGON. Najwięcej podmiotów gospodarczych działa w ramach sekcji handel hurtowy i detaliczny, naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle, i stanowi to niemal 24% wszystkich podmiotów gospodarczych na terenie obszaru funkcjonalnego. Ważne jest, że handel detaliczny, będący częścią powyższej sekcji, stanowi niemal 13% wszystkich podmiotów. Kolejnymi sekcjami są: budownictwo – 12,5% podmiotów oraz działalność profesjonalna, naukowa i techniczna – 9%. W ramach przetwórstwa przemysłowego działa 7% podmiotów, a w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie niecałe 2%. Nowo zarejestrowanych podmiotów gospodarczych przybywa w sekcjach: handel hurtowy i detaliczny, budownictwo, transport i gospodarka magazynowa, działalność profesjonalna, naukowa i techniczna oraz działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca[152].

W ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych, wpisanych do rejestru REGON, ponad 96% działa w sektorze prywatnym. Z ogólnej liczby podmiotów gospodarczych do sektora prywatnego należało 21200 (96%), a pozostałe 791 podmiotów (4%) – do sektora publicznego.

Podmioty gospodarcze na terenie ośrodka funkcjonalnego w znacznej większości zatrudniają do 9 pracowników – stanowią ponad 96% wszystkich podmiotów. Ponad 3% stanowią podmioty zatrudniające od 10 do 49 pracowników. Podmioty zatrudniające większą liczbę pracowników znajdują się głównie w Gorzowie Wlkp.[153]

Średnia liczba podmiotów gospodarczych na 1 tys. mieszkańców na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. wynosi 113 i jest niewiele wyższa od średniej dla województwa lubuskiego (110) i terenu całej Polski (110)[154]. Liczba podmiotów gospodarczych na 1 tys. mieszkańców jest najwyższa w mieście Gorzów Wlkp. – 144 oraz w gminie Kłodawa – 141. Najniższym wskaźnikiem charakteryzuje się gmina Lubiszyn – 79 podmiotów na 1 tys. mieszkańców.

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. w strukturze zatrudnienia dominują usługi. Znaczący udział zatrudnionych pracuje w przemyśle, natomiast rolnictwo skupia niewielki procent pracujących. Od 2010 roku

[151] Analiza problematyki miasta Gorzowa Wlkp. do zwycięskiego projektu koncepcyjnego zagospodarowania i zabudowy centrum miasta Gorzowa Wlkp. do Konkursu urbanistyczno-architektonicznego na nowe centrum Gorzowa, Beim, Hałaburdzin, Kobylański, Liszkowski, Urbaniak, Poznań 2009; Program opieki nad zabytkami województwa lubuskiego na lata 2017-2020
[152] Dane GUS, stan na 31.12.2016 r.
[153] Dane GUS, stan na 31.12.2016 r.
[154] Dane GUS, stan na 31.12.2016 r.

udział zatrudnionych w poszczególnych sektorach ulega zmianie. Liczba zatrudnionych w usługach utrzymuje się na podobnym poziomie, wzrasta zatrudnienie w przemyśle, a maleje w rolnictwie.

Schemat 25. Podmioty gospodarcze
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, stan na 31.12.2016 r.

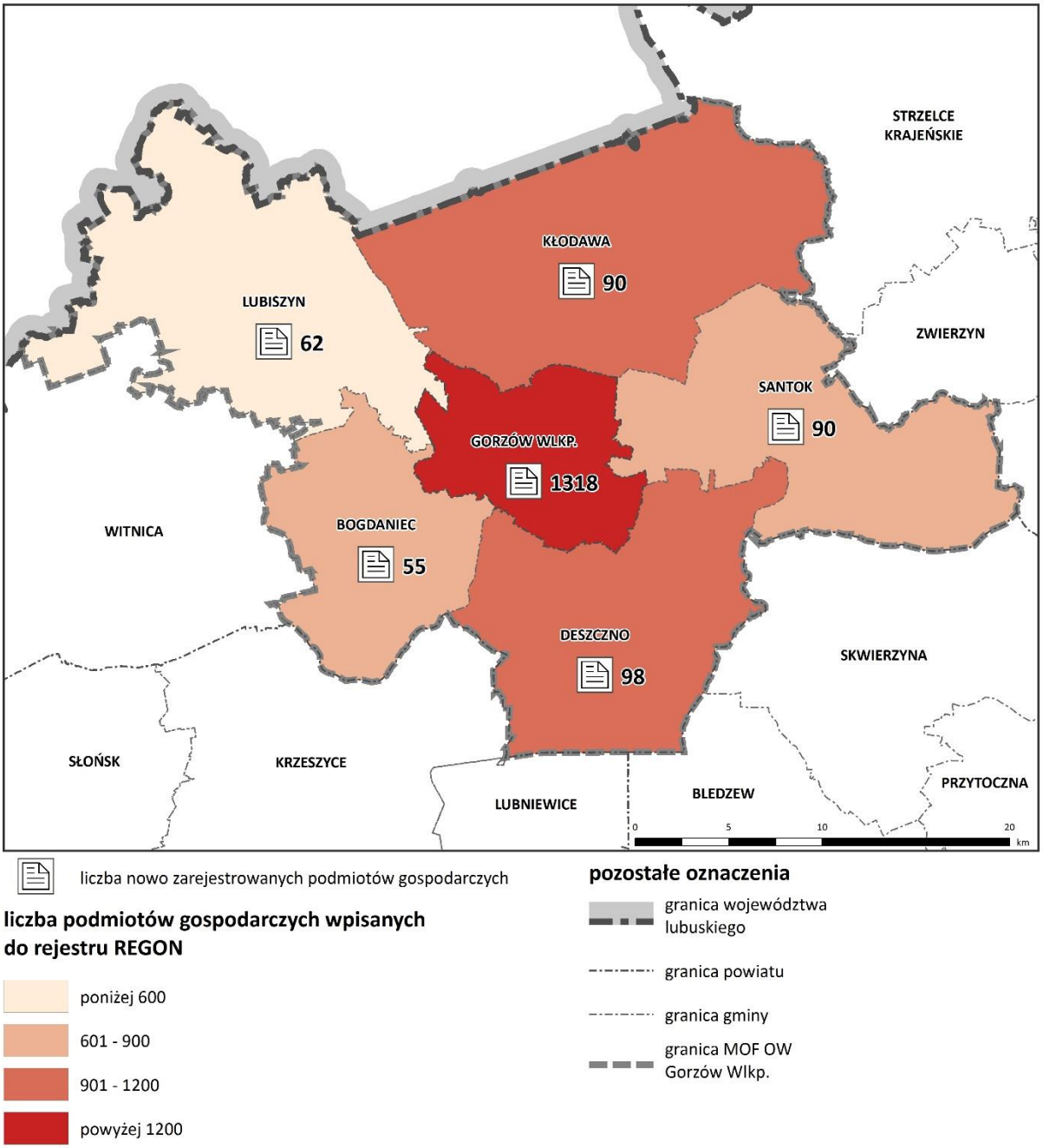

Teren MOF OW Gorzów Wlkp. charakteryzuje się niższym udziałem bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym niż średnia dla województwa lubuskiego i kraju. Średnia dla obszaru funkcjonalnego wynosi 3,2%, natomiast dla województwa – 5,1%, a kraju – 5,6%. Z pośród wszystkich gmin MOF OW Gorzów Wlkp. najniższy udział bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym posiada gmina Kłodawa – 2,1%,

natomiast najwyższy gmina Santok – 4,3%. Od 2010 roku udział bezrobotnych spada we wszystkich gminach MOF OW Gorzów Wlkp.[155]

Widoczna jest niekorzystna struktura bezrobotnych zarówno w rdzeniu jak i gminach ościennych. Najwyższy odsetek bezrobotnych (ok. 28%) stanowią osoby w grupie wiekowej 25-34 lata, z czego prawie 25% to bezrobotni pozostający bez pracy dłużej niż pół roku. Struktura bezrobotnych ze względu na poziom wykształcenia wskazuje na przewagę osób o najniższych kompetencjach. W Gorzowie Wlkp. udział osób z wykształceniem gimnazjalnym i niższym w ogólnej licznie bezrobotnych wynosi 25%, natomiast w gminach wiejskich osoby te stanowią prawie 40%[156]. Wśród bezrobotnych kobiety stanowią niemal 57%[157].

[155] Dane GUS, stan na 31.12.2016 r.
[156] Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp., 2015
[157] Dane GUS, stan na 31.12.2016 r.

Schemat 26. Bezrobocie w gminach
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, stan na 31.12.2016 r.

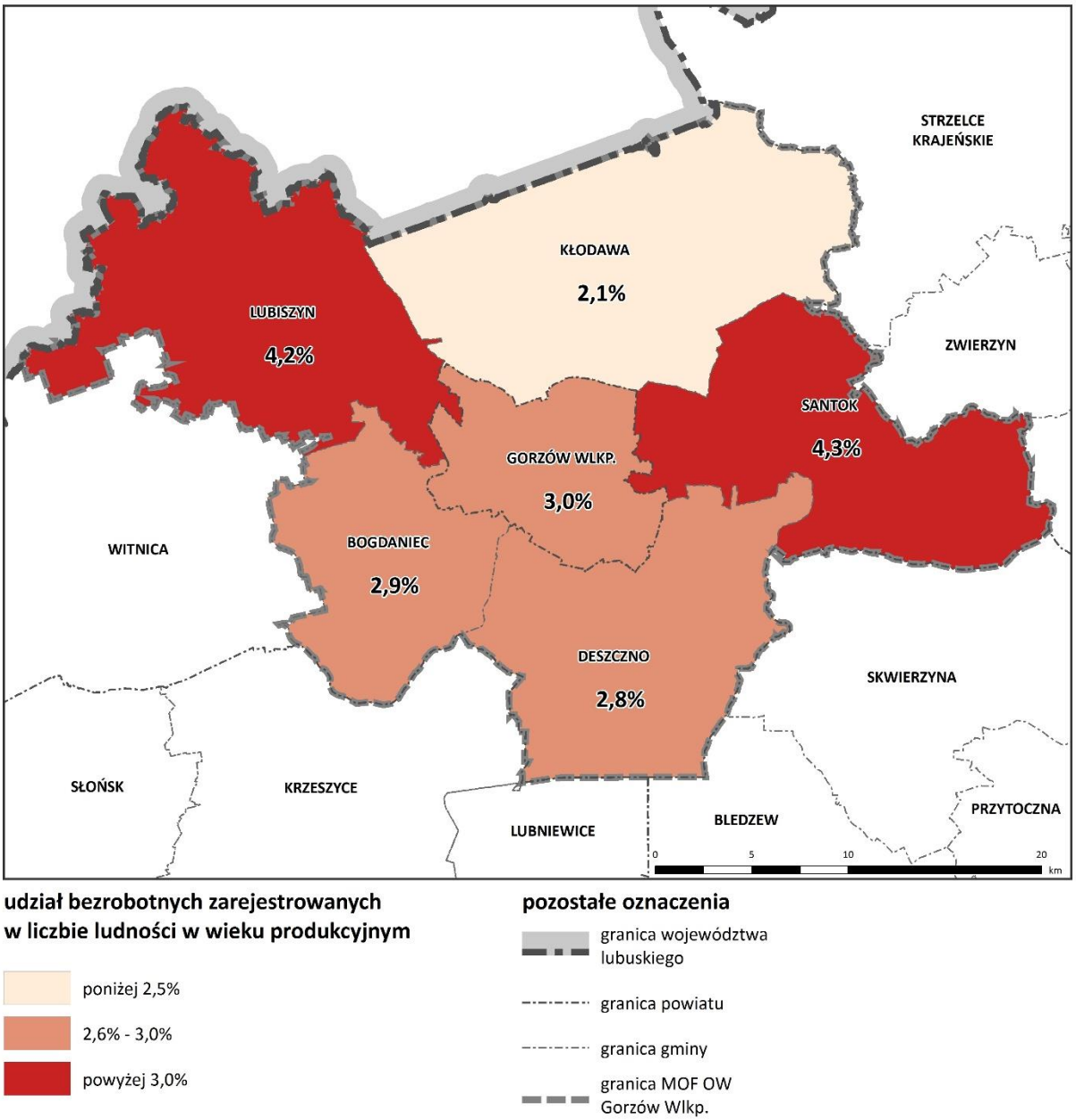

Znaczącą barierą w rozwoju MOF OW Gorzów Wlkp. jest niski udział nakładów na działalność badawczo-rozwojową (B+R). Województwo lubuskie jest jednym z regionów, który przeznacza na B+R najmniej środków w przeliczeniu na mieszkańca. Pozytywnym zjawiskiem jest natomiast stosunkowo duża dynamika wzrostu nakładów przeznaczanych na działalność badawczo-rozwojową[158].

4.2 Usługi regionalne i ponadlokalne

4.2.1 Edukacja

Do podstawowych usług o charakterze społecznym zalicza się m.in. edukację i wychowanie przedszkolne. Edukacja na terenie ośrodka funkcjonalnego realizowana jest od poziomu przedszkolnego do uczelni wyższych.

[158] Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp., 2015

Pełniejszy dostęp do szkolnictwa na wszystkich poziomach posiadają mieszkańcy Gorzowa Wlkp., a mieszkańcy obszarów wiejskich częściowo realizują obowiązek szkolny w placówkach na terenie miasta.

Wychowanie przedszkolne prowadzone jest przez 47 placówek, z czego 37 zlokalizowanych jest w mieście[159]. W latach 2005-2016 liczba oddziałów przedszkolnych zwiększyła się, w tym powstały dwie placówki w gminie Lubiszyn, w której do roku 2005 nie było przedszkola. Wskaźnik dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym na obszarze MOF OW Gorzów Wlkp. w 2016 roku wyniósł 66,8% i był niższy niż średnia dla kraju o ponad 14%. Najwyższy odsetek dzieci uczęszczających do przedszkoli posiada miasto Gorzów Wlkp. (ponad 90%), natomiast najniższy pozostaje w gminie Bogdaniec (52,7%)[160].

Nauczanie w szkołach podstawowych prowadzone jest w 45 placówkach, o łącznej liczbie uczniów 10 008[161]. Do 24 placówek szkolnych zlokalizowanych w mieście uczęszczało ponad 75% wszystkich uczniów, w gminach wiejskich liczba placówek jest następująca: Bogdaniec – 4 szkoły, Deszczno – 4, Kłodawa – 2, Lubiszyn – 6, Santok – 5[162]. Od 2006 roku liczba uczniów w szkołach podstawowych w większości gmin wzrosła, wyjątkiem są gminy Lubiszyn oraz Santok, które odnotowały spadek liczby uczniów.

[159] Dane GUS, stan na 31.12. 2016 r.
[160] Dane GUS, stan na 31.12. 2016 r.
[161] Dane GUS, stan na 31.12. 2016 r.
[162] ibid.

Schemat 27. Edukacja na poziomie podstawowym
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, stan na 31.12.2016 r.

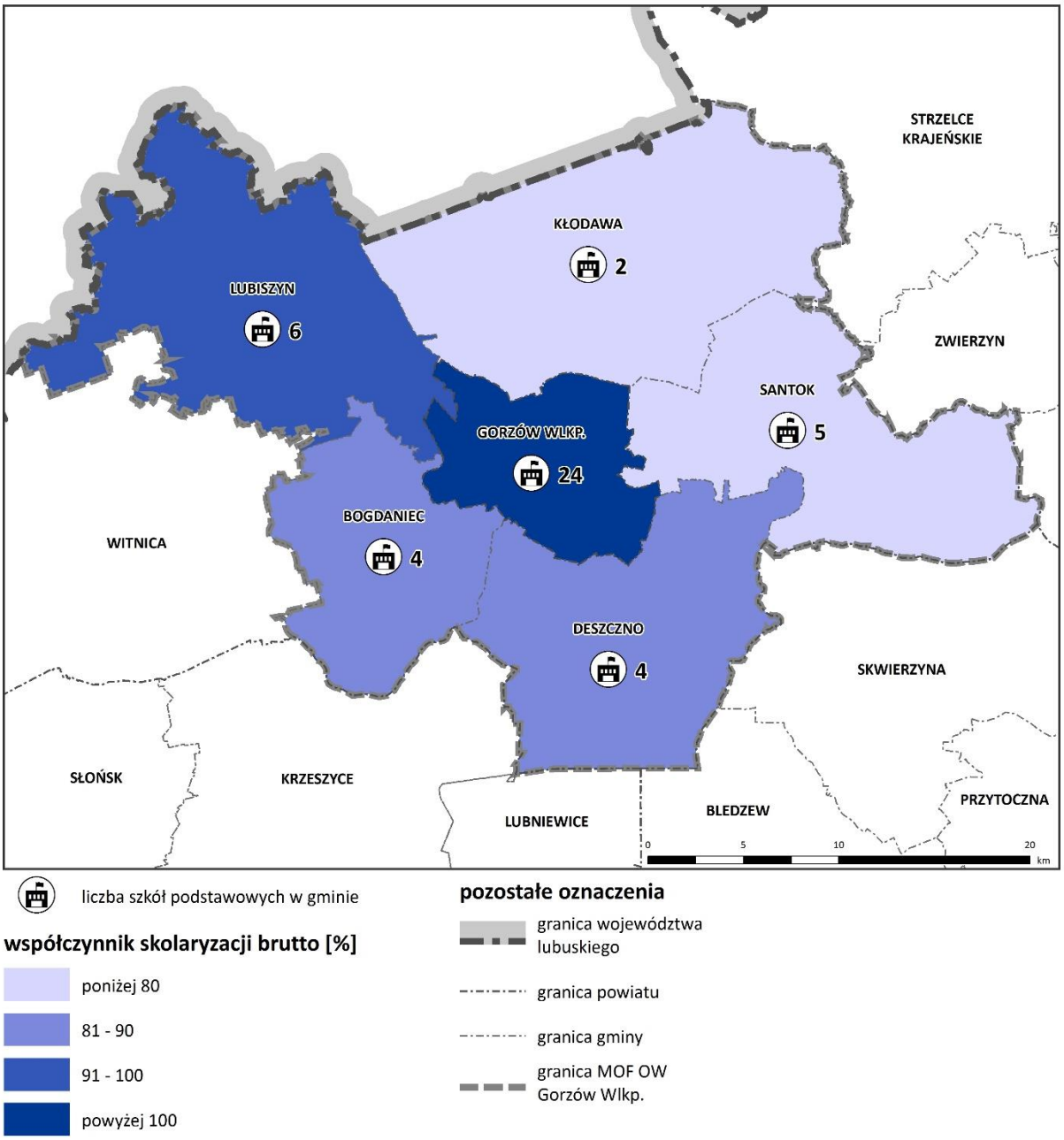

W 2016 roku nauczanie na poziomie gimnazjalnym prowadzone było w 32 placówkach[163], z czego 23 gimnazja znajdowały się w Gorzowie Wlkp. W gminach wiejskich 3 gimnazja znajdowały się w gminie Santok, po 2 gimnazja funkcjonowały w gminach Lubiszyn i Kłodawa oraz po 1 w gminach Deszczno i Bogdaniec. W 2016 roku na obszarze MOF OW Gorzów Wlkp. do gimnazjów uczęszczało 4479 uczniów, z czego ponad 77% do placówek w Gorzowie Wlkp. W latach 2006-2016 liczba uczniów gimnazjów zmalała o niemal 26%, lecz taka tendencja zauważalna jest na terenie całego województwa lubuskiego.

W związku z ustawą z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe i przeprowadzonej na jej podstawie reformie systemu oświaty gminy podjęły uchwały w sprawie dostosowania sieci szkół podstawowych i gimnazjów

[163] Dane GUS, stan na 31.12. 2016 r.

do nowego ustroju szkolnego. Gimnazja zlokalizowanie na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. włączono do istniejących szkół podstawowych bądź przekształcono na nowe ośmioletnie szkoły podstawowe.

Współczynnik skolaryzacji brutto (relacja liczby uczących się do liczby ludności w wieku szkolnym na danym poziomie) dla obszaru MOF OW Gorzów Wlkp. wynosi 85,18% dla szkolnictwa podstawowego, w tym 101,07% dla Gorzowa Wlkp. i 82,01% dla gmin wiejskich. Współczynnik ten jest niższy niż średnia dla województwa i dla kraju – odpowiednio 94,41% i 96,62%[164]. Większy wskaźnik skolaryzacji w Gorzowie Wlkp. świadczy o przewadze poziomu edukacji w mieście w porównaniu do placówek w pozostałych gminach.

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. funkcjonują 34 placówki oświatowe na poziomie ponadpodstawowym i wszystkie znajdują się w Gorzowie Wlkp.[165] Jest to: 15 liceów ogólnokształcących, 11 techników i 8 zasadniczych szkół zawodowych. Ponadto w Gorzowie Wlkp. znajduje się 12 szkół policealnych[166]. Gminy wiejskie sąsiadujące z miastem nie aspirują do rozwoju szkolnictwa ponadgimnazjalnego na swoim terenie. Świadomie dostrzegają rolę Gorzowa Wlkp. w zapewnieniu edukacji na tym poziomie. Aktualnie na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. realizowana jest polityka, która ma dopasować kształcenie do potrzeb rynku pracy. Polega ona na promowaniu racjonalnej, z punktu widzenia zapotrzebowania rynku pracy, struktury absolwentów szkół ponadgimnazjalnych. Zgodnie z tą zasadą 40% uczniów kształci się w szkołach ogólnokształcących, 40% w szkołach średnich o profilu zawodowym, a 20% w zasadniczych szkołach zawodowych. Ważną placówką, z punktu widzenia dostosowania wykształcenia mieszkańców do rynku pracy, stanowi Centrum Kształcenia Zawodowego w Gorzowie Wlkp. W ramach Centrum prowadzona jest szkoła policealna dla dorosłych na kierunkach: technik administracji, technik rachunkowości, technik bezpieczeństwa i higieny pracy, technik informatyk, a także kursy i szkolenia zawodowe, zajęcia praktyczne dla uczniów zasadniczych szkół zawodowych oraz dokształcanie zawodowe młodocianych[167].

Szkolnictwo wyższe w Gorzowie Wlkp. oferują 4 uczelnie: Akademia Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu Zamiejscowy Wydział Kultury Fizycznej (nauczanie na kierunkach: wychowanie fizyczne, turystyka i rekreacja, fizjoterapia), Akademia im. Jakuba z Paradyża, która jest największą uczelnią w północnej części województwa lubuskiego (kształcenie na kierunkach administracja, bezpieczeństwo narodowe, filologia polska, filologia angielska, filologia germańska, pedagogika, kulturoznawstwo, finanse i rachunkowość, turystyka i rekreacja, zarządzanie, ekonomia, informatyka, mechanika i budowa maszyn, inżynieria bezpieczeństwa, energetyka), Uniwersytet Szczeciński Zamiejscowy Wydział Społeczno-Ekonomiczny (kształcenie na kierunkach administracja, finanse i rachunkowość, komunikacja medialna i wizerunkowa) oraz Wyższa Szkoła Biznesu (nauczanie na kierunku zarządzanie)[168]. Gorzowski ośrodek akademicki posiada dość krótką historię, co wpływa na niewielką liczbę studentów w porównaniu z innymi ośrodkami akademickimi. Wynika z tego także konieczność stałego dostosowywania oferty do wyzwań stojących przed stale rozwijającym się regionem. Dostrzega się potrzebę podejmowania dalszych działań w kierunku poprawy jakości oferty edukacyjnej, zwłaszcza w kontekście wzmocnienia potencjału innowacyjnego sektora gospodarczego. Ze Strategii Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. wynika, że wiedza mogąca podnieść konkurencyjność przedsiębiorstw pochodzić będzie z uczelni ogólnopolskich zlokalizowanych poza terenem województwa lubuskiego. Stwarza to ryzyko niewykorzystania potencjału, jakim są m.in. bogata i zróżnicowana infrastruktura edukacyjna na szczeblu ponadgimnazjalnym oraz tradycje produkcyjne i przemysłowe miasta i regionu. W związku z powyższym prowadzone są działania dążące do budowania potencjału innowacyjnego, dzięki którym powstał Klaster Edukacji Lubuskie – Brandenburgia, Lubuski Klaster Metalowy oraz Gorzowski Ośrodek Technologiczny Park Naukowo-Technologiczny. Ponadto prowadzone są działania mające na celu

[164] Dane GUS, stan na 31.12.2016 r.
[165] Dane GUS, stan na 31.12.2016 r.
[166] Dane GUS, stan na 31.12.2016 r.
[167] Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Ośrodka Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp., 2015
[168] Dane na podstawie *gorzow.studia.net*

utworzenie Centrum Edukacji Zawodowej i Biznesu (CEZiB). Będzie ono stanowiło nowoutworzony zespół szkół technicznych (którego działanie będzie uzupełnione przez instytucje otoczenia biznesu) wyposażony w wysokiej klasy instrumentarium: pracowanie, warsztaty i laboratoria, odpowiadające najwyższym standardom kształcenia i nauki zawodu, wymagany przez lokalny i regionalny sektor przemysłu i przedsiębiorczości. Kluczowym zadaniem wzmacniającym potencjał naukowy MOF OW Gorzów Wlkp. jest przekształcenie Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Jakuba Paradyża w Akademię im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wlkp. Akademia ma zapewniać wykształconą kadrę inżynierską.

4.2.2 Służba zdrowia

Na potencjał sfery społecznej duży wpływ ma infrastruktura zdrowotna.

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. funkcjonuje Wielospecjalistyczny Szpital Wojewódzki w Gorzowie Wlkp. Sp. z o.o., w którego skład wchodzą Zespół Szpitalny przy ul. Dekerta oraz Zespół Szpitalny przy ul. Walczaka. Działają trzy pogotowia: Samodzielna Publiczna Wojewódzka Stacja Pogotowia Ratunkowego, Centrum Powiadamiania Ratunkowego oraz Wodne Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe Województwa Lubuskiego Zarząd Okręgowy[169]. Na terenie miasta znajduje się również Wojewódzki Ośrodek Medycyny Pracy w Gorzowie Wlkp. oraz Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej „Przychodnia Dworcowa". Ponadto, w mieście działają także 4 niepubliczne placówki udzielające stacjonarnych i całodobowych świadczeń zdrowotnych (w tym świadczeń szpitalnych i innych niż szpitalne)[170]. W Gorzowie Wlkp., gdzie w szpitalach znajduje się 886 łóżek[171], przypada 72 łóżka na 10 tys. mieszkańców, co stanowi wartość większą od średniej dla województwa (43 łóżka)[172]. W porównaniu do roku 2006 liczba łóżek w szpitalach w Gorzowie Wlkp. zmalała.

Usługi pogotowia ratunkowego realizowane są przez Samodzielną Publiczną Wojewódzką Stację Pogotowia Ratunkowego, zlokalizowaną w Gorzowie Wlkp. Aby poprawić dostępność usług ratownictwa medycznego na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. władze miasta Gorzowa Wlkp. przekazały jednostce nieruchomość przeznaczoną na drugą w mieście bazę pogotowia. Widoczne jest zapotrzebowanie na lokalizację w mieście bazy lotniczego pogotowia ratunkowego HEMS, co wynika z wydłużonego czasu oczekiwania na pomoc realizowaną przez bazy położone w Zielonej Górze, Poznaniu i Goleniowie[173]. Realizacja inwestycji rozpoczęła się w 2015 r. Od listopada 2016 r. funkcjonuje baza tymczasowa. Termin zakończenia budowy bazy docelowej planowany jest na koniec 2018 r. Oprócz budowy bazy Lotniczego Pogotowia Ratunkowego HEMS, planowana jest rozbudowa Wielospecjalistycznego Szpitala Wojewódzkiego w Gorzowie Wlkp. Sp. z o.o. o Ośrodek Radioterapii.

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. przypada średnio 6 placówek ambulatoryjnej opieki zdrowotnej na 10 tys. mieszkańców, co jest równe wartości średniej dla województwa i kraju. Większą ilością charakteryzują się gminy Lubiszyn (9 przychodni), Kłodawa (7 przychodni) oraz miasto Gorzów Wlkp. (7 przychodni). Najmniej przychodni zlokalizowanych jest w gminie Deszczno – 2 obiekty[174].

4.2.3 Sport

Rozmieszczenie obiektów infrastruktury sportowej na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. jest zróżnicowanie. Obszary wiejskie posiadają ograniczoną możliwość do uprawiania sportu, gdyż na terenie gmin wiejskich znajdują się głównie przyszkolne boiska sportowe. Gorzów Wlkp. oferuje zdecydowanie większą bazę obiektów

[169] Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta Gorzowa Wlkp. na lata 2010-2020
[170] Lubuska Strategia Ochrony Zdrowia na lata 2014-2020
[171] Dane GUS, stan na 31.12.2016 r.
[172] Opracowanie własne na podstawie danych GUS, stan na 31.12.2016 r.
[173] Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp., 2014
[174] Dane GUS, stan na 31.12.2016 r.

sportowych i możliwość wyboru uprawianej dyscypliny sportu, nie tylko na poziomie amatorskim, ale także profesjonalnym.

W granicach MOF OW Gorzów Wlkp. działa 78 klubów sportowych, które zrzeszają łącznie 6356 członków. W Gorzowie Wlkp. funkcjonuje 51 klubów, które skupiają 5152 osób. Pozostałe kluby sportowe: Bogdaniec – 5, Deszczno – 3, Kłodawa – 5, Lubiszyn – 8[175], Santok – 6[176]. Od 2010 roku liczba klubów utrzymuje się na tym samym poziomie, oscyluje w granicach 60-70. Widoczna jest tendencja wzrostowa liczby członków w klubach sportowych[177].

W zakresie infrastruktury sportu i rekreacji największy potencjał posiada miasto Gorzów Wlkp., w którym znajdują się m.in. pole golfowe, Centrum Sportowo-Rehabilitacyjne Słowianka, stadion lekkoatletyczny, hale sportowe, 2 stadiony piłkarskie oraz stadion żużlowy[178]. Centrum Sportowo-Rehabilitacyjne Słowianka oferuje basen sportowy oraz rekreacyjny, zadaszone lodowisko, zadaszone boisko z nawierzchnią ze sztucznej trawy oraz zadaszone korty tenisowe. Dzięki bogatej infrastrukturze sportowej w Gorzowie Wlkp. mieszkańcy zachęcani są do aktywności fizycznej i aktywnego spędzania wolnego czasu. W mieście rozwijają się takie dziedziny sportowe jak żużel, piłka nożna, koszykówka żeńska oraz tenis. Na terenie pozostałych gmin infrastruktura sportowa ogranicza się do boisk należących do klubów sportowych oraz przyszkolnych hal sportowych i sal gimnastycznych.

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. widoczny jest wzrost zainteresowania aktywnością fizyczną. Rośnie liczba członków klubów sportowych, jak i osób uprawiających sport indywidualnie np. jazda rowerem. Do jeszcze większego wzrostu liczy osób uprawiających sport przyczyniłaby się modernizacja obiektów sportowych na obszarach wiejskich i rozbudowa systemu tras pieszych i rowerowych.

4.2.4 Turystyka

Tereny MOF OW Gorzów Wlkp. są urozmaicone i cenne przyrodniczo. Występuje tu Barlinecko-Gorzowski Park Krajobrazowy, obszary chronionego krajobrazu, obszary sieci Natura 2000, rezerwaty przyrody, użytki ekologiczne oraz pomniki przyrody zlokalizowane na terenie każdej z gmin. Szczególną wartość przyrodniczą stanowią rzeki Warta i Noteć oraz pozostałe cieki wodne, a także, zlokalizowane głównie w północnej części obszaru, licznie występujące jeziora. W związku z istniejącymi walorami przyrodniczymi, w ramach infrastruktury turystycznej gminy oferują turystom szlaki piesze oraz rowerowe, z których korzystają głównie mieszkańcy MOF OW Gorzów Wlkp. Dużym zainteresowaniem cieszy się Święto Chleba organizowane w gminie Bogdaniec, które jest imprezą o znaczeniu regionalnym. W gminie Kłodawa rozwija się turystyka letniskowa, a gmina Lubiszyn posiada plażę nad jeziorem Marwicko. Na terenie obszarów wiejskich uprawiana jest głównie turystyka weekendowa, natomiast w mieście turystyka biznesowa, zakupowa oraz sentymentalna.

Gminy zewnętrzne MOF OW Gorzów Wlkp., ze względu na swoje wysokie walory przyrodnicze i turystyczne, tworzą razem z innymi gminami województwa lubuskiego Stowarzyszenie „Kraina Szlaków Turystycznych – Lokalna Grupa Działania". Członkowie Lokalnej Grupy Działania promują bogactwo przyrodnicze regionu, a także integrację oraz rozwijanie i promowanie młodej tradycji lokalnej[179].

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. znajdują się szlaki turystyczne piesze i rowerowe, a także szlak konny. W Gorzowie Wlkp. oraz Santoku zlokalizowane są przystanie rzeczne przystosowane do cumowania statków pasażerskich i jednostek turystycznych. Przystań w Gorzowie Wlkp. oferuje rejsy turystyczne po Warcie.

[175] Dane GUS, stan na 31.12.2016 r.
[176] Informacje Gminy Santok
[177] Dane GUS, stan na okres 31.12.2010 – 31.12.2016 r.
[178] Dane na podstawie *gorzow.pl/przystan*
[179] kst-lgd.pl

Szlaki piesze:

1) Mościce – Jez. Wielkie – Witnica – Bogdaniec – Łupowo – Gorzów Wlkp. – Wojcieszyce – Jez. Ostrowite – Jez. Mrowinko – Jez. Przyłężek – Brzoza – Strzelce Krajeńskie – Gardzko – Jez. Łubowo – Drawiny – Przeborowo – Stare Osieczno;
2) Wojcieszyce – Jez. Lubie – Lipy;
3) Lipy – Jez. Lubie – Jez. Mrowino – Jez. Mrowinko – Jez. Mrowinko Małe – Jez. Duże Wełmino – Jez. Wełminko – Jez. Racze – Gralewo – Santok.

Szlak konny: Bogdaniec – Racław – Marwice – Jez. Grabino – Jez. Lubie – Jez. Mrowino – Jez. Jezierzyce – Jez. Ostrowite – Jez. Nierzym – Jez. Przecięte – Jez. Racze – Santok – Stare Polichno – Nowe Polichno.

Szlaki rowerowe:

1) Kamień Wielki – Mościce – Mosina – Lubiszyn – Ściechów – Ściechów Górny – Jez. Marwicko;
2) Lubiszyn – Lubno – Marwice – Kolonia Santocko – Mironice – Kłodawa – Gorzów Wlkp.;
3) Lubiszyn – Wysoka – Marwice – Baczyna – Gorzów Wlkp.;
4) Jez. Marwicko – Wysoka – Lubno – Stanowice;
5) Mościce – Mosina – Stare Dzieduszyce – Stanowice – Racław – Łupowo – Lubczyno;
6) Gorzów Wlkp. – Warta – Gostkowice – Krzyszczyna – Kwiatkowice – Bogdaniec – Gorzów Wlkp. – Czechów – Górki – Santok – Brzezinka – Zdroisk – Santoczno – Rybakowo – Przyłęg;
7) Jez. Lubie – Łośno – Kolonia Santocko – Santocko – Gorzów Wlkp. – Ciecierzyce – Brzozowiec – Glinik – Bolemin – Dzierżów – Gorzów Wlkp.;
8) Ulim – Łagodzin – Gorzów Wlkp. – Deszczno – Borek;
9) Jez. Glinik – Glinik – Deszczno;
10) Kłodawa – Jez. Mrowinko – Wilanów – Wielisławice – Strzelce Krajeńskie;
11) Lipy – Jez. Przyłęg;
12) Chwalęcice – Kłodawa;
13) Łośno – Wojcieszyce;
14) Jez. Mrowinko – Jez. Ostrowite – Wojcieszyce – Gorzów Wlkp.;
15) Gorzów Wlkp. – Wawrów – Czechów;
16) Czechów – Janczewo – Jez. Przecięte;
17) Jez. Ostrowite – Janczewo;
18) Stare Polichno – Lipki Wielkie – Skwierzyna;
19) Santok – Stare Polichno – Osetnica – Murzynowo – Skwierzyna – Chełmsko – Rokitno – Lubikowo – Wierzbno;
20) Jez. Duże Wełmino – Zdroisko – Różanki – Gorzów Wlkp. – Bogdaniec.

Schemat 28. Szlaki piesze i konne

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Lubuskiej Regionalnej Organizacji Turystycznej oraz map „Lubuskie Szlaki Turystyczne" (http://lubuskie.pl/mapy-turystyczne/)

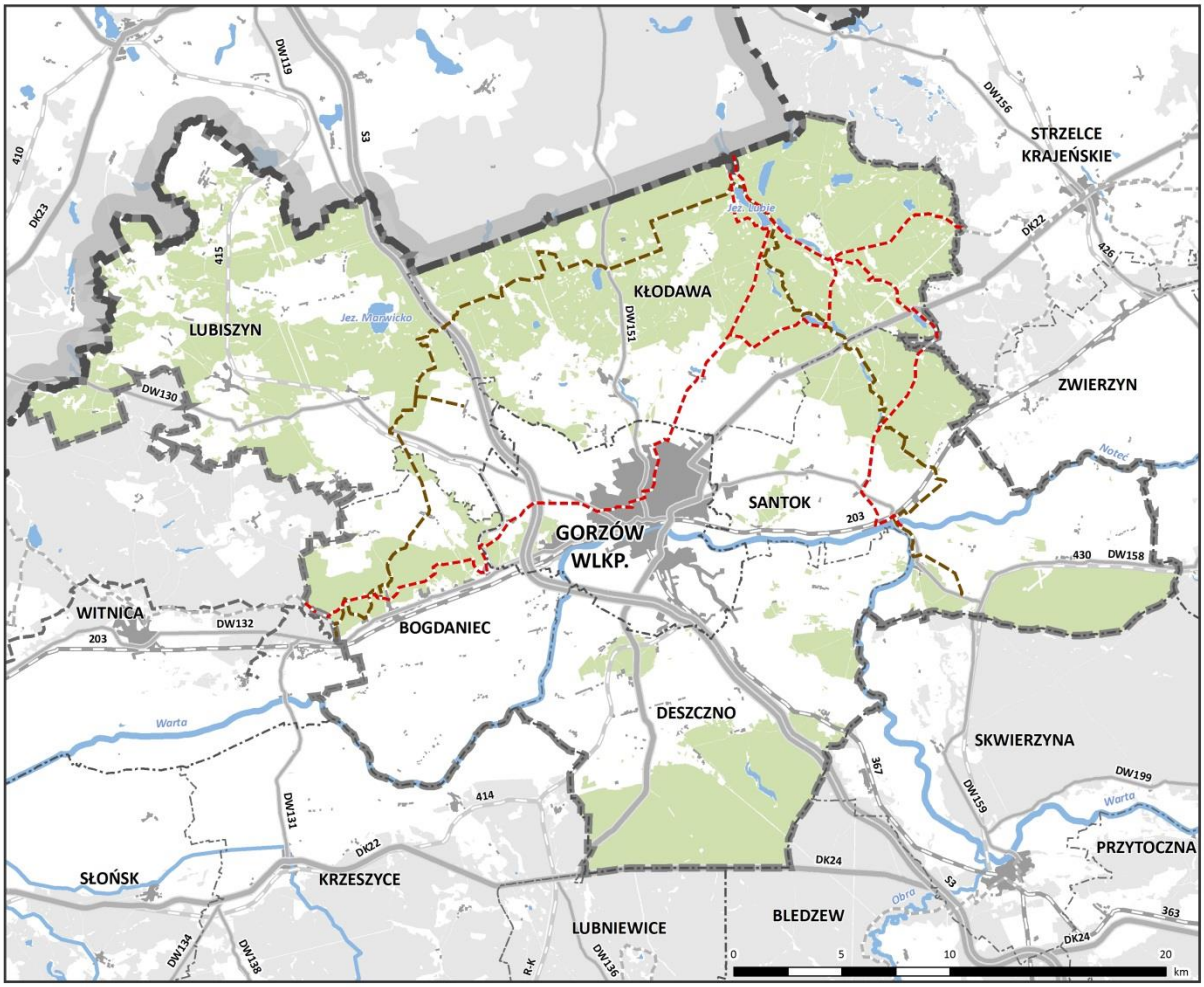

szlaki piesze

- w granicach MOF OW Gorzów Wlkp.
- poza granicami MOF OW Gorzów Wlkp.

szlaki konne

- w granicach MOF OW Gorzów Wlkp.
- poza granicami MOF OW Gorzów Wlkp.

pozostałe oznaczenia

- granica województwa lubuskiego
- granica powiatu
- granica gminy
- granica MOF OW Gorzów Wlkp.
- teren zurbanizowany
- las w granicach MOF OW Gorzów Wlkp.
- las poza granicami MOF OW Gorzów Wlkp.
- zbiornik wodny
- rzeka
- droga ekspresowa
- droga krajowa
- droga wojewódzka
- czynna linia kolejowa
- nieczynna linia kolejowa

Schemat 29. Szlaki rowerowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Lubuskiej Regionalnej Organizacji Turystycznej oraz map „Lubuskie Szlaki Turystyczne" (http://lubuskie.pl/mapy-turystyczne/)

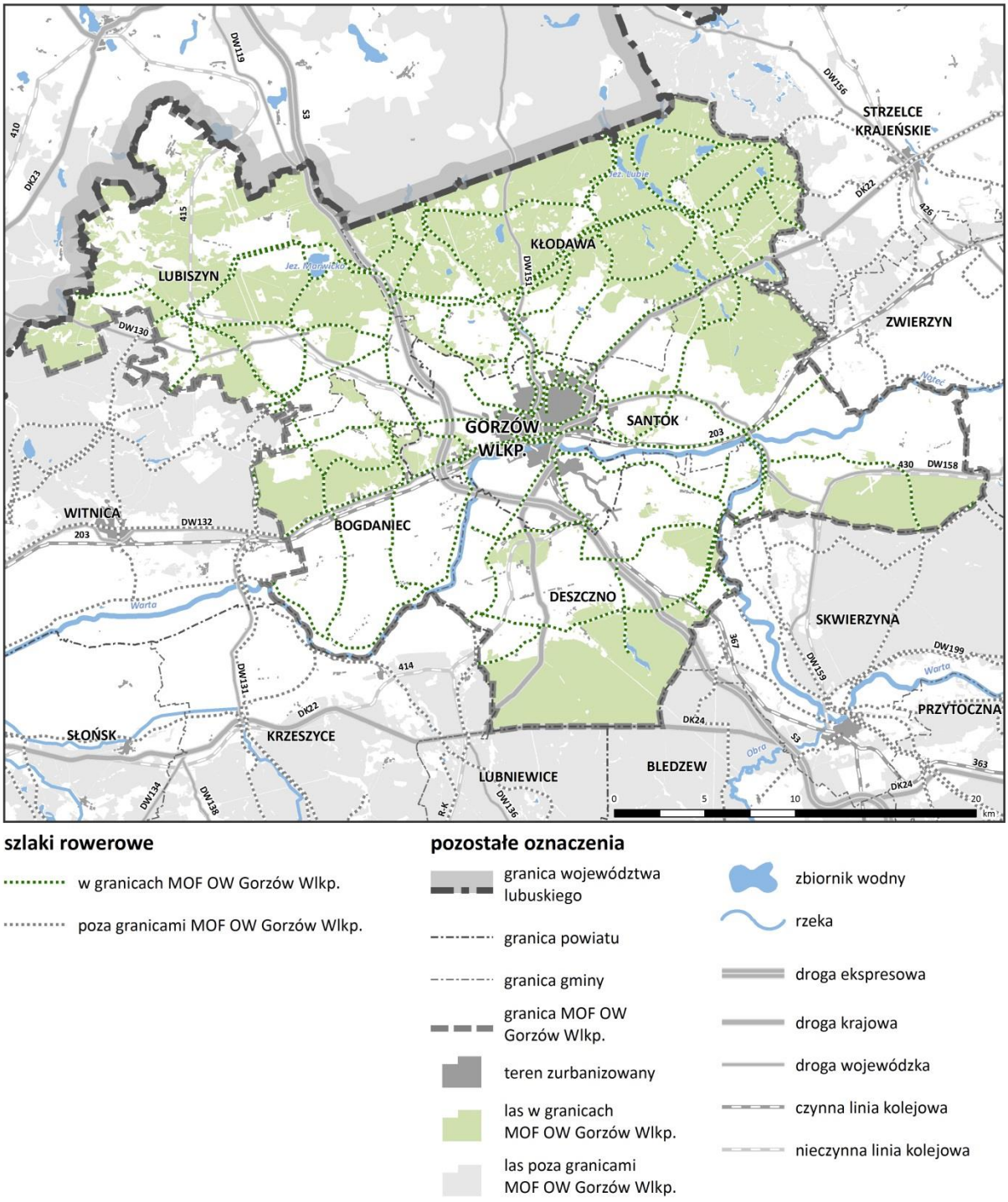

Oprócz szlaków turystycznych, na infrastrukturę turystyczną składa się również baza noclegowa. Rozmieszczenie miejsc noclegowych jest zróżnicowane. Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. w 2016 roku dostępne były 1084 miejsca noclegowe[180]. Widoczna jest tu tendencja wzrostowa w porównaniu z rokiem 2011, kiedy to liczba miejsca noclegowych była mniejsza o 21. Najwięcej miejsc noclegowych oferuje Gorzów Wlkp. –

[180] Dane GUS, stan na 31.12.2016 r.

765 oraz Kłodawa – 189. Poza gminą Bogdaniec, gdzie według danych Głównego Urzędu Statystycznego brak jest bazy noclegowej, pozostałe gminy oferują podobną liczbę miejsc noclegowych, oscylującą w granicach 45. W granicach MOF OW Gorzów Wlkp. w 2016 roku zlokalizowanych było 18 obiektów noclegowych[181]. 10 obiektów zostało sklasyfikowanych jako hotele, 1 jako inny obiekt hotelowy, 1 – motel, 1 – ośrodek szkoleniowo-wypoczynkowy, 1 – obiekt niesklasyfikowany. Poza skategoryzowanymi obiektami noclegowymi, ujawnionymi w statystykach GUS, na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. funkcjonuje wiele kwater prywatnych i gospodarstw agroturystycznych.

W 2014 roku udzielono ponad 118 tys. noclegów.[182] Taka liczba udzielanych noclegów utrzymuje się od 2010 roku. Około 25% wszystkich noclegów udzielanych jest turystom zagranicznym, najwięcej obywatelom Niemiec, Ukrainy i Danii. Najwięcej noclegów udzielono w Gorzowie Wlkp. – niecałe 103 tys., co stanowi 86% wszystkich noclegów na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. Kolejnymi gminami pod tym względem są Kłodawa i Santok, które udzieliły odpowiednio 5386 i 5368 noclegów (około 4,5% wszystkich noclegów).

Tabela 15. MOF OW Gorzów Wlkp. na tle powiatów sąsiednich pod względem obiektów noclegowych, miejsc noclegowych i udzielonych noclegów
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, stan na 31.12.2014 r. oraz 31.12.2016

jednostki	obiekty noclegowe	miejsca noclegowe	udzielone noclegi
MOF OW Gorzów Wlkp.	**18**	**1084**	**118784**
Powiat międzyrzecki	38	2474	91969
Powiat słubicki	34	1939	132963
Powiat strzelecko-drezdenecki	21	1591	110949
Powiat sulęciński	28	1631	94838
Powiat myśliborski	11	560	37127

W zakresie infrastruktury turystycznej, na tle powiatów sąsiednich MOF OW Gorzów Wlkp. wypada średnio. Posiada prawie najmniejszą liczbę obiektów noclegowych oraz miejsc noclegowych. Niższe wartości posiada jedynie powiat myśliborski (woj. zachodniopomorskie). Mimo małej liczby obiektów i miejsc noclegowych, w 2014 roku MOF OW Gorzów Wlkp. zajmował drugą pozycję pod względem udzielonych noclegów (118 784 udzielonych noclegów) w porównaniu z sąsiednimi powiatami. Więcej noclegów udzielono tylko w powiecie słubickim (132 963). Wynika z tego, że mimo ubogiej bazy noclegowej turyści chętnie wybierają okolice Gorzowa Wlkp. jako cel swoich podróży.

[181] Dane GUS, stan na 31.12.2016 r.
[182] Dane GUS, stan na 31.12.2014 r.

Schemat 30. Liczba obiektów i miejsc noclegowych w gminach MOF OW Gorzów Wlkp.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, stan na 31.12.2016 r.

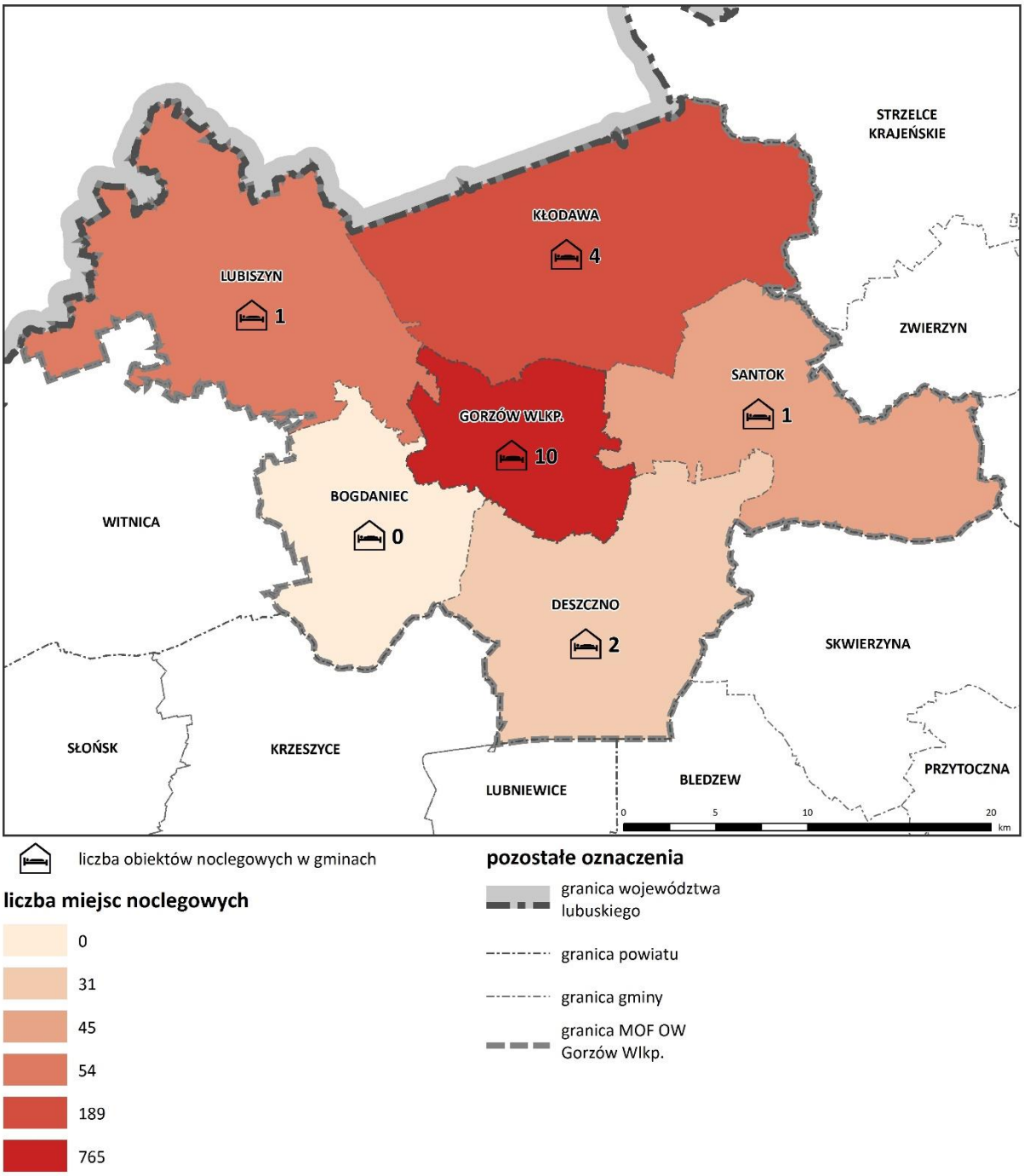

Teren MOF OW Gorzów Wlkp. jest bogaty w atrakcje turystyczne, głównie związane z walorami przyrodniczymi. Niemniej jednak potencjał turystyczny w regionie nie jest wystarczająco wykorzystywany i jest to poniekąd związane ze słabo wypromowaną ofertą turystyczną i słabo rozwiniętą infrastrukturą. Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. stwierdza, na podstawie Raportu Regionalnego Województwa Lubuskiego autorstwa T. Kudłacza i innych, że w pełni rozwiniętej funkcji turystycznej nie posiada żadna z gmin województwa. W przypadku MOF OW Gorzów Wlkp. w mieście Gorzów Wlkp. turystyka pełni funkcję dodatkową, w gminie Kłodawa funkcja turystyczna znajduje się w początkowej fazie rozwoju, a w pozostałych gminach rozwój turystyki jeszcze się nie rozpoczął.

4.2.5 Bezpieczeństwo publiczne

Stan bezpieczeństwa jak i działania podejmowane przez lubuską policję wpływają na jakość życia mieszkańców obszaru funkcjonalnego. Bezpieczeństwo jest podstawową potrzebą każdego człowieka, dlatego od stanu bezpieczeństwa zależy potencjalny rozwój społeczny regionu. Ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego należą do zasadniczych zadań państwa.

W Gorzowie Wlkp. w Lubuskim Urzędzie Wojewódzkim znajduje się Wydział Bezpieczeństwa i Zarządzania Kryzysowego. Działa tam Wojewódzkie Centrum Zarządzania Kryzysowego, do którego zadań należy m.in. pełnienie całodobowego dyżuru w celu zapewnienia przepływu informacji na potrzeby zarządzania kryzysowego, nadzór nad systemem wykrywania i alarmowania oraz systemem wczesnego ostrzegania ludności. Ponadto działa Wojewódzkie Centrum Powiadamiania Ratunkowego (WCPR). Do zadań WCPR należy prowadzenie spraw dotyczących funkcjonowania Centrum, jako elementu jednolitego w skali kraju systemu do obsługi zgłoszeń alarmowych, umożliwiającego przekazywanie tych zgłoszeń w celu zaangażowania właściwych zasobów ratowniczych[183].

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. znajdują się dwie jednostki garnizonu lubuskiego: Komenda Wojewódzka Policji w Gorzowie Wlkp. oraz Komenda Miejska Policji w Gorzowie Wlkp.[184] Dodatkowo nad bezpieczeństwem w Gorzowie Wlkp. czuwa oddział Straży Miejskiej. Na terenie wszystkich gmin wiejskich MOF OW Gorzów Wlkp. zlokalizowane są komisariaty policji. Każda z tych gmin posiada po dwóch dzielnicowych.

Tabela 16. Przestępstwa stwierdzone i ich wykrywalność w latach 2015-2016 r.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Miejskiej Policji w Gorzowie Wlkp.

kategoria	Przestępstwa stwierdzone		Wykrywalność	
	2015	2016	2015	2016
Przestępstwa kryminalne	2690	2653	50,48%	56,88%
Kradzież i włamania	1266	1007	34,20%	33,76%
Przestępstwa rozbójnicze	34	32	67,65%	68,75%
Przestępstwa narkotykowe	282	314	98,23%	96,50%
Przestępstwa gospodarcze	845	682	84,85%	80,06%
Przestępstwa ogółem	5117	4688	54,88%	58,02%

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. w 2016 roku popełniono 4688 przestępstw, a ich wykrywalność wynosiła 58,02%. Wartość ta jest niższa od średniej wartości wykrywalności przestępstw na terenie całego województwa lubuskiego o ponad 14% (średnia dla województwa wynosi 72,4%)[185]. Liczba stwierdzonych przestępstw w porównaniu z rokiem 2015 rokiem zmalała o ponad 400 zdarzeń. Wzrostowi uległa wykrywalność przestępstw. W ciągu roku wartość ta wzrosła o ponad 3%. Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. stwierdzono najwięcej przestępstw kryminalnych oraz kradzieży i włamań. Największą wykrywalnością charakteryzują się przestępstwa narkotykowe. Najrzadziej wykrywani są sprawcy kradzieży i włamań. W 2016 roku najwięcej przestępstw popełnionych zostało w Gorzowie Wlkp., podczas gdy w pozostałym gminach liczba stwierdzanych przestępstw nie przekroczyła 100 zdarzeń w ciągu roku.

[183] lubuskie.uw.gov.pl
[184] Dane na podstawie lubuska.policja.gov.pl
[185] Komenda Główna Policji (mojapolis.pl), stan na 2014 r.

Tabela 17. Wypadki i kolizje w latach 2010-2016
Źródło: dane Komendy Miejskiej Policji w Gorzowie Wlkp.

Gmina	Wypadki							Kolizje						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
m. Gorzów Wlkp.	105	102	102	89	66	51	63	1848	1977	1741	2108	1978	2046	2258
Bogdaniec	8	9	4	5	4	2	3	63	67	67	53	63	69	76
Deszczno	14	13	6	11	9	1	6	102	125	114	104	84	78	93
Kłodawa	10	5	8	7	6	5	6	134	120	85	82	97	82	131
Lubiszyn	8	8	12	8	5	2	4	104	83	69	71	59	72	96
Santok	11	3	9	9	5	3	6	70	86	70	73	59	64	70
RAZEM	**156**	**140**	**141**	**129**	**95**	**64**	**88**	**2321**	**2458**	**2146**	**2491**	**2340**	**2411**	**2724**

W 2016 roku na drogach MOF OW Gorzów Wlkp. spowodowano 88 wypadków i 2724 kolizji. Liczba wypadków od 2010 roku stale maleje, co świadczy o rosnącym stopniu bezpieczeństwa na drogach. Liczba kolizji ulega ciągłym zmianom, bez jednolitej tendencji. Najwięcej zdarzeń miało miejsce na terenie Gorzowa Wlkp. W gminach wiejskich liczba wypadków nie przekracza 10, a ilość kolizji 131. W związku z malejącą liczbą wypadków maleje także liczba poszkodowanych. Najczęstszą przyczyną zdarzeń drogowych jest nadmierna prędkość, nieustąpienie pierwszeństwa przejazdu oraz nieprawidłowe omijanie, wymijanie i wyprzedzanie.

W Gorzowie Wlkp. działa Komenda Wojewódzka Państwowej Straży Pożarnej oraz Komenda Miejska Państwowej Straży Pożarnej, w ramach której funkcjonują dwie Jednostki Ratowniczo-Gaśnicze[186]. Ponadto działają Jednostki Ochotniczej Straży Pożarnej w gminach Bogdaniec (Bogdaniec, Lubczyno), Deszczno (Borek, Brzozowiec, Dzierżów, Glinik, Siedlice, Ciecierzyce, Deszczno, Krasowiec, Osiedle Poznańskie, Ulim), Kłodawa (Kłodawa, Różanki, Rybakowo, Santocko, Łośno), Lubiszyn (Lubno, Lubiszyn, Ściechów, Ściechówek, Staw), Santok (Czechów, Gralewo, Janczewo, Jastrzębnik, Lipki Wielkie, Ludzisławice, Santok, Stare Polichno, Wawrów).

4.3 Sektor kreatywny

Do branż przemysłu kreatywnego zalicza się takie dziedziny jak: reklama, architektura, sztuka i zabytkowe rynki, rękodzieło, *design*, projektowanie mody, film, wideo i fotografia, oprogramowanie, gry komputerowe i elektroniczne wydawnictwa, muzyka, *performing arts*, wydawnictwa, telewizja, radio[187].

Jednym z głównych czynników kształtujących strukturę podmiotową sektora kreatywnego jest system edukacji kulturalnej. Wszystkie formy nauczania kształtują profesjonalizm i kompetencje osób związanych z aktywnością twórczą. Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. szkoły kształcące w dziedzinach związanych z sektorem kreatywnym działają jedynie w Gorzowie Wlkp. Są to 4 szkoły artystyczne, które kształcą 432 uczniów, z czego tylko jedna daje uprawnienia zawodowe[188]. Na uczelniach wyższych kształcenie na kierunkach kreatywnych obejmuje wyłącznie kierunki informatyczne, co wskazuje na ukierunkowanie nauczania wyższego na kierunki techniczne.

Znaczącą rolę w edukacji z zakresu kierunków kreatywnych pełni Centrum Edukacji Artystycznej – Filharmonia Gorzowska. Organizuje szereg przedsięwzięć muzycznych skierowanych do młodych melomanów.

[186] straz.gorzow.pl, 2016
[187] przemyslkreatywny.com, 2015
[188] Dane GUS, stan na 31.12.2016 r.

Uzupełnia ofertę edukacyjną działających na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. szkół o profilu artystycznym. Planowany jest rozwój Centrum poprzez utworzenie Zespołu Szkół Artystycznych[189].

Tabela 18. Szkolnictwo artystyczne w Gorzowie Wlkp.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, stan na 31.12.2016 r.

	ogółem	uczniowie	absolwenci
szkoły artystyczne niedające uprawnień zawodowych	2	262	36
ogólnokształcące szkoły artystyczne dające uprawnienia zawodowe	1	101	21
szkoły artystyczne dające uprawnienia zawodowe kształcące wyłącznie w zakresie przedmiotów artystycznych	1	69	3
RAZEM	**4**	**432**	**60**

Tabela 19. Liczba podmiotów gospodarczych zaliczonych do sektora kreatywnego w 2016 r. (wg klasyfikacji PKD 2007)
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, stan na 31.12.2016 r.

	m. Gorzów Wlkp.	Bogdaniec	Deszczno	Kłodawa	Lubiszyn	Santok	RAZEM
działalność wydawnicza	27	1	2	1	0	1	**32**
działalność związana z produkcją filmów, nagrań wideo, programów telewizyjnych, nagrań dźwiękowych i muzycznych	45	0	4	4	1	0	**54**
nadawanie programów ogólnodostępnych	7	0	0	0	0	0	**7**
telekomunikacja	56	0	2	5	0	1	**64**
działalność związana z oprogramowaniem	198	5	6	12	0	4	**225**
działalność w zakresie architektury i inżynierii, badania i analizy techniczne	428	17	7	38	4	14	**508**
badania naukowe i prace rozwojowe	5	4	0	0	0	1	**10**
reklama, badanie rynku i opinii publicznej	173	1	10	7	9	9	**209**
pozostała działalność profesjonalna, naukowa i techniczna, w tym działalność fotograficzna i specyficzne projektowanie	340	5	15	31	4	8	**403**
działalność twórcza związana z kulturą	53	1	4	2	0	4	**64**
działalność bibliotek, archiwów, muzeów oraz pozostała działalność związana z kulturą	9	1	1	2	1	1	**15**
RAZEM	**1341**	**35**	**54**	**102**	**19**	**43**	**1591**

W województwie lubuskim znajduje się 6602 podmiotów gospodarczych prowadzących działalność w sektorze kreatywnym. Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. działa 1591 takich podmiotów, co stanowi ok. 24% wszystkich podmiotów sektora kreatywnego w województwie lubuskim[190]. Wartość ta świadczy o tym, że znacząca liczba podmiotów gospodarczych z tego sektora znajduje się na terenie MOF OW Gorzów Wlkp., ale też o ogólnej niewielkiej ilości przedsiębiorstw kreatywnych w województwie w porównaniu z innymi podmiotami. Najwięcej podmiotów gospodarczych na terenie obszaru funkcjonalnego należy do sekcji: handel hurtowy i detaliczny, naprawa pojazdów samochodowych włączając motocykle (5250), budownictwo (2786), działalność profesjonalna, naukowa i techniczna (2050), działalność związana z obsługą rynku nieruchomości (1760), transport i gospodarka magazynowa (1737) oraz przetwórstwo przemysłowe (1608).

W związku z powyższym widoczne jest jednoznaczne ukierunkowanie rozwoju regionu na sektor usługowy i przemysłowy, poprzez wspieranie branży produkcji i przemysłu innowacyjnego. Dąży się do zapewnienia kadry inżynierskiej na potrzeby rynku przemysłowego, poprzez stały rozwój szkolnictwa zawodowego. Dlatego brak jest bogatej oferty nauczania na kierunkach kreatywnych, co wpływa na późniejszą niewielką liczbę podmiotów gospodarczych działających w sektorze kreatywnym. Potwierdzeniem tego jest

[189] Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp., 2014
[190] Opracowanie własne na podstawie danych GUS, stan na 31.12.2016 r.

utrzymująca się na podobnym poziomie od kilku lat liczba przedsiębiorstw w sektorze kreatywnym (oscylująca w okolicach 1590 przedsiębiorstw). W 2010 roku nastąpił jednorazowy wzrost ich liczby, lecz w kolejnym roku liczba ta znacząco spadła wracając w okolice poprzedniej wartości.

Wykres 7. Liczba przedsiębiorstw w sektorze kreatywnym w latach 2009-2016
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, stan na okres 31.12.2009 – 31.12.2016 r.

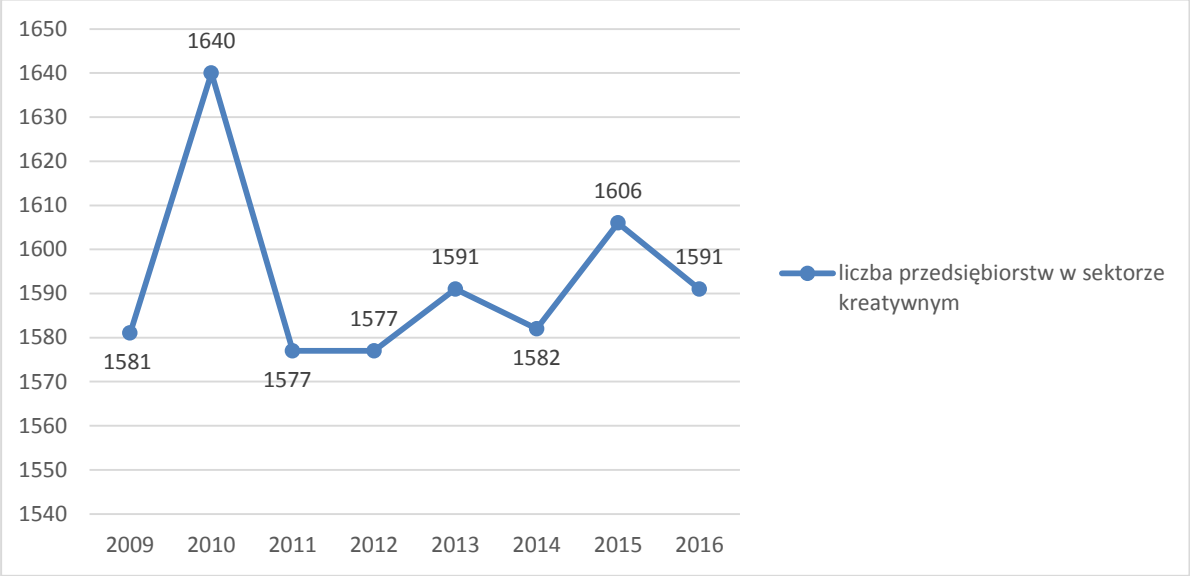

4.4 Powiązania samorząd – gospodarka i samorząd – nauka

Jednostki samorządu terytorialnego odgrywają istotną rolę w rozwoju gospodarczym, jak i naukowym regionu. Biorą udział w powstawaniu i działalności podmiotów, które przyczyniają się do szeroko rozumianej dynamizacji w zakresie gospodarki i działalności naukowej. Do takich podmiotów należą parki naukowe, parki technologiczne, parki przemysłowe, inkubatory przedsiębiorczości. Działalność parków przyczynia się do rozwoju regionu, m.in. poprzez przepływ wiedzy między ośrodkami naukowymi a podmiotami gospodarczymi. Inkubatory przedsiębiorczości wspierają firmy znajdujące się na początkowym stadium działalności. Ponadto samorządy tworzą strefy ekonomiczne i przeznaczają tereny pod inwestycje w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Przyczyniają się także do powstawania klastrów.

W Stanowicach (gm. Bogdaniec) znajduje się Gorzowski Ośrodek Technologiczny Park Naukowo-Przemysłowy Sp. z o. o. (GOT PNP), którego powołanie w listopadzie 2013 r. było następstwem porozumienia zawartego pomiędzy miastem Gorzów Wlkp., Inneko Sp. z o.o. (dawnym Zakładem Utylizacji Odpadów Sp. z o.o.), Lubuskim Klastrem Metalowym i Państwową Wyższą Szkołą Zawodową w Gorzowie Wlkp.[191] Nadrzędnym celem spółki jest wyszukiwanie innowacyjnych technologii w ścisłej współpracy z przedsiębiorstwami i uczelniami wyższymi, prowadzenie badań i prac rozwojowych oraz komercjalizacji nowatorskich rozwiązań, poprzez kreowanie nowych podmiotów gospodarczych, w których Spółka będzie obejmowała udziały kapitałowe[192]. Spółka zapewnia innowatorom kompleksową obsługę: prawną, patentową, finansową, kadrową oraz IT. GOT PNP specjalizuje się głównie w projektach związanych z technologiami środowiskowymi. Współpracuje z firmami branży metalowej, skupionymi w Lubuskim Klastrze Metalowym, i jest dla nich również zapleczem badawczym – prowadzi badania i pomiary w ramach Laboratorium pomiarowego 3D. Mając na uwadze dostęp w przyszłości do wykwalifikowanej średniej kadry technicznej GOT PNP utworzył „Klub Młodego Wynalazcy", umożliwiający prowadzenie innowacyjnych zajęć dydaktycznych i eksperymentalnych

[191] Informacje Gorzowskiego Ośrodka Technologicznego Park Naukowo-Technologiczny Sp. z o.o.
[192] Gorzowski Ośrodek Technologiczny Park Naukowo-Przemysłowy Spółka z o.o. z siedzibą w Gorzowie Wlkp. – stan zaawansowania, maj 2015 r.

z nauk przyrodniczych i technicznych. W przyszłości (horyzont 2020) Klub ma się przerodzić w Lubuskie Centrum Nauk Przyrodniczych i Technicznych[193]. W 2014 roku GOT PNP powołał 4 spółki, z których 3 wystąpiły z wnioskami o dofinansowanie projektów badawczych z LRPO z rozdania 2007-2013. Spółki te zostały powołane do życia w celu prowadzenia badań i wdrożenia innowacyjnej technologii. Spółka jest podmiotem skupiającym, poza udziałowcami – założycielami, 21 wspólników: okoliczne gminy, powiat gorzowski, przedsiębiorców, stowarzyszenia oraz osoby fizyczne[194]. Planowana jest dalsza rozbudowa Gorzowskiego Ośrodka Technologicznego, w tym „Klubu Młodego Wynalazcy".

Na terenie Gorzowa Wlkp. zlokalizowane są grunty należące do Kostrzyńsko-Słubickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej (KSSSE), która działa od 1997 roku. Zlokalizowana jest ona 10 km od centrum miasta w kierunku zachodnim, przy drodze wojewódzkiej nr 130 oraz drodze ekspresowej S3, a także w północno-wschodniej części miasta – w rejonie ulicy Fieldorfa-Nila. W podstrefie KSSSE zainwestowały podmioty gospodarcze zajmujące się głównie działalnością motoryzacyjną, urządzeniami elektrycznymi i optycznymi oraz konstrukcjami metalowymi, a także wyrobami z tworzyw sztucznych, betonu, gipsu i cementu, drewna, produkcją mebli oraz usługami prania i czyszczenia. Są to następujące podmioty gospodarcze: Faurecia Gorzów S.A., Yetico Sp. z o.o., Auto Galeria Sp. z o.o., HMP Heidenhain-Microprint Polska Sp. z o.o., Ahrens Textil-Service Sp. z o.o., ZIEL-BRUK SP. z O.O., TPV Displays Polska Sp. z o.o., I.M.C. Engineering Poland Sp. z o.o., K-Shop Tech Sp. z o.o. S.K., Borne Furniture Sp. z o.o., Victory Precision Technology Polska Sp. z o.o., Neofac Polska Sp. z o.o.[195] Na terenie podstrefy zainwestowali przedsiębiorcy z kapitałem polskim oraz zagranicznym, w tym: niemieckim, szwedzkim, chińskim i tajwańskim. W podstrefie KSSSE w Gorzowie Wlkp. znajduje się ogółem 121,4298 ha gruntów inwestycyjnych, z czego 95,5463 ha zostało już sprzedane[196]. Szybkie wyczerpywanie się istniejących zasobów wyraźnie wskazuje na duże zapotrzebowanie na gotowe, w pełni uzbrojone tereny inwestycyjne. Na przełomie lat 2016/2017 do Kostrzyńsko-Słubickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej włączono podstrefę Kłodawa zlokalizowaną w miejscowości Wojcieszyce oraz podstrefę Santok w miejscowości Wawrów, o łącznej powierzchni ok. 37 ha.

W Stanowicach (gmina Bogdaniec) działa Centrum Badawczo-Wdrożeniowe „Eko-Innowacje". Centrum jest elementem Gorzowskiego Ośrodka Technologicznego, obejmuje 4 jednostki badawcze zajmujące się unieszkodliwianiem płynnych i półpłynnych odpadów ciekłych, analizowaniem procesów technologicznych wykorzystujących wysokotemperaturowe odgazowanie odpadów, przetwarzaniem odpadów niebezpiecznych w celu testowania metod wydzielania, inaktywacji i recyklingu związków cennych metali, inżynierią bezpieczeństwa procesów technologicznych oraz bezpieczeństwem pracy pracowników małych i średnich przedsiębiorstw. W ramach Centrum działa inkubator przedsiębiorczości, który oferuje pomieszczenia biurowe, sale konferencyjne, pomieszczenia socjalne i sanitarne oraz powierzchnie magazynowe. Ponadto inkubowane przedsiębiorstwa będą mogły skorzystać ze wsparcia naukowego, technicznego, prawnego i patentowego oraz specjalistycznego sprzętu laboratoryjnego[197]. Inkubator innowacji powstał z myślą o małych i średnich przedsiębiorstwach, które zamierzają rozwijać produkty technologiczne w oparciu o instalacje badawcze posiadane prze Centrum.

W Gorzowie Wlkp. działa inkubator przedsiębiorczości, który prowadzi Lubuska Fundacja Zachodnie Centrum Gospodarcze. Osoby zainteresowane prowadzeniem firmy mogą liczyć m.in. na wsparcie lokalowe i techniczne, doradztwo zawodowe, szkolenia i kursy podnoszące kwalifikacje zawodowe.

Lubuski Klaster Metalowy (LKM) w Gorzowie Wlkp. powstał w 2008 roku w wyniku zapotrzebowania przedsiębiorstw różnych branż przemysłu metalowego na realizację wspólnych działań pozwalających na

[193] Informacje Gorzowskiego Ośrodka Technologicznego Park Naukowo Technologiczny Sp. z o.o.
[194] Informacje Gorzowskiego Ośrodka Technologicznego Park Naukowo Technologiczny Sp. z o.o., stan na sierpień 2015 r.
[195] Informacje Kostrzyńsko-Słubickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej
[196] ibid.
[197] eko-innowacje.eu

osiągnięcie przewagi rynkowej poprzez organizację: systemu zbiorowych zakupów materiałów i komponentów do produkcji oraz systemu transakcyjnego dla zakupów i sprzedaży zdolności produkcyjnych. Główne kierunki wymiany handlowej to: Niemcy, Francja, Dania, Holandia, Włochy, Wielka Brytania, Ukraina, Litwa i rynek krajowy. Do klastra należy 21 przedsiębiorstw, które w większości zlokalizowane są w Gorzowie Wlkp., szkoły wyższe i instytucje badawcze: Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wlkp., Gorzowski Ośrodek Technologiczny Park Naukowo-Przemysłowy, szkoły zawodowe: Zespół Szkół Mechanicznych w Gorzowie Wlkp., Wojewódzki Zakład Doskonalenia Zawodowego w Gorzowie Wlkp., Centrum Kształcenia Zawodowego w Gorzowie Wlkp.[198] LKM oferuje pomoc w rozwiązywaniu problemów organizacyjnych, technicznych, handlowych oraz szkoleniowych. Stwarza korzystne warunki rozwoju m.in. poprzez współdziałanie z organami administracji państwowej i samorządowej. Powiększa sieć kooperacji oraz spójny system edukacji technicznej na poziomie szkoły średniej (egzaminy dla absolwentów nadające uprawnienia do wykonywania zawodu w Zespole Szkół Mechanicznych) i szkolnictwa wyższego, mający na celu rozwój nauk ścisłych i technicznych.

Ponadto, działa Klaster Edukacji Lubuskie Brandenburgia, który powstał w 2012 roku. Jest to klaster transgraniczny, którego członkami są 33 podmioty z województwa lubuskiego oraz Brandenburgii (27 polskich i 6 niemieckich partnerów). Po stronie lubuskiej znajdują się jednostki sektora edukacji i szkoły wyższe (13), przedsiębiorstwa (5), administracja samorządowa (3), w tym miasto Gorzów Wlkp., organizacje wsparcia przedsiębiorczości (4) oraz inne podmioty (2)[199]. Celem klastra jest m.in. tworzenie i wspieranie sieci współpracy między szkolnictwem zawodowym, przedsiębiorczością, samorządem terytorialnym i instytucjami otoczenia biznesu oraz dążenie do zwiększania zdolności innowacyjnych[200]. Powstanie klastra wynikało z konieczności dostosowania programów nauczania do realiów rynku pracy, ze względu na brak praktycznych umiejętności wśród absolwentów szkół w wykonywanym zawodzie.

Stałemu rozwojowi gospodarczemu sprzyja stworzony w mieście dobry klimat dla inwestorów i aktywność władz samorządowych. Biznes wspierają i promują wyspecjalizowane instytucje – Lubuska Fundacja Zachodnie Centrum Gospodarcze, Zachodnia Izba Przemysłowo-Handlowa, Lubuska Organizacja Pracodawców, Polsko-Niemieckie Towarzystwo Wspierania Gospodarki i wiele innych. Odbywają się tutaj imprezy targowe, wśród których najważniejsze to Targi Kwiatów i Nasadzeń, Lubuskie Kulinaria Regionalne i Gorzowskie Prezentacje Innowacji[201].

[198] lubuskiklaster.pl, 2015
[199] wrotalubuskie.eu, 2015
[200] Statut Stowarzyszenia „Zachodni Klaster Edukacji Zawodowej"
[201] Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta Gorzowa Wlkp. na lata 2010-2020

Schemat 31. Strefy ekonomiczne, parki technologiczne/przemysłowe i inkubatory przedsiębiorczości
Źródło: opracowanie własne na podstawie Strategii Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp., 2014 oraz stron internetowych *innowacje.lubuskie.pl* i *kssse.pl*.

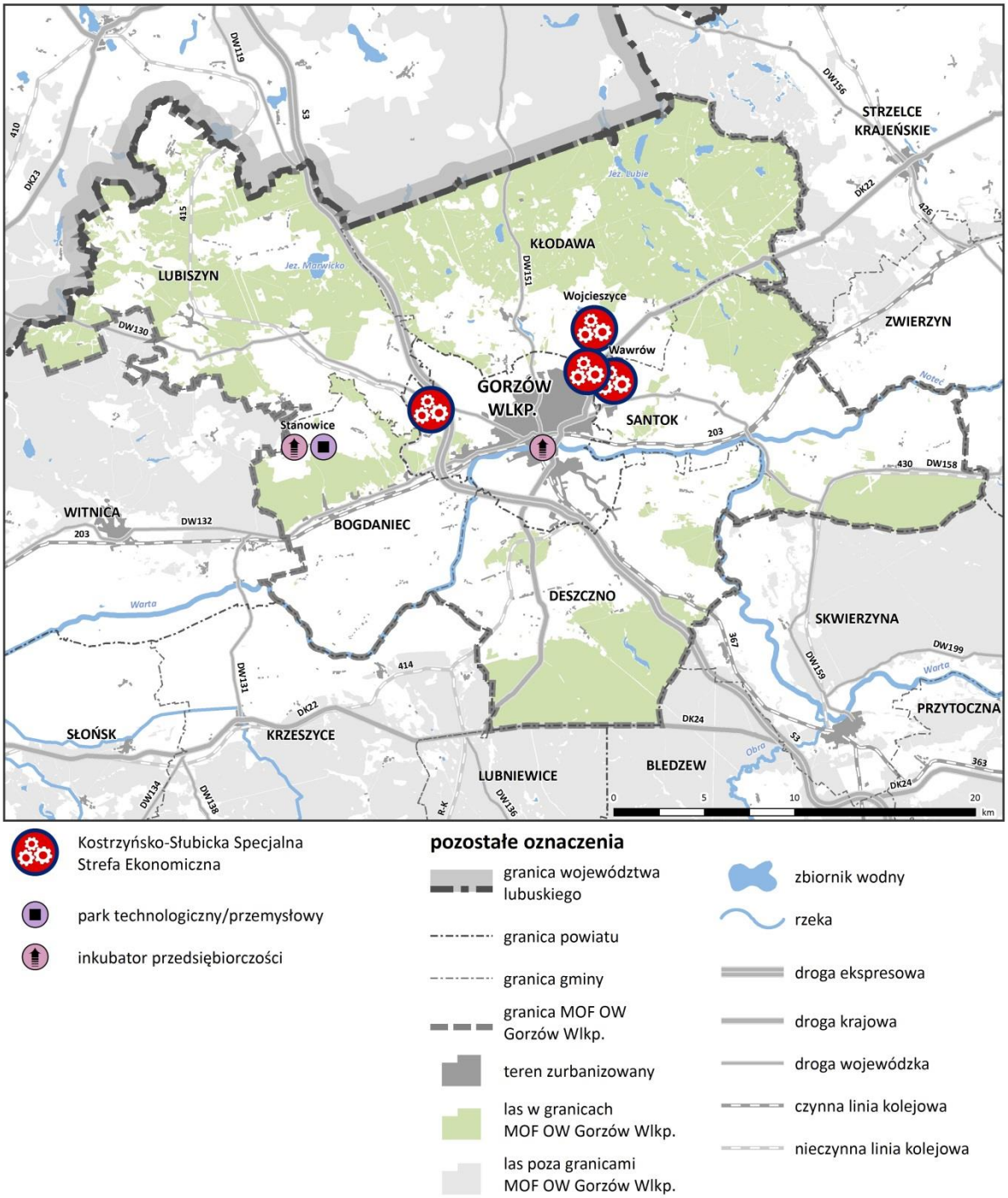

W granicach MOF OW Gorzów Wlkp. w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, obowiązujących w 2016 r., przeznaczone są tereny pod inwestycje w zakresie realizacji usług oraz produkcji i przemysłu o łącznej powierzchni około 3138 ha, z czego około 2310 ha jest jeszcze nie wykorzystywanych zgodnie z przewidywaną funkcją. Najwięcej terenów inwestycyjnych posiada Gorzów Wlkp. Najmniej terenów do zainwestowania znajduje się w gminach Deszczno oraz Santok. Obszary, które najszybciej zostają zainwestowane, należą do stref

ekonomicznych, co wiąże się z zapewnieniem infrastruktury technicznej. W związku z powyższym należy dążyć do uzbrojenia terenów inwestycyjnych.

W Gorzowie Wlkp. w rejonie ulicy Mironickiej od 2006 r. obowiązuje miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, który wprowadza tereny przeznaczone na przemysł, składy i bazy z dopuszczeniem usług. Tereny te posiadają łącznie powierzchnię 227,39 ha. Oceniono, na podstawie zdjęć satelitarnych, dostępnych w 2016 r., że teren ten nie jest zainwestowany. W rejonie ulic: Szczecińskiej i Trasy Zgody znajdują się tereny obiektów produkcyjnych, składów i magazynów z usługami towarzyszącymi. Stanowią one powierzchnię około 320 ha i są częściowo zainwestowane m.in. przez przedsiębiorstwa należące do Kostrzyńsko-Słubickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej. Tereny służące celom produkcyjnym znajdują się także przy ulicy Kasprzaka. Posiadają powierzchnię około 37,5 ha i są częściowo zainwestowane przez firmę Bama-Polska Sp. z o.o. Na południe od ulicy Walczaka, po północnej stronie ulicy Bierzarina, położony jest obszar o przeznaczeniu produkcyjnym oraz umożliwiającym lokalizowanie składów, magazynów, a także usług, w tym obiektów handlu wielkopowierzchniowego. Część terenu o funkcji produkcyjnej jest w całości zainwestowana (około 23 ha), natomiast część o przeznaczeniu usługowym z dopuszczeniem produkcji jest niezainwestowana (około 25 ha). Na północ od ulicy Walczaka zlokalizowany jest obszar o powierzchni około 25 ha przeznaczony na cele produkcyjne, dopuszczający usytuowanie zabudowy usługowej. Teren wolny od zabudowy produkcyjnej i usługowej to około 6 ha.

Gmina Bogdaniec w obowiązującym od 2014 r. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego wyznacza w obrębach geodezyjnych Racław i Stanowice obszary przeznaczone pod działalność usługowo-gospodarczą. Na tym terenie dopuszczona została budowa zakładów produkcyjnych, magazynów, składów, budynków biurowych i usługowych, budowa farmy fotowoltaicznej, urządzeń i obiektów budowlanych związanych z innymi źródłami energii odnawialnej z infrastrukturą towarzyszącą oraz budowa elektrowni wiatrowych z infrastrukturą towarzyszącą. Obszary te są prawie niezainwestowane, z wyjątkiem terenu w Stanowicach, gdzie powstała farma fotowoltaiczna.

W gminie Deszczno wyznaczono w obowiązującym od 2001 r. w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego tereny przeznaczone na cele produkcyjne bądź usługowe. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego przeznaczono obszar na cele usługowe i aktywność gospodarczą. Obszar ten znajduje się przy granicy gminy Deszczno z Gorzowem Wlkp. i posiada powierzchnię ok. 40 ha. Tereny te przeznaczone są pod usługi, aktywność gospodarczą, obiekty hotelowe, handel detaliczny wielkopowierzchniowy. Obszar ten jest niezainwestowany[202]. Ponadto, w miejscowości Bolemin przeznaczone są tereny pod usługi, obiekty hotelowe, obsługę i naprawę pojazdów, stacje paliw i aktywność gospodarczą (produkcję, giełdy towarowe, magazyny i handel hurtowy). Tereny te mają powierzchnię około 9,5 ha i w całości są niezainwestowane. W Kiełpinie przeznaczono pod usługi, aktywność gospodarczą oraz produkcję, bazy i magazyny obszar o powierzchni ok. 21,0 ha. Teren ten nie jest jeszcze zainwestowany.

W 2014 r. gmina Kłodawa rozpoczęła prace nad powstaniem podstrefy Kostrzyńsko-Słubickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej o powierzchni ok. 25 ha[203]. Gmina przystąpiła do opracowania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu Wojcieszyce. W grudniu 2016 roku teren ten włączony został do KSSSE. W Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego w rejonie miejscowości Wojcieszyce i Różanki oraz przy granicy gminy z Gorzowem Wlkp. przeznaczono tereny pod zabudowę usługową oraz produkcyjno-techniczną, bazy, składy, które nie są jeszcze zainwestowane.

[202] Stan na październik 2016 r.
[203] Informacje gminy Kłodawa

W gminie Lubiszyn obowiązuje miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, który w obrębie Baczyna wyznacza tereny produkcyjne i magazynowe. Tereny o przeznaczeniu produkcyjnym i magazynowym obejmują około 25 ha i są niezainwestowane. Ponadto, w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, przy granicy gminy z Gorzowem Wlkp. przewiduje się tereny o funkcji produkcyjno-usługowej o powierzchni około 440 ha.

Na terenie gminy Santok, w miejscowości Wawrów w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego wyznaczono tereny inwestycyjne przeznaczone do rozwoju przemysł i składy, w tym hurtownie. Obszary przemysłowe posiadają powierzchnię około 45 ha, a cały plan obejmuje około 110 ha. Teren Wawrowskiej Strefy Ekonomicznej stanowi naturalne tereny rozwojowe wschodniej, przemysłowej części Gorzowa Wlkp. na terenie gminy Santok o optymalnych warunkach planowania infrastruktury technicznej i komunikacji[204]. Na podstawie zdjęć satelitarnych z 2016 roku oceniono, że obszar ten jest aktualnie niezainwestowany. W styczniu 2017 roku część ww. obszarów o powierzchni ok. 12 ha została włączona do KSSSE jako podstrefa Santok. Ponadto do zainwestowania przeznaczone są tereny w miejscowościach Lipki Wielkie i Gralewo. W Lipkach Wielkich teren posiada przeznaczenie pod działalność produkcyjną, usługi komercyjne i zajmuje obszar około 14,4 ha. W Gralewie teren o powierzchni około 42,30 ha posiada przeznaczenie pod eksploatację powierzchniową, działalność produkcyjną i składowanie. Obydwa te tereny są własnością gminy Santok[205].

Według stanu na 2015 rok na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. zabudowa usługowo-przemysłowa zlokalizowana jest głównie w podstrefie Gorzów Wlkp. Kostrzyńsko-Słubickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej. Podstrefa w Gorzowie Wlkp. posiada powierzchnię około 121 ha, z czego ponad 95,5 ha zostało już sprzedane. Nowopowstałe podstrefy KSSSE w Kłodawie i Santoku łącznie posiadają powierzchnię około 37 ha. W związku z wyczerpującymi się zasobami terenowymi w Kostrzyńsko-Słubickiej Specjalnej Strefie Ekonomicznej i widocznym zainteresowaniem istnieje potrzeba zwiększenia terenów przeznaczonych pod inwestycje. Predysponowane tereny do rozbudowy KSSSE wraz z uzbrojeniem znajdują się w gminie Lubiszyn wzdłuż drogi krajowej S3 w miejscowościach Marwice i Baczyna, a także w rejonie miejscowości Racław-Stanowice gmina Bogdaniec.

Zgodnie z Planem Inwestycyjnym i Promocji Gospodarczej Województwa Lubuskiego tereny przeznaczone pod inwestycje zlokalizowanie są głównie w Gorzowie Wlkp. oraz Kłodawie. Powierzchnia tych obszarów zarówno w Kłodawie jak i Gorzowie Wlkp. zawiera się w granicach od 11 do 50 ha. W pozostałych gminach należących do MOF OW Gorzów Wlkp. brak jest terenów inwestycyjnych lub ich powierzchnia jest niewielka.

[204] Uchwała Nr LIX/329/10 Rady Gminy Santok z dnia 28 października 2010 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Santok w miejscowości Wawrów obejmującego obszar: zachodni fragment obrębu Wawrów
[205] Informacje Urzędu Gminy Santok

Tabela 20. Powierzchnia gruntów będących własnością gminy/miasta w stosunku do ogólnej powierzchni gminy/miasta
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, stan na 31.12.2016 r. oraz urzędów gmin: Bogdaniec, Deszczno, Lubiszyn, Kłodawa, Santok

	powierzchnia gruntów będących własnością gminy [ha]	powierzchnia gminy [ha][206]	udział gruntów będących własnością gminy w powierzchni gminy [ha]
m. Gorzów Wlkp.	3369,47[207]	8572	39,30%
Bogdaniec	319,00[208]	11173	2,86%
Deszczno	463,08[209]	16831	2,75%
Kłodawa	373,30[210]	23472	1,59%
Lubiszyn	396,63[211]	20526	1,93%
Santok	545,00[212]	16939	3,22%

Od powierzchni gruntów będących własnością gminy zależą możliwości przeznaczania ich na cele inwestycyjne. Udział gruntów będących własnością gminy w jej ogólnej powierzchni dla gmin wiejskich jest niewielki i stanowi około 2-3%, dlatego wszelkie działki inwestycyjne pochodzą od prywatnych właścicieli. Gdyby władze gminy chciały przeznaczyć teren do sprzedaży, muszą w pierwszej kolejności dodać go do swoich zasobów. Miasto Gorzów Wlkp. posiada niemal 40% gruntów w swoich granicach administracyjnych. W zasobach miasta znajdują się m.in. grunty zabudowane i zurbanizowane (niemal 38%) oraz grunty rolne i leśne (ponad 40%). Posiadanie przez miasto gruntów własnych sprzyja inwestowaniu na jego terenie – można przeznaczać je w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zgodnie z istniejącym zapotrzebowaniem.

5. Komunikacja i transport

Dostępność komunikacyjna jest jednym z podstawowych czynników rozwoju obszaru funkcjonalnego. Infrastruktura transportowa MOF OW Gorzów Wlkp. opiera się na sieci drogowej i kolejowej. Uzupełnieniem jest infrastruktura transportu wodnego, lotniczego i rowerowego. Duże znaczenie dla MOF OW Gorzów Wlkp. posiada transport zbiorowy, w którego skład wchodzą połączenia autobusowe i tramwajowe.

5.1 Infrastruktura transportowa

Sieć drogowa

Sieć drogowa w obszarze MOF OW Gorzów Wlkp. stanowi układ promienisty od centrum w Gorzowie Wlkp. Drogi wojewódzkie oraz droga krajowa nr 22 krzyżują się w obrębie miasta, natomiast droga ekspresowa S3 pełni rolę obwodnicy miasta.

Układ drogowy pełni funkcję powiązań wewnętrznych, jest także najistotniejszym elementem powiązań zewnętrznych obszaru funkcjonalnego. Obszar MOF OW Gorzów Wlkp. powiązany jest z siecią krajową i międzynarodową poprzez drogi krajowe. Droga ekspresowa S3 zapewnia połączenia na osi północ-południe m.in. do Szczecina, Zielonej Góry oraz stanowi połączenie z autostradą A2, należy do sieci bazowej TEN-T Bałtyk – Adriatyk oraz postulowanego CETC. Na osi północny wschód – południowy zachód MOF OW Gorzów Wlkp. przecina droga krajowa nr 22, umożliwiająca dojazd do Berlina, Trójmiasta czy Elbląga.

[206] Dane GUS, stan na 31.12.2016 r.
[207] Gospodarowanie majątkiem Miasta, stan na 31.12.2016 r.
[208] Informacja Urzędu Gminy Bogdaniec
[209] Informacja Urzędu Gminy Deszczno
[210] Informacja Urzędu Gminy Kłodawa
[211] Informacja Urzędu Gminy Lubiszyn
[212] Informacja Urzędu Gminy Santok

Droga krajowa nr 22 w większości posiada skrzyżowania jednopoziomowe z drogami wojewódzkimi i licznymi drogami powiatowymi, przez co w strukturze sieci drogowej pełni ważną funkcję powiązań wewnętrznych obszaru funkcjonalnego. Traktowana jest również jako wschodnia obwodnica Gorzowa Wlkp. Natomiast droga ekspresowa, ze względu na rozmieszczenie bezkolizyjnych węzłów drogowych, ma większe znaczenie w transporcie tranzytowym. Nie zlokalizowano zjazdów z drogi ekspresowej w gminach Bogdaniec, Deszczno i Lubiszyn, wszystkie węzły w granicach obszaru MOF OW Gorzów Wlkp. zlokalizowane są na terenie Gorzowa Wlkp. Gminy Bogdaniec i Lubiszyn posiadają dogodne połączenia z węzłami trasy S3 poprzez drogi wojewódzkie. Mniej korzystne warunki zewnętrznych powiązań komunikacyjnych występują natomiast w gminie Deszczno, od której węzły są oddalone.

Całkowita długość dróg krajowych w obszarze opracowania wynosi 72 km. Odcinek drogi ekspresowej S3 ma długość 37,2 km[213].

Tabela 21. Wykaz dróg krajowych
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GDDKiA, 2017

Numer		Relacja	Węzły drogowe	Uwagi
S3	->	Szczecin ***– granica MOF OW Gorzów Wlkp. – Gorzów Wlkp. – granica MOF OW Gorzów Wlkp. –*** Świebodzin – Sulechów – Zielona Góra – Nowa Sól – Legnica	Gorzów Wlkp. Północ (DW130), Gorzów Wlkp. Zachód (DW132), Gorzów Wlkp. Południe (DK22)	Trasa międzynarodowa E65. Sieć bazowa TEN-T – korytarz Bałtyk – Adriatyk. Postulowany CETC.
DK22	->	granica państwa (Kostrzyn nad Odrą) – Wałdowice – ***granica MOF OW Gorzów Wlkp. – Gorzów Wlkp. – granica MOF OW Gorzów Wlkp.*** – Strzelce Krajeńskie – Dobiegniew – granica województwa – Wałcz – Elbląg – granica państwa (Grzechotki)	–	–

Drogi wojewódzkie stanowią na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. podstawową sieć komunikacyjnych powiązań wewnętrznych. Układ tych dróg nawiązuje do układu urbanistycznego obszaru i jest przykładem promienistego układu komunikacyjnego, w którym drogi, prowadząc przez poszczególne gminy, krzyżują się w centrum Gorzowa Wlkp. Przy drogach wojewódzkich leżą miejscowości Bogdaniec, Kłodawa i Santok, będące siedzibami gmin wchodzących w skład MOF OW Gorzów Wlkp. Lubiszyn położony jest w odległości około 1,5 km od drogi wojewódzkiej nr 130. Do 2014 roku miejscowość Deszczno położona była przy drodze krajowej nr 3. Wraz z oddaniem do użytku drogi ekspresowej stary odcinek zdegradowano i obecnie posiada kategorię drogi gminnej[214].

Odcinki dróg wojewódzkich znajdujące się w granicach MOF OW Gorzów Wlkp. mają łączną długość 84,4 km. Większość odcinków dróg tej kategorii posiada parametry drogi jednojezdniowej o jednym pasie ruchu dla każdego kierunku. Jedynie krótkie odcinki na terenie miasta Gorzów Wlkp. mają przekrój jednojezdniowy o większej liczbie pasów ruchu lub są dwujezdniowe.

[213] Dane GDDKiA, 2017 r.
[214] Rozporządzenie Ministra Infrastruktury i Rozwoju z dnia 26 czerwca 2015 r. w sprawie ustalenia przebiegu dróg krajowych (Dz. U. z 2015 r. poz. 941); Starostwo Powiatowe w Gorzowie Wlkp. Wydział GiGN – PODGiK: Sieć dróg powiatowych

Schemat 32. Układ drogowy

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GDDKiA, ZDW, WD PG, WGKiTP UM GW, 2017

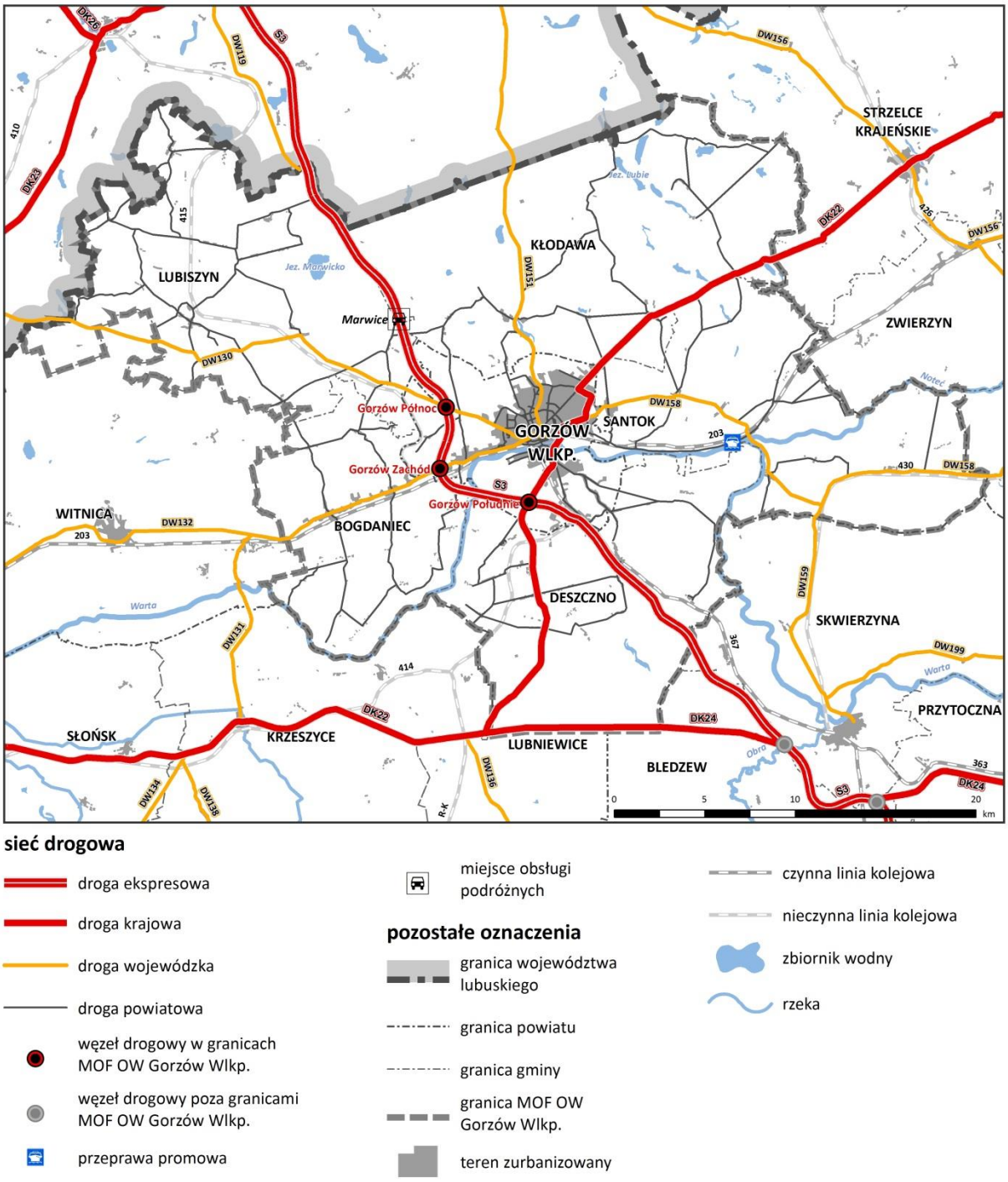

Tabela 22. Wykaz dróg wojewódzkich
(pogrubieniem i kursywą odcinki na terenie MOF OW Gorzów Wlkp.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ZDW, 2017

Numer		Relacja
130	->	*Barnówko* – ***gr. woj. – Tarnów – Baczyna – S3/Gorzów Wlkp.***
132	->	DK31/Kostrzyn nad Odrą – Witnica – ***granica MOF OW Gorzów Wlkp. – Bogdaniec – DK22/Gorzów Wlkp.***
151	->	Świdwin – Łobez – Węgorzyno – Choszczno – Barlinek – ***gr. woj. – Kłodawa – DW132/Gorzów Wlkp.***
158	->	***Gorzów Wlkp. – Santok – DW159/Nowe Polichno – granica MOF OW Gorzów Wlkp.*** – Trzebicz – Drezdenko
159	->	Skwierzyna – Murzynowo – ***granica MOF OW Gorzów Wlkp. – DW158***

Sieć dróg krajowych i wojewódzkich na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. uzupełnia równomiernie rozlokowany układ dróg powiatowych, zapewniając dostępność transportową wszystkich miejscowości w obszarze. Mniejsza gęstość sieci dróg powiatowych widoczna jest w północnej części gminy Kłodawa i w południowej części gminy Deszczno. Spowodowane jest to obecnością większych kompleksów leśnych.

Tabela 23. Wykaz dróg powiatowych na terenie Gorzowa Wlkp.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wydziału Gospodarki Komunalnej i Transportu Publicznego Urzędu Miasta Gorzowa Wlkp., 2017

Numer	Nazwa ulicy	Odcinek
2547F	Aleja Konstytucji 3 Maja	od ul. Estkowskiego do ul. Sikorskiego
2531F	Aleja ks. Witolda Andrzejewskiego	od ul. Mieszka I-go do ronda Piłsudskiego
2531F	Aleja Ruchu Młodzieży Niezależnej	od ronda Piłsudskiego do ronda Ofiar Katynia
2501F	Borowskiego	od ul. Kos. Gdyńskich do ul. Dąbrowskiego
2502F	Chodkiewicza	od ul. Emilii Plater do ul. Wyszyńskiego
2503F	Chrobrego	od ul. Borowskiego do ul. Sikorskiego
2503F	Chrobrego	od ul. Sikorskiego do ul. Nadbrzeżnej
2504F	Cichońskiego	od ul. Warszawskiej do ul. Spichrzowej
2505F	Czarnieckiego	od ul. Kazimierza Wielkiego do ul. Domańskiego
2506F	Czereśniowa	od ul. Wróblewskiego do ul. Walczaka
2507F	Dobra	od ul. Myśliborskiej do ul. Kostrzyńskiej
2508F	Dworcowa	od ul. Sikorskiego do ul. Składowej
2510F	Fabryczna	od wału Poprzecznego do ronda Św. Jerzego
2512F	Fredry	od ul. Matejki do ul. Słowiańskiej
2513F	Głowackiego	od Szkoły Podstawowej nr 9 do ul. Warszawskiej
2550F	Gorczyńska	od ul. Wyszyńskiego do ul. Walczaka
2548F	Grobla	od ronda Św. Jerzego do ronda Grobla
2514F	Gwiaździsta	od ul. Olimpijskiej do ul. Słonecznej
2511F	Herberta	od ul. Sikorskiego do ul. Spichrzowej
2552F	Jancarza	od ul. Sikorskiego do ul. Dworcowej
2509F	Kazimierza Wielkiego	od ul. Warskiego (garaże) do Alei Odrodzenia
1400F	Kobylogórska	od mostu nad Kanałem Ulgi do ul. Strażackiej
2548F	Koniawska	od mostu nad Kanałem Ulgi do ul. Granicznej
2515F	Kosynierów Gdyńskich	od ul. Roosevelta do ul. Łokietka
2515F	Kosynierów Gdyńskich	od ul. Estkowskiego do ul. Sikorskiego
2516F	Łokietka	od ronda Kosynierów Gdyńskich do ul. Drzymały
2517F	Małyszyńska	od Zakładu Utylizacji Odpadów do ul. Dobrej
2519F	Marcinkowskiego	od parku Słowiańskiego do ul. Myśliborskiej
2518F	Matejki	od ronda Myśliborskiego do ul. Kos. Gdyńskich
2520F	Mickiewicza	od ul. Kosynierów Gdyńskich do ul. Wyszyńskiego
2521F	Mieszka I	od ul. Roosevelta do ul. Borowskiego
1417F	Mironicka	od ul. Myśliborskiej do granicy miasta
2548F	most Kanał Ulgi	nad kanałem Ulgi w ciągu ul. Grobla
2548F	most Staromiejski	nad rzeką Wartą w ciągu ul. Chrobrego
2522F	Mostowa	od ul. Obotryckiej do ul. Spichrzowej
2524F	Nowa	od ul. Walczaka do Szkoły Podstawowej nr 9
2525F	Obotrycka	od ul. Chrobrego (katedra) do ul. Herberta
2526F	Okólna	od ul. Nowej do ronda Solidarności

Numer	Nazwa ulicy	Odcinek
2527F	Olimpijska	od ronda Myśliborskiego do Alei 11 Listopada
2528F	Orląt Lwowskich	od ul. Estkowskiego do ul. Sikorskiego
2529F	Owocowa	od ul. Wyszyńskiego do ul. Szlichtynga
2530F	Piłsudskiego	od ronda Gorczyńskiego do ul. Walczaka
2531F	Pomorska	od ul. Podmiejskiej do ul. Walczaka
2548F	Poznańska	od ul. Granicznej do granicy miasta
2531F	Roosevelta	od ul. Kos. Gdyńskich do ul. Mieszka I
2532F	Siedlicka	od ul. Strażackiej do ul. Poznańskiej
2548F	Sikorskiego	od Al. Konstytucji 3 Maja do ul. Chrobrego
2533F	Sikorskiego	od ul. Chrobrego do ul. Herberta
2533F	Sikorskiego	od ul. Jancarza do ul. Dworcowej
2534F	Składowa	od ul. Dworcowej do dz. nr 5-2010/5
2535F	Słoneczna	od budynku mieszkalnego nr 42 do ul. Olimpijskiej
2536F	Słowiańska	od ul. Kos. Gdyńskich do ul. Myśliborskiej
2551F	Spichrzowa	od dz. nr 5-2010/5 do ul. Cichońskiego
2537F	Sportowa	od ul. Myśliborskiej do ul. Bajana
2538F	Staszica	od ul. Marcinkowskiego do ul. Fredry
1400F	Strażacka	od ul. Wylotowej do granicy miasta
2549F	Sybiraków	od ronda Sybiraków do ul. Warszawskiej
2539F	Szarych Szeregów	od ul. Sosnkowskiego do ul. Walczaka
2540F	Szpitalna	od ul. Warszawskiej w kierunku brzegu rzeki Warty
2541F	Śląska	od pola golfowego do ul. Wawrzyniaka
2542F	Teatralna	od ul. Cichońskiego do ul. Szpitalnej
2543F	Towarowa	od ul. Fabrycznej do ul. Śląskiej
1282F	Ulimska	od granicy miasta do ul. Kasprzaka
2544F	Walczaka	od ul. Jagiełły do ronda Gdańskiego
2533F	Warszawska	od ul. Herberta do ul. Cichońskiego
1365F	Warszawska	od ul. Podmiejskiej do granicy miasta
2545F	Wawrzyniaka	od ul. Fabrycznej do ul. Mazowieckiej
2546F	Wiejska	od ul. Owocowej do ul. Ukośnej / ul. Puszkina
1393F	Wiśniowa	od ul. Kostrzyńskiej do granicy miasta
1398F	Wylotowa	od ul. Strażackiej do granicy miasta
1409F	Żwirowa	od ul. Roosevelta do granicy miasta

Tabela 24. Wykaz dróg powiatowych na terenie gmin wiejskich MOF OW Gorzów Wlkp.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ZDP, 2015

Numer		Relacja
1282F	->	Gorzów Wlkp. – Ulim – Dzierżów – Płonica – Rudnica
1351F	->	Stare Polichno – Murzynowo
1359F	->	Zwierzyn (ul. Notecka) – Górecko – Lipki Małe – Lipki Wielkie
1365F	->	Gorzów Wlkp. – Czechów – Santok – Płomykowo – Górki Noteckie – Zwierzyn (ul. Wiejska)
1385F	->	Dębno – Cychry – Dąbroszyn
1390F	->	Świerkocin – Kwiatkowice
1391F	->	droga przez wieś Podjenin
1392F	->	Lubiszyn – Lubno – Bogdaniec – Kwiatkowice – Gostkowice

Numer		Relacja
1393F	->	Gorzów Wlkp. – Jasieniec – Chwałowice – Krzyszczyna
1394F	->	Marwice – Baczyna – Racław – Łupowo – Lubczyno – Chwałowice
1395F	->	Płonica – Krasowiec – Maszewo
1396F	->	Koszęcin – Dzierżów – Prądocin
1397F	->	Płonica – Orzelec – Glinik – Deszczno
1398F	->	Gorzów Wlkp. – Borek – Brzozowiec
1399F	->	Gorzów Wlkp. – Ciecierzyce
1400F	->	Gorzów Wlkp. – Osiedle Poznańskie – Deszczno
1401F	->	Stare Polichno – Ludzisławice – Lipki Wielkie
1402F	->	Płomykowo – Brzezina – Górki Noteckie
1403F	->	Gralewo – Płomykowo
1404F	->	Wojcieszyce – Różanki – Jańczewo
1405F	->	od dr woj. nr 151 – Łośno – Zdroisko – Czechów
1406F	->	Kłodawa – Wojcieszyce – Wawrów – Czechów
1407F	->	Santoczno – Wielisławice – Bronowice
1408F	->	droga przez wieś Rybakowo
1409F	->	Gorzów Wlkp. – Chwalęcice – Kłodawa
1410F	->	Witnica – Lubno – Marwice – Kłodawa
1411F	->	Łośno – Różanki
1412F	->	od drogi kraj. nr 22 – do drogi pow. nr F1405
1413F	->	St. Dzieduszyce – Nowiny Wielkie
1414F	->	Łąkomin – Buszów – Brzeżno
1415F	->	Tarnów – Sosny
1416F	->	Stare Dzieduszyce – Stanowice – Gorzów Wlkp.
1417F	->	Santocko – Gorzów Wlkp.
1418F	->	Mosina – Lubiszyn – Ściechów
1419F	->	Gajewo – Lubiszyn – Tarnów
1420F	->	Myślibórz – Staw – Wysoka
1421F	->	Barnówko – Dolsk – Staw
1422F	->	Staw – Karsko – Płonno
1423F	->	(Dalsze) – Mystki – PKP Ściechów
1424F	->	Ściechów – Jastrzębiec
1425F	->	Ściechów – Chłopiny

W zakresie natężenia ruchu, dane z Generalnego Pomiaru Ruchu 2015 (GPR 2015) wskazują, iż największe obciążenie przypada na drogę ekspresową S3 (średni dobowy ruch pojazdów silnikowych – SRD – na poziomie 17308 z kierunku południowego) oraz drogę krajową nr 22 (SRD na poziomie 8303 pojazdów z kierunku północno-wschodniego)[215]. Natężenie to wynika głównie z tranzytowego charakteru tych szlaków. Pomiarów GPR nie wykonuje się na terenach miast na prawach powiatu. W latach 2013 i 2014 w ramach projektu budowy północnej obwodnicy Gorzowa Wlkp. na zlecenie Urzędu Miasta wykonano pomiary na drodze krajowej nr 22. Wyniki pomiarów wskazują na intensywne wykorzystanie drogi w granicach miasta, gdzie natężenie ruchu jest porównywalne z wynikami GPR 2015 na odcinkach wlotowych do miasta – SRD 7946[216].

[215] GDDKiA: Generalny Pomiar Ruchu 2015
[216] Przebudowa ulicy Wyszyńskiego z budową rond i niezbędnej infrastruktury w Gorzowie Wlkp. Wskaźniki rezultatu. Aktualizacja na podstawie bieżącego pomiaru. Gorzów Wlkp., 2013

Schemat 33. Średniodobowy ruch pojazdów silnikowych na sieci dróg krajowych i wojewódzkich w 2015 r.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GDDKiA, 2015

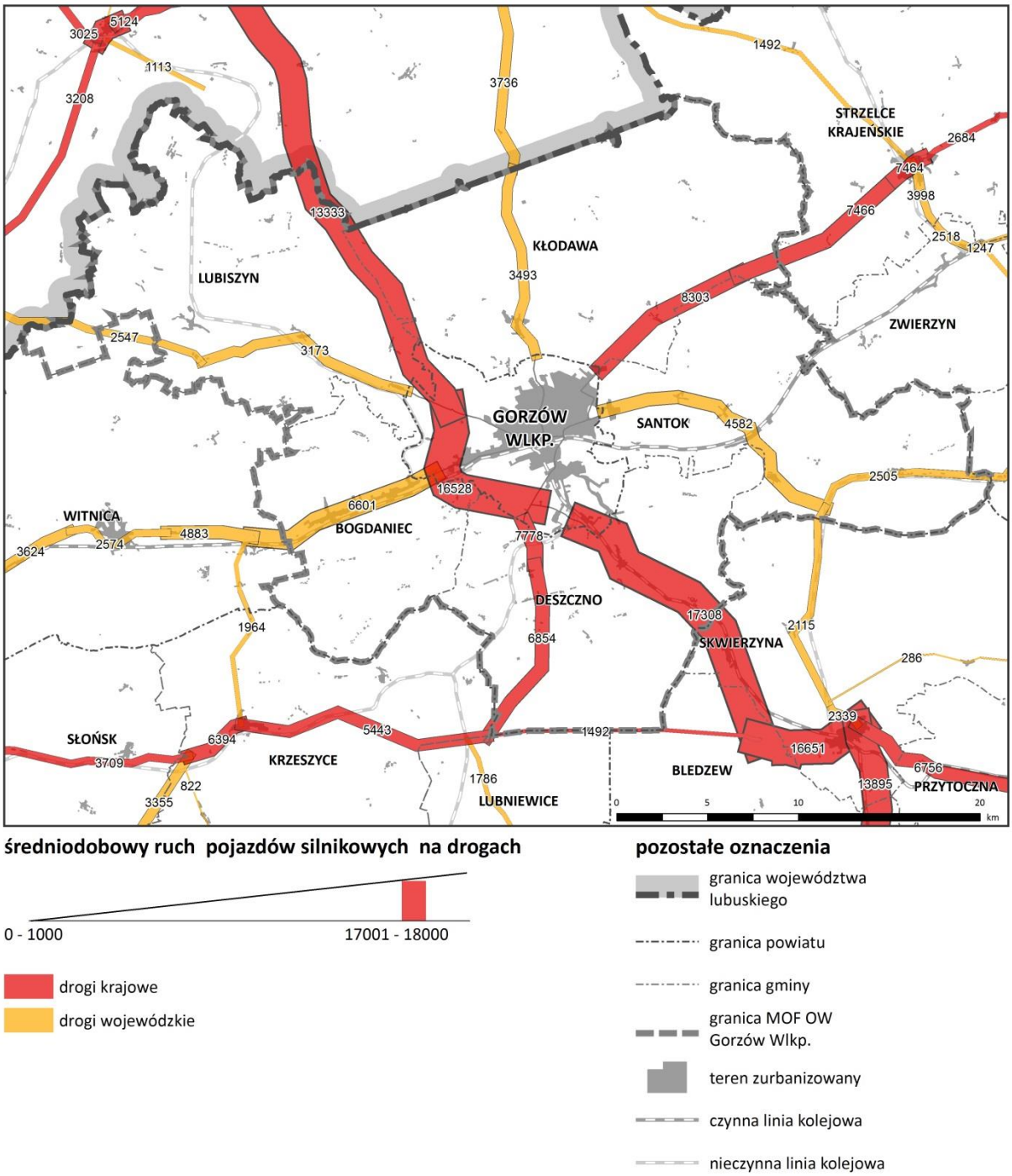

Duży ruch pojazdów silnikowych – SRD 6601 – notowany jest na odcinku drogi wojewódzkiej nr 132 (kierunek Bogdaniec, Kostrzyn nad Odrą), który wyraźnie spada wraz z oddalaniem się od centrum obszaru funkcjonalnego. Wskazuje to na duży udział dojazdów wahadłowych do pracy.

Drogi krajowe i wojewódzkie stanowią komunikacyjne powiązania zewnętrzne jak i wewnętrzne obszaru funkcjonalnego, ale są też źródłem uciążliwości. Trasa S3 omija Gorzów Wlkp. i najbardziej zurbanizowane tereny, jednak pozostałe drogi krajowe i wojewódzkie biegną przez miejscowości, które nie posiadają obwodnic, m.in. Kłodawa, Różanki, Bogdaniec, Baczyna.

Istotnym elementem infrastruktury drogowej są przeprawy przez rzeki. W obszarze MOF OW Gorzów Wlkp. zlokalizowane są 3 mosty na rzece Warcie (w ciągu drogi ekspresowej S3, w ciągu drogi krajowej nr 22 – most Lubuski, most Staromiejski). W Santoku, w ciągu drogi wojewódzkiej nr 158 umiejscowiony jest most nad Notecią oraz zlokalizowana jest przeprawa promowa, obsługująca ruch lokalny, czynna od wiosny do jesieni.

Stan dróg jest zróżnicowany. Droga ekspresowa S3 charakteryzuje się dobrym stanem i nie wymaga remontów. Gorszymi parametrami wykazuje się droga krajowa nr 22, która ze względu na słabszą nośność wymaga wzmocnienia[217]. Ponadto różny jest stan dróg wojewódzkich i powiatowych. W planach inwestycyjnych znalazły się drogi wojewódzkie nr 130, 151, 158 oraz 159[218]. W Gorzowie Wlkp. prowadzone są prace nad budową północnej obwodnicy miasta w ciągu drogi krajowej nr 22, a także nad powstaniem nowych przepraw mostowych na Warcie.

Istniejąca sieć drogowa jest wystarczająca w zakresie obsługi komunikacyjnej MOF OW Gorzów Wlkp. Siatka dróg krajowych, wojewódzkich i powiatowych tworzy spójny układ drogowy, zapewniając wewnętrzną jak i zewnętrzną dostępność komunikacyjną ośrodków miejskich oraz obszarów wiejskich zlokalizowanych na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. na dobrym poziomie. Potrzebne jest jednak odciążenie ścisłego centrum Gorzowa Wlkp. z ruchu poprzez budowę nowych przepraw mostowych.

Sieć kolejowa

Na układ sieci kolejowej w MOF OW Gorzów Wlkp. składają się dwie czynne linie o znaczeniu państwowym i regionalnym – nr 203 i 367. Pozostałe linie – nr 414, 415 i 430 – zostały wyłączone z użytkowania lub zlikwidowane, co przyczynia się do marginalizacji transportu kolejowego, zarówno w zakresie przewozów pasażerskich jak i towarowych.

Łączna długość czynnych linii kolejowych w MOF OW Gorzów Wlkp. wynosi 46 km. Przecinają one Gorzów Wlkp. oraz gminy Bogdaniec, Deszczno i Santok, przystanki kolejowe zlokalizowane są we wszystkich wymienionych gminach. Nieczynne bądź rozebrane już linie mają łączną długość 53,2 km.

[217] GDDKiA oddział w Zielonej Górze: Wyniki badań diagnostycznych na sieci dróg krajowych woj. lubuskiego w 2013 r.
[218] Plan inwestycji priorytetowych planowanych do realizacji na drogach wojewódzkich w ramach RPO – Lubuskie 2020 wraz z listą rezerwową

Schemat 34. Układ linii kolejowych
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKP S.A., 2017

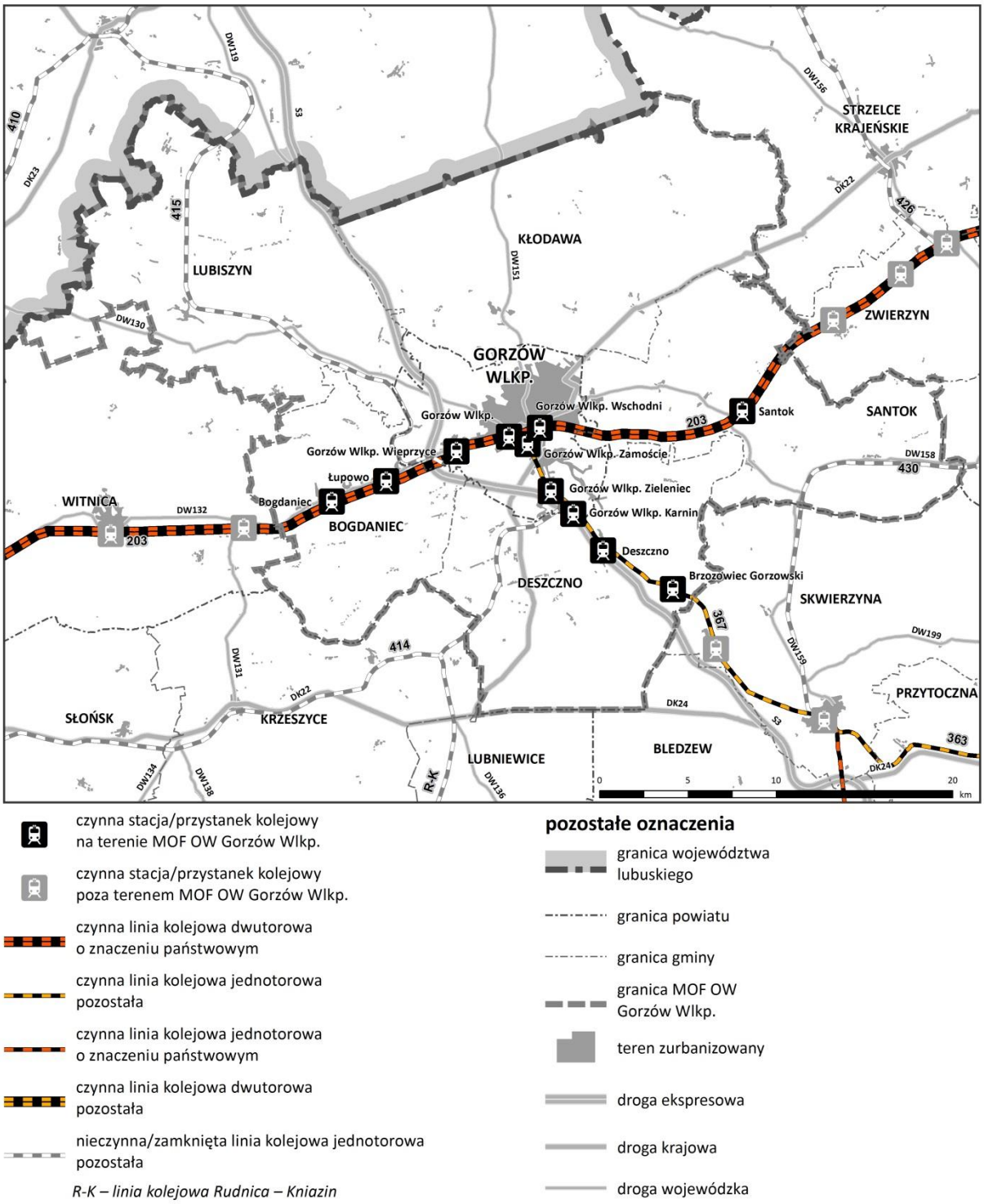

Obie czynne linie kolejowe wykorzystywane są do przewozów pasażerskich i towarowych. Przeciętna dobowa liczba pociągów towarowych na analizowanych odcinkach wynosiła w 2010 roku poniżej 15. W porównaniu z rokiem 2000 nastąpił niewielki spadek liczby pociągów towarowych na liniach nr 203 i 367[219].

[219] IGiPZ PAN: Inwestycje i działania konieczne do podjęcia przez Polskę w celu wdrożenia korytarza sieci bazowej TEN-T Bałtyk-Adriatyk na terytorium Polski – w ujęciu krajowym i wojewódzkim, w średnim oraz długim horyzoncie czasowym (do i po 2020 r.), Warszawa, 2014

Układ sieci pozwala na utworzenie połączeń kolejowych obsługujących MOF OW Gorzów Wlkp. w układzie wschód-zachód oraz w kierunku południowym. Obie czynne linie kolejowe nie są zelektryfikowane i obsługuje je trakcja spalinowa (stan na 2017 r.). Linia kolejowa nr 203 w kierunku zachodnim prowadzi do granicy państwa, po stronie niemieckiej oznaczona jest numerem KBS 209.26 i kończy się w Berlinie (Berlin-Lichtenberg). Pozwoliło to na uruchomienie bezpośredniego połączenia kolejowego z Krzyża Wlkp. przez Gorzów Wlkp. do stolicy Niemiec, które funkcjonuje od marca 2016 roku. W kierunku wschodnim linia kolejowa nr 203 posiada połączenie z linią magistralną Poznań – Szczecin, umożliwiając uruchomienie połączenia z tymi miastami. Natomiast linia kolejowa nr 367 w kierunku Zbąszynka pozwala na powiązanie z linią magistralną Berlin – Warszawa oraz stanowi najkrótszą drogę w kierunku Zielonej Góry.

Tabela 25. Wykaz linii kolejowych
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKP S.A., 2017

Numer	Odcinek	Rodzaj ruchu	Elektryfikacja	Maksymalna prędkość (km/h)	Liczba torów	Uwagi
203	Tczew – Piła Główna – Krzyż Wlkp. – granica województwa – ***granica MOF OW Gorzów Wlkp. – Gorzów Wlkp. – Bogdaniec – granica MOF OW Gorzów Wlkp.*** – granica państwa (Kostrzyn nad Odrą) – Kürstin-Kietz	pasażersko-towarowy	niezelektryfikowana	101-120	dwutorowa	–
367	Zbąszynek ***– granica MOF OW Gorzów Wlkp. – Gorzów Wlkp.***	pasażersko-towarowy	niezelektryfikowana	81-100	jednotorowa	–
414	***Gorzów Wlkp. Zieleniec – granica MOF OW Gorzów Wlkp.*** – Chyrzyno	nieczynna, zlikwidowana	niezelektryfikowana	–	jednotorowa	linia usunięta z listy zarządcy infrastruktury
415	***Gorzów Wlkp. – Gorzów Wlkp. Wieprzyce – granica województwa –*** Myślibórz	nieczynna, zlikwidowana	niezelektryfikowana	–	jednotorowa	na odcinku Gorzów Wlkp. Wieprzyce – Myślibórz usunięta z listy zarządcy infrastruktury
430	Stare Bielice – ***granica województwa*** – ***granica MOF OW Gorzów Wlkp. – Santok*** – ***granica MOF OW Gorzów Wlkp. –*** Skwierzyna	nieczynna, zlikwidowana	niezelektryfikowana	–	jednotorowa	–

Ponadto na terenie Gorzowa Wlkp. znajduje się najdłuższy zabytek techniki w Polsce – estakada kolejowa wzdłuż Warty, po której przebiega linia kolejowa nr 203. Do rejestru zabytków (nr rej. L-320/A) została wpisana w 2009 roku[220]. Jej zły stan techniczny i zwężenie do jednego toru powodują utrudnienia w ruchu pociągów. Pod koniec 2015 roku PKP PLK S.A. ogłosiło przetarg na roboty budowlane dotyczące modernizacji estakady. Poza pracami modernizacyjnymi obiektu, inwestycja obejmować będzie wymianę nawierzchni torowej, oraz renowację peronu nr 2 na stacji Gorzów Wlkp., obejmowała również budowę przystanku Gorzów Wlkp. Wschodni.

[220] Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków: rejestr zabytków nieruchomych

Drogi wodne śródlądowe

Przez teren MOF OW Gorzów Wlkp. przepływają rzeki Warta i Noteć, które stanowią międzynarodową drogę wodną E70. Warta na odcinku od ujścia Noteci do zachodniej granicy MOF OW Gorzów Wlkp. oraz Noteć zaliczane są do II klasy żeglowności[221]. Cały odcinek Warty znajdujący się w granicach MOF OW Gorzów Wlkp. stanowi fragment postulowanego Środkowoeuropejskiego Korytarza Transportowego (CETC). Żegluga wodna w MOF OW Gorzów Wlkp. jak i w województwie lubuskim nie ma większego znaczenia w przewozach towarów, a w przewozach osób ma znaczenie wyłącznie w turystyce.

Na terenie Gorzowa Wlkp. (Zawarcie) zlokalizowany jest port rzeczny, tzw. Port Zimowy, który znajduje się w złym stanie technicznym. W centrum Gorzowa Wlkp. (ul. Nadbrzeżna) zlokalizowana jest przystań rzeczna, będąca częścią bulwaru nadwarciańskiego, ponadto przy Al. 11 Listopada funkcjonuje marina. Przystań rzeczna znajduje się również na Warcie w Santoku.

[221] Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 maja 2002 r. w sprawie klasyfikacji śródlądowych dróg wodnych

Schemat 35. Transport wodny

Źródło: opracowanie własne na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 maja 2002 r. w sprawie klasyfikacji śródlądowych dróg wodnych, stan na 2017 r.

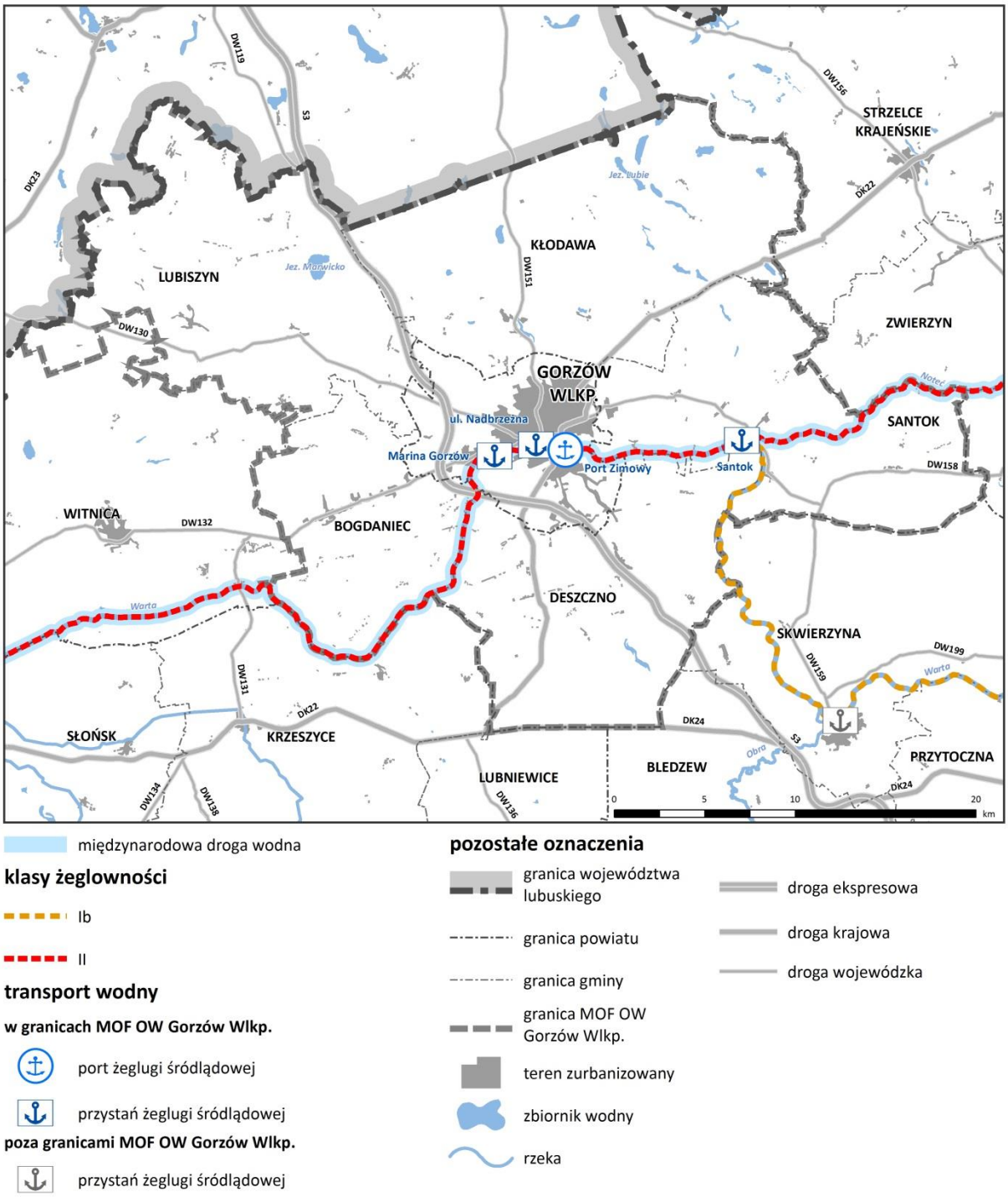

Transport lotniczy

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. działają trzy lądowiska o przeznaczeniu samolotowym w Różankach (gm. Kłodawa), Ulimiu (gm. Deszczno) oraz Leśna Baza Lotnicza w Lipkach Wielkich (gm. Santok), która tak jak baza śmigłowcowa FIEMS przy Wielospecjalistycznym Szpitalu Wojewódzkim w Gorzowie Wlkp., ze względu na

ratunkowy charakter, nie prowadzi innych operacji lotniczych. Obiekty w Lipkach Wielkich, Ulimiu i Gorzowie Wlkp. są ewidencjonowane w wykazie Urzędu Lotnictwa Cywilnego[222].

Schemat 36. Transport lotniczy
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ULC i www.lotniska.dlapilota.pl, stan na 2017 r.

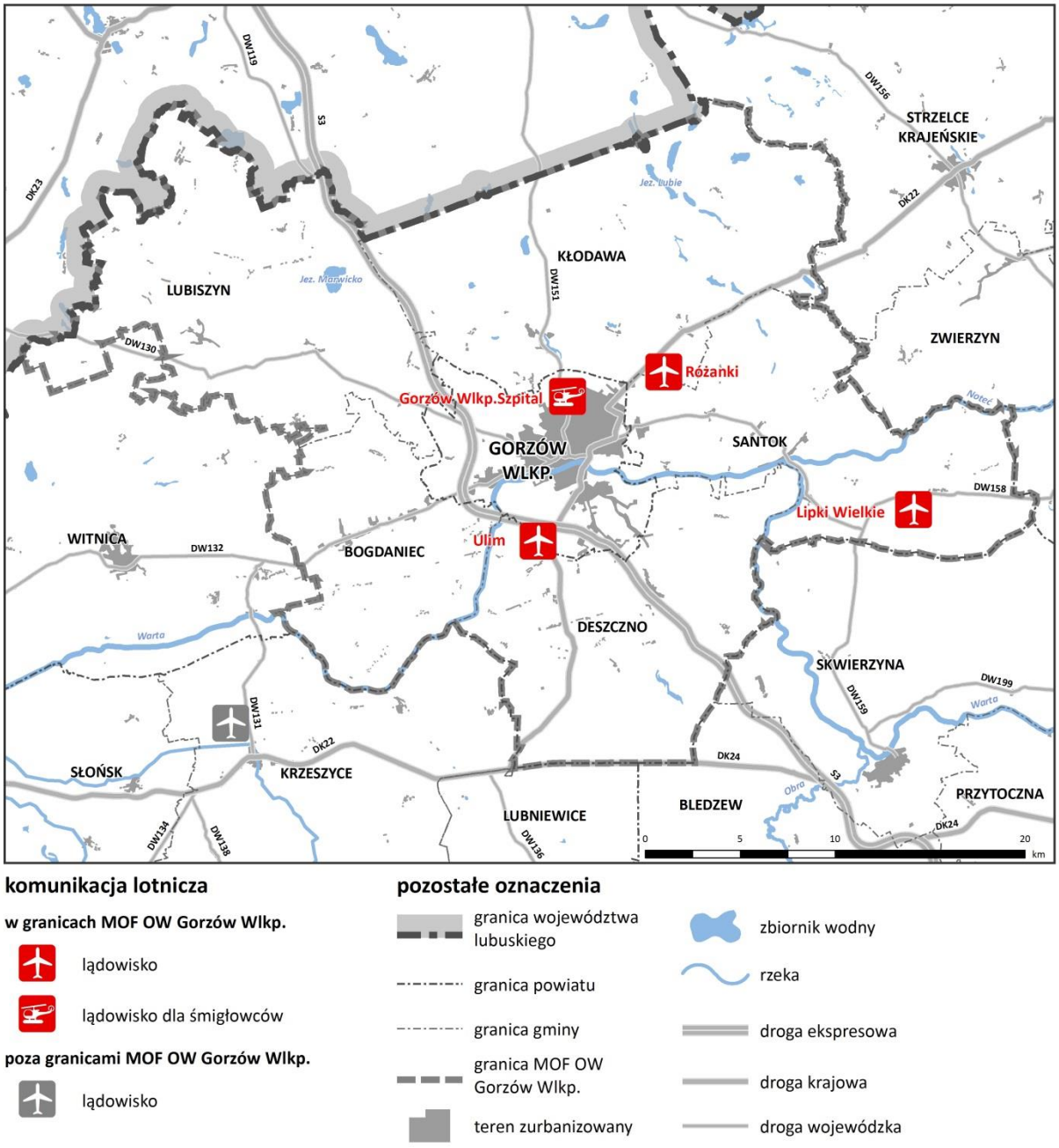

Najbliższe połączenia lotnicze w ruchu krajowym i międzynarodowym realizowane są przez następujące lotniska:

- Lotnisko Zielona Góra/Babimost, odległość ok. 95 km;
- Port Lotniczy Szczecin-Goleniów im. NSZZ Solidarność, odległość ok. 130 km;
- Port Lotniczy Poznań-Ławica im. Henryka Wieniawskiego, odległość ok. 130 km;

[222] Urząd Lotnictwa Cywilnego: Wykaz lądowisk wpisanych do ewidencji lądowisk, stan na 22 września 2017 r.

- Port Lotniczy Berlin-Schönefeld, Niemcy, odległość ok. 170 km;
- Port Lotniczy Berlin-Tegel, Niemcy, odległość ok. 195 km;

Gorzów Wlkp. posiada połączenie autobusowe z lotniskiem w Babimoście, które jest dostosowane do rozkładu lotów. Brak jest bezpośrednich połączeń transportem zbiorowym z pozostałymi portami lotniczymi.

Drogi dla rowerów i ruch rowerowy

Szlaki komunikacyjne wraz z niezbędną infrastrukturą obsługującą ruch rowerowy, zwane są potocznie ścieżkami rowerowymi. W obszarze MOF OW Gorzów Wlkp. będą to wyznaczone drogi rowerowe oraz pieszo-rowerowe, pasy wydzielone w jezdni oraz wyznaczone przejazdy drogami nieutwardzonymi.

Ruch rowerowy może być rozpatrywany zarówno w zakresie codziennego użytkowania, jak również w zakresie ruchu turystycznego. Do obszarów koncentracji i intensyfikacji ruchu rowerowego, związanego z codziennym użytkowaniem roweru jako środka transportu, są zaliczane najbardziej zurbanizowane części obszaru funkcjonalnego wraz z otaczającymi terenami. Do tej grupy możemy zaliczyć m.in. obszar miasta Gorzów Wlkp., miejscowości Kłodawa, Bogdaniec, Deszczno i inne. Są to zarówno obszary o dużej liczbie mieszkańców jak i obszary koncentracji generatorów ruchu – punktów usługowych, przedsiębiorstw, itp.

Ruch rowerowy związany z turystyką i rekreacją związany jest natomiast z terenami mniej zurbanizowanymi, o dużych walorach przyrodniczych i turystycznych.

Sieć dróg rowerowych na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. zlokalizowana jest na obszarze Gorzowa Wlkp. oraz na terenie gmin Bogdaniec, Kłodawa, liczy łącznie około 66,9 km długości[223]. W jej skład wchodzą drogi pieszo-rowerowe m.in. w ciągu ulicy Słowiańskiej w Gorzowie Wlkp. Najdłuższe odcinki zlokalizowane są w ciągu drogi krajowej nr 22 oraz wzdłuż dróg wojewódzkich nr 132 i 158.

Tabela 26. Wykaz dróg rowerowych
Źródło: BDL GUS, stan na 31.12.2016 r.

Gmina	Długość (km)
m. Gorzów Wlkp.	43,9
Bogdaniec	3,1
Deszczno	3,9
Kłodawa	9,5
Lubiszyn	3,5
Santok	3,0
Suma	**66,9**

Sieć dróg dla rowerów na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. charakteryzuje się dużym rozproszeniem, brakiem ciągłości i powiązań między jednostkami wchodzącymi w skład MOF OW Gorzów Wlkp. Istniejący układ jest siecią niekompletną, wymagającą rozbudowy i uzupełnienia.

Wprowadzenie dróg dla rowerów wpływa pozytywnie na bezpieczeństwo ruchu drogowego. Część dróg układu komunikacyjnego posiada szerokość pasa drogowego dającą możliwość budowy dróg rowerowych w istniejącym pasie drogowym. Dopuszcza się również powstanie dróg dla rowerów poza pasem drogowym. Ponadto rozwój infrastruktury rowerowej doprowadzi do zwiększenia się atrakcyjności turystycznej regionu – przecina go m.in. drugi wariant Trasy Rowerowej EuroVelo EV2 tzw. Szlak Stolic.

[223] BDL GUS, stan na 31.12.2016 r.

5.2 Transport zbiorowy

W MOF OW Gorzów Wlkp. transport zbiorowy obsługiwany jest siecią autobusową i tramwajową, mniejsze znaczenie wykazują połączenia kolejowe. W latach 2005-2013 zauważono spadek liczby osób korzystających z komunikacji miejskiej. Porównując rok 2013 i 2005 popyt na usługi transportowe zmniejszył się o ponad 30%. Wynikło to między innymi ze wzrostu poziomu motoryzacji, a także poprawy warunków drogowych w Gorzowie Wlkp. po oddaniu do użytku obwodnicy w ciągu drogi ekspresowej S3. Liczba samochodów osobowych na 1000 mieszkańców w Gorzowie Wlkp. w latach 2009 – 2016 wzrosła z poziomu 398,5 do 539,4[224].

Transport autobusowy

W Gorzowie Wlkp. funkcjonuje Miejski Zakład Komunikacji sp. z o.o. (MZK). Na mocy porozumienia między gminami, przedsiębiorstwo organizuje przewozy pasażerskie w granicach miasta Gorzów Wlkp. oraz czterech z pięciu ościennych gmin: Bogdańca, Deszczna, Lubiszyna i Santoka. MZK uruchamia 37 zwykłych miejskich i podmiejskich linii autobusowych oraz 5 linii nocnych[225].

Na terenie gminy Kłodawa transport autobusowy zapewniany jest przez Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej w Gorzowie Wlkp. sp. z o.o., uruchamiające 9 połączeń[226].

Tabor autobusowy ma umiarkowanie korzystną strukturę wiekową, tylko 20% pojazdów ma mniej niż 10 lat. Transport autobusowy nie posiada uprzywilejowania w ruchu drogowym, częściowo przekłada się to na przeciętną prędkość eksploatacyjną, która wyniosła w 2013 roku 22,4 km/h[227].

PKS Gorzów Wlkp. obsługuje ponadto ruch lokalny, regionalny i krajowy na zasadach komercyjnych. Zapewnia tym samym skomunikowanie MOF OW Gorzów Wlkp. z pozostałą częścią województwa, np. Kostrzynem nad Odrą, Skwierzyną, Strzelcami Krajeńskimi, Zieloną Górą, a także kraju, m.in. Szczecinem, Poznaniem i Wrocławiem. Główny dworzec autobusowy zlokalizowany jest w Gorzowie Wlkp. Dodatkowo przewozy autobusowe oferują również przewoźnicy prywatni.

Transport kolejowy

Ruch pasażerski prowadzony jest na odcinkach linii relacji[228]:

- (Kostrzyn nad Odrą) – ***Bogdaniec – Gorzów Wlkp. – Santok*** – (Krzyż Wlkp.),
- ***Gorzów Wlkp. – Deszczno*** – (Skwierzyna – Międzyrzecz – Zbąszynek).

Wspomniane połączenia stanowią część dłuższych relacji, wybiegających poza MOF OW Gorzów Wlkp. Kierunkami tymi są: Berlin, Kostrzyn nad Odrą, Krzyż Wlkp., Poznań, Zbąszynek, Zielona Góra i Poznań.

Połączenia komunikacyjne w ramach przewozów kolejowych obsługiwane są przez 10 stacji i przystanków kolejowych. Ruch osobowy o charakterze wewnętrznym i zewnętrznym obsługiwany jest przez Przewozy Regionalne sp. z o.o., pociągi tej spółki zatrzymują się na wszystkich czynnych obiektach. Ze stacji Gorzów Wlkp. połączenia dalekobieżne wykonuje również PKP Intercity S.A.

[224] Dane BDL GUS, stan na 31.12.2016 r.
[225] Miejski Zakład Komunikacji sp. z o.o., stan na październik 2017 r.
[226] Plan zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego dla gminy Kłodawa, Warszawa, 2015
[227] Plan zrównoważonego rozwoju Publicznego transportu zbiorowego dla miasta Gorzowa Wlkp. i gmin sąsiadujących, z którymi miasto Gorzów Wlkp. zawarło porozumienie w zakresie organizacji publicznego transportu zbiorowego, na lata 2014-2025, Reda-Gorzów Wlkp., 2013
[228] PKP PLK S.A., stan na październik 2017 r.

Tabela 27. Wykaz stacji i przystanków kolejowych
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKP S.A., 2017

Gmina	Nazwa stacji/przystanku	Kategoria PKP PLK	Opis
m. Gorzów Wlkp.	Gorzów Wlkp.	C	- główna stacja rdzenia ośrodka funkcjonalnego, - zlokalizowana w centrum miasta, - bezpośrednia bliskość dworca autobusowego, - dogodna przesiadka tramwajowa;
	Gorzów Wlkp. Wschodni	–	- przystanek kolejowy, - dogodne położenie względem dróg, - lokalizacja w obszarze śródmiejskim,
	Gorzów Wlkp. Karnin	E	- przystanek kolejowy, - dogodne położenie względem dróg, - częściowo optymalne położenie względem struktury osadniczej;
	Gorzów Wlkp. Wieprzyce	D	- przystanek kolejowy, - bezpośrednia bliskość pętli tramwajowej i autobusowej, - dogodne położenie względem dróg, - położona optymalnie względem struktury osadniczej;
	Gorzów Wlkp. Zamoście	D	- przystanek kolejowy, - brak dogodnego położenia względem dróg, - częściowo optymalne położenie względem struktury osadniczej;
	Gorzów Wlkp. Zieleniec	E	- przystanek kolejowy, - dogodne położenie względem dróg, - optymalne położenie względem struktury osadniczej;
Bogdaniec	Łupowo	E	- przystanek kolejowy, - dogodne położenie względem dróg, - położona optymalnie względem struktury osadniczej;
	Bogdaniec	E	- stacja kolejowa, - dogodne położenie względem dróg, - położona optymalnie względem struktury osadniczej;
Deszczno	Deszczno	E	- przystanek kolejowy, - dogodne położenie względem dróg, - optymalne położenie względem struktury osadniczej;
	Brzozowiec Gorzowski	E	- przystanek kolejowy, - dogodne położenie względem dróg, - optymalne położenie względem struktury osadniczej;
Santok	Santok	E	- przystanek kolejowy, - brak dogodnego położenia względem dróg, - częściowo optymalne położenie względem struktury osadniczej.

Główną stacją kolejową na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. jest stacja Gorzów Wlkp., skąd obsługiwane są m.in. połączenia dalekobieżne do Warszawy. Rejon dworca jest również ważnym węzłem przesiadkowym w skali miasta i obszaru funkcjonalnego.

Nie wszystkie stacje i przystanki charakteryzują się położeniem umożliwiającym dogodne przesiadki do innych środków transportu. Obniża to atrakcyjność transportu kolejowego oraz prowadzi do zmniejszenia znaczenia w obsłudze ruchu pasażerskiego. Mimo tego na linii kolejowej nr 203 obserwuje się najwyższe w województwie średnie dobowe potoki pasażerskie w ruchu regionalnym, dochodzące w rejonie Gorzowa Wlkp. do 1750 osób[229].

[229] Analiza stanu transportu województwa lubuskiego wraz z prognozą rozwoju, Warszawa, 2015

W miejscowości Czechów (gmina Santok) na linii kolejowej nr 203 funkcjonował przystanek osobowy, który został zlikwidowany w 1997 roku. Pozostała infrastruktura daje szanse na reaktywację przystanku.

Transport tramwajowy

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. zlokalizowana jest jedyna sieć tramwajowa w województwie lubuskim. Sieć o długości 12,2 km w całości znajduje się w granicach administracyjnych Gorzowa Wlkp. Infrastrukturą zarządza Miejski Zakład Komunikacji sp. z o.o. Do roku 2017 funkcjonowały 3 linie tramwajowe[230].

W 2012 roku zawieszono dwie linie tramwajowe, które stanowiły powiązanie sieci z dworcem kolejowym. Decyzję podjęto ze względu na złą kondycję finansową. „Strukturę wiekową taboru tramwajowego eksploatowanego na liniach gorzowskiej komunikacji miejskiej należy uznać za wyjątkowo niekorzystną. Rezultatem zaawansowanego wieku tramwajów jest awaryjność pojazdów i konieczność utrzymywania nadmiernych rezerw taborowych w stosunku do przeciętnej liczby wozów w ruchu”[231]. Spośród 35 wagonów aż 19 ma więcej niż 41 lat, a najnowsze mają więcej niż 20 lat. Niskie parametry techniczne posiadają również torowiska i trakcja, szczególnie w rejonie śródmieścia. Wraz z brakiem uprzywilejowania w ruchu drogowym przekłada się to na niską prędkość eksploatacyjną tramwajów – 15,1 km/h. Skutkiem jest brak konkurencyjności względem transportu autobusowego (przeciętna prędkość większa o ponad 7 km/h) i indywidualnego[232].

Dokument „Zintegrowany Plan Rozwoju Transportu Publicznego w Gorzowie Wlkp. na lata 2004-2013” zakładał przebudowę torowisk i pętli oraz wydłużenie torów na osiedle Ustronie, Sady i Parkowe. Cele te realizowane są ze znacznym opóźnieniem.

W roku 2017 zamknięto sieć tramwajową i rozpoczęto całkowitą modernizację torów tramwajowych, połączoną z budową nowych odcinków oraz wymianą taboru.

Tabela 28. Wykaz linii tramwajowych w Gorzowie Wlkp.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MZK Gorzów Wlkp., 2017

Linia	Trasa	Długość (km)	Czas przejazdu (min)	Liczba przystanków
1	Wieprzyce – Silwana	9	25	17
2	Wieprzyce – Piaski	7	21	17
3	Piaski – Silwana	7,5	23	16

[230] Miejski Zakład Komunikacji sp. z o.o., stan na lipiec 2016 r.
[231] Koncepcja rozwoju podsystemu tramwajowego publicznego transportu zbiorowego w Gorzowie Wlkp., Reda – Gorzów Wlkp. 2013
[232] Stan na lipiec 2016 r.

Schemat 37. Linie tramwajowe w Gorzowie Wlkp. – do roku 2017
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MZK Gorzów Wlkp., 2017

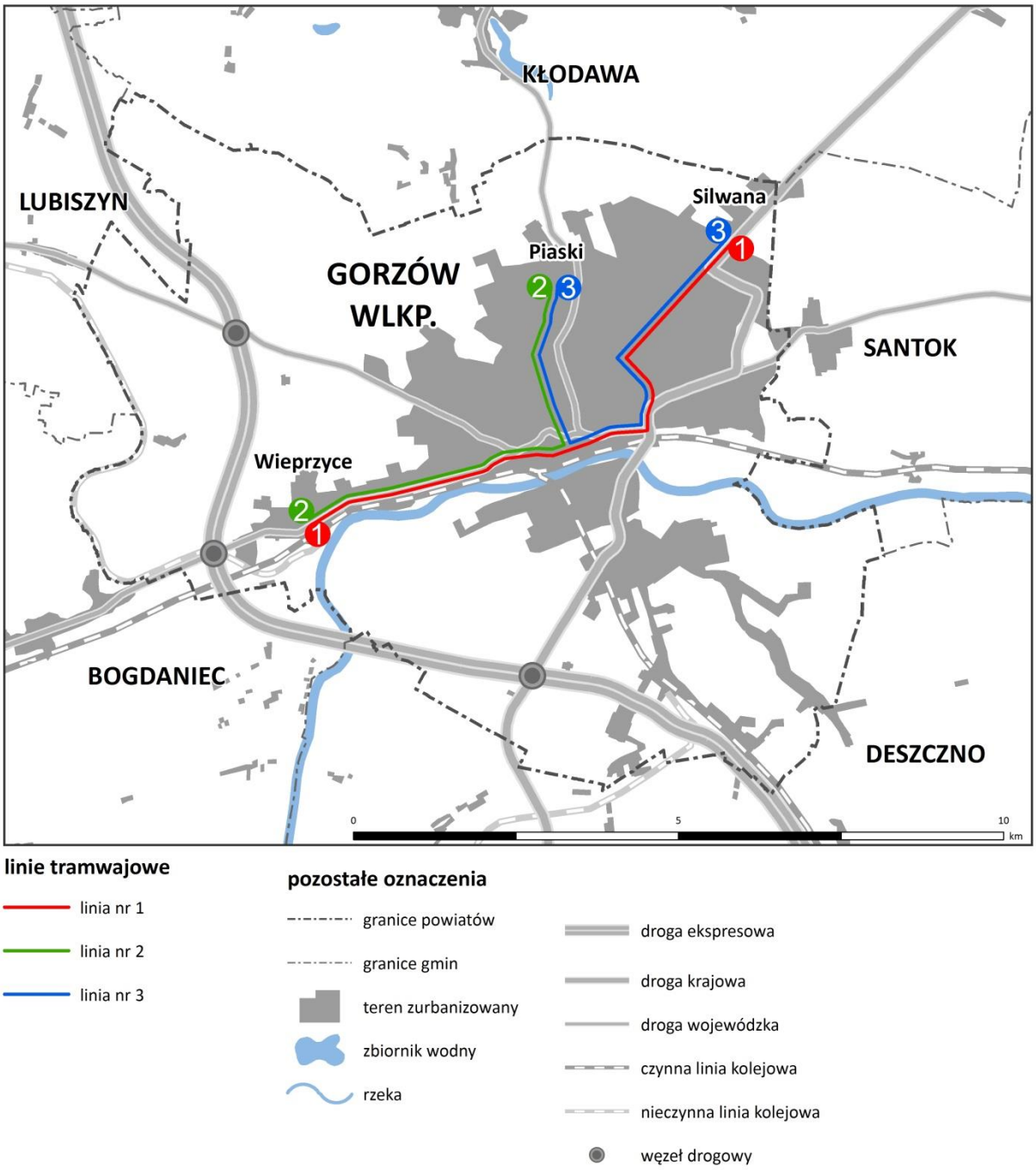

Główne węzły przesiadkowe

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. zlokalizowane są dwa zespoły przystanków wykazujące cechy węzłów przesiadkowych – miejsc, w których wielu pasażerów transportu publicznego zmienia środek transportu.

Głównym węzłem przesiadkowym na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. jest rejon stacji kolejowej Gorzów Wlkp., w obrębie którego znajduje się również główny dworzec autobusowy. Pętla tramwajowa zlokalizowana jest bezpośrednio przed wejściem na dworzec kolejowy. Natomiast najbliższy przystanek miejskiej komunikacji autobusowej znajduje się przy ul. Sikorskiego, w odległości około 200 m od dworca.

Węzłem przesiadkowym o mniejszej skali są Wieprzyce. Zlokalizowana jest tutaj stacja kolejowa, pętla tramwajowa oraz pętla autobusowa dla linii obsługujących gminę Bogdaniec.

Schemat 38. Węzły przesiadkowe
Źródło: opracowanie na podstawie danych PKP S.A., 2017

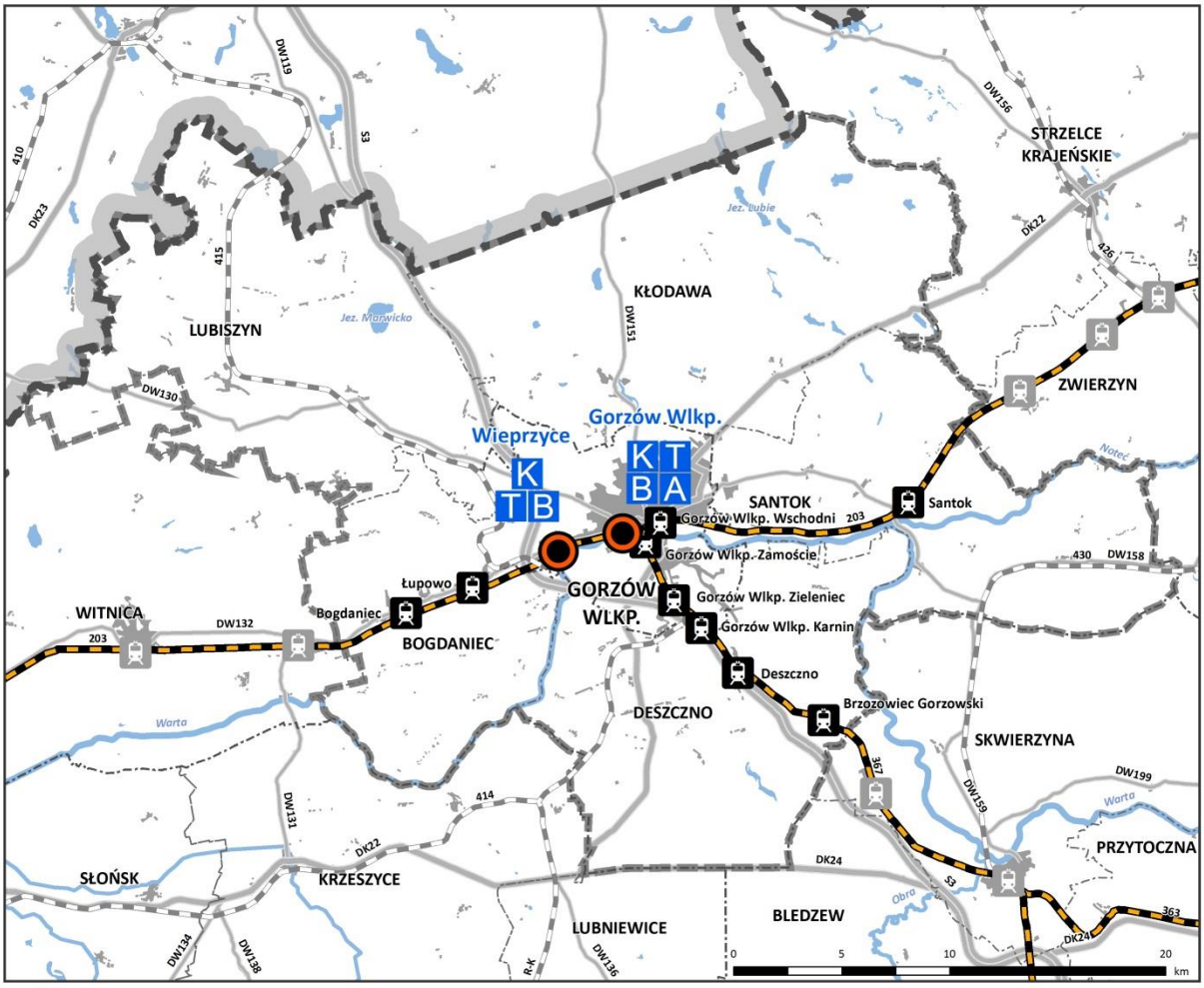

węzeł przesiadkowy

czynna linia kolejowa

nieczynna linia kolejowa

czynne stacje/przystanki kolejowe

na terenie MOF OW Gorzów Wlkp.

poza terenem MOF OW Gorzów Wlkp.

środki transportu w węzłach przesiadkowych

K kolej

T tramwaj

B autobus miejski

A autobus dalekobieżny

pozostałe oznaczenia

granica województwa lubuskiego

granica powiatu

granica gminy

granica MOF OW Gorzów Wlkp.

teren zurbanizowany

zbiornik wodny

rzeka

droga ekspresowa

droga krajowa

droga wojewódzka

Potencjalnymi węzłami przesiadkowymi są pozostałe przystanki kolejowe. Wymagają one jednak zwiększenia liczby zatrzymujących się pociągów, a także w niektórych przypadkach zmiany położenia względem sieci drogowej lub osadniczej. Rozwiązaniem jest również powstanie obiektów „Park and Ride" lub „Kiss and Ride" w rejonach przystanków kolejowych, końcowych przystanków linii autobusowych, przy drogach o dużym natężeniu ruchu.

6. Infrastruktura techniczna

6.1 Gospodarka wodna

Woda zasilająca sieć wodociągową zlokalizowaną w MOF OW Gorzów Wlkp. pobierana jest z 13 ujęć wód podziemnych, z czego 1 położone jest poza jego granicami (ujęcie w Nowinach Wielkich gm. Witnica, zaopatrujące w wodę część gminy Bogdaniec). Woda pobierana z ujęć wymaga procesów uzdatniania, głównie ze względu na zbyt wysokie zawartości żelaza oraz manganu. Na obszarze opracowania występuje 10 stacji uzdatniania wody, jedynie na ujęciu w Płomykowie oraz Ludzisławicach woda tłoczona jest bezpośrednio do wodociągu. Wszystkie ujęcia zlokalizowane w obszarze opracowania posiadają rezerwy w poborze wody, pozwalające na przyłączenie nowych odbiorców[233].

Tabela 29. **Wykaz ujęć wód oraz stacji uzdatniania wody**
Źródło: Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Gorzowie Wlkp., stan na 31.10.2017 r.

Przedsiębiorstwo wodociągowo-kanalizacyjne	wykaz Stacji Uzdatniania Wody	miasto/gmina zaopatrywana w wodę	miejscowości zaopatrywane w wodę	dobowy pobór wody w 2016 r. (m^3/d)
Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o., ul. Kos. Gdyńskich 47, 66-400 Gorzów Wlkp.	Zakład Wodociągowy: „Centralny", „Kłodawa", „Siedlice"	Gorzów Wlkp.	Gorzów Wlkp.	19004,8
		Kłodawa	Kłodawa, Chwalęcice, Wojcieszyce, Mironice, Santocko, Różanki	
		Santok	Wawrów, Czechów, Janczewo, Górki, Gralewo	
		Deszczno	Ciecierzyce, Łagodzin, Ulim, Osiedle Poznańskie, Borek, Karnin, Koszęcin, Prądocin	
		Bogdaniec	Bogdaniec, Jenin, Łupowo, Wieprzyce, Racław, Stanowice	
		Lubiszyn	Baczyna, Marwice	
Miejskie Zakłady Komunalne Sp. z o.o., ul. Kos. Mirosławskich 1, 66-460 Witnica	SUW Nowiny Wielkie	Witnica, Bogdaniec	Bogdaniec, Chwałowice, Gostkowice, Jasiniec, Jeninek, Jeniniec, Jeże, Jeżyki, Krzyszczyna, Krzyszczynka, Kwiatkowice, Lubczyno, Motylewo, Podjenin, Roszkowice, Wieprzyce, Włostów	752
Gminna Spółka Wodno-Ściekowa w Santoku z/s w Lipkach Wielkich, ul. Szosowa 98 A, Lipki Wielkie, 66-431 Santok	SUW Ludzisławice – nie jest prowadzony proces uzdatniania	Santok	Lipki Wielkie, Ludzisławice, Nowe Polichno, Stare Polichno, Jastrzębnik	173
Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o., ul. Kos. Gdyńskich 47, 66-400 Gorzów Wlkp.	BRAK SUW	Santok	Płomykowo, Santok	67
	SUW Maszewo	Deszczno	Białobłocie, Bolemin, Brzozowiec, Deszczno, Dzierżów, Glinik, Karnin, Kiełpin, Krasowiec, Maszewo, Płonica,	537

[233] Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Gorzowie Wlkp., stan na 31.10.2017 r.

Przedsiębiorstwo wodociągowo-kanalizacyjne	wykaz Stacji Uzdatniania Wody	miasto/gmina zaopatrywana w wodę	miejscowości zaopatrywane w wodę	dobowy pobór wody w 2016 r. (m^3/d)
			Dziersławice	
Zakład Komunalny Gminy Kłodawa, ul. Dębowa 3, Różanki, 66-415 Kłodawa	SUW Łośno	Kłodawa	Łośno	71
	SUW Zdroisko		Santoczno, Zdroisko, Rybakowo	135
Zakład Usług Komunalnych, ul. Dworcowa 30 A, 66-433 Lubiszyn	SUW Lubiszyn	Lubiszyn	Lubiszyn, Chłopiny, Ściechów, Ściechówek, Tarnów	355
	SUW Staw		Staw, Kozin, Podlesie, Smoliny	106
	SUW Lubno		Lubno, Wysoka	205
	SUW Gajewo		Gajewo, Mystki, Brzeźno, Dzikowo	46

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. obowiązują strefy ochronne ujęć wód ustanowione rozporządzeniami Dyrektora Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej w Poznaniu. Wyznaczenie stref ma na celu zapewnienie odpowiedniej jakości wody ujmowanej do zaopatrzenia ludności w wodę przeznaczoną do spożycia oraz zaopatrzenia zakładów wymagających wody wysokiej jakości, a także ochronę zasobów wodnych[234]. Dla zestawionych poniżej ujęć zostały ustalone strefy ochronne ujęć wód – tereny ochrony bezpośredniej i tereny ochrony pośredniej, w granicach których obowiązują zakazy, nakazy i ograniczenia w zakresie użytkowania gruntów oraz korzystania z wody.

Tabela 30. Strefy ochronne ujęć wód
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RZGW Poznań oraz RZGW Wrocław (stan na 31.10.2017 r.)

Adres publikacyjny	Tytuł rozporządzenia
Dz. U. Woj. Lubus. z 2009 r., Nr 106, poz. 1415	Rozporządzenie Dyrektora Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej w Poznaniu z dnia 1 października 2009 r. w sprawie ustanowienia strefy ochronnej ujęcia wody podziemnej „Siedlice" dla miasta Gorzowa Wlkp.
Dz. U. Woj. Lubus. z 2014 r., poz. 461	Rozporządzenie Dyrektora Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej w Poznaniu z dnia 19 lutego 2014 r. w sprawie ustanowienia strefy ochronnej komunalnego ujęcia wody dla miasta Gorzowa Wlkp., ujęcie „Kłodawa" w miejscowości Kłodawa
Dz. U. Woj. Lubus. z 2016 r., poz. 1216	Rozporządzenie Dyrektora Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej w Poznaniu z dnia 7 czerwca 2016 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia strefy ochronnej komunalnego ujęcia wody dla miasta Gorzowa Wielkopolskiego, ujęcie „Kłodawa" w miejscowości Kłodawa
Dz. U. Woj. Lubus. z 2014 r., poz. 460	Rozporządzenie Dyrektora Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej w Poznaniu z dnia 19 lutego 2014 r. w sprawie ustanowienia strefy ochronnej komunalnego ujęcia wody w miejscowości Gorzów Wlkp., ujęcie „Centralne"
Dz. U. Woj. Lubus. z 2016 r., poz. 1215	Rozporządzenie Dyrektora Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej w Poznaniu z dnia 7 czerwca 2016 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia strefy ochronnej komunalnego ujęcia wody w miejscowości Gorzów Wielkopolski, ujęcie „Centralne"

System wodociągowy MOF OW Gorzów Wlkp. tworzy sieć przewodów o łącznej długości 1008,7 km. Od 2006 r. długość sieci wodociągowej wzrosła o 339,6 km, co związane jest z licznymi inwestycjami w zakresie rozbudowy infrastruktury wodociągowej[235].

[234] Ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. Prawo wodne (Dz. U. z 2017 r. poz. 1566 z późn. zm.)
[235] Dane GUS, stan na 31.12.2016 r.

Wykres 8. Długość czynnej sieci rozdzielczej
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z GUS, stan na 31.12.2016 r.

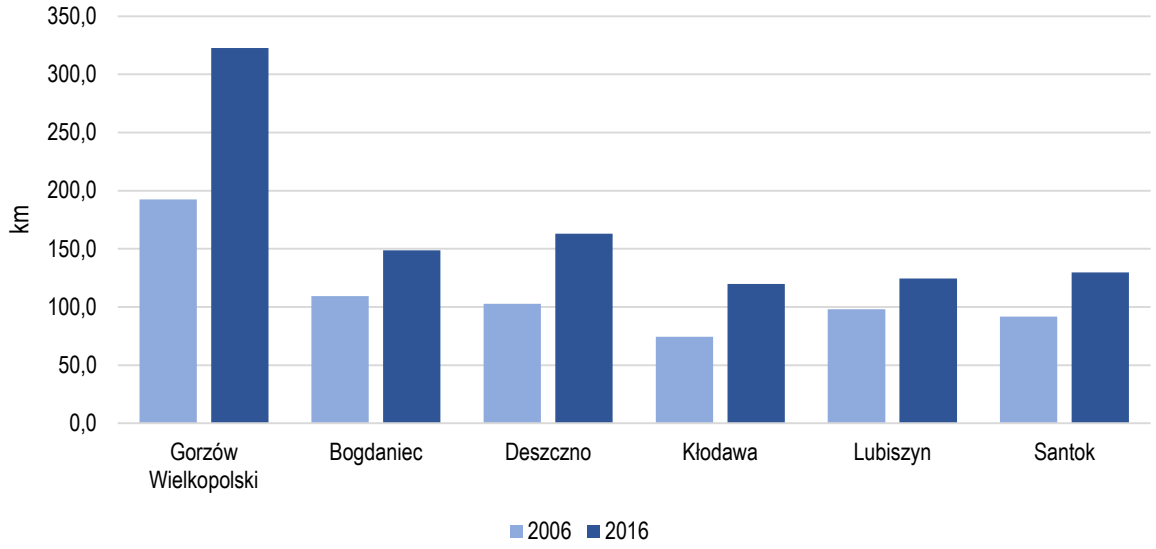

Największy rozwój infrastruktury wodociągowej zaobserwowano w gminie Kłodawa, a także w rdzeniu obszaru funkcjonalnego. Przeprowadzenie tak licznych inwestycji było możliwe m.in. ze względu na współfinansowanie ze środków Unii Europejskiej.

Tabela 31. Charakterystyka sieci wodociągowej
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, *stan na 31.12.2016 r., **stan na 31.12.2015 r.

Gmina/obszar	liczba osób korzystających z sieci**	długość sieci wodociągowej [km]*	korzystający z wodociągu w % ogółu ludności**
m. Gorzów Wlkp.	123 750	322,8	100
Bogdaniec	7 069	148,8	99,7
Deszczno	7 225	163,0	76,7
Kłodawa	8 192	119,9	98,7
Lubiszyn	5 692	124,4	82,5
Santok	7 789	129,8	90,8
MOF OW Gorzów Wlkp.	159 717	1 008,7	97,6

Analiza powyższych danych wskazuje, że poziom zwodociągowania MOF OW Gorzów Wlkp. jest wyższy w stosunku do województwa lubuskiego (94,4%). Najsłabiej rozwiniętą sieć wodociągową ma gmina Deszczno, natomiast najlepiej – miasto Gorzów Wlkp., gdzie 100% mieszkańców objętych jest systemem zbiorowego zaopatrzenia w wodę. Należy także zauważyć, że gminy wiejskie Bogdaniec, Kłodawa oraz Santok charakteryzują się wysokim odsetkiem osób korzystających z wodociągu, który wynosi ponad 90%[236].

Ogółem z sieci wodociągowej korzysta 159 717 osób zamieszkujących MOF OW Gorzów Wlkp. W dalszym ciągu występuje dysproporcja w rozwoju infrastruktury wodociągowej między obszarami miejskimi, gdzie dostęp do zbiorowego zaopatrzenia w wodę ma 100% mieszkańców, a obszarami wiejskimi, gdzie z wodociągu korzysta 90,3% ogółu mieszkańców.

[236] Dane GUS, stan na 31.12.2015 r.

Schemat 39. Dostęp do sieci wodociągowej
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, stan na 31.12.2015 r.

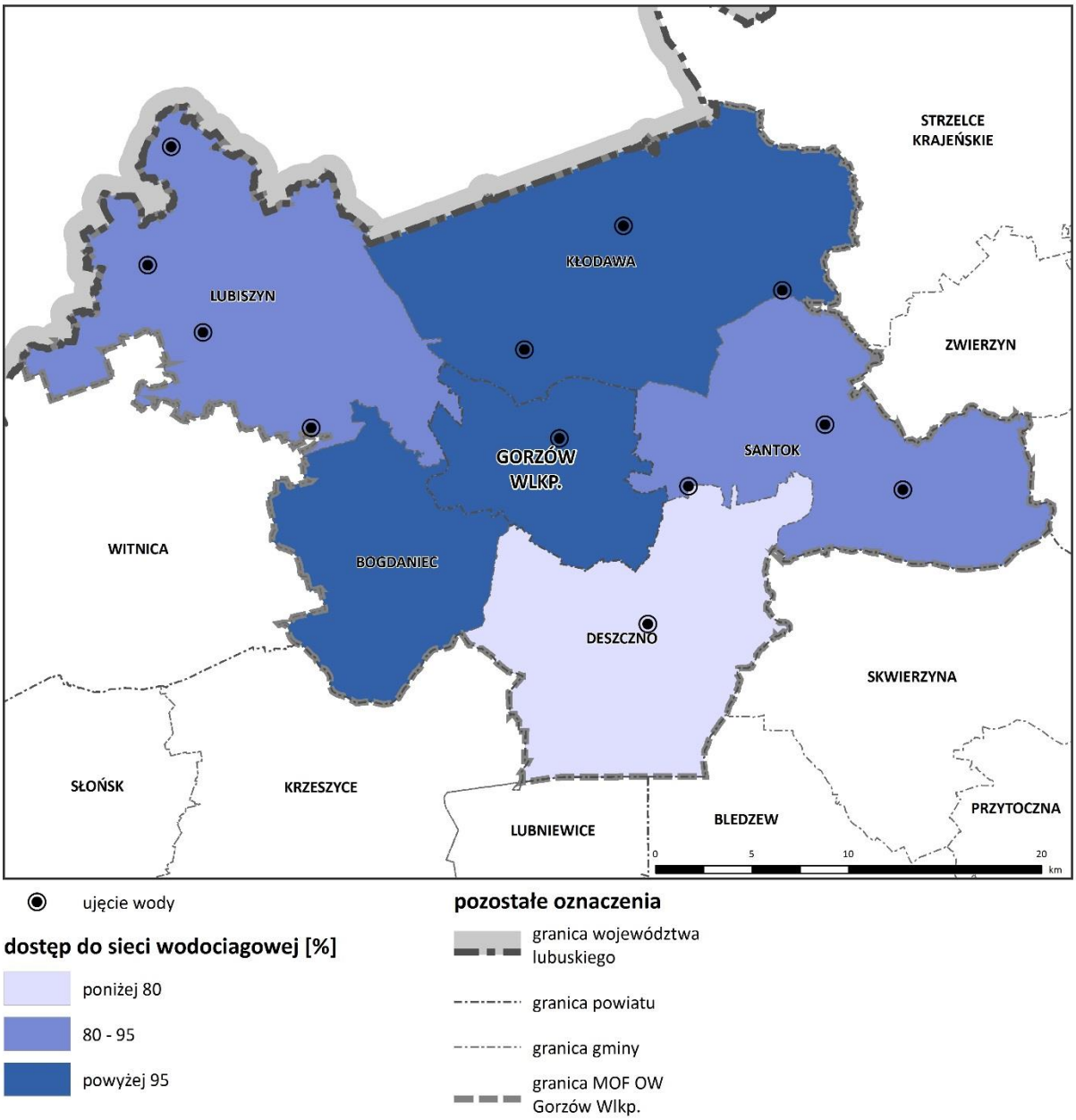

Roczne zużycie wody w granicach MOF OW Gorzów Wlkp. wynosi 8957,0 tys. m^3, największa ilość wody wykorzystywana jest na cele gospodarstw domowych (55,2% ogólnego zużycia), natomiast na cele przemysłu – 23,7%[237].

Zakłady przemysłowe pobierają łącznie 2127 tys. m^3 wody[238]. Największy pobór notuje Elektrociepłownia Gorzów, która wodę do celów technologicznych pobiera poprzez własne ujęcie powierzchniowe z rzeki Warty, natomiast wodę do celów bytowych kupuje od Przedsiębiorstwa Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o. w Gorzowie

[237] Dane GUS, stan na 31.12.2016 r.
[238] ibid.

Wlkp. Pobór wody powierzchniowej na cele technologiczne elektrociepłowni w 2016 roku wyniósł 1662,285 tys. m^3 [239].

Wykres 9. Zużycie wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności w ciągu roku
Źródło: opracowanie własne na podstawie na podstawie danych GUS, stan na 31.12.2016 r.

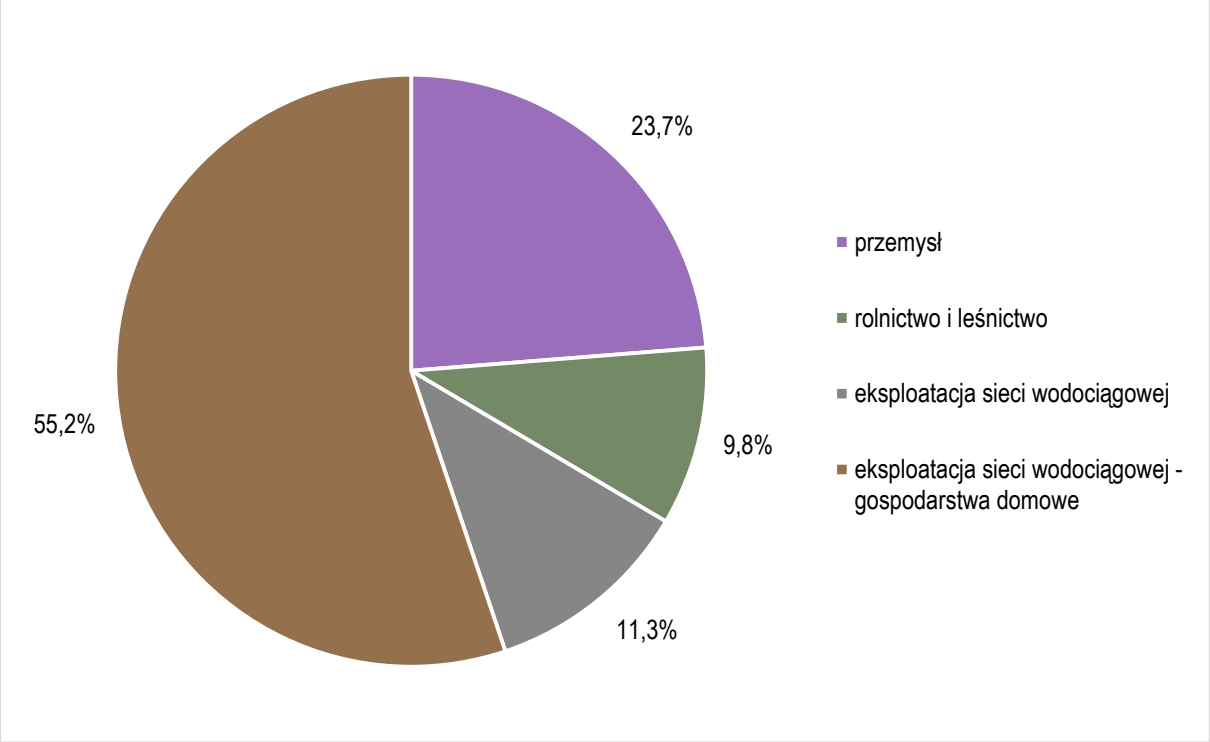

W 2015 r. zakończyła się realizacja projektu pn. „Uporządkowanie gospodarki wodno-ściekowej na obszarze Związku Celowego Gmin MG-6", współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej. Projekt był realizowany we wszystkich gminach MOF OW Gorzów Wlkp. W ramach projektu wybudowano 64,21 km oraz wymieniono 8,33 km sieci wodociągowej, dzięki której ok. 1020 mieszkańców uzyskało dostęp do zbiorowego zaopatrzenia w wodę. W poszczególnych gminach zrealizowano następujące długości sieci wodociągowej:

- Gorzów Wlkp.– 25,86 km;
- Deszczno – 4,12 km;
- Kłodawa – 5,70 km;
- Lubiszyn – 19,66 km;
- Santok – 8,87 km oraz wymieniono 8,33 km[240].

Realizacja inwestycji pozwoliła na zmniejszenie strat wody oraz awaryjności systemu wodociągowego. Nowo wybudowane sieci zostały zaprojektowane jako pierścieniowe, umożliwiając późniejszą ich rozbudowę. Zakres projektu obejmował także remont trzech głównych stacji uzdatniania wody: ZW Centralny, ZW Kłodawa, ZW Siedlice[241].

6.2 Gospodarka ściekowa

System zbiorowego odprowadzania ścieków na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. tworzy sieć przewodów kanalizacyjnych o łącznej długości 652,7 km, w tym w granicach miasta – 319,3 km, natomiast na obszarze

[239] PGE Górnictwo i Energetyka Konwencjonalna S.A. Oddział Elektrociepłownia Gorzów
[240] Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o. w Gorzowie Wlkp.
[241] ibid.

wiejskim – 333,4 km[242]. Od 2006 r. długość sieci kanalizacyjnej wzrosła o 366,4 km, związane jest to z licznymi inwestycjami w zakresie rozbudowy infrastruktury kanalizacyjnej. W ciągu ostatnich 10 lat o ponad 200% wzrosła długość czynnej sieci kanalizacyjnej na obszarach wiejskich. Największy wzrost długości miał miejsce w gminie Deszczno, w której od 2006 r. długość sieci kanalizacyjnej wzrosła pięciokrotnie.

Wykres 10. Długość czynnej sieci kanalizacyjnej
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, stan na 31.12.2016 r.

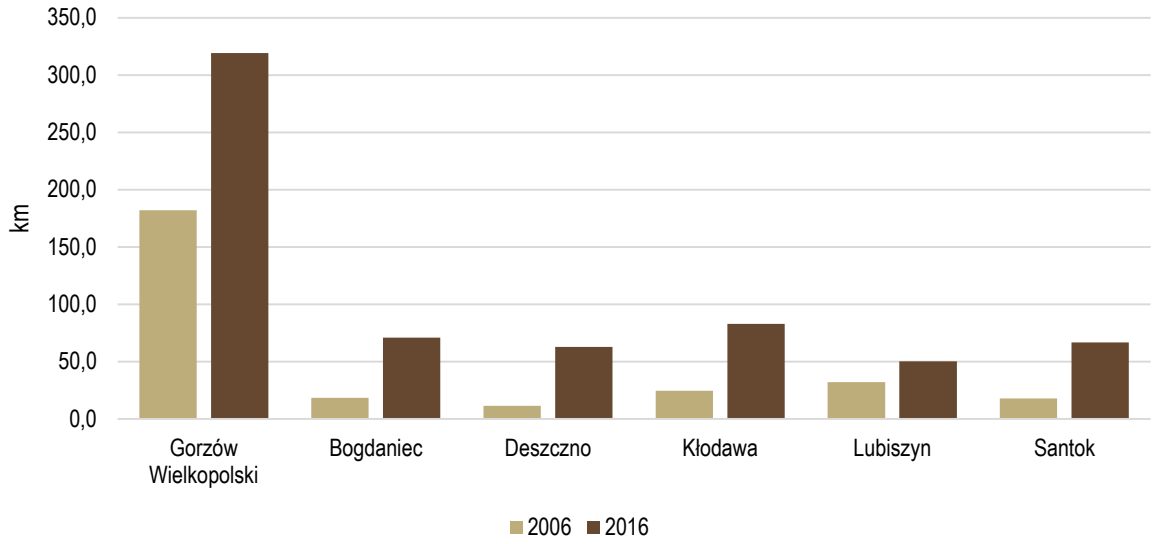

Tabela 32. Charakterystyka sieci kanalizacyjnej
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, *stan na 31.12.2016 r., **stan na 31.12.2015 r.

Gmina/obszar	liczba osób korzystających z sieci**	długość sieci kanalizacyjnej* [km]	korzystający z kanalizacji w % ogółu ludności**
m. Gorzów Wlkp.	123630	319,3	99,9
Bogdaniec	3829	70,9	54,0
Deszczno	4887	62,7	52,3
Kłodawa	5170	83,0	62,3
Lubiszyn	1706	50,1	24,7
Santok	5789	66,7	70,5
MOF OW Gorzów Wlkp.	**145 011**	**652,7**	**88,6**

Z sieci kanalizacyjnej na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. korzysta 145 011 osób, co stanowi 88,6% ogółu mieszkańców. Jest to wartość wyższa w stosunku do wskaźnika dla całego województwa lubuskiego (72,7%). W dalszym ciągu występuje duża dysproporcja w rozwoju infrastruktury kanalizacyjnej. Na obszarach miast dostęp do zbiorowego odprowadzenia ścieków ma 99,9% mieszkańców, natomiast na obszarach wiejskich 53,7% ogółu mieszkańców korzysta z kanalizacji[243].

Najlepszy dostęp do zbiorowego systemu odprowadzania ścieków mają mieszkańcy miasta Gorzów Wlkp., gdzie udział korzystających z kanalizacji wynosi 99,9% ogółu mieszkańców[244]. Natomiast najsłabiej

[242] Dane GUS, stan na 31.12.2015 r.
[243] Dane GUS, stan na 31.12.2015 r.
[244] ibid.

zorganizowaną gospodarkę ściekową posiada gmina Lubiszyn. W roku 2014 i 2015 zrealizowano liczne inwestycje w ramach projektu pn. „Uporządkowanie gospodarki wodno-ściekowej na obszarze Związku Celowego Gmin MG-6", który był współfinansowany ze Środków Unii Europejskiej. W ramach projektu zostało wybudowane 143,33 km oraz wymienione 15,33 km sieci kanalizacyjnej, dzięki której ok. 13800 mieszkańców uzyskało dostęp do zbiorowego odprowadzenia ścieków. W poszczególnych gminach zrealizowano następujące długości sieci kanalizacyjnej[245]:

- Gorzów Wlkp. – 38,19 km oraz wymieniono 15,33 km,
- Bogdaniec – 25,23 km,
- Deszczno – 36,07 km z 37,86 km (w trakcie realizacji dwa zadania),
- Kłodawa – 17,62 km,
- Santok – 24,43 km.

Zakres projektu obejmował także rozbudowę i modernizację oczyszczalni ścieków w Gorzowie Wlkp. w zakresie urządzeń i obiektów części osadowej. Rozruch technologiczny przebudowanych lub zmodernizowanych urządzeń zakończył się w II kwartale 2015 r. Projekt obejmował także przebudowę dwóch głównych przepompowni ścieków w Gorzowie Wlkp. – „Piaski" i „Kasprzaka" oraz renowację kolektorów ściekowych[246].

Gminy należące do MOF OW Gorzów Wlkp. wspólnie realizują politykę dotyczącą gospodarki ściekowej w ramach Związku Celowego Gmin MG-6. Poza wspólnymi inwestycjami mającymi na celu rozbudowę sieci kanalizacyjnej, polega ona także na odprowadzaniu ścieków z części miejscowości do oczyszczalni w Gorzowie Wlkp. Jest to oczyszczalnia z podwyższonym usuwaniem biogenów. Jej średnia przepustowość wg projektu wynosi 27000 m^3/d. Poza ściekami z miejskiego ośrodka wojewódzkiego odprowadzane są do niej ścieki z części miejscowości z gmin Bogdaniec, Deszczno, Kłodawa, Lubiszyn oraz Santok.

W granicach opracowania znajduje się jedna aglomeracja Gorzów Wlkp. przyjęta Uchwałą Nr XX/172/12 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie wyznaczenia aglomeracji Gorzów Wlkp. Wielkość aglomeracji została określona na 194 894 RLM, a ścieki kierowane są do oczyszczalni w Gorzowie Wlkp. Obszar aglomeracji obejmuje:

- miasto Gorzów Wlkp.,
- część gminy Bogdaniec – Bogdaniec, Jenin, Motylewo, Łupowo,
- część gminy Deszczno – Deszczno, Karnin, Os. Poznańskie, Glinik, Maszewo, Ulim, Łagodzin,
- część gminy Kłodawa – Kłodawa, Różanki, Różanki Szklarnie, Chwalęcice, Wojcieszyce, Santocko, Mironice,
- część gminy Lubiszyn – Baczyna, Marwice, Kolonia Marwice, Lubno,
- część gminy Santok – Santok, Janczewo, Gralewo, Stare Polichno, Wawrów, Czechów.

Na terenach objętych aglomeracją prowadzona jest realizacja zadań zgodnie z założeniami Krajowego Programu Oczyszczania Ścieków Komunalnych (KPOŚK), który jest podstawowym instrumentem wdrożenia wymagań dotyczących systemów kanalizacji i oczyszczalni ścieków komunalnych wynikających z dyrektywy 91/271/EWG. W 2016 r. aglomeracja Gorzów Wielkopolski wypełniła zobowiązania wynikające z postanowień dyrektywy 91/271/EWG.

[245] Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o. w Gorzowie Wlkp.
[246] ibid.

Schemat 40. Granice aglomeracji ściekowej Gorzów Wlkp.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Uchwały Nr XX/172/12 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie wyznaczenia aglomeracji Gorzów Wlkp.

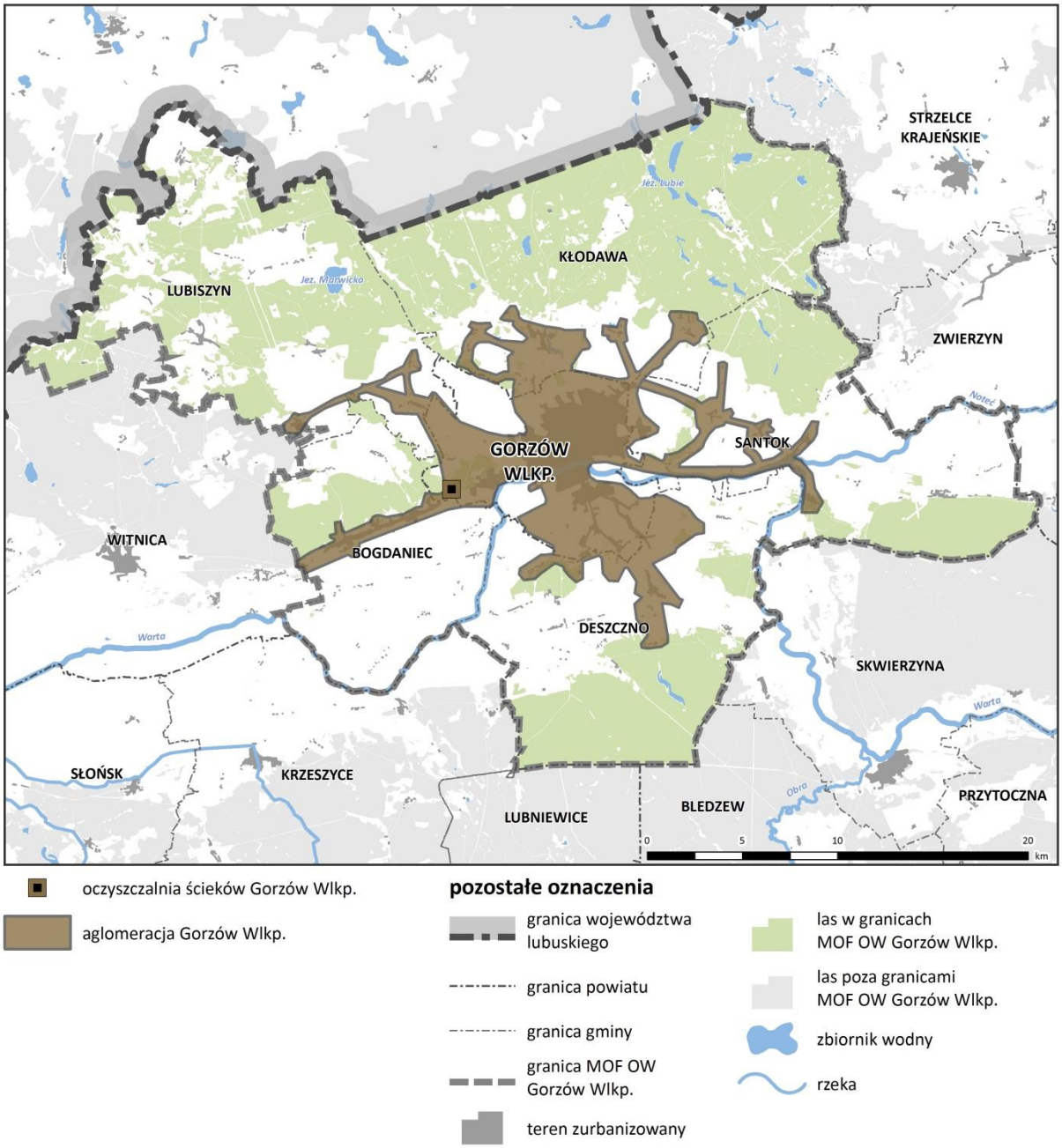

Zgodnie z danymi GUS (stan na 31.12.2016 r.) na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. funkcjonują 3 oczyszczalnie ścieków. Oprócz wyżej wspomnianej oczyszczalni z podwyższonym usuwaniem biogenów w Gorzowie Wlkp., w granicach obszaru funkcjonalnego zlokalizowane są także 2 oczyszczalnie biologiczne. Pierwsza z nich znajduje się w Lubiszynie. Jej rozbudowa została zakończona w 2015 r., dzięki czemu osiągnęła projektowaną przepustowość wynoszącą 305 m^3/d. Do oczyszczalni przyłączeni są mieszkańcy z miejscowości Lubiszyn oraz Tarnów. Na oczyszczalni występuje znaczna rezerwa przepustowości, pozwalająca na rozwój sieci kanalizacyjnej w gminie Lubiszyn, m.in. budowę kanalizacji w miejscowości Wysoka. Druga biologiczna oczyszczalnia zlokalizowana jest w miejscowości Lipki Wielkie, gm. Santok. Jej docelowa przepustowość będzie wynosić 150 m^3/d.

Schemat 41. Dostęp do sieci kanalizacyjnej oraz lokalizacja oczyszczalni ścieków
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, stan na 31.12.2015 r.

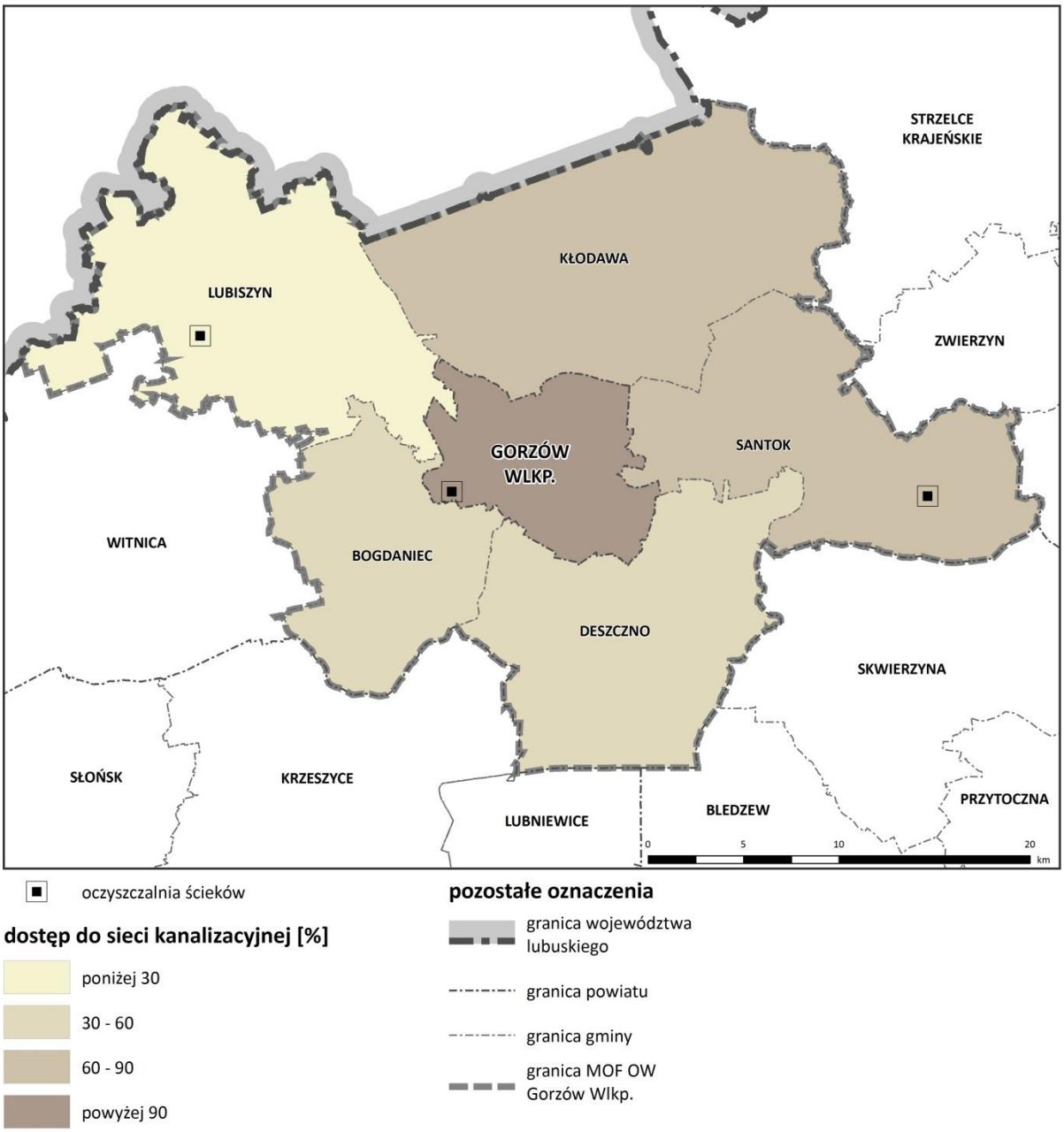

Ilość ścieków oczyszczonych na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. wraz z wodami infiltracyjnymi oraz ściekami dowożonymi wynosi 6757,0 tys. m^3/rok, w tym ścieki odprowadzone do kanalizacji to 5551,0 tys. m^3/rok. Ścieki z obszarów nieobjętych kanalizacją odprowadzane są do zbiorników bezodpływowych, a następnie transportowane do stacji zlewnych. Liczba zbiorników bezodpływowych wynosi 4920. Prognozuje się, że w kolejnych latach liczba zbiorników bezodpływowych będzie maleć, ze względu na prowadzone inwestycje, m.in. projekt pn. „Uporządkowanie gospodarki wodno-ściekowej na obszarze Związku Celowego Gmin MG-6". Innym indywidualnym rozwiązaniem są przydomowe oczyszczalnie ścieków. W granicach MOF OW Gorzów Wlkp. eksploatowanych jest 325 przydomowych oczyszczalni[247].

[247] Dane GUS, stan na 31.12.2016 r.

6.3 Gospodarka odpadami

MOF OW Gorzów Wlkp. jest objęty zorganizowanym systemem gospodarki odpadami, który działa w oparciu o dokumenty na szczeblu krajowym, m.in. Krajowy Program Gospodarki Odpadami oraz na szczeblu wojewódzkim – Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych. Gminy zakwalifikowane do obszaru funkcjonalnego mają wspólną politykę w zakresie gospodarowania odpadami realizowaną w ramach Związku Celowego Gmin MG-6.

Zgodnie z Aktualizacją Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych w województwie lubuskim wyznaczono 4 regiony gospodarki odpadami: centralny, północny, wschodni oraz zachodni. Ponadto 3 gminy (Skwierzyna, Przytoczna, Pszczew) zostały włączone do systemu gospodarki odpadami funkcjonującego na obszarze województwa wielkopolskiego – region III.

Zgodnie z powyższym podziałem, obszar MOF OW Gorzów Wlkp. zakwalifikowany został do regionu północnego. Na podstawie wskazań w Aktualizacji Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych, odpady wytwarzane w gminach muszą być kierowane wyłącznie do wyznaczonych zakładów zagospodarowania odpadów. Dla regionu północnego funkcję Regionalnej Instalacji do Przetwarzania Odpadów Komunalnych (RIPOK) pełni zakład w Gorzowie Wlkp. Zakład wyposażony jest w instalację do mechaniczno-biologicznego przetwarzania odpadów komunalnych, instalację do przetwarzania selektywnie zebranych odpadów zielonych i innych bioodpadów oraz instalację do składowania odpadów. Ponadto, w Gorzowie Wlkp. składowane są także odpady niebezpieczne oraz zawierające azbest. W granicach obszaru funkcjonalnego zlokalizowane są także dwa składowiska odpadów innych niż niebezpieczne, na których nie są składowane odpady komunalne. Jedno znajduje się w Janczewie (gmina Santok), gdzie gromadzony jest żużel oraz popiół pochodzący głównie z Elektrociepłowni Gorzów. Drugie natomiast mieści się na terenie elektrociepłowni i jest to osadnik namułów służący do składowania osadów z dekarbonizacji wody. W województwie lubuskim działają dwie spalarnie odpadów medycznych, jedna z nich zlokalizowana jest w Gorzowie Wlkp. przy Zespole Szpitalnym przy ul. Dekerta[248].

Odpady komunalne

Na podstawie deklaracji złożonych w 2016 r. 134 010 mieszkańców MOF OW Gorzów Wlkp. objętych było zorganizowaną zbiórką odpadów komunalnych. z obszaru gmin należących do MOF OW Gorzów Wlkp. zebrano ogółem 58 001,424 Mg odpadów komunalnych. Największy udział w strumieniu odpadów komunalnych miały zmieszane odpady komunalne (ok. 73,5%), których odebrano 42 640,52 Mg[249].

Zgodnie z obowiązującym systemem gospodarki odpadami w gminach MOF OW Gorzów Wlkp. prowadzona jest selektywna zbiórka odpadów. Na terenie Związku Celowego Gmin MG-6 funkcjonuje Punkt Selektywnej Zbiórki Odpadów Komunalnych (PSZOK), który służy mieszkańcom wszystkich gmin należących do związku.

W roku 2016 Związek Celowy Gmin MG-6 osiągnął poziom:

- ograniczenia masy odpadów komunalnych ulegających biodegradacji przekazywanych do składowania – 29,5%,
- recyklingu, przygotowania do ponownego użycia następujących frakcji odpadów komunalnych: papieru, metali, tworzyw sztucznych i szkła – 18,0%,

[248] Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych
[249] Analiza stanu gospodarki odpadami komunalnymi na terenie Związku Celowego Gmin MG-6 za 2016 r.

- recyklingu, przygotowania do ponownego użycia i odzysku innymi metodami innych niż niebezpieczne odpadów budowlanych i rozbiórkowych – 3,7%[250].

Poziom recyklingu, przygotowania do ponownego użycia i odzysku innymi metodami innych niż niebezpieczne odpadów budowlanych i rozbiórkowych zrealizowany przez gminy należące do MOF OW Gorzów Wlkp. wyniósł zaledwie 3,7%, podczas gdy wymagany poziom wynosił 42%. Ustalone cele nie zostały więc osiągnięte. Mając to na uwadze należy w dalszych działaniach zwrócić na ten element znaczniejszą uwagę.

Pomimo objęcia mieszkańców zorganizowanym systemem gospodarki odpadami w granicach MOF OW Gorzów Wlkp. zlokalizowanych jest 7 „dzikich wysypisk" – 2 położone w ośrodku wojewódzkim, 4 w gminie Santok oraz 1 w gminie Kłodawa[251].

Na terenie zakładu w Gorzowie Wlkp. znajduje się zamknięte w dniu 14.04.2009 r. składowisko odpadów, które przechodzi rekultywację (kwatera I i II). Przewidywany termin zakończenia rekultywacji to 2018 r.[252] W 2013 r. nastąpiło otwarcie pola golfowego „Zawarcie". Inwestycja ta powstała na terenie zamkniętego składowiska odpadów komunalnych w Gorzowie Wlkp. przy ul. Śląskiej i została zrealizowana w ramach projektu rekultywacji w kierunku utworzenia terenów rekreacyjnych.

[250] Analiza stanu gospodarki odpadami komunalnymi na terenie Związku Celowego Gmin MG-6 za 2016 r.
[251] Dane GUS, stan na 31.12.2016 r.
[252] Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych

Schemat 42. Gospodarka odpadami

Źródło: opracowanie własne na podstawie Aktualizacji Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych

6.4 Ciepłownictwo

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. zaopatrzenie w ciepło realizowane jest poprzez:

- centralny system ciepłowniczy,
- kotłownie lokalne,
- indywidualne źródła ciepła.

Systemy ciepłownicze

Spośród gmin MOF OW Gorzów Wlkp. centralny system ciepłowniczy występuje jedynie w mieście Gorzów Wlkp. Funkcjonuje tam jedna z trzech elektrociepłowni w województwie lubuskim – PGE Górnictwo i Energetyka Konwencjonalna S.A. Oddział Elektrociepłownia Gorzów (EC Gorzów). Na system ciepłowniczy Gorzowa Wlkp. składają się także kotłownie lokalne o łącznej mocy cieplnej zainstalowanej 4,72 MW: 17 lokalnych kotłowni gazowych w Gorzowie Wlkp. oraz 1 kotłownia miałowa w Marwicach (gmina Lubiszyn). Zainstalowana moc cieplna EC Gorzów wynosi 364,0 MW[253].

W roku 2016 EC Gorzów wyprodukowała 1 772 601 GJ ciepła, z czego 76,5% stanowi ciepło wyprodukowane w ECI – bloku gazowo-parowym. Pozostała produkcja, tj. 23,5% wykonana została w ECII – bloku węglowym. Udział ciepła wyprodukowanego w kogeneracji stanowi 99,13% ciepła użytkowego produkowanego w EC Gorzów. Największą grupę odbiorców stanowi sektor mieszkaniowy (57,5% sprzedanego ciepła) oraz przemysłowy (28,1% sprzedanego ciepła)[254].

W 2017 r. w EC Gorzów została zrealizowana budowa nowego bloku gazowo-parowego. Inwestycja pozwoliła na zredukowanie emisji zanieczyszczeń oraz daje możliwość przyłączenia nowych odbiorców. Ponadto EC Gorzów wraz z miastem Gorzów Wlkp. wspólnie przystąpiła do projektu „Centrum". Celem projektu jest redukcja emisji zanieczyszczeń na osiedlu Nowe Miasto[255].

W gminach wiejskich należących do MOF OW Gorzów Wlkp. nie ma zorganizowanych systemów ciepłowniczych. Występują pojedyncze lokalne kotłownie zaopatrujące w ciepło przyległe budynki wielorodzinne (dawne PGR), bądź budynki użyteczności publicznej. Pozostali mieszkańcy do celów grzewczych wykorzystują indywidualne źródła.

W gospodarstwach domowych do celów grzewczych wykorzystywany jest m.in. gaz sieciowy, ten nośnik paliwa wykorzystuje 7695 odbiorców[256].

Sieci ciepłownicze

Ciepło w Gorzowie Wlkp. dostarczane jest do odbiorców za pośrednictwem 112,0 km sieci ciepłowniczej, która w 70,0% wykonana jest w technologii preizolowanej[257]. Pozostałe gminy należące do obszaru funkcjonalnego nie mają sieci ciepłowniczej.

[253] PGE Górnictwo i Energetyka Konwencjonalna S.A. Oddział Elektrociepłownia Gorzów
[254] ibid.
[255] ibid.
[256] Dane GUS, stan na 31.12.2015 r.
[257] PGE Górnictwo i Energetyka Konwencjonalna S.A. Oddział Elektrociepłownia Gorzów

6.5 Paliwa płynne

Przez południową część MOF OW Gorzów Wlkp. przebiega rurociąg ropy naftowej „Przyjaźń" relacji Rosja – Niemcy. Zaopatruje on oprócz Polski inne kraje Europy Środkowowschodniej: Białoruś, Ukrainę, Węgry, Słowację, Czechy oraz Niemcy.

W granicach opracowania znajdują się udokumentowane złoża ropy naftowej (lub ich części): Barnówko-Mostno-Buszewo, Gajewo, Jeniniec, Lubiszyn, powyższe złoża są eksploatowane. Ropa naftowa, pochodząca z największego złoża w Polsce Barnówko-Mostno-Buszewo (BMB), które w niewielkiej części znajduje się na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. w gminie Lubiszyn – jest ewidencjonowana na Kopalni Ropy Naftowej i Gazu Ziemnego Dębno, zlokalizowanej w województwie zachodniopomorskim.

W gminie Bogdaniec funkcjonuje Ośrodek Grupowy Jeniniec (OG Jeniniec, podlegający pod KRNiGZ Zielin) oraz dwa Ośrodki Produkcyjne: Lubiszyn (gm. Lubiszyn) oraz Dzieduszyce (gm. Witnica), które eksploatują złoża Jeniniec (złoże eksploatowane okresowo), Lubiszyn oraz Dzieduszyce. Wydobycie ropy naftowej i kondensatu ze złóż eksploatowanych przez OG Jeniniec wraz z OP Lubiszyn oraz Dzieduszyce w 2016 r. wynosiło łącznie 8,67 tys. t. z poszczególnych złóż wydobycie wyniosło[258]:

- złoże Jeniniec – brak wydobycia w 2016 r.,
- złoże Lubiszyn – 0,84 tys. t,
- złoże Dzieduszyce (złoże położone poza MOF OW Gorzów Wlkp.) – 7,83 tys. t.

Podstawowym zadaniem kopalni, poza wydobywaniem ropy, jest proces jej uzdatniania i przygotowanie do transportu. Uzdatniona ropa naftowa gromadzona jest czasowo w zbiornikach magazynowych, a następnie przewożona do odbiorców z wykorzystaniem autocystern.

6.6 Gazownictwo

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. zlokalizowana jest sieć gazociągów wysokiego ciśnienia[259]:

- DN 700 relacji Szczecin – Lwówek;
- DN 500 relacji Skwierzyna – Barlinek;
- DN 250 odboczka Gorzów Wlkp.;
- DN 100 odboczka Janczewo;
- DN 300 odboczka Wawrów;
- DN 200 relacji Recz – Gorzów Wlkp.;
- DN 150 relacji Gorzów Wlkp. – Witnica (Mościczki) wraz z odgałęzieniem DN100 na Bogdaniec;
- DN 250 relacji OC Barnówko – EC Gorzów Wlkp.;
- DN 300 relacji KRNiGZ Lubiatów – Mieszalnia Gazu Kłodawa.

Przez teren MOF OW Gorzów Wlkp. przebiega tranzytowo gazociąg DN 700 relacji Szczecin – Lwówek. Jest to jedna z kluczowych inwestycji, ściśle połączona z budową terminala LNG w Świnoujściu. Gazociąg wraz z planowanym odcinkiem relacji Lwówek – Odolanów umożliwi przesył gazu z nowego punktu dostawy na północy Polski do centralnej części kraju. Trasa gazociągu Szczecin – Lwówek w znaczącej większości przebiega równolegle do gazociągu Odolanów – Police. Jedynie w okolicach Puszczy Barlineckiej, będącej

[258] Bilans zasobów złóż kopalin w Polsce wg stanu na 31.12.2016 r. (Państwowy Instytut Geologiczny, Państwowy Instytut Badawczy)
[259] Operator Gazociągów Przesyłowych GAZ-SYSTEM S.A. Oddział w Poznaniu

obszarem Natura 2000, zdecydowano się na poprowadzenie trasy gazociągu na północ od obszarów chronionych w celu zmniejszenia negatywnego oddziaływania na środowisko[260].

Największym odbiorcą gazu w obszarze opracowania jest EC Gorzów, do której za pośrednictwem gazociągu DN 250 z OC Barnówko doprowadzany jest gaz pochodzący bezpośrednio ze złóż krajowych. Ważny element zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego Gorzowa Wlkp., zwiększając pewność zasilania w ciepło i energię elektryczną, stanowiła budowa nowego gazociągu DN 300 dla doprowadzenia gazu z zasobów krajowych od strony Kopalni Ropy Naftowej i Gazu Ziemnego Lubiatów[261].

Mieszkańcy MOF OW Gorzów Wlkp. zaopatrywani są w gaz wysokometanowy (grupy E) pochodzący z importu. Gaz dostarczany jest przy wykorzystaniu punktu wyjścia Lwówek zlokalizowanego na tranzytowym gazociągu Jamalskim.

Wykres 11. Długość czynnej sieci gazowej
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, stan na 31.12.2015 r.

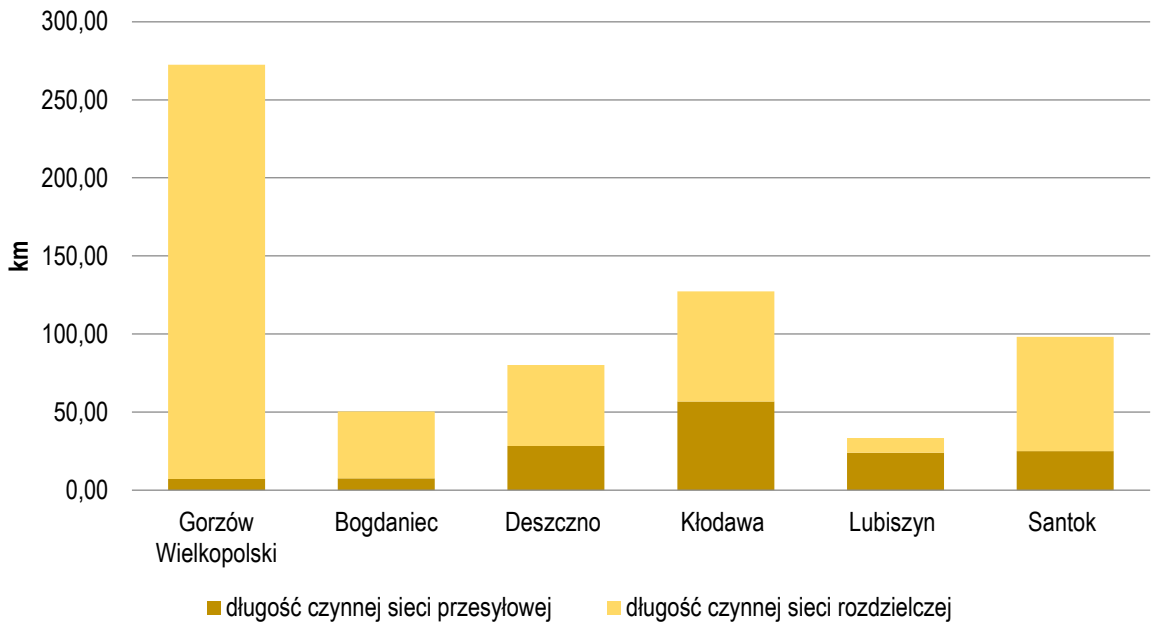

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. dostęp do sieci gazowej ma 41,9 tys. odbiorców. Liczba ludności korzystającej z sieci gazowej wynosi 110,25 tys. osób, co stanowi 67,4% ogólnej liczby mieszkańców. Najlepiej zgazyfikowane jest miasto Gorzów Wlkp., gdzie 81,1% mieszkańców ma dostęp do sieci gazowej. Najsłabszy dostęp do sieci gazowej mają mieszkańcy gminy Lubiszyn, gdzie 2,9% ludności korzysta ze zbiorowego zaopatrzenia w gaz. Tylko miejscowość Baczyna, ze względu na bezpośrednie sąsiedztwo z ośrodkiem miejskim, jest wyposażona w sieć gazową. Długość gazociągów w granicach MOF OW Gorzów Wlkp. wynosi 662,0 km, z czego 149,0 km to sieć przesyłowa, natomiast 513,0 km – sieć rozdzielcza.

[260] ibid.
[261] Aktualizacja założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe na obszarze miasta Gorzowa Wlkp.

Schemat 43. Zaopatrzenie w paliwa płynne i gaz
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, stan na 31.12.2015 r., EWE Energia sp. z o.o., PSG sp. z o.o., OGP GAZ-SYSTEM S.A. oraz PGNIG S.A.

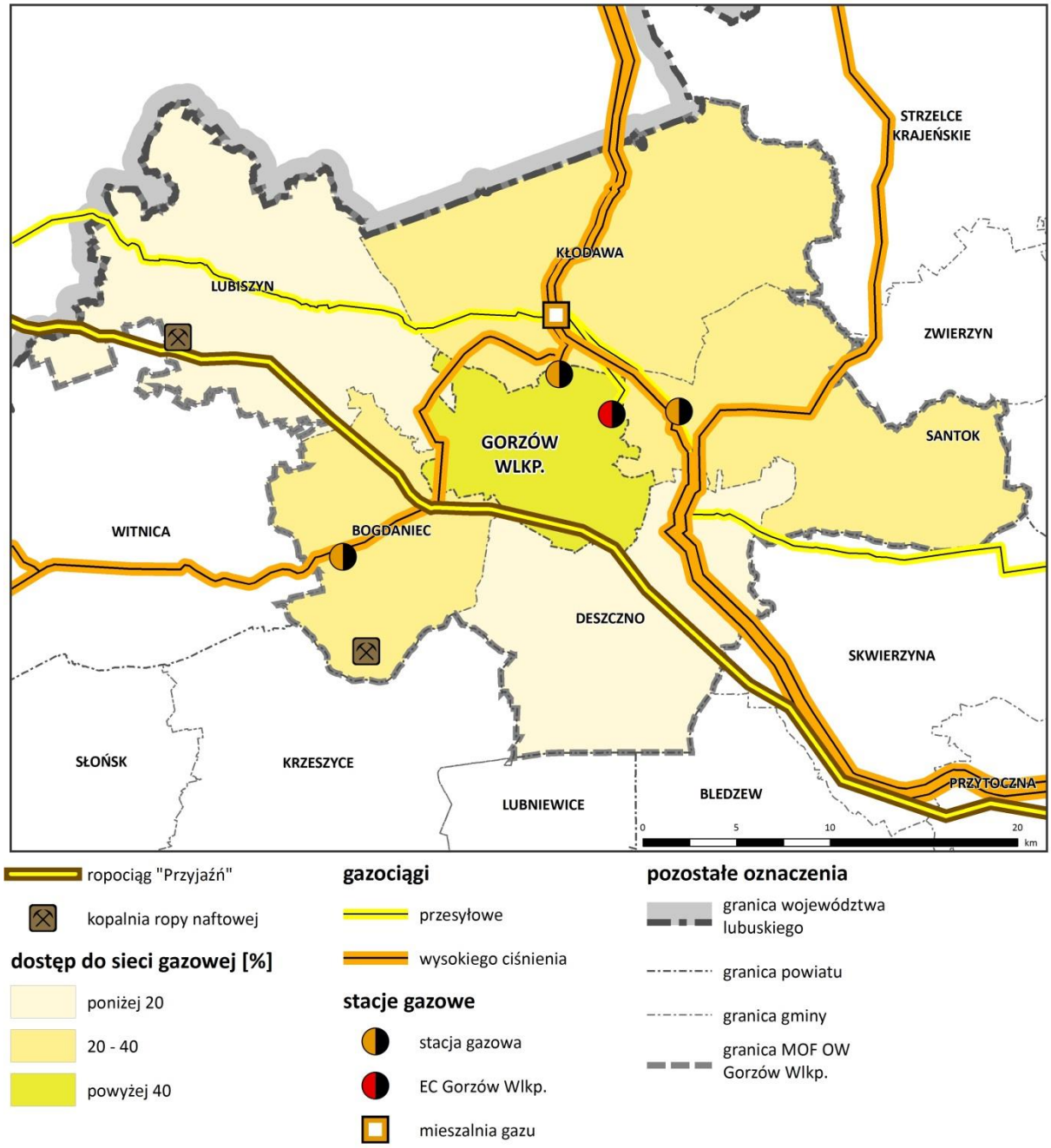

6.7 Energia elektryczna

Podstawowym źródłem wytwórczym działającym na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. jest EC Gorzów. Zdolność produkcyjna elektrociepłowni wynosi 243,3 MW (moc elektryczna zainstalowana), w 2016 r. wytworzono 655 104 MWh energii elektrycznej[262]. W strukturze paliw i nośników energii pierwotnej wykorzystywanych w EC Gorzów dominuje gaz ziemny. Jest on dostarczany z OC Barnówko gazociągiem przesyłowym gazu handlowego DN 250.

[262] PGE Górnictwo i Energetyka Konwencjonalna S. A. Oddział Elektrociepłownia Gorzów

Wykres 12. Struktura paliw i innych nośników energii pierwotnej, zużywanych do wytworzenia energii elektrycznej sprzedanej przez Oddział Elektrociepłownia Gorzów w 2016 r.
Źródło: PGE Górnictwo i Energetyka Konwencjonalna S. A. Oddział Elektrociepłownia Gorzów

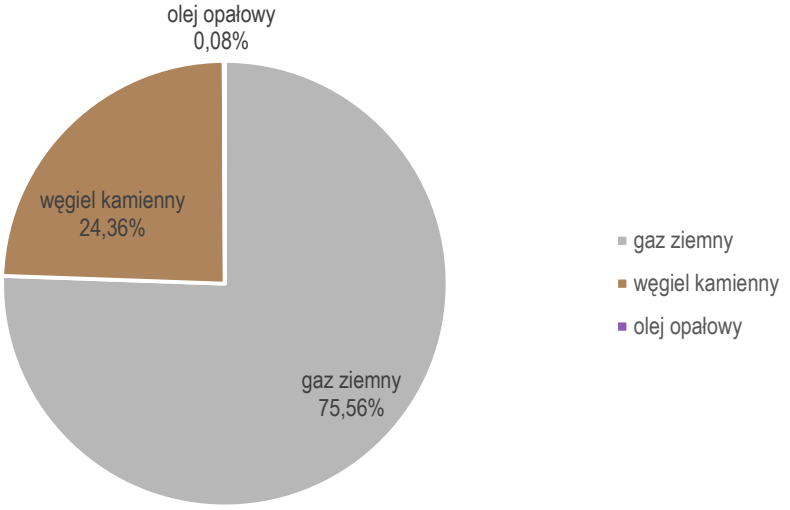

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. znajdują się następujące obiekty elektroenergetycznej sieci przesyłowej[263]:

- stacja elektroenergetyczna 220/110 kV Gorzów Wlkp. (GOR);
- fragment elektroenergetycznej linii jednotorowej o napięciu 400 kV relacji Krajnik – Plewiska;
- fragment elektroenergetycznej linii jednotorowej o napięciu 220 kV Krajnik – Gorzów Wlkp.;
- elektroenergetyczna linia jednotorowa o napięciu 220 kV relacji Leśniów – Gorzów Wlkp.

Zasilanie sieci rozdzielczej z Krajowego Systemu Przesyłowego (KSP) zapewnione jest przez stację elektroenergetyczną 220 kV/110 kV Gorzów Wlkp., która jest punktem przyłączenia Elektrociepłowni. Energia elektryczna po transformacji z napięcia 220 kV (NN) rozprowadzana jest liniami 110 kV do Głównych Punktów Zasilania (GPZ). W granicach miasta Gorzów Wlkp. zlokalizowanych jest 7 stacji GPZ 110 kV/SN[264]:

- GPZ Słoneczna;
- GPZ Przemysłowa;
- GPZ Słowiańska;
- GPZ Jedwabie;
- GPZ Wawrów;
- GPZ Baczyna;
- GPZ STILON – stacja eksploatowana przez Zakład Energoelektryczny „ENERGO-STIL" Sp. z o.o.

Stacja GPZ Baczyna znajduje się w bezpośrednim sąsiedztwie Kostrzyńsko-Słubickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej (KSSSE). Zapewnia ona dostęp do energii elektrycznej zlokalizowanych tam przedsiębiorstw, a także umożliwi nowym inwestorom podłączenie do sieci elektroenergetycznej liniami średniego jak i wysokiego napięcia. Poza wyżej wymienionymi, w gminie Bogdaniec zlokalizowana jest 1 stacja GPZ 110 kV/SN Łupowo[265]. Wszystkie stacje elektroenergetyczne posiadają rezerwy mocy, co pozwala na zapewnienie ciągłości dostaw

[263] PSE S.A, 2016
[264] ENEA Operator S.A., 2016
[265] ENEA Operator S.A., 2016

energii elektrycznej oraz stwarza możliwości podłączenia kolejnych odbiorców. Poza Zakładem ENERGO-STIL na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. nie występują odbiorcy przemysłowi podłączeni do sieci WN.

Tabela 33. Sieć elektroenergetyczna
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ENEA S.A., PSE S.A., 2016

elementy sieci przesyłowej i dystrybucyjnej	napięcie	nazwa/relacja
Stacja elektroenergetyczna	220/110 kV	SE Gorzów Wlkp. (GOR)
Główne Punkty Zasilania	110 kV/SN	GPZ Łupowo
	110 kV/SN	GPZ Baczyna
	110 kV/SN	GPZ Słoneczna
	110 kV/SN	GPZ Przemysłowa
	110 kV/SN	GPZ Słowiańska
	110 kV/SN	GPZ Jedwabie
	110 kV/SN	GPZ Stilon
	110 kV/SN	GPZ Wawrów
Linie najwyższych napięć	400 kV	SE Krajnik – SE Plewiska
	220 kV	SE Gorzów – SE Krajnik
	220 kV	SE Leśniów – SE Gorzów
Linie wysokiego napięcia	110 kV	GPZ Jedwabie – GPZ Barlinek
	110 kV	SE Gorzów – Jedwabie
	110 kV	SE Gorzów – stacja abonencka Stilon (1) oraz SE Gorzów – stacja abonencka Stilon (2)
	110 kV	GPZ Łupowo – wcięcie w linię WN-110 kV relacji SE Gorzów – GPZ Sulęcin
	110 kV	GPZ Łupowo – wcięcie w linię WN-110 kV relacji SE Gorzów – słup nr 65 w linii WN-110 kV relacji: GPZ Witnica – GPZ Dębno
	110 kV	SE Gorzów – GPZ Skwierzyna
	110 kV	SE Gorzów – GPZ Strzelce Krajeńskie
	110 kV	SE Gorzów – GPZ Sulęcin
	110 kV	GPZ Gorzów Przemysłowa – GPZ Gorzów Wawrów
	110 kV	GPZ Gorzów Słoneczna – GPZ Gorzów Przemysłowa
	110 kV	SE Gorzów – GPZ Gorzów Słowiańska
	110 kV	GPZ Gorzów Słowiańska – GPZ Gorzów Słoneczna
	110 kV	GPZ Gorzów Wawrów – SE Gorzów
	110 kV	GPZ Baczyna – wcięcie w linię WN-110 kV relacji: SE Gorzów – GPZ Sulęcin

Lokalizacja źródła wytwórczego na obszarze MOF OW Gorzów Wlkp., powiązanego zarówno z KSP, jak również z systemami rozdzielczymi stwarza korzystne uwarunkowania z punktu widzenia zapewnienia ciągłości dostaw energii elektrycznej dla odbiorców[266].

[266] Aktualizacja założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe na obszarze miasta Gorzowa Wlkp.

Schemat 44. Sieć elektroenergetyczna
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ENEA S.A., PSE S.A

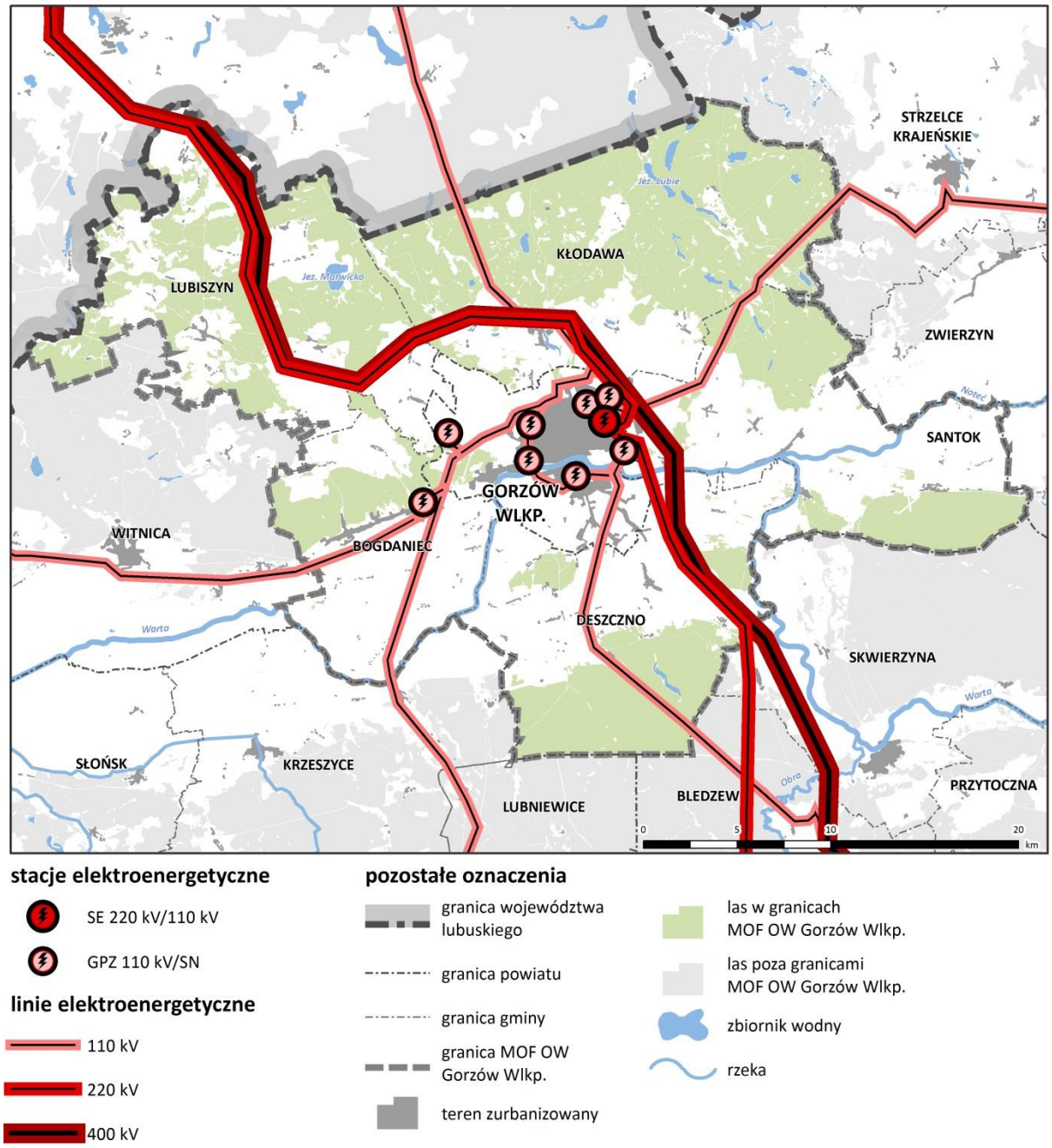

6.8 Odnawialne źródła energii

Biomasa

W granicach MOF OW Gorzów Wlkp. istnieje duża możliwość wykorzystania biomasy do celów energetycznych. Największą potencjalną wielkość rocznej produkcji energii cieplnej można uzyskać ze słomy. Związane jest to z rolniczym charakterem gmin oraz licznymi uprawami zbóż.

Na terenie spółki Bioenergy Farm Stanowice (gm. Bogdaniec) realizowana jest budowa elektrociepłowni biomasowej połączonej z suszarnią taśmową do produkcji granulatu z biomasy. Powstająca elektrociepłownia będzie opalana odpadami ze standaryzacji biomasy. Wytwarzać ma energię elektryczną i cieplną

w wysokosprawnej kogeneracji wytwarzając 9600 MWh energii elektrycznej (w tym 8000 MWh energii elektrycznej dostarczonej do sieci) i 115200 GJ energii cieplnej[267].

Biogaz

Województwo lubuskie ma korzystne uwarunkowania do wykorzystywania biogazu, zarówno rolniczego, jak i z oczyszczalni ścieków oraz składowisk odpadów.

Na podstawie danych z Urzędu Regulacji Energetyki (URE) na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. zlokalizowana jest biogazownia wykorzystująca osady ściekowe na oczyszczalni ścieków w Gorzowie Wlkp. Jest to instalacja o mocy 0,740 MW[268]. Ponadto, w MOF OW Gorzów Wlkp. energia wytwarzana jest także z biogazu pochodzącego ze składowisk odpadów. To źródło energii wykorzystuje elektrownia biogazowa na składowisku odpadów w Gorzowie Wlkp. o mocy 0,329 MW[269].

Energia wiatru

Według danych Instytutu Meteorologii i Gospodarki Wodnej województwo lubuskie znajduje się w korzystnej i bardzo korzystnej strefie energetycznej wiatru. Średnia roczna prędkość wiatru na wysokości 100 m na omawianym obszarze wynosi 6,5 m/s. Możliwości techniczne wiatru uwarunkowane są przez rozmieszczenie terenów otwartych (przede wszystkim terenów użytków rolnych).

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. panują korzystne uwarunkowania do lokalizowania elektrowni wiatrowych. Wynikają one z położenia w korzystnej strefie energetycznej wiatru oraz występowania terenów otwartych oddalonych od zabudowy. Ponadto, istotne jest, aby farmy wiatrowe były budowane poza formami ochrony przyrody i miały możliwość wprowadzenia wytworzonej energii do systemu, co często warunkuje lokalizację inwestycji. Główną barierą do powstawania farm wiatrowych, poza warunkami środowiska naturalnego, jest sprzeciw społeczeństwa. W obowiązujących studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin Bogdaniec, Lubiszyn oraz Santok wyznaczono obszary, na których dopuszczona jest budowa elektrowni wiatrowych o mocy powyżej 100 kW.

Według stanu na 2017 r. w gminie Lubiszyn zlokalizowane są dwie farmy wiatrowe Lubno I i Lubno II. Każda farma ma moc 7,05 MW i składa się z trzech siłowni wiatrowych.

Energia geotermalna

Województwo lubuskie, w tym MOF OW Gorzów Wlkp., zlokalizowane jest w zasięgu jednych z najwyższych wartości strumienia cieplnego w Polsce (90 – 100 mW/m^2). Dzięki takiemu położeniu są to tereny mające perspektywy do pozyskiwania energii geotermalnej. Jednak nie ma pewności co do opłacalności wykorzystania wód podziemnych MOF OW Gorzów Wlkp. do produkcji energii cieplnej, która wiąże się m.in. z wydajnością wód, a także występowanie miąższych warstw wodonośnych o znacznej wodoprzepuszczalności[270]. Temperatura występujących na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. zasobów geotermalnych na głębokości 3000 m wynosi od 110 do 125°C[271].

[267] Bioenergy Farm Stanowice Sp. z o.o.
[268] Urząd Regulacji Energetycznej, stan na 31.10.2017 r.
[269] Urząd Regulacji Energetyki stan na 31.10.2017 r.
[270] Określenie potencjału energetycznego regionów Polski w zakresie odnawialnych źródeł energii – wnioski dla Regionalnych Programów Operacyjnych na okres programowania 2014-2020 – Instytut Energetyki Odnawialnej
[271] Mapa temperatur zasobów geotermalnych Polski na głębokości 3000 m, Sokołowski J. i in., 2008

Na terenie województwa nie ma elektrowni opartych na tym rodzaju energii (stan na 1 sierpnia 2016 r.). Geotermia jest wykorzystywana indywidualnie poprzez pompy ciepła. Niewielka liczba instalacji jest spowodowana wysokimi kosztami inwestycji.

Energia słoneczna

Województwo lubuskie charakteryzuje się średnim poziomem nasłonecznia w skali kraju. Średnie nasłonecznienie w lubuskim wynosi około 1600 godzin na rok, z czego ok. 80% przypada na 6 miesięcy okresu wiosenno-letniego[272]. Średnia roczna suma globalnego nasłonecznienia na płaszczyźnie poziomej za okres 1994-2013 r. dla środkowej i południowej części MOF OW Gorzów Wlkp. wynosiła 1050 – 1100 kWh/m^2, natomiast dla północnej części – 1000 – 1050 kWh/m^2.

W granicach MOF OW Gorzów Wlkp. funkcjonuje jedna farma fotowoltaiczna, w miejscowości Stanowice, gm. Bogdaniec. Jest to instalacja o mocy 1 MW, której realizację zakończono w październiku 2015 r.[273] Ponadto, w dokumentach planistycznych miasta Gorzów Wlkp. oraz gminy Bogdaniec wyznaczone są tereny pod lokalizację kolejnych inwestycji związanych z energetyką słoneczną.

[272] Strategia Energetyki Województwa Lubuskiego
[273] Centrum Spalania Biomasy Sp. z o.o. ze Stanowic

Schemat 45. Odnawialne źródła energii

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Regulacji Energetyki, Bioenergy Farm Stanowice Sp. z o.o., SUIKZP gminy Bogdaniec, Lubiszyn, Santok

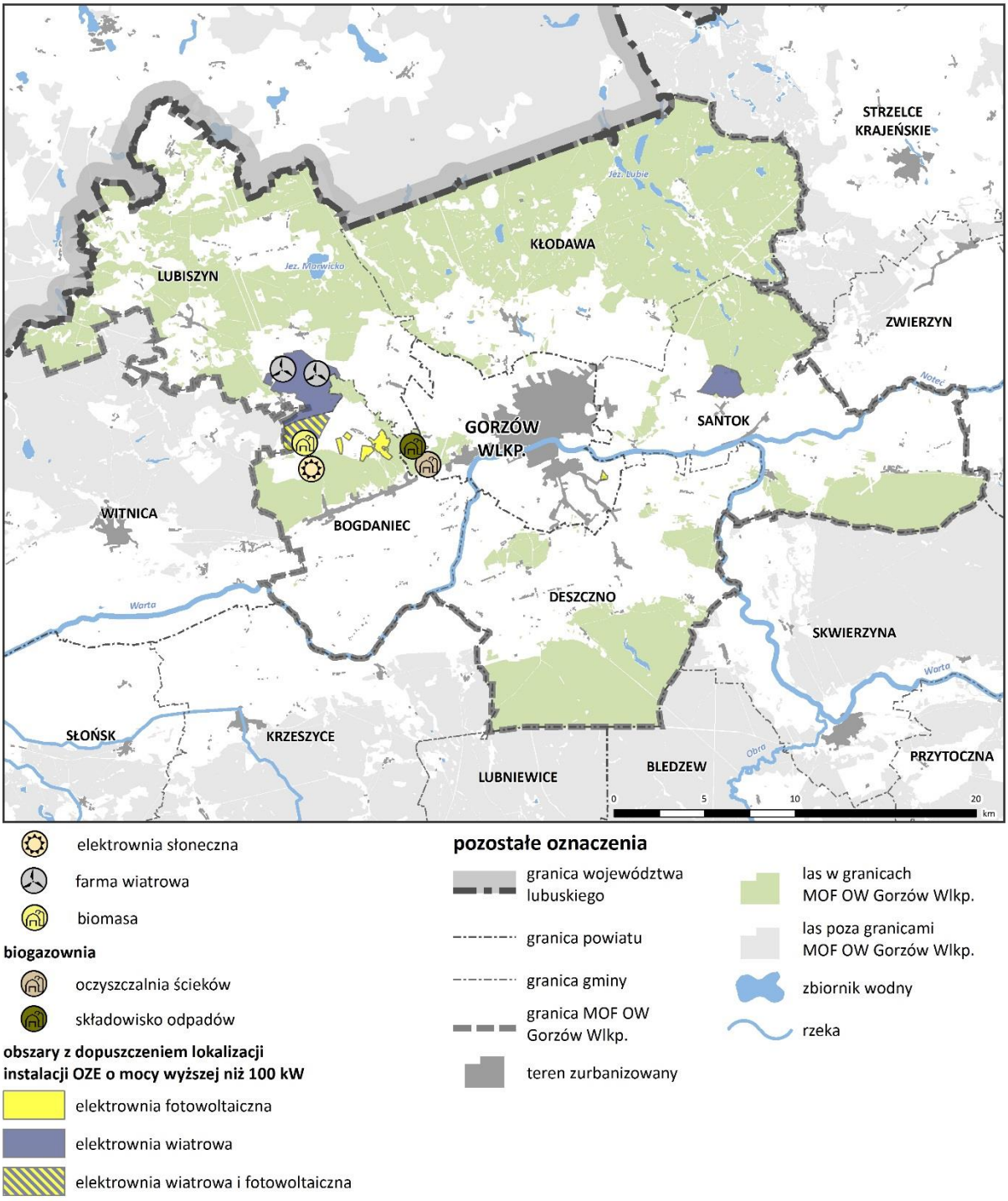

7. Sfera obronności i bezpieczeństwa

7.1 Jednostki i zadania z zakresu obronności i bezpieczeństwa

Do współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa należą przede wszystkim zagrożenia polityczne, militarne, gospodarcze, społeczne, ekologiczne oraz humanitarne. Zgodnie z konstytucją RP naczelnymi organami

kierowania obronnością jest Prezydent RP i Rada Ministrów. Natomiast wykonawcami zadań są podlegli im właściwi ministrowie, kierownicy instytucji państwowych, wojewodowie i organy samorządu terytorialnego.

Zadania z zakresu obrony cywilnej na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. wykonuje Wojewoda Lubuski, głównie poprzez Wydział Bezpieczeństwa i Zarządzania Kryzysowego, Starosta Gorzowski poprzez Powiatowe Centrum Zarządzania Kryzysowego, prezydent Gorzowa Wlkp. i wójtowie poszczególnych gmin wchodzących w skład MOF OW Gorzów Wlkp.

Z wojewodą, starostami, prezydentem Gorzowa Wlkp., wójtami w zakresie ochrony bezpieczeństwa w MOF OW Gorzów Wlkp., współpracują liczne instytucje. Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. zlokalizowane są:

w zakresie ochrony bezpieczeństwa ludzi i mienia oraz do utrzymywania porządku publicznego:

- Komenda Wojewódzka Policji w Gorzowie Wlkp.,
- Komenda Miejska Policji w Gorzowie Wlkp.,
- 2 Komisariaty Policji w Gorzowie Wlkp.,
- Posterunki Policji w Lubiszynie i Kłodawie.

w zakresie bezpieczeństwa pożarowego:

- Komenda Wojewódzka Państwowej Straży Pożarnej w Gorzowie Wlkp.,
- Komenda Miejska Państwowej Straży Pożarnej w Gorzowie Wlkp.,
- 2 Jednostki Ratowniczo-Gaśnicze PSP w Gorzowie Wlkp.,
- 31 Jednostek Ochotniczej Straży Pożarnej w gminach Bogdaniec (Bogdaniec, Lubczyno), Deszczno (Borek, Brzozowiec, Dzierżów, Glinik, Siedlice, Ciecierzyce, Deszczno, Krasowiec, Osiedle Poznańskie, Ulim), Kłodawa (Kłodawa, Różanki, Rybakowo, Santocko, Łośno), Lubiszyn (Lubno, Lubiszyn, Ściechów, Ściechówek, Staw), Santok (Czechów, Gralewo, Janczewo, Jastrzębnik, Lipki Wielkie, Ludzisławice, Santok, Stare Polichno, Wawrów).

w zakresie ochrony granicy państwowej:

- Placówka Straży Granicznej w Gorzowie Wlkp.,

w zakresie bezpieczeństwa ekologicznego i humanitarnego:

- Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Gorzowie Wlkp.,
- Powiatowa Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Gorzowie Wlkp.,
- Państwowy Powiatowy Inspektor Sanitarny w Gorzowie Wlkp.

w zakresie ochrony zdrowia:

- Wielospecjalistyczny Szpital Wojewódzki w Gorzowie Wlkp.:
  - Zespół Szpitalny przy ul. Dekerta,
  - Zespół Szpitalny przy ul. Walczaka.

Wszystkie jednostki z zakresu obronności i bezpieczeństwa zlokalizowane są w Gorzowie Wlkp. Jedynie jednostki Ochotniczej Straży Pożarnej znajdują się na terenie pozostałych gmin znajdujących się w MOF OW Gorzów Wlkp.

Do zadań z zakresu obronności i bezpieczeństwa należy utrzymanie istniejącego układu komunikacyjnego, zwłaszcza przebiegu dróg międzypoligonowych. Przez teren MOF OW Gorzów Wlkp.

przebiega droga międzypoligonowa służąca przemieszczaniu się pojazdów gąsienicowych, specjalnych, ponadnormatywnych, znajdujących się w wyposażeniu Wojsk Lądowych i Sił Powietrznych.

Schemat 46. Przebieg drogi międzypoligonowej
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wojewódzkiego Sztabu Wojskowego w Zielonej Górze

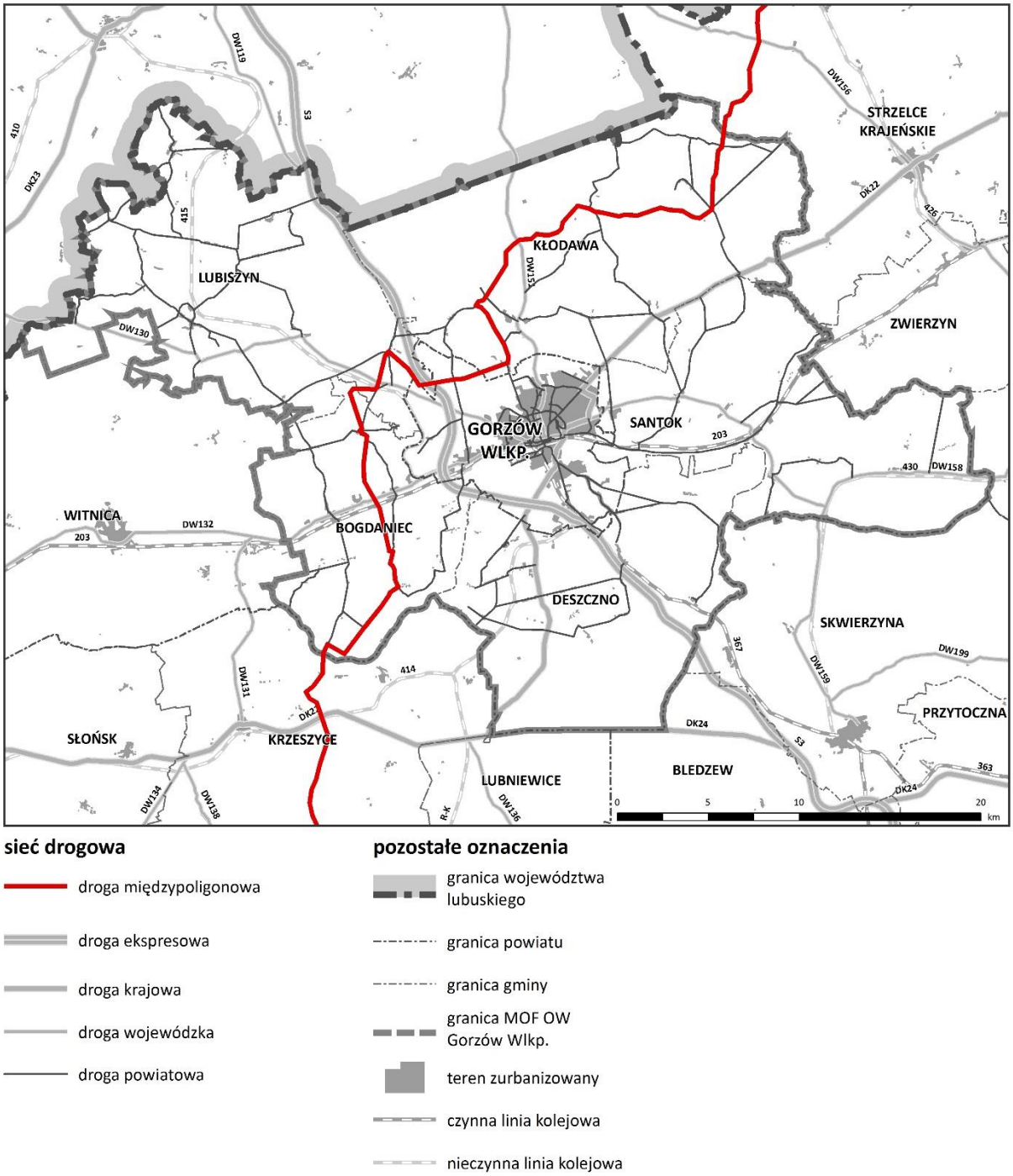

7.2 Tereny zamknięte

Tereny zamknięte to tereny o charakterze zastrzeżonym ze względu na obronność i bezpieczeństwo państwa, określone przez właściwych ministrów i kierowników urzędów centralnych, zgodnie z ustawą z dnia 17 maja 1989 r. Prawo geodezyjne i kartograficzne (Dz. U. z 2017 r. poz. 2101 z późn. zm.).

W obszarze MOF OW Gorzów Wlkp. występują tereny zamknięte, które zostały wyznaczone przez: Ministra Obrony Narodowej, Ministra Infrastruktury oraz Komendanta Głównego Policji. Są to przede wszystkim tereny wojskowe oraz tereny, przez które przebiegają linie kolejowe.

Wojskowe tereny zamknięte w granicach MOF OW Gorzów Wlkp. zajmują powierzchnię ok. 0,5 ha i położone są w mieście Gorzów Wlkp. Są to pojedyncze działki, na których zlokalizowana jest Wojskowa Specjalistyczna Przychodnia Lekarska, Wojskowa Komenda Uzupełnień oraz Wojskowa Pracownia Psychologiczna. Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. nie stacjonuje żadna jednostka wojskowa, obszar znajduje się w zasięgu garnizonu Skwierzyna.

Tabela 34. Wojskowe tereny zamknięte
Źródło: opracowanie własne na podstawie Decyzji Nr 42/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 4 marca 2016 r. w sprawie ustalenia terenów zamkniętych w resorcie obrony narodowej (Dz. Urz. Ministra Obrony Narodowej z 2016 r. poz. 25 z późn. zm.).

Gmina	Nr kompleksu	Obręb	Numer ewidencyjny działki
Kompleksy miejskie (położone wśród zwartej zabudowy)			
Gorzów Wlkp.	**4896**	05 Śródmieście	2617, 724
	5169	06 Słoneczne	697/1
	5801	05 Śródmieście	2618

Tereny kolejowe zamknięte to przede wszystkim obszary, na których zlokalizowane są obiekty i urządzenia służące bezpośrednio obsłudze komunikacji kolejowej, przyjęte na podstawie Decyzji nr 3 Ministra Infrastruktury i Rozwoju z dnia 24 marca 2014 r. w sprawie ustalenia terenów, przez które przebiegają linie kolejowe, jako terenów zamkniętych. Na terenie obszaru funkcjonalnego tereny kolejowe zamknięte zajmują obszar 122,49 ha, co stanowi 0,1% powierzchni MOF OW Gorzów Wlkp. Tereny kolejowe znajdują się w gminach Bogdaniec, Deszczno, Santok i w mieście Gorzów Wlkp., gdzie zajmują największą powierzchnię, tj. ok. 51 ha.

Tabela 35. Tereny zamknięte kolejowe
Źródło: opracowanie własne na podstawie Decyzji Nr 3 Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju z dnia 24 marca r. w sprawie ustalenia terenów, przez które przebiegają linie kolejowe, jako terenów zamkniętych (Dziennik Urzędowy Ministra Infrastruktury i Rozwoju z 2014 r. poz. 25 z późn. zm.)

Gmina	Obręb	Nr działki
Bogdaniec	Bogdaniec	342/12
	Jenin	392/2, 392/9
	Łupowo	152/2
	Wieprzyce-Jeże	24, 27
Deszczno	Brzozowiec	4, 407/3
	Deszczno	136, 285/2
	Karnin	312/1
	Maszewo	70/1, 70/2
Gorzów Wielkopolski	03 – Wawrów	55, 1904
	05 – Śródmieście	1692/18, 1692/21, 2222
	06 – Słoneczne	2229/9
	09 – Wieprzyce	32, 697/2, 766/2
	10 – Zamoście	256, 825/1, 1502
	11 – Zakanale	791
	13 – Zieleniec	46/4
	14 – Karnin	136/4

Santok	Czechów	219
	Górki	163, 172/1
	Janczewo	401
	Płomykowo	48, 49
	Santok	156/10, 156/13

W granicach MOF OW Gorzów Wlkp. znajduje się także teren zamknięty o powierzchni 1,5 ha, ustanowiony przez Komendanta Głównego Policji. To teren, na którym znajduje się komenda wojewódzka policji oraz miejski komisariat policji.

8. Lokalne polityki rozwoju

8.1 Synteza kierunków polityki przestrzennej gmin

miasto Gorzów Wlkp.

Miasto Gorzów Wlkp. posiada studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego przyjęte uchwałą Nr XII/131/2003 Rady Miasta Gorzowa Wlkp. z dnia 18 czerwca 2003 r., które było zmieniane kolejno: uchwałą Nr LXXIV/903/2006 Rady Miasta Gorzowa Wlkp. z dnia 30 sierpnia 2006 r., uchwałą Nr LXV/1046/2009 Rady Miasta Gorzowa Wlkp. z dnia 25 listopada 2009 r., uchwałą Nr LXXVI/857/2014 Rady Miasta Gorzowa Wlkp. z dnia 12 listopada 2014 r., uchwałą Nr XVII/175/2015 Rady Miasta Gorzowa Wlkp. z dnia 30 września 2015 r.

Głównym celem polityki przestrzennej miasta jest *umacnianie roli Gorzowa Wlkp. jako silnego ośrodka o charakterze regionalnym, największego miasta środowego pogranicza polsko-niemieckiego oraz Euroregionu Pro Europa Viadrina*[274].

W dokumencie wyróżniono następujące główne cele strategiczne rozwoju: systematyczne podnoszenie poziomu zaspokajania zbiorowych potrzeb w zakresie oświaty i szkolnictwa wyższego, skuteczną politykę prospołeczną, kształtowanie ładu przestrzennego, poprawę stanu środowiska przyrodniczego, rozwój infrastruktury technicznej, komunalnej i komunikacyjnej.

W obrębie powyższych celów wyróżnia się następujące główne jego elementy (cele cząstkowe):

- utworzenie nowej strefy zurbanizowanej miasta w obrębie terenów powojskowych położonych w północno-zachodniej części miasta;
- rewitalizacja historycznej zabudowy centrum miasta (zgodnie z programem rewitalizacji);
- poprawa stanu sanitarnego środowiska przyrodniczego miasta i warunków środowiskowych życia mieszkańców głównie poprzez: poprawę klimatu akustycznego, racjonalne gospodarowane odpadami, ograniczenie emisji zanieczyszczeń do atmosfery, poprawę jakości wód podziemnych;
- zapewnienie funkcjonalno-przestrzennej spójności środowiska przyrodniczego miasta;
- stworzenie odpowiednich warunków środowiskowych dla realizacji funkcji rekreacyjnych dla mieszkańców miasta oraz funkcji sportowych w skali ponadlokalnej;
- efektywne wykorzystanie walorów i zasobów środowiska przyrodniczego w gospodarczym rozwoju miasta;

[274] Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Gorzowa Wlkp. (uchwała Nr XII/131/2003 Rady Miasta Gorzowa Wlkp. z dnia 18 czerwca 2003 r. ze zm.)

- stworzenie w Gorzowie Wlkp. pełnego i sprawnego układu komunikacyjnego zapewniającego dogodne połączenia z innymi rejonami;
- usprawnienie wewnętrznego układu komunikacyjnego miasta oraz wyprowadzenie ruchu tranzytowego głównie ciężarowego z centralnej i śródmiejskiej części miasta;
- rozwój alternatywnych środków komunikacji i transportu w stosunku do dominującej roli samochodów.

gmina Bogdaniec

Gmina Bogdaniec posiada studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego przyjęte uchwałą Nr XXI/132/2000 Rady Gminy w Bogdańcu z dnia 24 listopada 2000 r., które zostało zmienione uchwałą Nr XXIX.182.2014 Rady Gminy Bogdaniec z dnia 14 maja 2012 r.

W obrębie gminy wyodrębniono następujące obszary funkcjonalne:

- obszar wiejski środkowy – wzdłuż drogi wojewódzkiej nr 132 – rozwój sieci osadniczej i działalności usługowo-gospodarczej, dążenie do ustanowienia mieszkalnictwa jako funkcji wiodącej, lokalizacja usług i prowadzonej działalności usługowo-gospodarczej w strefie przyległej do drogi wojewódzkiej;
- obszar wiejski północny – położony w obrębach geodezyjnych Racław i Stanowice – utrzymanie funkcji rolniczej jako funkcji wiodącej, utrzymanie funkcji zabudowy zagrodowej oraz mieszkaniowej jednorodzinnej i wielorodzinnej z nieuciążliwymi usługami;
- obszar wiejski południowy – położony na południe od toru kolejowego PKP – utrzymanie rolniczego przeznaczenia jako funkcji podstawowej w obrębie wyznaczonych obszarów rolniczej przestrzeni produkcyjnej, utrzymanie, porządkowanie i uzupełnianie istniejącego zagospodarowania osadniczego oraz dalszy rozwój mieszkalnictwa głównie zagrodowego wraz z usługami towarzyszącymi w obrębie poszczególnych miejscowości.

gmina Deszczno

Gmina Deszczno posiada studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego przyjęte uchwałą Nr XIX-193/01 Rady Gminy Deszczno z dnia 17 lipca 2001 r., które było zmieniane kolejno: uchwałą Nr XI/106/07 Rady Gminy Deszczno z dnia 20 grudnia 2007 r., uchwałą Nr XXXIII/246/09 Rady Gminy Deszczno z dnia 28 lipca 2009 r., uchwałą Nr X/74/2011 Rady Gminy Deszczno z dnia 30 maja 2011 r., uchwałą Nr XXVI/201/2012 Rady Gminy Deszczno z dnia 25 czerwca 2012 r., uchwałą Nr XXXVII/304/2013 Rady Gminy Deszczno z dnia 25 marca 2013, uchwałą Nr XLVII/370/2013 Rady Gminy Deszczno z dnia 2 grudnia 2013 r., uchwałą Nr XV/106/2015 Rady Gminy Deszczno z dnia 9 listopada 2015 r.

W obrębie gminy wyodrębniono następujące obszary funkcjonalne:

- obszar pasma rozwoju: Ulim, Łagodzin, Karnin, Deszczno, Maszewo, Glinik, Brzozowiec – dążenie do ustanowienia mieszkalnictwa jako funkcji wiodącej, wyznaczenia lokalizacji usług związanych z obsługą turystyki i motoryzacji w strefach przyległych do drogi krajowej nr 3;
- obszar wiejski północno-wschodni – położony w obrębach geodezyjnych Osiedle Poznańskie, Borek, Ciecierzyce oraz częściowo Deszczno – utrzymanie funkcji rolniczej w obszarach rolniczej przestrzeni produkcyjnej;
- obszar wiejski południowo-zachodni – położony na południowy zachód od pasma rozwoju – utrzymanie rolniczego rozwoju jako funkcji wiodącej terenów zawartych w obrębie wyznaczonych obszarów rolniczej przestrzeni produkcyjnej.

gmina Kłodawa

Gmina Kłodawa posiada studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego przyjęte uchwałą Nr XXXIII/296/02 Rady Gminy Kłodawa z dnia 24 kwietnia 2002 r., które było zmieniane kolejno: uchwałą Nr VII/72/03 Rady Gminy Kłodawa z dnia 25 czerwca 2003 r., uchwałą Nr LVIII/362/10 Rady Gminy Kłodawa z dnia 30 lipca 2010 r. oraz uchwałą Nr XXIX/228/13 Rady Gminy Kłodawa z dnia 12 czerwca 2013 r.

Zakładane w dokumencie kierunki rozwoju przestrzennego obejmują przed wszystkim rozwój zabudowy mieszkaniowej, z zachowaniem jej historycznych układów, odpowiednie wyposażenie zabudowy mieszkaniowej w infrastrukturę techniczną, modernizację i rozbudowę istniejącego układu komunikacyjnego dla uzyskania pełnej obsługi komunikacyjnej obszaru gminy.

W studium wyodrębnia się następujące strefy:

- rozwoju zabudowy mieszkalnej, gospodarczej i produkcyjno-usługowej, obejmujące tereny zainwestowane w poszczególnych miejscowościach;
- zabudowy mieszkalnej i usługowej w ciągu dróg wojewódzkich, powiatowych i gminnych w otoczeniu miejscowości: Kłodawa, Chwalęcice, Różanki oraz Santocko;
- terenów otwartych, obejmujące kompleksy leśne, tereny wykorzystywane rolniczo, wody powierzchniowe oraz inne tereny otwarte.

Podejmowane działania będą służyć integracji przestrzennej obszarów centralnej części gminy, gdzie będzie rozwijany handel. Dla rozwoju gminy kluczową sprawą jest eliminacja z jej obszaru uciążliwego ruchu tranzytowego pojazdów na drodze wojewódzkiej nr 151. W strefach zamieszkiwania podejmowana będzie modernizacja istniejącej zabudowy mieszkaniowej oraz realizacja nowych inwestycji z towarzyszącymi usługami i drobną produkcją. W strefach zieleni i rekreacji rozbudowywane będą kompleksy zieleni z przystosowaniem do potrzeb wypoczynku codziennego i obsługi ruchu turystycznego.

Szczególne znaczenie w aktywizacji gospodarczej gminy będą miały tereny położone w obrębie wskazanych w studium stref produkcyjno-usługowych, w szczególności w obszarze pomiędzy Różankami a Gorzowem Wlkp., ze względu na fakt ich położenia w ciągu drogi krajowej nr 22 i bliskość dużego ośrodka miejskiego (Gorzów Wlkp.) oraz pomiędzy Wojcieszycami a Gorzowem Wlkp. w ciągu drogi powiatowej nr 158 po jej wschodniej stronie.

gmina Lubiszyn

Gmina Lubiszyn posiada studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego przyjęte uchwałą Nr XII/99/00 Rady Gminy Lubiszyn z dnia 28 kwietnia 2000 r., które było zmieniane kolejno: uchwałą Nr XXXVIII/293/06 Rady Gminy Lubiszyn z dnia 31 sierpnia 2006 r., uchwałą Nr XXXIX/305/06 Rady Gminy Lubiszyn z dnia 29 września 2006 r., uchwałą Nr XXXIV/281/2009 Rady Gminy Lubiszyn z dnia 30 września 2009 r., uchwałą Nr XL/349/2010 Rady Gminy Lubiszyn z dnia 5 marca 2010 r.

W obrębie gminy wyodrębniono następujące obszary funkcjonalne:

- podmiejski – obręb geodezyjny Baczyna, obręb geodezyjny Marwice – strefa usługowo-mieszkaniowa (położona na północ od toru PKP), w obrębie której przewiduje się rozwój funkcji usługowych oraz funkcji towarzyszących (turystyka, obsługa motoryzacji itp.); strefa wielofunkcyjna (położona na południe od toru PKP), w obrębie której przewiduje się głównie funkcję magazynową, drobne usługi oraz produkcję;

- wiejskie – utrzymanie rolniczego przeznaczenia jako funkcji w obrębie wyznaczonych obszarów rolniczej przestrzeni produkcyjnej;
- rekreacyjno-turystyczny (w rejonie jeziora Marwicko) – rozwój funkcji rekreacyjno-turystycznych w różnych formach m.in.: kąpieliska, sporty plażowe, budownictwo letniskowe, usługi turystyczne, turystyka konna i rowerowa itp., rozwój mieszkalnictwa jednorodzinnego z towarzyszeniem funkcji usługowej, w szczególności usług sportu i rekreacji.

gmina Santok

Gmina Santok posiada studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego przyjęte uchwałą Nr XXVII/180/2005 Rady Gminy Santok z dnia 17 marca 2005 r., które zostało zmienione uchwałą Nr XXXIV/266/13 Rady Gminy Santok z dnia 30 grudnia 2013 r.

Głównym celem rozwoju przestrzennego gminy jest *zapewnienie dogodnych warunków zamieszkania, zapewnienie właściwego wyposażenia w usługi publiczne i komercyjne, zapewnienie właściwych warunków wypoczynku oraz zapewnienie właściwego wyposażenia w infrastrukturę techniczną i komunikację.*

Zgodnie z wytycznymi dokumentu, Santok ma przede wszystkim pełnić funkcję osadniczą (jako „sypialnia Gorzowa") z towarzyszącą wielokierunkową działalnością gospodarczą, w tym przemysłową. Funkcjami towarzyszącymi funkcjom podstawowym są: usługi, komunikacja, infrastruktura techniczna. Jako funkcję uzupełniającą wskazano turystykę.

W dokumencie wyznaczono trzy podstawowe strefy polityki przestrzennej:

- zachodnia strefa zurbanizowana zagospodarowania przestrzennego oraz aktywizacji gospodarczej z ośrodkiem węzłowym w miejscowości Wawrów – koncentracja terenów aktywizacji gospodarczej z terenami mieszkaniowymi, dobre połączenie komunikacyjne z ośrodkami wyższego rzędu (Gorzów Wlkp.);
- centralna strefa z ośrodkiem administracyjnym w miejscowości Santok – zachowanie istniejących walorów kulturowych i przyrodniczych oraz aktywizacja gospodarcza (koncentracja potencjału administracyjnego – siedziba gminy), występowanie dwóch żeglownych rzek oraz atrakcyjnych walorów krajobrazowych wzdłuż ich biegu, przydatnego do rozwoju turystyki wodnej, pieszej, rowerowej i konnej, dobre połączenia komunikacyjne z ośrodkami wyższego rzędu;
- wschodnia strefa zachowania istniejącego zagospodarowania ruralistycznego oraz aktywizacji gospodarczej z ośrodkiem węzłowym w miejscowości Lipki Wielkie.

Głównym działaniem w przestrzeni będzie podjęcie procesu porządkowania najbliższego otoczenia doliny rzeki Warty i Noteci oraz włączenia w system zagospodarowania rekreacyjnego i turystycznego gminy oraz regionu.

8.2 Spójność planowania w studiach gminnych

Obowiązujące studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin wchodzących w skład MOF OW Gorzów Wlkp. zostały przyjęte w różnym czasie (2000–2015). Najstarsze z nich mają ponad 10 lat, zostały uchwalone na podstawie nieobowiązującej już ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. o zagospodarowaniu przestrzennym, późniejsze zmiany dotyczą jedynie niewielkich obszarów. Zakres ww. studiów obejmuje więc stan uwarunkowań na okres ich sporządzania, co oznacza, że nie uwzględniają one obecnego zagospodarowania, zrealizowanych po ich uchwaleniu inwestycji (m.in. w zakresie komunikacji i infrastruktury technicznej),

aktualnych przepisów prawa (m.in. dotyczących form ochrony przyrody, udokumentowanych złóż kopalin, obszarów narażonych na niebezpieczeństwo powodzi).

Zgodnie z obowiązującym Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Gorzowa Wlkp. jednymi z najważniejszych celów rozwoju miasta są: zapewnienie przestrzennej, gospodarczej i społecznej spójności z regionem, zwiększenie potencjału innowacyjnego nauki i gospodarki, rozwój przedsiębiorczości. Osiągnięcie ww. celów wymaga m.in. rozwinięcia współpracy transgranicznej i międzyregionalnej, wspierania rozwoju działalności gospodarczej, w tym tworzenia stref ekonomicznych, inwestycji w sektor przemysłowy i usługowy, oświatę i szkolnictwo wyższe. W studium Gorzowa Wlkp. wskazano tereny pod lokalizację inwestycji związanych z działalności gospodarczą (produkcyjno-usługową) przede wszystkim w północno-zachodniej oraz północno-wschodniej części gminy. Powyższe strefy mają kontynuację w obowiązujących dokumentach planistycznych gmin sąsiadujących z miastem – strefa w rejonie drogi ekspresowej S3 w gminie Lubiszyn oraz strefa w rejonie drogi krajowej nr 22 w gminie Santok.

Wszystkie gminy wchodzące w skład MOF OW Gorzów Wlkp. przewidują w obowiązujących studiach rozwój znacznych terenów zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej. W gminach stanowiących strefę zewnętrzną MOF OW Gorzów Wlkp. najwięcej terenów budowlanych zlokalizowano w obszarach przylegających do miasta. Tereny te przeznaczono przede wszystkim pod rozwój zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej z usługami podstawowymi dla mieszkańców. Funkcję uzupełniającą stanowi turystyka, rozumiana jako wypoczynek codzienny, rekreacja, turystka weekendowa w oparciu przede wszystkim o tereny otwarte (lasy, jeziora, rzeki Wartę i Noteć). Dla stworzenia jak najlepszych warunków życia dla mieszkańców, oprócz zapewnienia rozwoju funkcji sportowych i rekreacyjnych, planowana jest rozbudowa systemu komunikacji publicznej oraz tras rowerowych. Zarówno komunikacja miejska jak i infrastruktura techniczna miasta Gorzowa Wlkp. obsługuje również częściowo gminy sąsiednie, co jest zawarte w zapisach studiów.

W zakresie najważniejszych inwestycji dotyczących infrastruktury technicznej obowiązujące studia w gminach Lubiszyn, Gorzów Wlkp., Deszczno zawierają kontynuację projektowanych linii elektroenergetycznych wysokiego napięcia do stacji SE Baczyna. W zakresie inwestycji komunikacyjnych w studiach wprowadzony jest przebieg drogi ekspresowej S3 (gminy Deszczno, Gorzów Wlkp., Lubiszyn). Ponadto obowiązujące studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin Kłodawa i Santok przewidują budowę obwodnic miejscowości Kłodawa (w ciągu drogi wojewódzkiej nr 151) i Różanki – w ciągu drogi krajowej nr 22 i dalej nowy przebieg drogi na północ od miejscowości Wojcieszyce i Kłodawa z projektowanym węzłem na drodze S3 (projektowana droga nie ma kontynuacji w studium gminy Lubiszyn). Dokumenty planistyczne gmin nie przewidują budowy innych dróg ponadlokalnych na pograniczu gmin.

Spójność planowania przestrzennego na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. ma szczególne znaczenie dla realizacji założonych zamierzeń inwestycyjnych, mających wpływ na funkcjonowanie całego obszaru. Podczas analizy spójności nie zaobserwowano sprzeczności pomiędzy wyznaczonymi kierunkami zagospodarowania poszczególnych gmin MOF OW Gorzów Wlkp. Zadania przyjęte w studiach są realizowane m.in. poprzez sporządzanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Na terenie gmin wiejskich wchodzących w skład MOF OW Gorzów Wlkp. przeważają plany o małej powierzchni, zlokalizowane na terenach uzbrojonych w infrastrukturę techniczną, stanowiące uzupełnienie dla istniejącej zabudowy lub sporządzane pod konkretną inwestycję.

8.3 Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego w ujęciu ilościowym i procentowym w stosunku do powierzchni gmin

W granicach MOF OW Gorzów Wlkp. obowiązują 223 miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego o łącznej powierzchni ponad 12 300 ha, co stanowi 12,65% powierzchni MOF OW Gorzów Wlkp.

Większość z nich (116) została sporządzona na podstawie nieobowiązującej już ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. o zagospodarowaniu przestrzennym, jednak większą powierzchnię zajmują plany miejscowe sporządzone na podstawie obowiązującej ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (ponad 10 800 ha). Powierzchnia objęta obowiązującymi planami w poszczególnych gminach należących do MOF OW Gorzów Wlkp. jest bardzo zróżnicowana i wynosi od niespełna 1% (gmina Bogdaniec) do ponad 53% (miasto Gorzów Wlkp.)[275].

Schemat 47. Obszary objęte obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miasta Gorzowa Wlkp., Urzędu Gminy w Bogdańcu, Urzędu Gminy Deszczno, Urzędu Gminy Kłodawa, Urzędu Gminy Lubiszyn, Urzędu Gminy w Santoku, stan na 31.10.2017 r.

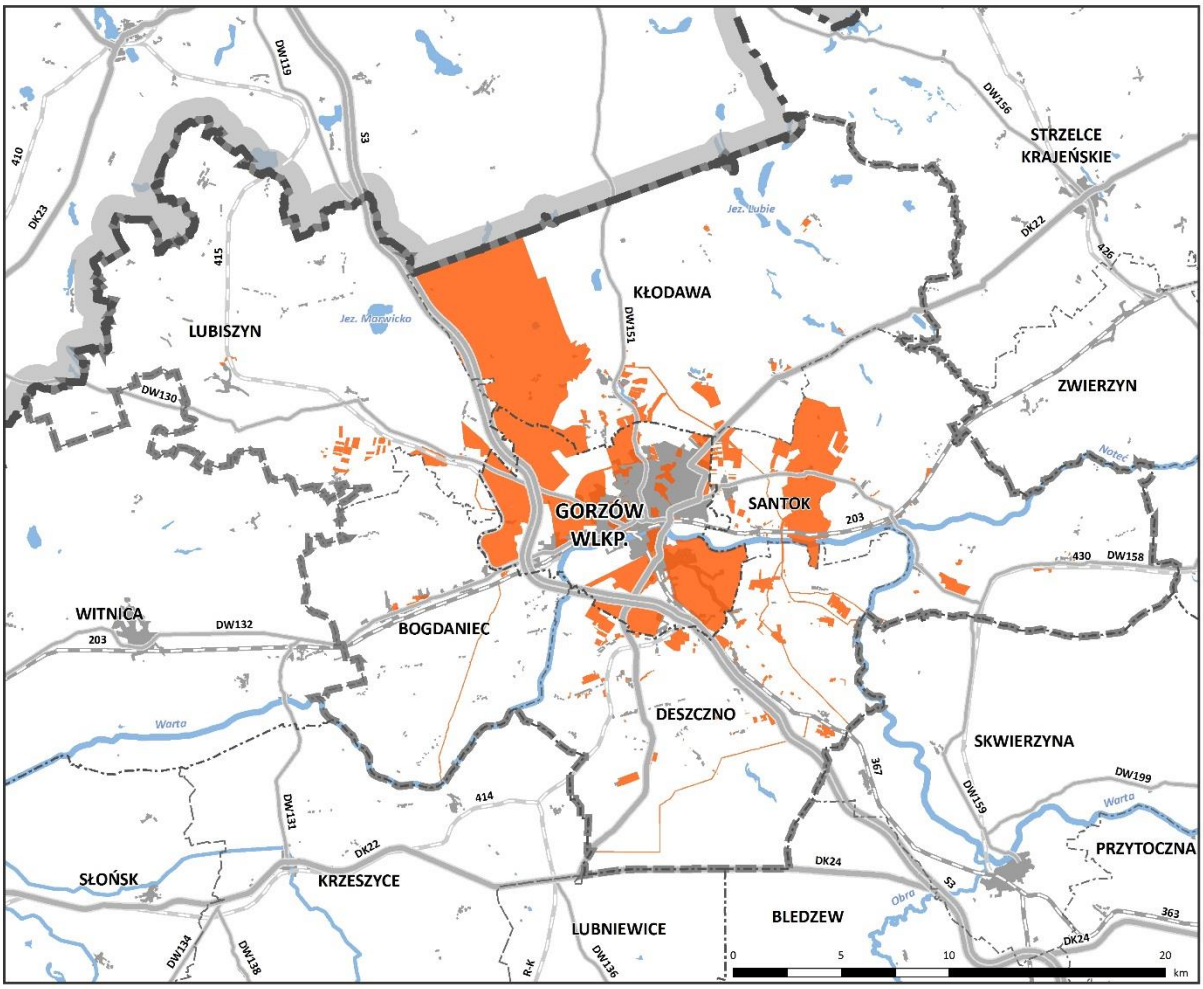

obszary objęte obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w granicach MOF OW Gorzów Wlkp.

pozostałe oznaczenia

- granica województwa lubuskiego
- granica powiatu
- granica gminy
- granica MOF OW Gorzów Wlkp.
- teren zurbanizowany
- zbiornik wodny
- rzeka
- droga ekspresowa
- droga krajowa
- droga wojewódzka
- czynna linia kolejowa
- nieczynna linia kolejowa

[275] Stan na 31.10.2017 r., na podstawie danych BDL GUS i Urzędu Miasta Gorzowa Wlkp., Urzędu Gminy w Bogdańcu, Urzędu Gminy Deszczno, Urzędu Gminy Kłodawa, Urzędu Gminy Lubiszyn, Urzędu Gminy w Santoku

Tabela 36. Zestawienie obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (mpzp)
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS (stan na 2016 r.) i Urzędu Miasta Gorzowa Wlkp., Urzędu Gminy w Bogdańcu, Urzędu Gminy Deszczno, Urzędu Gminy Kłodawa, Urzędu Gminy Lubiszyn, Urzędu Gminy w Santoku (stan na 31.10.2017 r.).

Gmina/obszar	Liczba obowiązujących mpzp			Powierzchnia gminy/obszaru objęta mpzp			
	na podstawie ustawy z 1994 r.	na podstawie ustawy z 2003 r.	suma	na podstawie ustawy z 1994 r. [ha]	na podstawie ustawy z 2003 r. [ha]	suma [ha]	%
m. Gorzów Wlkp.	28	39	67	651	3924	4575	53,37
Bogdaniec	7	3	10	55	43	98	0,88
Deszczno	37	20	57	333	399	732	4,35
Kłodawa	26	22	48	180	4391	4571	19,47
Lubiszyn	5	10	15	36	301	337	1,64
Santok	13	13	26	263	1756	2019	11,92
MOF OW Gorzów Wlkp.	**116**	**107**	**223**	**1518**	**10814**	**12332**	**12,65**

miasto Gorzów Wlkp.

Miasto Gorzów Wlkp. charakteryzuje się największym pokryciem miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego wśród gmin MOF OW Gorzów Wlkp. – w mieście funkcjonuje 67 planów, obejmujących łącznie ponad 53% jego powierzchni. Wśród obowiązujących planów miejscowych, znacznie większą powierzchnię zajmują plany uchwalone na postawie obowiązującej ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 2003 r. (ponad 3900 ha). Największe powierzchniowo miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego obejmują nowe tereny inwestycyjne położone na obrzeżach miasta, w tym m.in. planowane zespoły zabudowy mieszkaniowej i mieszkaniowo-usługowej, strefę produkcyjno-usługową w rejonie węzła drogi ekspresowej S3. Planami miejscowymi objęty jest jedynie niewielki fragment centrum miasta. W trakcie opracowania jest kolejnych 13 planów o powierzchni prawie 830 ha (niecałe 10% obszaru miasta), z czego prawie 600 ha to zmiany planów obowiązujących[276].

gmina Bogdaniec

W gminie Bogdaniec obowiązuje jedynie 10 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego o łącznej powierzchni ok. 100 ha, co stanowi niecały 1% obszaru gminy (najmniej wśród gmin należących do MOF OW Gorzów Wlkp.). Tylko 3 z powyższych planów zostały opracowane na podstawie obowiązującej ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 2003 r., aż 7 planów miejscowych powstało w oparciu o ustawę o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 1994 r. (większość pochodzi z lat 1999–2002). Obowiązujące plany obejmują głównie niewielkie fragmenty zespołów zabudowy mieszkaniowej oraz terenów usługowych w miejscowości Bogdaniec oraz Jenin. W opracowaniu jest 1 plan miejscowy w obrębie Bogdaniec o powierzchni prawie 6,0 ha, dla terenu na którym w większości obowiązuje już plan[277].

gmina Deszczno

Gmina Deszczno posiada 57 obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego o łącznej powierzchni ponad 730 ha (ponad 4% obszaru gminy), z czego 37 opracowano na podstawie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 1994 r. Obowiązujące plany miejscowe obejmują niewielkie fragmenty terenu, rozproszone głównie w północnej części gminy. Plany uchwalano sukcesywnie, przede wszystkim dla terenów przeznaczonych pod funkcje mieszkaniowe i usługowe. W trakcie opracowania jest

[276] Stan na 31.10.2017 r.
[277] Stan na 31.10.2017 r.

kolejnych 8 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego o powierzchni ok. 124 ha, z czego ponad 55 ha to zmiany planów obowiązujących[278].

gmina Kłodawa

Ponad 19% obszaru gminy Kłodawa jest objęte miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego – obowiązuje łącznie 48 planów o powierzchni ponad 4570 ha. Największą powierzchnię obejmują obowiązujące plany miejscowe sołectw Santocko i Mironice, uchwalone w 2013 r. (ponad 4120 ha). Przed ich przyjęciem dokumentami planistycznymi objęte było zaledwie niecałe 2% powierzchni gminy. Pozostałe obowiązujące plany miejscowe obejmują niewielkie fragmenty terenu w południowej części gminy, z przeznaczeniem głównie pod zabudowę mieszkaniową oraz usługową. W opracowaniu są 4 plany miejscowe w centralnej części gminy o powierzchni ponad 5400 ha (ok. 23% obszaru gminy)[279].

gmina Lubiszyn

Gmina Lubiszyn charakteryzuje się jednym z najmniejszych wskaźników pokrycia dokumentami planistycznymi wśród gmin należących do MOF OW Gorzów Wlkp. W gminie funkcjonuje 15 planów miejscowych o łącznej powierzchni ponad 1,6% obszaru gminy (ok. 335 ha). Większą powierzchnię zajmują plany uchwalone na podstawie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 2003 r. (ok. 300 ha). Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego obejmują niewielkie obszary, większość z nich zlokalizowana jest w południowo-wschodniej części gminy. W opracowaniu jest 1 plan miejscowy w obrębie Marwice o powierzchni prawie 6,5 ha[280].

gmina Santok

Gmina Santok posiada 26 obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego o łącznej powierzchni ponad 2000 ha (niecałe 12% obszaru gminy). Plany były uchwalane sukcesywnie, połowa z nich została sporządzona na podstawie obowiązującej ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 2003 r. – plany te mają również znacznie większą powierzchnię (ok. 1750 ha). Obowiązujące plany miejscowe zlokalizowane są głównie w zachodniej części gminy. Obejmują przede wszystkim tereny zabudowy mieszkaniowej, a także zabudowę usługową i produkcyjną. W opracowaniu są kolejne 4 plany miejscowe o powierzchni prawie 21 ha (większość dotyczy niewielkich obszarów w obrębie Wawrów)[281].

Podsumowanie

MOF OW Gorzów Wlkp., z pokryciem miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego na poziomie 12,65%, charakteryzuje się większym wskaźnikiem niż województwo lubuskie (w 2016 r. 8,9% jego obszaru posiadało obowiązujące plany), jednak mniejszym niż wskaźnik dla całego kraju (30,2% w 2016 r.) – powierzchnia objęta planami miejscowymi w województwie lubuskim jest jedną z najmniejszych w kraju[282]. Pokrycie planami miasta Gorzowa Wlkp. (ponad 53%) jest większe niż wartości dla wszystkich miast na prawach powiatu (46,7% w 2016 r.) oraz ośrodków wojewódzkich (39,9% w 2016 r.)[283].

Najlepsza sytuacja pod względem obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego występuje w Gorzowie Wlkp., co jest związane z nasileniem procesów inwestycyjnych w mieście. Ustalenia planów miejscowych obejmują ponad połowę jego powierzchni, kolejne opracowania są

[278] Stan na 31.10.2017 r.
[279] Stan na 31.10.2017 r.
[280] Stan na 31.10.2017 r.
[281] Stan na 31.10.2017 r.
[282] BDL GUS, stan na 2016 r.
[283] BDL GUS, stan na 2016 r.

w przygotowaniu[284]. Sytuacja w pozostałych gminach MOF OW Gorzów Wlkp. jest znacznie gorsza. Poza Kłodawą i Santokiem, których pokrycie planistyczne jest większe lub zbliżone do wskaźnika dla MOF OW Gorzów Wlkp., w pozostałych gminach obowiązujące plany miejscowe zajmują powierzchnię jedynie od 0,88% do 4,35% obszaru gminy. Zostały one opracowane dla pojedynczych, odległych od siebie obszarów. W analizowanych gminach obowiązują również liniowe plany miejscowe – opracowane pod lokalizację gazociągów. W zakresie sporządzanych planów miejscowych wyróżnia się gmina Kłodawa, w której trwające procedury planistyczne dotyczą blisko 23% obszaru gminy.

Brak kompleksowego podejścia do problematyki sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego może utrudniać prowadzenie spójnej polityki przestrzennej na obszarze MOF OW Gorzów Wlkp. Niewielki zasięg obowiązujących planów miejscowych powoduje, że na pozostałych terenach nowe inwestycje realizowane są na podstawie decyzji o warunkach zabudowy, których, ze względu na położenie gmin w obszarze funkcjonalnym ośrodka wojewódzkiego, jest wydawanych stosunkowo dużo[285]. Wynikiem tego może być zagospodarowanie terenu niezgodnie z ustaleniami studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, co prowadzi do rozpraszania zabudowy, przede wszystkim w terenach o największej presji inwestycyjnej, oraz utrudnia realizację ustalonych w studiach kierunków rozwoju gminy.

VII. Synteza uwarunkowań wraz z oceną możliwości rozwoju obszaru

Analiza uwarunkowań w zakresie poszczególnych zagadnień pozwoliła na zdiagnozowanie czynników występujących na terenie MOF OW Gorzów Wlkp., które mają wpływ na kierunki rozwoju obszaru. Syntezę uwarunkowań przedstawiono w podziale na ograniczenia i bariery rozwoju przestrzennego oraz czynniki determinujące rozwój. Zostały one zidentyfikowane w odniesieniu do poszczególnych stref funkcjonalnych.

MOF OW Gorzów Wlkp. jest obszarem funkcjonalnym o złożonej strukturze funkcjonalno-przestrzennej. Stanowi ośrodek koncentracji działalności gospodarczej, usług społecznych, w tym kultury i nauki. Miasto Gorzów Wlkp. stanowi rdzeń obszaru funkcjonalnego i jako ośrodek wojewódzki dominuje w strukturze przestrzennej północnej części województwa lubuskiego.

1. Ograniczenia i bariery rozwoju przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp.

Terytorium, ludność, osadnictwo, ład przestrzenny

- pomimo dodatnich wartości, malejąca tendencja przyrostu naturalnego w latach 2006-2016;
- rosnący wskaźnik obciążenia demograficznego, wpisujący się w ogólny trend starzenia się społeczeństwa;
- wyludnianie się miasta Gorzów Wlkp. i postępujące zjawisko suburbanizacji przyczyniają się do niekontrolowanego przyrostu terenów mieszkaniowych na obszarach wiejskich;
- mały stopień pokrycia planami miejscowymi powoduje, że na pozostałych terenach nowe inwestycje realizowane są na podstawie decyzji o warunkach zabudowy, co przyczynia się do rozpraszania zabudowy;
- brak kompleksowego podejścia do problematyki sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego utrudnia prowadzenie spójnej polityki przestrzennej w obszarze MOF OW Gorzów Wlkp.

[284] Stan na 31.10.2017 r.
[285] Śleszyński P., Komornicki T., Deręgowska A., Zielińska B., 2015, *Analiza stanu i uwarunkowań prac planistycznych w gminach w 2013 roku*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN na zlecenie Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa

Strefa przyrodnicza

- położenie części terenu w obszarze szczególnego zagrożenia powodzią;
- niezadowalająca jakość wód podziemnych, zagrożenie deficytem jakościowym wód (ograniczenia dla rolnictwa, regulacja gospodarki ściekowej);
- znaczny pobór dyspozycyjnych zasobów wód podziemnych, powodujący lej depresji wokół ujęcia w Gorzowie Wlkp. – możliwość naruszenia zasobów dyspozycyjnych wód podziemnych;
- duży udział obszarowych form ochrony przyrody (Kłodawa, Lubiszyn, Bogdaniec, Santok) – liczne ograniczenia wynikające z nakazów i zakazów dotyczących zagospodarowania i użytkowania tych terenów.

Strefa kulturowa

- niewystarczające działania ochronne i renowacyjne obiektów zabytkowych, w tym np. pałacu w Stanowicach, zabytkowych kamienic, zespołu dawnego szpitala miejskiego w Gorzowie Wlkp. (przy ul. Szpitalnej);
- brak odpowiedniego wyeksponowania i wykorzystania obiektów zabytkowych zlokalizowanych w historycznej części miasta Gorzowa Wlkp. (rejonu Starego i Nowego Miasta), co obniża walory i potencjał obszaru koncentracji najcenniejszych zabytków MOF OW Gorzów Wlkp.;
- brak działań promujących i odpowiedniego zarządzania szlakami turystycznymi;
- brak objęcia ochroną cennych obiektów oraz układów przestrzennych (zwłaszcza ruralistycznych) o istotnym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego regionu (np. pozostałości umocnień Wału Pomorskiego w Santoku czy terenów poprzemysłowych w Gorzowie Wlkp.);
- nieaktualność gminnych ewidencji zabytków i brak odpowiednich programów chroniących zasób zabytkowy;
- mała ilość obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków w gminach wiejskich MOF OW Gorzów Wlkp.

Strefa społeczno-gospodarcza

- niskie nakłady na działalność badawczo-rozwojową (B+R);
- wysokie bezrobocie wśród młodych osób;
- niewystarczający poziom oraz wadliwa struktura kwalifikacji zawodowych;
- brak silnego ośrodka akademickiego;
- dysproporcje w jakości nauczania na terenie MOF OW Gorzów Wlkp., zauważalna jest większa jakość kształcenia w Gorzowie Wlkp. w porównaniu z gminami wiejskimi;
- niesatysfakcjonujący stan techniczny obiektów sportowych zlokalizowanych na terenach gmin wiejskich;
- brak wykorzystania potencjału turystycznego, słabo wypromowana oferta turystyczna.

Komunikacja i transport

- zły stan techniczny niektórych dróg wojewódzkich i powiatowych integrujących ruch w MOF OW Gorzów Wlkp.;
- duże natężenie ruchu kołowego na drogach, brak północnej obwodnicy miasta i obejść na drogach wojewódzkich;
- niewielkie wykorzystanie systemu kolejowego do przewozu osób i towarów;
- likwidacja linii kolejowych i zacieranie ich przebiegu;

- niewielka liczba kolejowych połączeń dalekobieżnych z resztą regionu i kraju;
- zły stan techniczny portu rzecznego w Gorzowie Wlkp.;
- zły stan techniczny dróg wodnych Warty i Noteci;
- spadek liczby osób korzystających z komunikacji publicznej, zmniejszenie znaczenia transportu zbiorowego w ogóle przewozów pasażerskich i brak konkurencyjności w porównaniu do transportu indywidualnego;
- zły stan techniczny taboru tramwajowego.

Infrastruktura techniczna

- sieć kanalizacyjna rozbudowywana zbyt wolno w stosunku do rozbudowy sieci wodociągowej;
- duża dysproporcja w rozwoju infrastruktury kanalizacyjnej do zbiorowego odprowadzania ścieków między obszarami miejskimi i wiejskimi (znacznie większy procent w miastach w porównaniu do wsi);
- występowanie nielegalnych składowisk odpadów (Gorzów Wlkp., Santok, Kłodawa), pomimo obowiązującego systemu gospodarki odpadami w gminach MOF OW Gorzów Wlkp.;
- zapotrzebowanie na moc cieplną w gminach wiejskich należących do MOF OW Gorzów Wlkp. pokrywane z indywidualnych źródeł i kotłowni, często opalanych węglem;
- zróżnicowany dostęp do rozdzielczej sieci gazowej w gminach MOF OW Gorzów Wlkp. – stopień zgazyfikowania gmin Lubiszyn oraz Deszczno wynosi mniej niż 15%.

Strefa obronności i bezpieczeństwa państwa

- brak przedsiębiorstw o szczególnym znaczeniu gospodarczo-obronnym;
- koncentracja instytucji z zakresu bezpieczeństwa publicznego w Gorzowie Wlkp.;
- na obszarze MOF OW Gorzów Wlkp. nie stacjonuje żadna jednostka wojskowa.

2. Czynniki determinujące rozwój wraz z oceną ładu przestrzennego

Terytorium, ludność, osadnictwo, ład przestrzenny

- dodatnie saldo migracji;
- stosunkowo równomierna sieć osadnicza, z Gorzowem Wlkp. jako ośrodkiem centralnym;
- spójny układ przestrzenny o niewielkich odległościach pomiędzy poszczególnymi miejscowościami;
- rozwój układu osadniczego wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych (DW132, DW158), co warunkuje dobrą dostępność komunikacyjną;
- w strukturze użytkowania gruntów przewaga użytków rolnych, które mogą być przeznaczane pod rozwój oferty inwestycyjnej poszczególnych gmin.

Strefa przyrodnicza

- dogodne warunki dla rozwoju rolnictwa i hodowli bydła – korzystny klimat z długim okresem wegetacyjnym, duży udział gruntów rolnych oraz osób zatrudnionych w rolnictwie, duży udział gleb o dobrych klasach bonitacyjnych oraz pastwisk;
- zasoby surowców energetycznych (złoża gazu ziemnego oraz ropy naftowej) – część złóż jest eksploatowana, ponadto prowadzi się poszukiwania i rozpoznanie kolejnych złóż ropy naftowej i gazu ziemnego;
- występowanie jednego z największych wartości strumienia cieplnego w Polsce, istnieje możliwość wykorzystania wód termalnych w celach gospodarczych, bądź turystycznych,

- duży udział obszarowych form ochrony przyrody (Kłodawa, Lubiszyn, Bogdaniec oraz Santok), w tym o wyższym reżimie ochronnym (Barlinecko-Krajobrazowy PK, gm. Kłodawa), obejmujących ochroną najcenniejsze przyrodniczo i krajobrazowo tereny MOF OW Gorzów Wlkp. – szansa dla rozwoju turystyki, w tym turystyki weekendowej;
- duży udział kompleksów leśnych ukierunkowanych na rozwój turystyki;
- żeglowne doliny Warty i Noteci – możliwość rozwoju turystyki i transportu rzecznego.

Strefa kulturowa

- występowanie atrakcyjnych cennych zabytków dziedzictwa kulturowego – m.in.: Katedra Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Gorzowie Wlkp. (obiekt o znaczeniu ponadregionalnym), Biały Spichlerz, estakada kolejowa, kamienice i wille w Gorzowie Wlkp., pałac w Stanowicach (gm. Bogdaniec), kościoły szachulcowe m.in. Chwałowicach (gm. Bogdaniec), Santocznie (gm. Kłodawa) i inne;
- skupienie najcenniejszych obiektów zabytkowych MOF OW Gorzów Wlkp. na stosunkowo niewielkim obszarze (w centralnej części miasta), co daje możliwość koncentracji działań ochronnych, renowacyjnych i promocyjnych;
- występowanie różnorodnych form zabytków i krajobrazów kulturowych – obiekty mieszkalne, sakralne, techniki, rezydencjonalne, użyteczności publicznej, mury obronne, obiekty militarne;
- zachowane tradycyjne układy ruralistyczne w gminach wiejskich, m.in. wsie owalnicowe, ulicówki, wsie ulicowo-placowe, wielodrożnice, wkomponowane skalą w naturalny krajobraz przyrodniczy stanowią element o istotnych walorach kulturowych;
- występowanie na obszarze MOF OW Gorzów Wlkp. parku kulturowego Dolina Trzech Młynów (w gminie Bogdaniec), grodziska w Santoku, stanowiącego zabytek archeologiczny o randze ponadregionalnej;
- część obiektów zabytkowych włączona do systemu szlaków turystycznych o znaczeniu kulturowym (szlak zabytków konstrukcji szkieletowej, szlak gotyckich kościołów farnych, szlak wina i miodu), co daje możliwość zbudowania oferty turystycznej w ramach produktu kulturowego;
- podejmowane działania interwencyjne dla zasobu dziedzictwa kulturowego (głównie w Gorzowie Wlkp.) – w zakresie miejskiego programu rewitalizacji, prac konserwacyjnych dla części obiektów zabytkowych (głównie sakralnych);
- dogodne położenie względem rzek Warty i Noteci oraz form ochrony przyrody pod kątem turystycznym;
- organizacja licznych przedsięwzięć kulturalnych integrujących społeczność lokalną.

Strefa społeczno-gospodarcza

- korzystne położenie względem zachodniej granicy państwa;
- korzystne położenie względem aglomeracji berlińskiej, poznańskiej i szczecińskiej;
- położenie przy skrzyżowaniu ważnych korytarzy transportowych;
- wspieranie potencjału innowacyjnego regionu z uwzględnieniem działalności Gorzowskiego Ośrodka Technologicznego Park Naukowo-Technologiczny;
- potencjalne tereny pod inwestycje – w pełni uzbrojone tereny inwestycyjne oferowane przez Kostrzyńsko-Słubicką Specjalną Strefę Ekonomiczną;
- dogodne warunki rozwoju gospodarczego – inicjatywy klastrowe;
- funkcjonowanie instytucji otoczenia biznesu, które wpływają na rozwój gospodarczy regionu;
- bogate tradycje przemysłowe MOF OW Gorzów Wlkp.;

- dostosowywanie programów nauczania do potrzeb rynku pracy;
- zwiększenie jakości świadczonych na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. usług ochrony zdrowia poprzez lokalizację na terenie Gorzowa Wlkp. bazy pogotowia ratunkowego HEMS;
- wysoki potencjał turystyczny wynikający z walorów przyrodniczych.

Komunikacja i transport

- położenie wzdłuż korytarza transportowego TEN-T Bałtyk – Adriatyk oraz postulowanego CETC;
- równomiernie rozwinięty układ drogowy, który składa się z dróg o różnych kategoriach, dogodne połączenia wewnętrzne i zewnętrzne;
- lokalizacja 11 stacji i przystanków kolejowych, w tym 5 na obszarze wiejskim MOF OW Gorzów Wlkp.;
- obecność międzynarodowej drogi wodnej E70 Warta – Noteć;
- położenie umożliwiające rozwój turystycznych przewozów drogą wodną;
- zwiększająca się długość i jakość infrastruktury rowerowej oraz dogodne położenie do rozwoju turystyki rowerowej;
- istnienie głównego węzła przesiadkowego w rejonie stacji kolejowej Gorzów Wlkp. oraz mniejszego w rejonie stacji Gorzów Wlkp. Wieprzyce.

Infrastruktura techniczna

- wzrost długości sieci wodociągowej – liczne inwestycje w zakresie rozbudowy infrastruktury wodnej;
- duże rezerwy wydajności ujęć wód podziemnych, co pozwala na dalszą rozbudowę sieci wodociągowej;
- znaczny wzrost długości czynnej sieci kanalizacyjnej na obszarach wiejskich;
- cały obszar objęty jest zorganizowanym systemem gospodarki odpadami;
- wzrost liczby odpadów poddawanych odzyskowi, które zostały zebrane selektywnie;
- funkcjonujący OG Jeniniec, podlegający pod KRNiGZ Zielin;
- elektrociepłownia w Gorzowie Wlkp., będąca głównym źródłem wytwarzanej energii, jako paliwo i nośnik energii pierwotnej wykorzystuje głównie gaz ziemny pochodzący ze złóż krajowych (ponad 70% struktury paliw);
- bardzo korzystne warunki do rozwoju energii odnawialnej, zwłaszcza wiatrowej, w gminach Bogdaniec, Lubiszyn oraz Santok zostały wyznaczone obszary, na których dopuszczono lokalizację instalacji o mocy powyżej 100 kW.

Strefa obronności i bezpieczeństwa państwa

- występowanie terenów zamkniętych, ustanowionych przez Ministra Obrony Narodowej, Komendanta Głównego Policji oraz Ministra Infrastruktury – tereny przeznaczone na potrzeby służb oraz tereny, przez które przebiegają linie kolejowe.

Szczegółowa analiza ograniczeń i barier rozwoju przestrzennego oraz czynników determinujących rozwój pozwoliła zdiagnozować konkretne problemy MOF OW Gorzów Wlkp. oraz wskazać kierunki rozwoju obszaru. Analiza potwierdziła, że miasto Gorzów Wlkp. jest najsilniejszą jednostką terytorialną MOF OW Gorzów Wlkp. W mieście następuje koncentracja ludności oraz działalności gospodarczej. Gorzów Wlkp. jest ośrodkiem o znaczeniu ponadregionalnym oraz dominującym elementem struktury przestrzennej całego obszaru funkcjonalnego. Miasto pełni rolę rdzenia integrującego sąsiadujące miejscowości i ośrodki gminne za pomocą powiązań przestrzennych i funkcjonalnych.

Zestawienie ograniczeń i barier rozwoju przestrzennego wykazało przede wszystkim potrzebę działań rewitalizacyjnych zdegradowanych terenów miejskich, w tym głównie centrum miasta Gorzowa Wlkp., działania te miałyby za cel przywrócenie funkcji gospodarczych, społecznych oraz kulturalnych. Ponadto wskazuje się potrzebę rozwoju szkolnictwa wyższego i zawodowego, dostosowanego do aktualnego rynku pracy. Wśród czynników determinujących rozwój największym atutem jest położenie na szlaku ważnego korytarza transportowego oraz względem aglomeracji berlińskiej, poznańskiej i szczecińskiej. Takie położenie daje ogromną szansę na wielowymiarowy rozwój MOF OW Gorzów Wlkp.

Schemat 48. Synteza strefy terytorium, ludność i osadnictwo

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, stan na 31.12.2016 r., map topograficznych, geoportal.gov.pl, Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Gorzowa Wlkp. (uchwała Nr XII/131/2003 Rady Miasta Gorzowa Wlkp. z dnia 18 czerwca 2003 r. ze zm.)

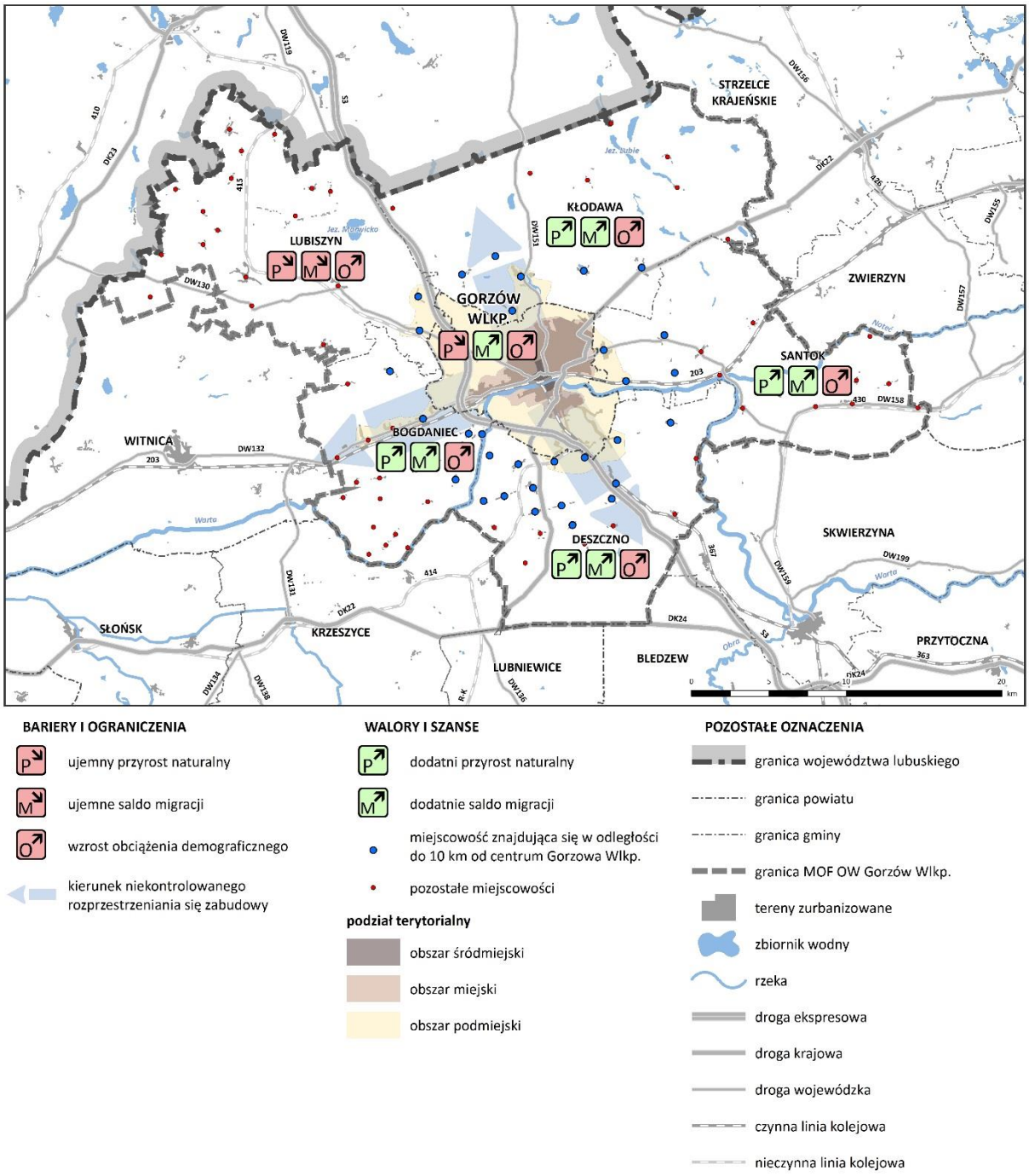

Schemat 49. Synteza strefy przyrodniczej
Źródło: opracowanie własne

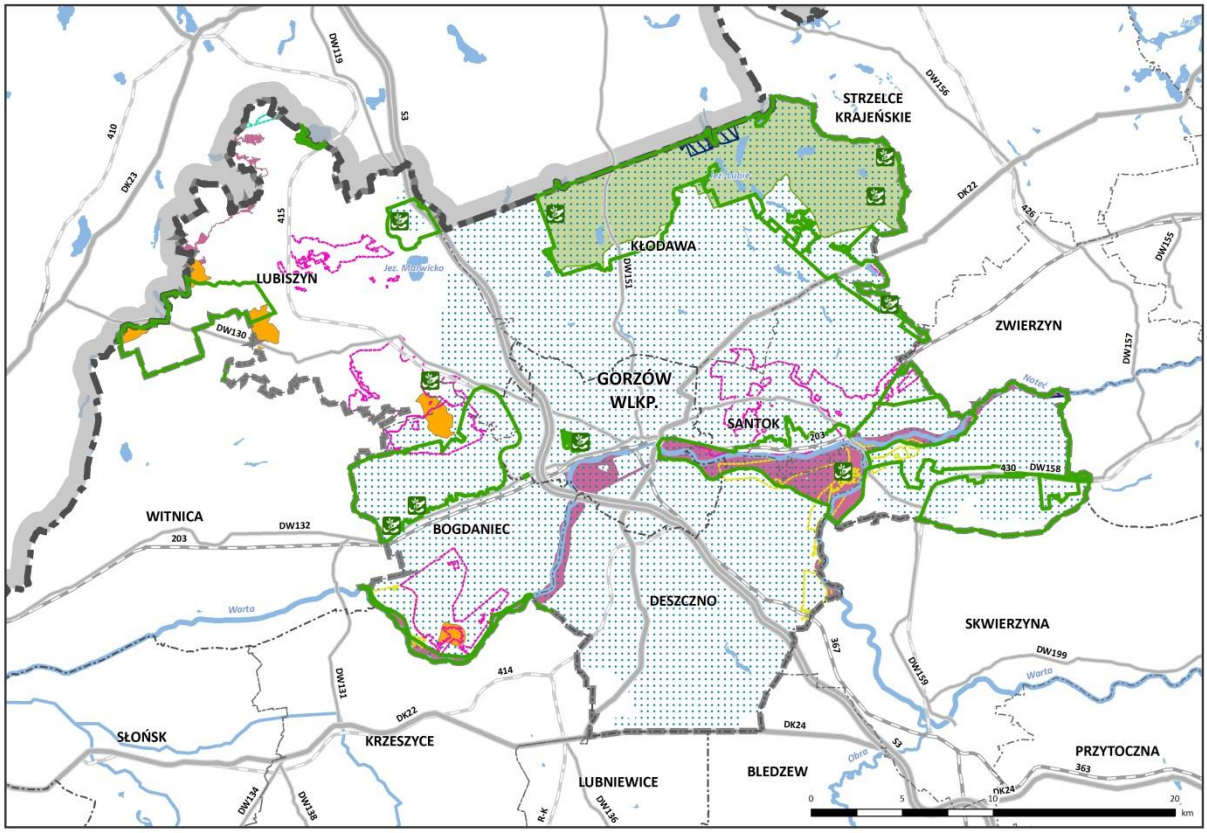

BARIERY I OGRANICZENIA

- obszar szczególnego zagrożenia powodzią
- obszar deficytu jakościowego wód podziemnych - konieczne uporządkowanie gospodarki sanitarnej

formy ochrony przyrody

- rezerwat przyrody
- obszar Natura 2000
- park krajobrazowy

WALORY I SZANSE

kompleksy przydatności rolniczej

- kompleks pszenny dobry
- kompleks żytni dobry
- kompleks przydatnosci rolniczej na użytkach zielonych bardzo dobry i dobry

surowce energetyczne

- gaz ziemny, ropa naftowa

Główne Zbiorniki Wód Podziemnych

- projektowany obszar ochronny GZWP

formy ochrony przyrody

- rezerwat przyrody
- obszar Natura 2000
- park krajobrazowy

POZOSTAŁE OZNACZENIA

- granica województwa lubuskiego
- granica powiatu
- granica gminy
- granica MOF OW Gorzów Wlkp.
- zbiornik wodny
- rzeka
- droga ekspresowa
- droga krajowa
- droga wojewódzka
- czynna linia kolejowa
- nieczynna linia kolejowa

Schemat 50. Synteza strefy kulturowej

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa, 2017, Systemu Ewidencji Szlaków Turystycznych, Programu opieki nad zabytkami województwa lubuskiego na lata 2017-2020, Lokalnego Programu Rewitalizacji Obszarów Zdegradowanych Miejskich, Poprzemysłowych i Powojskowych Miasta Gorzowa Wlkp. na lata 2010–2015, Diagnozy służącej wyznaczeniu obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji, Gminnego Programu Rewitalizacji Gorzów 2025+, Programu Rewitalizacji Gminy Santok na lata 2017-2023, Programu Rewitalizacji Gminy Kłodawa na lata 2017-2023

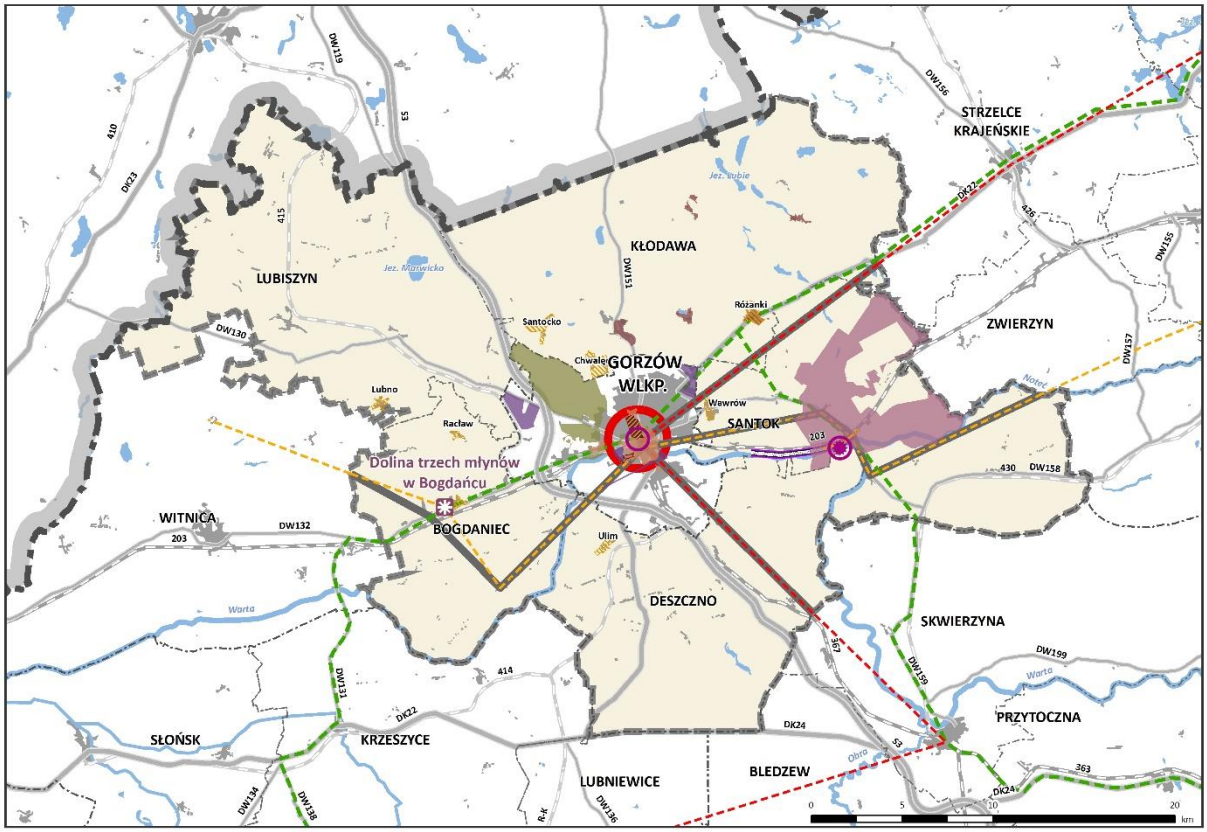

BARIERY I OGRANICZENIA

- niska liczba zabytków wpisanych do rejestru zabytków
- brak działań promujących i odpowiedniego zarządzania szlakami turystycznymi
- niski stopień czytelności i rozpoznania obiektu

obszary wskazane do rewitalizacji

- na podstawie Gminnego Programu Rewitalizacji Gorzów 2025+
- na podstawie Programu Rewitalizacji Gminy Santok na lata 2017-2023
- na podstawie Programu Rewitalizacji Gminy Kłodawa na lata 2017-2023

obszary wymagające rewitalizacji

- obszary poprzemysłowe
- obszary powojskowe

WALORY I SZANSE

- zabytek o znaczeniu ponadregionalnym
- park kulturowy Dolina Trzech Młynów w Bogdańcu
- grodzisko w Santoku
- zabytkowy układ ruralistyczny
- zabytkowy układ przestrzenny
- pozostałości umocnień Wału Pomorskiego
- obszar koncetracji najcenniejszych zabytków MOF OW Gorzów Wlkp.

powiązania pomiędzy obiektami

- Lubuskiego Szlaku Wina i Miodu
- szlaku gotyckich kościołów farnych
- północnego szlaku zabytków konstrukcji szkieletowej

POZOSTAŁE OZNACZENIA

- granica województwa lubuskiego
- granica powiatu
- granica gminy
- granica MOF OW Gorzów Wlkp.
- tereny zurbanizowane
- zbiornik wodny
- rzeka
- droga ekspresowa
- droga krajowa
- droga wojewódzka
- czynna linia kolejowa
- nieczynna linia kolejowa

Schemat 51. Synteza strefy społeczno-gospodarczej

Źródło: opracowanie własne na podstawie Strategii Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp., 2014, stron internetowych *innowacje.lubuskie.pl* i *kssse.pl*, danych RDOŚ i Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego

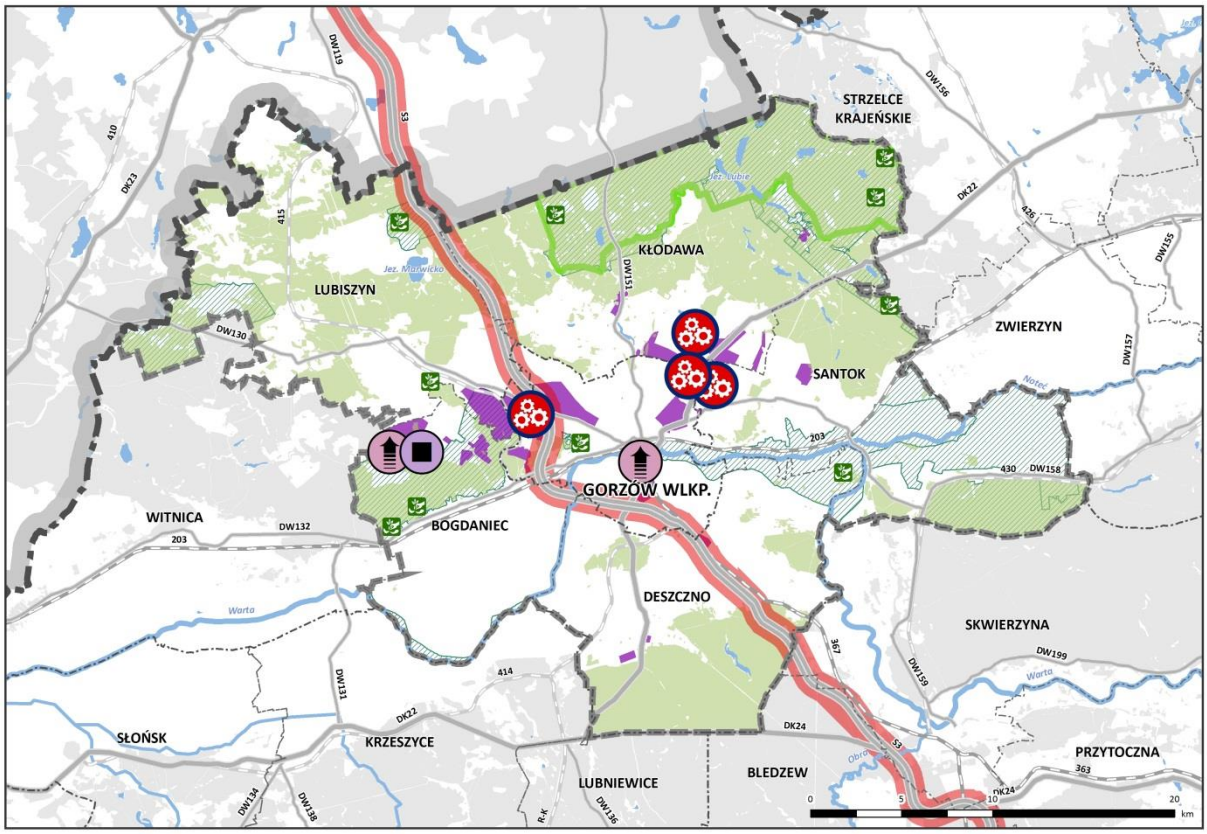

WALORY I SZANSE

- Kostrzyńsko-Słubicka Specjalna Strefa Ekonomiczna
- Gorzowski Ośrodek Technologiczny Park Naukowo-Technologiczny
- inkubator przedsiębiorczości
- obszar przeznaczony w dokumentach planistycznych na cele produkcyjno-usługowe
- TEN-T Bałtyk - Adriatyk (droga)

walory przyrodnicze wpływające na wysoki potencjał turystyczny

- rezerwat przyrody
- Barlinecko-Gorzowski Park Krajobrazowy
- obszar Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000

POZOSTAŁE OZNACZENIA

- granica województwa lubuskiego
- granica powiatu
- granica gminy
- granica MOF OW Gorzów Wlkp.
- las w granicach MOF OW Gorzów Wlkp.
- las poza granicami MOF OW Gorzów Wlkp.
- zbiornik wodny
- rzeka
- droga ekspresowa
- droga krajowa
- droga wojewódzka
- czynna linia kolejowa
- nieczynna linia kolejowa

Schemat 52. Synteza komunikacji i transportu

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GDDKiA, ZDW, WD PG, WGKiTP UM GW, PKP S.A. oraz rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 maja 2002 r. w sprawie klasyfikacji śródlądowych dróg wodnych

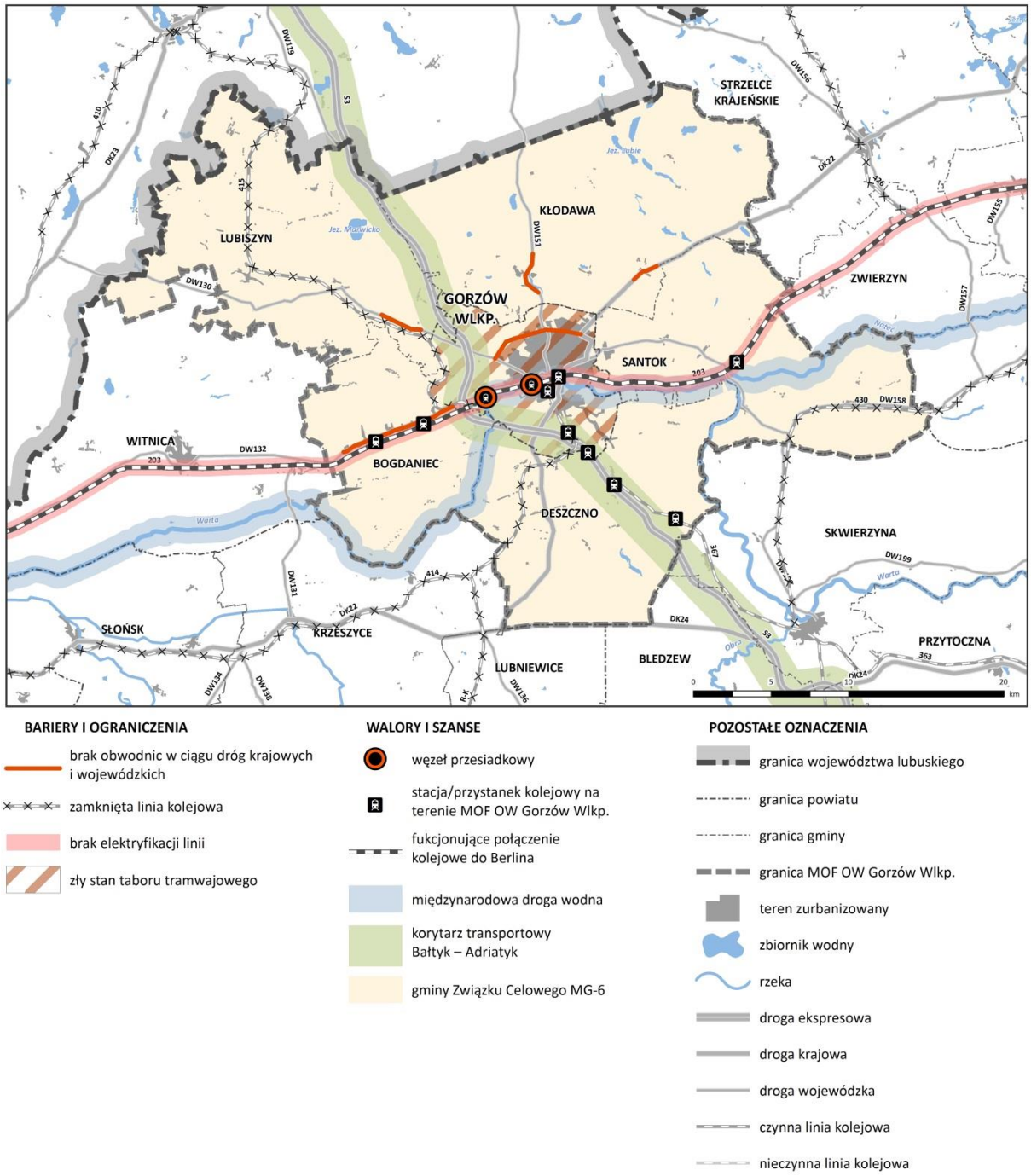

Schemat 53. Synteza infrastruktury technicznej

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS stan na 31.12.2015 r., stan na 31.12.2016 r., PGNiG S.A., Urzędu Regulacji Energetyki, Bioenergy Farm Stanowice Sp. z o.o., SUIKZP gminy Bogdaniec, Lubiszyn, Santok

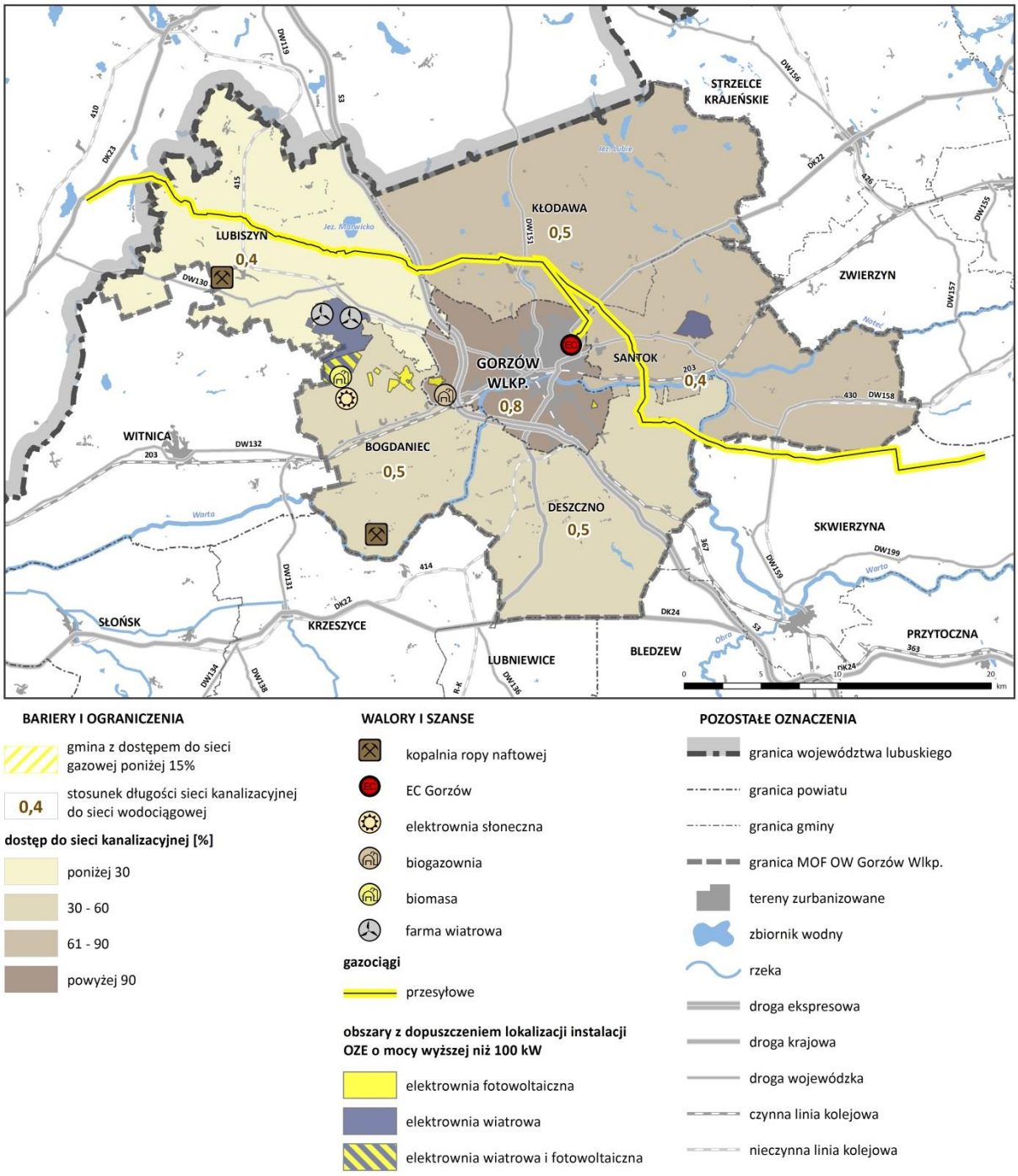

PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO MIEJSKIEGO OBSZARU FUNKCJONALNEGO OŚRODKA WOJEWÓDZKIEGO GORZÓW WLKP.

Kierunki zagospodarowania przestrzennego

VIII. Wizja i możliwości rozwoju MOF OW Gorzów Wlkp.

1. Ramowe scenariusze rozwoju przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp.

Obszar funkcjonalny ośrodka wojewódzkiego jest miejscem koncentracji procesów społeczno-gospodarczych, oddziałujących na tereny sąsiednie. W ramach obszaru możliwe jest podejmowanie współpracy międzygminnej w zakresie realizacji inwestycji, pozyskiwania funduszy oraz formułowania dokumentów programowych. Odniesienie do obszarów funkcjonalnych zapewni kontynuację idei rozwojowych oraz komplementarność rozwiązań przyjmowanych przez samorządy gminne. Działania planistyczne wykraczające swoim zasięgiem poza granice jednostek administracyjnych przyczyniają się do osiągania spójności terytorialnej regionu. Właściwe rozpoznanie powiązań w strukturze przestrzennej MOF OW Gorzów Wlkp. umożliwi prowadzenie wspólnej polityki rozwoju w odniesieniu do obszaru funkcjonalnego, jak i terenów sąsiednich pozostających w jego strefie oddziaływania.

Możliwe scenariusze rozwoju przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp. zostały określone na podstawie analizy uwarunkowań obszaru funkcjonalnego. Możliwości rozwoju obszaru w odniesieniu do poszczególnych warstw tematycznych wskazują na kierunki rozwoju obszaru w najbliższym horyzoncie czasowym. Wizja i określenie możliwości rozwoju stanowią wstęp do tej części planu zagospodarowania przestrzennego obszaru, w której szczegółowo zostaną określone strategiczne aspekty zagospodarowania przestrzennego w odniesieniu do określonych kierunków rozwoju.

Czynniki, które determinują rozwój obszaru funkcjonalnego, pełnią zasadniczą rolę w kreowaniu stałego wzrostu gospodarczego i społecznego. Niezależnie od obranego scenariusza rozwoju obszaru, prowadzona polityka przestrzenna powinna opierać się na wewnętrznych potencjałach. Wykorzystanie walorów i szans, wynikających z ukształtowanej sieci osadniczej, systemów infrastruktury technicznej, transportowej i społecznej oraz uwarunkowań środowiskowych ma prowadzić do długookresowego, zrównoważonego rozwoju.

Uwarunkowania rozwoju zdiagnozowane w poprzednich rozdziałach pozwalają na realizację celów przyjętych w dokumentach strategicznych wyższego szczebla. Uwzględniając założenia dokumentów strategicznych, w tym m.in. *Strategii rozwoju województwa lubuskiego 2020* (SRWL 2020) oraz *Strategii Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp.,* proponuje się następujące scenariusze rozwoju MOF OW Gorzów Wlkp.:

1. Rozwój oparty na kreowaniu potencjału innowacyjnego, głównie poprzez podniesienie poziomu infrastruktury społecznej i stworzenie warunków dla rozwoju twórczego kapitału ludzkiego, rewitalizację zdegradowanych zespołów miejskich i zrównoważony rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału turystycznego, opartego na walorach kulturowych i przyrodniczych.
2. Rozwój oparty na gospodarce innowacyjnej przy wykorzystaniu tradycji przemysłowych miasta i wykwalifikowanej kadry zawodowej, wykształconej dzięki działaniom na rzecz szkolnictwa związanego z potencjałem obszaru oraz w oparciu o działalność badawczo-rozwojową.
3. Wielokierunkowy rozwój oparty na budowaniu klasy kreatywnej i rozwoju nowoczesnej gospodarki innowacyjnej, w oparciu o nowoczesne technologie i współpracę ponadregionalną oraz wykorzystanie lokalnych potencjałów w obrębie wszystkich stref funkcjonalno-przestrzennych.

Powyższe scenariusze nie stanowią definitywnie określonych działań, ukierunkowanych wyłącznie na wymienione dziedziny tematyczne. Wskazują one jedynie na te czynniki, które są kluczowe dla danej ścieżki rozwoju.

Brak realizacji powyższych scenariuszy nie spowoduje zahamowania procesów rozwojowych, ale może przyczynić się do nieefektywnego lokowania środków. Niezależnie od obranego scenariusza rozwoju, należy zawsze dążyć do zachowania spójności terytorialnej całego obszaru.

Działania służące realizacji pierwszych dwóch scenariuszy odnoszą się do bliższego horyzontu czasowego i powinny determinować obraz obszaru do 2020 r. Trzeci scenariusz zakłada bardziej złożone działania na rzecz rozwoju i wymaga podjęcia działań w dalszym horyzoncie czasowym, określonym do roku 2030.

Pierwszy scenariusz kładzie nacisk na rozwój potencjału innowacyjnego, którego głównym motorem będzie kapitał ludzki. Wiąże się to z zapewnieniem infrastruktury społecznej o wysokim standardzie, w tym dostępu do bogatej oferty edukacyjnej, artystycznej i kulturalnej, ale także technologicznej i ekonomicznej. Dla rozwoju w tym kierunku niezbędna będzie rewitalizacja miasta i przywrócenie walorów kulturowych na obszarach wiejskich obszaru. Rozwój obszaru wymaga również rozbudowy i modernizacji infrastruktury technicznej, w tym komunikacyjnej i energetycznej. Dla zachowania spójności terytorialnej istotny jest także rozwój transportu publicznego, który zapewni powszechną dostępność komunikacyjną na odpowiednim poziomie.

Realizacja powyższych celów wymaga:

- poprawy i rozbudowy infrastruktury społecznej, wpływającej bezpośrednio na jakość życia mieszkańców;
- wspierania budowy i modernizacji infrastruktury edukacyjnej;
- zwiększenia efektywności nakładów ponoszonych na rozwój innowacyjności w regionie;
- rozwijania inicjatyw gospodarczych przy jednoczesnym tworzeniu odpowiednich warunków do rozwoju nowoczesnych technologii, w tym poprzez budowę i rozbudowę niezbędnej infrastruktury;
- tworzenia stref gospodarczych ukierunkowanych na rozwój wysokich technologii bądź organizację klastrów;
- powiązania sektora nauki z sektorem innowacji;
- przeciwdziałania eskalacji niekorzystnych zjawisk wykluczenia społecznego, ubóstwa oraz bezrobocia, poprzez nawiązywanie współpracy ze służbami zatrudnienia i instytucjami pomocy społecznej;
- wspierania ponadlokalnych wydarzeń i przedsięwzięć kulturalnych, promujących unikalne walory regionu;
- poprawy dostępności do dziedzictwa kulturowego i dostosowania jej do nowoczesnych technologii informacyjnych;
- wspierania przedsięwzięć i inicjatyw sportowych w zakresie rozszerzenia bazy ośrodków sportowo-rekreacyjnych;
- rozszerzenia oferty turystycznej z podkreśleniem wartości przyrodniczych województwa, m.in. poprzez tworzenie i modernizację szlaków turystycznych, rozwój turystyki wodnej oraz wsparcie rozwoju enoturystyki;
- wspierania rozwoju turystycznego potencjału obszarów leśnych;
- poprawy jakości i komfortu bazy turystycznej i dostosowania jej do wymagań współczesnego klienta;
- rozszerzenia bazy okołoturystycznej dla różnych form turystyki, wypoczynku i lecznictwa;
- modernizacji źródeł wytwarzania i przesyłu energii, przy jednoczesnym podejmowaniu przedsięwzięć służących poprawie efektywności energetycznej;
- rozwijania infrastruktury energetycznej wykorzystującej OZE;

- zapewnienia spójnych i sprawnych połączeń komunikacyjnych pomiędzy gminami należącymi do obszaru funkcjonalnego oraz strategicznymi dla rozwoju obszaru miastami, znajdującymi się zarówno na terenie województwa lubuskiego jak i poza nim;
- poprawy stanu technicznego infrastruktury komunikacyjnej w celu usprawnienia wewnętrznych i zewnętrznych połączeń obszaru;
- rozbudowy i modernizacji linii kolejowych położonych w obszarze funkcjonalnym, w celu wykreowania konkurencyjnego i spójnego systemu komunikacji szynowej;
- usprawnienia i zwiększenia dostępności do systemu transportu publicznego;
- tworzenia centrów logistyczno-operacyjnych, konsolidujących różne środki transportu (węzły zintegrowanego systemu transportowego).

Drugi scenariusz zakłada rozwój gospodarki opartej na tradycjach przemysłowych przy wsparciu nowoczesnych technologii i działalności badawczo-rozwojowej, które nadadzą gospodarce dynamiczne tempo rozwoju. Ta ścieżka rozwoju wymaga oferty edukacyjnej na wysokim poziomie, ściśle dopasowanej do potrzeb regionalnego rynku pracy. Scenariusz ten zakłada wzmocnienie wzajemnych relacji między sektorem nauki a sektorem innowacji.

Realizacja powyższych celów wymaga:

- wzmocnienia mechanizmów wdrażania innowacyjnych rozwiązań dla lokalnej gospodarki, opierających się na działalności: parków naukowo-technologicznych i przemysłowych, centrów transferu technologii, ośrodków sfery B + R, inkubatorów przedsiębiorczości;
- poprawy współpracy ośrodków B + R i ośrodków nauki z przedsiębiorcami;
- wspierania powstawania nowych parków naukowo-technologicznych i centrów transferu technologii, wzmacniających sektor badań i rozwoju poprzez koncentrację potencjału naukowo-badawczego;
- racjonalnego wykorzystywania terenów inwestycyjnych pod lokalizację specjalnych stref ekonomicznych, a także sukcesywnego powiększania oferty inwestycyjnej;
- powiązania sektora nauki z sektorem innowacji;
- podniesienia różnorodności oferty oświatowej oraz atrakcyjności kierunków kształcenia, w oparciu o zapotrzebowanie lokalnego i regionalnego rynku pracy.

Trzeci scenariusz stanowi wypadkową powyższych dwóch wariantów i wymaga podjęcia działań wpisanych w obydwie wcześniej nakreślone ścieżki rozwoju obszaru funkcjonalnego. Stanowi on scenariusz o najdalszym horyzoncie czasowym, najszerzej nakreśla dążenia rozwojowe, wyznaczając tym samym najbardziej prawdopodobny kierunek wzrostu obszaru funkcjonalnego. W oparciu o założenia tego scenariusza określono wizję rozwoju i kierunki zagospodarowania przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp.

2. Wizja rozwoju MOF OW Gorzów Wlkp.

Potencjał rozwoju obszaru i oparta na nim wizja rozwoju zostały określone przy uwzględnieniu założeń dokumentów strategicznych, w tym m.in. *Strategii rozwoju województwa lubuskiego 2020* (SRWL 2020) oraz *Strategii Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp.* W SRWL 2020 określono kierunek rozwoju województwa oparty na jego wewnętrznym potencjale oraz pojawiających się szansach na dynamiczny wzrost, formułując następującą wizję:

W 2020 roku województwo lubuskie w pełni korzysta ze swojego położenia w Europie, walorów środowiska i dostępności komunikacyjnej. Rozwinęły się konkurencyjne i innowacyjne sektory gospodarki i turystyka, a Lubuszan można już zaliczyć do społeczeństw informacyjnych. Efektywne wykorzystanie środków

unijnych, aktywność samorządów, przedsiębiorców i organizacji pozarządowych zapewniły wysoki poziom życia mieszkańców i dostęp do usług o dobrym standardzie. Region, postrzegany jako miejsce zdrowego stylu życia, zyskuje miano „zielonej krainy nowoczesnej technologii".

W myśl przytoczonej wizji cele rozwojowe powinny dotyczyć strategicznych czynników charakteryzujących postęp i wzrost gospodarczy, takich jak jakość życia, konkurencyjna gospodarka, spójność regionu oraz efektywne zarządzanie. Czynniki te składają się na cel główny SRWL 2020, poprzez który wyrażono dążenie do urzeczywistnienia sformułowanej wizji. SRWL 2020 wpisuje się w ramy rozwoju społeczno-gospodarczego Polski, przedstawione w KPZK 2030. Wizja przestrzennego zagospodarowania kraju opiera się na pięciu cechach polskiej przestrzeni:

- konkurencyjności i innowacyjności;
- spójności wewnętrznej;
- bogactwie i różnorodności biologicznej;
- bezpieczeństwie;
- ładzie przestrzennym.

W KPZK 2030 podkreśla się rolę ośrodków wojewódzkich, posiadających potencjał kreowania i rozprzestrzeniania procesów rozwojowych. Gorzów Wlkp. i Zielona Góra, należące do ośrodków o znaczeniu krajowym, mają za zadanie aktywnie współtworzyć sieć tych ośrodków, pełniąc rolę impulsu rozwojowego dla obszarów słabszych ekonomicznie i społecznie. Istotne jest również położenie MOF OW Gorzów Wlkp. w kontekście powiązań transgranicznych i możliwości rozwoju współpracy z przygranicznymi landami Niemiec – Saksonią i Brandenburgią, opartej na dogodnych warunkach do prowadzenia biznesu i bliskości kulturowej.

W *Strategii Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp.* nakreślono aspiracje Gorzowa Wlkp. do bycia centrum kreatywności oraz sformułowano następującą wizję obszaru: *Miejski Obszar Funkcjonalny Gorzowa Wlkp. liderem kreatywności w regionie, kumulującym kapitał twórczy i potencjał innowacyjny.*

Aby osiągnąć wyżej nakreśloną wizję, w strategii określono również misję MOF OW Gorzów Wlkp.: *Budowa funkcji metropolitalnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. w oparciu o tradycje gospodarcze regionu oraz najwyższe standardy zrównoważonego i innowacyjnego rozwoju.*

Powyższa wizja oraz misja wpisują się w kierunki rozwoju wyznaczone dla ośrodków wojewódzkich w KPZK 2030, jak i wizję rozwoju województwa ujętą w SRWL 2020. W oparciu o powyższe wytyczne oraz biorąc pod uwagę integralność wszystkich czynników rozwoju, **sformułowano następującą wizję rozwoju przestrzennego i społeczno-gospodarczego MOF OW Gorzów Wlkp.**:

W 2030 roku Miejski Obszar Funkcjonalny Gorzowa Wlkp. jest liderem kreatywności w regionie, stanowi atrakcyjny ośrodek kulturalny, zapewniając swoim mieszkańcom możliwość rozwoju osobistego i zawodowego, dostęp do usług o wysokim standardzie oraz korzystanie z walorów przyrodniczo-kulturowych regionu.

Efektywne działania i współpraca przedsiębiorców oraz samorządu lokalnego zapewniły rozwój gospodarki innowacyjnej, opartej na wiedzy i pozwoliły w pełni wykorzystać potencjał obszaru, jego tradycje przemysłowe, położenie i dostępność komunikacyjną.

Wykorzystanie innowacyjnego potencjału, nowoczesnych technologii i osiągnięć nauki pozwoliło na wypromowanie obszaru jako atrakcyjnego miejsca do zamieszkania i rozwoju klasy kreatywnej, zapewniając dynamiczny wzrost gospodarczy, oparty na potencjale intelektualnym jego mieszkańców.

Nakreślona wizja i przedstawiony w niej obraz MOF OW Gorzów Wlkp. w 2030 r. wynika z kontynuacji dążeń rozwojowych, sformułowanych w SRWL 2020 oraz *Strategii Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp.* Wszystkie zaproponowane scenariusze rozwoju są ze sobą powiązane, wobec czego realizacja jednej ścieżki rozwoju nie może odbywać się bez kluczowych obszarów wsparcia, wymienionych w innym wariancie. Wizja jest wypadkową wszystkich czynników rozwojowych MOF OW Gorzów Wlkp., odpowiadającą na wyzwania stojące przed obszarem w przyszłości.

3. Spójność terytorialna MOF OW Gorzów Wlkp.

W celu osiągnięcia spójności terytorialnej MOF OW Gorzów Wlkp. należy dążyć do wyeliminowania barier wynikających z zagospodarowania przestrzennego, które wpływają na spójność społeczną i gospodarczą obszaru. W celu osiągnięcia spójności terytorialnej niezbędne są działania takie jak:

- poprawa zewnętrznej i wewnętrznej infrastruktury transportu, ze szczególnym uwzględnieniem komunikacji zbiorowej; poprawa dostępności komunikacyjnej do usług publicznych;
- zrównoważone rozwijanie funkcji administracyjnych, gospodarczych, edukacyjnych, naukowych, kulturowych, symbolicznych i innych usług publicznych wyższego rzędu;
- wspieranie rozwoju przedsięwzięć wynikających z programu LEADER na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich;
- wspieranie rozwoju przedsięwzięć wynikających z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020 i Programu Operacyjnego „Rybactwo i Morze" 2014-2020: wspieranie inicjatyw dotyczących budowy, przebudowy, remontu lub wyposażenia budynków pełniących funkcje rekreacyjne, sportowe i społeczno-kulturowe;
- rewitalizacja obszarów zdegradowanych, w tym przestrzeni publicznych;
- wspomaganie procesów rewitalizacji zdegradowanych obszarów wiejskich oraz ochrona krajobrazu wiejskiego;
- rozwój infrastruktury wodno-ściekowej i energetycznej oraz służącej ograniczeniu zanieczyszczania środowiska;
- zintegrowana polityka kształtowania przestrzeni oraz infrastruktury wzmacniającej ład funkcjonalny.

Powyższe działania w pełni wpisują się w przyjętą strategię rozwoju województwa i obszaru funkcjonalnego. Uszczegółowienie zadań polityki rozwoju obszaru w odniesieniu do poszczególnych stref funkcjonalno-przestrzennych zostało przedstawione w dalszej części Planu, dotyczącej kierunków zagospodarowania przestrzennego obszaru funkcjonalnego.

IX. Kierunki zagospodarowania przestrzennego

1. Strategiczne cele rozwoju MOF OW Gorzów Wlkp.

MOF OW Gorzów Wlkp. pełni w regionie funkcje ośrodka koncentracji działalności gospodarczej, usług społecznych, w tym kultury i nauki. Jednocześnie obszar ten jest zróżnicowany pod względem stopnia urbanizacji i wymaga podejmowania działań na rzecz spójności funkcjonalno-przestrzennej. Na podstawie analizy uwarunkowań poszczególnych stref funkcjonalnych, zdiagnozowania barier i ograniczeń oraz czynników determinujących rozwój tego obszaru, wskazano możliwe scenariusze rozwoju MOF OW Gorzów Wlkp. oraz wizję rozwoju tego obszaru.

Wybrany scenariusz o najdalszym horyzoncie czasowym zakłada wielokierunkowy rozwój oparty na budowaniu klasy kreatywnej i rozwoju nowoczesnej gospodarki innowacyjnej, w oparciu o nowoczesne

technologie i współpracę ponadregionalną oraz wykorzystanie lokalnych potencjałów w obrębie wszystkich stref funkcjonalno-przestrzennych. Taka ścieżka rozwoju może pozwolić na osiągnięcie wizji rozwoju, wg której MOF OW Gorzów Wlkp. osiągnie status lidera kreatywności w regionie, stanie się atrakcyjnym ośrodkiem kulturalnym, ośrodkiem usług o wysokim standardzie. W zaproponowanej wizji główny nacisk kładzie się na rozwój gospodarki innowacyjnej opartej na wiedzy, przy jednoczesnym wykorzystaniu potencjału obszaru, jego tradycji przemysłowych, położenia i dostępności komunikacyjnej. Wykorzystanie innowacyjnego potencjału, nowoczesnych technologii i osiągnięć nauki pozwoli na wypromowanie obszaru jako atrakcyjnego miejsca do zamieszkania i rozwoju klasy kreatywnej, zapewniając dynamiczny wzrost gospodarczy, oparty na potencjale intelektualnym jego mieszkańców.

Wyznaczona wizja i scenariusz rozwoju wymagają realizacji działań według zaplanowanej strategii. Wyznaczone poniżej główne cele strategiczne i operacyjne rozwoju przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp. zostały wyznaczone w oparciu o *Strategię Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp.* oraz *Strategię Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp.*

Cel strategiczny 1. Budowanie trwałej przewagi konkurencyjnej MOF OW Gorzów Wlkp.

1.1. Wzmocnienie potencjału innowacyjnego sektora gospodarczego (szczególnie przemysłowego) oraz publicznego, poprzez wzmacnianie potencjału i konkurencyjności przedsiębiorstw.

1.2. Rozwój kapitału ludzkiego poprzez inwestycje służące edukacji.

1.3. Poprawa zewnętrznej dostępności komunikacyjnej.

Cel strategiczny 2. Zrównoważone kształtowanie podstawowych funkcji MOF OW Gorzów Wlkp.

2.1. Integracja oraz wzmocnienie infrastruktury transportu ze szczególnym uwzględnieniem komunikacji zbiorowej.

2.2. Rozwój infrastruktury wzmacniającej ład ekologiczny.

2.3. Rozwój gospodarki niskoemisyjnej.

2.4. Rewitalizacja zdegradowanych obiektów i obszarów, w tym przestrzeni publicznych.

2.5. Zintegrowana polityka kształtowania przestrzeni oraz infrastruktury wzmacniającej ład funkcjonalny.

2.6. Zintegrowane zarządzanie MOF OW Gorzów Wlkp.

Wyznaczone cele umożliwią zrównoważony rozwój obszaru, wzmocnią integrację powiązań funkcjonalno-przestrzennych w zakresie gospodarczym, społecznym, komunikacyjnym i infrastrukturalnym. Wpłyną na przyspieszenie procesów rozwojowych przy jednoczesnym zachowaniu spójności obszaru. Powyższe cele zostaną osiągnięte poprzez realizację wyznaczonych kierunków rozwoju MOF OW Gorzowa Wlkp. w poszczególnych strefach funkcjonalnych, składających się na plan struktury funkcjonalno przestrzennej miejskiego obszaru funkcjonalnego. Wyznaczone w ich ramach kierunki polityki i zagospodarowania przestrzennego są zgodne z zasadami zrównoważonego rozwoju, uwzględniają uwarunkowania i strategiczne cele rozwojowe, kluczowe dla danej strefy, jak i ograniczenia wynikające z zasad zagospodarowania pozostałych stref. Kształtowany w ten sposób plan struktury funkcjonalno przestrzennej wskazuje obszary pełniące nadrzędne funkcje przyrodnicze, jak i strukturę osadniczą regionu wraz z obszarami koncentracji inwestycji infrastrukturalnych, przy uwzględnieniu potrzeby ochrony walorów przyrodniczych, środowiskowych i kulturowych.

2. Osadnictwo i ład przestrzenny

MOF OW Gorzów Wlkp. jest miejscem koncentracji licznych potencjałów rozwojowych. Rdzeniem obszaru jest Gorzów Wlkp., który jako ośrodek o znaczeniu regionalnym zajmuje nadrzędną pozycję w hierarchicznej strukturze osadniczej północnej części województwa lubuskiego.

Dominująca rola Gorzowa Wlkp. w tej strukturze ma wymierny wpływ na kształtowanie kierunków zagospodarowania przestrzennego, nie tylko w obrębie samego ośrodka centralnego, ale również na terenie pozostałych gmin obszaru funkcjonalnego. Jednym z głównych czynników determinujących postępujące zmiany w sposobie użytkowania przestrzeni są zachodzące procesy demograficzne. Migracje ludności na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. obrazują tendencje owych zmian, wskazując na ciągły rozwój sieci osadniczej w tej części regionu. Proces urbanizacji zachodzi tu w rozumieniu tradycyjnym, jako przyrost terenów miejskich, jak również w ujęciu społecznym, jako rozpowszechnianie się miejskiego stylu życia[286]. Czynnikami potęgującymi wzrost ośrodków gminnych są nowe inwestycje w zakresie rozbudowy systemu komunikacyjnego oraz sieci infrastruktury technicznej. Zwiększenie dostępności transportowej poszczególnych miejscowości ułatwi w przyszłości dostęp do szerokiego zaplecza gospodarczego i usługowego Gorzowa Wlkp.

Należy dążyć do rozszerzania strefy oddziaływania ośrodka centralnego. Dynamiczny wzrost Gorzowa Wlkp. wpłynie na podniesienie jakości życia na terenie całego obszaru funkcjonalnego. Pozytywne efekty, przenoszone na tereny podmiejskie, przyczynią się do wykorzystywania wewnętrznych potencjałów rozwojowych.

Kierunek – Prowadzenie spójnej polityki kształtowania przestrzeni

Niezbędnym działaniem w zakresie ujęcia żywiołowego rozwoju przestrzennego w ramy planistyczne jest podjęcie współpracy w racjonalnym gospodarowaniu przestrzenią. Osiągnięcie szeroko rozumianego ładu przestrzennego wymaga odpowiedniej organizacji celów i kierunków rozwoju. Właściwa integracja polityk przestrzennych poszczególnych gmin powinna obejmować zwiększenie spójności istniejących i przygotowywanych w przyszłości dokumentów planistycznych – studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Dokumenty powinny uwzględniać zapisy Planu Zagospodarowania Przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp., szczególnie w zakresie integracji lokalnych polityk rozwoju przestrzennego. Dotyczy to nie tylko kierunków rozwoju dla obszarów położonych na styku poszczególnych jednostek administracyjnych, ale w znacznej mierze odnosi się do całościowych planów rozwoju przestrzennego gmin wchodzących w skład obszaru funkcjonalnego.

Ze względu na znaczny stopień oddziaływania wzmożonego rozwoju przestrzennego miasta Gorzów Wlkp. na sąsiednie gminy wiejskie szczególną uwagę należy zwrócić na spójność opracowań planistycznych na styku jednostek administracyjnych. Wyznaczone w dokumentach planistycznych kierunki rozwoju terenów zurbanizowanych powinny mieć swoją kontynuację nie tylko na obszarze danej gminy, ale także całego obszaru funkcjonalnego. Należy zachować ciągłość planowanych terenów rozwoju zabudowy mieszkaniowej oraz usługowo-produkcyjnej w obrębie granicy miasta Gorzów Wlkp. z gminą Lubiszyn w rejonie miejscowości Baczyna oraz Marwice, z gminą Kłodawa w rejonie miejscowości Chwalęcice, z gminą Santok w rejonie miejscowości Wawrów oraz Czechów, z gminą Deszczno w rejonie miejscowości Łagodzin, Karnin oraz Osiedle Poznańskie, z gminą Bogdaniec w rejonie pasma terenów zurbanizowanych wzdłuż linii kolejowej (miejscowości Bogdaniec, Jenin, Łupowo). W obowiązujących dokumentach planistycznych przewidziano także realizację centrum lokalnego w północnej części gminy Santok, na styku z gminą Kłodawa oraz miastem Gorzów Wlkp. W obrębie wyróżnionych obszarów styku jednostek administracyjnych dalsze kształtowanie terenów

[286] Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp., 2015

zurbanizowanych powinno uwzględniać możliwości i potrzeby rozwojowe poszczególnych gmin, ale także obszaru funkcjonalnego jako całości.

Kształtowanie przestrzeni powinno zachodzić nie tylko w obrębie jednostek terytorialnych, ale również w odniesieniu do stref funkcjonalno-przestrzennych. Tereny o podobnej strukturze przestrzennej, wykazujące wspólne cechy w zakresie intensywności zagospodarowania oraz dominującej funkcji, należy traktować jako obszary o zbliżonych potencjałach i możliwościach rozwoju. Koncentracja działań wyłącznie w granicach poszczególnych samorządów nie będzie miała przełożenia na kierunkowe zasady zagospodarowania terenu na poziomie obszaru funkcjonalnego. Przestrzeń, jako dobro wspólne, nie podlega podziałom administracyjnym, a wykształcone komponenty krajobrazu zachowują naturalną ciągłość. Szersze ujęcie problematyki spójnej polityki planistycznej pozwoli na osiągnięcie zrównoważonego rozwoju głównych ośrodków osadniczych traktowanych osobno, jak również w sieci powiązań, uwzględniając wzajemne relacje i związki funkcjonalno-przestrzenne. W ramach tej polityki w granicach MOF OW Gorzów Wlkp. wyróżniono następujące strefy funkcjonalno-przestrzenne:

- strefa śródmiejska,
- strefa miejska,
- strefa podmiejska,
- strefa produkcyjna,
- strefa zabudowy wiejskiej i rolniczej przestrzeni produkcyjnej,
- strefa przyrodnicza.

Powyższe strefy zostały wyznaczone w oparciu o obowiązujące dokumenty planistyczne (studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego) oraz dodatkowe proponowane tereny pod rozwój funkcji mieszkaniowej, usługowej, produkcyjnej określone w oparciu o analizę uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego.

Kształtowanie struktury przestrzennej obszaru funkcjonalnego zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju wymaga przeciwdziałania żywiołowej suburbanizacji na obszarach podmiejskich i wiejskich. Rozwój przestrzenny jednostek osadniczych powinien odbywać się w pierwszej kolejności na obszarach już zurbanizowanych, wyposażonych w niezbędną infrastrukturę komunikacyjną i techniczną. Zabudowa w Gorzowie Wlkp. charakteryzuje się zwartą strukturą jedynie w centralnej i północno-wschodniej części miasta. Na pozostałym obszarze tereny budowlane rozwijają się wzdłuż dróg wylotowych z miasta. Uzupełnianie ośrodka centralnego o nowe tereny budowlane powinno odbywać się na obszarach zwartych jednostek urbanistycznych. Intensywny ruch budowlany rejestrowany jest również w miejscowościach graniczących z miastem Gorzów Wlkp. (Baczyna, Chwalęcice, Kłodawa, Wawrów, Czechów, Łagodzin, Karnin, Osiedle Poznańskie, Bogdaniec, Jenin, Łupowo). Szczególnie w obrębie wyróżnionych obszarów styku jednostek administracyjnych (schemat 55) należy prowadzić spójną politykę przestrzenną. Należy przeciwdziałać rozpraszaniu zabudowy na tereny otwarte poprzez koncentrację nowych terenów inwestycyjnych na obszarach o łatwym dostępie do sieci infrastruktury technicznej, a także do istniejącego układu komunikacyjnego. Nadmierny przyrost zabudowy o ekstensywnym charakterze jest nieuzasadniony ekonomicznie i przyczynia się do powstawania nieefektywnych struktur przestrzennych.

Taki kierunek rozwoju przestrzennego uwzględnia również działania mające na celu regenerację zniszczonej zabudowy oraz rewitalizację zdegradowanych obszarów. Zaleca się prowadzenie polityki przestrzennej, która wskazywałaby na konieczność intensyfikacji procesów urbanizacyjnych wewnątrz rozwiniętych struktur przestrzennych, w opozycji do przeznaczania nowych terenów pod zabudowę.

Wskazane strefy: rolniczej przestrzeni produkcyjnej oraz przyrodnicza stanowią obszary, na których należy przeciwdziałać urbanizacji. Są to tereny rolnicze, w tym o glebach najwyższych klas bonitacyjnych, zapewniające dostawę produktów żywnościowych dla obszarów miejskich. Strefę przyrodniczą stanowią natomiast obszary cenne przyrodniczo, w tym ustanowione formy ochrony przyrody, a także najważniejsze korytarze ekologiczne stanowiące powiązania między nimi. Wymienione wyżej tereny powinny zostać wykluczone spod zabudowy i pozostać terenami otwartymi. Na części z nich nie występuje presja urbanizacyjna – dotyczy to w szczególności gruntów leśnych i rolnych, najbardziej oddalonych od obszarów zainwestowanych i wyposażonych w elementy komunikacji i infrastruktury technicznej. Na pozostałych obszarach, przede wszystkim graniczących z terenami rozwijającej się zabudowy (szczególnie wskazanymi jako strefa podmiejska oraz zabudowy wiejskiej), należy przeciwdziałać zabudowie. Realizacji tego celu służy objęcie tych terenów miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, w których może zostać ustalony zakaz zabudowy.

Istotnym instrumentem wspomagającym planowanie przestrzenne na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. powinien być zintegrowany system informacji przestrzennej. System ten powinien opierać się na istniejącej infrastrukturze Regionalnego Systemu Informacji Przestrzennej Województwa Lubuskiego (RSIPWL). Ujednolicenie funkcjonalności oraz metod prezentacji danych przestrzennych w znacznym stopniu przyczyni się do poprawy czytelności informacji oraz ułatwi wymianę danych między gminami w przyszłości. System wykorzystywałby gromadzone dane w bazach danych, a także umożliwiał weryfikację zamierzeń inwestycyjnych bądź podejmowanych przez gminy działań planistycznych w stosunku do polityki rozwoju obszaru funkcjonalnego określonej w dokumencie.

Wraz z rozwojem przestrzennym obszaru funkcjonalnego następuje intensyfikacja procesów społeczno-gospodarczych, zachodzących przede wszystkim w obrębie ośrodka centralnego, ale również w pozostałych ośrodkach osadniczych. Współpraca międzygminna w zakresie spójnej polityki przestrzennej powinna obejmować także szereg wzajemnych relacji i związków funkcjonalno-przestrzennych. Wyznaczone w Planie Zagospodarowania Przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp. kierunki rozwoju uwzględniają potencjał gospodarczy wszystkich jednostek tworzących obszar funkcjonalny, dlatego ważne jest, aby w równomiernym stopniu zapewnić mieszkańcom dostęp do usług podstawowych, m. in. z zakresu oświaty, kultury, ochrony zdrowia, sportu i rekreacji.

Układ hierarchicznej sieci osadniczej województwa lubuskiego, w której dominują dwa ośrodki wojewódzkie, ma zasadnicze znaczenie dla dywersyfikacji funkcji o znaczeniu krajowym i regionalnym. Ze względu na skalę oddziaływania oraz strukturę obszarów funkcjonalnych deglomeracja usług wyższego rzędu oraz funkcji metropolitalnych powinna zachodzić między Gorzowem Wlkp. i Zieloną Górą. Podział funkcji istotnych dla całego regionu nie powinien następować wyłącznie w obrębie jednego obszaru funkcjonalnego. Nadmierna koncentracja usług na terenie jednego ośrodka miejskiego nie sprzyja deglomeracji, której celem jest przeciwdziałanie nadmiernemu rozrastaniu się dużych miast. Racjonalne rozproszenie procesów inwestycyjnych będzie stanowić impuls do rozwoju mniejszych ośrodków.

Schemat 54. Strefy funkcjonalno-przestrzenne

Źródło: opracowanie własne na podstawie studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin

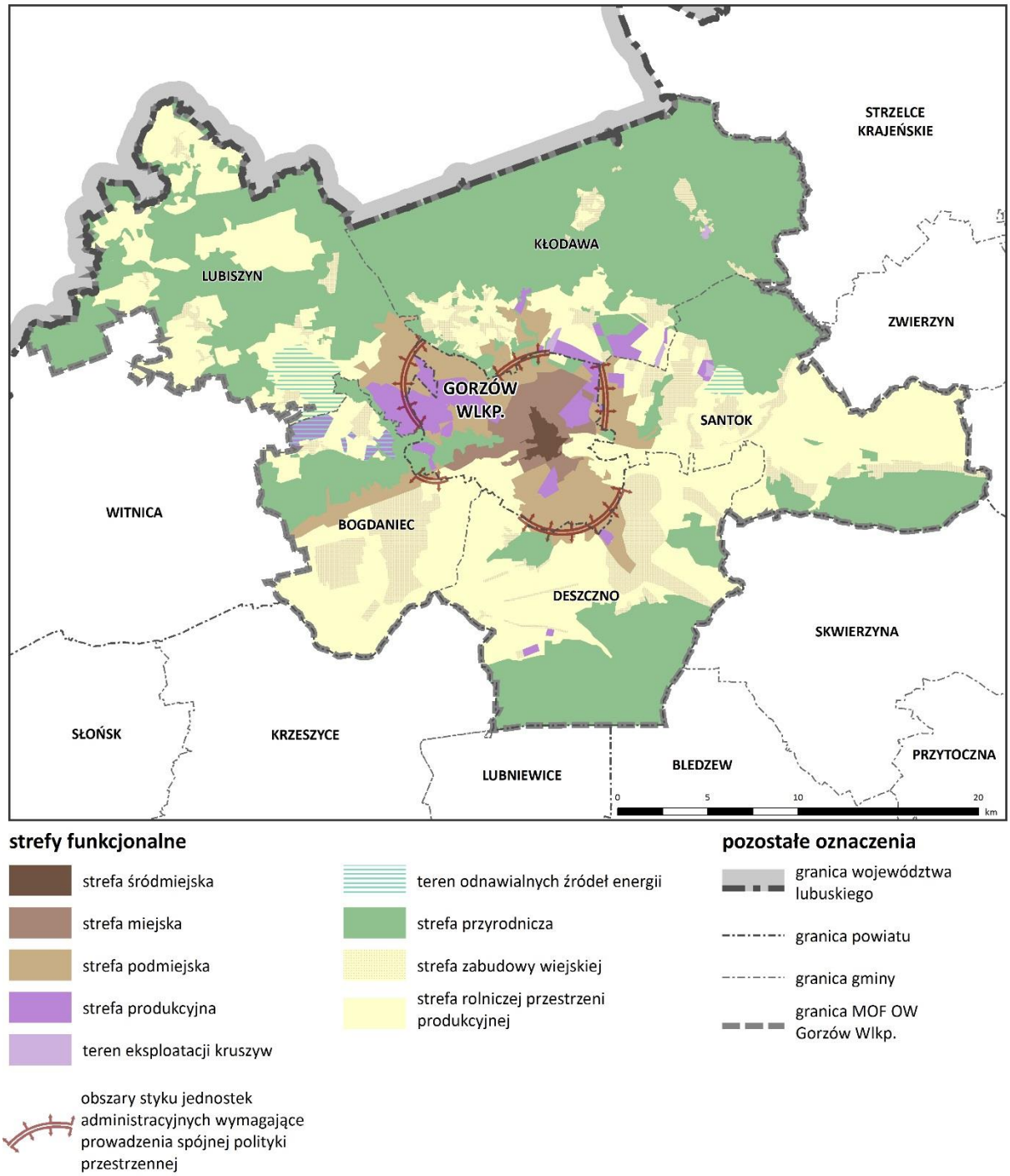

Strefa śródmiejska		
Działania	**Lokalizacja**	**Dokumenty powiązane**
1. Ochrona i rewaloryzacja zabytkowej tkanki urbanistycznej; 2. Rewitalizacja obszarów zdegradowanych; 3. Kontynuacja rozwoju usług publicznych i komercyjnych, szczególnie tych o charakterze miastotwórczym; 4. Podnoszenie standardu przestrzeni publicznych i terenów zieleni; 5. Poprawa stanu sanitarnego i warunków środowiskowych zamieszkania.	m. Gorzów Wlkp.	• Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014); • Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2015); • Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Gorzowa Wlkp. (uchwała Nr XII/131/2003 Rady Miasta Gorzowa Wlkp. z dnia 18 czerwca 2003 r. ze zm.).

Funkcjonalna strefa śródmiejska znajduje się jedynie w głównym ośrodku miejskim obszaru funkcjonalnego i obejmuje ścisłe centrum Gorzowa Wlkp. Teren ten charakteryzuje się największym zróżnicowaniem zabudowy pod względem formy, funkcji, a także wieku. Obszar Starego i Nowego Miasta jest miejscem koncentracji różnego rodzaju usług, szczególnie tych o charakterze publicznym. Pomimo licznych zniszczeń wojennych, centrum miasta nadal cechuje się wysokim stopniem nasycenia zabytkowymi strukturami urbanistycznymi, podnoszącymi walor architektoniczny i kulturalny centrum miasta.

Zabytkowa tkanka urbanistyczna Gorzowa Wlkp. stanowi o jego unikalnym charakterze i odzwierciedla historyczny rozwój miasta. Cała strefa śródmiejska objęta jest ścisłą ochroną konserwatorską, co wpływa na możliwości kierunkowych przekształceń tego obszaru. Przede wszystkim należy dążyć do ochrony i zachowania pojedynczych obiektów o wyjątkowych walorach, ale także układu jako całości. Porządkowanie i uzupełnianie istniejącej struktury urbanistycznej powinno odbywać się w oparciu o uwarunkowania i wytyczne konserwatorskie.

Działania rewitalizacyjne powinny obejmować obszary odznaczające się szczególną koncentracją negatywnych zjawisk społecznych, w tym bezrobocia, ubóstwa, przestępczości, niskiego poziomu edukacji i kapitału społecznego, niewystarczającego poziomu uczestnictwa w życiu publicznym i kulturalnym. W ramach rewitalizacji wskazane są przedsięwzięcia zarówno o charakterze społecznym, gospodarczym, środowiskowym, jak i przestrzenno-funkcjonalnym oraz technicznym. W Gorzowie Wlkp. obszary wskazane do rewitalizacji określone zostały w Diagnozie służącej wyznaczeniu obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji, Gminnym Programie Rewitalizacji Gorzów 2025+ oraz w Lokalnym Programie Rewitalizacji Obszarów Zdegradowanych Miejskich, Poprzemysłowych i Powojskowych Miasta Gorzowa Wlkp. na lata 2010-2015.

Rozwój funkcjonalny w obrębie obszaru centralnego miasta powinien być ukierunkowany na kontynuację usług o charakterze publicznym i komercyjnym. Zróżnicowany przekrój usług o wysokim standardzie jest jednym z podstawowych czynników centro- i miastotwórczych. Nasycenie centrum miasta tego rodzaju obiektami, wraz z towarzyszącą infrastrukturą społeczną, wpływa na kształtowanie przyjaznego środowiska zamieszkania o wielkomiejskim charakterze. Odpowiednie dostosowanie miejskich struktur urbanistycznych do ludzkiej skali może być szansą na odwrócenie niekorzystnych trendów demograficznych, szczególnie zjawiska „wyludniania się" Gorzowa Wlkp. Centrum przez swoje funkcje oraz jakość zagospodarowania powinno być czynnikiem przyciągającym ludność oraz zachęcającym do osiedlania się na terenie miasta. Zasięg oddziaływania miasta jako ośrodka wojewódzkiego wykracza poza jego granice, przez co funkcje usługowe powinny realizować potrzeby mieszkańców całego MOF OW Gorzów Wlkp.

Uzupełnianie zabudowy wskazane jest na obszarach rezerw terenowych oraz na obszarach zainwestowanych, jednak wymagających przekształceń ze względu na niską jakość zagospodarowania. Proces wymiany zabudowy na obszarze centrum Gorzowa Wlkp. jest jednym z elementów szeroko rozumianej rewitalizacji. Działaniom miasta podejmowanym w tym zakresie powinno towarzyszyć zjawisko włączenia społecznego. Dzięki rozwiniętej partycypacji społecznej proces rewitalizacji pozwala osiągnąć trwałe efekty, nie tylko w odniesieniu do odnowienia zurbanizowanych struktur, ale także w kwestii powszechnej akceptacji planowanych przekształceń. Podnoszenie świadomości mieszkańców na temat zmian zachodzących w ich najbliższym otoczeniu zmniejsza ryzyko wystąpienia potencjalnych konfliktów społecznych.

Dużą rolę w kreowaniu atrakcyjnej przestrzeni miejskiej mają ogólnodostępne tereny publiczne, w tym obszary zieleni i rekreacji. Podejmowane przez Gorzów Wlkp. działania w zakresie przekształcenia obszaru centrum powinny być ukierunkowane na tworzenie przestrzeni dla pieszych. Obejmuje to w szczególności zwiększenie dostępności oraz ułatwienie korzystania z przestrzeni publicznych. Kompleksowość takiego rozwiązania powinna opierać się na reorganizacji układu komunikacyjnego w celu utworzenia stref uspokojonego ruchu oraz promocji transportu zbiorowego. Podnoszenie standardów tych przestrzeni będzie miało wymierny wpływ na wzrost atrakcyjności miasta. Również poprawa funkcjonowania terenów zieleni miejskiej w bezpośredni sposób przełoży się na jakość życia ludzi, nie tylko obecnie zamieszkujących centrum miasta, ale także pozostałych mieszkańców Gorzowa Wlkp. i okolicznych gmin.

Strefa miejska		
Działania	**Lokalizacja**	**Dokumenty powiązane**
1. Rozwój mieszkalnictwa jedno- i wielorodzinnego; 2. Uzupełnienie terenów mieszkaniowych o usługi publiczne i komercyjne; 3. Porządkowanie i uzupełnienie istniejących struktur przestrzennych; 4. Urządzenie nowych i ochrona istniejących terenów zieleni publicznej; 5. Uzupełnienie lokalnego układu komunikacyjnego w oparciu o nowe tereny mieszkaniowe.	m. Gorzów Wlkp.	• Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014); • Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Gorzowa Wlkp. (uchwała Nr XII/131/2003 Rady Miasta Gorzowa Wlkp. z dnia 18 czerwca 2003 r. ze zm.).

Obszar o typowo miejskim charakterze został wyodrębniony jako strefa intensywnie zurbanizowana o zróżnicowanym przekroju funkcjonalnym, z wyraźną dominacją zabudowy mieszkaniowej. Obejmuje ona osiedla skoncentrowane wokół obszaru centralnego Gorzowa Wlkp.: Staszica, Chwalęcice, Słoneczne, Górczyn, południowy Wawrów oraz Zamoście. Struktura urbanistyczna przybiera różnorakie formy, występuje tu zabudowa typu pierzejowego, kwartałowego oraz tradycyjna zabudowa jednorodzinna na wydzielonych działkach. W obrębie strefy znajdują się liczne rezerwy terenowe, które w przyszłości zostaną zagospodarowane zgodnie z tendencjami rozwoju przestrzennego miasta.

Podstawowym kierunkiem działania dla strefy miejskiej Gorzowa Wlkp. jest kontynuacja rozwoju zabudowy mieszkaniowej. W pierwszej kolejności powinna ona następować w obrębie obszarów wskazanych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Zwiększenie chłonności mieszkaniowej miasta może przyczynić się do zahamowania niekorzystnych procesów demograficznych, związanych z odpływem ludności na tereny wiejskie. Rozwój mieszkalnictwa powinien następować wraz z towarzyszącym programem usługowym,

infrastrukturą społeczną i techniczną. W sąsiedztwie osiedli zabudowy wielorodzinnej należy lokalizować obiekty usług publicznych z zakresu edukacji, służby zdrowia i kultury oraz tereny zieleni, tak aby zapobiec kształtowaniu się monofunkcyjnych struktur. Porządkowanie istniejącej tkanki urbanistycznej wpłynie na wzrost jakości przestrzeni i jej racjonalnego wykorzystania.

Podobnie jak w obszarze śródmiejskim, również w tej strefie należy dążyć do uzupełniania systemu zieleni miejskiej. Ochrona obszarów otwartej przestrzeni publicznej o wysokich walorach środowiskowych powinna być jednym z podstawowych zadań polityki planistycznej miasta. Szczególną uwagę należy zwrócić na tereny użytków zielonych wzdłuż Warty oraz obszary zieleni parkowej i cmentarnej. Systematyczne dążenie do wzmocnienia oraz utrzymania ciągłości istniejących powiązań przyrodniczych pozwoli na wytworzenie spójnej sieci terenów zieleni. Funkcjonowanie tak zorganizowanego systemu wpłynie pozytywnie na mikroklimat miasta oraz jakość powietrza atmosferycznego.

Rozwój mieszkalnictwa musi następować przy jednoczesnym podejmowaniu działań z zakresu infrastruktury transportowej. Za konieczne uznaje się uzupełnienie lokalnego układu komunikacyjnego, o przepustowości dróg odpowiadającej planowanej chłonności nowych terenów mieszkaniowych.

Strefa podmiejska		
Działania	**Lokalizacja**	**Dokumenty powiązane**
1. Ograniczanie procesów suburbanizacyjnych poprzez intensyfikację zagospodarowania centrum Gorzowa Wlkp.; 2. Utrzymanie i rozbudowa układów zabudowy mieszkaniowej; 3. Rozwój funkcji usługowej towarzyszącej zabudowie mieszkaniowej; 4. Wyznaczenie lokalizacji obiektów usługowych wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych; 5. Kontynuacja rozwoju funkcji produkcyjno-przemysłowych o niewielkiej uciążliwości; 6. Ograniczenie wyznaczania nowych terenów zabudowy zagrodowej.	m. Gorzów Wlkp., gm. Lubiszyn, gm. Kłodawa, gm. Santok, gm. Deszczno, gm. Bogdaniec	• Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014); • Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego dla poszczególnych gmin.

W obrębie obszaru funkcjonalnego strefa podmiejska obejmuje głównie tereny zewnętrznych osiedli Gorzowa Wlkp., poddane procesom urbanizacji, jak również te wskazane do zagospodarowania w dokumentach określających politykę planistyczną miasta. W wyniku postępowania zjawiska suburbanizacji obszar podmiejski wykracza poza granice administracyjne ośrodka centralnego i obejmuje miejscowości zlokalizowane w niewielkiej odległości od Gorzowa Wlkp. Główne ośrodki znajdujące się w tej strefie to Baczyna (gmina Lubiszyn), Kłodawa, Chwalęcice (gmina Kłodawa), Wawrów, Janczewo (gmina Santok) oraz pasma rozwojowe Ulim – Łagodzin – Karnin – Deszczno – Maszewo – Glinik (gmina Deszczno) i Bogdaniec – Jenin – Łupowo (gmina Bogdaniec).

Proces rozprzestrzeniania się zabudowy poza granice Gorzowa Wlkp. ma wpływ na szereg procesów społecznych i gospodarczych zachodzących w obrębie całego obszaru funkcjonalnego. Efekty suburbanizacji są widoczne nie tylko w krajobrazie, ale także przyczyniają się do popularyzacji miejskiego stylu życia. Żywiołowa urbanizacja wpływa również na kształtowanie struktury wydatków miasta, szczególnie na rozwój infrastruktury technicznej na terenach nowo zainwestowanych. Polityka planistyczna miasta w pierwszej kolejności powinna

kierować rozwój przestrzenny na tereny już zurbanizowane, ale niewykorzystywane lub użytkowane w sposób ekonomicznie nieopłacalny i zbyt ekstensywny. Koncentracja i intensyfikacja zabudowy w mieście wpisuje się w założenia kompleksowego procesu rewitalizacji centrum Gorzowa Wlkp.

Charakter zagospodarowania tej przestrzeni w obrębie miasta jest bardzo zróżnicowany, obok terenów mieszkaniowych występują obszary o funkcji usługowej, produkcyjnej, rolniczej bądź rekreacyjnej. Na terenie gmin ościennych obszar podmiejski tworzy głównie zabudowa mieszkaniowa jednorodzinna. Zauważalna jest tendencja rozwoju kierunkowego, opierającego się na najważniejszych ciągach komunikacyjnych doprowadzających ruch do centrum Gorzowa Wlkp.

Kształtowanie zagospodarowania przestrzennego w obrębie strefy podmiejskiej wymaga współpracy wszystkich samorządów gmin wchodzących w skład obszaru funkcjonalnego. Szczególną uwagę należy zwrócić na tereny przygraniczne, wykazujące ciągłość w sensie fizycznym i funkcjonalnym, zlokalizowane jednak w granicach różnych jednostek administracyjnych. Rozwój zabudowy mieszkaniowej powinien odbywać się przy jednoczesnej rozbudowie układu komunikacyjnego i systemów infrastruktury technicznej. Współpraca gmin w tym zakresie znacząco usprawni realizację przyszłych zamierzeń inwestycyjnych.

W strefie podmiejskiej należy kontynuować politykę kształtowania wielofunkcyjnych struktur, poprzez wprowadzenie funkcji usługowej towarzyszącej terenom mieszkaniowym. Na terenie Gorzowa Wlkp. zlokalizowane są liczne, mniejsze zakłady produkcyjne. Ich skala oraz niewielki stopień uciążliwości nie generują negatywnego wpływu na znajdujące się w bezpośrednim sąsiedztwie tereny mieszkaniowe. Wskazuje się na kontynuację rozwoju obszarów produkcyjnych, jako jednego z czynników wspierających zróżnicowanie funkcjonalne strefy podmiejskiej.

Ogół działań podejmowanych w obrębie tej strefy w zakresie intensyfikacji zagospodarowania przestrzennego wymaga ograniczenia rozwoju zabudowy zagrodowej. Dotyczy to w szczególności obszarów gmin wiejskich, na których pomimo oddziaływania centralnego ośrodka miejskiego wciąż rozwija się ekstensywne budownictwo mieszkaniowe związane z prowadzeniem gospodarstw rolnych. Podstawowym narzędziem pozwalającym jednoznacznie wskazać docelowe przeznaczenie terenu są miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

Strefa produkcyjna

Działania	Lokalizacja	Dokumenty powiązane
1. Rozwój istniejącego potencjału gospodarczego w obrębie wyznaczonych terenów produkcyjnych; 2. Wyznaczenie obszarów pod lokalizację nowych terenów działalności produkcyjnej i usługowej; 3. Zapewnienie niezbędnych rezerw terenowych pod lokalizację systemów infrastruktury technicznej obsługującej obszary aktywności gospodarczej. 4. Racjonalne i efektywne wykorzystanie terenów produkcyjnych.	m. Gorzów Wlkp., gm. Lubiszyn, gm. Kłodawa, gm. Santok,	• Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014); • Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2015); • Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego dla poszczególnych gmin.

Obszary koncentracji działalności produkcyjnej na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. nie tworzą jednej, zwartej strefy. Mają one charakter wyspowy, a ich lokalizacja w przestrzeni jest uwarunkowana wieloma czynnikami, m.in. środowiskowymi, gospodarczymi, czy też społecznymi. Mimo to liczne podobieństwa w kwestii organizacji i funkcjonowania tych obszarów na terenach poszczególnych gmin pozwalają na zakwalifikowanie ich do strefy produkcyjnej. W obowiązujących dokumentach planistycznych jednostek samorządu terytorialnego największe obszary produkcyjno-przemysłowe zostały wyznaczone w obrębie Gorzowa Wlkp. oraz gmin Lubiszyn, Kłodawa i Santok.

Zasadniczym kierunkiem działań samorządów powinna być intensyfikacja rozwoju już istniejącego potencjału gospodarczego. W pierwszej kolejności należy wykorzystywać obszary produkcyjne zlokalizowane w znacznej odległości od terenów mieszkaniowych, wyposażone w niezbędną infrastrukturę techniczną i dogodny dojazd.

Wyznaczanie nowych terenów pod rozwój aktywności gospodarczej powinno opierać się na rzeczywistym zapotrzebowaniu i możliwościach inwestycyjnych poszczególnych gmin. Wraz z przyrostem zabudowy o charakterze produkcyjnym zmienia się w istotny sposób krajobraz miejski, a także wiejski. Ważne jest dążenie do koncentracji przestrzennej funkcji produkcyjnej, aby zminimalizować negatywny wpływ na jakość środowiska przyrodniczego i środowiska zamieszkania. Przekłada się to także na koszt urządzenia infrastruktury technicznej. Zaopatrzenie nowych terenów w niezbędne sieci jest głównym wkładem własnym gmin w przygotowywanie oferty inwestycyjnej.

Strefa zabudowy wiejskiej i rolniczej przestrzeni produkcyjnej		
Działania	**Lokalizacja**	**Dokumenty powiązane**
1. Intensyfikacja rolnictwa na gruntach najwyższej jakości; 2. Ochrona gleb najwyższych klas bonitacyjnych przed zmianą przeznaczenia na cele nierolnicze; 3. Racjonalne wyłączanie gruntów rolnych z produkcji pod rozwój budownictwa mieszkaniowego.	gm. Lubiszyn, gm. Kłodawa, gm. Santok, gm. Deszczno, gm. Bogdaniec	• Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014); • Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego dla poszczególnych gmin.

W obrębie MOF OW Gorzów Wlkp. gospodarka rolna nadal stanowi jedną z głównych funkcji rozwojowych gmin wiejskich. Obszary zabudowy zagrodowej oraz towarzyszącej jej rolniczej przestrzeni produkcyjnej zawsze poddawane są intensywnym przekształceniom. Brak ciągłości tych obszarów w przestrzeni nie odgrywa znaczącej roli w prawidłowym funkcjonowaniu rolnictwa. Użytki rolne jako tereny o otwartej strukturze, najczęściej podlegają zmianom funkcjonalnym, głównie pod rozwój funkcji mieszkaniowej. W granicach obszaru funkcjonalnego koncentracja terenów wiejskich następuje w południowym pasie, na obszarze gmin Bogdaniec, Deszczno oraz Santok. We wszystkich gminach wiejskich MOF OW Gorzów Wlkp. występują dobre warunki do rozwoju rolnictwa, ponadto w gminie Kłodawa, w miejscowościach Wojcieszyce i Różanki, rozwija się rolnictwo specjalistyczne (zakłady ogrodnicze).

Rozwój funkcji gospodarki rolnej powinien obejmować w szczególności tereny gruntów najwyższej jakości. Odejście od rolnictwa ekstensywnego, wielkoobszarowego na rzecz intensyfikacji wykorzystania ograniczonych zasobów przestrzennych może stać się impulsem rozwojowym dla poszczególnych miejscowości jak i dla całych gmin. Jednocześnie należy otoczyć ochroną gleby najwyższych klas bonitacyjnych. Dla gruntów klas I-III, charakteryzujących się unikalnymi cechami fizykochemicznymi, rolnicze wykorzystanie jest bezwzględnie wskazane. Wyjątkiem od tej zasady może być realizacja inwestycji celu publicznego. Racjonalna gospodarka

gruntami w zakresie strefy zabudowy wiejskiej i rolniczej przestrzeni produkcyjnej powinna opierać się na szacunkowej chłonności istniejących terenów mieszkaniowych i usługowych. Działania dotyczące wyłączenia gruntów rolnych z produkcji należy podpierać analizą procesów inwestycyjnych, ruchów demograficznych oraz rzeczywistym zapotrzebowaniem na poszerzenie struktur zurbanizowanych.

Strefa przyrodnicza		
Działania	**Lokalizacja**	**Dokumenty powiązane**
1. Ochrona obszarów cennych przyrodniczo poprzez zachowanie ciągłości terytorialnej korytarzy ekologicznych; 2. Rozwój infrastruktury turystycznej na wskazanych obszarach.	gm. Lubiszyn, gm. Kłodawa, gm. Santok, gm. Deszczno, gm. Bogdaniec	• Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014); • Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego dla poszczególnych gmin.

W strefie przyrodniczej rejestruje się najmniejszy stopień przekształceń antropogenicznych w stosunku do pozostałych wydzielonych obszarów. Wynika to przede wszystkim z licznych form ochrony przyrody, które obowiązują na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. Istotną rolę w funkcjonowaniu strefy przyrodniczej odgrywają rzeki – Warta i Noteć – stanowiące jeden z ważniejszych ciągów ekologicznych o znaczeniu regionalnym oraz krajowym. Rozmieszczenie zwartych kompleksów leśnych wpływa na kształtowanie struktury osadniczej obszaru, a w wielu przypadkach przesądza o lokalizacji inwestycji infrastrukturalnych.

W wymiarze terytorialnym w obrębie strefy przyrodniczej należy dążyć do zachowania ciągłości korytarzy ekologicznych. Podtrzymanie spójnej sieci powiązań pomiędzy obszarami węzłowymi decyduje o jakości środowiska w tej części regionu. Ważne jest takie kształtowanie pozostałych stref funkcjonalno-przestrzennych, aby ich wpływ oraz terytorialny zasięg nie pogorszyły znacząco środowiska przyrodniczego.

Obszary o cennych walorach krajobrazowych są nierozerwalnie związane z rozwojem funkcji turystycznej. Należy zadbać, aby turystyka i wszelkiego rodzaju formy aktywności fizycznej były realizowane w sposób niedegradujący środowiska. Przeznaczanie nowych obszarów dla turystyki, rekreacji czy wypoczynku powinno opierać się na już istniejących bazach i ośrodkach turystycznych, jako poszerzenie ich dotychczasowej oferty.

3. System przyrodniczy

Rozwój zrównoważony jest naczelną zasadą gospodarowania zasobami naturalnymi – zapewnia trwałość podstawowych procesów przyrodniczych i gwarantuje zaspokojenie potrzeb społeczności. Zasoby naturalne obejmują powietrze, wody podziemne i powierzchniowe, kopaliny, gleby, lasy. Racjonalne korzystanie z zasobów oznacza utrzymanie odpowiedniej ilości i jakości poszczególnych elementów środowiska oraz ich wzajemnych powiązań.

Kierunek 1. Ochrona i kształtowanie systemu przyrodniczego		
Działania	**Lokalizacja**	**Dokumenty powiązane**
1. Kształtowanie zagospodarowania terenów w obszarach chronionych w dostosowaniu do przedmiotu ochrony oraz zgodnie z przepisami w zakresie ochrony przyrody oraz dokumentami nadrzędnymi; 2. Inwentaryzacja i ochrona najcenniejszych siedlisk	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	• Rozporządzenia Wojewody Lubuskiego oraz Zarządzenia RDOŚ w Gorzowie Wlkp. ws. rezerwatów przyrody; • Rozporządzenia Wojewody Lubuskiego ws. Barlinecko-Gorzowskiego Parku Krajobrazowego; • Rozporządzenia Wojewody Lubuskiego oraz Uchwały Sejmiku Województwa Lubuskiego ws. OChK;

przyrodniczych nieobjętych dotychczas ochroną prawną; 3. Wzmocnienie integracji działalności turystycznej z celami ochrony przyrody.		• Rozporządzenia Wojewody Lubuskiego oraz Uchwały Rad Gmin ws. użytków ekologicznych; • Rozporządzenia Wojewody Lubuskiego oraz Uchwały Rad Gmin ws. pomników przyrody; • Plany ochrony rezerwatów przyrody; • Plany zadań ochronnych obszarów Natura 2000.

Podstawowy system przyrodniczy MOF OW Gorzów Wlkp. obejmuje obszary o różnym reżimie ochronnym oraz tereny o dużym udziale środowisk naturalnych i półnaturalnych, nieobjęte ochroną prawną a umożliwiające łączność pomiędzy danymi obszarami. Wskazuje się na konieczność dostosowania polityki zagospodarowania przestrzennego do zasad i warunków wynikających z nadrzędnej dla danego obszaru polityki ekologicznej. Wskazane tereny kształtujące podstawowy system przyrodniczy nie stanowią terenów wykluczonych z możliwości zainwestowania pod warunkiem zachowania zgodności z przepisami odrębnymi gwarantującymi zachowanie zasobów przyrodniczych dla ochrony których zostały powołane poszczególne formy ochrony przyrody.

Obszary przyrodnicze o najwyższym reżimie ochronnym, wymagające bezwzględnego zachowania i ochrony walorów środowiska przyrodniczego oraz eliminowania zagrożeń, to przede wszystkim obszary rezerwatów przyrody, w granicach których dopuszczalną działalność określają przepisy ustawy o ochronie przyrody, rozporządzenia lub zarządzenia je powołujące oraz plany ochrony i zadania ochronne (według stanu na październik 2017 r. ustanowione plany ochrony posiadają rezerwaty: Bogdanieckie Grądy, Dębowa Góra, Wilanów, Rzeka Przyłężek, Santockie Zakole, Bogdanieckie Cisy, Buki Zdroiskie, Bagno Chłopiny).

Obszary przyrodnicze o wysokim reżimie ochronnym objęte kilkoma formami ochrony przyrody to obszar Barlinecko-Gorzowskiego Parku Krajobrazowego z pokrywającymi się powierzchniowo obszarami Natura 2000 – Ostoja Barlinecka PLH080071 oraz Puszcza Barlinecka PLB080001. Obszar parku krajobrazowego, zgodnie z ustawową definicją, chroniony jest w celu zachowania i popularyzacji wartości przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych w warunkach zrównoważonego rozwoju. Dla Barlinecko-Gorzowskiego Parku Krajobrazowego obowiązują ustalenia zawarte w stosownych rozporządzeniach dotyczących przedmiotowego obszaru ochrony. W granicach obszarów Natura 2000 obowiązuje zakaz podejmowania działań mogących, osobno lub w połączeniu z innymi działaniami, znacząco negatywnie oddziaływać na cele ochrony obszaru, w tym w szczególności pogorszyć stan siedlisk przyrodniczych lub siedlisk gatunków roślin i zwierząt oraz wpłynąć negatywnie na gatunki, dla ochrony których wyznaczono obszar. Działania te nie mogą również pogorszyć integralności obszaru lub jego powiązania z innymi obszarami. Dla parku krajobrazowego sporządza się plan ochrony na okres 20 lat. Plan ochrony ustanowiony dla parku krajobrazowego położonego w granicach obszaru Natura 2000, uwzględniający zakres określony w ustawie o ochronie przyrody, staje się planem ochrony dla tej części obszaru Natura 2000[287].

Obszary o stosukowo wysokim reżimie ochronnym stanowią pozostałe obszary Natura 2000. Podstawowym celem zadań ochronnych w obszarach Natura 2000 jest zagwarantowanie odpowiedniej ochrony dla zachowania jej głównych przedmiotów, przy jednoczesny zachowaniu równowagi pomiędzy ochroną przyrody i rozwojem regionu. Według stanu na 2017 r. plany zadań ochronnych obowiązują dla obszarów: Puszcza Barlinecka PLB080001, Dolina Dolnej Noteci PLB080002, Puszcza Notecka PLB300015, Ostoja Witnicko-Dębniańska PLB320015, Ujście Noteci PLH080006, Bory Chrobotkowe Puszczy Noteckiej PLH080032, Jezioro

[287] art. 30 ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2018 r. poz.142)

Kozie PLH320010[288]. Wśród najważniejszych zadań wymienia się ochronę terenów podmokłych przed ich nadmiernym osuszaniem oraz utrzymanie ekstensywnie prowadzonej gospodarki łąkarskiej.

Wszelkie inwestycje, w tym inwestycje z zakresu infrastruktury technicznej, infrastruktury drogowej, transportu wodnego, ochrony przeciwpowodziowej, planowane w granicach lub w sąsiedztwie obszarów przyrodniczych objętych ochroną prawną powinny uwzględniać wskazania wynikające z obowiązujących zadań ochronnych i planów ochrony dla poszczególnych form ochrony przyrody.

Realizując cele związane z ochroną przeciwpowodziową, a także z żeglugą i transportem wodnym na rzekach Warcie i Noteci, należy dążyć do niepogarszania warunków wodnych, w tym jakości wody, częstotliwości i okresów zalewów oraz możliwości migracji ryb w graniach obszarów objętych ochroną prawną, w których siedliska i gatunki objęte ochroną związane są z terenami zalewowymi rzek. Tereny zalewowe, stanowiące obszary naturalnej retencji, powinny stanowić tereny wolne od zabudowy, na których może następować rozlewanie się wód powodziowych, co jednocześnie pozwala na zachowanie i ochronę najcenniejszych siedlisk przyrodniczych związanych z terenami dolinowymi.

Obszary o niższym reżimie ochronnym to obszary chronionego krajobrazu, obejmujące tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowe ze względu na możliwość zaspokojenia potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełniące funkcję korytarzy ekologicznych. Tereny te podlegają zagospodarowaniu w sposób zapewniający utrzymanie pożądanego stanu równowagi w przyrodzie. W granicach niniejszych obszarów obowiązują ustalenia stosownych rozporządzeń lub uchwał. Do tej grupy zaklasyfikowano również użytki ekologiczne, dla których obowiązują ustalenia przepisów odrębnych w zakresie ochrony przyrody, w tym rozporządzeń i uchwał je ustanawiających.

Pozostałe obszary o stosunkowo dobrze zachowanych walorach przyrodniczych, nieobjęte ochroną prawną, wskazane do kształtowania systemu przyrodniczego MOF OW Gorzów Wlkp., to tereny umożliwiające zachowanie powiązań pomiędzy obszarami objętymi ochroną.

Tereny cenne przyrodniczo, objęte ochroną prawną, stanowią jednocześnie potencjał do rozwoju turystycznego regionu, w tym rozwoju agroturystyki. Turystyka zrównoważona, której rozwój jest dostosowany do rodzaju i jakości środowiska przyrodniczego, nie przyczynia się do jego degradacji. Obszarami szczególnie wskazanymi do rozwoju turystyki weekendowej są tereny położone w granicach Barlinecko-Gorzowskiego Parku Krajobrazowego, gdzie ruch turystyczny powinien odbywać się po wyznaczonych trasach turystycznych, co ograniczy niekontrolowaną penetrację obszarów cennych przyrodniczo.

[288] Dane RDOŚ Gorzów Wlkp., stan na październik 2017 r.

Schemat 55. Obszary objęte ochroną przyrody o różnym reżimie ochronnym
Źródło: opracowanie własne

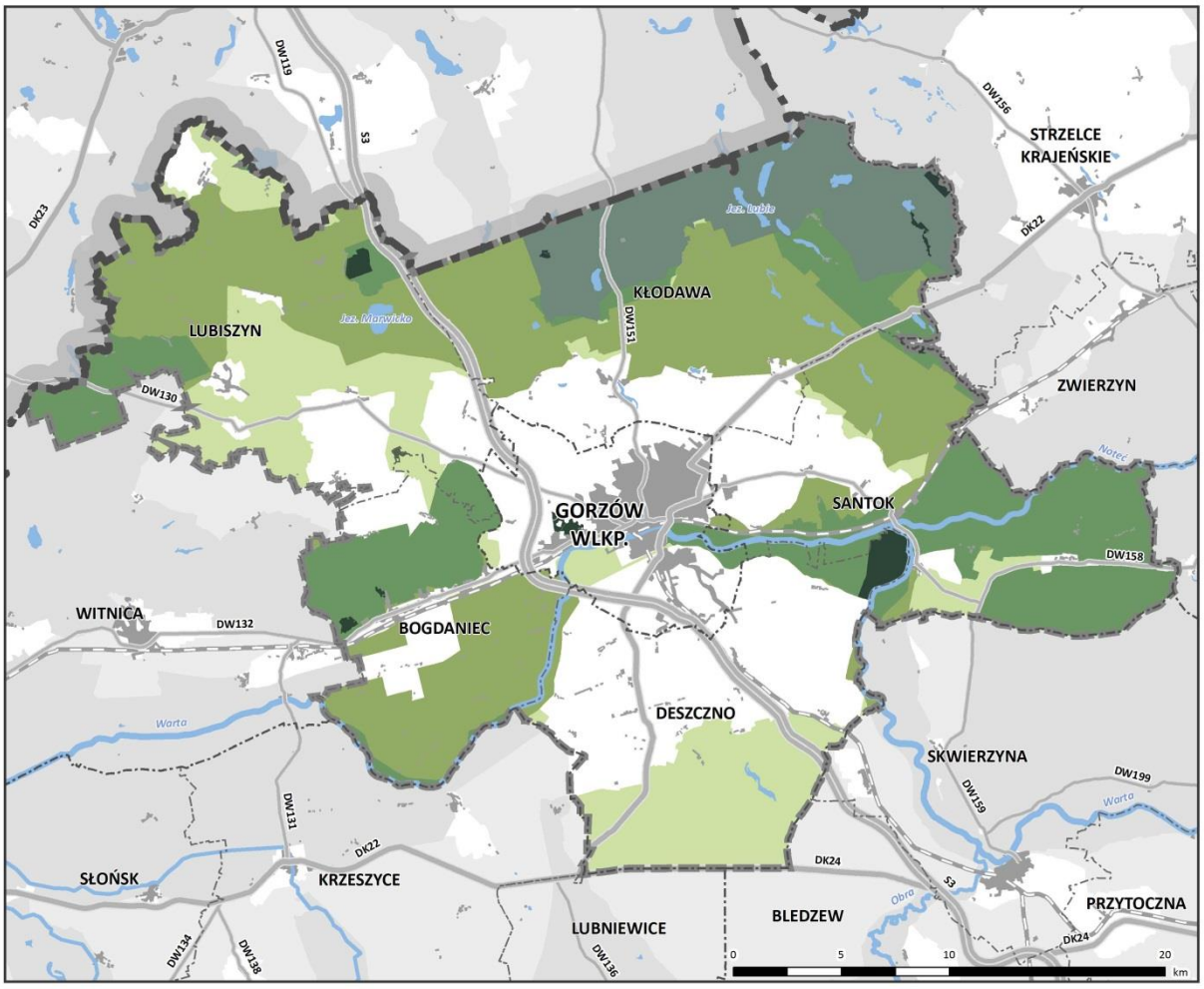

system przyrodniczy

obszary o różnym reżimie ochronnym w granicach MOF OW Gorzów Wlkp.

- obszar o najwyższym reżimie ochronnym (rezerwat przyrody)
- obszar o wysokim reżimie ochronnymi, objęty kilkoma formami ochrony przyrody (PK, obszar Natura 2000)
- obszar o wysokim reżimie ochronnym (obszar Natura 2000)
- obszar o niższym reżimie ochronnym (OChK i użytki ekologiczne w części poza granicami obszarów Natura 2000)
- pozostałe obszary cenne przyrodniczo nieobjęte ochroną prawną

obszary o różnym reżimie ochronnym poza granicami MOF OW Gorzów Wlkp.

- obszar prawnie chroniony
- obszar przyrodniczy nieobjęty ochroną prawną

pozostałe oznaczenia

- granica województwa lubuskiego
- granica powiatu
- granica gminy
- granica MOF OW Gorzów Wlkp.
- teren zurbanizowany
- zbiornik wodny
- rzeka
- droga ekspresowa
- droga krajowa
- droga wojewódzka
- czynna linia kolejowa

Kierunek 2. Zapewnienie spójności i ciągłości systemu przyrodniczego		
Działania	**Lokalizacja**	**Dokumenty powiązane**
1. Zachowanie integralności obszarów węzłowych i zapewnienie drożności korytarzy wyznaczonych w ramach krajowej sieci ekologicznej; 2. Kształtowanie systemu przyrodniczego Gorzowa Wlkp. i poszczególnych gmin w sposób zapewniający ich spójność i powiązanie z krajową siecią ekologiczną.	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	• Projekt korytarzy ekologicznych łączący Europejską Sieć Ekologiczną Natura 2000 – IBS PAN Białowieża; • Program udrożnienia wód płynących dla celów rybactwa w województwie lubuskim na lata 2005–2020 (2005); • dokumenty planistyczne gmin objętych MOF OW Gorzów Wlkp.

Do szczególnie ważnych obszarów należy Puszcza Gorzowska, która jest obszarem węzłowym o randze międzynarodowej oraz głównym szlakiem migracji dużych ssaków. W przypadku Puszczy i innych kompleksów leśnych należy przeciwdziałać fragmentacji i rozdrobnieniu oraz odtwarzać ich ciągłość poprzez dolesienia. Jednym z istotnych kierunków jest uzupełnienie naturalnych połączeń istniejących kompleksów leśnych w Gorzowie Wlkp. z terenami położonymi poza jego granicami – wzdłuż krawędzi wysoczyzny morenowej w kierunku zachodnim (gmina Bogdaniec) i wschodnim (gmina Santok).

Drugim szczególnie ważnym obszarem są doliny Warty i Noteci, które stanowią ostoję, jak i obszar migracji ssaków i ptaków, a także ryb oraz gatunków herpetofauny. W dolinach wskazuje się ochronę zbiorowisk łąkowych, zaroślowych oraz leśnych, stanowiących otulinę cieku przed zabudową, a także zachowanie drożności samego cieku. Podobne zasady powinny kierować zagospodarowaniem regionalnych i lokalnych korytarzy rzek Kłodawki, Srebrnej, Myśli, Kanału Siedleckiego i Myślańskiego.

Zachowanie drożności korytarzy migracyjnych może wymagać budowy specjalnych urządzeń, jeśli kolizja z zabudową, drogami, mostami czy infrastrukturą techniczną jest nieunikniona. Należy wymienić przede wszystkim realizację przepławek na poprzecznych przegrodach rzeki i budowę zielonych mostów i estakad nad drogami przecinającymi kompleksy leśne, a także realizację przejść dla płazów. Należy jednak podkreślić, że nadrzędną zasadą powinien być priorytet dla wariantu inwestycji omijającego węzły i korytarze ekologiczne.

Wyznaczone w MOF OW Gorzów Wlkp. granice korytarzy ekologicznych powinny zostać uszczegółowione na etapie prowadzenia prac planistycznych w poszczególnych gminach. Prawidłowe kształtowanie struktur przyrodniczych powinno obejmować zachowanie ciągłości korytarzy pomiędzy gminami i tworzenie wspólnej spójnej sieci chroniącej cenne przyrodniczo tereny. Istotne z punktu widzenia przyrodniczego jest również włączanie w system przyrodniczy siedlisk zlokalizowanych poza obszarami chronionymi, a pełniących funkcje terenów żerowiskowych dla zwierząt (tereny otwarte, drobne zagłębienia terenu wypełnione wodą itp.). Zintegrowane i spójne zarządzanie zasobami przyrodniczymi w obrębie poszczególnych gmin, w tym poprzez zapobieganie rozrastaniu się obszarów zurbanizowanych, maksymalne wykorzystanie istniejących już obszarów zurbanizowanych oraz zachowanie spójności i ochronę struktur ekologicznych, pozwoli na ochronę cennych przyrodniczo obszarów.

Tereny kształtujące system przyrodniczy, pełniące funkcje przyrodnicze, krajobrazowe oraz klimatyczne, wskazane są jednocześnie do rozwoju funkcji rekreacyjnych, sportowych, wypoczynkowych, w tym realizacji sieci ścieżek pieszych oraz rowerowych.

Kierunek 3. Ochrona walorów przyrody ożywionej		
Działania	**Lokalizacja**	**Dokumenty powiązane**
1. Ochrona ekosystemów mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej; 2. Ochrona najcenniejszych fragmentów krajobrazu naturalnego; 3. Opracowanie i upowszechnienie zasad rozwoju turystyki na obszarach o wysokich walorach przyrodniczych; 4. Ochrona walorów przyrodniczych kompleksów leśnych wraz ze strefą ekotonową; 5. Wsparcie ochrony siedlisk łąkowych i pastwiskowych oraz obszarów rolnych poprzez pakiety rolnośrodowiskowe; 6. Wsparcie różnorodności biologicznej poprzez zrównoważoną gospodarkę wodną, rolną, leśną, łowiecką i rybacką.	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	• Program ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej oraz Plan działań na lata 2015–2020 (2015); • Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020 (2014); • Program Rozwoju Lubuskiej Turystyki do 2020 roku (2014); • Plany Urządzenia Lasu oraz Uproszczone Plany Urządzenia Lasu dla nadleśnictw Kłodawa, Strzelce Krajeńskie, Skwierzyna, Lubniewice, Bogdaniec (RDLP w Szczecinie); • Programy ochrony przyrody nadleśnictw: Kłodawa, Strzelce Krajeńskie, Skwierzyna, Lubniewice, Bogdaniec.

Ochrona przyrody ożywionej to działania podejmowane na rzecz zachowania jej poszczególnych elementów, ale przede wszystkim – ich różnorodności. Za najcenniejsze dla zróżnicowania biologicznego siedliska w granicach MOF OW Gorzów Wlkp. uważa się zbiorowiska leśne, łąkowe, obszary wodno-błotne i murawy kserotermiczne. Należy nadmienić, że najważniejsze stanowiska zostały zidentyfikowane i objęte ochroną w postaci obszarów Natura 2000, obejmujących głównie dolinę Warty i Noteci oraz Puszczę Gorzowską, jednak w każdej gminie znajdują się takie siedliska – powinny zostać zidentyfikowane i zachowane. Ponadto ochrona różnorodności biologicznej skupia się nie tylko na siedliskach, ale dotyczy również całych systemów – krajobrazów, stanowiących swoiste mozaiki. Wymienić należy przede wszystkim dolinowe kompleksy złożone z wód płynących, starorzeczy, łąk i pastwisk, które tworzą jeden system wrażliwy na antropopresję. Zwłaszcza te tereny należy wspierać poprzez zachowanie trwałych użytków zielonych, ochronę wód przed zanieczyszczeniami oraz – w miarę możliwości – renaturyzację cieków. W przypadku terenów leśnych ochrona powinna polegać przede wszystkim na ich utrzymaniu i zapewnieniu ciągłości użytkowania, poprzez: ograniczenie przeznaczania gruntów leśnych na cele nieleśne, przeciwdziałanie ich fragmentacji i rozdrobnieniu, wzmacnianie ciągłości w ramach systemów ekologicznych. Duża lesistość MOF OW Gorzów Wlkp. stanowi potencjał do rozwoju turystyki. Wskazuje się na konieczność rozwoju sieci szlaków pieszych oraz rowerowych, co pozwoli na jednoczesną ochronę walorów przyrodniczych, poprzez ograniczenie niekontrolowanego przemieszczania się turystów, oraz wykorzystanie atutu przyrodniczego jaki stanowi wysoka lesistość regionu.

Kierunek 4. Poprawa klimatu akustycznego		
Działania	**Lokalizacja**	**Dokumenty powiązane**
1. Eliminacja ruchu drogowego o charakterze tranzytowym z obszaru miasta;	m. Gorzów Wlkp.	• Plan zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego w sieci komunikacyjnej w wojewódzkich przewozach pasażerskich (2016); • Program ochrony środowiska przed hałasem dla Gorzowa Wlkp. (2013); • Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego dla poszczególnych gmin;
2. Poprawa stanu nawierzchni drogowych i tramwajowych;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
3. Stosowanie rozwiązań biologicznych i technicznych ograniczających uciążliwości	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	

hałasowe; 4. Modernizacja istniejącej infrastruktury komunikacyjnej; 5. Promowanie alternatywnych środków transportu; 6. Wykluczenie lokalizacji zabudowy chronionej akustycznie w bezpośrednim sąsiedztwie terenów kolejowych	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp. wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp. m. Gorzów Wlkp., gm. Bogdaniec, gm. Deszczno, gm. Santok	• Plan Gospodarki Niskoemisyjnej dla miasta Gorzowa Wlkp. (2015); • Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014); • Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2015).

W ramach przeciwdziałania uciążliwościom akustycznym generowanym przez ruch komunikacyjny na terenie Gorzowa Wlkp. wskazuje się przeniesienie ruchu samochodów ciężarowych z obszarów szczególnie chronionych przed hałasem na trasy w terenach mniej wrażliwych. Wyprowadzanie ruchu tranzytowego z centrum miasta powinno bazować na hierarchicznej koncepcji ruchu dla całego miasta. Zmniejszenie potoku ruchu na obszarach chronionych akustycznie możliwe jest także poprzez realizację obwodnicy pozamiejskiej oraz tras alternatywnych.

Na klimat akustyczny wpływ ma również nawierzchnia dróg – uszkodzona potęguje hałas, dlatego jej naprawa lub wymiana jest priorytetem.

Problem dużego natężenia ruchu drogowego, szczególnie na terenie Gorzowa Wlkp., można zwalczać poprzez promowanie alternatywnych środków transportu, przede wszystkim transportu rowerowego, przy jednoczesnej rozbudowie systemu ścieżek rowerowych, a także poprzez wzrost atrakcyjności transportu publicznego. Sam tabor autobusowy (cały obszar MOF OW Gorzów Wlkp.) i tramwajowy (m. Gorzów Wlkp.) należy stopniowo wymieniać na nowoczesny, niskoemisyjny i cichy oraz uwzględnić rodzaj pojazdu w rozkładzie jazdy (np. mniejsze pojazdy poza godzinami szczytu).

W przypadku braku możliwości likwidacji źródeł hałasu należy stosować rozwiązania ograniczające uciążliwości. Najpopularniejszą metodą jest stosowanie ekranów akustycznych, przy czym ochroną tego typu powinny być objęte tereny pozamiejskie, o zabudowie niskiej (do 5 kondygnacji). Ze względu na dzielenie w sposób niekorzystny przestrzeni miejskiej, rozwiązań ograniczenia hałasu w postaci ekranów akustycznych należy unikać na terenach miejskich, można je za to stosować przy trasach szybkiego ruchu i terenach kolejowych. Oprócz ekranów do zabezpieczeń przed hałasem można także zaliczyć rozwiązania biologiczne, np. wały ziemne dodatkowo obsadzone roślinnością[289]. Ograniczeniu hałasu wynikającego z ruchu kolejowego będzie sprzyjać wykluczenie zabudowy chronionej akustycznie z terenów bezpośrednio sąsiadujących z terenami kolejowymi, jak również zachowanie odpowiednich odległości od źródła, właściwe usytuowanie i ukształtowanie nowych budynków.

Kierunek 5. Racjonalne gospodarowanie i ochrona zasobów wód powierzchniowych i podziemnych

Działania	Lokalizacja	Dokumenty powiązane
1. Wdrażanie zrównoważonego i zintegrowanego zarządzania zasobami wód w układzie zlewniowym; 2. Rozwój kanalizacji sanitarnej i deszczowej; 3. Ochrona zasobów wód podziemnych GZWP nr 135 i 138	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp. wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp. gm. Kłodawa, gm. Sanok	• Aktualizacja programu wodno-środowiskowego kraju (2016); • Plan gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Odry (2016); • Program ochrony środowiska dla powiatu gorzowskiego na lata 2012–2015 z perspektywą do 2019 roku

[289] Program ochrony środowiska przed hałasem dla Gorzowa Wlkp., 2013

zgodnie z warunkami określonymi dla ich obszarów ochronnych;		(2013); • Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014).
4. Retencja terenowa wód opadowych;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
5. Zagospodarowywanie terenów wokół jezior dla potrzeb turystyki i rekreacji w sposób zapewniający ochronę wód jeziornych przed zanieczyszczeniem;	gm. Kłodawa, gm. Lubiszyn	
6. Prowadzenie monitoringu lokalnego wokół składowisk odpadów;	Gorzów Wlkp., gm. Santok	
7. Zachowanie i tworzenie otulin biologicznych wzdłuż cieków, przekształcanie gruntów ornych na użytki zielone;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
8. Aktualizacja i zbilansowanie stanu zasobów eksploatacyjnych z zasobami dyspozycyjnymi;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
9. Optymalizacja zużycia wody: modernizacja sieci wodociągowej, wprowadzenie ograniczeń w zużyciu wód podziemnych.	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	

Zarówno dla wód podziemnych, jak i powierzchniowych, kluczowe jest zrównoważone i zintegrowane zarządzanie zasobami wód w układzie zlewniowym, obejmujące wszystkie działania wpływające na stan ekosystemów wodnych i od wody zależnych oraz uwzględniające wszystkie wody występujące w zlewni. Należy dążyć do poprawy jakości lub utrzymania stanu dobrego jednolitych części wód podziemnych (JCWPd) i powierzchniowych (JCWP), ze szczególnym uwzględnieniem obszarów chronionych, tj. obszarów przeznaczonych do poboru wody w celu zaopatrzenia ludności w wodę przeznaczoną do spożycia, jednolitych części wód (powierzchniowych) przeznaczonych do celów rekreacyjnych, w tym kąpieliskowych czy obszarów przeznaczonych do ochrony siedlisk lub gatunków.

Rejon MOF OW Gorzów Wlkp. należy do zasobnych w wody, jednakże, ze względu na słabą izolację lub jej brak, wymaga wysokiej ochrony przed zanieczyszczeniami z powierzchni ziemi. Dotyczy to całego obszaru, a w szczególności doliny Warty i Noteci. Projektowane obszary ochronne dla GZWP nr 138 i GZWP nr 135 obejmują bardzo małe obszary w granicach MOF OW Gorzów Wlkp.

Podstawowym działaniem mającym na celu poprawę jakości wód jest rozbudowa i modernizacja sieci kanalizacji sanitarnej. Priorytetem jest realizacja sieci kanalizacji w najbardziej wrażliwych obszarach – dolinach rzek i bezpośrednich zlewniach jezior. Ponadto w obszarach zabudowanych należy dążyć do rozwoju kanalizacji deszczowej. z drugiej strony pożądanym kierunkiem zagospodarowywania wód opadowych jest ich retencjonowanie, zwłaszcza w świetle prognozowanych zmian klimatu.

Innym ważnym elementem wpływającym negatywnie na jakość wód jest rolnictwo – najgroźniejsze są spływy biogenów z pól oraz odcieki z punktów składowania pasz, nawozów i ferm hodowlanych. Oprócz przestrzegania zasad Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej i kontroli potencjalnie niebezpiecznych obiektów (również niezwiązanych z rolnictwem, np. składowisk odpadów), należy zadbać o zachowanie otuliny biologicznej

cieków i jezior poprzez pozostawienie pasa trwałej roślinności (np. zbiorowisk trawiastych, zadrzewień, trzcinowisk) wzdłuż brzegów, której korzenie wychwytują związki zwiększające trofię wód.

W związku z dużymi poborami wód podziemnych i tworzeniem się leja depresji wymagana jest intensyfikacja działań porządkujących gospodarkę wodami podziemnymi, rozwój i modernizacja sieci wodociągowej oraz aktualizacja i zbilansowanie z zasobami dyspozycyjnymi stanu zasobów eksploatacyjnych. Potrzebna jest również weryfikacja pozwoleń wodnoprawnych związanych z poborem wód podziemnych.

Kierunek 6. Racjonalne gospodarowanie zasobami złóż kopalin		
Działania	**Lokalizacja**	**Dokumenty powiązane**
1. Ochrona obszarów występowania udokumentowanych zasobów złóż kopalin; 2. Ochrona złóż cennych gospodarczo, rozpoznanych wstępnie jako potencjalne obszary koncesyjne; 3. Prowadzenie racjonalnej gospodarki zasobami złóż kopalin; 4. Objęcie obszarów złóż obligatoryjnym planowaniem miejscowym z wytycznymi do rekultywacji.	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	• Bilans zasobów złóż kopalin w Polsce (2014); • Analiza obecnego i potencjalnego wydobycia złóż kopalin o znaczeniu regionalnym, ponadregionalnym i krajowym na terenie województwa lubuskiego (2015); • dokumenty planistyczne gmin objętych MOF OW Gorzów Wlkp.

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. nie występują złoża strategiczne, które powinny być objęte odrębnym reżimem prawnym, jednak na terenie gmin Lubiszyn i Bogdaniec zlokalizowane jest złoże gazu ziemnego Stanowice, które może zostać zagospodarowane – według stanu na 2016 r. rozpoczęto prace nad wstępną koncepcją zagospodarowania złoża. Obowiązujące studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego gminy Bogdaniec wskazuje część złoża Stanowice granicach gminy do ustanowienia obszaru górniczego, po jego udokumentowaniu oraz uzyskaniu koncesji eksploatacyjnej.

Duży rezerwuar złóż kruszyw naturalnych posiada gmina Deszczno oraz południowy fragment miasta Gorzów Wlkp. Część złóż jest udokumentowana szczegółowo, w związku z czym wskazuje się możliwość ich eksploatacji przy jednoczesnej ochronie środowiska przyrodniczego i stopniowej rekultywacji terenów poeksploatacyjnych.

Wszystkie tereny zasobów złóż kopalin wraz z terenami potencjalnego ich występowania podlegają ochronie na mocy ustawy Prawo ochrony środowiska. Obszary występowania złóż kopalin są chronione przed zagospodarowaniem uniemożliwiającym obecną bądź przyszłą eksploatację. Ponadto eksploatacja złóż i kopalin im towarzyszących polega na ich racjonalnym i kompleksowym wykorzystaniu. Eksploatacja złóż wydobywanych metodą odkrywkową powinna w szczególny sposób mieć na uwadze zastosowanie środków ograniczających szkody w środowisku przyrodniczym, głównie powierzchni ziemi, wód podziemnych i powierzchniowych. Ważnym elementem ochrony złóż jest również rekultywacja terenów poeksploatacyjnych i przywracanie równowagi we wszystkich elementach środowiska przyrodniczego.

Złoża węglowodorów objęte są własnością górniczą, która przysługuje Skarbowi Państwa. Natomiast Skarb Państwa może korzystać z przedmiotu własności górniczej, bądź rozporządzać swoim prawem, wyłącznie przez ustanowienie użytkowania górniczego. W związku z powyższym złoża węglowodorów na terenie MOF OW są chronione przed zagospodarowaniem uniemożliwiającym eksploatację kopaliny również na podstawie Prawa geologicznego i górniczego.

Kierunek 7. Wspieranie rozwoju rolnictwa		
Działania 1. Wzmacnianie zaplecza rozwoju nowoczesnego rolnictwa. 2. Poprawa jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej. 3. Wspieranie działalności rolniczej na obszarach wiejskich. 4. Rozwój rolnictwa ukierunkowanego na produkcję biomasy dla celów energetycznych.	**Lokalizacja** wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	**Dokumenty powiązane** • Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020 (2012); • Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014); • Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (2014); • Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Gorzowskiego na lata 2012–2015 z perspektywą do roku 2019 (2013); • dokumenty planistyczne gmin objętych MOF OW Gorzów Wlkp.

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. panują utrudnione warunki prowadzenia działalności rolniczej, głównie z uwagi na niski stopień mechanizacji gospodarstw oraz ich duże rozdrobnienie (niska siła produkcyjna) oraz udział słabych kompleksów przydatności rolniczej, jednakże, z uwagi na duży udział gruntów ornych oraz liczbę osób zatrudnionych w rolnictwie, powinno ono pełnić ważną rolę w rozwoju gospodarczym MOF OW Gorzów Wlkp.

W pierwszej kolejności rozwój rolnictwa powinien opierać się na wspieraniu działań w kierunku unowocześnienia rolnictwa – poprawie struktury obszarowej (zwiększaniu powierzchni), modernizacji i specjalizacji gospodarstw rolnych. Obszarami szczególnego wsparcia powinny być produkcja zwierzęca (hodowla drobiu i bydła – Bogdaniec, Lubiszyn, tucz trzody chlewnej – Bogdaniec, Deszczno), produkcja roślinna, przetwórstwo owoców i warzyw oraz produktów rolnych na cele energetyczne. Ważnym aspektem jest również podnoszenie wiedzy i kompetencji rolników poprzez szkolenia zawodowe z zakresu innowacyjnych rozwiązań w rolnictwie, ale również – rolnictwa ekologicznego.

Drugim ważnym aspektem jest poprawa jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej, gdzie podstawą jest ochrona przed zagospodarowaniem terenów o najkorzystniejszych warunkach do prowadzenia działalności rolniczej oraz ochrona gruntów przed degradacją w skutek nieprawidłowej gospodarki nawozami czy niewłaściwych zabiegów agrotechnicznych. Potrzebne są również czynne zabiegi mające na celu przywracanie wartości gruntom zdegradowanym. Korzystne jest edukowanie z nierzadko zapomnianych lub ignorowanych podstaw – Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej czy rolnictwa przyjaznego środowisku. Należy pamiętać przede wszystkim o zmniejszeniu obciążenia środowiska zanieczyszczeniami pochodzenia rolniczego oraz wykluczeniu z rolnictwa intensywnego wrażliwych obszarów tj. dolin Warty i Noteci, gdzie powinny jedynie występować użytki zielone. z kolei w rejonach obszarów chronionych wskazuje się na wykorzystanie naturalnych warunków do rozwoju ekologicznego rolnictwa i agroturystyki.

Rozwój rolnictwa ukierunkowanego na produkcję biomasy dla celów energetycznych wymaga powstawania gospodarstw specjalizujących się w produkcji tego typu biomasy, a także przeznaczania gruntów rolnych pod uprawę roślin energetycznych.

4. Ochrona dziedzictwa kulturowego i turystyka

Podstawowy cel w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego stanowić powinna skuteczna ochrona i rewaloryzacja obiektów zabytkowych, które przy odpowiedniej promocji, stopniu udostępnienia oraz wykorzystania, stanowić będą istotny czynnik rozwoju gospodarczego i społecznego MOF OW Gorzów Wlkp.

Istotnym aspektem w zakresie ochrony i wykorzystania wartości kulturowych jest kształtowanie tożsamości kulturowej tego obszaru.

Kierunek 1. Odpowiednie zarządzanie i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego		
Działania	**Lokalizacja**	**Dokumenty powiązane**
1. Poprawa stanu technicznego obiektów zabytkowych; 2. Nadanie nowych funkcji obiektom zabytkowym i dostosowanie do współczesnych wymogów, przy równoczesnym zachowaniu i ochronie pierwotnych walorów architektonicznych i historycznych; 3. Realizacja i rozbudowa szlaków turystycznych o znaczeniu kulturowym.	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	• Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014); • Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2015); • Program opieki nad zabytkami województwa lubuskiego na lata 2017-2020 (2016); • Program Rozwoju Lubuskiej Turystyki do 2020 r. (2014); • Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020 (2012); • Strategia Rozwoju Kultury Województwa Lubuskiego (2004); • Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 wraz z uzupełnieniem na lata 2004-2020 (2004); • Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami 2014 – 2017 (2014); • Rejestr zabytków województwa lubuskiego; • System Ewidencji Szlaków Turystycznych Innowacyjne Lubuskie.

Podstawowym obszarem działań w zakresie dziedzictwa kulturowego powinno być odpowiednie zarządzanie i wykorzystanie jego zasobów. Szczególnie ważna w przypadku MOF OW Gorzów Wlkp. jest poprawa stanu technicznego obiektów zabytkowych, przy czym w pierwszej kolejności należy zadbać o najcenniejsze zabytki o znaczeniu ponadlokalnym, wpisane do rejestru zabytków, które stanowią potencjał turystyczny dla rozwoju gospodarczego poszczególnych gmin. Wskazać tu można np. pałac w Stanowicach (gm. Bogdaniec). Priorytetowo należy również traktować zabytki wymagające natychmiastowej interwencji. Dla efektywnego zarządzania obiektami zabytkowymi zasadne jest nadawanie im nowych funkcji i dostosowanie do współczesnych wymogów. Zaleca się adaptację zabytków przede wszystkim na cele kulturalne, turystyczne, a także edukacyjne i społeczne. Proces ten powinien odbywać się w oparciu o szczegółowe wytyczne konserwatorskie, opracowane w wyniku analiz konserwatorskich przekształceń elementów zabytkowych i całych założeń przestrzennych. Jako przykład takich działań wskazywana jest adaptacja willi Jahnego w Gorzowie Wlkp. na cele kulturowe, a także adaptacja dworca kolejowego na potrzeby Biblioteki Gminnej w Deszcznie.

Priorytetowym obszarem działań związanych z dziedzictwem kulturowym MOF OW Gorzów Wlkp. powinna być zabytkowa część miasta Gorzowa Wlkp. – rejon Starego Miasta wraz z obszarami przy zabytkowej estakadzie kolejowej i obszarem Nowego Miasta. Na terenie tym zlokalizowana jest największa liczba najcenniejszych zabytków MOF OW Gorzów Wlkp., o znacznym potencjale kulturowym i wysokich walorach estetycznych. Ich odpowiednie wyeksponowanie, wykorzystanie oraz zarządzanie nimi daje duże możliwości rozwoju turystycznego i społecznego tego obszaru, zarówno w wymiarze lokalnym, jak i ponadlokalnym. Wzrost znaczenia kulturowego i turystycznego centrum miasta, przy odpowiednich działaniach władz gmin sąsiednich, wpłynie pozytywnie na pozostałe tereny obszaru funkcjonalnego, poprzez pobudzenie ruchu turystycznego

i zwiększenie zainteresowania społeczności lokalnych działaniami mającymi na celu rewaloryzację i ochronę zasobów dziedzictwa kulturowego.

Gminy MOF OW Gorzów Wlkp. powinny budować ofertę turystyczną w ramach wspólnego produktu turystycznego, który stanowić mogą szlaki turystyczne o znaczeniu kulturowym, wzbogacone walorami przyrodniczymi, oraz imprezy kulturalne, promujące unikalne walory regionu i lokalne tradycje. Potrzebne jest jednak odpowiednie kreowanie narzędzi prawnych i finansowych, działania edukacyjne i promocyjne, a przede wszystkim interdyscyplinarna współpraca na różnych szczeblach i w różnych dziedzinach.

Działaniem szczególnie integrującym gminy MOF OW Gorzów Wlkp. w zakresie wykorzystania dziedzictwa kulturowego jest realizacja szlaków turystycznych o znaczeniu kulturowym. Ich rozwój jest rozwiązaniem sprzyjającym ochronie i popularyzacji dziedzictwa kulturowego w wymiarze lokalnym i regionalnym. Dla sprawnego zarządzania i wykorzystania szlaków niezbędne jest odpowiednie ich oznakowanie, wzbogacanie, włączanie nowych obiektów oraz wypromowanie, przy wykorzystaniu walorów przyrodniczych regionu. Dla wzbogacenia atrakcyjności i rozpoznawalności szlaków wskazane jest również integrowanie działań w zakresie organizacji wydarzeń i imprez kulturalnych oraz atrakcji towarzyszących, promujących walory obszaru na szczeblu lokalnym i ponadlokalnym. Szczególnie istotnym z punktu widzenia MOF OW Gorzów Wlkp. jest szlak zabytków konstrukcji szkieletowej, do którego należą obiekty zlokalizowane w gminie Bogdaniec, Gorzów Wlkp. oraz Santok. Wskazane jest odpowiednie urządzenie i promocja tego szlaku oraz proponuje się jego rozbudowę w zakresie lokalnym i ponadlokalnym, poprzez włączenie obiektów zlokalizowanych we wszystkich gminach obszaru, np. kościoły szachulcowe w Wysokiej, Brzeźnie (gm. Lubiszyn), Santocznie (gm. Kłodawa), czy Janczewie (gm. Santok). Proponuje się również utworzenie szlaku wiejskich kościołów średniowiecznych, do którego włączyć można m.in. kościoły w Wawrowie (gm. Santok), Wojcieszycach (gm. Kłodawa), Marwicach, Lubnie (gm. Lubiszyn), oraz utworzenie szlaku architektury secesyjnej, obejmującego czołowe realizacje w tym zakresie na terenie Gorzowa Wlkp.

Kierunek 2. Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego

Działania	Lokalizacja	Dokumenty powiązane
1. Odpowiednie zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed niszczeniem, dewastacją i aktami wandalizmu; 2. Sporządzanie i realizacja lokalnych programów opieki nad zabytkami; 3. Aktualizacje gminnych ewidencji zabytków; 4. Inwentaryzacja obiektów o cennych walorach historycznych i kulturowych; 5. Wspieranie tworzenia parków kulturowych i ustanawiania pomników historii; 6. Objęcie obiektów zabytkowych odpowiednimi ustaleniami w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	• Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014); • Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2015); • Program opieki nad zabytkami województwa lubuskiego na lata 2017-2020 (2016); • Strategia Rozwoju Kultury Województwa Lubuskiego (2004); • Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 wraz z uzupełnieniem na lata 2004-2020 (2005); • Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami 2014 – 2017 (2014); • Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 (2013);

		• Rejestr zabytków województwa lubuskiego (2017).

Zasób zabytkowych obiektów MOF OW Gorzów Wlkp. wymaga podjęcia działań ochronnych, zabezpieczających zabytki przed niszczeniem, dewastacją i aktami wandalizmu. Zgodnie z art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2017 poz. 2187 z późn. zm.) formami ochrony zabytków w Polsce są: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, park kulturowy lub ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Należy zatem dążyć do jak najpełniejszego objęcia takimi formami ochrony obiektów zabytkowych, a także zwiększania realnych działań na rzecz ochrony substancji zabytkowej gmin. Aby zwiększyć efektywność tej ochrony potrzebna jest również stała identyfikacja i dodatkowe rozpoznanie, zwłaszcza obiektów historycznych w niskim stopniu zidentyfikowanych i zewidencjonowanych, w tym np. obiektów stanowiących pozostałości fortyfikacji Wału Pomorskiego w Santoku, zabudowy przemysłowej i obiektów związanych z infrastrukturą techniczną i kolejową w Gorzowie Wlkp. Ochroną należy objąć krajobrazy kulturowe i wyróżniające się tereny z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Najcenniejsze obiekty o szczególnym znaczeniu dla kultury naszego kraju powinny zostać objęte prestiżową formą ochrony, jaką jest pomnik historii. Dotyczy to przede wszystkim grodziska w Santoku.

Kierunek 3. Tworzenie spójnego i harmonijnego krajobrazu kulturowego		
Działania	**Lokalizacja**	**Dokumenty powiązane**
1. Zachowanie historycznie ukształtowanych układów przestrzennych, zwłaszcza ruralistycznych; 2. Kształtowanie ładu przestrzennego poprzez harmonijne wkomponowywanie nowego zainwestowania w zabytkowe krajobrazy kulturowe; 3. Wykluczenie lokalizowania obiektów dysharmonizujących z zabytkowym sąsiedztwem i przesłaniających obiekty zabytkowe (dotyczy to również lokalizacji naziemnych obiektów infrastruktury technicznej); 4. Odpowiednie wyeksponowanie obiektów zabytkowych i dostosowanie pozostałych obiektów zlokalizowanych w ich polu ekspozycji poprzez nawiązanie do historycznego charakteru obiektów zabytkowych; 5. Ochrona panoram w celu zachowania historycznych sylwet obiektów i zespołów urbanistycznych.	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	• Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014); • Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2015); • Program opieki nad zabytkami województwa lubuskiego na lata 2017-2020 (2016); • Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami 2014 – 2017 (2014).

Teren MOF OW Gorzów Wlkp. charakteryzuje się występowaniem harmonijnych krajobrazów kulturowych, zwłaszcza na obszarach wiejskich. Dlatego też niezwykle ważne jest zachowanie tradycyjnych krajobrazów wiejskich, z historycznymi układami ruralistycznymi, zabytkowymi kościołami, dawnymi dworkami oraz towarzyszącymi im parkami i alejami starych drzew, młynami, cmentarzami i drewnianą zabudową oraz przydrożnymi kapliczkami i krzyżami. Do przykładów harmonijnego krajobrazu kulturowego wskazanych do szczególnej ochrony należy Dolina rzeki Bogdanki (Park kulturowy Dolina Trzech Młynów), a także wzgórza

morenowe w Santoku i obszar łęgów warciańskich wraz z licznymi przykładami budownictwa Olęderskiego na terenie gmin Bogdaniec, Deszczno i Santok.

Obszarem wymagającym szczególnej interwencji w zakresie poprawy jakości krajobrazu kulturowego jest obszar centrum Gorzowa Wlkp. (zwłaszcza rejon Starego Miasta wraz z zabytkową estakadą kolejową). Ma to szczególne znaczenie ze względu na fakt, że obszar ten sąsiaduje bezpośrednio z rejonem Nowego Miasta, w którym zlokalizowana jest największa liczba zabytków. Ponadto obszar ten posiada istotny potencjał możliwości ukształtowania atrakcyjnych przestrzeni publicznych. Niezbędne jest właściwe wyeksponowanie obiektów zabytkowych, w tym zwłaszcza Katedry Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Gorzowie Wlkp. stanowiącej zabytek o znaczeniu ponadregionalnym, poprzez odpowiednie zagospodarowanie ich otoczenia. W ramach tego przedsięwzięcia należy podjąć działania zmierzające do renowacji zniszczonych i zaniedbanych zabytków, zwłaszcza cennych kamienic, odpowiednie wyeksponowanie obiektów zabytkowych i dostosowanie pozostałych obiektów zlokalizowanych w ich polu ekspozycji, poprzez nawiązanie do historycznego charakteru obiektów zabytkowych. Wskazane jest również powiązanie przestrzenne i widokowe z zabytkową częścią Nowego Miasta i Zamościa oraz odpowiednie wkomponowanie w założenie przestrzenne zabytkowych murów obronnych. Ważna jest również ochrona i odpowiednie ukształtowanie panoramy nadwarciańskiej centrum Gorzowa Wlkp. oraz uporządkowanie układu komunikacyjnego, uwzględniającego potrzeby odpowiedniego wyeksponowania i zagospodarowania w rejonie zabytkowej zabudowy.

Kierunek 4. Kształtowanie tożsamości kulturowej		
Działania	**Lokalizacja**	**Dokumenty powiązane**
1. Zwiększenie świadomości znaczenia dziedzictwa kulturowego w aspekcie materialnym i niematerialnym, jako czynnika rozwoju gospodarczego i społecznego; 2. Wspieranie działalności propagującej kształtowanie tożsamości kulturowej regionu, w tym imprez kulturalnych; 3. Wzbogacenie oferty kulturalnej obszaru i polepszenie dostępu do dziedzictwa kulturowego obszaru funkcjonalnego.	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	• Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014); • Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2015); • Program opieki nad zabytkami województwa lubuskiego na lata 2017-2020 (2016); • Strategia Rozwoju Kultury Województwa Lubuskiego (2004); • Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020 (2012); • Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 (2013); • Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami 2014 – 2017 (2014).

Ważnym aspektem trwałości dziedzictwa kulturowego oraz poczucia społecznej wspólnoty jest kształtowanie tożsamości kulturowej. Wskazany jest rozwój działalności na rzecz kreowania lokalnej tożsamości i identyfikacji z dziedzictwem kulturowym, a istotnym narzędziem w tym zakresie może być organizacja różnego rodzaju imprez kulturalnych. Należy dążyć do rozwijania tego typu aktywności oraz wspierania wydarzeń i przedsięwzięć kulturalnych, promujących unikalne walory regionu, w tym lokalne tradycje, np. Lubuskie Święto Chleba w Bogdańcu. W związku z tym powinno kłaść się nacisk na poprawę infrastruktury turystycznej i stworzenie interesującej oferty oraz programów wizyt, tworzenie atrakcji, imprez i wydarzeń kulturalnych, które będą zwiększały atrakcyjność turystyczną regionu. Wskazane jest integrowanie programów imprez na poziomie lokalnym i regionalnym oraz współpraca przy tworzeniu harmonogramu działań. Stanowi to istotny element, zarówno w aspekcie kreowania tożsamości kulturowej społeczności lokalnych, jak i popularyzacji oraz promocji elementów dziedzictwa kulturowego na poziomie ponadlokalnym i ponadregionalnym.

Równocześnie wskazane jest wspieranie funkcjonowania instytucji kultury i promowanie dziedzictwa kulturowego w nowoczesnych, atrakcyjnych dla odbiorcy formach – np. ożywianie obiektów zabytkowych i muzealnych poprzez interaktywne programy i imprezy oraz dostosowanie ich do nowoczesnych technologii. Istotne jest wzbogacanie oferty obiektów kultury, z Gorzowem Wlkp. jako centrum życia kulturalnego MOF OW Gorzów Wlkp. oraz uzupełniającą funkcją obiektów kultury w pozostałych gminach obszaru funkcjonalnego.

Ważne jest również zwiększenie wśród społeczności lokalnych świadomości znaczenia dziedzictwa kulturowego, zarówno w aspekcie materialnym, jak i niematerialnym (w tym przede wszystkim poprzez działania edukacyjne), jako czynnika determinującego rozwój w wymiarze gospodarczym i społecznym.

Kierunek 5. Kompleksowa rewitalizacja obszarów zdegradowanych

Działania	Lokalizacja	Dokumenty powiązane
1. Rewitalizacja obszarów miejskich, szczególnie centrum Gorzowa Wlkp. z zabytkową zabudową, oraz obszarów poprzemysłowych i powojskowych; 2. Rewitalizacja zdegradowanych zasobów mieszkaniowych; 3. Rewitalizacja zdegradowanych zasobów użytkowych stanowiących własność komunalną; 4. Odnowa obszarów zielonych; 5. Kształtowanie przestrzeni publicznych; 6. Rewitalizacja i odnowa obszarów wiejskich MOF OW Gorzów Wlkp., w tym popegeerowskich, pokolejowych i powydobywczych; 7. Sporządzanie gminnych programów rewitalizacji; 8. Realizacja działań na rzecz społeczności lokalnej: zatrudnienia, podnoszenia kwalifikacji, poszerzenia aktywności społecznej, oferty edukacyjnej i kulturalnej, oferty spędzania wolnego czasu oraz wspieranie osób niepełnosprawnych i zagrożonych wykluczeniem społecznym.	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	• Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014); • Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2015); • Program opieki nad zabytkami województwa lubuskiego na lata 2017-2020 (2016); • Diagnoza służąca wyznaczeniu obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji; • Narodowy Plan Rewitalizacji 2022 (2014), • Gminny Program Rewitalizacji Gorzów 2025+; • Lokalne i gminne programy rewitalizacji.

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. istnieje realna potrzeba przeprowadzenia rewitalizacji obszarów zdegradowanych. Obejmować ona powinna wielokierunkowy proces przemian przestrzennych, technicznych, społecznych i ekonomicznych, inicjowany przez jednostki samorządu terytorialnego w celu wyprowadzenia tych obszarów ze stanu kryzysowego, w szczególności poprzez nadanie im nowej jakości funkcjonalnej, stworzenie warunków do ich rozwoju, wykorzystując charakterystyczne uwarunkowania endogeniczne.

Schemat 56. Obszary wskazane do rewitalizacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Lokalnego Programu Rewitalizacji Obszarów Zdegradowanych Miejskich, Poprzemysłowych i Powojskowych Miasta Gorzowa Wlkp. na lata 2010–2015, Diagnozy służącej wyznaczeniu obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji, Gminnego Programu Rewitalizacji Gorzów 2025+, Programu Rewitalizacji Gminy Santok na lata 2017-2023, Programu Rewitalizacji Gminy Kłodawa na lata 2017-2023

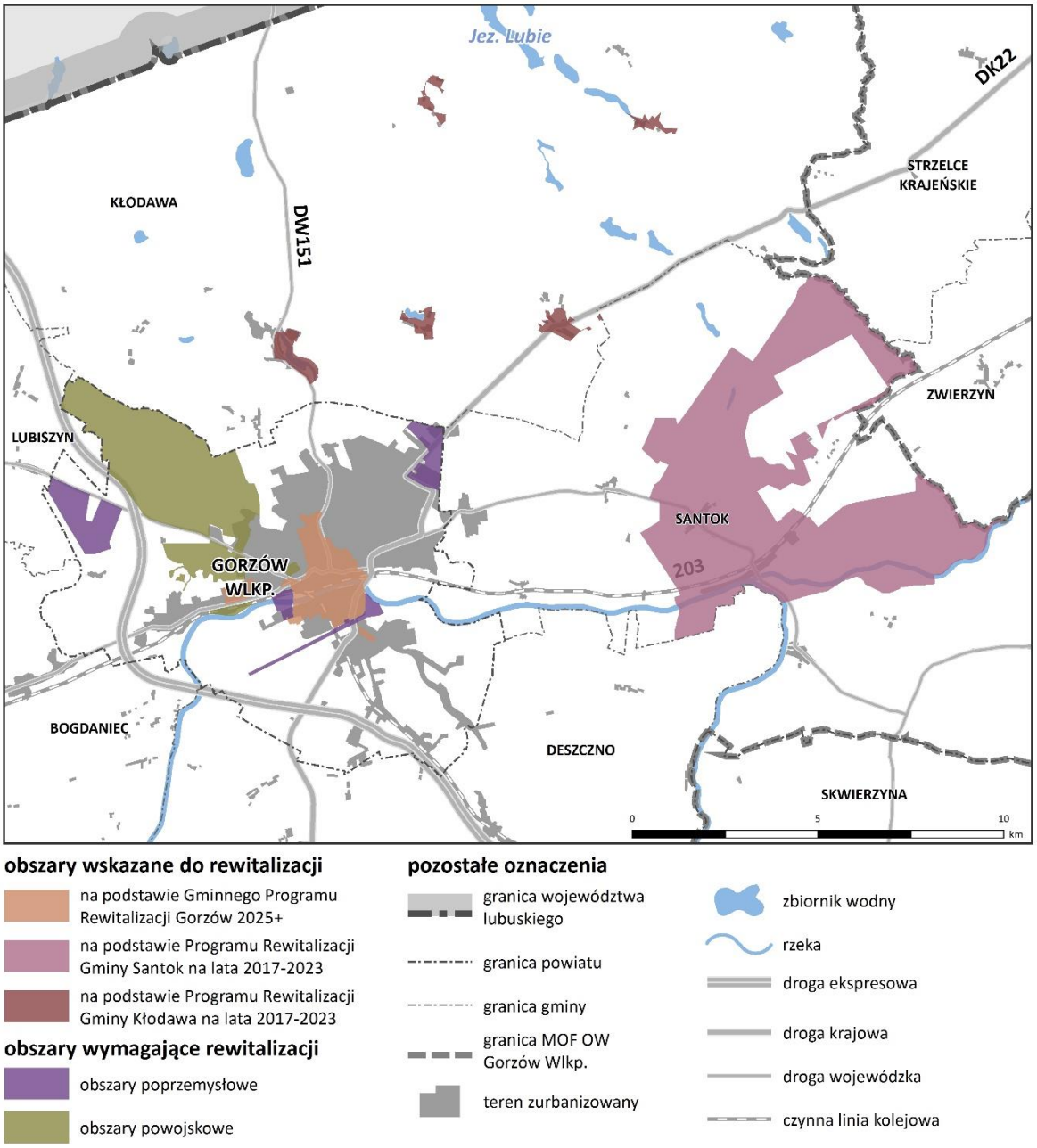

Negatywne tendencje powinny zostać zahamowane poprzez działania modernizacyjne i rewitalizacyjne, partycypację społeczną, otwartość samorządów na współpracę z partnerami oraz wprowadzenie i stosowanie instrumentów usprawniających funkcjonowanie rynku nieruchomości. Procesy rewitalizacyjne powinny być inicjowane na etapie tworzenia programowania rewitalizacji i planowania przestrzennego (szczególnie planowania lokalnego). Centrum miasta powinno być kształtowane w oparciu o historyczną tożsamość, przy jednoczesnym zaspokojeniu usług społecznych. Wśród jego zadań wskazuje się budowanie tożsamości i kształtowanie wizerunku miasta.

Działania rewitalizacyjne stanowią kierunek interwencji krajowej polityki miejskiej oraz jeden z najważniejszych składników w zintegrowanym podejściu do polityki spójności UE. Narzędzia wspierające proces rewitalizacji tworzone są przez Krajową Politykę Miejską i Narodowy Plan Rewitalizacji.

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. procesom rewitalizacyjnym poddane zostać powinny przede wszystkim tereny w mieście Gorzów Wlkp., m.in. obszar śródmieścia, osiedle Zamoście, tereny poprzemysłowe, tereny powojskowe. Przedstawione na schemacie nr 57 powojskowe i poprzemysłowe obszary wskazane do rewitalizacji wyznaczone zostały w oparciu o Lokalny Program Rewitalizacji Obszarów Zdegradowanych Miejskich, Poprzemysłowych i Powojskowych Miasta Gorzowa Wielkopolskiego na lata 2010 – 2015. Pomimo zakończenia obowiązywania tego dokumentu, część z tych terenów nadal wymaga podjęcia działań rewitalizacyjnych. Obszary miejskie wskazano na podstawie Uchwały Nr XXXVI/445/2016 Rady Miasta Gorzowa Wlkp. z dnia 13 grudnia 2016 r. w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Rewitalizacji Gorzów 2025+.

Degradacja śródmieścia i osiedli staromiejskich skutkuje wyludnianiem się tych obszarów na rzecz strefy podmiejskiej i obszarów wiejskich. Rewitalizacja powinna dotyczyć także obiektów związanych z działalnością na rzecz kultury, m.in. Miejski Ośrodek Sztuki, Miejskie Centrum Kultury, obiektów zabytkowych, jak np. willa Jahnego w Gorzowie Wlkp., kamienice Nowego Miasta i osiedla na Zamościu w Gorzowie Wlkp. Rewitalizacji wymagają również tereny wiejskie, w tym obszary popegeerowskie, pokolejowe i powydobywcze;. W procesie rewitalizacji wskazana jest rewaloryzacja zdegradowanej zabudowy, w tym elementów zabytkowych oraz odnowa obszarów zielonych. W aspekcie społecznym i funkcjonalnym niezwykle ważne jest odpowiednie kształtowanie przestrzeni publicznych. Szczególnie istotne znaczenie ma rewitalizacja terenów położonych wzdłuż rzeki Kłodawki, Parku im. Siemiradzkiego wraz ze „Schodami Donikąd" oraz przestrzeni nad Wartą w Gorzowie Wlkp., a także innych dostępnych publicznie miejskich terenów zieleni, odznaczających się znacznym potencjałem społecznym i turystycznym.

Oprócz Gorzowa Wlkp. obszary wskazane do rewitalizacji posiada gmina Santok oraz Kłodawa. Obszary wskazano na podstawie Programu Rewitalizacji Gminy Santok na lata 2017-2023 oraz Programu Rewitalizacji Gminy Kłodawa na lata 2017-2023. Gminy Deszczno oraz Bogdaniec są w trakcie opracowywania programu rewitalizacji, natomiast gmina Lubiszyn nie posiada programu rewitalizacji oraz nie prowadzi prac na dokumentem.

5. Strefa społeczno-gospodarcza

Strefa społeczno-gospodarcza obejmuje szereg dziedzin, do których należą usługi, edukacja, ochrona zdrowia, aktywność sportowa, turystyka, bezpieczeństwo publiczne, tereny inwestycyjne, strefy gospodarcze oraz rynek pracy. Działania podejmowane w ramach tej strefy są kluczowe dla ożywienia regionu. Prowadzą one do rozwoju społeczno-gospodarczego, poprzez wprowadzanie zmian zwiększających i udoskonalających istniejące zjawiska oraz kreowanie nowych.

Kierunek 1. Wzmocnienie potencjału innowacyjnego sektora gospodarczego

Działania	Lokalizacja	Dokumenty powiązane
1. Przygotowanie terenów inwestycyjnych oraz ich promocja;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	• Inteligentne specjalizacje województwa lubuskiego (2015);
2. Promowanie przedsiębiorczości;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	• Strategia Rozwoju Miejskiego Ośrodka Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014);
3. Wsparcie rozwoju stref ekonomicznych;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	• Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych

4. Wsparcie rozwoju Gorzowskiego Ośrodka Technologicznego Park Naukowo-Technologiczny Sp. z o.o.;	m. Gorzów Wlkp.	Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2015); • Program Rozwoju Innowacji Województwa Lubuskiego (2016).
5. Wsparcie współpracy między uczelniami, jednostkami B+R, instytucjami otoczenia biznesu oraz przedsiębiorcami, a także wsparcie rozwoju klastrów;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
6. Wsparcie procesu transferu technologii z nauki do biznesu.	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	

Gorzów Wlkp. wraz z gminami sąsiadującymi stanowi prężnie rozwijający się ośrodek gospodarczy, którego rozwój oparty jest na przemysłowych tradycjach regionu. Potencjał ten należy wzmacniać poprzez utrwalenie przewagi konkurencyjnej oraz podnoszenie innowacyjnych możliwości społecznych i gospodarczych.

Dążąc do rozwoju sektora usługowo-przemysłowego, należy wskazywać tereny inwestycyjne służące do tego celu. Gminy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego wyznaczają tereny o przeznaczeniu produkcyjnym i usługowym.

Jednym z priorytetów inwestycyjnych jest promowanie przedsiębiorczości, w szczególności poprzez ułatwianie gospodarczego wykorzystania nowych pomysłów oraz sprzyjanie tworzeniu nowych firm, w tym również poprzez inkubatory przedsiębiorczości. Celem działania jest stworzenie lepszych warunków dla rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw. Niezbędnym do tego jest, aby gminy, poprzez zastosowanie odpowiednich instrumentów, podjęły działania prowadzące do pobudzenia przedsiębiorczości i poprawy sytuacji na rynku pracy. Istotna jest odpowiednia promocja potencjału gospodarczego, polegająca na skutecznej i efektywnej promocji regionalnych towarów, branż, firm i marek, oraz oddziaływanie na rzecz dopływu do regionu bezpośrednich inwestycji firm krajowych i zagranicznych. Działania te spowodują zintensyfikowanie współpracy gospodarczej, wzrost wymiany handlowej oraz przyciąganie nowego kapitału inwestycyjnego. Bardzo ważne jest przygotowanie infrastruktury, która służyć będzie sektorowi gospodarki lokalnej, przede wszystkim uzbrajanie terenów inwestycyjnych, polegające w szczególności na dostarczeniu podstawowych mediów, tj. dróg wewnętrznych, przewodów lub urządzeń wodociągowych, kanalizacyjnych, ciepłowniczych, elektrycznych, gazowych oraz telekomunikacyjnych. Do uzbrojenia wskazuje się w szczególności tereny przy ul. Walczaka, Łukasińskiego, Kasprzaka, Skowronkowej, Łąkowej, Półwiejskiej, Dobrej i Mironickiej w Gorzowie Wlkp. Istotne są również kampanie promocyjne terenów przeznaczonych pod inwestycje. Dzięki temu działki inwestycyjne będą lepszą zachętą dla przedsiębiorców, co wpłynie na wzrost stopnia przedsiębiorczości w regionie. Realizacja tych działań ułatwi dalszy rozwój istniejących przedsiębiorstw oraz przyciągnie nowych inwestorów. Profesjonalnie przygotowane tereny pod inwestycje przyczynią się do zwiększenia konkurencyjności przedsiębiorstw i powstania nowych miejsc pracy.

Wg stanu na 2016 r., na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. zabudowa usługowo-produkcyjna zlokalizowana jest głównie w podstrefie Gorzów Wlkp. Kostrzyńsko-Słubickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej. W związku z wyczerpującymi się zasobami terenowymi w KSSSE i widocznym zainteresowaniem istnieje potrzeba zwiększenia terenów przeznaczonych pod inwestycje. Predysponowane tereny do rozbudowy KSSSE znajdują się w gminie Lubiszyn wzdłuż drogi krajowej S3 w miejscowościach Marwice i Baczyna. Korzystne warunki do utworzenia specjalnej strefy ekonomicznej posiada w rejonie miejscowości Racław-Stanowice gmina Bogdaniec.

Schemat 57. Strefy ekonomiczne, tereny produkcyjne i usługowe
Źródło: opracowanie własne na podstawie: *kssse.pl* oraz studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin

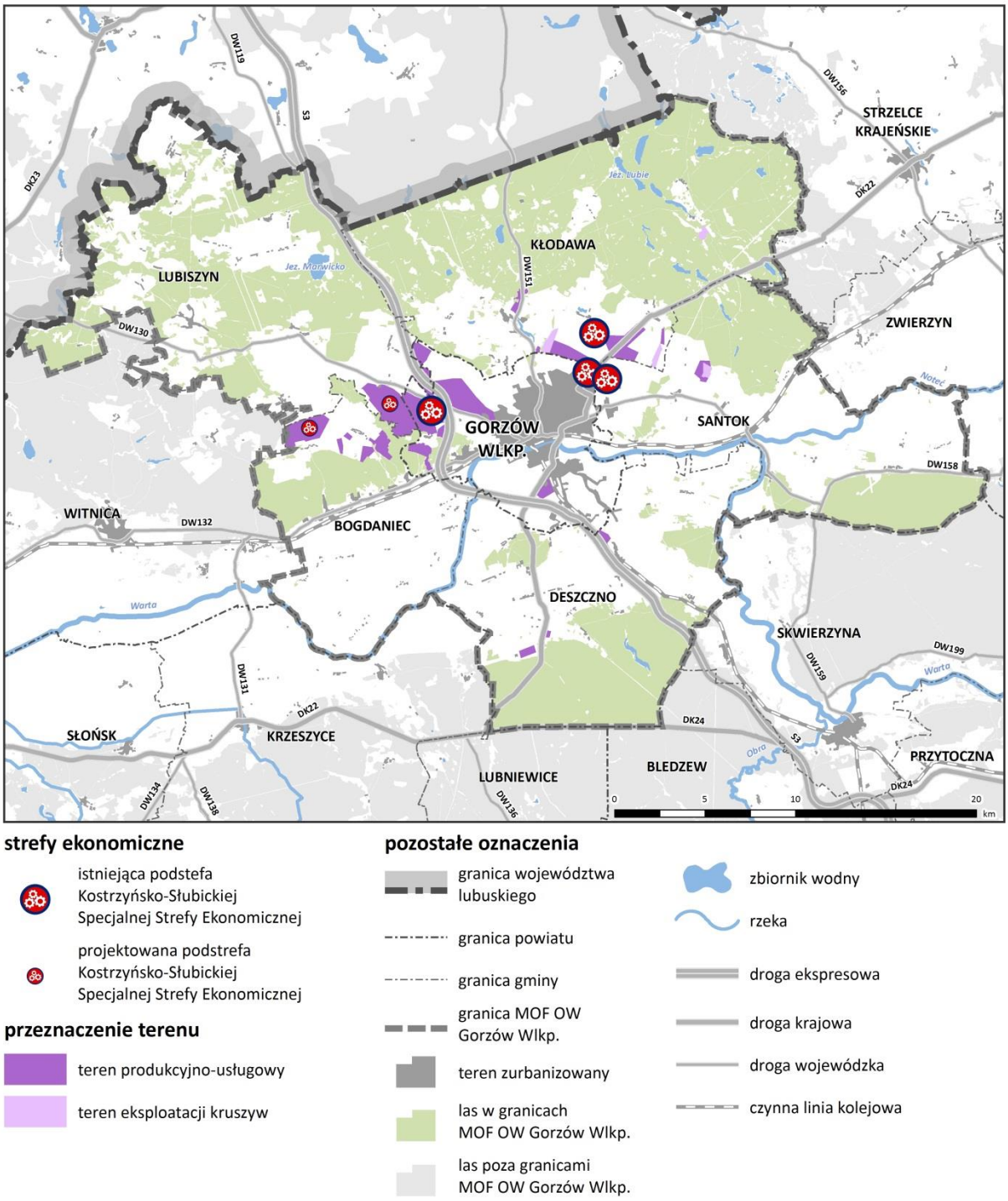

Wsparciem dla rozwoju gospodarki jest funkcjonowanie Gorzowskiego Ośrodka Technologicznego Park Naukowo-Technologiczny Sp. z o.o. Celem spółki jest pozyskiwanie innowacyjnych technologii opracowywanych przez uczelnie, instytuty badawcze oraz przedsiębiorców, ich weryfikacja i, w przypadku pozytywnego wyniku, wspólnie z przedsiębiorcami skupionymi wokół GOT, komercjalizacja poprzez powoływanie spółek celowych. Gorzowski Ośrodek Technologiczny powstał w 2013 roku i istotne jest wspieranie jego dalszego rozwoju, głównie rozwoju ekoinnowacji. Ze względu na niską intensywność powiązań technologicznych między ośrodkami naukowymi i przedsiębiorcami ważne jest utworzenie Parku Naukowo-Technologicznego dla miejskiego obszaru funkcjonalnego.

Istotne jest, aby wzmocnić współpracę między instytucjami mającymi kluczowy wpływ na rozwój innowacyjnego sektora gospodarczego. Współpraca między instytucjami naukowymi a przedsiębiorcami wpłynie pozytywnie na dostosowanie ofert kształcenia do potrzeb pracodawców i regionalnego rynku pracy. W ramach tego działania niezbędne jest wspólne organizowanie praktyk zawodowych, staży i innych przedsięwzięć edukacyjnych przyczyniających się do wzrostu atrakcyjności pracowników. Kooperacja między przedsiębiorcami a instytucjami B+R wpłynie na przepływ wiedzy i technologii do sektora gospodarczego. Wsparcie procesu transferu technologii z nauki do biznesu jest niezbędne do osiągnięcia jak największego wzmocnienia specjalizacji regionalnych wiedzą i doświadczeniami niezbędnymi do ich intensywnego rozwoju. z drugiej strony prace instytucji badawczo-rozwojowych mogą dzięki owej współpracy być finansowane ze środków posiadanych przed przedsiębiorstwa. Ważne jest informowanie przedsiębiorców o korzyściach płynących z inwestowania w prace badawczo-rozwojowe. Z punktu widzenia wspierania rozwoju gospodarczego regionu istotne jest wspieranie działalności instytucji otoczenia biznesu, które podejmują działania inspirujące, wspomagające i promujące rozwój społeczno-gospodarczy. W ramach swojej działalności oferują one szeroko rozumiane doradztwo i pomoc w prowadzeniu działalności gospodarczej. Klastry dają możliwość czerpania przez przedsiębiorców z bazy badawczo-rozwojowej oraz doświadczenia i wiedzy innych podmiotów, również tych będących konkurentami, dlatego istotne jest wspieranie ich działalności i rozwoju.

Kierunek 2. Zmniejszenie bezrobocia i zwiększenie aktywności zawodowej ludności		
Działania	**Lokalizacja**	**Dokumenty powiązane**
1. Zastosowanie procesów dostosowawczych w kształceniu ustawicznym; 2. Zwiększenie sposobności do pozyskiwania informacji o zawodach i ścieżkach edukacyjnych do nich prowadzących; 3. Łączenie edukacji z pracą na możliwie najwcześniejszym etapie kształcenia zawodowego oraz wsparcie nabywania praktyk u pracodawców; 4. Promocja włączenia zawodowego i społecznego.	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	• Lubuska Strategia Zatrudnienia na lata 2011-2020 (2011); • Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014).

Aby wpływać na zmniejszenie bezrobocia, należy zastosować procesy dostosowawcze w kształceniu ustawicznym, które rozumiane są jako kształcenie całożyciowe. Konieczne jest zastosowanie takich mechanizmów, które pozwalają na możliwie szybkie reagowanie w systemie szkolnym na dokonujące się zmiany. Ważne jest upowszechnianie wiedzy na temat możliwości podnoszenia umiejętności i kwalifikacji w ramach form pozaszkolnych.

Jedną z barier utrudniających dostosowanie kwalifikacji kadr do potrzeb rynku pracy jest bariera informacyjna. Pracownicy i osoby poszukujące pracy bardzo często nie posiadają wiedzy zarówno na temat poszukiwanych kwalifikacji, jak i możliwości ich uzyskania. Istnieje potrzeba podejmowania inicjatyw zmierzających do zwiększenia sposobności do pozyskiwania informacji o zawodach i ścieżkach edukacyjnych do nich prowadzących. Z analiz sytuacji osób młodych na rynku pracy wynika, że główną barierą w ich aktywizacji jest brak doświadczenia zawodowego. Stąd zasadne i konieczne jest podejmowanie różnego rodzaju inicjatyw zmierzających do łączenia edukacji z pracą na możliwie najwcześniejszym etapie kształcenia zawodowego oraz wsparcie nabywania praktyki zawodowej u pracodawców.

Przedłużający się czas pozostawania bez pracy powoduje wiele skutków w sferze psychologicznej i społecznej (m.in. niska motywacja do podejmowania działań w kierunku poprawy swojej sytuacji, wyuczona bezradność). Stąd konieczne jest podejmowanie inicjatyw w kierunku promocji włączenia zawodowego

i społecznego osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Zwiększenie motywacji jest pierwszym, często najważniejszym krokiem w kierunku skutecznej aktywizacji zawodowej grup zagrożonych wykluczeniem zawodowym i społecznym.

Kierunek 3. Rozwój kapitału ludzkiego poprzez inwestycje służące edukacji		
Działania	**Lokalizacja**	**Dokumenty powiązane**
1. Zwiększenie liczby miejsc w edukacji przedszkolnej i podniesienie kompetencji uczniów w przedszkolach; 2. Dostosowanie kształcenia do potrzeb rynku pracy; 3. Wsparcie kształcenia zawodowego; 4. Wspieranie rozwoju Akademii Gorzowskiej; 5. Wzrost nakładów na działalność B+R; 6. Uruchomienie wspólnych inicjatyw między ośrodkami edukacyjnymi i przedsiębiorstwami innowacyjnymi; 7. Monitorowanie rynku pracy pod względem zapotrzebowania na zawody; 8. Wsparcie edukacji na kierunkach z sektora kreatywnego.	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	• Strategia Rozwoju Miejskiego Ośrodka Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014); • Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2015); • Lubuska Strategia Zatrudnienia na lata 2011-2020 (2011); • Rola lubuskich uczelni w kreowaniu nowych miejsc pracy o wysokim potencjale innowacyjności (2012).

Ważnym aspektem w rozwoju kapitału ludzkiego jest zwiększenie liczby miejsc w edukacji przedszkolnej i podniesienie kompetencji osób uczęszczających do przedszkoli. Aby osiągnąć ten cel niezbędne jest aby dbać nie tylko o rozwój uczniów, ale i nauczycieli. Zalecane działania to m.in. uruchomienie nowych miejsc w ośrodkach wychowania przedszkolnego, rozszerzenie oferty edukacyjnej oraz doskonalenie umiejętności i kompetencji zawodowych nauczycieli. Planowane działania przyczynią się do stworzenia podstawy do dalszego rozwijania umiejętności zgodnie z predyspozycjami uczniów oraz pozwolą na względnie łatwą możliwość nabywania nowych kwalifikacji już po zakończeniu etapu edukacji formalnej. Rozwój usług edukacji przedszkolnej powinien być komplementarny z rozwojem budownictwa mieszkaniowego.

Gorzów Wlkp., ze względu na swój przemysłowy charakter, stawia na kształcenie w zakresie kierunków inżynierskich. Działania ukierunkowane są na rozwój edukacji zawodowej. W ramach prowadzonej polityki zwiększa się liczba uczniów uczących się na kierunkach zawodowych, natomiast zmniejsza się liczba uczniów liceów ogólnokształcących. W celu podniesienia kwalifikacji zawodowych istotne jest wspieranie rozwoju Akademii Gorzowskiej, która ma zapewnić wykształconą kadrę m.in. inżynierską. Istotną rolę pełnić będzie planowane Centrum Edukacji Zawodowej i Biznesu (CEZiB). Będzie to ośrodek kształcenia w różnorodnych zawodach i specjalizacjach z branży mechanicznej, automotiv, drzewnej i budowlanej, zrealizowany w ustawowej formule Centrum Kształcenia Ustawicznego i Zawodowego, zapewniający kadrę niezbędną do pracy w sektorze przemysłowym. Utworzenie CEZiB przyczyni się do zaspokojenia potrzeby dostosowania kształcenia do potrzeb rynku pracy, podniesienia atrakcyjności i jakości szkolnictwa zawodowego. Inwestycja pobudzi wzrost jakości i efektywności kształcenia zawodowego młodzieży oraz osób dorosłych, a także zwiększy integrację systemu nauczania z potrzebami rynku pracy.

Lubuskie uczelnie, dążące do tworzenia warunków do powstawania nowych miejsc pracy o wysokim potencjale innowacyjności, stanowią cenny zasób dla regionalnej gospodarki. Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. taką uczelnią jest Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wlkp. Rola uczelni w kreowaniu nowych miejsc

pracy jest istotna ze względu na animowanie życia gospodarczego. Ważne jest, aby ośrodki uczelniane dostosowywały ofertę kształcenia w oparciu o zapotrzebowanie regionalnego rynku pracy oraz do potrzeb innowacyjnej gospodarki. Istotną rzeczą jest uruchomienie we współpracy z przedsiębiorcami innowacyjnymi wspólnych inicjatyw edukacyjnych. Przyczyni się to do poprawy dostosowywania kierunków kształcenia do potrzeb pracodawców, a także wzmocni nauczanie praktyczne m.in. poprzez staże i praktyki odbywane u pracodawców. Umożliwienie nabywania doświadczenia zawodowego przez młode osoby wpłynie na zwiększenie ich aktywności zawodowej oraz sprawi, że staną się bardziej atrakcyjnymi pracownikami. Zasadne jest podejmowanie różnego rodzaju inicjatyw zmierzających do łączenia edukacji z pracą na możliwie najwcześniejszym etapie kształcenia zawodowego.

Jednym z ważniejszych działań realizowanych przez uczelnie, wpływających na rozwój gospodarczy regionu, jest rozwijanie współpracy z sektorem biznesu w zakresie badań i rozwoju. Prowadzenie prac badawczo-rozwojowych przez szkoły wyższe napotyka na barierę w postaci niskich nakładów na ten cel. Bez znaczącego udziału kapitału prywatnego w finansowaniu prac badawczych, nie może być mowy o stworzeniu efektywnego systemu badań rozwojowych ani o powstaniu rozwiązań innowacyjnych, zapewniających przewagę konkurencyjną przedsiębiorstwom w regionie. W województwie lubuskim, w porównaniu z innymi województwami, nakłady finansowe na wdrażanie innowacji są raczej skromne, dlatego ważna jest działalność promocyjna, szkoleniowa i informacyjna w środowisku przedsiębiorców w tematyce działalności innowacyjnej, wskazując też na źródła finansowania, z których można pozyskać fundusze na inwestycje.

Rekomendowane jest systematyczne monitorowanie potrzeb pracodawców względem kształcenia akademickiego, a także współpraca między lubuskimi szkołami wyższymi w celu wymiany informacji i efektywniejszego wykorzystywania infrastruktury badawczej na potrzeby regionalnej gospodarki. Takie działania przyczynią się nie tylko do rozwoju gospodarki na terenie miejskich ośrodków funkcjonalnych, ale także na terenie całego województwa lubuskiego. Ważne jest także rozwijanie współpracy z wiodącymi uczelniami spoza regionu, w celu korzystania z dobrych praktyk. W celu stymulowania przedsiębiorczości akademickiej i kreowania postaw proinnowacyjnych u studentów i absolwentów, należy dążyć do dalszego rozwijania inkubatorów przedsiębiorczości.

Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. określa wizję, w której MOF OW Gorzów Wlkp. staje się liderem kreatywności w regionie, kumulującym kapitał twórczy i potencjał innowacyjny. Według wizji należy dążyć do rozwoju sektora kreatywnego, ponieważ oparcie się tylko i wyłącznie na samym przemyśle może skutkować wpadnięciem w pułapkę średniego rozwoju, a w najgorszym przypadku stagnacją gospodarczą. W związku z powyższym istotnym jest wspieranie rozwoju kapitału twórczego, czyli kreatywnych i utalentowanych ludzi, których wyróżnia sposób i rodzaj wykonywanej pracy. Łączą oni sferę artystyczną i kulturalną z technologią i ekonomią.

Aby wpłynąć na rozwój działalności z sektora kreatywnego, należy skupić się m.in. na edukacji w tym zakresie. Widoczna jest potrzeba zwiększenia oferty edukacyjnej na kierunkach związanych z sektorem kreatywnym. Przyczyni się do tego m.in. rozbudowa Centrum Edukacji Artystycznej w Gorzowie Wlkp. poprzez powołanie Zespołu Szkół Artystycznych. Przyczyni się do tego utworzenie tzw. Kwartetu Kultury, sąsiadującego w Filharmonią oraz Teatrem i skupiającego w jednej lokalizacji szkoły artystyczne Miasta Gorzowa Wlkp., które powinny w przyszłości utworzyć Zespół Szkół Artystycznych. Od kilku lat liczba podmiotów gospodarczych działających w sektorze kreatywnym utrzymuje się na takim samym poziomie. Istotne jest wpieranie działalności kreatywnej poprzez funkcjonowanie inkubatorów przedsiębiorczości stworzonych do tego celu.

Kierunek 4. Inwestycje w służbę zdrowia		
Działania	**Lokalizacja**	**Dokumenty powiązane**
1. Rozwój Wielospecjalistycznego Szpitala Wojewódzkiego w Gorzowie Wlkp.; 2. Doposażanie jednostek ochrony zdrowia.	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	• Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020 (2012); • Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (2011); • Strategia Rozwoju Miejskiego Ośrodka Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014); • Lubuska Strategia Ochrony Zdrowia na lata 2014-2020.

W związku z rolą jaką pełni miasto Gorzów Wlkp. na terenie MOF OW Gorzów Wlkp., należy dążyć do wzmocnienia funkcji usługowej rdzenia, nie zapominając o jednoczesnym zapewnieniu dostępności do podstawowych usług mieszkańcom obszarów wiejskich. Zapewnienie równomiernego dostępu do oferty usługowej na terenie ośrodków miejskich i na obszarach wiejskich nie jest możliwe z ekonomicznego punktu widzenia. Istotne jest przygotowanie dostępu do bazy usługowej m.in. poprzez dogodną komunikację. Zgodnie ze *Strategią Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp.* działania w tym zakresie obejmowałyby zwiększenie dostępności do ponadlokalnych usług społecznych, usług komercyjnych i administracji. W związku z powyższym istotny jest rozwój Wielospecjalistycznego Szpitala Wojewódzkiego w Gorzowie Wlkp. Sp. z o.o. poprzez budowę specjalistycznych centrów usług medycznych, w tym budowę Ośrodka Radioterapii.

Na dostępność usług medycznych pozytywnie wpłynie rozpoczęta w 2015 r. budowa bazy lotniczego pogotowia ratunkowego HEMS w północnej części województwa. Konieczność utworzenia w Gorzowie Wlkp. bazy HEMS jest naturalną konsekwencją umieszczenia siatki baz we wszystkich miastach wojewódzkich. Takie wymagania stawia województwu lubuskiemu Lotnicze Pogotowie Ratunkowe, planując swoją bazę w Gorzowie Wlkp., a także Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030.

Dla utrzymania efektywnego systemu opieki zdrowotnej na obszarze województwa niezbędne jest stałe doposażanie jednostek ochrony zdrowia w nowoczesny sprzęt i aparaturę medyczną nowej generacji oraz rozbudowa i modernizacja istniejących placówek, a także utrzymanie i rozwój kadry medycznej. Należy dostosować obiekty i oferowane usługi do sytuacji demograficznej – starzejące się społeczeństwo. Podstawowy problem to deficyt specjalistycznej kadry medycznej. W całym województwie lubuskim brakuje specjalistów w poradniach i szpitalach.

Kierunek 5. Rozwój infrastruktury sportowej		
Działania	**Lokalizacja**	**Dokumenty powiązane**
1. Rewitalizacja i modernizacja obiektów sportowych; 2. Zapewnienie warunków i oferty dla powszechnego podejmowania aktywności fizycznej na każdym etapie życia; 3. Rozwój infrastruktury służącej uprawianiu transportowej aktywności fizycznej; 4. Promocja sportu; 5. Współpraca samorządów w procesie rozwoju sportu.	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	• Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014); • Program Rozwoju Sportu do roku 2020 (2015).

Istotna jest także intensyfikacja rozwoju infrastruktury i oferty rekreacyjnej, związanej ze spędzaniem wolnego czasu. Dobry stan techniczny infrastruktury sportowej wpłynie pozytywnie na aktywność fizyczną

mieszkańców oraz wzmocni integrację na poziomie społecznym. Aby osiągnąć właściwe nasycenie infrastrukturą rekreacyjną i sportową w dobrym stanie technicznym niezbędne jest ciągłe jej ulepszanie, które powinno być odpowiedzią na stopień zużycia obiektu sportowego, dlatego istotna jest modernizacja obiektów sportowych przy ul. Wyszyńskiego i ul. Olimpijskiej w Gorzowie Wlkp. Ponadto istotnym zagadnieniem jest potrzeba przystosowania obiektów infrastruktury sportowej i rekreacyjnej, zarówno dla młodych jak i osób starszych.

Zapewnienie warunków i oferty do powszechnego podejmowania aktywności fizycznej na każdym etapie życia, nie tylko dla młodzieży i dzieci ale także wśród osób dorosłych znacznie spada po zakończeniu edukacji. Jest to zjawisko, któremu należy zapobiegać ze względu na zdrowotne efekty uprawiania sportu. Do pobudzenia aktywności fizycznej wśród osób dorosłych przyczyni się umożliwienie uprawiania transportowej aktywności fizycznej. Do tego celu niezbędne jest stworzenie infrastrukturalnych rozwiązań sprzyjających podejmowaniu aktywności fizycznej w ramach codziennego przemieszczania się. Promocja budowy dróg dla rowerów i pasów rowerowych na poziomie lokalnym wraz z infrastrukturą towarzyszącą (m.in. stojakami) wpłynie na rozbudowę sieci dróg rowerowych na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. Jest to przyszłościowe działanie, ponieważ wynika ze wzrastającego zainteresowania transportem rowerowym. Istotne jest planowanie przestrzeni niestwarzających barier dla transportu rowerowego.

Ważnym działaniem jest powstanie obiektów sportowych, które wpłyną na poprawę aktywności fizycznej ludności na terenie całego MOF OW Gorzów Wlkp. Do osiągnięcia tego celu mogłaby się przyczynić się budowa Wojewódzkiego Centrum Sportów Wodnych, które wykorzysta potencjał Kanału Ulgi oraz tradycji kajakarskich i wioślarskich Gorzowa Wlkp. Poza tym ośrodek taki stanowiłby równowagę dla Wojewódzkiego Ośrodka Sportu i Rekreacji znajdującego się w Zielonej Górze w sołectwie Drzonków. Istotnym przedsięwzięciem jest także budowa hali widowiskowo-sportowej dostosowanej w zakresie pojemności do liczby mieszkańców MOF OW Gorzów Wlkp. Planowana hala wraz z Centrum Sportowo-Rehabilitacyjnym Słowianka i przyległymi terenami zielonymi, służącymi do czynnego wypoczynku będzie stanowić jeden kompleks sportowy.

Jednym z ważniejszych działań przyczyniających się do wzrostu zainteresowania sportem jest dofinansowywanie budowy oraz przebudowy ogólnodostępnej przyszkolnej infrastruktury sportowej, która może być elementem wsparcia placówki oraz jej najbliższego sąsiedztwa. Aby pobudzić lokalną społeczność do aktywności fizycznej należy dążyć do zwiększenia dostępności obiektów sportowych, w tym możliwości korzystania z przyszkolnych obiektów sportowych po godzinach lekcyjnych, które powinny również pełnić funkcje przestrzeni publicznych integrujących lokalną społeczność.

Aby zwiększyć aktywność sportową we wszystkich grupach społecznych niezbędna jest promocja sportu jako dobrego dla zdrowia oraz organizacja kampanii informacyjno-promocyjnych, prezentujących korzyści regularnego podejmowania aktywności fizycznej. Akcje te skierowane powinny być do osób w każdym wieku, ponieważ oprócz niskiej liczby osób dorosłych uprawiających sport, maleje także liczba młodzieży uczestniczącej w zajęciach wychowania fizycznego, realizowanych podczas edukacji.

Zwiększenie efektywności w procesie rozwoju sportu można osiągnąć dzięki współpracy horyzontalnej jednostek samorządu terytorialnego, szczególnie w kontekście procesów inwestycyjnych. Dotyczy to budowy i modernizacji infrastruktury sportowej, której koszty utrzymania mogą być zbyt wysokie dla jednego samorządu. Reguła ta ma również zastosowanie do inwestycji w ciągi transportowe rowerowe i piesze, które mogą przebiegać przez obszar więcej niż jednego samorządu.

Kierunek 6. Rozwój turystyki		
Działania 1. Budowa wizerunku regionu; 2. Dostarczenie wyczerpującej i atrakcyjnie zaprezentowanej informacji przedstawiającej ofertę turystyczną regionu m.in. poprzez utworzenie Systemu Informacji Turystycznej MOF OW Gorzów Wlkp.; 3. Promocja produktów turystycznych; 4. Rozwój infrastruktury szlaków turystycznych; 5. Współpraca samorządów w procesie tworzenia zintegrowanej oferty usług turystycznych; 6. Wsparcie rozwoju wystawiennictwa.	**Lokalizacja** wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	**Dokumenty powiązane** • Program Rozwoju Lubuskiej Turystyki do 2020 roku. Cz. II programowa (2014); • Program Rozwoju Sportu do Roku 2020 (2015); • Strategia Rozwoju Kultury Województwa Lubuskiego (2004); • Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014).

Wizerunek jest wartością, która wpływa pośrednio na dokonywanie wyborów konsumentów, w tym wypadku decyzji turystów dotyczącej wyboru miejsca podróży. Należy zbudować wizerunek regionu, który będzie powiązany z jego unikatowymi ofertami. Kreowanie wizerunku regionu do między innymi tworzenie jego obrazu i sposobu postrzegania, wyróżniającego go innych regionów. Spójny i atrakcyjny przekaz wizerunkowy skierowany do turystów korzystnie wpłynie na wzrost liczby podróżujących do województwa lubuskiego.

Dostarczenie wyczerpującej i atrakcyjnie zaprezentowanej informacji, przedstawiającej ofertę turystyczną regionu, jest kolejnym krokiem aby wzbudzić zainteresowanie obszarem. Informacja ta powinna być dostępna w zasobach sieci Internet, podczas imprez targowych, w punktach i centrach informacji turystycznej oraz w ramach wystandaryzowanych wydawnictw promocyjnych. Powinna znajdować się także w przestrzeni fizycznej regionu i być skierowana zarówno do turysty zmotoryzowanego, rowerowego, wodnego, jaki i pieszego. Należy stworzyć system oznakowań, opisujący atrakcje na głównych szlakach i w centralnych punktach ruchu turystycznego, uzupełniony o informacje i materiały dodatkowe online, w tym wersje językowe i zdjęcia. Komplementarnym do tego działaniem byłoby utworzenie geoportalu turystycznego MOF OW Gorzów Wlkp. Atrakcje turystyczne w przestrzeni fizycznej często nie są należycie wyeksponowane poprzez brak należytego oznakowania.

Istotna jest promocja produktów turystycznych regionu zarówno wewnątrz, jak i poza granicami MOF OW Gorzów Wlkp. Mieszkańcy powinni dysponować wiedzą w zakresie posiadanych atrakcji i produktów turystycznych. Kampania promocyjna w regionach sąsiadujących przyczyni się do napływu turystów, którzy bez ponoszenia znacznych nakładów finansowych na przejazd, mogą korzystać z oferty turystycznej MOF OW Gorzów Wlkp. Rozwój produktów turystycznych w regionie jest zjawiskiem, które będzie dynamicznie postępowało w najbliższych latach. Należy dołożyć jednak wszelkich starań żeby nadać temu procesowi ukierunkowany i usystematyzowany charakter. Przede wszystkim należy umiejętnie rozłożyć ten proces w czasie oraz zadbać o koordynację działań prowadzonych na wszystkich szczeblach, w celu budowy konkurencyjnej oferty turystycznej regionu.

Infrastruktura turystyczna to szerokie pojęcie obejmujące swoim zakresem zarówno bazę noclegową i gastronomiczną, jak również infrastrukturę specjalistyczną. Chodzi tu przede wszystkim o rozwój infrastruktury szlaków turystycznych, w tym kluczowych dla regionu szlaków rowerowych, m.in. poprzez realizację europejskiej trasy rowerowej EuroVelo – odcinek EV2. Podstawowym zadaniem jest stworzenie regionalnego programu rozwoju dróg rowerowych jako transportu miejskiego oraz na obszarach cennych przyrodniczo. Możliwy jest

rozwój dróg rowerowych głównie na potrzeby codziennego transportu mieszkańców regionu, lecz jednocześnie służących obsłudze ruchu turystycznego. Powinno się uwzględnić kluczowe szlaki komunikacyjne między obszarami miejskimi oraz podmiejskimi i wiejskimi oraz najważniejsze punkty przesiadkowe. Działania te przyczynią się do utworzenia zintegrowanych centrów przesiadkowych umożliwiających transport intermodalny. Drogi rowerowe na obszarach cennych przyrodniczo, wzdłuż cieków wodnych i w lasach, pozwalają w pełni wykorzystać atuty środowiska przyrodniczego, w tym ponadprzeciętną lesistość regionu, jednocześnie umożliwiając ochronę naturalnych walorów dzięki kontrolowanemu przemieszczaniu się turystów. Dla kompleksu gospodarki turystycznej i edukacyjnej: Odra-Warta-Noteć-Drawa (obszar funkcjonalny KOTURED), który obejmuje swym zasięgiem także MOF OW Gorzów Wlkp., opracowano koncepcję obsługi komunikacyjnej, uwzględniającej różne środki transportu.

Ponadto, istotne jest wykorzystanie potencjału turystycznego, który niosą ze sobą rzeki i jeziora regionu m.in. jezioro Lubie oraz jezioro Marwicko. Należy dążyć do zbudowania zintegrowanego systemu dróg rowerowych, pieszych i wodnych, m.in. poprzez uzupełnienie istniejącej sieci szlaków turystycznych o nowe odcinki oraz poprawę stanu już istniejących. Obszar MOF OW Gorzów Wlkp. cechuje się dużą ilością jezior polodowcowych, które stwarzają dogodne warunki do rozwoju turystyki wodnej, w tym do utworzenia systemu szlaków kajakowych. Wysokim potencjałem turystycznym cechuje się rzeka Kłodawka, przepływająca przez Kłodawę i Gorzów Wlkp. W celu wykorzystania jej atrakcyjności proponuje się utworzenie ścieżki pieszo-rowerowej wzdłuż Kłodawki.

Turystyka na terenie miejskiego ośrodka funkcjonalnego pełni funkcję dodatkową. Mimo bogatej oferty turystycznej potencjał regionu nie jest dostatecznie wykorzystywany. Należy dążyć do utworzenia zintegrowanej oferty usług turystycznych, która obejmuje zarówno bazę noclegową, gastronomiczną, rekreacyjną oraz system komunikacji, jak i wspólne działanie w dążeniu do celu przez wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp. Współpraca samorządów wszystkich gmin przysłuży się do utworzenia spójnego systemu obiektów turystycznych, przyczyniającego się do rozwoju turystycznego w większej skali niż jedynie w obrębie jednej gminy. Dobrą praktyką jest podejmowanie wspólnych przedsięwzięć ponad podziałami administracyjnymi. Warto promować powstawanie regionów turystycznych ze wspólną ofertą oraz zintegrowaną bazą noclegową. Należy pamiętać, że oferta turystyki, w tym turystyki aktywnej, ograniczająca się do obszaru jednej gminy, może nie być wystarczająco atrakcyjna dla wymagającego turysty.

Wpływ na rozwój turystyki ma również odbiór wizualny miasta i regionu, dlatego istotne jest aby dbać o jego walory estetyczne. Elementy dziedzictwa kulturowego, jak i całe obszary miejskie, wpływają na ruch turystyczny i generują zainteresowanie danym regionem, więc ważne jest, aby charakteryzowały się one wysokim stopniem czytelności i zadbania. Należy dążyć do przywrócenia walorów wizualnych zabudowaniom miejskim, ale także do pobudzenia rozwoju obszarów na wszystkich płaszczyznach funkcjonowania przestrzeni miejskiej (architektonicznej, społecznej, ekonomicznej, kulturowej itp.). Niezbędna jest rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich, która przyczyni się do ich ożywienia.

W celu rozwoju wystawiennictwa istotne jest stworzenie dogodnych warunków do udostępniania dóbr kultury poprzez rozwój nowoczesnego muzealnictwa i archiwistyki. Ważne jest podjęcie działań zapewniających podniesienie atrakcyjności zbiorów muzealnych oraz ich renowacja i konserwacja. Należy systematycznie wzbogacać możliwości merytoryczne, techniczne i organizacyjne instytucji kultury i szkół artystycznych oraz ich ofertę programową w kierunku zaspokajania potrzeb i aspiracji kulturalnych środowiska. Do zwiększenia zainteresowania i świadomości ludności niezbędna jest promocja oferty edukacyjnej i turystycznej muzeów (wydawnictwa reklamowe, Internet, media lokalne i ogólnopolskie). Należy dążyć do stworzenia systemu profesjonalnej informacji oraz promocji wydarzeń artystycznych m.in. poprzez utworzenie wspólnej strony internetowej o atrakcjach i wydarzeniach oraz wspólnego biletu.

6. Komunikacja i transport

Układ połączeń komunikacyjnych MOF OW Gorzów Wlkp. wynika zarówno z jego położenia względem większych ośrodków miejskich, jak i wewnętrznych powiązań lokalnych pomiędzy miastem a gminami wchodzącymi w skład obszaru funkcjonalnego. Nadrzędnym celem w zakresie komunikacji jest utrzymanie, usprawnianie i uzupełnianie zintegrowanej sieci połączeń, zarówno lokalnych jak i ponadlokalnych, pozwalającej na swobodny i zrównoważony rozwój obszaru.

Kierunek 1. Poprawa dostępności zewnętrznej		
Działania	**Lokalizacja**	**Dokumenty powiązane**
w zakresie komunikacji drogowej:		
1. Poprawa parametrów dróg DK22 i DK24; 2. Budowa nowych odcinków dróg krajowych; 3. Budowa obejść drogowych; 4. Modernizacji skrzyżowań z drogami niższej klasy;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	• Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z dnia 9 października 2012 r. w sprawie planu zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego w zakresie sieci komunikacyjnej w międzywojewódzkich i międzynarodowych przewozach pasażerskich w transporcie kolejowym (Dz. U. z 2012 r. poz. 1151); • Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020 (2012); • Program Rozwoju Transportu Województwa Lubuskiego (2016); • Kontrakt Terytorialny dla Województwa Lubuskiego; • Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014); • Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2015); • Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego dla poszczególnych gmin.
w zakresie komunikacji kolejowej:		
5. Modernizacja linii kolejowych nr 367 i 203 oraz związanej z nimi infrastruktury technicznej, w tym przeładunkowej i przystanków kolejowych; 6. Zwiększenie liczby połączeń dalekobieżnych;	m. Gorzów Wlkp., gm. Bogdaniec, gm. Santok, gm. Deszczno,	
w zakresie transportu rzecznego:		
7. Poprawa stanu technicznego infrastruktury portowej w porcie w Gorzowie Wlkp. oraz parametrów szlaków wodnych;	m. Gorzów Wlkp., gm. Bogdaniec, gm. Deszczno, gm. Santok	
w zakresie transportu rowerowego:		
8. Rozbudowa infrastruktury rowerowej;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
pozostałe:		
9. Intermodalne terminale przeładunkowe i stacje przesiadkowe; 10. Wzmacnianie połączeń z Zieloną Górą.	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	

Drogi ekspresowe i krajowe

MOF OW Gorzów Wlkp. charakteryzuje się dobrą dostępnością do krajowej sieci drogowej. Na zewnętrzną dostępność komunikacyjną wpływa głównie droga ekspresowa S3 (Europejski Korytarz Transportowy TEN-T Bałtyk-Adriatyk, postulowany CETC), która umożliwia dotarcie do autostrady A2.

Sieć dróg ekspresowych i krajowych na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. praktycznie osiągnęła swój docelowy kształt. Ostatni odcinek drogi S3, stanowiący obwodnicę Gorzowa Wlkp. został oddany do użytku w 2017 r. Zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 20 października 2009 r. zmieniającym

rozporządzenie w sprawie sieci autostrad i dróg ekspresowych (Dz. U. z 2009 r. nr 187, poz. 1446) na analizowanym terenie nie jest planowane powstanie kolejnych dróg ekspresowych czy autostrad. Przebudowane powinny zostać drogi krajowe nr 22 i 24[290]. Utrzymanie wysokiego stanu technicznego dróg wpłynie pozytywnie na płynność ruchu, bezpieczeństwo, a także możliwość zastosowania pojazdów o większym tonażu.

Postuluje się powstanie nowej drogi, od miejscowości Różanki w kierunku Kostrzyna nad Odrą, wraz z węzłem drogowym na drodze ekspresowej S3. Droga połączy Gorzów Wlkp. z Witnicą i stanowić będzie tzw. dużą obwodnicę Gorzowa Wlkp. Postuluje się również budowę obwodnicy miejskiej (od Ronda Gdańskiego do węzła Gorzów Północ).

Zaleca się przebudowę skrzyżowań z drogami o niższej klasie, leżącymi w miejscowościach o charakterze ulicówek, położonych poprzecznie do dróg krajowych (Bolemin, Krasowiec). Dopuszcza się budowę dróg nowych odcinków dróg, realizację obejść drogowych oraz przepraw mostowych, które nie są wskazane w PZP MOF OW Gorzów Wlkp.

Kolej, w tym kolej dużych prędkości

Linie kolejowe nr 367 oraz nr 203 na odcinku Kostrzyn nad Odrą – Gorzów Wlkp. były już częściowo poddawane modernizacji. Remontu wymaga szczególnie odcinek linii nr 203 Gorzów Wlkp. – Krzyż. Inwestycja ta zawarta jest w SRWL 2020, znalazła się także na liście rezerwowej Kontraktu Terytorialnego dla Województwa Lubuskiego. Jej realizacja jest zakładana w ramach RPO Lubuskie 2020 z dofinansowaniem środków Unii Europejskiej. Docelowo zakłada się zelektryfikowanie linii kolejowych, wszystkie linie na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. obsługiwane są pociągami spalinowymi. Elektryfikacja linii nr 203 na odcinku Kostrzyn nad Odrą – Gorzów Wlkp. – Krzyż, ma kluczowe znaczenie w kontekście zwiększenia dostępności komunikacyjnej północnej części województwa. Remontowana jest estakada kolejowa w Gorzowie Wlkp., która wpisana jest do rejestru zabytków. Jej obecny zły stan techniczny oraz występowanie tylko jednego toru znacznie utrudnia ruch pociągów. Modernizacja tego obiektu ma zostać ukończona w 2018 roku.

Dopuszcza się możliwość budowy nowych linii kolejowych, modernizacji i odbudowy pozostałych nieczynnych bądź rozebranych linii, i wznowienie ruchu pasażerskiego i towarowego.

Poza pracami nad parametrami technicznymi niezbędna jest wymiana taboru oraz poprawa infrastruktury stacji i przystanków kolejowych. Proponuje się działania remontowe, które umożliwią dostęp osobom z ograniczonymi zdolnościami ruchowymi, instalację systemu informacji pasażerskiej.

Należy również dążyć do zwiększenia liczby połączeń dalekobieżnych, a także regionalnych z Zieloną Górą. Wskazane jest utrzymanie funkcjonowania bezpośredniego połączenia z Berlinem, które zakłada *Plan zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego* w zakresie sieci komunikacyjnej w międzywojewódzkich i międzynarodowych przewozach pasażerskich w transporcie kolejowym[291]. Połączenie to jest innowacją w skali regionów transgranicznych oraz może przyczynić się do ścisłej współpracy miast. Równie ważne jest lepsze skomunikowanie z dużymi ośrodkami w kraju, takimi jak Warszawa czy Wrocław.

Należy dążyć do zwiększenia przewozów towarowych siecią kolejową, wraz z rozwojem infrastruktury przeładunkowej. PKP Polskie Linie Kolejowe S.A. prowadzą analizy studialne przebiegu Kolei Dużych Prędkości w relacji Poznań – Berlin i Wrocław – Praga („Wstępne studium wykonalności dla przedłużenia linii dużych

[290] SRWL 2020
[291] Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z dnia 9 października 2012 r. w sprawie planu zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego w zakresie sieci komunikacyjnej w międzywojewódzkich i międzynarodowych przewozach pasażerskich w transporcie kolejowym (Dz. U. z 2012 r. poz. 1151)

prędkości Warszawa – Łódź – Poznań/Wrocław do granicy z Niemcami w kierunku Berlina oraz do granicy z Republiką Czeską w kierunku Pragi"). Analiza składa się z 5 wariantów – czterech wskazanych przez zamawiającego oraz jednego autorskiego. Jedna z badanych możliwości zakłada przebieg przez Gorzów Wlkp. w postaci nowej trasy bądź modernizacji istniejących odcinków, a także możliwość rozwoju linii w kierunku Szczecina[292]. Należy monitorować krajowe założenia dotyczące rozwoju linii łączącej Warszawę z Berlinem. W szerszej perspektywie czasowej proponuje się również utworzenie kolei regionalnej Gorzów Wlkp. – Zielona Góra – Nowa Sól / Żagań – Żary, która biegnąć będzie m.in. po zmodernizowanej linii 367 oraz nowych odcinkach torów.

Sieć rzeczna

Główne rzeki MOF OW Gorzów Wlkp. – Warta i Noteć – stanowią odcinki żeglowne, położone częściowo w ciągu międzynarodowej drogi wodnej E70 oraz postulowanego Środkowoeuropejskiego Korytarza Transportowego (CETC). Wykorzystanie transportu wodnego do przewozu towarów jest niewielkie.

Warunkiem koniecznym do większego wykorzystania transportu wodnego jest poprawa stanu technicznego infrastruktury portowej w porcie w Gorzowie Wlkp. oraz parametrów szlaków wodnych. W perspektywie finansowej na lata 2014-2020 na poprawę infrastruktury śródlądowego transportu wodnego przeznaczono znacznie większe środki pomocowe. Głównym kierunkiem jest utrzymanie określonych klas śródlądowych dróg wodnych oraz warunków nawigacyjnych, a także rozbudowa infrastruktury dla potrzeb przewozów wodnych.

W ramach Kontraktu Terytorialnego dla Województwa Lubuskiego na listę warunkową zostało wpisane zadanie „Odbudowa budowli regulacyjnych i roboty regulacyjne na Warcie od km 0,0 (m. Kostrzyn nad Odrą) do km 68,2 (m. Sanok) i na Noteci swobodnie płynącej (od km 176,2 do km 226,1) dla przywrócenia parametrów II klasy drogi wodnej – na terenie województwa lubuskiego". Znajduje się ono również w Dokumencie Implementacyjnym do Strategii Rozwoju Transportu do 2020 r. (z perspektywą do 2030 r.). Inwestycja polegać ma m.in. na remontach ostróg, tam równoległych, opasek brzegowych, wykonaniu korekty łuków oraz odkopu w Gorzowie Wlkp.[293] Docelowo międzynarodowa droga wodna E70 osiągnąć ma IV klasę żeglowności. Równocześnie z działaniami na sieci wodnej należy zmodernizować istniejący port w Gorzowie Wlkp., a także rozważać lokalizację nowych obiektów mając na uwadze intermodalność poprzez połączenia z siecią drogową i kolejową.

Przewóz towarów śródlądowymi drogami wodnymi jest alternatywą dla pozostałych form transportu, szczególnie ważną ze względu na rozwój funkcji przemysłowej Gorzowa Wlkp. Jest on korzystny ze względów ekonomicznych, ekologicznych, drogą wodną możliwy jest przewóz produktów masowych o znacznych gabarytach, a także niebezpiecznych. Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. działają przedsiębiorstwa, które zajmują się transportem wodnym takich produktów jak np. węgiel kamienny, piasek. Wzrost wykorzystania tej formy transportu odciąży znacznie bardziej obciążone systemy drogowe i kolejowe.

Sieć rzeczna przy jednoczesnym wykorzystaniu dla przewozów towarowych, służy również rozwojowi turystyki i rekreacji.

[292] Wstępne studium wykonalności dla przedłużenia linii dużych prędkości Warszawa – Łódź – Poznań/Wrocław do granicy z Niemcami w kierunku Berlina oraz do granicy z Republiką Czeską w kierunku Pragi, PKP PLK S.A., 2015
[293] Wykaz przedsięwzięć Kontraktu Terytorialnego dla Województwa Lubuskiego

Centra przesiadkowe

Charakter centrum przesiadkowego z połączeniami ponadregionalnymi wykazuje rejon stacji kolejowej Gorzów Wlkp. Należy podjąć działania modernizacyjne i integrujące dworzec kolejowy z dworcem autobusowym. Podstawą sprawnego działania centrum przesiadkowego jest dostosowanie rozkładów jazdy, spójny system informacji pasażerskiej, osiągalność komunikacją miejską oraz zapewnienie miejsc parkingowych dla samochodów i rowerów.

Terminale przeładunkowe

Ze względu na położenie na przecięciu europejskiego korytarza transportowego TEN-T Bałtyk – Adriatyk i międzynarodowej drogi wodnej E70 oraz pełnienia przez Gorzów Wlkp. funkcji węzła kolejowego, miasto jest predysponowane do lokalizacji terminala przeładunkowego. Działanie to wymaga budowy bocznic kolejowych oraz powstania nowego portu rzecznego bądź modernizacji istniejącego.

Drogi dla rowerów

Ścieżki rowerowe wykorzystywane w relacjach ponadlokalnych pełnią głównie funkcje turystyczno-krajobrazowe i sportowo-rekreacyjne, rzadziej służą formie codziennej komunikacji. Na obszarach zurbanizowanych szlaki regionalne łączą się z lokalną siecią dróg rowerowych.

Głównym przedsięwzięciem rozwoju sieci rowerowej o znaczeniu ponadlokalnym na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. jest realizacja Europejskiej Trasy Rowerowej EuroVelo EV2 (Szlak Stolic, wariant nr 2). EuroVelo to projekt Europejskiej Federacji Cyklistów z siedzibą w Brukseli, który ma na celu rozwój wysokiej jakości bezpiecznych tras rowerowych, łączących Europę w spójny system tras rowerowych. Trasy Rowerowe EuroVelo służyć będą międzynarodowym i krajowym turystom rowerowym do długodystansowych wycieczek rowerowych, a także mieszkańcom do codziennych podróży. Trasa przebiegać będzie wzdłuż Warty i Noteci na terenie gmin Bogdaniec, Deszczno, Gorzów Wlkp. i Santok. Powstanie trasy umożliwi włączenie obszaru do sieci składającej się z 14 długodystansowych tras rowerowych.

Dodatkowo kreować należy regionalne szlaki turystyki rowerowej, wraz z powstaniem odpowiedniej jakości dróg rowerowych, szczególnie przy drogach krajowych i wojewódzkich o dużym natężeniu ruchu. Poza inwestowaniem w infrastrukturę rowerową należy dążyć do powstania obiektów towarzyszących, takich jak punkty gastronomiczne, noclegowe czy informacje turystyczne.

Kierunek 2. Poprawa dostępności wewnętrznej

Działania	Lokalizacja	Dokumenty powiązane
w zakresie komunikacji drogowej:		
1. Poprawa parametrów dróg wojewódzkich, powiatowych oraz gminnych;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	• Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z dnia 9 października 2012 r. w sprawie planu zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego w zakresie sieci komunikacyjnej w międzywojewódzkich i międzynarodowych przewozach pasażerskich w transporcie kolejowym (Dz. U. z 2012 r. poz.
2. Budowa chodników i ścieżek rowerowych;		
3. Budowa obejść drogowych;		
4. Budowa północnej obwodnicy Gorzowa Wlkp.;	m. Gorzów Wlkp.	
5. Budowa dodatkowych przepraw mostowych na Warcie;	m. Gorzów Wlkp., gm. Bogdaniec, gm. Santok	

w zakresie komunikacji kolejowej: 6. Modernizacja infrastruktury związanej z obsługą podróżnych; 7. Zwiększenie liczby połączeń lokalnych; 8. Integracja z innymi środkami transportu;	m. Gorzów Wlkp., gm. Deszczno, gm. Bogdaniec	1151); • Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020 (2012); • Kontrakt Terytorialny dla Województwa Lubuskiego; • Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014); • Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2015); • Koncepcja rozwoju podsystemu tramwajowego publicznego transportu zbiorowego w Gorzowie Wlkp. (2013); • Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego poszczególnych gmin.
w zakresie transportu lotniczego: 9. Rozbudowa i modernizacja lokalnych lotnisk wielofunkcyjnych, sportowych i sanitarnych	m. Gorzów Wlkp., gm. Deszczno, gm. Kłodawa; gm. Santok	
w zakresie transportu rzecznego: 10. Przystosowanie infrastruktury portowej oraz parametrów szlaków wodnych dla celów turystycznych;	m. Gorzów Wlkp., gm. Bogdaniec, gm. Deszczno, gm. Santok	
w zakresie transportu zbiorowego: 11. Zwiększenie liczby połączeń; 12. Wprowadzenie wspólnego biletu; 13. Budowa węzłów przesiadkowych; 14. Modernizacja istniejących i budowa nowych linii tramwajowych; 15. Zakup i modernizacja taboru autobusowego i tramwajowego; **w zakresie transportu rowerowego** 16. Budowa infrastruktury rowerowej.	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp. wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	

Drogi

Sieć drogową o znaczeniu lokalnym w skali MOF OW Gorzów Wlkp. tworzą drogi wojewódzkie, powiatowe oraz gminne. Zapewniają one spójność i podstawowe połączenia wewnątrz obszaru. Ze względu na ważną rolę w układzie drogowym, wskazana jest ich przebudowa, realizacja nowych odcinków oraz obwodnic oraz utrzymywanie stanu technicznego zapewniającego bezpieczeństwo oraz płynność ruchu. Prace remontowe znajdujące się na liście Planu inwestycji priorytetowych planowanych do realizacji na drogach wojewódzkich w ramach RPO – Lubuskie 2020 to:

- przebudowa DW130 (dojazd do drogi S3, węzeł Marwice);
- rozbudowa DW158 w m. Lipki Wielkie;
- przebudowa i rozbudowa DW158 na odcinku Drezdenko – Gorzów. Wlkp.;
- rozbudowa DW159 (Skwierzyna – DW158).

W ramach zadań znajdujących się na liście rezerwowej Zarząd Dróg Wojewódzkich planuje:

- wzmocnić DW151 na odcinku Gorzów Wlkp. – granica województwa;
- zmodernizować DW151 w m. Kłodawa;
- zmodernizować wiadukt w ciągu DW158 w m. Santok.

Celowe jest również modernizowanie pozostałych dróg wojewódzkich. Drogi na niektórych odcinkach wykazują się bardzo dużym natężeniem średniodobowego ruchu pojazdów, co wywołuje znaczne uciążliwości na terenach miejscowości przez które biegną. Budowa obejść drogowych poprawi bezpieczeństwo oraz parametry ruchu, ponadto podniesie jakość życia mieszkańców poprzez wyeliminowanie emisji zanieczyszczeń i hałasu.

Ważne jest podjęcie działań zmierzających do eliminacji ruchu drogowego o charakterze tranzytowym z centrum Gorzowa Wlkp. Częściowo udało się to osiągnąć poprzez budowę drogi ekspresowej S3, która wyprowadziła ruch w kierunkach północ-południe na obrzeże miasta. Do rozwiązania pozostaje kwestia wyprowadzenia ruchu z kierunków wschód-zachód i odciążenia centrum miasta od ruchu tranzytowego z tego kierunku. Przyczyni się do tego budowa postulowanej miejskiej północnej obwodnicy Gorzowa Wlkp. (ul. Kamienna). Nowa droga łączyć będzie drogę krajową nr 22 od ronda Gdańskiego z węzłem „Gorzów Wlkp. Północ" na drodze ekspresowej S3.

Istotne jest także dążenie do ograniczenia i uspokojenia ruchu samochodowego w centrum Gorzowa, który jest nadmiernie obciążony przez ruch wewnętrzny. Możliwe jest to m.in. poprzez właściwą politykę parkingową (zalecane tworzenie obszarów „bez samochodów"). Konieczne jest uatrakcyjnienie komunikacji zbiorowej zarówno na terenie miasta, jak i na terenach sąsiednich gmin, objętych siecią komunikacji podmiejskiej miasta Gorzowa Wlkp. oraz posiadających własną komunikację publiczną. Kolejnym problemem występującym w Gorzowie Wlkp. jest niewystarczająca liczba przepraw mostowych na Warcie. Zaleca się realizację nowych mostów, co poprawi dostępność komunikacyjną rejonu Zamościa i Zakanala.

Na obszarach o dużej gęstości zaludnienia zaleca się wprowadzanie działań mających na celu ograniczanie ruchu samochodowego na rzecz suplementarnych form komunikacji. Szczególnie w obszarach mieszkaniowych zastosować należy strefy ograniczenia prędkości do 30 km/h (strefa „tempo 30"), aby w jak największym stopniu niwelować niekorzystne skutki komunikacji samochodowej.

W ramach prowadzenia spójnego procesu inwestycyjnego rozbudowa i modyfikacje układu drogowego powinny być koordynowane z rozwojem sieci infrastruktury technicznej oraz uwzględniać tereny przeznaczone pod rozwój zabudowy. Na obszarach tych konieczne jest zachowanie rezerwy terenowej pod sieć drogową. Ciągłość i spójność układu komunikacyjnego zapewni również koordynacja między jednostkami samorządu terytorialnego, szczególnie ważna w przypadku inwestycji wykraczających poza jedną gminę oraz lokalizowanych w przygranicznych strefach przeznaczonych pod zabudowę. Obszarem szczególnej obserwacji i koordynacji działań powinna być granica Gorzowa Wlkp. z miejscowościami Baczyna, Marwice, Chwalęcice, Kłodawa, Wawrów, Czechów, Os. Poznańskie, Karnin, Ciecierzyce.

Kolej

Pasażerskie przewozy kolejowe mogą odegrać ważną rolę w komunikacji wewnątrz MOF OW Gorzów Wlkp. Podstawą lepszego wykorzystania transportu kolejowego jest zwiększenie częstotliwości kursów i dostosowanie ich do popytu. Pożądane podniesienie atrakcyjności kolei może zostać osiągnięte poprzez integrację rozkładów jazdy z innymi środkami transportu. Ponadto przystanki powinny zostać dostosowane do wymogów osób niepełnosprawnych oraz wyposażone w wiaty czy system informacji pasażerskiej.

Proponuje się budowę nowych przystanków kolejowych m.in. w Czechowie. Poprawa dostępności do niektórych przystanków wymaga zmiany ich położenia – przystanek Gorzów Wlkp. Zamoście powinien zostać zlokalizowany bliżej ul. Śląskiej, a przystanek Santok bliżej drogi wojewódzkiej nr 158.

Transport lotniczy

W zakresie transportu lotniczego wskazuje się utrzymanie oraz modernizację obecnie funkcjonujących na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. lądowisk i lądowiska dla helikopterów oraz zachowanie rezerwy terenowej na ich rozbudowę.

Sieć rzeczna

Sieć rzeczna w lokalnej strukturze transportu ma marginalne znaczenie. Transport wodny towarów wykazuje się dość niską prędkością i nie jest efektywny w skali lokalnej. Wobec tego istniejąca i przyszła infrastruktura wykorzystywana będzie w kierunkach szerszych niż lokalne.

W skali lokalnej potencjał wykazuje wykorzystanie sieci rzecznej w celach turystycznych i rekreacyjnych. Warunkiem rozwoju funkcji turystycznej jest poprawa żeglowności rzek oraz powstanie wysokiej jakości infrastruktury towarzyszącej w postaci portów, przystani, punktów informacyjnych – w tym w ramach projektu „Łączą nas rzeki" (Gostkowice, Gorzów Wlkp. – dawny Port Drzewny, Czechów, Santok). W przyszłości możliwe jest także wprowadzenie tramwaju wodnego na Warcie.

Zintegrowany transport zbiorowy

Komunikacja zbiorowa stanowi alternatywę do ruchu indywidualnego. Wykorzystanie transportu publicznego od 2005 roku na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. maleje.

Zgodnie z ogólnymi trendami oraz celami SRWL 2020 wymagany jest rozwój transportu, który poprzez zintegrowanie systemu komunikacji publicznej zwiększy dostępność komunikacyjną mieszkańców całego obszaru, a także będzie wspierał powiązanie wewnętrzne MOF OW Gorzów Wlkp. Ponadto przyczyni się to do zmniejszenia liczby samochodów na drogach, poprawy bezpieczeństwa ruchu drogowego oraz stanu środowiska i zdrowia mieszkańców.

Sieć transportu publicznego na obszarze MOF OW Gorzów Wlkp. powinna być systematycznie rozbudowywana, m.in. przez budowę zintegrowanych miejsc przesiadkowych, zwiększenie liczby połączeń i częstotliwości funkcjonowania komunikacji publicznej, czy wdrażanie systemów organizacji ruchu preferujących transport zbiorowy (np. na terenie Gorzowa Wlkp. wydzielenie pasa ruchu dla komunikacji zbiorowej, tworzenie tzw. buspasów, czy tworzenie na obrzeżach miasta obiektów przesiadkowych typu „Park and Ride")[294, 295]. Należy także sukcesywnie wymieniać aktualnie wykorzystywany tabor autobusowy i tramwajowy na nowoczesny tabor niskoemisyjny.

Problem dużego natężenia ruchu drogowego można zwalczać poprzez promowanie alternatywnych środków transportu, przede wszystkim rowerowego, a także poprzez wzrost atrakcyjności transportu publicznego. Wraz z upowszechnianiem transportu publicznego w strefie centralnej powinny być wprowadzane działania ograniczające ruch samochodowy. Zadaniem ułatwiającym korzystanie z różnych form transportu zbiorowego jest inicjatywa wspólnego biletu – połączenia taryfowego komunikacji miejskiej, kolejowej i autobusowej.

[294] Projekt Planu Gospodarki Niskoemisyjnej dla miasta Gorzowa Wlkp., Consus Carbon Engineering Sp. z o.o.
[295] Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp., 2015

Komunikacja autobusowa

Komunikacja autobusowa jest podstawowym typem transportu publicznego na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. i w największym stopniu integruje ośrodek wojewódzki z gminami ościennymi. Kierunkiem jest podniesienie atrakcyjności i rozwój sieci połączeń autobusowych oraz zwiększenie liczby przewożonych pasażerów.

Zachęcenie mieszkańców do korzystania z transportu autobusowego a nie indywidualnego należy osiągnąć przez rozszerzenie oferty przewozowej o nowe miejscowości i obszary miasta Gorzowa Wlkp., ponadto rozkład jazdy i trasy powinny cały czas być dostosowywane do popytu oraz rozwoju sieci tramwajowej, a także nowo powstających terenów mieszkaniowych. Usprawnienia zakładają priorytetyzowanie komunikacji autobusowej w ruchu drogowym (np. synchronizacja sygnalizacji świetlnej), dostosowywanie rozkładów jazdy (łącznie z ofertą przewoźników komercyjnych), lokalizowanie przystanków blisko skrzyżowań, podnosząc dostępność oraz możliwość przesiadek. Udogodnieniami są system informacji pasażerskiej, tablice świetlne, nowe wiaty przystankowe, biletomaty lokalizowane w pojazdach i na przystankach. Ponadto modernizacji poddać należy tabor wykorzystywany do realizacji przewozów, zaleca się zakup nowych pojazdów, które napędzane będą w sposób przyjazny dla środowiska (pojazdy hybrydowe, elektryczne). Powinny być one dostosowane do przewozu osób niepełnosprawnych, a także rowerów.

Należy utrzymać system integracji komunikacji publicznej na terenie opracowania, w tym z gminą Kłodawa. Zaletą tego rozwiązania jest obowiązywanie określonych stref taryfowych, dostosowanie rozkładów jazdy oraz zapewnienie taboru dostosowanego do oferowanego typu przewozów.

Tramwaje

Gorzów Wlkp. posiada jedyny system tramwajowy w województwie lubuskim, który wykazuje potencjał do funkcjonowania jako główny szkielet transportowy miasta. Kierunkiem rozwoju jest rozszerzenie oferty przewozowej oraz zwiększenie wykorzystania tramwajów w ogóle przewozów osób.

Ze względu na zły stan techniczny torowiska i trakcji, prowadzony jest generalna modernizacja sieci tramwajowej. Zaleca się uruchomienie odcinka do dworca kolejowego umożliwi dogodne przesiadki i podniesie atrakcyjność transportu publicznego w skali całego MOF OW Gorzów Wlkp. Ponadto ruchowi tramwajowemu należy nadać priorytet w centrum miasta, gdzie występuje najtrudniejsza sytuacja komunikacyjna.

Zakłada się rozwój sieci tramwajowych na terenach o wysokiej gęstości zaludnienia, głównie w północnej części Gorzowa Wlkp. Zlokalizowane są tam osiedla mieszkaniowe w zabudowie wielorodzinnej, które predysponowane są do obsługi siecią torową. Planuje się powstanie linii tramwajowych m.in. wzdłuż ul. Ks. Andrzejewskiego, Alei Ruchu Młodzieży Niezależnej, ul. Piłsudskiego, ul. Górczyńskiej, ul. Dekerta, ul. Okulickiego wraz z pętlami „Szpital" i „Fieldorfa-Nila"[296]. Konieczny jest zakup nowego, niskopodłogowego taboru, który będzie spełniał oczekiwania mieszkańców wobec nowoczesnego, niezawodnego transportu publicznego.

[296] Zgodnie z wariantem B1 i B2 przedstawionymi w Koncepcji rozwoju podsystemu tramwajowego publicznego transportu zbiorowego w Gorzowie Wlkp.

Schemat 58. Schemat rozwoju sieci tramwajowej

Źródło: opracowanie własne na podstawie Koncepcji rozwoju podsystemu tramwajowego publicznego transportu zbiorowego w Gorzowie Wlkp.

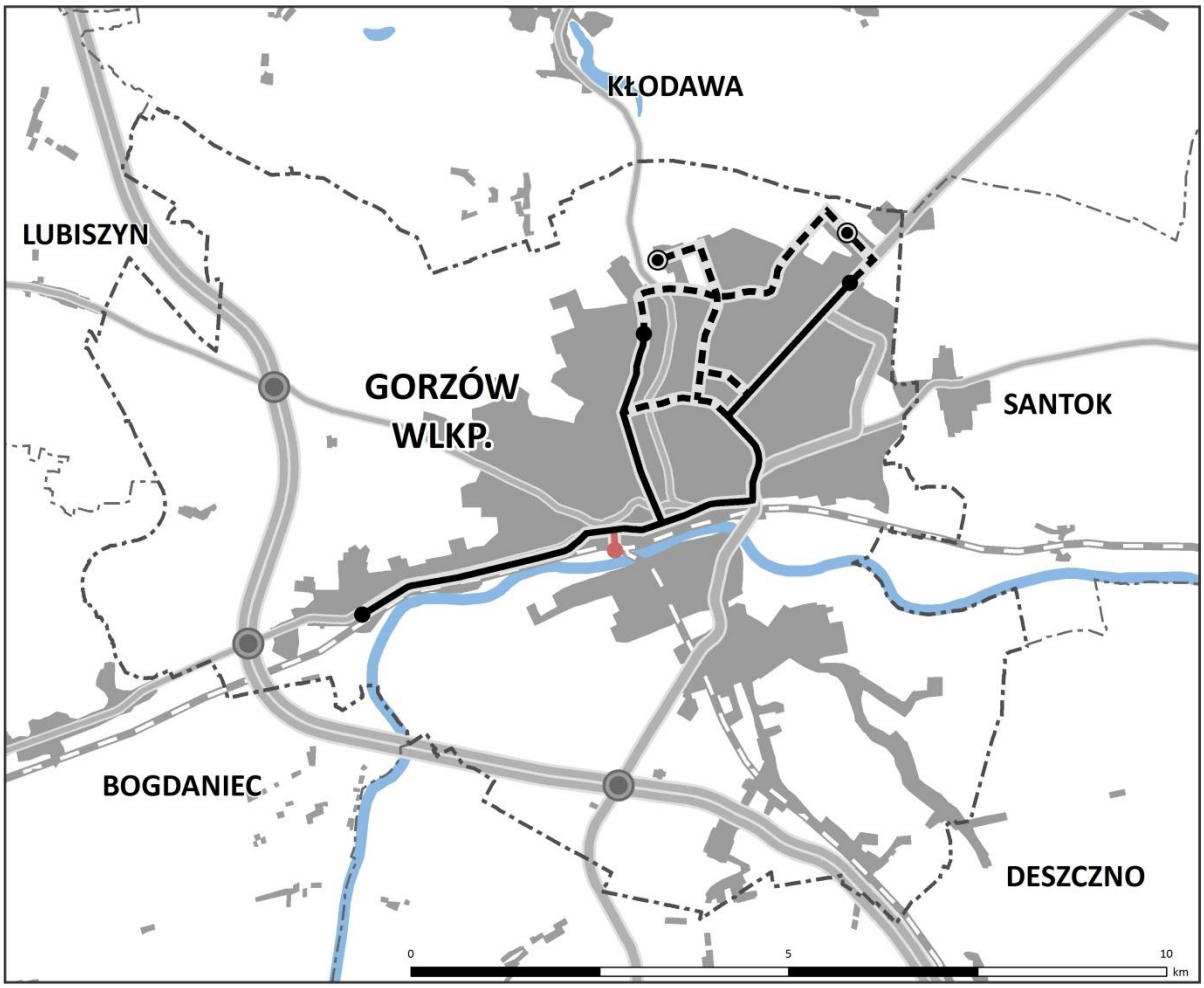

pętle tramwajowe

- istniejące
- istniejące, wymagające reaktywacji
- projektowane

tory tramwajowe

- istniejące
- istniejące, wymagające reaktywacji
- projektowane

pozostałe oznaczenia

- granice powiatów
- granice gmin
- teren zurbanizowany
- zbiornik wodny
- rzeka
- droga ekspresowa
- droga krajowa
- droga wojewódzka
- czynna linia kolejowa
- węzeł drogowy

Węzły przesiadkowe

Tworzenie sprawnie działających węzłów przesiadkowych jest istotą zintegrowanego systemu komunikacji i daje szansę rozwoju wszystkich form transportu.

Głównym węzłem przesiadkowym w skali MOF OW Gorzów Wlkp. jak i całego regionu jest rejon stacji kolejowej Gorzów Wlkp. Jego znaczenie wzrośnie po wznowieniu ruchu tramwajowego do pętli położonej tuż przy budynku dworca. Przy pętlach i najważniejszych przystankach autobusowych i tramwajowych, a także przy przystankach kolejowych zakłada się powstanie parkingów „Park and Ride" i „Bike and Ride", co zmniejszy konieczność podróży indywidualnym transportem samochodowym. W rejonach tych należy także kształtować dogodne warunki umożliwiające podniesienie dostępności transportem rowerowym. Ponadto modyfikacja przebiegu linii autobusowych daje możliwości wykreowania lokalnych węzłów w rejonie przystanków kolejowych.

Drogi dla rowerów

W zakresie ruchu rowerowego głównym celem jest zwiększenie wykorzystania tego środka transportu w codziennym użyciu. Sieć dróg dla rowerów powinna stanowić spójny system tras, który będzie wykorzystywany w celach: komunikacyjnych, turystycznych, rekreacyjnych. Ze strony funkcjonalnej konieczny jest rozwój połączeń ośrodka wojewódzkiego z gminami Deszczno, Lubiszyn i Santok, a także z gminami nie należącymi do MOF OW Gorzów Wlkp.

Zaleca się wytyczenie oddzielnych dróg rowerowych przy drogach o natężeniu powyżej 3000 pojazdów dziennie, w tym drogach krajowych i wojewódzkich (DK22 do Strzelec Krajeńskich, DW130 do Lubiszyna, DW132 do Witnicy oraz DW158 do Santoka oraz dalej do drogi rowerowej w śladzie linii kolejowej nr 430), również poza pasem drogowym. Na drogach o średnim ruchu (od 1000 do 3000 pojazdów dziennie) zaleca się wprowadzenie w miarę możliwości wydzielonych pasów rowerowych, dróg rowerowych bądź ciągów pieszo-rowerowych. Ruch rowerowy na zasadach ogólnych powinien być prowadzony na drogach o małym natężeniu ruchu. Ponadto na terenach gęstej zabudowy korzystnym działaniem dla ruchu rowerowego jest wprowadzanie stref ruchu uspokojonego (strefa zamieszkania oraz strefa „tempo 30") a także stosowanie kontrapasów na ulicach jednokierunkowych.

Przy rozbudowie dróg rowerowych istotne jest m.in. ukształtowanie odpowiednich standardów infrastruktury, ciągłość dróg rowerowych na skrzyżowaniach z ulicami kategorii dojazdowych i lokalnych oraz integracja systemu rowerowego i transportu zbiorowego. Powstanie parkingów „Bike and Ride" umożliwi pozostawienie rowerów w rejonach głównych przystanków (m.in. dworzec kolejowy, pętle autobusowe i tramwajowe) i kontynuowanie podróży transportem publicznym. Nowe drogi rowerowe mogą powstawać w śladach zamkniętych i zlikwidowanych linii kolejowych, które stanowić będą powiązania zewnętrzne – szczególną predyspozycję posiada linia kolejowa linia kolejowa nr 430 (Skwierzyna – Stare Babice) oraz dawna linia kolejowej 414 w kierunku Kostrzyna nad Odrą.

7. Infrastruktura techniczna

Infrastruktura techniczna jest jednym z najważniejszych czynników rozwoju, a jej niedostatki decydują o niskim standardzie życia mieszkańców, utrudnieniach w gospodarowaniu oraz słabej atrakcyjności terenu dla nowych inwestorów. Obszary wyposażone w odpowiednią infrastrukturę techniczną, z dostępem do wszystkich niezbędnych sieci, są znacznie bardziej przydatne pod względem inwestycyjnym. Rozwój systemów infrastruktury technicznej wpływa także na stan środowiska, pozwala na jego ochronę i zrównoważony rozwój.

Ze względu na położenie MOF OW Gorzów Wlkp. (w pobliżu granicy państwa) odgrywa on znaczącą rolę przy połączeniach transgranicznych. W granicach obszaru zlokalizowane są oraz planuje się inwestycje o znaczeniu ponadregionalnym, krajowym a nawet międzynarodowym.

Kierunek 1. Wzrost bezpieczeństwa energetycznego

Działania	Lokalizacja	Dokumenty powiązane
1. Rozwój krajowych systemów przesyłowych energii elektrycznej:		• KPZK 2030 (2011); • Polityka Energetyczna Polski do 2030 (2009); • Plan rozwoju w zakresie zaspokojenia obecnego i przyszłego zapotrzebowania na energię elektryczną na lata 2016-2025 (2015); • Plan Rozwoju na lata 2014 – 2019 ENEA Operator; • Plan Rozwoju PSG Sp. z o.o. na lata 2018 – 2022; • Strategia Energetyki Województwa Lubuskiego (2013); • Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020 (2012); • Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014); • Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego dla poszczególnych gmin.
1.1. Budowa nowych oraz rozbudowa istniejących źródeł wytwórczych:		
– podłączenie do proj. SE Baczyna odnawialnych źródeł energii o mocy 120 MW – elektrownia wiatrowa;	gm. Lubiszyn	
1.2. Rozbudowa sieci przesyłowych, w tym powiązań międzynarodowych:		
– budowa stacji elektroenergetycznej SE 400 kV/110 kV Baczyna;	gm. Lubiszyn	
– wprowadzenie do stacji 400/110 kV Baczyna linii 400 kV Krajnik – Plewiska;	gm. Lubiszyn	
– budowa dwutorowej linii 400 kV relacji Krajnik – Baczyna z jednym torem pracującym czasowo na napięciu 220 kV relacji Krajnik – Gorzów;	gm. Lubiszyn	
– budowa dwutorowej linii 400 kV Baczyna – Plewiska;		
– modernizacja linii 400 kV Krajnik – Baczyna na odcinkach wykorzystujących istniejące linie 400 kV;	przebieg nieustalony	
– uruchomienie na napięciu 400 kV toru linii 400 kV Krajnik – Baczyna;	gm. Lubiszyn	
– budowa linii 400 kV Gubin – Baczyna;		
– utrzymanie i modernizacja istniejących linii NN;	gm. Lubiszyn, przebieg nieustalony wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
2. Rozwój elektroenergetycznej sieci dystrybucyjnej:		
2.1. Rozbudowa i modernizacja sieci dystrybucyjnej:	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
– wprowadzenie do rozdzielni 110 kV projektowanej stacji 400/110 kV SE Baczyna istniejącego dwutorowego ciągu liniowego 110 kV relacji SE Gorzów – GPZ Sulęcin/GPZ Dębno;		
– wybudowanie dwutorowej linii 110 kV relacji projektowana stacja 400/110 kV SE Baczyna – stanowisko 65 z wykorzystaniem trasy istniejącej jednotorowej linii 110 kV relacji		

stanowisko nr 63 – GPZ Dębno; – przebudowa istniejącego jednotorowego ciągu liniowego napowietrznego 110 kV na odcinku GPZ Międzychód – proj. SE Baczyna (1 tor)/SE Gorzów (2 tor);		
2.2. Realizacja budowy linii dwutorowych 110 kV, w szczególności w tych przypadkach, gdy linia ma charakter ponadlokalny i szczególnie istotny z punktu widzenia zapewnienia jakości oraz niezawodności dostaw oraz odbioru energii, a także możliwości jej dystrybucji;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
2.3. Tworzenie pierścieni w sieci 110 kV oraz nowych stałych podziałów, stwarzając możliwość powstawania wydzielonych układów sieci;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
2.4. Modernizacja sieci dystrybucyjnych o słabym stanie technicznym;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
3. Rozbudowa systemu przesyłowego i dystrybucyjnego gazu ziemnego:		
– budowa gazociągu wysokiego ciśnienia relacji Witnica – Gorzów Wlkp.;	gm. Bogdaniec, gm. Kłodawa, gm. Lubiszyn, m. Gorzów Wlkp.	
– budowa stacji gazowej wysokiego ciśnienia Q= 10000 m^3/h Gorzów II;	m. Gorzów Wlkp.	
– budowa gazociągu przyłączeniowego dla stacji gazowej wysokiego ciśnienia Gorzów II;	m. Gorzów Wlkp.	
– rozbudowa sieci gazowej pozwalająca na przyłączenie nowych odbiorców.	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	

Rozwój systemów elektroenergetycznych na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. powinien zapewnić bezpieczeństwo energetyczne nie tylko regionu, ale także kraju, poprzez rozbudowę sieci przesyłowych oraz wzmocnienie powiązań między systemami elektroenergetycznymi Polski i Niemiec. Związane jest to z lokalizacją źródeł wytwórczych oraz linii przesyłowych i stacji elektroenergetycznych o randze ponadregionalnej. Ponadto, należy zapewnić odbiorcom ciągłość zasilania w energię elektryczną o odpowiednich parametrach. Powyższe jest warunkiem rozwoju gospodarczego MOF OW Gorzów Wlkp. oraz daje możliwość przyłączenia kolejnych odbiorców.

W granicach MOF OW Gorzów Wlkp. planowana jest rozbudowa krajowej sieci przesyłowej w zakresie budowy dwóch nowych relacji linii 400 kV oraz stacji elektroenergetycznej. Budowa SE Baczyna jest jedną z najważniejszych planowanych inwestycji. Jej celem jest:

- poprawa pewności zasilania odbiorców energii elektrycznej w rejonie Gorzowa Wlkp.;
- zmniejszenie ograniczeń przesyłowych w sieci NN;
- poprawa niezawodności pracy całego KSE, a w szczególności regionu zachodniego;
- zabezpieczenie potrzeb przedsiębiorstw dystrybucji energii elektrycznej w zakresie nowych punktów poboru energii elektrycznej z sieci przesyłowej NN;
- stworzenie warunków do realizacji inwestycji mających na celu zwiększenie możliwości wymiany transgranicznej na poziomie napięcia 400 kV pomiędzy systemami elektroenergetycznymi Polski i Niemiec;

- umożliwienie przyłączenia do sieci nowych źródeł wytwórczych (m.in. elektrowni wiatrowej).

Po wybudowaniu stacji 400/110 kV Baczyna planowana jest jej trzyetapowa rozbudowa w celu:

- wprowadzenia linii 400 kV Baczyna – Plewiska;
- instalacji transformatora 400/220 kV;
- przyłączenia farmy wiatrowej.

Inwestycje związane z rozbudową elektroenergetycznych sieci przesyłowych wynikają między innymi z projektu budowy trzeciego połączenia elektroenergetycznego Polska – Niemcy (GerPol Power Bridge) i są umieszczone w dokumencie *10-year network development plan 2014* opracowanym przez Europejską Sieć Operatorów Elektroenergetycznych Systemów Przesyłowych (ang. European Network of Transmission System Operators for Electricity – ENTSO-E). Projekt został podzielony na dwa etapy. Pierwszy etap obejmuje rozbudowę krajowej sieci przesyłowej, w jego zakres wchodzą inwestycje wymienione powyżej. Budowa trzeciego połączenia 400 kV Polska – Niemcy została przesunięta. Ocenia się, że jego realizacja nie będzie wymagana przed rokiem 2030.

Budowa linii 400 kV SE Gubin – SE Baczyna zależna jest od realizacji trzeciego połączenia elektroenergetycznego Polska – Niemcy relacji Eisenhüttenstadt – Plewiska oraz budowy elektorowi i kopalni węgla brunatnego w okolicach Gubin – Brody. Powyższa linia jest traktowana jako potencjalny kierunek rozwoju, inwestycja jest na wstępnym etapie prac analitycznych i koncepcyjnych.

W celu zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego ważny jest także rozwój sieci dystrybucyjnych. W związku z rozbudową sieci najwyższych napięć planowana jest budowa nowych relacji linii 110 kV. Ponadto, w celu zapewnienia ciągłości dostaw energii elektrycznej należy przeprowadzać modernizację linii o słabym stanie technicznym. W zakresie elektroenergetyki należy prowadzić działania ukierunkowane na poprawę niezawodności, obniżenie awaryjności sieci elektroenergetycznej na wszystkich poziomach napięć.

Schemat 59. Kierunki rozwoju sieci elektroenergetycznych
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ENEA S.A., PSE S.A.

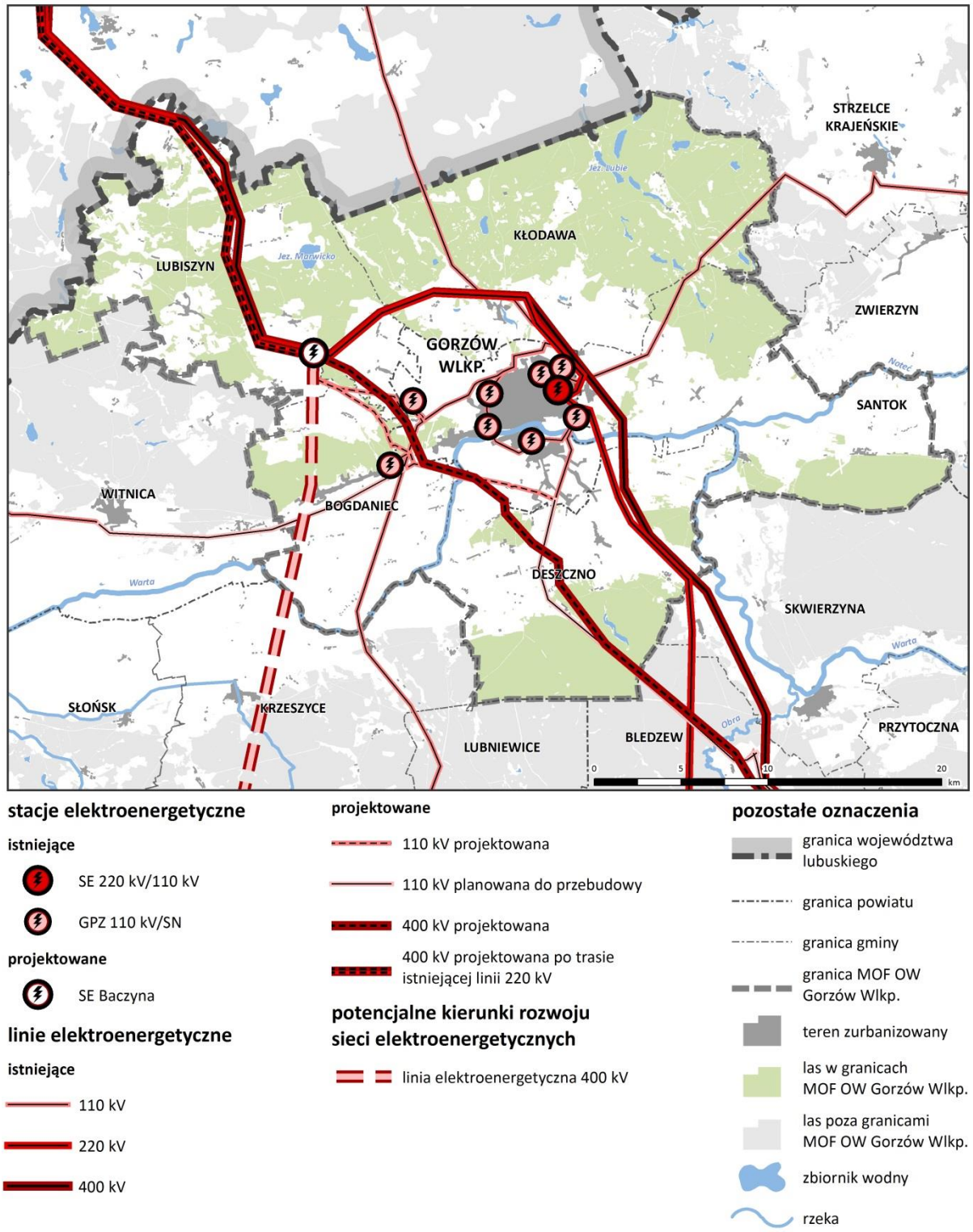

Zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego, poza rozbudową systemów elektroenergetycznych wymaga także rozbudowy sieci gazociągów. W granicach MOF OW Gorzów Wlkp. planowana jest budowa gazociągu wysokiego ciśnienia (Witnica – Gorzów Wlkp.) wraz ze stacją redukcyjno-pomiarową w mieście Gorzów Wlkp. Jego realizacja pozwoli na rozbudowę dystrybucyjnej sieci gazowej średniego ciśnienia i podłączenie do niej nowych odbiorców.

Schemat 60. Kierunki rozwoju sieci gazowych
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PSG sp. z o.o.

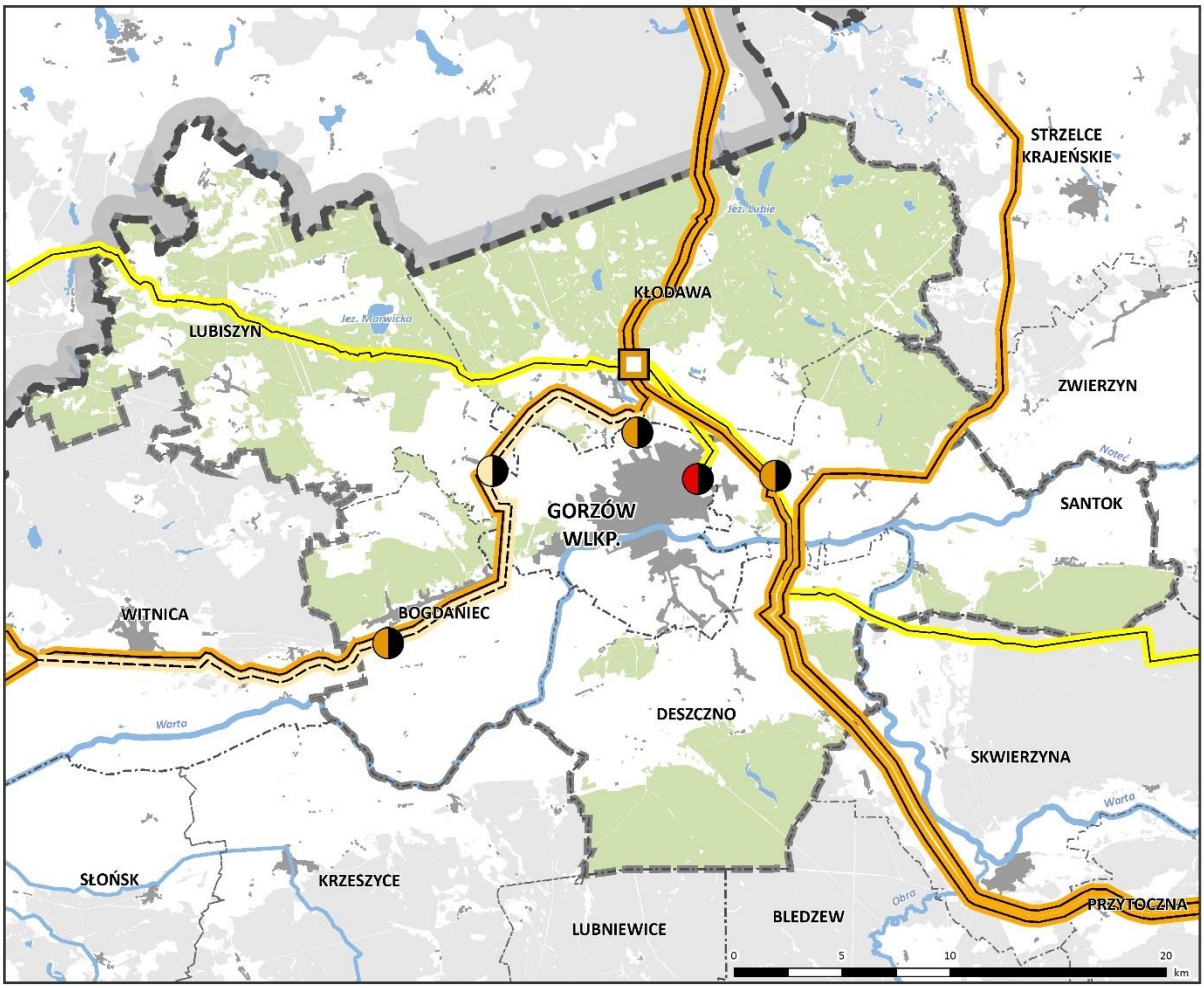

stacje gazowe

- stacja gazowa
- EC Gorzów Wlkp.
- mieszalnia gazu
- redukcyjno - pomiarowana projektowana

gazociągi

- przesyłowe
- wysokiego ciśnienia
- projektowany gazociąg wysokiego ciśnienia

pozostałe oznaczenia

- granica województwa lubuskiego
- granica powiatu
- granica gminy
- granica MOF OW Gorzów Wlkp.
- teren zurbanizowany
- las w granicach MOF OW Gorzów Wlkp.
- las poza granicami MOF OW Gorzów Wlkp.
- zbiornik wodny
- rzeka

Kierunek 2. Zmniejszenie emisyjności gospodarki		
Działania	**Lokalizacja**	**Dokumenty powiązane**
1. Budowa, rozbudowa i modernizacja systemów ciepłowniczych:	m. Gorzów Wlkp.	• Narodowy Program Rozwoju Gospodarki Niskoemisyjnej (2015); • Strategia Energetyki Województwa Lubuskiego (2013); • Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020 (2012); • Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014); • Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2015); • Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego poszczególnych gmin; • Plan gospodarki niskoemisyjnej dla miasta Gorzowa Wlkp. (2015).
1.1. Rozbudowa sieci ciepłowniczej;	m. Gorzów Wlkp.	
1.2. Modernizacja sieci ciepłowniczej poprzez wymianę sieci kanałowych i napowietrznych na rury w technologii preizolowanej;	m. Gorzów Wlkp.	
1.3. Budowa wodnego akumulatora ciepła;	m. Gorzów Wlkp.	
2. Likwidacja wysokoemisyjnych lokalnych źródeł ciepła;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
3. Termomodernizacja budynków użyteczności publicznej oraz budynków mieszkalnych;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
4. Upowszechnianie i promowanie postaw energooszczędnych.	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	

Gospodarka niskoemisyjna jest podstawą zrównoważonego rozwoju. Ma wpływ na jakość życia mieszkańców oraz na stan środowiska przyrodniczego. Emisyjność gospodarki można zmniejszyć poprzez poprawę stanu technicznego infrastruktury ciepłowniczej oraz obniżenie zużycia ciepła.

Jedyną gminą posiadającą scentralizowany system ciepłowniczy jest miasto Gorzów Wlkp., w związku z powyższym jako główne działania wyznacza się tam rozbudowę i modernizację istniejących systemów ciepłowniczych. Budowa nowych odcinków sieci ciepłowniczej pozwoli na podłączenie do niej kolejnych odbiorców, przez co zmniejszy się liczba indywidualnych źródeł ciepła. Planowana rozbudowa obejmuje centrum miasta, gdzie często kotłownie są opalane węglem, wyeksploatowane i emitują znaczne zanieczyszczenia. Wskazuje się także konieczność modernizacji istniejącej sieci ciepłowniczej (napowietrznej oraz kanałowej) na sieć w technologii rur preizolowanych. Pozwoli to na zmniejszenie strat, a także utrzymanie niezawodności, bezpieczeństwa i jakości przesyłania ciepła.

Ponadto, we wszystkich gminach MOF OW Gorzów Wlkp. należy dążyć do likwidacji wysokoemisyjnych lokalnych źródeł ciepła i wymiany na nowe, o wyższej sprawności, opalane innymi paliwami niż węgiel, dostosowane do wymogów normatywnych w zakresie ochrony środowiska. Oprócz modernizacji urządzeń ciepłowniczych ważne jest także ograniczanie zużycia ciepła, w tym celu przeprowadzona zostanie termomodernizacja budynków użyteczności publicznej, a także budynków mieszkalnych (zabudowy wielo- oraz jednorodzinnej).

Oprócz wyżej wskazanych inwestycji ważna jest także edukacja społeczeństwa w zakresie racjonalnego wykorzystywania ciepła. Akcje promocyjno-edukacyjne powinny zostać przeprowadzone w zakresie: szkodliwości spalania odpadów w paleniskach domowych, korzyści płynących z podłączenia do scentralizowanych źródeł ciepła, termomodernizacji, promocji nowoczesnych niskoemisyjnych źródeł ciepła i innych działań niskoemisyjnych. Wzrost świadomości społeczeństwa ma duże znaczenie przy osiągnięciu zamierzonych efektów obniżenia emisji.

Kierunek 3. Rozwój infrastruktury wodociągowej i kanalizacji sanitarnej		
Działania	**Lokalizacja**	**Dokumenty powiązane**
1. Rozwój zintegrowanej sieci wodociągowej i kanalizacyjnej ze szczególnym uwzględnieniem obszarów wiejskich;	gm. Lubiszyn, gm. Kłodawa, gm. Santok, gm. Deszczno, gm. Bogdaniec	• V Aktualizacja Krajowego Programu Oczyszczania Ścieków Komunalnych (2017); • Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014); • Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego dla poszczególnych gmin.
2. Uwzględnienie terenów przeznaczonych do zabudowy w procesie rozbudowy sieci wodociągowej i kanalizacyjnej;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
3. Budowa, rozbudowa i modernizacja oczyszczalni ścieków;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
4. Budowa przydomowych oczyszczalni ścieków, w szczególności w miejscach, w których rozbudowa sieci wodno-kanalizacyjnej nie jest możliwa;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
5. Wymiana zużytej sieci wodociągowej i kanalizacyjnej;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
6. Budowa nowych systemów przesyłowo-rozdzielczych w oparciu o plany rozbudowywania sieci;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
7. Opracowanie systemu wspomagania zarządzania sieciami wodociągowymi i kanalizacyjnymi;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
8. Automatyzacja procesów oczyszczania ścieków i uzdatniania wody;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
9. Budowa zastępczych ujęć wody.	gm. Bogdaniec	

Zmniejszenie dysproporcji pomiędzy rozwojem infrastruktury wodociągowej i kanalizacyjnej na obszarach wiejskich w stosunku do obszarów miast jest podstawowym celem działań realizowanych w tym zakresie na terenie MOF OW Gorzów Wlkp.

Rozbudowa sieci wodociągowej powinna być prowadzona w szczególności w gminach Deszczno i Lubiszyn, w których z wodociągu korzysta mniej niż 90% mieszkańców. Natomiast rozbudowa sieci kanalizacyjnej wymagana jest w gminach: Lubiszyn, Deszczno i Bogdaniec, gdzie mniej niż 60% mieszkańców korzysta z kanalizacji. Rozbudowa sieci wodociągowej i kanalizacyjnej powinna być prowadzona w strefach wskazanych do rozwoju zabudowy (schemat nr 55) oraz nie powinna prowadzić do rozpraszania się zabudowy. Jest to ekonomicznie uzasadnione, ponieważ budowa infrastruktury technicznej na terenach o zabudowie rozproszonej jest kosztowna i ma negatywny wpływ na urbanizację. W pierwszej kolejności siecią kanalizacyjną powinny być objęte miejscowości: Mironice, Zamksze (gm. Kłodawa), Racław (gm. Bogdaniec), Lipinki Wielkie (gm. Santok). W MOF OW Gorzów Wlkp. funkcjonują 3 oczyszczalnie ścieków, które posiadają rezerwę przepustowości, co umożliwia rozwój zbiorowego systemu odprowadzania ścieków. W przypadku wykorzystania przepustowości istniejących oczyszczalni, wskazuje się w miarę możliwości technicznych ich rozbudowę, bądź budowę nowych oczyszczalni ścieków. Na obszarach, które zostaną podłączone do sieci kanalizacyjnej, wskazuje się likwidację istniejących zbiorników bezodpływowych.

Gminy położone w MOF OW Gorzów Wlkp. należą do Związku Celowego Gmin MG-6 (ZCG MG-6). Jednym z zadań ZCG MG-6 jest wspólne planowanie i wykonywanie zadań z zakresu infrastruktury technicznej i gospodarki komunalnej. W związku z powyższym wskazane jest dalsze współdziałanie gmin w zakresie

inwestycji związanych z sieciami wodociągowymi i kanalizacyjnymi, w szczególności na obszarach sąsiadujących z Gorzowem Wlkp.

W ramach prowadzenia spójnego procesu inwestycyjnego rozbudowa sieci wodociągowej oraz kanalizacyjnej powinna być koordynowana z rozwojem układu drogowego.

Opracowanie systemu zarządzania siecią wodociągową i kanalizacyjną wpłynie na optymalizację eksploatacji urządzeń, ułatwi uporządkowanie gospodarki ściekowej i wodociągowej oraz kontrolę sieci w celu zapobiegania awariom oraz infiltracji wody i nieczystości do gruntu. Zarówno zapobieganie awariom, jak i rozwój sieci wodno-kanalizacyjnej powinien uwzględniać w szczególności tereny położone w dolinie, gdzie dochodzi do grawitacyjnego spływu zanieczyszczeń do wód powierzchniowych i podziemnych.

Na obszarach o trudnych warunkach gruntowo-wodnych i w miejscach, gdzie rozwój sieci kanalizacyjnej jest utrudniony, za celowe wskazuje się budowę przydomowych oczyszczalni ścieków lub budowę zbiorników bezodpływowych, z których ścieki będą wywożone do stacji zlewczej zlokalizowanej przy najbliższej oczyszczalni. Działanie instalacji indywidualnych powinno podlegać stałemu monitoringowi.

Schemat 61. Kierunki rozwoju sieci kanalizacyjnych
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędów Gmin

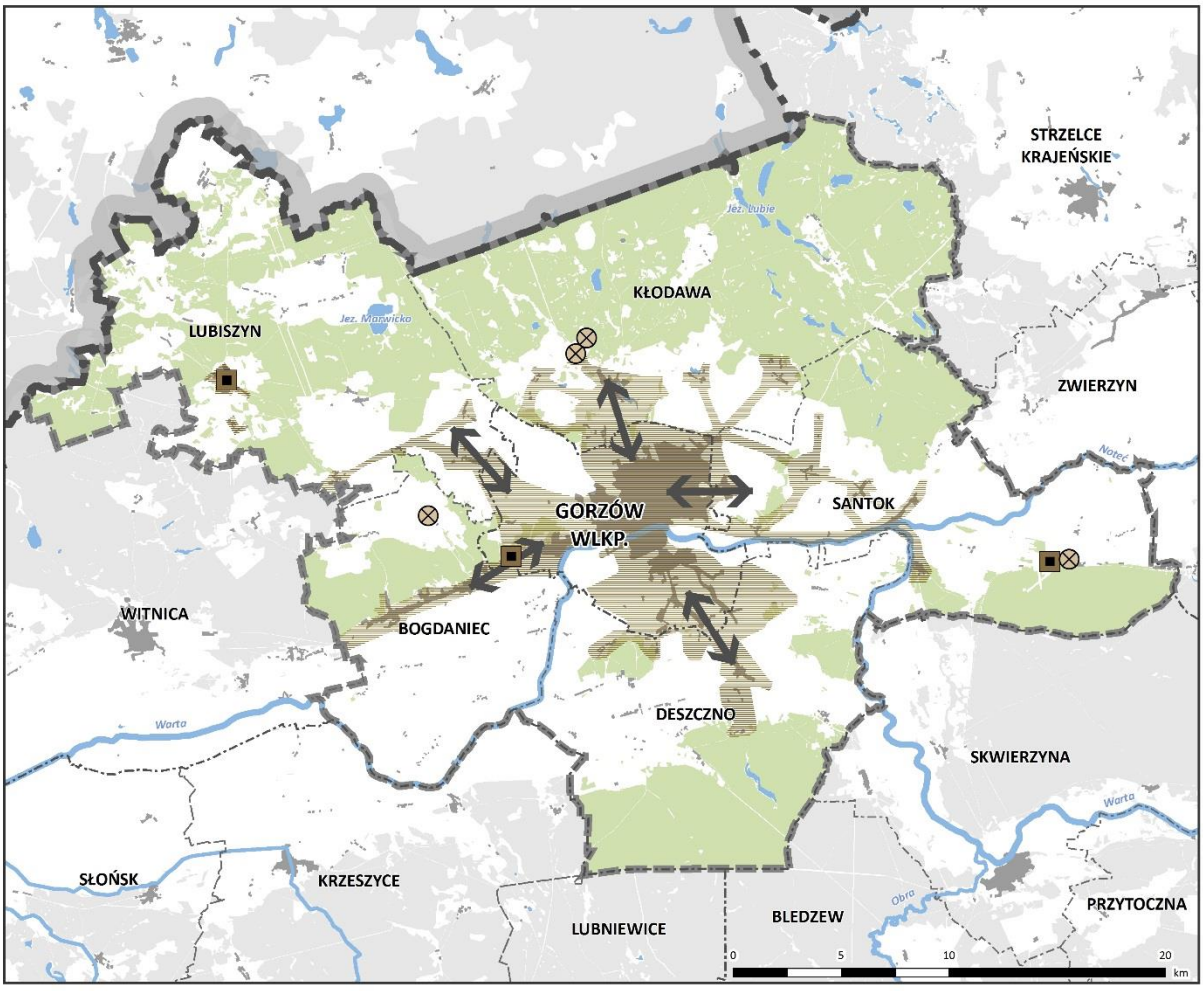

oczyszczalnia ścieków

obszar objęty siecią kanalizacyjną

miejscowość wskazana do objęcia siecią kanalizacyjną

obszary współpracy gmin

pozostałe oznaczenia

granica województwa lubuskiego

granica powiatu

granica gminy

granica MOF OW Gorzów Wlkp.

teren zurbanizowany

las w granicach MOF OW Gorzów Wlkp.

las poza granicami MOF OW Gorzów Wlkp.

zbiornik wodny

rzeka

Kierunek 4. Wykorzystanie alternatywnych źródeł energii		
Działania	**Lokalizacja**	**Dokumenty powiązane**
1. Budowa elektrowni wiatrowych;	gm. Lubiszyn, gm. Kłodawa, gm. Santok, gm. Deszczno, gm. Bogdaniec	• Krajowy plan działania w zakresie energii ze źródeł odnawialnych (2010); • Mikroelektrownie i małe elektrownie wodne. Kompletny podręcznik odbudowy (2014); • Strategia Energetyki Województwa Lubuskiego (2013); • Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014); • Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2015); • Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego dla poszczególnych gmin.
2. Budowa farm fotowoltaicznych;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
3. Budowa małych elektrowni wodnych z wykorzystaniem historycznych lokalizacji – młynów i nieczynnych elektrowni;	gm. Deszczno, gm. Kłodawa, gm. Lubiszyn, m. Gorzów Wlkp.	
4. Budowa instalacji wykorzystujących biomasę;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
5. Wykorzystanie instalacji OZE w budynkach mieszkalnych oraz użyteczności publicznej;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
6. Prowadzenie działań informacyjno-promocyjnych w zakresie zwiększania świadomości ekologicznej.	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	

Rozwój odnawialnych źródeł energii (OZE) to jedno z podstawowych zadań wyznaczonych nie tylko dla obszaru MOF OW Gorzów Wlkp., ale także całego kraju. Do 2020 roku Polska powinna zwiększyć udział energii opartej o źródła odnawialne do 15% w finalnym zużyciu energii.

W granicach MOF OW Gorzów Wlkp. wskazano obszary predysponowane do rozwoju energetyki wiatrowej ze względu na istniejące uwarunkowania. Obszary predysponowane wskazano na podstawie średniej rocznej prędkości wiatru przy wykluczeniu: obszarów chronionych (parków krajobrazowych, rezerwatów przyrody, obszarów NATURA 2000), lasów będących w zarządzie Lasów Państwowych położonych w granicach leśnych kompleksów promocyjnych, terenów zurbanizowanych, stref wskazanych do intensywnego rozwoju turystyki oraz stref wokół najistotniejszych w skali regionu obszarów chronionych tj.: strefy w odległości 20 km od granic obszaru Natura 2000 PLH080003 Nietoperek, strefy w odległości 5 km od granic obszaru Natura 2000 PLC 080001 Ujście Warty, strefy w odległości 10 km od granic Parku Narodowego „Ujście Warty". Są to jedynie obszary predysponowane do lokalizowania elektrowni wiatrowych. W przypadku planowania inwestycji należy przede wszystkim uwzględniać przepisy odrębne i ograniczenia z nimi związane m.in. dotyczące odległości elektrowni wiatrowej od:

- budynku mieszkalnego albo budynku o funkcji mieszkalnej, w skład której wchodzi funkcja mieszkaniowa,
- parku narodowego,
- rezerwatu przyrody,
- parku krajobrazowego,
- obszaru NATURA 2000,
- leśnych kompleksów promocyjnych.

Ponadto, w przypadku lokalizacji elektrowni wiatrowych w sąsiedztwie obszarów objętych ochroną prawną szczególnie cennych dla gatunków awifauny i chiropterofauny, wskazuje się na konieczność dostosowania

lokalizacji farm wiatrowych do wymagań wynikających z ochrony danych gatunków, dla których obszar ochrony wyznaczono. W przypadku, gdy obowiązujące zadania ochronne lub plany ochrony dla poszczególnych form ochrony przyrody wprowadzają regulacje dotyczące możliwości lokalizacji elektrowni wiatrowych należy stosować zapisy tych regulacji.

Farmy fotowoltaiczne w znacznie mniejszym stopniu oddziałują na otoczenie, w porównaniu do farm wiatrowych, jednak mimo wszystko, przy ich lokalizacji wskazuje się liczne ograniczenia i zakazy. W granicach MOF OW Gorzów Wlkp. wskazano obszary predysponowane do rozwoju energetyki słonecznej ze względu na istniejące uwarunkowania. Obszary predysponowane wskazano przy wykluczeniu: obszarów chronionych (parków krajobrazowych, rezerwatów przyrody, obszarów NATURA 2000), lasów, terenów zurbanizowanych, zbiorników wodnych i rzek. Są to jedynie obszary predysponowane do rozwoju energetyki słonecznej. W przypadku planowania inwestycji należy przede wszystkim uwzględniać przepisy odrębne i ograniczenia z nimi związane.

Do rozwoju hydroenergetyki jako główne lokalizacje wskazuje się istniejące, nieczynne elektrownie wodne oraz młyny. Zaletą wykorzystania już istniejących budowli hydrotechnicznych jest fakt, iż lokalizacje te zostały już zidentyfikowane, a w niektórych przypadkach część prac została wykonana.

Schemat 62. Kierunki rozwoju OZE
Źródło: opracowanie własne na podstawie Studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin

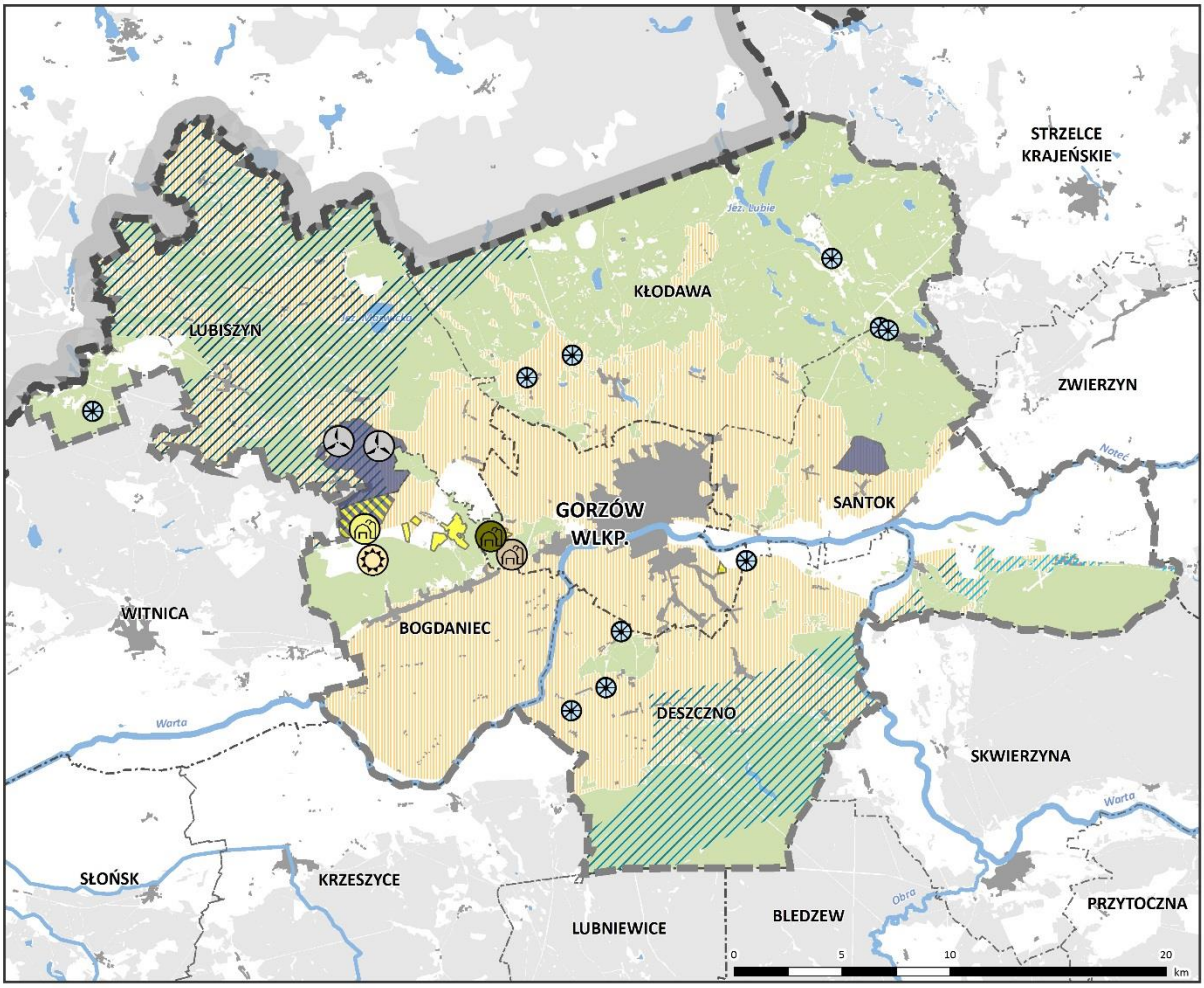

biomasa
elektrownia słoneczna
farma wiatrowa

biogazownia

oczyszczalnia ścieków
składowisko odpadów

obszary z dopuszczeniem lokalizacji instalacji OZE o mocy wyższej niż 100 kW

elektrownia fotowoltaiczna
elektrownia wiatrowa
elektrownia wiatrowa i fotowoltaiczna

mała elektrownia wodna - potencjalne lokalizacje

obszary predysponowane do rozwoju energetyki słonecznej ze względu na uwarunkowania

obszary predysponowane do rozwoju energetyki wiatrowej ze względu na uwarunkowania

średnia roczna prędkość wiatru (m/s)

2,75-3,0
3,00-3,25
3,25-3,84

pozostałe oznaczenia

granica województwa lubuskiego
granica powiatu
granica gminy
granica MOF OW Gorzów Wlkp.
teren zurbanizowany
las w granicach MOF OW Gorzów Wlkp.
las poza granicami MOF OW Gorzów Wlkp.
zbiornik wodny
rzeka

Kierunek 5. Racjonalne gospodarowanie odpadami		
Działania	**Lokalizacja**	**Dokumenty powiązane**
1. Utrzymanie zasad gospodarki odpadami zgodnie z planem gospodarki odpadami dla Związku Celowego Gmin MG-6;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	• Krajowy plan gospodarki odpadami 2022 (2016); • Program Oczyszczania Kraju z Azbestu na lata 2009 – 2032 (2010); • Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych (2017); • Program usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest z terenu województwa lubuskiego (2016); • Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014); • Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Gorzowskiego na lata 2012-2015 z perspektywą do 2019 r. (2013); • Strategia zrównoważonego rozwoju Miasta Gorzowa Wlkp. na lata 2010-2020 (2009); • Program usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest dla Gminy Bogdaniec na lata 2012-2032 (2012); • Program Społeczno-Gospodarczy Gminy Bogdaniec na lata 2015-2018 (2015); • Strategia rozwoju gminy Lubiszyn na lata 2015-2020 (2015).
2. Rozbudowa istniejącej lub budowa nowej instalacji, która w regionie zapewni odbiór i zagospodarowanie strumienia odpadów kierowanych na składowisko odpadów;	m. Gorzów Wlkp.	
3. Ograniczenie oddziaływania azbestu na zdrowie mieszkańców poprzez realizację gminnych programów usuwania azbestu;	m. Gorzów Wlkp.	
4. Utworzenie regionalnego systemu odbioru i utylizacji zwierząt padłych;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
5. Utrzymywanie istniejących składowisk odpadów zgodnie ze standardami ochrony środowiska;	m. Gorzów Wlkp., gm. Santok	
6. Prowadzenie działań promocyjnych podnoszących świadomość społeczną w zakresie recyklingu, czystej konsumpcji, stosowania BAT (Best Available Techniques – najlepsze dostępne techniki);	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
7. Wspieranie i wdrażanie niskoodpadowych technologii produkcji oraz rozpowszechnienie wśród przedsiębiorców zrównoważonych wzorców produkcji;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
8. Zwiększenie liczby punktów selektywnej zbiórki odpadów komunalnych (PSZOK);	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
9. Inwentaryzacja i likwidacja „dzikich" składowisk odpadów, wraz z sukcesywną rekultywacją terenów, na których występuje zanieczyszczenie powierzchni ziemi.	gm. Santok. gm. Kłodawa, m. Gorzów Wlkp.	

Regionalna Instalacja do Przetwarzania Odpadów Komunalnych (RIPOK), jaką dla regionu północnego jest zakład w Gorzowie Wlkp., zapewnia przetworzenie odpadów komunalnych z obszaru zamieszkałego przez minimum 120 tys. os. W Aktualizacji Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych prognozuje się, że wzrost liczby mieszkańców, a także zwiększenie ich świadomości w zakresie racjonalnej gospodarki odpadami wpłynie na zwiększenie udziału odpadów ulegających biodegradacji w stosunku do zmieszanych odpadów komunalnych kierowanych na składowisko. Z tego względu za celowe wskazuje się rozbudowę i zwiększenie przepustowości przetwarzania odpadów komunalnych, ze szczególnym uwzględnieniem kompostowni odpadów zielonych i innych odpadów ulegających biodegradacji zebranych selektywnie. Rozbudowę instalacji należy prowadzić w sposób możliwie jak najbardziej ograniczający negatywne oddziaływanie na sąsiednie tereny zabudowane, poprzez np. budowę dróg dojazdowych do instalacji nie przebiegających przez tereny mieszkaniowe.

Jako główne działanie w zakresie racjonalnej gospodarki odpadami wskazuje się ograniczenie oddziaływania azbestu na zdrowie mieszkańców MOF OW Gorzów Wlkp. Realizacja gminnych programów usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest wpłynie na wzrost ilości odpadów. W związku z powyższym niezbędne będzie zapewnienie odpowiedniej pojemności składowiska dla powstających odpadów niebezpiecznych zawierających azbest.

Jednym z podstawowych działań wpływających na ograniczenie ilości powstających odpadów jest wzrost świadomości ekologicznej mieszkańców, zarówno na temat racjonalnej konsumpcji, jak również segregacji odpadów w gospodarstwach domowych i Punktach Selektywnej Zbiórki Odpadów Komunalnych (PSZOK). Działania edukacyjne powinny być prowadzone wśród dzieci i młodzieży oraz osób dorosłych w formie szkoleń, konkursów, ulotek, „zielonych" festynów. Szczególnej promocji wymaga zbiór elektrośmieci, w związku z koniecznością osiągnięcia poziomu selektywnego zbierania sprzętu elektrycznego i elektronicznego z gospodarstw domowych wynoszącego 4 kg/mieszkańca/rok[297]. Kampanie informacyjne powinny również uwzględniać edukację w zakresie możliwości oddawania opadów do PSZOK. Pomimo dobrze rozwiniętego systemu odbioru odpadów, w gminach Sanok, Kłodawa i Gorzów Wlkp. w dalszym ciągu istnieją nielegalne wysypiska odpadów. Władze gmin powinny podjąć działania w celu ich likwidacji i rekultywacji zanieczyszczonych terenów.

[297] zgodnie z celem wynikającym z dyrektywny o zużytym sprzęcie elektrycznym i elektronicznym

Schemat 63. Kierunki rozwoju systemu gospodarki odpadami

Źródło: opracowanie własne na podstawie Aktualizacji Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych

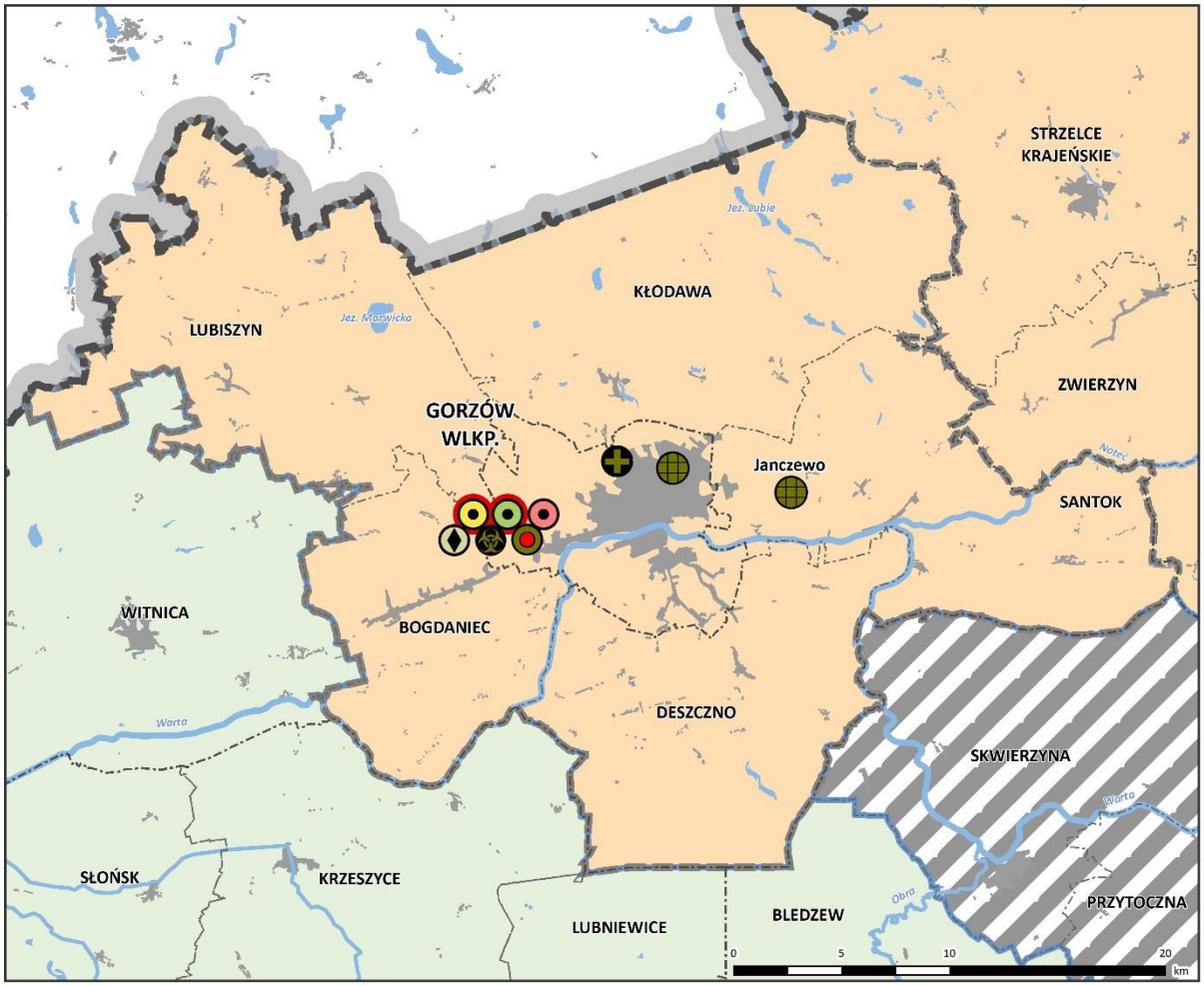

spalarnia odpadów medycznych

składowiska odpadów przemysłowych

składowiska odpadów niebezpiecznych

składowiska odpadów, na których są składowane odpady zawierające azbest - wskazane do rozbudowy

instalacja przetwarzania sprzętu elektronicznego i elektrycznego w ramach RIPOK - projektowana

Regionalne Instalacje Przetwarzania Odpadów Komunalnych

instalacja do mechaniczno-biologicznego przetwarzania zmieszanych odpadów komunalnych

instalacja do składowania odpadów

instalacja do przetwarzania selektynie zebranych odpadów zielonych i innych bioodpadów

instalacje wskazane do rozbudowy lub modernizacji

regiony gospodarowania odpadami

północny

centralny

akces do województwa wielkopolskiego

pozostałe oznaczenia

granica województwa lubuskiego

granica powiatu

granica gminy

granica MOF OW Gorzów Wlkp.

teren zurbanizowany

zbiornik wodny

rzeka

Kierunek 6. Ograniczenie ilości składowanych odpadów		
Działania	**Lokalizacja**	**Dokumenty powiązane**
1. Minimalizacja ilości i rodzajów wytwarzanych odpadów poddawanych procesom unieszkodliwiania poprzez składowanie;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	• Krajowy plan gospodarki odpadami 2022 (2016); • Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych (2017); • Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp. (2014); • Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Gorzowskiego na lata 2012–2015 z perspektywą do 2019 r. (2013); • Strategia zrównoważonego rozwoju Miasta Gorzowa Wlkp. na lata 2010-2020 (2009); • Program Społeczno-Gospodarczy Gminy Bogdaniec na lata 2015-2018 (2015); • Strategia rozwoju gminy Lubiszyn na lata 2015-2020 (2015).
2. Wprowadzenie technologii bazujących na odzysku i unieszkodliwianiu odpadów, w tym ich termicznym przekształceniu;	m. Gorzów Wlkp.	
3. Budowa instalacji przetwarzających lokalne bioodpady rolnicze i biomasę;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	
4. Budowa instalacji przetwarzania sprzętu elektrycznego i elektronicznego.	m. Gorzów Wlkp.	

Zgodnie z wymaganiami wynikającymi z członkostwa w Unii Europejskiej, jak i przyjętymi programami gospodarowania odpadami na szczeblu krajowym i wojewódzkim, gospodarka odpadami powinna przyczyniać się do ograniczenia wpływu składowanych odpadów na zasoby środowiska przyrodniczego. Z tego względu rozwój przestrzenny MOF OW Gorzów Wlkp. w zakresie gospodarki odpadami ukierunkowany jest na działania, które wpłyną zarówno na redukcję ilości wytwarzanych odpadów, jak również zwiększą możliwości ich utylizacji, ponownego użycia i odzysku energii.

Instalacja RIPOK dla regionu północnego, w tym MOF OW Gorzów Wlkp., wykorzystuje technologie BAT w procesie zagospodarowania odpadów komunalnych. Istniejące instalacje pozwalają m.in. na odzysk odpadów surowcowych, ich kompostowanie i przetwarzanie, natomiast unieszkodliwianie poprzez składowanie dotyczy odpadów balastowych i nienadających się do recyklingu. Jako główne działanie wpływające na zmniejszenie ilości składowanych odpadów wskazuje się budowę instalacji termicznego przekształcania odpadów i odzysku energii, ze szczególnym uwzględnieniem spalania odpadów pochodzących ze standaryzacji biomasy. Podczas planowania inwestycji zasadnym jest uwzględnienie badań prowadzonych przez Centrum Badawczo-Wdrożeniowe „Eko-innowacje" w zakresie odzysku energii z wysokotemperaturowego odgazowania odpadów. Przykładem inwestycji wykorzystującej opisaną technologię jest budowana elektrociepłownia w Stanowicach w gminie Bogdaniec.

Działaniem przyczyniającym się do zmniejszenia ilości odpadów oraz osiągnięcia wymaganego do 2020 r. poziomu selektywnego zbierania i przetwarzania zużytego sprzętu elektrycznego i elektronicznego jest budowa linii technologicznej przystosowanej do przetwarzania zużytego sprzętu chłodniczego oraz pozostałego sprzętu elektrycznego i elektronicznego (małego AGD) w Gorzowie Wlkp. Możliwość przetworzenia i unieszkodliwienia elektrośmieci przyczyni się do zmniejszenia ich negatywnego wpływu na środowisko przyrodnicze.

8. Strefa obronności i bezpieczeństwa

Kierunki zagospodarowania przestrzennego w strefie obronności i bezpieczeństwa wynikają z realizacji zadań związanych z funkcjonowaniem sił zbrojnych oraz uwzględnianiem w zagospodarowaniu możliwości wystąpienia sytuacji kryzysowej. Wyznaczone kierunki w tej strefie mają za zadanie zapewnienie głównie bezpieczeństwa militarnego oraz ekologicznego. Działania, które zostały wyznaczone w ramach określonych

kierunków, mają głównie charakter planistyczny, zapewniający bezkolizyjne funkcjonowanie terenów zamkniętych oraz minimalizowanie negatywnych skutków zagrożeń naturalnych.

Kierunek 1. Ochrona terenów zamkniętych oraz obiektów służących zapewnieniu bezpieczeństwa państwa

Działania	Lokalizacja	Dokumenty powiązane
1. Wyznaczanie w lokalnych dokumentach planistycznych (studiach i planach) stref ochronnych wokół terenów zamkniętych oraz ustalenie ograniczeń w zagospodarowaniu; 2. Uwzględnienie w lokalnych dokumentach planistycznych (studiach i planach) obszarów ograniczenia wysokości zabudowy; 3. Utrzymanie elementów infrastruktury komunikacyjnej (dróg i kolei), w tym dróg międzypoligonowych; 4. Zapewnienie bezpieczeństwa ruchu lotniczego.	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp. m. Gorzów Wlkp., gm. Deszczno, gm. Santok wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp. wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	• Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej (2014); • Strategia rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022, załącznik do uchwały nr 67 Rady Ministrów z dnia 9 kwietnia 2013 r. (poz. 377); • Decyzja Nr 42/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 4 marca 2016 r. w sprawie ustalenia terenów zamkniętych w resorcie obrony narodowej (Dz. Urz. Ministra Obrony Narodowej z 2016 r. poz. 25 z późn. zm.); • Decyzja nr 3 Ministra Infrastruktury i Rozwoju z dnia 24 marca 2014 r. w sprawie ustalenia terenów, przez które przebiegają linie kolejowe, jako terenów zamkniętych; • Rejestr lotnisk cywilnych ULC (2015); • Ewidencja lądowisk ULC (2015).

Ochrona wojskowych terenów zamkniętych odbywać się będzie poprzez wyznaczenie w gminnych dokumentach planistycznych (studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego) stref ochronnych wokół terenów zamkniętych oraz ustalenie, w uzgodnieniu z Szefem Wojewódzkiego Sztabu Wojskowego w Zielonej Górze, ograniczeń w zagospodarowaniu i korzystaniu z terenów w granicach ww. stref ochronnych.

Na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. zlokalizowane są trzy kompleksy wojskowe, zaliczone do I grupy wojskowych terenów zamkniętych (kompleksy miejskie), dla których powinny zostać wyznaczone strefy ochronne w odległości nie mniejszej niż 500 m od granic ewidencyjnych terenów zamkniętych. Na terenie ww. stref ochronnych zaleca się:

- nakaz uzgadniania rodzaju zabudowy oraz montażu urządzeń emitujących pole elektromagnetyczne z władzami wojskowymi,
- nakaz uzgadniania budowy i modernizacji sieci gazowej,
- nakaz uzgadniania budowy budynków wielkopowierzchniowych pokrytych blachą,
- nakaz budowy niskiej zabudowy w sąsiedztwie terenów zamkniętych,
- nakaz uzgadniania organizacji imprez masowych,
- nakaz uzgadniania dokumentacji budowlanych oraz planowanych do realizacji zadań inwestycyjnych z Rejonem Wsparcia Teleinformatycznego we Wrocławiu, w celu uniknięcia kolizji z infrastrukturą telekomunikacyjną resortu obrony narodowej,

- zakaz działalności związanej z produkcją i przechowywaniem materiałów wybuchowych, pirotechnicznych oraz chemicznych i biologicznych,
- zakaz działalności, w wyniku której powstaną drgania, wibracje.

Istotną rolę w zakresie bezpieczeństwa Państwa pełnią również kolejowe tereny zamknięte, ustanowione przez Ministra Infrastruktury i Rozwoju. Ochrona kolejowych terenów zamkniętych odbywać się będzie poprzez wyznaczenie w gminnych dokumentach planistycznych (studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego) stref ochronnych wokół terenów zamkniętych oraz ustalenie ograniczeń w zagospodarowaniu i korzystaniu z terenów w granicach ww. stref ochronnych, zgodnie z przepisami odrębnymi w zakresie transportu kolejowego. Na terenie stref ochronnych należy uwzględnić przede wszystkim:

- zachowanie odpowiednich odległości od linii kolejowych dla budowli i budynków, w tym budynków mieszkalnych, szpitali, domów opieki społecznej, obiektów rekreacyjno-sportowych, budynków związanych z wielogodzinnym pobytem dzieci i młodzieży, w kontekście zachowania norm dopuszczalnego hałasu w środowisku, określonych w przepisach odrębnych,
- zachowanie odpowiednich warunków sytuowania drzew i krzewów oraz wykonywania robót ziemnych w sąsiedztwie linii kolejowych, zgodnie z przepisami odrębnymi.

Uwzględnienie w lokalnych dokumentach planistycznych obszarów ograniczenia wysokości zabudowy na terenie MOF OW Gorzów Wlkp. dotyczy tylko lądowisk. Na obszarze brak jest lotnisk. Lądowiska, dla których należy określić ograniczenia wysokości, położone są w gminie Deszczno – lądowisko samolotowe Ulim (prywatne), w gminie Santok – lądowisko samolotowe w Lipkach Wielkich (lądowisko Nadleśnictwa Karwin) oraz w mieście Gorzów Wlkp. – lądowisko śmigłowcowe przy Wielospecjalistycznym Szpitalu Wojewódzkim.

W zakresie zapewnienia bezpieczeństwa ruchu lotniczego ustala się:

- obiekty o wysokości równej i większej niż 100 m nad poziom terenu, stanowią przeszkody lotnicze i ze względu na zapewnienie warunków bezpieczeństwa ruchu cywilnych statków powietrznych muszą być zgłoszone Prezesowi Urzędu Lotnictwa Cywilnego oraz szefostwu Służby Ruchu Lotniczego Sił Zbrojnych RP;
- wszelkie projektowane obiekty stałe i tymczasowe o wysokości równej i większej od 50 m nad poziom terenu podlegają zgłoszeniu do Szefostwa Służby Ruchu Lotniczego Sił Zbrojnych RP

Dla zapewnienia bezpieczeństwa i obronności konieczne jest utrzymanie elementów infrastruktury komunikacyjnej, głównie dróg i kolei, potrzebnych do przewozu m.in. obiektów zbrojnych lub ewakuacji w czasach konfliktu zbrojnego. Priorytetowe jest utrzymanie istniejącego przebiegu drogi międzypoligonowej, służącej przemieszczaniu się pojazdów gąsienicowych, specjalnych, ponadnormatywnych, znajdujących się w wyposażeniu Wojsk Lądowych i Sił Powietrznych. W granicach MOF OW GW droga przebiega przez gminy: Kłodawa, Gorzów Wlkp., Lubiszyn i Bogdaniec.

Kierunek 2. Zahamowanie wzrostu i minimalizacja istniejącego ryzyka powodziowego

Działania	Lokalizacja	Dokumenty powiązane
1. Ograniczenie zabudowy na terenach zalewowych;	gm. Bogdaniec, gm. Deszczno, m. Gorzów Wlkp., gm. Santok, gm. Lubiszyn[298]	• Plan zarządzania ryzykiem powodziowym dla obszaru dorzecza Odry (2016); • MasterPlan dla obszaru dorzecza Odry (2014);
2. Zwiększanie zdolności retencyjnych obszaru;	wszystkie gminy MOF OW Gorzów Wlkp.	

[298] w gminie Lubiszyn tereny zagrożenia powodziowego zostały wyznaczone w studium ochrony przeciwpowodziowej dla rzeki Myśli

3. Działania techniczne.	m. Gorzów Wlkp., gm. Santok, gm. Bogdaniec, gm. Deszczno	• Mapy zagrożenia powodziowego i mapy ryzyka powodziowego (2015); • Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Gorzowa Wlkp., gmin Santok, Bogdaniec, Deszczno.

Problem powodzi dotyczy przede wszystkim doliny Warty i Noteci, dla których sporządzono Mapy zagrożenia powodziowego. Ponadto wylewami charakteryzuje się również dolina Myśli w gminie Lubiszyn, objęta Studium ochrony przeciwpowodziowej.

Najbardziej skutecznym sposobem ochrony przed zalaniem wodami powodziowymi jest zakaz zabudowy, który zgodnie z Prawem wodnym dotyczy obszarów szczególnego zagrożenia powodziowego – o prawdopodobieństwie wystąpienia powodzi raz na sto lat i raz na 10 lat. Ponadto wskazuje się, aby ograniczać zabudowę również na terenach o mniejszym prawdopodobieństwie wystąpienia powodzi (raz na 500 lat) oraz na terenach narażonych na zalanie w przypadku przerwania wałów – oba typy obszarów są zagrożone podtopieniami. Na terenach szczególnie zagrożonych powodzią wskazane jest również opracowanie programu wykupów i przesiedleń.

Zbyt niska retencja zlewni sprawia, że wezbrania szybciej osiągają kulminację i dodatkowo kulminacja ta jest większa. Zwiększenie retencji naturalnej dotyczy zwiększania terenów zalesionych, przekształcania terenów rolnych w dolinach rzek w trwałe użytki zielone oraz zmniejszenia spływu wód z powierzchni utwardzonych w terenach zabudowanych.

Działania techniczne polegają przede wszystkim na ochronie i modernizacji istniejących wałów oraz pomp. We wszystkich gminach położonych w dolinie Warty i Noteci wskazuje się potrzebę umacniania wałów, ochronę przed zarastaniem, naprawę szkód wyrządzonych przez bobry, często również poprzez podniesienie ich korpusów. Ponadto, w ramach działań o charakterze technicznym, w planie zarządzania ryzykiem powodziowym wskazuje się regulację rzeki Warty na odcinku ok. 8 km w rejonie Gorzowa Wlkp. – remont istniejących ostróg, opasek oraz tam równoległych oraz budowę brakujących odcinków i modernizację istniejących wałów przeciwpowodziowych w mieście Drezdenko.

X. Inwestycje celu publicznego

W planie zagospodarowania przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp., zgodnie z art. 39 ust. 5 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2017 r., poz. 1073 z późn. zm.), uwzględniono inwestycje celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym. Inwestycje te zostały ustalone w dokumentach przyjętych przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Radę Ministrów, właściwego ministra lub sejmik województwa. Inwestycje celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym zawarto w następujących dokumentach:

- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030;
- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko na lata 2014-2020;
- Program Budowy Dróg Krajowych na lata 2014-2023 (z perspektywą do 2025 r.);
- Strategia Rozwoju Transportu do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku);
- Krajowy Program Kolejowy do 2023 roku;
- V Aktualizacja Krajowego Programu Oczyszczania Ścieków Komunalnych;
- MasterPlan dla obszaru dorzecza Odry;
- Kontrakt Terytorialny dla Województwa Lubuskiego;

- Plan zarządzania ryzykiem powodziowym dla obszaru dorzecza Odry;
- Plan gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Odry;
- Program Operacyjny Inteligentny Rozwój na lata 2014-2020;
- Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020;
- Wieloletnia Prognoza Finansowa Województwa Lubuskiego na lata 2017-2029;
- Plan inwestycji priorytetowych planowanych do realizacji na drogach wojewódzkich w ramach RPO – Lubuskie 2020;
- Program Rozwoju Transportu Województwa Lubuskiego;
- Strategia Energetyki Województwa Lubuskiego;
- Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych;
- Lubuska Strategia Ochrony Zdrowia na lata 2014-2020;
- Plan inwestycji planowanych do realizacji w zakresie melioracji wodnych podstawowych w ramach nowej perspektywy finansowej 2014–2020;
- Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wielkopolskiego;
- Plan rozwoju w zakresie zaspokojenia obecnego i przyszłego zapotrzebowania na energię elektryczną na lata 2016-2025;
- Priorytetowe Ramy Działań dla sieci Natura 2000 na Wieloletni Program Finansowania UE W latach 2014–2020;
- Program udrożnienia wód płynących dla celów rybactwa w województwie lubuskim na lata 2005–2020.

Poniżej zestawiono inwestycje celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, porządkując je wg zakresu tematycznego oraz lokalizacji.

Inwestycje celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym w zakresie ochrony przyrody

Nazwa inwestycji	Lokalizacja (gmina)	Dokumenty źródłowe
1. Osiągnięcie właściwego stanu ochrony lub jego poprawę w odniesieniu do typów siedlisk przyrodniczych i gatunków o znaczeniu priorytetowym występujących w obszarach Natura 2000, które wymagają ochrony czynnej;	m. Gorzów Wlkp., gm. Bogdaniec, gm. Deszczno, gm. Kłodawa, gm. Lubiszyn, gm. Santok	Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014–2020; Priorytetowe Ramy Działań dla sieci Natura 2000 na Wieloletni Program Finansowania UE W latach 2014–2020
2. Poprawa lub osiągnięcie właściwego stanu ochrony w odniesieniu do pozostałych typów siedlisk przyrodniczych i gatunków występujących w obszarach Natura 2000;	m. Gorzów Wlkp., gm. Bogdaniec, gm. Deszczno, gm. Kłodawa, gm. Lubiszyn, gm. Santok	Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014–2020; Priorytetowe Ramy Działań dla sieci Natura 2000 na Wieloletni Program Finansowania UE W latach 2014–2020
3. Działania udrażniające w zakresie potrzeb przywracania ciągłości morfologicznej cieków województwa lubuskiego.	rz. Kłodawka: m. Gorzów Wlkp., gm. Kłodawa, rz. Santoczna: gm. Kłodawa	Program udrożnienia wód płynących dla celów rybactwa w województwie lubuskim na lata 2005–2020

Inwestycje celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym w zakresie społeczno-gospodarczym

Nazwa inwestycji	Lokalizacja (gmina)	Dokumenty źródłowe
1. Ponadregionalne specjalistyczne centra usług medycznych – Ośrodek Radioterapii w Gorzowie Wlkp. wraz z wyposażeniem;	m. Gorzów Wlkp.	Kontrakt Terytorialny dla Województwa Lubuskiego (przedsięwzięcia warunkowe, których realizacja jest uzależniona między innymi od dostępności środków finansowych); Lubuska Strategia Ochrony Zdrowia na lata 2014-2020;
2. Poprawa infrastruktury sportowo-rekreacyjnej w Gorzowie Wlkp.;	m. Gorzów Wlkp.	Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020;
3. Budowa Centrum Edukacji Zawodowej i Biznesu.	m. Gorzów Wlkp.	Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wielkopolskiego;

Inwestycje celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym w zakresie komunikacji i transportu

Nazwa inwestycji	Lokalizacja (gmina)	Dokumenty źródłowe
1. Modernizacja dróg krajowych nr 22 i 24;	gm. Deszczno, m. Gorzów Wlkp., gm. Kłodawa, gm. Santok, *m. Kostrzyn nad Odrą, gm. Górzyca, gm. Słońsk, gm. Krzeszyce, gm. Lubniewice, gm. Bledzew, Skwierzyna, gm. Przytoczna, gm. Pszczew, gm. Strzelce Krajeńskie, gm. Dobiegniew*	Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020;
2. Budowa postulowanej Północnej Obwodnicy Gorzowa Wlkp. – ul. Kamienna;	m. Gorzów Wlkp.	Program Rozwoju Transportu Województwa Lubuskiego;
3. Modernizacja wschodniego wylotu DK22 w Gorzowie Wlkp. (na odcinku od ronda Sybiraków do granic miasta);	m. Gorzów Wlkp.	Program Rozwoju Transportu Województwa Lubuskiego;
4. Budowa chodnika na DK22 na odcinku Krasowiec – Prądocin;	gm. Deszczno	Program Budowy Dróg Krajowych na lata 2014-2023; (Program Likwidacji Miejsc Niebezpiecznych);
5. Budowa wyspy spowalniającej ruch na DK22 na wlocie miejscowości Krasowiec od strony Gorzowa Wlkp., budowa azyli dla pieszych na przejściach dla pieszych;	gm. Deszczno	Program Budowy Dróg Krajowych na lata 2014-2023; (Program Likwidacji Miejsc Niebezpiecznych);
6. Przebudowa skrzyżowania na rondo na DK22 w m. Wawrów;	gm. Santok	Program Budowy Dróg Krajowych na lata 2014-2023; (Program Likwidacji Miejsc Niebezpiecznych);

7. Przebudowa DW130 (dojazd do drogi S3, węzeł Marwice);	gm. Lubiszyn	Plan inwestycji priorytetowych planowanych do realizacji na drogach wojewódzkich w ramach RPO – Lubuskie 2020; Program Rozwoju Transportu Województwa Lubuskiego; Wieloletnia Prognoza Finansowa Województwa Lubuskiego na lata 2017–2029;
8. Rozbudowa DW158 w m. Lipki Wielkie;	gm. Santok	Plan inwestycji priorytetowych planowanych do realizacji na drogach wojewódzkich w ramach RPO – Lubuskie 2020; Program Rozwoju Transportu Województwa Lubuskiego;
9. Przebudowa i rozbudowa DW158 na odcinku Drezdenko –Gorzów Wlkp.;	m. Gorzów Wlkp., gm. Santok	Plan inwestycji priorytetowych planowanych do realizacji na drogach wojewódzkich w ramach RPO – Lubuskie 2020; Program Rozwoju Transportu Województwa Lubuskiego;
10. Rozbudowa DW159 (Skwierzyna – DW158);	*gm. Skwierzyna,* gm. Santok	Plan inwestycji priorytetowych planowanych do realizacji na drogach wojewódzkich w ramach RPO – Lubuskie 2020; Program Rozwoju Transportu Województwa Lubuskiego;
11. Wzmocnienie DW151 na odcinku Gorzów Wlkp. – granica województwa;	m. Gorzów Wlkp., gm. Kłodawa	Plan inwestycji priorytetowych planowanych do realizacji na drogach wojewódzkich w ramach RPO – Lubuskie 2020 – lista zadań rezerwowych; Program Rozwoju Transportu Województwa Lubuskiego;
12. Modernizacja DW151 w m. Kłodawa;	gm. Kłodawa	Plan inwestycji priorytetowych planowanych do realizacji na drogach wojewódzkich w ramach RPO – Lubuskie 2020 – zdiagnozowane potrzeby – zadania nie posiadające dokumentacji projektowej;
13. Przebudowa ulicy Kostrzyńskiej w Gorzowie Wlkp.;	m. Gorzów Wlkp.	Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wielkopolskiego; Program Rozwoju Transportu Województwa Lubuskiego;
14. Modernizacja wiaduktu w ciągu DW158 w m. Santok;	gm. Santok	Plan inwestycji priorytetowych planowanych do realizacji na drogach wojewódzkich w ramach RPO – Lubuskie 2020 – zdiagnozowane potrzeby – zadania nie posiadające dokumentacji projektowej;

15. Rewitalizacja linii kolejowej nr 203 na odcinku Krzyż – Gorzów Wielkopolski	m. Gorzów Wlkp., gm. Santok, *gm. Zwierzyn, gm. Stare Kurowo, gm. Drezdenko*	Kontrakt Terytorialny dla Województwa Lubuskiego – przedsięwzięcia warunkowe, których realizacja jest uzależniona między innymi od dostępności środków finansowych; Krajowy Program Kolejowy do 2023 roku – lista podstawowa; Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020;
16. Poprawa stanu technicznego obiektów inżynieryjnych – etap I – modernizacja estakady kolejowej w Gorzowie Wielkopolskim	m. Gorzów Wielkopolski	Krajowy Program Kolejowy do 2023 roku – lista podstawowa
17. Odbudowa budowli regulacyjnych i roboty regulacyjne na Warcie od km 0,0 (m. Kostrzyn n/Odrą) do km 68,2 (m. Sanok) i na Noteci swobodnie płynącej (od km 176,2 do km 226,1) dla przywrócenia parametrów II klasy drogi wodnej – na terenie województwa lubuskiego;	gm. Bogdaniec, m. Gorzów Wlkp., gm. Deszczno, gm. Santok, *m. Kostrzyn nad Odrą, gm. Słońsk, gm. Witnica, gm. Krzeszyce, gm. Zwierzyn, gm. Drezdenko, gm. Stare Kurowo*	Kontrakt Terytorialny dla Województwa Lubuskiego – przedsięwzięcia warunkowe, których realizacja jest uzależniona między innymi od dostępności środków finansowych; Strategia Rozwoju Transportu do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku);
18. Modernizacja międzynarodowej drogi wodnej E70;	gm. Bogdaniec, m. Gorzów Wlkp., gm. Deszczno, gm. Santok, *m. Kostrzyn nad Odrą, gm. Słońsk, gm. Witnica, gm. Krzeszyce, gm. Zwierzyn, gm. Drezdenko, gm. Stare Kurowo*	Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020;
19. Budowa bazy Śmigłowcowej Służby Ratownictwa Medycznego (HEMS) Lotniczego Pogotowia Ratunkowego w Gorzowie Wlkp. – Zwiększenie zasięgu i dostępności usług dla pacjentów, ofiar wypadków komunikacyjnych i nagłych zachorowań oraz poprawienie mobilności, efektowności i jakości działań wykonywanych na rzecz bezpieczeństwa i ochrony zdrowia;	m. Gorzów Wlkp.	Wieloletnia Prognoza Finansowa Województwa Lubuskiego na lata 2017–2029; Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020; Lubuska Strategia Ochrony Zdrowia na lata 2014-2020;
20. Stacja ładowania autobusów elektrycznych zasilanych z sieci DC;	m. Gorzów Wlkp., *m. Zielona Góra*	Program Operacyjny Inteligentny Rozwój na lata 2014–2020;
21. Rozwijanie infrastruktury drogowej zapewniającej dostępność do sieci TEN-T;	m. Gorzów Wlkp., gm. Bogdaniec, gm. Deszczno, gm. Kłodawa, gm. Santok	Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wielkopolskiego
22. Budowa infrastruktury komunikacji publicznej w strefie zewnętrznej Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wielkopolskiego.	gm. Bogdaniec, gm. Deszczno, gm. Kłodawa, gm. Santok	Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wielkopolskiego

Inwestycje celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym w zakresie infrastruktury technicznej

Nazwa inwestycji	Lokalizacja (gmina)	Dokumenty źródłowe
1. Innowacyjna siłownia cieplna z turbiną cieczową i hydrauliczno-gazowym generatorem przepływu czynnika roboczego wykorzystująca ciepło odpadowe;	m. Gorzów Wlkp.	Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014 – 2020;
2. Budowa dwutorowej linii 400 kV Krajnik-Baczyna wraz z budową/rozbudową/ modernizacją stacji w tym ciągu liniowym (PSE S.A.);	gm. Lubiszyn	Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030; Lista Projektów strategicznych dla infrastruktury energetycznej, w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014 – 2020; Strategia Energetyki Województwa Lubuskiego; Plan rozwoju w zakresie zaspokojenia obecnego i przyszłego zapotrzebowania na energię elektryczną na lata 2016-2025;
3. Budowa sieci inteligentnej na terenie zachodniej Polski (OD Gorzów Wlkp.) poprzez modernizację i przebudowę linii i stacji SN i nn, wymianę transformatorów, automatyzację linii i stacji w wyniku zastosowania zdalnego sterowania i elektroenergetycznej automatyki zabezpieczeniowej, w tym wskaźników przepływu prądów zwarciowych oraz zastosowanie inteligentnego opomiarowania, w tym liczników bilansujących wraz z infrastrukturą transmisyjną;	m. Gorzów Wlkp., gm. Bogdaniec, gm. Deszczno, gm. Kłodawa, gm. Lubiszyn, gm. Santok	Lista Projektów strategicznych dla infrastruktury energetycznej, w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014 – 2020;
4. Budowa gazociągu wysokiego ciśnienia relacji Witnica – Gorzów Wlkp. o długości około 40 km;	m. Gorzów Wlkp., gm. Bogdaniec, gm. Kłodawa, gm. Lubiszyn,	Lista Projektów strategicznych dla infrastruktury energetycznej, w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014 – 2020;
5. Budowa linii 400 kV Baczyna-Gubin;	przebieg nieustalony	Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030; Strategia Energetyki Województwa Lubuskiego; Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020; Plan rozwoju w zakresie zaspokojenia obecnego i przyszłego zapotrzebowania na energię elektryczną na lata 2016-2025;

6. Budowa linii 400 kV Baczyna – Plewiska;	przebieg nieustalony	Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030; Strategia Energetyki Województwa Lubuskiego; Plan rozwoju w zakresie zaspokojenia obecnego i przyszłego zapotrzebowania na energię elektryczną na lata 2016-2025;
7. Budowa linii napowietrznej 110 kV Gorzów (Baczyna) – do słupa rozgałęźnego w kierunku Skwierzyna (20 km);	m. Gorzów Wlkp., gm. Deszczno, gm. Bogdaniec, gm. Lubiszyn	Lista Projektów strategicznych dla infrastruktury energetycznej, w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014 – 2020;
8. Poprawa efektywności energetycznej PWiK Sp. z o.o. w Gorzowie Wlkp;	m. Gorzów Wlkp.	V Aktualizacja Krajowego Programu Oczyszczania Ścieków Komunalnych;
9. Budowa nowych punktów selektywnego zbierania odpadów komunalnych;	gm. Bogdaniec, gm. Deszczno, gm. Kłodawa, gm. Lubiszyn, gm. Santok, m. Gorzów Wlkp.	Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych
10. Modernizacja punktów selektywnego zbierania odpadów komunalnych;	m. Gorzów Wlkp.	Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych
11. Rozbudowa linii do zagospodarowania i przetwarzania odpadów surowcowych;	m. Gorzów Wlkp.	Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych
12. Budowa kompostowni odpadów zielonych;	m. Gorzów Wlkp.	Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych
13. Budowa elektrociepłowni na biogaz w Kłodawie;	gm. Kłodawa	Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych
14. Rozbudowa zakładu recyklingu odpadów budowlanych;	m. Gorzów Wlkp.	Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych
15. Rozbudowa i modernizacja mechanicznej części instalacji mechaniczno-biologicznego przetwarzania odpadów komunalnych, zwiększenie mocy przerobowych instalacji;	m. Gorzów Wlkp.	Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych
16. Budowa elektrociepłowni – współspalanie biomasy i odpadów;	m. Gorzów Wlkp.	Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych
17. Rozbudowa składowiska w Gorzowie Wlkp. o kwaterę IV oraz modernizacja obejmująca wykonanie instalacji oczyszczania odcieków składowiskach;	m. Gorzów Wlkp	Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych

18. Rekultywacja składowiska odpadów innych niż niebezpieczne i obojętne ZUO Gorzów Wlkp.;	m. Gorzów Wlkp.	Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych
19. Budowa instalacji do przetwarzania zużytego sprzętu elektrycznego i elektronicznego;	m. Gorzów Wlkp.	Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych
20. Budowa zakładu recyklingu surowców wtórnych;	m. Gorzów Wlkp.	Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych
21. Rozbudowa linii do demontażu odpadów wielkogabarytowych;	m. Gorzów Wlkp.	Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych
22. Budowa instalacji do odzysku poszczególnych frakcji odpadów komunalnych;	m. Gorzów Wlkp.	Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych
23. Instalacja paneli fotowoltaicznych o mocy ok. 1 MW na zrekultywowanych kwaterach składowiska;	m. Gorzów Wlkp.	Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych
24. Budowa składowiska odpadów niebezpiecznych o powierzchni 0,5 ha;	m. Gorzów Wlkp.	Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych
25. Budowa składowiska odpadów niebezpiecznych o powierzchni 0,25 ha;	m. Gorzów Wlkp.	Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych
26. Budowa linii prototypowej do przewarzania zużytego sprzętu elektrycznego i elektronicznego w baterii Li-ion;	m. Gorzów Wlkp.	Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych
27. Budowa instalacji recyklingu baterii;	m. Gorzów Wlkp.	Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych
28. Kompostownia odpadów ulegających biodegradacji z sektora poza-komunalnego;	gm. Bogdaniec lub m. Gorzów Wlkp.	Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych
29. Budowa zakładu zagospodarowania komunalnych osadów ściekowych;	m. Gorzów Wlkp.	Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych
30. Zwiększenie efektywności energetycznej w budynkach użyteczności publicznej w Miejskim Obszarze Funkcjonalnym Gorzowa Wielkopolskiego.	m. Gorzów Wlkp., gm. Deszczno, gm. Kłodawa, gm. Santok	Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wielkopolskiego.

Inwestycje celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym w zakresie obronności i bezpieczeństwa

Nazwa inwestycji	Lokalizacja (gmina)	Dokumenty źródłowe
1. Ochrona/zwiększanie retencji leśnej w zlewni. Opracowanie szczegółowej analizy i projektu możliwości zwiększenia retencji leśnej w powiązaniu z Kompleksowym projektem adaptacji lasów i leśnictwa do zmian klimatu – mała retencja oraz przeciwdziałanie erozji wodnej na terenach nizinnych;	m. Gorzów Wlkp., gm. Deszczno, gm. Kłodawa, gm. Lubiszyn, gm. Santok, gm. Bogdaniec	Plan zarządzania ryzykiem powodziowym dla obszaru dorzecza Odry (2016)
2. Ochrona/zwiększanie retencji na obszarach zurbanizowanych. Opracowanie szczegółowej analizy i projektu możliwości zwiększenia retencji obszarów zurbanizowanych (indywidualnie dla miasta pow. 50 tys. mieszkańców);	m. Gorzów Wlkp.	Plan zarządzania ryzykiem powodziowym dla obszaru dorzecza Odry (2016)
3. Odtwarzanie retencji dolin rzek. Opracowanie programu możliwości i efektywności rozstawu lub likwidacji wałów przeciwpowodziowych w regionie wodnym;	m. Gorzów Wlkp., gm. Deszczno, gm. Santok, gm. Bogdaniec	Plan zarządzania ryzykiem powodziowym dla obszaru dorzecza Odry (2016)
4. Modernizacja konstrukcji istniejących budynków i budowa nowych o konstrukcjach odpornych na zalanie. Uszczelnianie budynków, stosowanie materiałów wodoodpornych. Trwałe zabezpieczanie terenu wokół budynków. Identyfikacja i sporządzanie wyceny działań modernizacyjnych wraz z opracowaniem programu dopłat dla właścicieli budynków przeznaczonych do umocnienia w obszarze zagrożenia powodzią o Q1%;	m. Gorzów Wlkp., gm. Deszczno, gm. Lubiszyn, gm. Santok, gm. Bogdaniec	Plan zarządzania ryzykiem powodziowym dla obszaru dorzecza Odry (2016)

5. Modernizacja konstrukcji istniejących budynków i budowa nowych o konstrukcjach odpornych na zalanie. Uszczelnianie budynków, stosowanie materiałów wodoodpornych. Trwałe zabezpieczanie terenu wokół budynków. Wdrożenie i realizacja programu dopłat dla właścicieli budynków przeznaczonych do umocnienia w obszarze zagrożenia powodzią o Q1%;	m. Gorzów Wlkp., gm. Deszczno, gm. Lubiszyn, gm. Santok, gm. Bogdaniec	Plan zarządzania ryzykiem powodziowym dla obszaru dorzecza Odry (2016)
6. Wykup gruntów i budynków. Opracowanie programu wykupów i przesiedleń na terenach szczególnie zagrożonych powodzią;	m. Gorzów Wlkp., gm. Deszczno, gm. Lubiszyn, gm. Santok, gm. Bogdaniec	Plan zarządzania ryzykiem powodziowym dla obszaru dorzecza Odry (2016)
7. Budowa i usprawnienie lokalnych systemów ostrzegania przed powodziami. Wprowadzenie Elektronicznego Systemu Ostrzegania Powodziowego;	m. Gorzów Wlkp., gm. Deszczno, gm. Lubiszyn, gm. Santok, gm. Bogdaniec	Plan zarządzania ryzykiem powodziowym dla obszaru dorzecza Odry (2016)
8. Odbudowa budowli regulacyjnych i roboty regulacyjne na Warcie od km 0,0 (m. Kostrzyn n/Odrą) do km 68,2 (m. Santok) i na Noteci swobodnie płynącej (od km 176,2 do km 226,1);	*m. Kostrzyn nad Odrą, gm. Słońsk, gm. Witnica,* gm. Bogdaniec, m. Gorzów Wlkp., gm. Santok, *gm. Stare Kurowo, gm. Drezdenko*	Plan zarządzania ryzykiem powodziowym dla obszaru dorzecza Odry (2016)
9. Regulacja Warty w km 3-+000–212+000 – budowle regulacyjne;	m. Gorzów Wlkp.	Plan zarządzania ryzykiem powodziowym dla obszaru dorzecza Odry (2016)
10. Odbudowa Kanału Opaskowego w km 0+000–88+950;	gm. Deszczno	Plan gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Odry (2016).
11. Rozbudowa wału przeciwpowodziowego rzeki Warty Obiekt III Odcinek IIIc Gorzów Wlkp.–Borek w km rzeki 63+500–76+500;	gm. Deszczno	Plan inwestycji planowanych do realizacji w zakresie melioracji wodnych podstawowych w ramach nowej perspektywy finansowej 2014–2020
12. Jasiniec – Roszkowice – rozbudowa prawostronnego wału rzeki Warty od km 32+700 do km 39+700;	gm. Bogdaniec	Plan inwestycji planowanych do realizacji w zakresie melioracji wodnych podstawowych w ramach nowej perspektywy finansowej 2014–2020
13. Odbudowa kanału Pulsa III – etap I.	gm. Santok, *gm. Zwierzyn*	MasterPlan dla obszaru dorzecza Odry; Plan gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Odry (2016);

XI. Wnioski i rekomendacje z Planu zagospodarowania przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp. do Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju

Wnioski i rekomendacje wynikające z ustaleń Planu zagospodarowania przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp. powinny znaleźć odzwierciedlenie w KPZK w celu zachowania spójności tych dokumentów. Wnioski i rekomendacje zestawiono z podziałem na kategorie:

- osadnictwa i ładu przestrzennego,
- systemu przyrodniczego,
- dziedzictwa kulturowego i turystyki,
- strefy społeczno-gospodarczej,
- komunikacji i transportu,
- infrastruktury technicznej.

Wnioski i rekomendacje w zakresie osadnictwa i ładu przestrzennego

1. Uwzględnienie w koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju MOF OW Gorzów Wlkp.;
2. Wspieranie policentrycznej struktury sieci osadniczej i funkcji metropolitalnych innych miast poza stolicą, np. przez przenoszenie urzędów, organów, instytucji i agencji centralnych;
3. Prowadzenie działań informacyjno-promocyjnych w zakresie zwiększania świadomości ładu przestrzennego.

Wnioski i rekomendacje w zakresie systemu przyrodniczego

1. Zachowanie integralności obszarów węzłowych i zapewnienie drożności korytarzy wyznaczonych w ramach krajowej sieci ekologicznej;
2. Wzmocnienie integracji działalności turystycznej z celami ochrony przyrody;
3. Prowadzenie działań informacyjno-promocyjnych w zakresie zwiększania świadomości wykorzystywania alternatywnych źródeł energii.

Wnioski i rekomendacje w zakresie dziedzictwa kulturowego i turystyki

1. Wspieranie tworzenia parków kulturowych i ustanawiania pomników historii;
2. Wspieranie działalności zwiększających świadomość znaczenia dziedzictwa kulturowego w aspekcie materialnym i niematerialnym, jako czynnika rozwoju gospodarczego i społecznego;
3. Wspieranie działalności propagującej kształtowanie tożsamości kulturowej regionów;
4. Wspieranie lokalnych programów opieki nad zabytkami.

Wnioski i rekomendacje w zakresie strefy społeczno-gospodarczej

1. Zastosowanie procesów dostosowawczych w kształceniu ustawicznym i wprowadzenie mechanizmów, które pozwalają na możliwe szybkie reagowanie w systemie szkolnym na dokonujące się zmiany;
2. Monitorowanie rynku pracy pod względem zapotrzebowania na zawody, dostosowanie kształcenia do potrzeb rynku pracy.

Wnioski i rekomendacje w zakresie komunikacji i transportu

1. Poprawa parametrów dróg krajowych nr 22 i 24;
2. Budowa dodatkowych przepraw mostowych na Warcie;
3. Modernizacja linii kolejowych nr 367 i 203 oraz związanej z nimi infrastruktury technicznej, w tym przeładunkowej;
4. Usprawnienie połączenia kolejowego z Zieloną Górą, oraz docelowa budowa linii kolejowej
5. Zwiększenie liczby dalekobieżnych połączeń kolejowych, częstotliwości istniejących kursów i dostosowanie ich do popytu;

6. Rozwój kolejowej infrastruktury przeładunkowej wraz ze zwiększeniem przewozów towarowych siecią kolejową;
7. Wzrost wykorzystania sieci rzecznej jako formy transportu, w celu odciążenia systemu drogowego i kolejowego;
8. Promowanie alternatywnych środków transportu do transportu samochodowego;
9. Realizacja Europejskiej Trasy Rowerowej EuroVelo EV2 (Szlak Stolic, wariant 2).

Wnioski i rekomendacje w zakresie infrastruktury technicznej

1. Wykorzystanie alternatywnych źródeł energii, lokalizacja i budowa elektrowni wiatrowych, farm fotowoltaicznych;
2. Rozbudowa sieci elektroenergetycznej najwyższych napięć, budowa linii elektroenergetycznych 400 kV oraz stacji elektroenergetycznej 400/220 kV;
3. Rozbudowa sieci gazowej wysokiego ciśnienia – budowa gazociągu relacji Witnica – Gorzów Wlkp.

XII. Wnioski i rekomendacje z Planu zagospodarowania przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp. do innych dokumentów strategicznych opracowywanych na szczeblu regionalnym

Wnioski i rekomendacje wynikające z ustaleń Planu zagospodarowania przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp. powinny znaleźć odzwierciedlenie w innych dokumentach strategicznych opracowywanych na szczeblu regionalnym. Wnioski i rekomendacje zestawiono z podziałem na kategorie:

- osadnictwa i ładu przestrzennego,
- systemu przyrodniczego,
- dziedzictwa kulturowego i turystyki,
- strefy społeczno-gospodarczej,
- komunikacji i transportu,
- infrastruktury technicznej.

Wnioski i rekomendacje w zakresie osadnictwa i ładu przestrzennego

1. Uwzględnienie MOF OW Gorzów Wlkp. jako ośrodka rozwoju o znaczeniu krajowym;
2. Uwzględnienie powiązań MOF OW Gorzów Wlkp. z innymi ośrodkami rozwoju w regionie.

Wnioski i rekomendacje w zakresie systemu przyrodniczego

1. Uwzględnienie działań mających na celu zachowanie drożności korytarzy migracyjnych;
2. Objęcie ochroną ekosystemów mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej i objęcie ochroną najcenniejszych fragmentów krajobrazu naturalnego.

Wnioski i rekomendacje w zakresie dziedzictwa kulturowego i turystyki

1. Realizacja i rozbudowa szlaków turystycznych o znaczeniu kulturowym;
2. Uwzględnienie w Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami zapisów Planu zagospodarowania przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp.;
3. Wspieranie zabiegów renowacyjnych zabytków, sporządzenie planu i harmonogramu priorytetowych działań remontowych i konserwatorskich;
4. Opracowanie zasad sprzedaży, dzierżawy i udostępniania zabytków, będących własnością samorządów terytorialnych, w celu ich lepszej ochrony i monitorowania stanu;
5. Finansowe wspieranie i promowanie zagospodarowania zabytków na cele kulturalne, turystyczne i inne publiczne z funduszy publicznych krajowych i europejskich oraz prywatnych – budowa systemu dofinansowania i ulg motywujących inwestorów;
6. Powołanie interdyscyplinarnego zespołu na rzecz opracowania wytycznych ochrony obszarów cennych przyrodniczo i kulturowo.

Wnioski i rekomendacje w zakresie strefy społeczno-gospodarczej

1. Uwzględnienie i promocja nowych terenów inwestycyjnych;
2. Wsparcie rozwoju stref ekonomiczno-gospodarczych;
3. Dostosowanie kształcenia do potrzeb rynku pracy.

Wnioski i rekomendacje w zakresie komunikacji i transportu

1. Uwzględnienie projektowanego układu komunikacyjnego dróg wojewódzkich i krajowych;
2. Elektryfikacja linii kolejowej nr 203;
3. Poprawa stanu technicznego infrastruktury w porcie w Gorzowie Wlkp. oraz parametrów szlaków wodnych;
4. Lokalizacja terminala przeładunkowego w Gorzowie Wlkp., budowa bocznic kolejowych oraz modernizacja lub budowa nowego portu rzecznego;
5. Realizacja zintegrowanego centrum przesiadkowego w Gorzowie Wlkp.;
6. Realizacja Europejskiej Trasy Rowerowej EuroVelo EV2 (Szlak Stolic, wariant 2).

Wnioski i rekomendacje w zakresie infrastruktury technicznej

1. Zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego Polski Zachodniej poprzez realizację nowych połączeń linii elektroenergetycznych 400 kV, budowę stacji elektroenergetycznej 400/220 kV, utrzymanie oraz modernizację istniejącej infrastruktury elektroenergetycznej;
2. Wzmocnienie powiązań między systemami elektroenergetycznymi Polski i Niemiec;
3. Rozbudowa sieci gazociągów wysokiego ciśnienia poprzez realizację nowego odcinka Witnica – Gorzów Wlkp.;
4. Wzrost wykorzystania alternatywnych źródeł energii.

XIII. Wnioski do studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin należących do MOF OW Gorzów Wlkp.

Ustalenia Planu zagospodarowania przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp. należy uwzględnić w gminnych opracowaniach planistycznych, szczególnie w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin należących do MOF OW Gorzów Wlkp. Wnioski i rekomendacje do tych dokumentów zestawiono z podziałem na kategorie:

- osadnictwa i ładu przestrzennego,
- systemu przyrodniczego,
- dziedzictwa kulturowego i turystyki,
- strefy społeczno-gospodarczej,
- komunikacji i transportu,
- infrastruktury technicznej,
- obronności i bezpieczeństwa.

Wnioski i rekomendacje w zakresie osadnictwa i ładu przestrzennego

1. Ochrona i rewitalizacja zabytkowej tkanki miejskiej z uwzględnieniem kształtowania wysokiej jakości przestrzeni publicznych;
2. Podnoszenie standardu przestrzeni publicznych i terenów zieleni; ochrona istniejących terenów zieleni publicznej i tworzenie nowych;
3. Wyznaczenie terenów zieleni rekreacyjnej i ciągów pieszych jako przestrzeni ogólnodostępnej wzdłuż rzek i rowów;
4. Poprawa stanu sanitarnego i warunków środowiskowych zamieszkania;
5. Uzupełnienie terenów mieszkaniowych o usługi publiczne i komercyjne, infrastrukturę społeczną i techniczną;
6. Wyznaczenie lokalizacji obiektów usługowych wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych;
7. Ograniczanie rozpraszania zabudowy poprzez intensyfikację zagospodarowania terenów zurbanizowanych;

8. Ograniczenie wyznaczania nowych terenów zabudowy zagrodowej;
9. Wyznaczenie nowych terenów inwestycyjnych w oparciu o istniejący układ komunikacyjny i tereny uzbrojone w infrastrukturę techniczną;
10. Wyznaczenie nowych terenów mieszkaniowych w sposób umożliwiający maksymalne wykorzystanie publicznego transportu zbiorowego;
11. Wyznaczenie nowych terenów mieszkaniowych z równoczesnym planowaniem towarzyszących im usług społecznych;
12. Wyznaczenie obszarów pod lokalizację nowych terenów działalności produkcyjnej i usługowej;
13. Koncentracja przestrzennej funkcji produkcyjnej w celu zminimalizowania negatywnego wpływu na jakość środowiska przyrodniczego i warunków zamieszkania;
14. Zaopatrzenie nowych terenów w niezbędne sieci infrastruktury technicznej;
15. Zapewnienie niezbędnych rezerw terenowych pod lokalizację systemów infrastruktury technicznej obsługującej obszary aktywności gospodarczej;
16. Intensyfikacja rolnictwa na gruntach najwyższej jakości i ochrona gleb najwyższych klas bonitacyjnych przed zmianą przeznaczenia na cele nierolnicze, wykorzystanie gruntów ornych klas I-IIIa oraz użytków zielonych klas I-III wyłącznie jako tereny rolnicze.

Wnioski i rekomendacje w zakresie systemu przyrodniczego

1. Ochrona obszarów cennych przyrodniczo poprzez zachowanie ciągłości terytorialnej korytarzy ekologicznych w gminach: Lubiszyn, Kłodawa, Santok, Deszczno i Bogdaniec;
2. Uszczegółowienie granic korytarzy ekologicznych na etapie prowadzenia prac planistycznych w poszczególnych gminach, zachowanie ich drożności i likwidacja barier;
3. Opracowanie i upowszechnienie zasad rozwoju turystyki na obszarach o wysokich walorach przyrodniczych;
4. Zidentyfikowanie i zachowanie cennych siedlisk, przede wszystkim: leśnych, łąkowych, obszarów wodno-błotnych i muraw kserotermicznych;
5. Optymalizacja zużycia wody, modernizacja sieci wodociągowej, wprowadzenie ograniczeń w zużyciu wód podziemnych;
6. Ograniczenie uciążliwości hałasowych poprzez stosowanie rozwiązań izolacyjnych – biologicznych i technicznych;
7. Wyprowadzanie ruchu tranzytowego z centrum miasta i obszarów chronionych akustycznie;
8. Zagospodarowywanie terenów wokół jezior dla potrzeb turystyki i rekreacji w sposób zapewniający ochronę wód jeziornych przed zanieczyszczeniem;
9. Zachowanie i tworzenie otulin biologicznych wzdłuż cieków i wokół jezior, przekształcanie gruntów ornych w dolinach i zlewniach jezior na użytki zielone;
10. Retencja terenowa wód opadowych;
11. Ochrona złóż cennych gospodarczo, rozpoznanych jako potencjalne obszary koncesyjne;
12. Objęcie obszarów złóż planowaniem miejscowym;
13. Zagospodarowanie złoża gazu ziemnego na terenie gmin Lubiszyn i Bogdaniec;
14. Wykluczenie z rolnictwa intensywnego dolin Warty i Noteci;
15. Zapewnienie wystarczającej pojemności składowisk dla powstających odpadów zawierających azbest;
16. Budowa małych elektrowni wodnych z wykorzystaniem historycznych lokalizacji – młynów i nieczynnych elektrowni, budowa farm fotowoltaicznych, instalacji wykorzystujących biomasę, elektrowni wiatrowych.

Wnioski i rekomendacje w zakresie dziedzictwa kulturowego i turystyki

1. Nadanie nowych funkcji obiektom zabytkowym i dostosowanie do współczesnych wymogów, przy równoczesnym zachowaniu i ochronie pierwotnych walorów architektonicznych i historycznych;
2. Wykluczenie lokalizowania obiektów dysharmonizujących z zabytkowym sąsiedztwem i przesłaniających obiekty zabytkowe (dotyczy to również lokalizacji naziemnych obiektów infrastruktury technicznej);
3. Ochrona panoram w celu zachowania historycznych sylwet obiektów i zespołów urbanistycznych;
4. Sporządzanie Programów rewitalizacji terenów zdegradowanych; rewitalizacja obszarów miejskich, szczególnie centrum Gorzowa Wlkp. z zabytkową zabudową, oraz obszarów poprzemysłowych i powojskowych, rewitalizacja i odnowa obszarów wiejskich MOF OW Gorzów Wlkp., w tym popegeerowskich;

5. Kształtowanie i odnowa przestrzeni publicznych.

Wnioski i rekomendacje w zakresie strefy społeczno-gospodarczej

1. Uwzględnienie wyznaczonych terenów inwestycyjnych oraz stref ekonomiczno-gospodarczych;
2. Uwzględnienie zapotrzebowania na tereny usług edukacji oraz innych usług społecznych;
3. Wspieranie rozwoju turystyki i promocji regionu.

Wnioski i rekomendacje w zakresie komunikacji i transportu

1. Budowa postulowanej północnej obwodnicy Gorzowa Wlkp.;
2. Modernizacja i działania integrujące dworzec kolejowy z dworcem autobusowym;
3. Rozbudowa infrastruktury rowerowej, stworzenie spójnego systemu tras dla celów komunikacyjnych, turystycznych i rekreacyjnych;
4. Realizacja Europejskiej Trasy Rowerowej EuroVelo EV2 (Szlak Stolic, wariant nr 2);
5. Wytyczenie oddzielnych dróg rowerowych przy drogach o natężeniu powyżej 3000 pojazdów dziennie; na drogach o natężeniu od 1000 do 3000 pojazdów dziennie zaleca się wprowadzenie wydzielonych pasów rowerowych, dróg rowerowych lub ciągów pieszo-rowerowych;
6. Integracja systemu rowerowego i transportu zbiorowego, powstanie parkingów „Bike and Ride";
7. Powstanie obiektów towarzyszących szlakom rowerowym: punkty gastronomiczne, noclegowe;
8. Zwiększenie liczby połączeń transportu zbiorowego;
9. Realizacja węzłów przesiadkowych;
10. Modernizacja infrastruktury związanej z obsługą podróżnych;
11. Realizacja obejść drogowych;
12. Docelowa zmiana układu komunikacyjnego w celu odciążenia centrum Gorzowa Wlkp. z ruchu samochodowego;
13. Zmiana położenia przystanków, m.in.:
    - przystanku Gorzów Wlkp. Zamoście – lokalizacja bliżej ul. Śląskiej,
    - przystanku Santok – bliżej drogi wojewódzkiej nr 158.

Wnioski i rekomendacje w zakresie infrastruktury technicznej

1. Uzbrojenie terenów inwestycyjnych;
2. Zabezpieczenie rezerw terenowych pod infrastrukturę techniczną, w szczególności linie elektroenergetyczne wysokich i najwyższych napięć oraz gazociągi wysokiego ciśnienia;
3. Rozbudowa infrastruktury wodociągowej i kanalizacyjnej;
4. Uwzględnienie nowych terenów przeznaczonych do zabudowy w zakresie rozbudowy sieci wodociągowej i kanalizacyjnej
5. Zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego;
6. Budowa oraz modernizacja sieci elektroenergetycznych;
7. Budowa gazociągu relacji Witnica – Gorzów Wlkp., rozbudowa sieci gazociągów dystrybucyjnych;
8. Wzrost wykorzystania OZE;
9. Wyznaczanie obszarów z dopuszczeniem lokalizacji instalacji wykorzystujących odnawialne źródła energii o mocy powyżej 100 kW.

Wnioski i rekomendacje w zakresie obronności i bezpieczeństwa

1. Wyznaczanie stref ochronnych wokół terenów zamkniętych oraz ustalenie ograniczeń w zagospodarowaniu;
2. Uwzględnienie obszarów ograniczenia wysokości zabudowy;
3. Ograniczenie zabudowy na obszarach szczególnego zagrożenia powodzią.

XIV. Instrumenty i normy prowadzenia monitoringu zmian w zagospodarowaniu przestrzennym

Zgodnie z art. 45 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym plan zagospodarowania przestrzennego województwa podlega okresowej ocenie. Zaleca się przeprowadzenie wielobranżowego monitoringu przestrzeni MOF OW Gorzów Wlkp. w celu przeglądu zmian w zagospodarowaniu przestrzennym oraz stopnia zaawansowania realizacji inwestycji przewidzianych w planie. Działania te pomogą kontrolować proces zmian przebiegających na terenie obszaru funkcjonalnego oraz ocenić zgodność tych zmian z wyznaczonymi kierunkami rozwoju.

Zastosowanie poniższych wskaźników umożliwi okresową ocenę realizacji przyjętych w planie celów rozwoju i kierunków zagospodarowania. Zaproponowane wskaźniki zestawiono z podziałem na kategorie:

- osadnictwa i ładu przestrzennego,
- systemu przyrodniczego,
- dziedzictwa kulturowego i turystyki,
- strefy społeczno-gospodarczej,
- komunikacji i transportu,
- infrastruktury technicznej.

Prowadzenie monitoringu danych przestrzennych ma na celu zobrazowanie zmian zachodzących w zagospodarowaniu przestrzennym obszaru funkcjonalnego. System monitoringu powinien obejmować swoim zakresem nie tylko odniesienie do obszarów gmin wchodzących w skład MOF OW Gorzów Wlkp., ale także do samego obszaru funkcjonalnego jako całości. Okresowa weryfikacja wskaźników w ramach monitoringu rozwoju przestrzennego powinna posłużyć również do badania zależności, jakie zachodzą między różnymi procesami w obrębie obszaru funkcjonalnego. Procesy te dotyczą zarówno zagadnień szeroko rozumianego zagospodarowania przestrzennego, jak i szeregu procesów gospodarczych, ekonomicznych i społecznych. Tak prowadzony monitoring, wraz z okresową oceną realizacji opracowanego modelu rozwoju, stanowi jedno z narzędzi planowania regionalnego.

Dane pochodzące z monitoringu powinny być gromadzone i organizowane w bazie danych prowadzonej zgodnie z dyrektywą INSPIRE, uwzględniającej zapisy ustawy o infrastrukturze informacji przestrzennej (Dz. U. z 2017 r., poz. 1382 z późn. zm.) oraz kompatybilną z obecnie wykorzystywaną bazą w ramach Regionalnego Systemu Informacji Przestrzennej Województwa Lubuskiego. Uporządkowana baza danych przestrzennych i środowiskowych, jako komplementarny zbiór informacji o zachodzących procesach rozwojowych, pozwala na analizę wskaźników w wymiarze czasowym. Możliwość badania tendencji oraz wyznaczania trendów rozwinie system monitoringu zmian w zagospodarowaniu przestrzennym o podstawowe narzędzia prognostyczne.

Wskazuje się częstotliwość badania każdego wskaźnika w odniesieniu do wartości bazowej raz na cztery lata, zgodnie z opracowaniem okresowej oceny planu. Katalog wskaźników może być rozszerzony, szczególnie o dane uzyskiwane bezpośrednio od gmin dotyczące m.in. planowania przestrzennego – przeznaczeń terenów w suikzp i mpzp.

Monitoring w zakresie osadnictwa i ładu przestrzennego		
Wskaźnik:	**Źródło danych:**	**Wartość bazowa (2017)**
▪ % pokrycia mpzp	GUS	12,44%[299]
▪ % terenów przeznaczonych pod zabudowę mieszkaniową w ramach mpzp;	gminy	*brak*
▪ % terenów przeznaczonych pod zabudowę mieszkaniową w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego;	gminy	*brak*
▪ % terenów, stanowiących użytki rolne klasy I-III, objęte w mpzp, zmianą przeznaczenia gruntów rolnych na cele nierolnicze;	gminy	*brak*
▪ %terenów przeznaczonych w mpzp i studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego pod podstawową funkcję usługową i produkcyjną.	gminy	*brak*

Monitoring w zakresie systemu przyrodniczego		
Wskaźnik:	**Źródło danych:**	**Wartość bazowa (2017)**
▪ % udział powierzchni obszarów chronionych (z podziałem na rodzaje);	GUS	ogółem: 52,9% (2016)[300] parki krajobrazowe: 8,8% obszary chronionego krajobrazu: 43,6% użytki ekologiczne: 0,4% zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: 0,01% rezerwaty przyrody: 0,9%
▪ Jakość wód powierzchniowych – % udział w poszczególnych klasach czystości;	WIOŚ	*brak*
▪ Lesistość;	GUS, Lasy Państwowe	41,52% [301]
▪ % powierzchni eksploatowanych złóż kopalin w stosunku do udokumentowanych złóż – dot. złóż objętych własnością górniczą, zgodnie z art. 10 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. prawo geologiczne i górnicze (Dz. U. z 2017 r. poz. 2126).	gminy, PIG	*brak*

Monitoring w zakresie dziedzictwa kulturowego i turystyki		
Wskaźnik:	**Źródło danych:**	**Wartość bazowa (2017)**
▪ Liczba obiektów wpisanych do rejestru zabytków w poszczególnych kategoriach;	WKZ, Gminy	Suma – 157 (2017)[302] założenia przestrzenne – 2 obiekty sakralne – kościoły – 34 pozostałe obiekty sakralne – 3 obiekty budownictwa obronnego – 1 obiekty rezydencjonalne – 7 budowle użyteczności publicznej – 31 zabudowa folwarczna – 6 pojedyncze budynki gospodarcze – 5 młyny, wiatraki – 3 zabudowa przemysłowe – 3 domy mieszkalne – 7 kamienice – 19

[299] Bank Danych Lokalnych, GUS, stan na 31.12.2016 r.
[300] Bank Danych Lokalnych, GUS, stan na 31.12.2016 r.
[301] Bank Danych Lokalnych, GUS, stan na 31.12.2016 r
[302] Narodowy Instytut Dziedzictwa, 2017

		willa – 14 cmentarz – 5 budowla – 1 zieleń – 11 inne – 5
▪ Liczba i powierzchnia parków kulturowych;	WKZ	1
▪ Liczba pomników historii;	WKZ	0[303]
▪ Liczba stanowisk archeologicznych;	WKZ	1873 (2017)[304]
▪ Liczba muzeów i certyfikowanych punktów informacji turystycznej;	GUS	muzea – 2 (2016)[305] punkty informacji turystycznej – 1
▪ Liczba obiektów hotelowych;	GUS	18[306]
▪ Liczba udzielonych noclegów	GUS	118784 (2014)[307]

Monitoring w zakresie strefy społeczno-gospodarczej

Wskaźnik:	**Źródło danych:**	**Wartość bazowa (2017)**
▪ Liczba mieszkańców	GUS	164 176 (2016)[308]
▪ Saldo migracji;	GUS	412 (2016)[309]
▪ % ludności miejskiej;	GUS	75,5 (2016)[310]
▪ Liczba mieszkań na 1000 mieszkańców;	GUS	389 (2016)[311]
▪ Powierzchnia użytkowa mieszkania przypadająca na 1 mieszkańca;	GUS	27,7 m kw. (2016)[312]
▪ Liczba i powierzchnia mieszkań oddawanych do użytkowania w skali roku;	GUS	Liczba: 708 (2016)[313] Średnia powierzchnia: 77,8 m kw. (2016)[314]
▪ Liczba placówek oświatowych (przedszkoli, szkół podstawowych, szkół specjalnych, szkół średnich, szkół technicznych, szkół zawodowych, szkół wyższych).	GUS	przedszkola – 47 (2016)[315] szkoły podstawowe – 45 gimnazja – 32 licea ogólnokształcące – 15 technika – 11 zasadnicze szkoły zawodowe – 8 szkoły wyższe – 4
▪ liczba podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON;	GUS	22 133 (2016)[316]
▪ liczba bezrobotnych na 1000 mieszkańców;	GUS	18,7 (2016)[317]
▪ liczba lub powierzchnia specjalnych stref ekonomicznych i stref gospodarczych;	zarządcy	4 (2017)
▪ liczba parków naukowo-technologicznych, centrów transferu technologii, ośrodków badawczo-rozwojowych oraz inkubatorów przedsiębiorczości.	zarządcy	3 (2017)

[303] Wykaz Pomników Historii, Narodowy Instytut Dziedzictwa, stan na 10.2017 r.
[304] Wykaz zabytków archeologicznych wojewódzkiego konserwatora zabytków, 2017
[305] Bank Danych Lokalnych, GUS, stan na 31.07.2016 r
[306] Bank Danych Lokalnych, GUS, stan na 31.07.2016 r
[307] Bank Danych Lokalnych, GUS, stan na 31.12.2014 r.
[308] Bank Danych Lokalnych, GUS, stan na 31.12.2016 r.
[309] Bank Danych Lokalnych, GUS, stan na 31.12.2016 r.
[310] Bank Danych Lokalnych, GUS, stan na 31.12.2016 r.
[311] Bank Danych Lokalnych, GUS, stan na 31.12.2016 r.
[312] Bank Danych Lokalnych, GUS, stan na 31.12.2016 r.
[313] Bank Danych Lokalnych, GUS, stan na 31.12.2016 r.
[314] Bank Danych Lokalnych, GUS, stan na 31.12.2016 r.
[315] Bank Danych Lokalnych, GUS, stan na 31.12.2016 r.
[316] Bank Danych Lokalnych, GUS, stan na 31.12.2016 r.
[317] Bank Danych Lokalnych, GUS, stan na 31.12.2016 r.

Monitoring w zakresie komunikacji i transportu		
Wskaźnik:	**Źródło danych:**	**Wartość bazowa (2017)**
▪ Długość dróg krajowych i wojewódzkich;	GUS, GDDKiA, ZDW	DK: 72 km (2017) DW: 84,4 km (2017)
▪ Liczba MOP;	GDDKiA	0 (2017)
▪ liczba przepraw mostowych i promowych przez rzekę Wartę i Noteć, w ciągu dróg krajowych i wojewódzkich;	GDDKiA, ZDW	przeprawy mostowe: 3 (2017) przeprawy promowe: 0 (2017)
▪ Liczba ofiar śmiertelnych wypadków drogowych;	KWP	16 (2016)[318]
▪ Liczba funkcjonujących stacji / przystanków kolejowych;	PKP PLK	10 (2017)
▪ Długość eksploatowanych linii kolejowych;	GUS, PKP PLK	46,0 km (2017)

Monitoring w zakresie infrastruktury technicznej		
Wskaźnik:	**Źródło danych:**	**Wartość bazowa (2017)**
▪ Długość linii wysokich i najwyższych napięć;	operatorzy sieci	234,3 km (2017)
▪ % ludności korzystających z gazu sieciowego;	GUS	67,4% (2015)[319]
▪ Długość sieci gazociągowej wysokiego ciśnienia;	GUS, operatorzy sieci	149,0 km (2015)
▪ Długość sieci ciepłowniczej;	GUS	112,0 km (2016)
▪ kubatura budynków mieszkalnych ogrzewanych centralnie	GUS	16347,8 dam^3 (2016)
▪ % terenów przeznaczonych w mpzp pod lokalizację elektrowni wiatrowych, farm fotowoltaicznych i biogazownie o mocy powyżej 100 kW;	gminy	*brak*
▪ Liczba elektrowni wodnych;	URE	0 (2017)
▪ Długość sieci wodociągowej;	GUS	1008,7 km (2016)
▪ Długość sieci kanalizacyjnej;	GUS	652,7 km (2016)
▪ Liczba oczyszczalni ścieków;	GUS	3 (2017)
▪ Liczba składowisk odpadów i punktów selektywnej zbiórki odpadów komunalnych.	gminy	6 składowisk, 1 PSZOK
▪ Liczba lub % udział podmiotów gospodarczych i gospodarstw domowych wykorzystujących odnawialne źródła energii (kolektory słoneczne, panele fotowoltaiczne, pompy ciepła, turbiny wiatrowe, zastosowanie biomasy i biogazu).	gminy	*brak*

Monitoring w zakresie obronności i bezpieczeństwa		
Wskaźnik:	**Źródło danych:**	**Wartość bazowa (2017)**
▪ Powierzchnia wojskowych terenów zamkniętych;	WSzW	0,47 ha (2017)
▪ Długość wałów przeciwpowodziowych wzdłuż rzeki Warty.	KZGW, LZMiUW	82,1 km (2017)

XV. Synteza Planu zagospodarowania przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp.

Plan zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego Gorzów Wlkp. stanowi integralną część Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego, jednocześnie będąc narzędziem wspólnej polityki przestrzennej samorządów lokalnych. Celem opracowania Planu zagospodarowania przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp. jest stworzenie zintegrowanego dokumentu planistycznego, tworzącego spójną wizję zagospodarowania przestrzennego obszaru. Optymalne rozmieszczenie poszczególnych funkcji na obszarze MOF OW Gorzów Wlkp. zapewni zrównoważony rozwój i koordynację

[318] Analiza stanu bezpieczeństwa w woj. lubuskim za rok 2016 w porównaniu z latami 2014/2015, Komenda Wojewódzka Policji w Gorzowie Wlkp.:
[319] Bank Danych Lokalnych, GUS, stan na 31.12.2015 r.

polityki przestrzennej. Plan wskazuje kierunki działań, jakie należy podjąć w celu stworzenia spójnej wewnętrznie jednostki funkcjonalnej. Zasięg terytorialny MOF OW Gorzów Wlkp. został wyznaczony na podstawie *Raportu metodycznego określającego metodykę badań i dobór kryteriów delimitujących obszary funkcjonalne województwa lubuskiego* oraz dokumentu *Obszary funkcjonalne województwa lubuskiego wraz z obszarami strategicznej interwencji.*

Kierunki polityki przestrzennej MOF OW Gorzów Wlkp. muszą uwzględniać założenia dokumentów strategicznych wszystkich szczebli – unijnego, krajowego, regionalnego i lokalnego. Dla obszaru opracowania obowiązują *Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp.* oraz *Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp*. W powyższych opracowaniach wyznaczono strategiczne cele rozwoju, w które wpisują się wskazane kierunki zagospodarowania przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp.

Uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp.

W Planie przeanalizowano uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne MOF OW Gorzów Wlkp. Odniesiono się do położenia obszaru na tle kraju i regionu, powiązań regionalnych i ponadregionalnych, demografii, sieci osadniczej i struktury funkcjonalno-przestrzennej, systemu przyrodniczego, ochrony dziedzictwa kulturowego, rozwoju turystyki, strefy społeczno-gospodarczej, komunikacji i transportu, infrastruktury technicznej, strefy obronności i bezpieczeństwa, lokalnych polityk rozwoju. W odniesieniu do poszczególnych stref funkcjonalnych przedstawiono syntezę uwarunkowań w podziale na ograniczenia i bariery rozwoju przestrzennego oraz czynniki determinujące rozwój MOF OW Gorzów Wlkp.

W zakresie strefy obejmującej **terytorium, ludność, osadnictwo i ład przestrzenny** jako główne bariery rozwoju przestrzennego wymieniono malejącą tendencję przyrostu naturalnego, rosnący wskaźnik obciążenia demograficznego, wyludnianie się miasta Gorzów Wlkp. i postępujące zjawisko suburbanizacji, przyczyniające się do niekontrolowanego przyrostu terenów mieszkaniowych i rozpraszania zabudowy na terenach wiejskich, mały stopień pokrycia miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego i brak kompleksowego podejścia do problematyki sporządzania planów miejscowych, co utrudnia prowadzenie spójnej polityki przestrzennej. Wśród czynników determinujących rozwój zauważalne jest dodatnie saldo migracji, stosunkowo równomierna sieć osadnicza, z Gorzowem Wlkp. jako ośrodkiem centralnym, spójny układ przestrzenny o niewielkich odległościach pomiędzy poszczególnymi miejscowościami, dobra dostępność komunikacyjna, możliwość rozwoju oferty inwestycyjnej poszczególnych gmin.

W zakresie **strefy przyrodniczej** ograniczeniami rozwoju przestrzennego są przede wszystkim położenie części terenu w obszarze szczególnego zagrożenia powodzią, niezadowalająca jakość wód podziemnych, duży udział obszarowych form ochrony przyrody – liczne ograniczenia wynikające z nakazów i zakazów dotyczących zagospodarowania i użytkowania tych terenów. Główne czynniki determinujące rozwój to korzystny klimat z długim okresem wegetacyjnym, zapewniający dogodne warunki dla rozwoju rolnictwa, duży udział gruntów rolnych i gleb o dobrych klasach bonitacyjnych oraz pastwisk, zasoby surowców energetycznych (złoża gazu ziemnego oraz ropy naftowej), duży udział terenów cennych przyrodniczo i krajobrazowo oraz kompleksów leśnych, stanowiących szansę dla rozwoju turystyki, żeglowne doliny Warty i Noteci – możliwość rozwoju turystyki i transportu rzecznego.

W zakresie **strefy kulturowej** wśród barier rozwoju przestrzennego wymieniono niewystarczające działania ochronne i renowacyjne obiektów zabytkowych, brak odpowiedniego wyeksponowania i wykorzystania obiektów zlokalizowanych w historycznej części Gorzowa Wlkp. (rejon Starego i Nowego Miasta), brak objęcia ochroną cennych obiektów oraz układów przestrzennych (zwłaszcza ruralistycznych) o istotnym znaczeniu dla

dziedzictwa kulturowego regionu, nieaktualność gminnych ewidencji zabytków i brak odpowiednich programów chroniących zasób zabytkowy. Czynnikami determinującymi rozwój są m.in. występowanie atrakcyjnych zabytków dziedzictwa kulturowego i ich skupienie na stosunkowo niewielkim obszarze, co daje możliwość koncentracji działań ochronnych, renowacyjnych i promocyjnych, występowanie różnorodnych form zabytków i krajobrazów kulturowych, lokalizacja parku kulturowego Dolina Trzech Młynów w gminie Bogdaniec, dogodne położenie względem rzek Warty i Noteci oraz form ochrony przyrody pod kątem turystycznym, organizacja licznych przedsięwzięć kulturalnych integrujących społeczność lokalną.

W zakresie **strefy społeczno-gospodarczej** jako główne bariery rozwoju przestrzennego wymieniono niskie nakłady na działalność badawczo-rozwojową, wysokie bezrobocie wśród osób młodych, niewystarczający poziom oraz wadliwą strukturę kwalifikacji zawodowych, brak silnego ośrodka akademickiego, niesatysfakcjonujący stan techniczny obiektów sportowych zlokalizowanych na terenach gmin wiejskich, brak wykorzystania potencjału turystycznego. Wśród czynników determinujących rozwój zauważalne jest korzystne położenie obszaru względem zachodniej granicy państwa oraz względem aglomeracji berlińskiej, poznańskiej i szczecińskiej, położenie przy skrzyżowaniu ważnych korytarzy transportowych, wspieranie potencjału innowacyjnego regionu z uwzględnieniem działalności Gorzowskiego Ośrodka Technologicznego Park Naukowo-Technologiczny, potencjalne tereny pod inwestycje i dogodne warunki rozwoju gospodarczego, dostosowywanie programów nauczania do potrzeb rynku pracy, bogate tradycje przemysłowe Gorzowa Wlkp.

W zakresie **komunikacji i transportu** ograniczeniami rozwoju przestrzennego są zły stan techniczny niektórych dróg wojewódzkich i powiatowych, duże natężenie ruchu kołowego, brak postulowanej północnej obwodnicy miasta i obejść na drogach wojewódzkich, niewielkie wykorzystanie systemu kolejowego do przewozu osób i towarów, niewielka liczba połączeń kolejowych z resztą regionu i kraju, zły stan techniczny dróg wodnych Warty i Noteci oraz portu rzecznego w Gorzowie Wlkp., spadek liczby osób korzystających z komunikacji publicznej, zmniejszenie znaczenia transportu zbiorowego w ogóle przewozów pasażerskich i brak konkurencyjności w porównaniu z transportem indywidualnym, brak spójnej sieci dróg rowerowych. Główne czynniki determinujące rozwój to położenie wzdłuż korytarza transportowego Bałtyk – Adriatyk, równomiernie rozwinięty układ drogowy zapewniający dogodne połączenia wewnętrzne i zewnętrzne, w tym bezpośrednie połączenie kolejowe z Berlinem oraz analizowany przebieg kolei dużych prędkości, obecność międzynarodowej drogi wodnej E70 Warta – Noteć, zwiększająca się długość i jakość infrastruktury rowerowej oraz dogodne położenie do rozwoju turystyki rowerowej oraz przewozów turystycznych drogą wodną.

W zakresie **infrastruktury technicznej** wśród barier rozwoju przestrzennego wymieniono zbyt wolno rozbudowywaną sieć kanalizacyjną, dużą dysproporcję w rozwoju infrastruktury kanalizacyjnej do zbiorowego odprowadzania ścieków między obszarami miejskimi i wiejskimi, występowanie nielegalnych składowisk odpadów pomimo obowiązującego systemu gospodarki odpadami, pokrywanie zapotrzebowania na moc cieplną w gminach wiejskich z indywidualnych źródeł (często opalanych węglem), zróżnicowany dostęp do rozdzielczej sieci gazowej. Czynnikami determinującymi rozwój są wzrost długości sieci wodociągowej, duże rezerwy wydajności ujęć wód podziemnych, co pozwala na dalszą rozbudowę sieci wodociągowej, znaczny wzrost długości czynnej sieci kanalizacyjnej na obszarach wiejskich, wzrost liczby odpadów poddawanych odzyskowi, które zostały zebrane selektywnie, funkcjonujący Ośrodek Grupowy Jeniniec, wykorzystywanie przez elektrociepłownię Gorzów jako paliwa i nośnika energii pierwotnej głównie gazu ziemnego ze złóż krajowych, bardzo korzystne warunki do rozwoju energii odnawialnej, zwłaszcza wiatrowej.

W zakresie **strefy obronności i bezpieczeństwa państwa** jako główne bariery rozwoju przestrzennego wymieniono brak przedsiębiorstw o szczególnym znaczeniu gospodarczo-obronnym, koncentrację instytucji z zakresu bezpieczeństwa publicznego w Gorzowie Wlkp., nieobecność jednostek wojskowych na obszarze MOF

OW Gorzów Wlkp. Do czynników determinujących rozwój zaliczono występowanie terenów zamkniętych, przez które przebiegają linie kolejowe, oraz przeznaczonych na potrzeby służb.

Wizja i możliwości rozwoju MOF OW Gorzów Wlkp.

Uwzględniając przeanalizowane uwarunkowania oraz założenia dokumentów strategicznych, wskazano trzy możliwe scenariusze rozwoju MOF OW Gorzów Wlkp.:

1. Rozwój oparty na kreowaniu potencjału innowacyjnego, głównie poprzez podniesienie poziomu infrastruktury społecznej i stworzenie warunków dla rozwoju twórczego kapitału ludzkiego, rewitalizację zdegradowanych zespołów miejskich i zrównoważony rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału turystycznego, opartego na walorach kulturowych i przyrodniczych.
2. Rozwój oparty na gospodarce innowacyjnej przy wykorzystaniu tradycji przemysłowych miasta i wykwalifikowanej kadry zawodowej, wykształconej dzięki działaniom na rzecz szkolnictwa związanego z potencjałem obszaru oraz w oparciu o działalność badawczo-rozwojową.
3. Wielokierunkowy rozwój oparty na budowaniu klasy kreatywnej i rozwoju nowoczesnej gospodarki innowacyjnej, w oparciu o nowoczesne technologie i współpracę ponadregionalną oraz wykorzystanie lokalnych potencjałów w obrębie wszystkich stref funkcjonalno-przestrzennych.

Trzeci scenariusz stanowi wypadkową dwóch pierwszych wariantów i wymaga podjęcia działań wpisanych w obydwie wcześniej nakreślone ścieżki rozwoju obszaru funkcjonalnego. Stanowi on scenariusz o najdalszym horyzoncie czasowym, najszerzej nakreśla dążenia rozwojowe, wyznaczając tym samym najbardziej prawdopodobny kierunek wzrostu obszaru funkcjonalnego. W oparciu o założenia tego scenariusza oraz wytyczne dokumentów wyższego rzędu określono następującą wizję rozwoju przestrzennego i społeczno-gospodarczego MOF OW Gorzów Wlkp.:

W 2030 roku Miejski Obszar Funkcjonalny Gorzowa Wlkp. jest liderem kreatywności w regionie, stanowi atrakcyjny ośrodek kulturalny, zapewniając swoim mieszkańcom możliwość rozwoju osobistego i zawodowego, dostęp do usług o wysokim standardzie oraz korzystanie z walorów przyrodniczo kulturowych regionu.

Efektywne działania i współpraca przedsiębiorców oraz samorządu lokalnego zapewniły rozwój gospodarki innowacyjnej, opartej na wiedzy i pozwoliły w pełni wykorzystać potencjał obszaru, jego tradycje przemysłowe, położenie i dostępność komunikacyjną.

Wykorzystanie innowacyjnego potencjału, nowoczesnych technologii i osiągnięć nauki pozwoliło na wypromowanie obszaru jako atrakcyjnego miejsca do zamieszkania i rozwoju klasy kreatywnej, zapewniając dynamiczny wzrost gospodarczy, oparty na potencjale intelektualnym jego mieszkańców.

W zaproponowanej wizji główny nacisk kładzie się na rozwój gospodarki innowacyjnej opartej na wiedzy, przy jednoczesnym wykorzystaniu tradycji przemysłowych obszaru, jego położenia i dostępności komunikacyjnej. Wykorzystanie innowacyjnego potencjału, nowoczesnych technologii i osiągnięć nauki pozwoli na wypromowanie obszaru jako atrakcyjnego miejsca do zamieszkania, zapewniając dynamiczny wzrost gospodarczy, oparty na potencjale intelektualnym jego mieszkańców. Wyznaczona wizja i wybrany scenariusz rozwoju wymagają realizacji działań według zaplanowanej strategii. Jako główne cele strategiczne rozwoju przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp. wskazano budowanie trwałej przewagi konkurencyjnej oraz zrównoważone kształtowanie podstawowych funkcji obszaru. W ramach celów strategicznych zaproponowano cele operacyjne, które zostaną osiągnięte poprzez realizację wyznaczonych kierunków rozwoju w poszczególnych strefach, do których przypisano bardziej szczegółowe działania.

Kierunki zagospodarowania przestrzennego MOF OW Gorzów Wlkp.

W zakresie **osadnictwa i ładu przestrzennego** jako kierunek rozwoju MOF OW Gorzów Wlkp. przyjęto prowadzenie spójnej polityki kształtowania przestrzeni w wyszczególnionych strefach funkcjonalno-przestrzennych: śródmiejskiej, miejskiej, podmiejskiej, produkcyjnej, zabudowy wiejskiej i rolniczej przestrzeni produkcyjnej, przyrodniczej. Powyższe strefy, jako tereny o podobnej strukturze przestrzennej, wykazujące wspólne cechy w zakresie intensywności zagospodarowania oraz dominującej funkcji, należy traktować jako obszary o zbliżonych potencjałach i możliwościach rozwoju. Dla każdej ze stref funkcjonalno-przestrzennych przewidziano odrębne działania, mające na celu takie kształtowanie przestrzeni, które pozwoli na osiągnięcie zrównoważonego rozwoju głównych ośrodków osadniczych traktowanych osobno, jak również w sieci powiązań, uwzględniając wzajemne relacje i związki funkcjonalno-przestrzenne.

W zakresie **systemu przyrodniczego** przyjęto siedem kierunków rozwoju, wśród których są ochrona i kształtowanie systemu przyrodniczego, zapewnienie jego spójności i ciągłości, ochrona walorów przyrody ożywionej, poprawa klimatu akustycznego, racjonalne gospodarowanie i ochrona zasobów wód powierzchniowych i podziemnych oraz złóż kopalin, wspieranie rozwoju rolnictwa. Racjonalne korzystanie z zasobów naturalnych oznacza utrzymanie odpowiedniej ilości i jakości poszczególnych elementów środowiska oraz ich wzajemnych powiązań. Naczelną zasadą gospodarowania zasobami jest rozwój zrównoważony, który zapewnia trwałość podstawowych procesów przyrodniczych i gwarantuje zaspokojenie potrzeb społeczności.

W zakresie **ochrony dziedzictwa kulturowego i turystyki** przyjęto pięć kierunków rozwoju, do których należą odpowiednie zarządzanie i wykorzystanie oraz ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, tworzenie spójnego i harmonijnego krajobrazu kulturowego, kształtowanie tożsamości kulturowej, kompleksowa rewitalizacja terenów zdegradowanych. Obiekty zabytkowe, przy odpowiedniej promocji, stopniu udostępnienia oraz wykorzystaniu ich wartości kulturowych, mogą stanowić istotny czynnik rozwoju gospodarczego i społecznego całego obszaru MOF OW Gorzów Wlkp.

W zakresie **strefy społeczno-gospodarczej** przyjęto sześć kierunków rozwoju: wzmocnienie potencjału innowacyjnego sektora gospodarczego, zmniejszenie bezrobocia i zwiększenie aktywności zawodowej ludności, rozwój kapitału ludzkiego poprzez inwestycje służące edukacji, inwestycje w służbę zdrowia, rozwój infrastruktury sportowej oraz turystyki. Działania podejmowane w ramach tej strefy są kluczowe dla ożywienia regionu. Prowadzą do rozwoju społeczno-gospodarczego, poprzez wprowadzanie zmian udoskonalających istniejące zjawiska oraz kreowanie nowych. Wskazane kierunki rozwoju obejmują działania w różnych dziedzinach, do których należą m.in. usługi, edukacja, ochrona zdrowia, aktywność sportowa, turystyka, bezpieczeństwo publiczne, tereny inwestycyjne, strefy gospodarcze oraz rynek pracy.

W zakresie **komunikacji i transportu** przyjęte kierunki rozwoju obejmują poprawę dostępności zewnętrznej oraz wewnętrznej MOF OW Gorzów Wlkp. w zakresie komunikacji drogowej, kolejowej transportu rzecznego, rowerowego i zbiorowego. Układ połączeń komunikacyjnych obszaru wynika zarówno z jego położenia względem większych ośrodków miejskich, jak i wewnętrznych powiązań lokalnych pomiędzy Gorzowem Wlkp. a gminami wchodzącymi w skład obszaru funkcjonalnego. Nadrzędnym celem w zakresie komunikacji jest utrzymanie, usprawnianie i uzupełnianie zintegrowanej sieci połączeń zarówno lokalnych jak i ponadlokalnych, pozwalającej na swobodny i zrównoważony rozwój obszaru.

W zakresie **infrastruktury technicznej** przyjęto sześć kierunków rozwoju, wśród których są wzrost bezpieczeństwa energetycznego, zmniejszenie emisyjności gospodarki, rozwój infrastruktury wodociągowej i kanalizacji sanitarnej, wykorzystanie alternatywnych źródeł energii, racjonalne gospodarowanie odpadami, ograniczenie ilości składowanych odpadów. Obszary wyposażone w odpowiednią infrastrukturę techniczną są

bardziej atrakcyjne pod względem inwestycyjnym. Rozwój systemów infrastruktury technicznej wpływa także na stan środowiska, pozwala na jego ochronę i zrównoważony rozwój. Ze względu na położenie MOF OW Gorzów Wlkp. w pobliżu granicy państwa, odgrywa on znaczącą rolę przy połączeniach transgranicznych. W granicach obszaru zlokalizowane są oraz planuje się inwestycje o znaczeniu ponadregionalnym, krajowym a nawet międzynarodowym.

W zakresie **strefy obronności i bezpieczeństwa** przyjęto dwa kierunki rozwoju, do których należą ochrona terenów zamkniętych i obiektów służących zapewnieniu bezpieczeństwa państwa oraz zahamowanie wzrostu i minimalizacja istniejącego ryzyka powodziowego. Wyznaczone kierunki w tej strefie mają za zadanie zapewnienie bezpieczeństwa militarnego oraz ekologicznego. Działania, które zostały wyznaczone w ramach określonych kierunków, mają głównie charakter planistyczny, zapewniający bezkolizyjne funkcjonowanie terenów zamkniętych oraz minimalizowanie negatywnych skutków zagrożeń naturalnych.

XVI. Słownik pojęć planistycznych

inwestycje celu publicznego – działania o znaczeniu lokalnym (gminnym) i ponadlokalnym (powiatowym, wojewódzkim i krajowym), a także krajowym (obejmującym również inwestycje międzynarodowe i ponadregionalne), bez względu na status podmiotu podejmującego te działania oraz źródła ich finansowania, stanowiące realizację celów, o których mowa w art. 6 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2018 r. poz. 121) (zgodnie z Ustawą z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2017 roku poz. 1073 z późn. zm.).

konserwacja – działania mające na celu utrzymanie obiektów o charakterze zabytkowym w należytym i niepogarszającym się stanie, utrwalenie zabytkowego materiału w formie oryginalnej; działania te mają na celu umożliwienie postrzegania i odbioru wartości zabytkowych, bez stwarzania zagrożenia dla substancji zabytkowej;

krajobraz kulturowy – przestrzeń zawierająca elementy środowiska przyrodniczego i kulturowego, ukształtowana w wyniku działalności człowieka;

ład przestrzenny – takie ukształtowanie przestrzeni, które tworzy harmonijną całość oraz uwzględnia w uporządkowanych relacjach wszelkie uwarunkowania i wymagania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne (zgodnie z Ustawą z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2017 roku poz. 1073 z późn. zm.).;

modernizacja – unowocześnienie, trwałe ulepszenie zmierzające do zwiększenia wartości użytkowej, w tym w odniesieniu do obiektu budowlanego m.in. jego rozbudowa, nadbudowa, przebudowa lub remont;

obszar funkcjonalny – obszar szczególnego zjawiska z zakresu gospodarki przestrzennej lub występowania konfliktów przestrzennych, stanowiący zwarty układ przestrzenny składający się z funkcjonalnie powiązanych terenów, charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i przewidywanymi jednolitymi celami rozwoju (zgodnie z Ustawą z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym U. Dz. 2017 roku poz. 1073 z późn zm.);

przestrzeń publiczna – obszar o znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne (zgodnie z Ustawą z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2017 roku poz. 1073 z późn. zm.);

rekultywacja – przywrócenie wartości użytkowych i przyrodniczych terenom zdegradowanym i przekształconym przez działalność człowieka;

renowacja – działania mające na celu odnowienie, odświeżenie obiektu budowlanego; może dotyczyć całego obiektu lub części, np. dachu, elewacji lub innego elementu;

rewaloryzacja – działania konserwatorskie, mające na celu przywrócenie obiektom historycznym ich dawnego wyglądu i wartości użytkowych; odnosi się zarówno do architektury jak i zespołów urbanistycznych;

rewitalizacja – proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji (zgodnie z Ustawą z dnia 9 października 2015 roku o rewitalizacji (Dz. U. z 2017 roku poz. 1023 z późn. zm.);

suburbanizacja – zmiana udziału przedmieść w strukturze miasta, polegająca na migracji mieszkańców centrów miast na tereny przedmiejskie, wiąże się ze zwiększeniem powierzchni miasta, rozwojem zabudowy o niskiej intensywności i spadkiem gęstości zaludnienia;

środowisko – ogół elementów przyrodniczych, w tym także przekształconych w wyniku działalności człowieka, a w szczególności powierzchnia ziemi, kopaliny, wody, powietrze, krajobraz, klimat oraz pozostałe elementy różnorodności biologicznej, a także wzajemne oddziaływania pomiędzy tymi elementami;

tereny zurbanizowane – zwarte skupiska terenów zabudowanych;

walory krajobrazowe – wartości ekologiczne, estetyczne lub kulturowe obszaru oraz związane z nim rzeźba terenu, twory i składniki przyrody, ukształtowane przez siły przyrody lub działalność człowieka (zgodnie z Ustawą z dnia 21 sierpnia 1997 roku o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2018 roku poz. 121);

zrównoważony rozwój – taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń (zgodnie z Ustawą z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2017 roku poz. 1073 z późn. zm.).

Spis schematów

Schemat 1. Położenie MOF OW Gorzów Wlkp. względem korytarzy transportowych ... 18
Schemat 2. Położenie MOF OW Gorzów Wlkp. względem dużych ośrodków miejskich ... 20
Schemat 3. Powiązania ponadregionalne w zakresie komunikacji i infrastruktury technicznej ... 22
Schemat 4. Powiązania regionalne w zakresie komunikacji i infrastruktury technicznej ... 24
Schemat 5. Dojazdy do pracy do miasta Gorzowa Wlkp. ... 29
Schemat 6. Sieć osadnicza ... 31
Schemat 7. Podział terytorialny na obszar śródmiejski, miejski oraz podmiejski ... 34
Schemat 8. Użytkowanie terenu ... 44
Schemat 9. Regiony fizyczno-geograficzne ... 46
Schemat 10. Układ stref przyjętych do oceny jakości powietrza w 2016 r. ... 48
Schemat 11. Wody podziemne – główne zbiorniki i ich strefy ochronne, stopień podatności na antropopresję, jakość i zagrożenie deficytem ... 52
Schemat 12. Wody powierzchniowe ... 54
Schemat 13. Istniejące złoża kopalin ... 57
Schemat 14. Typy gleb ... 59
Schemat 15. Lesistość gmin MOF OW Gorzów Wlkp. [%] ... 61
Schemat 16. Lasy ochronne ... 62
Schemat 17. Typy siedliskowe lasów ... 63
Schemat 18. Udział procentowy powierzchni objętych formami ochrony przyrody w powierzchni gminy ... 65
Schemat 19. Formy ochrony przyrody ... 68
Schemat 20. Sieć korytarzy ekologicznych ... 71
Schemat 21. Tereny predysponowane do występowania ruchów masowych i osuwiska ... 75
Schemat 22 Zagrożenie powodziowe ... 77
Schemat 23. Liczba zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków ... 81
Schemat 24. Szlaki turystyczne o znaczeniu kulturowym ... 88
Schemat 25. Podmioty gospodarcze ... 91
Schemat 26. Bezrobocie w gminach ... 93
Schemat 27. Edukacja na poziomie podstawowym ... 95
Schemat 28. Szlaki piesze i konne ... 100
Schemat 29. Szlaki rowerowe ... 101
Schemat 30. Liczba obiektów i miejsc noclegowych w gminach MOF OW Gorzów Wlkp. ... 103
Schemat 31. Strefy ekonomiczne, parki technologiczne/przemysłowe i inkubatory przedsiębiorczości ... 110
Schemat 32. Układ drogowy ... 115
Schemat 33. Średniodobowy ruch pojazdów silnikowych na sieci dróg krajowych i wojewódzkich w 2015 r. ... 119
Schemat 34. Układ linii kolejowych ... 121
Schemat 35. Transport wodny ... 124
Schemat 36. Transport lotniczy ... 125
Schemat 37. Linie tramwajowe w Gorzowie Wlkp. – do roku 2017 ... 130
Schemat 38. Węzły przesiadkowe ... 131
Schemat 39. Dostęp do sieci wodociągowej ... 135
Schemat 40. Granice aglomeracji ściekowej Gorzów Wlkp. ... 139
Schemat 41. Dostęp do sieci kanalizacyjnej oraz lokalizacja oczyszczalni ścieków ... 140
Schemat 42. Gospodarka odpadami ... 143
Schemat 43. Zaopatrzenie w paliwa płynne i gaz ... 147
Schemat 44. Sieć elektroenergetyczna ... 150
Schemat 45. Odnawialne źródła energii ... 153
Schemat 46. Przebieg drogi międzypoligonowej ... 155
Schemat 47. Obszary objęte obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego ... 162
Schemat 48. Synteza strefy terytorium, ludność i osadnictwo ... 171

Schemat 49. Synteza strefy przyrodniczej ... 172
Schemat 50. Synteza strefy kulturowej ... 173
Schemat 51. Synteza strefy społeczno-gospodarczej ... 174
Schemat 52. Synteza komunikacji i transportu ... 175
Schemat 53. Synteza infrastruktury technicznej ... 176
Schemat 54. Strefy funkcjonalno-przestrzenne ... 187
Schemat 55. Obszary objęte ochroną przyrody o różnym reżimie ochronnym ... 196
Schemat 56. Obszary wskazane do rewitalizacji ... 208
Schemat 57. Strefy ekonomiczne, tereny produkcyjne i usługowe ... 211
Schemat 58. Schemat rozwoju sieci tramwajowej ... 227
Schemat 59. Kierunki rozwoju sieci elektroenergetycznych ... 232
Schemat 60. Kierunki rozwoju sieci gazowych ... 233
Schemat 61. Kierunki rozwoju sieci kanalizacyjnych ... 237
Schemat 62. Kierunki rozwoju OZE ... 240
Schemat 63. Kierunki rozwoju systemu gospodarki odpadami ... 243

Spis tabel

Tabela 1. Zakres spójności Strategii Rozwoju MOF GW z wybranymi dokumentami strategicznymi ... 14
Tabela 2. Cele rozwojowe, priorytety i działania Strategii ZIT ... 16
Tabela 3. Liczba ludności w latach 2006 oraz 2016 ... 27
Tabela 4. Przyrost naturalny ludności w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w latach 2006-2016 ... 27
Tabela 5. Saldo migracji w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w latach 2006-2016 ... 28
Tabela 6. Struktura ludności według wieku i płci w 2016 r. ... 30
Tabela 7. Klasyfikacja jakości powietrza w 2016 r. ... 49
Tabela 8. Udokumentowane złoża kopalin ... 55
Tabela 9. Powierzchnia lasów oraz lesistość ... 60
Tabela 10. Udział poszczególnych form ochrony przyrody ... 69
Tabela 11. Liczba gospodarstw prowadzących działalność hodowlaną ukierunkowaną na produkcję zwierzęcą ... 73
Tabela 12. Zestawienie zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków ... 82
Tabela 13. Wykaz zabytków nieruchomych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków i wyznaczonych do ujęcia w tej ewidencji ... 83
Tabela 14. Wykaz stanowisk archeologicznych ... 85
Tabela 15. MOF OW Gorzów Wlkp. na tle powiatów sąsiednich pod względem obiektów noclegowych, miejsc noclegowych i udzielonych noclegów ... 102
Tabela 16. Przestępstwa stwierdzone i ich wykrywalność w latach 2015-2016 r. ... 104
Tabela 17. Wypadki i kolizje w latach 2010-2016 ... 105
Tabela 18. Szkolnictwo artystyczne w Gorzowie Wlkp. ... 106
Tabela 19. Liczba podmiotów gospodarczych zaliczonych do sektora kreatywnego w 2016 r. (wg klasyfikacji PKD 2007) . 106
Tabela 20. Powierzchnia gruntów będących własnością gminy/miasta w stosunku do ogólnej powierzchni gminy/miasta .. 113
Tabela 21. Wykaz dróg krajowych ... 114
Tabela 22. Wykaz dróg wojewódzkich ... 115
Tabela 23. Wykaz dróg powiatowych na terenie Gorzowa Wlkp. ... 116
Tabela 24. Wykaz dróg powiatowych na terenie gmin wiejskich MOF OW Gorzów Wlkp. ... 117
Tabela 25. Wykaz linii kolejowych ... 122
Tabela 26. Wykaz dróg rowerowych ... 126
Tabela 27. Wykaz stacji i przystanków kolejowych ... 128
Tabela 28. Wykaz linii tramwajowych w Gorzowie Wlkp. ... 129
Tabela 29. Wykaz ujęć wód oraz stacji uzdatniania wody ... 132
Tabela 30. Strefy ochronne ujęć wód ... 133

Tabela 31. Charakterystyka sieci wodociągowej 134
Tabela 32. Charakterystyka sieci kanalizacyjnej 137
Tabela 33. Sieć elektroenergetyczna 149
Tabela 34. Wojskowe tereny zamknięte 156
Tabela 35. Tereny zamknięte kolejowe 156
Tabela 36. Zestawienie obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (mpzp) 163

Spis wykresów

Wykres 1. Struktura użytkowania gruntów w Gorzowie Wlkp. 36
Wykres 2. Struktura użytkowania gruntów w gminie Bogdaniec 38
Wykres 3. Struktura użytkowania gruntów w gminie Deszczno 39
Wykres 4. Struktura użytkowania gruntów w gminie Kłodawa 40
Wykres 5. Struktura użytkowania gruntów w gminie Lubiszyn 41
Wykres 6. Struktura użytkowania gruntów w gminie Santok 42
Wykres 7. Liczba przedsiębiorstw w sektorze kreatywnym w latach 2009-2016 107
Wykres 8. Długość czynnej sieci rozdzielczej 134
Wykres 9. Zużycie wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności w ciągu roku 136
Wykres 10. Długość czynnej sieci kanalizacyjnej 137
Wykres 11. Długość czynnej sieci gazowej 146
Wykres 12. Struktura paliw i innych nośników energii pierwotnej, zużywanych do wytworzenia energii elektrycznej sprzedanej przez Oddział Elektrociepłownia Gorzów w 2016 r. 148

Spis załączników graficznych

- do części uwarunkowań rozwoju przestrzennego (plansze w skali 1:100 000):
  - załącznik nr 1a – Terytorium, ludność i osadnictwo;
  - załącznik nr 1b – System przyrodniczy;
  - załącznik nr 1c – Zagrożenie powodziowe;
  - załącznik nr 1d – Dziedzictwo kulturowe i turystyka;
  - załącznik nr 1e – Strefa społeczno-gospodarcza;
  - załącznik nr 1f – Komunikacja i transport;
  - załącznik nr 1g – Infrastruktura techniczna;

- do części kierunków zagospodarowania przestrzennego (plansze w skali 1:100 000):
  - załącznik nr 2a – Osadnictwo i ład przestrzenny, strefa społeczno-gospodarcza;
  - załącznik nr 2b – System przyrodniczy;
  - załącznik nr 2c – Dziedzictwo kulturowe i turystyka;
  - załącznik nr 2d – Komunikacja i transport;
  - załącznik nr 2e – Infrastruktura techniczna;
  - załącznik nr 2f – Synteza kierunków zagospodarowania przestrzennego.

Bibliografia

1. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, przyjęta Uchwałą Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r.;
2. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu Europa 2020, przyjęta przez Komisję Europejską w 2010 r.;
3. Polityka spójności Unii Europejskiej na lata 2014–2020;
4. Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko na lata 2014-2020;
5. Regionalny Program Operacyjny – Lubuskie 2020 – dokument przyjęty przez Zarząd Województwa Lubuskiego uchwałą nr 9/103/15 z dnia 20 stycznia 2015 r.;
6. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności, przyjęta Uchwałą Nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r.;
7. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) – przyjęta Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r.;
8. Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki „Dynamiczna Polska2020", przyjęta Uchwałą Nr 7 Rady Ministrów z dnia 15 stycznia 2013 r.;
9. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie, przyjęta Uchwałą Rady Ministrów z dnia 13 lipca 2010 r.;
10. Krajowa Polityka Miejska 2023, Warszawa 2015;
11. V Aktualizacja Krajowego Programu Oczyszczania Ścieków Komunalnych, Warszawa 2017;
12. Krajowy plan gospodarki odpadami 2022, Warszawa 2016;
13. Strategia Rozwoju Polski Zachodniej 2020, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 30 kwietnia 2014 r.;
14. Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020, przyjęta Uchwałą Nr XXXII/319/12 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 19 listopada 2012 r.;
15. Studium integracji przestrzennej polskiej części pogranicza Polski i Niemiec IPPON, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2013;
16. Strategia Energetyki Województwa Lubuskiego, przyjęta Uchwałą Sejmiku Województwa Lubuskiego Nr XLI/485/13 z dnia 28 października 2013 r.;
17. Strategia Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko (perspektywa do 2020 r.);
18. Polityka Energetyczna Polski do 2030, przyjęta Uchwałą Rady Ministrów Nr 202/2009 z dnia 10 listopada 2009 r.;
19. Narodowy Program Rozwoju Gospodarki Niskoemisyjnej, 2015;
20. Krajowy plan działania w zakresie energii ze źródeł odnawialnych, 2010;
21. Mikroelektrownie i małe elektrownie wodne. Kompletny podręcznik odbudowy, 2014;
22. Program oczyszczania kraju z azbestu na lata 2009-2032, 2010;
23. Program usuwania wyrobów zawierających azbest z terenu województwa lubuskiego – Uchwała nr 153/2052/16 Zarządu Województwa Lubuskiego z dnia 13 grudnia 2016 r.;
24. Plan rozwoju w zakresie zaspokojenia obecnego i przyszłego zapotrzebowania na energię elektryczną na lata 2016-2025 Polskich Sieci Elektroenergetycznych (2015 r.);
25. Plan zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego na sieci komunikacyjnej w wojewódzkich przewozach pasażerskich. Departament Infrastruktury i Komunikacji Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego, Zielona Góra, maj 2016;
26. Lubuska Strategia Zatrudnienia na lata 2011-2020 – Uchwała Nr VI/41/11 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 14 lutego 2011 r;
27. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 wraz z uzupełnieniem na lata 2004-2020;
28. Strategia Rozwoju Kultury Województwa Lubuskiego – Uchwała Nr XX/142/2004 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 28 czerwca 2004 r.;
29. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami 2014 – 2017, 2014;
30. Program opieki nad zabytkami województwa lubuskiego na lata 2017-2020;
31. Program opieki nad zabytkami województwa lubuskiego na lata 2009-2012;
32. Narodowy Plan Rewitalizacji 2022, 2014;

33. Wytyczne do tworzenia Lokalnych Programów Rewitalizacji dla województwa lubuskiego na lata 2007-2013;
34. Lokalny Program Rewitalizacji Obszarów Zdegradowanych Miejskich, Poprzemysłowych i Powojskowych Miasta Gorzowa Wlkp. na lata 2010–2015;
35. Diagnoza służąca wyznaczeniu obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji;
36. Rejestr zabytków województwa lubuskiego, VI.2015;
37. Wykaz wojskowych nieruchomości zabytkowych, przekazany przez Wojewódzki Sztab Wojskowy w Zielonej Górze, 2015 r.;
38. Wykaz udzielonych przez województwo lubuskie dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze województwa lubuskiego, 2009-2015;
39. Turystyka i dziedzictwo kulturowe Polski Zachodniej. Ekspertyza sporządzona na potrzeby Założeń Strategii Rozwoju Polski Zachodniej, 2011;
40. Program Rozwoju Lubuskiej Turystyki do 2020 roku – Uchwała Nr 237/2813/14 Zarządu Województwa Lubuskiego z dnia 4 lutego 2014 r.;
41. Dane Lubuskiej Regionalnej Organizacji Turystycznej;
42. System Ewidencji Szlaków Turystycznych Innowacyjne Lubuskie;
43. Program rozwoju bazy sportowej województwa lubuskiego na lata 2014–2016;
44. Program udrożnienia wód płynących dla celów rybactwa w województwie lubuskim na lata 2005-2020 – Uchwała nr XXVII/199/2005 z dnia 21 marca 2005 roku Sejmiku Województwa Lubuskiego;
45. Program Mała Retencja Wodna w Województwie Lubuskim – Uchwała Nr XXX/273/2018 z dnia 17 listopada 2008 roku;
46. Program ochrony powietrza dla strefy lubuskiej, Zielona Góra 2014;
47. Aktualizacja Programu ochrony powietrza dla strefy miasto Gorzów Wielkopolski ze względu na przekroczenie wartości docelowej benzo(a)pirenu w pyle PM10 – Uchwała nr X/V/141/15 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 16 listopada 2015 r.;
48. Aktualizacja Programu ochrony powietrza dla strefy miasto Gorzów Wielkopolski ze względu na przekroczenie wartości dopuszczalnej w pyłu PM10 – Uchwała nr XIV/137/15 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 16 listopada 2015 r.;
49. Program ochrony środowiska przed hałasem dla Gorzowa Wlkp., Gorzów Wlkp. 2013;
50. Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Gorzowskiego na lata 2012–2015 z perspektywą do roku 2019, 2013;
51. Program Ochrony Środowiska dla Województwa Lubuskiego – Uchwała Nr XXIX/450/17 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 10 kwietnia 2017 r.;
52. Aktualizacja Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami wraz z Planem Inwestycyjnym w zakresie odpadów komunalnych – Uchwała Nr XXIX/448/17 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 10 kwietnia 2017 r.;
53. Sprawozdanie z realizacji Planu gospodarki odpadami dla województwa lubuskiego za lata 2011-2013, przyjęte Uchwałą Zarządu Województwa Lubuskiego Nr 2/27/14 z dnia 9 grudnia 2014;
54. Okresowa ocena Zmiany Planu zagospodarowania przestrzennego Województwa Lubuskiego, przyjęta Uchwałą Nr 223/2648/13 Zarządu Województwa Lubuskiego z dnia 19 listopada 2013 r.;
55. Strategia Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wielkopolskiego, 2014;
56. Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp., 2015;
57. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta Gorzowa Wlkp. na lata 2010 – 2020, 2010;
58. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Gminy Bogdaniec, 2008;
59. Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Gminy Deszczno na lata 2008 – 2015, 2008;
60. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Gminy Kłodawa, 2000;
61. Strategia Rozwoju Gminy Lubiszyn na lata 2015-2020, 2015;
62. Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Gminy Santok do 2015 r.
63. Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego dla poszczególnych gmin;
64. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 1301/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i przepisów szczególnych dotyczących celu „Inwestycje na rzecz wzrostu i zatrudnienia" oraz w sprawie uchylenia rozporządzenia (WE) nr 1080/2006;
65. Rocznik Statystyczny Województwa Lubuskiego, 2014;
66. Kondracki J., 2009, Geografia regionalna Polski, PWN, Warszawa;

67. System Osłony Przeciwosuwiskowej. Przeglądowa mapa województwa lubuskiego, Instytut Geologiczny, Warszawa;
68. Farat R., Mager P., Kasprowicz T., 2014, Opracowanie Ekofizjograficzne Województwa Lubuskiego. Warunki Klimatyczne Województwa Lubuskiego, GEPOL, Zielona Góra;
69. Ekofizjografia Województwa Lubuskiego, Zielona Góra 2008 (z aktualizacjami);
70. Kołodziejczyk U. (kier.), 2012, Rozpoznanie i charakterystyka stanu i funkcjonowania podstawowych elementów środowiska w zakresie budowy geologicznej, zasobów surowcowych, rzeźby terenu oraz wód podziemnych dla województwa lubuskiego – aktualizacja. Wody podziemne i ich wykorzystanie, Pracownia Badawczo-Projektowa GEOLOG, Zielona Góra;
71. Plan zarządzania ryzykiem powodziowym dla obszaru dorzecza Odry – Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 października 2016 r. (Dz. U. z 2016 r. poz. 1938);
72. MasterPlan dla obszaru dorzecza Odry, KZGW, Warszawa 2014;
73. Mapy zagrożenia powodziowego i mapy ryzyka powodziowego, KZGW 2015;
74. Dokumentacja określająca warunki hydrogeologiczne dla ustanowienia obszaru ochronnego zbiornika wód podziemnych (GZWP 138) Pradolina Toruń-Eberswalde (Noteć), 2006;
75. Dokumentacja określająca warunki hydrogeologiczne w związku z ustanawianiem obszarów ochronnych Głównego Zbiornika Wód Podziemnych nr 135 Zbiornik Barlinek, 2015;
76. Centralna Baza Danych Geologicznych – pliki shp. Hydrogeologia, Główne Zbiorniki Wód Podziemnych;
77. Plan gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Odry – Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 października 2016 r. (Dz. U. z 2016 r. poz. 1967);
78. Metodyka wyznaczania obszarów ochronnych Głównych Zbiorników Wód Podziemnych dla potrzeb planowania i gospodarowania wodami w obszarach dorzeczy, PIG, Warszawa 2008;
79. Aktualizacja programu wodno-środowiskowego kraju. KZGW, Warszawa 2016;
80. Ocena zaopatrzenia ludności województwa lubuskiego w wodę przeznaczoną do spożycia w 2014 roku i prognoza sytuacji w tym zakresie, PWIS w Gorzowie Wlkp., 2015;
81. Dane RZGW we Wrocławiu, Szczecinie i Poznaniu dotyczące wód powierzchniowych województwa lubuskiego;
82. Studium ochrony przeciwpowodziowej – pliki shp., RZGW w Szczecinie;
83. Bilans zasobów złóż kopalin w Polsce wg stanu na 31 XII 2014 r., PIG, Warszawa 2015;
84. Analiza obecnego i potencjalnego wydobycia złóż kopalin o znaczeniu regionalnym, ponadregionalnym i krajowym na terenie województwa lubuskiego, 2015;
85. Dokumentacja geologiczna złoża kruszywa naturalnego „Deszczno – Łagodzin 1" w kat. C1, 2010 r.;
86. Dokumentacja geologiczna złoża kruszywa naturalnego „Deszczno – Łagodzin 2" w kat. C1, 2011 r.;
87. Dodatek nr 1 do dokumentacji geologicznej złoża kruszywa naturalnego „Deszczno – Łagodzin 3" w kat. C1, 2015 r.;
88. Dokumentacja geologiczna złoża kruszywa naturalnego „Deszczno – Łagodzin 4" w kat. C1, 2012 r.;
89. Dodatek nr 11 do dokumentacji geologicznej złoża kruszywa naturalnego „Deszczno – Łagodzin" w kat. C2, 2015 r.;
90. Dokumentacja geologiczna w kategorii C1 złoża kruszywa naturalnego „Gralewo – pole ES", 2005 r.;
91. Dodatek nr 2 do dokumentacji geologicznej złoża kruszywa naturalnego „Różanki" w kat. C1, 2009 r.;
92. Karta rejestracyjna złoża kruszywa naturalnego przeznaczonego dla celów drogownictwa „Janczewo I", 1981 r.;
93. Centralna Baza Danych Geologicznych (CBDG), shp z konturami złóż wg. stanu na 19.08.2015;
94. Wójcicki i inni, 2008, Interaktywny atlas prezentujący możliwości geologicznej sekwestracji CO_2 w Polsce, w skali 1:500 000;
95. Górnictwo i Geoinżynieria: Dotychczasowe doświadczenia rekultywacji wyrobisk po eksploatacji złoża węgla brunatnego „Sieniawa", rok 34, zeszyt 4, 2010;
96. Monitoring Chemizmu Gleb Ornych Polski, IUNG, GIOS, www.gios.gov.pl, 2012;
97. Kiaszewicz K., Stańko R., 2011, Regionalny Program Ochrony Torfowisk Alkalicznych (7230) w Województwie Lubuskim, Klub Przyrodników, Świebodzin;
98. Leśnictwo wszystkich form własności. Bank Danych Lokalnych, GUS, stan na 31 grudnia 2016 r.;
99. Rejestr rezerwatów przyrody województwa lubuskiego, stan 6 października 2017 r., RDOŚ Gorzów Wlkp.;
100. Rejestr parków krajobrazowych województwa lubuskiego, stan na 20 czerwca 2017 r., RDOŚ Gorzów Wlkp.;
101. Rejestr obszarów chronionego krajobrazu województwa lubuskiego, stan na 20 czerwca 2017 r., RDOŚ Gorzów Wlkp.;
102. Rejestr pomników przyrody województwa lubuskiego, stan na 10 października 2017 r., RDOŚ Gorzów Wlkp.;
103. Rejestr stanowisk dokumentacyjnych województwa lubuskiego, stan na 25 stycznia 2017 r., RDOŚ Gorzów Wlkp.;

104. Rejestr użytków ekologicznych województwa lubuskiego, stan na 10 października 2017 r., RDOŚ Gorzów Wlkp.;
105. Rejestr zespołów przyrodniczo-krajobrazowych województwa lubuskiego, stan na 25 września 2017 r., RDOŚ Gorzów Wlkp.;
106. Obszary prawnie chronione. Bank Danych Lokalnych, GUS, stan na 31 grudnia 2016 r.;
107. Rozporządzenia Wojewody Lubuskiego ws. Barlinecko-Gorzowskiego Parku Krajobrazowego;
108. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 15 grudnia 1998 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie Drawieńskiego Parku Narodowego (Dz. U. z 1998 r., Nr 156, poz. 102);
109. Dyrektywa 2009/147/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa;
110. Dyrektywa Rady 92/43/EWG z 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory;
111. Zarządzenie Nr 30/2012 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wlkp. z dnia 20 sierpnia 2012 r. w sprawie ustanowienia planu ochrony dla rezerwatu przyrody „Bogdanieckie Grądy" (Dz. U. Woj. Lub. z dnia 21.08.2012 r. poz. 1581);
112. Zarządzenie Nr 31/2012 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wlkp. z dnia 21 sierpnia 2012 r. w sprawie ustanowienia planu ochrony dla rezerwatu przyrody „Dębowa Góra" (Dz. U. Woj. Lub. z dnia 22.08.2012 r. poz. 1590);
113. Zarządzenie Nr 41/2012 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wlkp. z dnia 5 listopada 2012 r. w sprawie ustanowienia planu ochrony rezerwatu przyrody „Wilanów" (Dz. U. Woj. Lub. z dnia 12.11.2012 r. poz. 2190);
114. Zarządzenie Nr 42/2012 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wlkp. z dnia 5 listopada 2012 r. w sprawie ustanowienia planu ochrony rezerwatu przyrody „Rzeka Przyłężek" (Dz. U. Woj. Lub. z dnia 12.11.2012 r. poz. 2191);
115. Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gorzowie Wlkp. z dnia 7 maja 2015 r. w sprawie ustanowienia planu ochrony dla rezerwatu przyrody „Santockie Zakole" (Dz. U. Woj. Lub. z dnia 8 maja 2015 r., poz. 922);
116. Liro A., 1995, Krajowa Sieć Ekologiczna ECONET-PL, IUCN, Warszawa;
117. Jędrzejewski W., Górny M., 2005-2011, Koncepcja sieci korytarzy ekologicznych w Polsce wykonana na zlecenie Ministra Środowiska, IBS PAN Białowieża;
118. Lubuski Przegląd Regionalny 2014;
119. Lubuskie 2012 – przegląd sytuacji społeczno-gospodarczej, Lubuskie obserwatorium terytorialne, Zielona Góra, maj 2013;
120. Parki przemysłowe i specjalne strefy ekonomiczne, Raport IPO SA, 2011;
121. Statut Stowarzyszenia „Zachodni Klaster Edukacji Zawodowej";
122. Heffner K., Gibas P., 2013, Delimitacja przestrzenna obszarów wiejskich o słabym dostępie do usług publicznych w województwie lubuskim, Zielona Góra;
123. Lubuska mapa potrzeb i aspiracji, Kraków 2011;
124. Struktura importu i eksportu w latach 2010-2014 na podstawie działów klasyfikacji CN 2012, dane z Centrum Analitycznego Administracji Celnej w Warszawie, przeanalizowane i przekazane przez Centrum Obsługi Inwestycji i Eksportu (COiE), 2015;
125. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 lipca 2015 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie kostrzyńsko-słubickiej specjalnej strefy ekonomicznej (Dz. U. z 2015 r. poz. 1031);
126. Program rozwoju społeczeństwa informacyjnego 2009–2015;
127. Strategia Polityki Społecznej Województwa Lubuskiego na lata 2014–2020;
128. Lubuska Strategia Ochrony Zdrowia na lata 2014-2020 – Uchwała Nr XXVI/373/16 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 19 grudnia 2016 r.;
129. Wojewódzki Program Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych na lata 2012–2017;
130. Kierunki rozwoju lecznictwa w zakresie onkologii i onkohematologii w województwie lubuskim na lata 2012–2020 – Uchwała Nr XXX/283/12 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 10 września 2012 r.;
131. Regionalny Program Ochrony Zdrowia Psychicznego dla Województwa Lubuskiego na lata 2012–2015;
132. Program Współpracy Województwa Lubuskiego z organizacjami pozarządowymi w 2015 roku;
133. Wojewódzki Program Wspierania Rodziny i systemu pieczy zastępczej na lata 2013–2016;
134. Krajowy Program Kolejowy do 2023 roku, przyjęty uchwałą Rady Ministrów z dnia 23 listopada 2016 r.;

135. Program Budowy Dróg Krajowych na lata 2011-2015, przyjęty uchwałą Rady Ministrów z dnia 25 stycznia 2011 r.;
136. Program Budowy Dróg Krajowych na lata 2014-2023, przyjęty uchwałą Rady Ministrów z dnia 9 września 2015 r;
137. Strategia Rozwoju Transportu do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku), przyjęty Uchwałą Rady Ministrów Nr 6 z dnia 22 stycznia 2013 r.;
138. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury i Rozwoju z dnia 26 czerwca 2015 r. w sprawie ustalenia przebiegu dróg krajowych (Dz. U. z 2015 r. poz. 941);
139. Plan inwestycji priorytetowych planowanych do realizacji na drogach wojewódzkich w ramach RPO – Lubuskie 2020, przyjęty Uchwałą Zarządu Województwa Lubuskiego nr 160/2108/17 z dnia 3 stycznia 2017 r.;
140. Program Rozwoju Transportu Województwa Lubuskiego, przyjęty Uchwałą Zarządu Województwa Lubuskiego nr 160/2109/17 z dnia 3 stycznia 2017 r.;
141. IGiPZ PAN: Inwestycje i działania konieczne do podjęcia przez Polskę w celu wdrożenia korytarza sieci bazowej TEN-T Bałtyk-Adriatyk na terytorium Polski – w ujęciu krajowym i wojewódzkim, w średnim oraz długim horyzoncie czasowym (do i po 2020 r.), Warszawa 2014;
142. Koncepcja programowo-przestrzenna rozwoju tras rowerowych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Gorzowa Wlkp., Gorzów Wlkp. 2014;
143. Plan zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego dla gminy Kłodawa, Warszawa 2015;
144. Plan zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego dla miasta Gorzowa Wlkp. i gmin sąsiadujących, z którymi miasto Gorzów Wlkp. zawarło porozumienie w zakresie organizacji publicznego transportu zbiorowego, na lata 2014-2025, Reda-Gorzów Wlkp. 2013;
145. Koncepcja rozwoju podsystemu tramwajowego publicznego transportu zbiorowego w Gorzowie Wlkp., Reda – Gorzów Wlkp. 2013;
146. Kontrakt Terytorialny dla Województwa Lubuskiego – Uchwała nr 299/3478/14 Zarządu Województwa Lubuskiego z dnia 14 listopada 2014 r. z późn. zm.;
147. Analiza stanu transportu województwa lubuskiego wraz z prognozą rozwoju, IGiPZ PAN, Warszawa 2015;
148. Generalny Pomiar Ruchu 2010. GDDKiA, Warszawa 2010;
149. Generalny Pomiar Ruchu 2015. GDDKiA, Warszawa 2016;
150. Narodowy Program Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego 2013–2020, przyjęty przez KRBRD w dniu 20.06.2013 r.;
151. Program poprawy bezpieczeństwa ruchu drogowego województwa lubuskiego na lata 2016-2025, Zielona Góra, 2016;
152. Analiza potrzeb w zakresie możliwości transgranicznego wykorzystania dróg wodnych w gminach: Gorzów Wlkp., Bogdaniec, Drezdenko, Górzyca, Kostrzyn, Santok, Słubice, Skwierzyna, Witnica oraz Zwierzyn;
153. Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z dnia 9 października 2012 r. w sprawie planu zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego w zakresie sieci komunikacyjnej w międzywojewódzkich i międzynarodowych przewozach pasażerskich w transporcie kolejowym (Dz. U. z 2012 r. poz. 1151);
154. Instrukcja opracowania Mapy osuwisk i terenów zagrożonych ruchami masowymi w skali 1:10 000, Państwowy Instytut Geologiczny, 2008;
155. Metody magazynowania nawozów naturalnych w gospodarstwach rolnych, Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie, Instytut Melioracji i Użytków Zielonych w Falentach, 2009;
156. Ocena stanu jednolitych części wód powierzchniowych rzecznych na obszarze województwa lubuskiego badanych w 2013 r. z uwzględnieniem dziedziczenia ocen z lat 2010-2012, WIOŚ Zielona Góra, 2014;
157. Ochrona gleb i wód, Program Rolnośrodowiskowy 2007-2013, 2009;
158. Ochrona środowiska 2016, GUS, 2017;
159. Stan środowiska w województwie lubuskim w latach 2011-2012, WIOŚ Zielona Góra, 2013;
160. Wyniki pomiarów monitoringu pól elektromagnetycznych na terenie województwa lubuskiego w 2015 r., 2016
161. Roczna ocena jakości powietrza w województwie lubuskim na podstawie badań imisji wykonanych w 2016 r., WIOŚ Zielona Góra, 2017
162. System monitoringu jakości powietrza – prezentacja pomiarów, WIOŚ Zielona Góra;
163. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2014;
164. Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego RP;
165. Strategia rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022, przyjęta Uchwałą Nr 67 Rady Ministrów z dnia 9 kwietnia 2013 r.;

166. Decyzja Nr 42/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 4 marca 2016 r. w sprawie ustalenia terenów zamkniętych w resorcie obrony narodowej (Dz. Urz. Ministra Obrony Narodowej z 2016 r. poz. 25 z późn. zm.);
167. Decyzja nr 3 Ministra Infrastruktury i Rozwoju z dnia 24 marca 2014 r. w sprawie ustalenia terenów, przez które przebiegają linie kolejowe, jako terenów zamkniętych;
168. Rejestr lotnisk cywilnych ULC;
169. Ewidencja lądowisk ULC;
170. Plan Rozwoju na lata 2014 – 2019, ENEA Operator;
171. Plan Rozwoju PSG Sp. z o.o. na lata 2018 – 2022, 2017;
172. Plan gospodarki niskoemisyjnej dla miasta Gorzowa Wlkp., 2015;
173. Śleszyński P., Komornicki T., Deręgowska A., Zielińska B., 2015, Analiza stanu i uwarunkowań prac planistycznych w gminach w 2013 roku, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN na zlecenie Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa.
174. Mapa temperatur zasobów geotermalnych Polski na głębokości 3000 m, Sokołowski J. i in., 2008
175. Program Rozwoju Sportu do roku 2020 (2015), Uchwała Rady Ministrów Nr 150 z dnia 31 sierpnia 2015 r.;
176. Program Rozwoju Innowacji Województwa Lubuskiego – dokument przyjęty przez Zarząd Województwa Lubuskiego uchwałą nr 91/1051/16 z dnia 23 lutego 2016 r. z późn. zm.;
177. Plan Inwestycyjny i Promocji Gospodarczej Województwa Lubuskiego – dokument przyjęty przez Zarząd Województwa Lubuskiego uchwałą nr 103/1248/16 z dnia 26 kwietnia 2016 r.

Strony internetowe

1. http://lubuskie.pl/
2. http://www.lubuskie.uw.gov.pl/
3. http://www.gorzow.pl/przystan
4. http://bdl.lasy.gov.pl/
5. http://gorzow.rdos.gov.pl/
6. http://stat.gov.pl/bdl/
7. http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/
8. http://www.psh.gov.pl/
9. http://www.geoportal.gov.pl/
10. http://www.isok.gov.pl/
11. http://www.mos.gov.pl/
12. http://www.skladowanie.pgi.gov.pl/
13. http://geoportal.pgi.gov.pl/
14. http://www.dpn.pl/
15. http://www.natura2000.gdos.gov.pl/
16. http://www.pracowania.org.pl/korytarze-migracyjne-w-polsce/
17. http://www.nid.pl/pl/
18. http://www.zabytek.gov.pl/
19. http://www.ziemialubuska.pl/
20. http://www.lwkz.pl/
21. http://www.minrol.gov.pl/
22. http://www.innowacje.lubuskie.pl/
23. http://lubuskie.pl/mapy-turystyczne/
24. http://www.gddkia.gov.pl/
25. http://www.zdw.zgora.pl/
26. http://www.utk.gov.pl/
27. http://www.pkp.pl/
28. http://www.plk-sa.pl/
29. http://www. rozklad-pkp.pl/
30. http://www.kzgw.gov.pl/
31. http://www.ulc.gov.pl/

32. http://www.lotniska.dlapilota.pl/
33. http://www.ko-gorzow.edu.pl/
34. http://www.money.pl/
35. https://polon.nauka.gov.pl/
36. http://www.nil.org.pl/
37. http://rpwdl.csioz.gov.pl/
38. http://www.parpa.pl/
39. http://obserwuj.lubuskie.pl/
40. http://www.gios.gov.pl/chemizm_gleb/
41. http://www.odpady.net.pl/
42. http://www.cyfrowydoradca.pl/kiedy/lubuskie.html/
43. http://www.solargis.info/
44. http://www.ure.gov.pl/
45. http://www.gorzow.rdos.gov.pl/
46. http://www.pse.pl/
47. http://www.gaz-system.pl/
48. http://www.ewe.pl/
49. http://www.pern.com.pl/
50. http://www.pgnig.pl/
51. http://www.ecgorzow.pgegiek.pl/
52. http://kst-lgd.pl
53. http://straz.gorzow.pl
54. http://przemyslkreatywny.com
55. http://kssse.pl
56. http://eko-innowacje.eu
57. http://lubuskiklaster.pl
58. http://wrotalubuskie.eu
59. http://inwestycje.gorzow.pl
60. http://mojapolis.pl
61. http://lubuska.policja.gov.pl